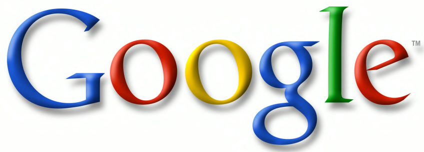

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

Historie Naturael en Morael van de Westersche Indien.

Ad – usum

Waer inne ghehandelt wort van de merckelijckste dinghen des Hemels/ Elementen/ Metalen/ Planten ende Gedierten van dien: Als oock de Manieren/ Ceremonien/ Wetten/ Regeeringen/ ende Oorlogen der Indianen.

[redacted] Ghecomponeert door Iosephum de Acosta, der Iesuytscher Oorden: [redacted]

[redacted] Wt den Spaenschen in onse Nederduytsche tale overghe set: Door *Ian Huyghen van Linschoten.* De tweede Editie.

St. petri

t'Amsterdam, by *Broer Iansz.*

Voor Ian *Evertsz. Cloppenburgh*, Boeck-vercooper op't Water, teghen over de Koorn-Beurs. 1624.

steit te hebben, alle de bysonderheden, die naer, so in de

(.*.*.) 2 lucht

POUR
1754
BIEN
P. Wouters fe.

Achtbaren, Wijsen, Discreten ende seer Voorsienighen Heeren, Mijn Heeren *Pieter Cornelisz. Keyser Schoult, VVillem Cornelisz. de Ionge, Meynert Symonsz Simeins, Lucas Gerritsz ende Iacob Sivertsz Schipper, Burghermeesteren: midtsgaders de Vroetschappe ende Regeerders der vermaerde Coop ende Zeestadt Enchuysen, mijn grootgunstighe ende gebiedende Heeren.*

HOevvel ick, achtbare seer vvijse Heeren, geerne beken my seer aengenaem te zijn, te verstaen het verhael, t'welcke wy van de Oost-Indische Landen ende Vaert, hebben 'tvoorleden Iaer uyt den Druck laten gaen, niet alleen wel ghetrocken, maer (dat my noch veel heuchlijcker geweest is om hooren) door de naevolgende ervarentheyt, bevonden te zijn met de waerheydt over een te draghen, niet min verseeckert van de beschrijvinge van gantsch West-Indien, die wy, door hulpe des Hoogh-Geleerden *Doctoris Plaudani*, daer by gevoegt hebben: Soo heb ick my nochtans, int mijne selfs, so niet connen vernoegen, als wel, in de tegenwoordige verclaringe, van de naestghesey de Landen, die wy V. E. hier mede seer danckelijcken voordraghen, bemerckende in alle stucken des Schrijvers voornemen in dien hooger ghenomen, cierlijcker vervaet, ende scherpsinniger uytgevoert te zijn, dan mijn oeffeninge ende geringh verstant bedroech, ofte noch soude bedraghen, want hem niet ghenoech heeft laten zijn, aengemerckt, ende achtervolgens gestelt te hebben, alle de bysonderheden, die haer, so in de

 lucht

het ghene men heeft connen ondervinden ende weerdich schijnt te wesen om verhalen. Hoe dat men heeft connen weten de geschiedenissen ende oude daden der Indianen, (dewyle datse gheen schriften,als wy lieden gehadt hebben) sal in de selve Historie gheseyt worden. Want ten is gheen cleyn teecken van haerder abelheyt,te hebben moghen ende connen conserveren ende onthouden hare Antiquiteyten ofte Ouderdommen, sonder te weten ofte te hebben eenige geschriften ofte letteren. Het eynde van desen arbeyt (die den Autheur,door de notitie der natuerlijcke wercken,so wijsselijcken van alle naturele dingen gedaen heeft)is,dat men d'eere ende glorie daer van ,wil geven den alder- oppersten Heere, die op allen plaetsen wonderbaerlijcken is,ende door de kennisse der manieren ende eygen dingen der Indianen,datse geholpen worden,te mogen achtervolgen ende volstandich blyven, in de genade der hoogher beroepinge des heyligen Euangeliums,tot het welcke belieft heeft de ghene die van de hooghste Berghen verlichtende is, sulcken verblinden volcke te brengen,in desen laetsten tijden.Boven dien so mach noch een yeder voor syn selfs,daer van ghelijcken,eenige vruchten uyt rapen : Want hoe onweert dat het subject van dien is, soo cander den Wijsen nochtans wijsheydt uyt nemen , ende van de onnutste ende cleynste Dierkens can men een diepe ende hooge aenmerckinghe, ende een seer oorboorlijcke Philosophie trecken. Resteert alleenlijc den Leser te waerschouwen,dat die twee eerste Boecken,van dese Historie ofte Discours,ghe schreven zijn,wesende in Peru: Ende d'ander vijf aenvolgende in Europa,om dat my de gehoorsaemheyt verobligeert hadde,weder her waerts te keeren,waer door d'eene handelende zijn,als van tegenwoordighe dingen ,ende d'ander, als van dinghen van der hant absent wesende, op dat dese verscheydenheydt niemant en mochte mishaghen,heeft my goet ghedocht t'selve alhier t'adverteren.

Het eerste Boeck der Histo- rie Naturael ende Morael, van West-Indien.

Het 1. *Capittel.* Van d'opinie die sommighe Autheuren gehadt hebben, dat hem den Hemel niet en verbreyde tot over de nieuwe Weerelt.

E Ouderen hebben soo verre uyt den wegh gheweest/ te dencken datter volck in dese nieuwe Werelt was/ datter veel van dien niet en wilden gelooven/ dat men aen dese zijde lant hadde/ jae dat meer te verwonderen is/ so en zijnder ooch niet ghebrocken/ de gheene die ontkenden/ dat alhier een Hemel ofte lucht (ghelijck wy sien) was: Want alhoewel het waer is/ dat de meeste ende de beste van de Philosophen ghevoelt hebben/ dat de Werelt ofte Hemel gheheel rondt was/ ghelijck alsse in effect is/ zijnde alsoo t'Aerdtrijck van alle canten omringht ende binnen in besloten/ niet teghenstaende soo zijn daer nochtans sommigen (ende niet weynich/ noch van de minste auctoriteyt) onder de gewijde Doctoren ghe weest/ van verscheyden ghevoelen/ versierende 't maecksel der Weerelt/ in de ghedaente van een huys/ in 't welcke 't dack dat alleenlijcken van boven is omsingelende/ sonder van alle canten te besluyten/ ghevende daer toe dese reden/ dat het Aertrijck anders int midden der lucht moeste hangen/ het welcke een vreemt dinck/ ende buyten alle reden schijnt te wesen/ insghelijcks dat wy oock in alle edificien ofte ghestichten sien/ hoe dat het fondament ende de vloer/ ter eener van onder/ ende het dack daerentegen/ ter anderer/ van boven comt/ daeromme nae reden ende uytwijsen van goeder aenmerckinge/ soo souden in dit groot Edificie der Werelt/ den gantschen Hemel ofte lucht wesen/ het eene deel van boven/ ende het gheheele Aertrijc daer en teghen van onder/ t'ander deel. De glorieuse Chrysostomus (gelijck als een die hem meer beroomdedicht hadde/ in de studie der H. Schrifture/ als in de Wereltlijcke consten) bewijst te wesen van dese opinie/ houdende zijnen spot (in zijn Commentarien op d'Epistel tot den Hebreen) met den ghenen die bevestighen/ dat alle de Werelt rondt is. Het schijnt dat de Schrifture wat anders wil te verstaen geven/ noemende den Hemel een Tabernakel ende Tente die Godt ghestelt heeft. Daer en boven passeert op het selve den heyligen Man noch verder/ ende seyt/ dat het niet en is den Hemel die hem beroert ende ombraeyt/ maer dat het zijn/ de Son/ de Maen ende de Sterren die haer aen den Hemel beroeren/ in sulcker voegen ghelijck als haer de Voghelen des luchts omswerven: ende niet gelijck als de Philosophen meynen/ datse

Chrisost. Homel. 14. & 7. in Epist. ad Hebr.
Hebr. 8.
Idem Chrisost. Homil.

met den

met den selven Hemel omgaen/gelijck als de stralen met het radt doen. Met dese meyninge van Chrysostomus houdt het oock Theodoretus, een treffelijck Autheur / ende Theophilactus, ghelijck als hy oock byna in alles doet. Ende Lactantius Firmianus is het selfde/ boven alle de voorgaende gevoelende: Hy en versadicht hem niet te lachen ende te spotten met de opinie van de Peripateticis ende Academicis, die de Werelt een ronde figuere gheven / ende het Aertrijck int midden stellen. Want het schijnt haer te wesen een dinck om te lachen/ dat het Aerdtrijck (ghelijck als geseyt is) in de lucht soude hanghen: waer door hy hem meer comt te verghelijcken met de meyninge van Epicurus, de welcke seyde/ datter van d'ander zijde der Werelt anders niet en was/ van een Chaos, ende een oneyndelijcken afgront. Het schijnt eenighe ghelijckenisse te hebben met het gene S. Hieronymus seyt/ daer hy is schrijvende op d'Epistel tot den Ephesen / met dese woorden: De natuerlijcke Philosoph (seyt hy) passeert met zijn diepsinnicheyt de hooghte van den Hemel / ende in de diepten des Aerdtrijcx ende afgronde vint hy een onmetelijcke ledicheydt. Daer wort van Procopius verhaelt (hoe wel ick 'tselve niet ghesien hebbe) dat hy bevestighende is op het Boeck van Genesis, d'opinie van Aristoteles (belanghende de ghedaente ende t'omloopen des Hemels) tegens de heylige Schrifture te strijden. Doch dat de voorseyde Autheuren diergelijcke dingen meynen ende segghen / en hebben wy ons niet te verwonderen / want het genoech bekent is/ sy haer soo seer niet geoeffent te hebben in de Consten ende bedudinghe der Philosophie/ trachtende naer andere Studien van meerder wichticheyt. Het gene meer te verwonderen is/is dat/ wesende S. Augustijn so uytnemende in alle natuerlijcke Consten/ende zijnde in de Astronomije ende Physica soo ervaren/ is niet teghenstaende altoos twijffelachtich geweest/sonder hem te resolveren/of den Hemel d'Aerdtrijck van alle canten omringende was / ofte niet. Wat vraegh ick daer nae/ (seyt hy) dat wy dencken / dat den Hemel (als een cloot) het Aerdtrijck van d'een zijde alleen bedeckende is / ghelijck als een groote schotel die daer boven over comt. Op de selve plaetse daer hy dit verhalende is/ gheeft oock te verstaen / ende seyt het claerlijcken uyt/dat daer gheen bewijs af en is/dan alleenlijck gissinge/ om te bevestigen/ dat den Hemel van een ronde figuere is. Aldaer / als oock op ander plaetsen/ wort het voor een twijffelachtich dinck ghehouden/ dat haer de Hemelen omdraeyen. Men en sal hier in niemant achterhalen/noch de gewijde Doctoren der Kercke in min houden/ soo die in eenighe puncten der Philosophie ende natuerlijcke consten een ander gevoelen hebben/ dan het wel meest voor goede Philosophye aenghenomen ende geapprobeert is: want alle hare studeringhe was alleenlijck om den Schepper te kennen/te dienen ende te prediken/ waer inne sy groote waerdicheyt hadden. Ende dewijle datse gantschelijcken hier in geimployeert ende besich waren / ('twelcke ons noodichste is) so en ist niet veel in de studeringhe ende kennisse der Schepselen / niet altoos volcomelijcken ghetreft te hebben. Veel meer zijn voor seecker te berispen / de Gheleerden en ydele Philosophen van desen tijden/ die kennisse en wetenschap vercregen hebbende/van 't wesen ende ordonnantie deser Schepselen/ende van de coursen ende t'omloopen der Hemelen/dat die arme ongeluckighe Menschen niet gecomen en zijn tot kennisse der gener die alle 'tselfde gheschapen ende ghemaeckt heeft: ende zijn hun altemael verontledigende in dese maecksels ende wercken van soo grooten weerdicheyt/ sonder eens hare ghedachten te verheffen / om te ontdecken den oppersten Autheur/ ghelijck als sulcx de Goddelijcke wijsheyt genoech verclarende is/segghende/of sy al schoon den Schepper ende Heere van alles ghekent hebben/en hebben hem niet ghedient noch ghe-eert alsoo sy schuldich waren / verydelt wesende met harer gedachten/ 'twelcke hen van den Apostel soo gerechtelijcken verweten ende aengetijght wort.

6. & 13. in Genes. & Homil. 12. ad Pop. Theodoret. & Theophil. in cap. 8. ad Hebr.

Lactant. lib. 3. divine Instit. cap. 24.

Hierom. in Epist. ad Ephes. lib. 2. Cap. 2. Sixtus Senensis, lib. 5. Bibliot. annot. 3.

August. lib. 2. de Genes. ad Lit. ca. 9.

August. in Psal. 135.

Sap. 13.

Rom. 1.

Het 2. *Capittel.* Dat den Hemel van alle canten ront, ende in haer selven omloopende is.

MAer comende op onsen propooste/soo en is aen't geene dat Aristoteles, ende d'ander Peripatetici, ghelijckelijcken met die Stoïcijns ghevoelden/ geen twijffel aen/ van dat den Hemel gantschelijcken van een ronde figuere soude wesen / doende haer movement ofte omloop int ronde/ 'twelcke eygentlijck so warachtich is dat wy't met onsen ooghen aensien: Jae wy die hier in Peru woonen / sien't veel ooghenschijnlijcker/door d'ervarentheyt/dan het ons door eenige reden ofte Philosophische bewijsinghe vertoont soude moghen werden. Ende om te weten of den Hemel gantschelijcken rondt / ende het Aerdtrijck van alle canten omvanghen is/sonder daer twijffel aen te stellen / soo ist alleen ghenoech t'aenschouwen van dese Hemisphério, nae de plaetse ende Gheweste des Hemels die't Aertrijck omvangt/'twelcke van d'Ouderen noyt gesien ghe weest is: ende is oock genoech ghesien/ende gheenoteert te hebben/beyde de Polen daer den Hemel/als op een spil/op om drayende is/te weten/den Polus Articus, ofte van't Noorden / welcke die van Europa sien: ende dese andere Antartico ofte van't Zuyden/daer S. Augustijn aen twijffelt/ die wy s'hier in Peru (de Linea ghepasseert wesende) met de Noordt-sterre verwisselen. Eyndelijcken is ghenoech ghevaren te hebben meer dan t'sestich graden van't Noorden nae het Zuyden/te weten veertich van d'eene / ende dry-en-twintich van d'ander zijde/der Linea: achter-latende door dese reyse 'tghetuygenisse van anderen/ die op veel meer hooghten gevaren ende gewonnen zijn/bynaest op de t'sestich graden aen't Zuyden. Wie soude segghen dat het Schip Victoria (weerdich door seecker eeuwiger ghedachtenisse) niet ghewonnen heeft de victorie/ende getriumpheert van de rondicheyt der Werelt: Als oock niet minder van die soo ydele ledicheyt ende onmyndelijcke Chaos, die d'ander Philosophen/onder t'Aertrijck stelden/want heeft de Wereldt omghevaren/omloopende die onmetelijcke groote Zee Oceaen. Wie en sal't niet schijnen/met dese daet bewesen te hebben / dat alle de grootte van't Aerdtrijck (hoe groot dat men die oock afbeelt) de Voeten van een Mensche onder worpen zijn / de wijle datse die gemeten hebben: Waer aen sonder twijffel blijckende is/ den Hemel van een ronde ende perfecte figuer te wesen / zijnde t'Aerdtrijck met het Water omvanghende/makende alsoo een Globus ofte ronden cloot / hebbende haren oorspronck uyt de twee Elementen/die hare palen met de ronde ende grootte bestemt hebben: 'twelck men genoech proberen ende vertoonen can door Philosophische ende Astronomische redenen / ende achterlatende de subtijlheden die men ghemeynlijcken allegeert/van dat men het volmaeckste Lichaem ('twelck den Hemel is) de perfeckste Figuere behoort te gheven welcke sonder twijffel de ronde is. Hier uyt volght het/dat die omloopende beroeringhe/niet gelijck noch ghestadich can wesen/zijnde op sommige plaetsen over dwers/haer drayende gelijc als het noodichst vereyscht / dewijle dat de Son/ Maen/ende Sterren niet even gelijck noch eenparich/rondtsom loopen. Maer dit achter gelaten/soo dunckt my/dat de Maen alleenlijcken ghenoech kan bestaen/in dese sake als een ghetrouwe ghetuyghe in den Hemel/ overmidts dat sy haer van alleenlijck verdonckert ende Eclipses wordt / ten tijden dat de rondigheyt van't Aerdtrijck/ex diametro, tusschen haer ende de Son/in den wegh comt/ende also de passagie van de stralen der Sonne beletende is: 'twelck voorwaer niet en soude mogen gheschieden/soo't Aerdtrijck niet en stonde in't midden der Werelt / omringht zijnde

Plutarch. de placitis phil. lib. 2. Cap. 2.

August. lib. de Genes. ad lit. cap. 10.

van alle

August. Epist. 109, ad Ianuarium, cap. 4. van alle canten der Hemelscher Firmamenten. Hoewel datter niet tegenstaende gespro-
ken zijn/de ghene die t'wisselinghe stellen/of de claricheyt van de Maen/ haer van't
licht der Sonne mede gedeylt wordt/oft niet. Maer dit is al te veel ghetwijffelt/nade-
mael men anders gheen redelijcke oorsaken en can vinden/van de Eclipsen/volle ende
quartieren der Mane/ dan de ghemeenschappen ende deelachticheyt van't licht der
Sonne. Sullen van gelijcken bevinden (soo wy't willen insien) dat den nacht anders
geen dinck en is/dan de donckerheyt/ die veroorsaeckt wordt door de schaduwe van't
Aertrijck/ om dieswille dat de Son dan aen d'ander syde is passerende. Soo dan nu
de Son aen d'ander syde van het Aertrijck niet en comt/ maer datse ten tijden van't
ondergaen/wederom keert/aen de cant henen loopende/ 'twelcke toelaten moet den
genen die seyt/dat de Werelt niet ront en is/dan datse gelijck een Schotel d'aenschijn
van't Aertrijck is bedeckende/soo moet daer noodtwendich uyt volgen/dat het niet en
mach maken de verscheydenheyt die wy sien aen de daghen ende nachten die op som-
mighe plaetsen der Werelt (op synen tijdt) lanck ende cort zijn/ ende op ander con-
August. lib. 2. de Gen. ad lit. cap. 10. treyen eeuwich even lanck/ende in eenen doen. Het ghene S. Augustijn schrijft op de
Boecken van Genesis ad literam, dat men wel mach bevrijden alle d'oppositien, conver-
sitien, elevatien, vervallinghe ende andere Aspecten ende dispositien der Planeten ende
Sterren/om daer by te verstaen/datse haer verroeren/ staende den selven Hemel stil/
sonder omdraeyen/is my lichtelijck genoech te verstaen/gelijck als het oock sal wesen
voor een yegelijck: ooc of hebbende te versieren het gene ons voor oogen comt. Want
soo wy by ghelijckenisse stellen/ dat elcke Sterre ende Planeet een Lichaem op syn
selven is/wordende van een Enghel ghevoert ende voort gedreven/in sulcker voegen
Dan. 14. als hy Habacuc in Babilonien voerde. Wie sal soo blindt wesen/ dat hy niet en soude
sien/dat alle die verscheydenheyt (die daer van Aspecten ende Sterren blijckende is)
niet en comt te procederen/door de differentie der verroeringe: Ende dat de gene die se
verroerende is/haer dat willens gheeft. Nochtans soo en gheeft de goede reden geen
plaetse/dat de spatie ende Ghewesse (alwaer men versiert de Sterren te gaen of te
vliegen) mach laten te wesen Elements gewijs ende verderflijck/dewijle dat het hun
verdeelt ende affscheyt als syer door passeren/want en passeren door seker door gheen
ledicheyt. Ende soo de Gewesse daer haer de Sterren ende Planeten in roeren/ de
corruptie onderworpen is/soo moet het door ghewis zijn/datse 'tselfde uyt de nature
re oock zijn: Ende volght consequentelijcken/ datse moeten veranderen ende op't
eynde vergaen: Want natuerlijcker wijse/soo en can t'ingehouden niet dueriger we-
sen als t'inhoutsel. Soo men dan seyt/dat de Hemelsche Lichamen verderffelijck zijn/
('twelcke niet over een comt met 'tghene dat de Schrifture inde Psalmen verhaelt:
Psal. 148. Al waert/seyt die/datse Godt voor altoos gemaeckt heeft) soo en accordeert het oock
niet wel met d'opdoumantie ende onderhoudinghe van desen Orbis ofte Werelt: segge/
om dese waerheyt te bevestigen/noch meer/ van dat de self bewegende de ghene zijn/
die haer verroeren/ende dat de Sterren haer daer in ontdoppen/ mogen wy allegeren
met het ghesicht: Want wy sien ooghenschijnlijcken dat haer niet alleenlijcken de
Sterren verroeren/maer oock plaetsen ende gheheele Ghewesten des Hemels: Ick
en spreke niet alleen van de blinckende ende licht-schijnende plaetsen/ gelijck als daer
is de ghene die men noemt Via lactea, in onse gemeyne Tale/den wegh naer S. Iacob
ghenoemt/ dan noch noch van veel andere meer/ wil dit segghen by andere donckere
ende swarte plaetsen die aen den Hemel zijn. Want men siet daer in der waerheyt
dinghen in/als placken/die seer merckelijck zijn/de welcke ick in mijn onthouden (in
Europa wesende) noyt aen den Hemel ghesien hebbe/ ende alhier in dese ander He-
misphaerio hebse seer besschey delijcken aenghemerckt. Dese placken zijn van coleur ende
ghedaente

ghedaente/ghelijck als het heel der ghecklipseerde Maen/zijnde den anderen in de selve swartigheyt ende schaduwe ghelijck/gaen altoos dicht aen de selfde Sterren/ in een ghedaente ende grootte/gelijck als wy't met clare ende oogenschijnlijcke ondersoecheyt ghesien ende ghenoteert hebben. 'T sal misschien sommighe een nieu dinck schijnen te wesen/ende sullen mogghen vraghen/waer van soodanige generatie van Placken aen den Hemel procederen mogen: 'twelcke ick voor't eerste tot noch toe niet hebbe connen begrijpen/dan alleenlijcken te dencken/dat (gelijck als de Via lactea, soo de Philosophen segghen) sulckx comende is/ dat het op eenighe plaetsen van den Hemel dicker ende dichter is/ende daerom meer licht in haer bevaten/hebbende oock alsoo/ in't contrarie/andere seer dun ende doorschijnende plaetsen: ende door dien dat de selfde minder licht ontfanghen/soo schijnt het op plaetsen swarter te wesen. Dat dit self de d'oorsake is/oft niet/en hebbe geen sekerheyt van/om te bevestighen/niet tegenstaende datter in der daet de selfde Placken aen den Hemel zijn/ (ghesien datse sonder verminderinghe/met het selfde Compas/ als de Sterren verkeeren) is een sekere experientie/ende is dickwils willens op gelet: Waer uyt men van alle dat ghesept is/ besluyten mach/dat de Hemelen/sonder twijffel/'t Aertrijck van alle canten in haer ombanghende zijn/haer met eenen ghestadighen loop daer rontsom moverende/ sonder dat het noodich is/sulckx meer in questie te stellen.

Het 3. Capittel, Dat de heylige Schrift ons te verstaen gheeft, het Aerdtrijck in't midden van der Werelt te wesen.

AL ist dat Procopius Gaseus, ende andere van sijn opinie/hun laten duncken/dat het tegens de heylighe Schriftuere strijdende is, t'Aertrijck in't midden van de Werelt te stellen/ende den Hemel voorgheheel ront te houden/soo en ist voorwaer nochtans geen leere die daer teghens strijdt/maer is een seer gelijckformich/ met het gene dat ons den Geest van de Schriftuere leert: Want achter-ghelaten van dat de selve Schriftuere dickwils dese maniere van spreken/van de rondicheyt der Werelt ghebruyckende/ende op een ander plaetse aenwijsende is/ dat alle het ghene dat lichamelijcken is/ van den Hemel omringht/ende als met syn rondicheyt ombanghen te wesen: soo en can men ten minsten dat van Ecclesiastes niet laten claerlijcken te verstaen/ daer hy aldus seyt: De Sonne rijst op/ende gaet onder/ende keert weder op syn plaetse/ende van daer comt hy weder op te staen/loopende nae den Middach/ ende alsoo weder nae 't Noorden/ omloopende alle dinghen: alsoo swerft de Gheest rontdesom/ende keert weder op syn bestemde plaetse. Op dese passagie soo seyt de Paraphrasis ende uytleggingе van Gregorio Neocæsariense, ofte Nazianzeno aldus: De Son hebbende 'tgeheele Aerdtrijck gheronnen/keert weder/ghelijck van een omloop/ tot syn bestemde plaetse ende bestech. Het ghene dat hier van Salomone ghesept/ende van Gregorio verclaert wort/ en conste versekert niet bestaen/ soo men eenige plaetsen van't Aertrijck hadde/ die van den Hemel niet ombanghen waren. Het selve wort oock alsoo verstaen van S. Hieronymo, schrijvende op d'Epistel tot den Ephesen/op dese maniere: De meeste bevestinghen ghemeynlijcken/ (comende met Ecclesiastes over een) dat den Hemel rondt is/ doende haren omloop in't ronde/gelijck als een cloot: 'twelck een slecht dinck is/ bewijse dat gheenige ronde figuere hebben mach/breedde/lenghde/hooghte/noch diepte/ ghesien dat het van alle wegen even gelijck ende effen is/etc. Nu soo en is dan/ nae S. Hieronymus seggen/ 'tgene d'andere van den Hemel houden/datse rondt is: niet tegens de Schriftuere/

Hester 13.
Sap. 1. 2. 7.
11. 18.
Psal. 9. 17.
23. 39. 97.
Iob, 37.
Eccles. 1.

Hieron. in cap. 3. ad Ephes.

Basilio. Homil. 1. Hexame. Schriftuere/maer comter eer seer mede over een: want al-hoe-wel dat hen S. Basilius ende S. Ambrosius (die hen gemeynlijcken/in de Boecken ghenaemt Hexameron, volghen) in dit punct een weynich twijffelachtich houden/soo buyghen sy hen nochtans in't eynde meest in't toegeven van de rondicheyt der Werelt. Wel is waer/dat S. Ambrosius niet wel over een en comt/met de vijfste Substantie die Aristoteles den Hemel

prope finem Ambros. lib. 1. Hexame. cap. 6. toe-eygent. Van de plaetsen des Aerdtrijckx/ende van sijn vastigheyt/is een dinc om sien/hoe frap/ende met wat een aerdigheyt/dat de Schriftuere daer van verhaelt/om ons verwondert te maken/ende niet minder lust te geven van de oneyndelijcke machte ende Wijsheydt des Scheppers: Want ter eender/soo verhaelt ons Godt/dat hy is ghewees den genen die gheset heeft de Columnen die't Aerdtrijck op-houden/ons te verstaen ghevende (gelijck alst S. Ambrosius te recht verclaert) dat het onmenschelijcke ghewicht des gantschen Aerdt-bodems gesustineert ende op gehouden wort/ door de handen des Goddelijcken crachts/dat de Schriftuere op deser maniere gebruyckt/ te noemen Columnen des Hemels/ende van't Aertrijck: en zijn voorwaer niet ghelijck als d'andere van Atlants, die de Poeten versiert hebben/ maer andere eyghen

Iob. 9. & 26. Hebr. 1. Psal. 13. 23. voortgecomen uyt het eeuwige woort Godes/'twelcke met syner deucht de Hemelen ende Aerde onderhoudende is. Maer noch soo seyt de selve Goddelijcke Schriftuere seer frap op een ander plaetse/om ons te beduyden/dat het Aertrijck/vast/ende 'tmeestendeel met het Element van't Water omvanghen is: Dat Godt het Aerdtrijck gestelt heeft op den Wateren. Ende op een ander: Dat hy de rondicheyt des Aerdt-bodems op den Zeen ghefondeert heeft: alhoewel dat S. Augustijn niet ghedoogen wil/

Augustin. Psal. 135. dat men dese passagie/als een sententie des gheloofs/aennemen sal/van dat het Aertrijck ende 't Water (in't midden der Werelt) een Globus maken/ soeckende alsoo de voorseyde woorden des Psalms eenen anderen sin ofte uytleggingshe te geven. Doch het eenvoudich ghevoelen is sonder twijffel/'tghene dat ghesept is/dat is/ons te verstaen gevende/niet van doen te wesen andere fondamenten noch steunsels van't Aertrijck te versieren/dan 't Water/'twelcke (alhoewel dat het soo lichtveerdich ende veranderlijck is) van den oppersten Consienaer alsoo verordineert is/dat het in hem dese onmetelijcke Machinam des Aerdtrijckx ophoudende ende besluytende is: waerom geseyt wort het Aerdtrijck gefondeert ende opgehouden te wesen op de Wateren ende Zee: zijnde waerachtich/dat het Aerdtrijck eer onder Water/ als daer boven op/ syn plaetse heeft: want nae onse inbeeldinghe ende gedachten/in't ghene dat aen d'ander zijde des Aerdt-bodems ('twelcke wy bewoonen) gevonden wort/ laten wy ons voorstaen/onder den Aerdt-bodem te wesen. Alsoo imagineren wy van ghelijcken de Zee ende Wateren/die't Lant aen d'ander syde omringen van onderen/ ende 't Lant daer boven op te comen: Doch de waerheyt is/dat het ghene dat eygentlijcke onder is/is altoos het ghene dat aldermeest te midde-weghen der Werelt staet: Maer de Schriftuere spreeckt nae onse maniere ende gebruyck van dencken ende spreken. Yemant soude mogen vragen/Dewijle dat het Aerdtrijck op de Wateren (gelijck als de Schrift seyt) syn vastigheyt heeft/waer op zijn dan de selve Wateren rustende/ ofte wat steunsel sullen die hebben? Ende soo't Aertrijck ende de Wateren een ronde Globus maken/waer mach haer dan alle dese verschrickelijcke Machina op onderhouden?

Iob. 26. Dit selve wort ons op een ander plaetse van de heylige Schrift voldaen/gevende oorsaecke tot meerder verwonderinghe van de macht des Scheppers/ segghende: Den Aquilon ofte t'Noorden spreyt heer uyt op de ledicheyt/ en heeft het Aertrijck op niet ghehanghen. Heeft het sekerlijcken heerlijcken verclaert: Want 't schijnt voorwaer/ dat de Machina ofte 'tmaecksel des Aerdtrijckx ende 't Water op niet hanghende is/ te weten/als men hem inbeelde die in't midden van de Lucht te staen/ gelijck alsse in

effect

effect slaet. Dese vreemdigheyt daer hen de Menschen so seer van verwonderen/ wort
van Godt noch meer verhheft/ vragende den selven Iob: Wie heeft den Lyn gescho-
ten van de stichtinge der Werelt? Segt my dat/ soo ghy't ghedocht hebt. Ofte in wat Psal. 38.
sement ende materie zijn de fondamenten versekert? Eyndelijcken/ op dat men vol-
comende te verstaen den treyn van dit wonderbaerlijck maecksel der Werelt/ soo seyt den
Propheet David (een groot verheffer ende sanger der wercken Gods) in een Psalm/
die hy op desen propoost gemaeckt heeft/ aldus: Ghy die het Aerdtrijck op syn eygen Psal. 103.
vastichheyt gefondeert hebt/ sonder tot eenigē tijdē te wanckelen ofte om te stoorten. Hy
wil seggen/ dat d'oorsake van dat het Aerdtrijck (gestelt zijnde in't midden der Lucht)
niet en valt noch waggelt/ is om dies wille dat het sekere fondamenten heeft van syn
natuerlijcke vastigheyt/ die hem gegeven zijn van d'alderwijste Schepper/ op dat het
hem in sijn selven mach ophouden, sonder eenige andere steunsels ofte stutten van doen
te wesen. Alhier soo bedwinght hem dan het Menschelijcke vernuft/ soeckende andere
fondamenten van't Aertrijck/ welc bedroch spruytende is van te willen meten ende ver-
gelijcken Godes wercken/ met de wercken der Menschen/ alsoo datter niet te vreesen
en is (al ist schoon dat het hem noch soo veel laet schijnen/ dese Machina aen de lucht te
hangen) datse vallen ofte omstorten sal. Met redenen so voechter (voorwaer) David
noch by (nae dat hy van de wonder-wercken Gods gecontempleert ende gesonghen
hadde) seggende: De Heere sal hem in syn wercken verheugen. Ende daer na: O hoe Psal. 103.
groot dat ick zijn u wercken Heere/ het schijnt wel/ datse altesamen uyt u wetenschap
genomen zijn. Voorwaer/ soo ick mijn gevoelen seggen sal/ van 'tgene dies beroerende
is/ verclare dat/ van diversche reysen/ dat ick de groote Golffe der Oceaenscher Zee
gepasseert hebbe/ varende na dese contreye (van so vreemde Landen) toe/ hebbe my ge-
stelt t'aenschouwen ende bemercken de grootmoghende vreemdicheyt van dese Godts
wercken en conde niet laten te ghevoelen een uytnemende verheuginghe/ met over-
denckinge van d'alder-opperste Wijsheyt ende grootheyt des Scheppers/ die in dese
syne wercken so veel verschijnende zijn: so dat my/ in comparatie van dien/ alle Palley-
sen der Coningen ende Menschelijcke vonden/ een cleynicheyt ende van gheener weer-
den duncken te wesen. Hoe dicwils is my in gedachtenis ende in den mont gecomen/
dat van den Psalm/ daer hy seyt: Groot vermaken hebt ghy my/ Heere/ gegeven met Psal. 91.
u wercken/ ende ick en sal niet naelaten my te verheugen in't aenschouwen der werc-
ken uwer handen. Voorwaer de wercken van Gods Hant-werck/ hebben/ ick en weet
niet hoe/ een soodanigen gratie ende waerheyt/ door de heymelijcke verborghentheyt/
dat al ist schoon/ dat men die eens/ andermael/ ende veel reysen/ comt te sien/ gheven al-
toos een nieuwe oorsake van verheuginge/ recht t'contrarie van de werckē der Men-
schen. Want al ist sake dat de selve gemaeckt zijn met veel conste ende subtijlheyt/ soo
men daer een gewoonheyt af heeft/ die te besien/ so en achtmense niet/ ja men crijghter
byna meest een mishagen ofte walginghe af: gelijck als daer zijn/ schoone Lust-Hoven/
Palleysen/ heerlijcke Tempels/ Burgen van uytnemende gestichten ende fabrijcke:
laet wesen Schilderijen/ uytgehouwen wercken/ Gesteenten van costelijcke inventie
ende maecsel/ laetse hebben alle de weerdicheyt die mogelijcken is te bedencken/ soo ist
niet tegenstaende een sekere ende gewisse sake/ dat siende de selve twee ofte dry mael/
so sal men qualijcken d'oogen daer weder recht op mogen na toe slaen/ dan sullen haer
terstont verkeeren ander dinghen te besichtighen/ als versadicht van't eerste schousel.
Maer so ghy de Zee siet/ ofte u ooghen slaet op een hooge steenrotse ofte Clippe/ die
hem op een vreemde maniere vertoonende is: ofte het Velt/ wanneer't met syn eygen
natuerlijcke groenigheyt ende Bloemen bekleedt is: ofte de stroomen van een loopen-
de Riviere/ die sonder cesseren teghens de steenrotsen aen-slaet/ als verbolghen in syn

gewrochtinge: Eñ eyndelijcken/eenige andere wercken der natuere/hoe meermaels
datmense siet/so veroorsaecken se altoos een nieuwe vreuchde eñ vermakelijckheyt/son-
der 't gesichte eenichsins te versadigē/so dat het sonder twijffel schijnt te wesen/als een
overvloedich ende magnifijck bancket der Goddelijcker wijsheyt/die aldaer stil-swij-
ghende (sonder oyt moede te werden) onser aenmerckinghe is voedende ende ver-
makende.

Het 4. Capittel. Antwoort op het ghene dat uyt de Schrifture gheallegeert wert, teghens de rondicheyt des Hemels.

Maer keerende tot de Hemelsche Figuere/so en weet ick
niet met wat authoriteyt der Schrifture men heeft mogen by brengen/
ofe niet ront te wesen/ende syn verroeringe in 't ronde te doen: want van
dat S. Paulo den Hemel een Tabernakel ofte Tente noemt/die Godt (ende
niet den Mensche) gestelt heeft/so en sullen wy daer uyt niet verstaē/het
Aertrijc eensdeels (als met een verhemelt) bedect te wesen/ende also staende blijft/son-
der verroeren/gelijc alst schijnt/dat van sommige verstaen wort. Den Apostel handelt
een ghelijckenis van't Tabernakel der ouder Wet/op welcke propoost hy seyde/dat het
Tabernakel der nieuwer Wet van genaden/den Hemel is/alwaer den oppersten Prie-
ster Iesus Christus, voor eenmael/door syn Bloet ingegaen is: Eñ hier uyt wil hy seg-
ghen dat daer so veel voordeels is/van't nieuwe Tabernakel tot het oude/alsser is van
verschil tusschen den Autheur van't nieuwe (welcke is Godt) eñ den werc-man van't
oude/'twelcke een mensche was: alhoe wel waer is/dat het oude Tabernakel oock door
Gods wijsheyt geordonneert is geweest/zijnde syn Meester Beseleel daer van onder-
Exod. 36. wesen. Ten is oock niet noodich/in de ghelijckenisse eenighe parabolen ofte allegorien te
soecken/die in alles/eñ met alle dingen (daer men dien toe neemt) dienstich zijn: gelijc
Chrysosto. 20. rap. als den Godsaligē Chrysostomus dat op een ander propoost wonder wel te pas brengt.
D'ander authoriteyt die S. Augustijn by brengt/welcke van etlijcke gheallegeert wert/
om te proberen dat de Wereldt niet ront en is/seggende: De Hemel strect hem uyt/als
Psal. 103. eē vel/ waer uyt sy nemen/dat sy niet ront/dan plat bovē op is. Maer hier op antwoort
August. 2. de Genesis ad litt. cap. 9 ons den selven heyligen Doctoor seer lichtelijcken eñ wel/dat men ons in dese woorden
vanden Psalm niet te verstaen en geeft/de Figuere des Hemels: dan hoe lichtelijcken
dat Godt een so grooten Hemel gemaect heeft/also en wast oock God niet te onmoge-
lijcker een so onmetelijcke overdecsel des Hemels daer over te trecken/gelijck alst ons
soude mogen wesen een gevouwen Vel t'ontvouwē. Ofte heeft misschien gesocht/ons
te kennen te geven Godts groote Maiesteyt eñ Heerlijckheyt/ het welcke den Hemel/
so groot ende schoon/dienende is/gelijc als onsliede in't velt een verhemelt ofte Ten-
te van vellen ten dienste comt: Twelcke van een Poëet seer aerdich verclaert werdt/
Esai. 66. daer hy 't noemende is/het Pavilloen des claren Hemels. Het ander van Esaias, daer hy
seyt: Den Hemel is mijnen Stoel/ ende d'Aerde dient my als een Schabel voor mijn
Voeten. By also verre als wy in de dwalinge der Antropomorphiten waren/de welcke
God/naer syn Godtheyt/lichamelijcke leden toeschreven/so mocht het ons wat te doē
geven/om te verclaren hoe het mogelijc soude wesen/ het Aertrijck een Schabel voor
Godts Voeten te zijn/staende in't midden der Wereldt / de wijle dat hy alle de Wereldt
vervullende is/want moeste als dan voeten van alle zijden/ende rontsom veel hoofden
hebben/ twelc een dinc om lachen ende mede te spottē is. So is het van genoch te we-
ten/dat wy inde heylige Schrifture niet en sullen volgen de letter/ de welcke doodet/
maer den Geest die't leven gheeft/gelijck alst ons van S. Paulus gheleert wordt.

Het

Het 5. Capittel. Van't Schepsel ende ghedaente des Hemels der nieuwe Werelt.

Oe dat de ghedaente ende t'maecksel van desen Hemel (die aen de Zuyt zijde staet) is / wort in Europa van velen gevraecht: want men in de oude Schrijventen niet seeckers daer van lesen can / hoe wel datse besluyten / een Hemel aen dese zijde der Werelt te wesen: doch wat maecksel ende ghedaente de selve heeft / en hebben sy niet connen begrijpen / dan dat sy veel handelende zijn van een groote ende schoone Sterre (die wy alhier sien) van hen Canope geheeten. De gene die van nieus nae dese contreye varen / plachten wonderlijcke dinge van desen Hemel te schrijvē / te weten / dat sy seer claer blinckende is / zijnde van veel ende seer groote Sterren. In effect / de dingen die verre van der hant zijn / worden altoos grooter gemaeckt als sy zijn: Ick en sie alhier geen Sterren / die de Bassuyn ende de Waghen te boven gaen. T'is wel waer / dat de Crusero ofte Cruys Sterre van hier / schoon ende van een cierlijck ghesicht is. Crusero hieten wy / vier merckelijcke Sterren / ghestelt in goeder proportie ende ordene van ghelijckheyt / die onder haer een forme van een Cruys maken. D'onverstandighe gelooven / dat dese Crusero de Zuyder Pool is / om dies wille dat sy de Zee-Lieden alhier de hoogte daer van sien nemen / gelijc als men aldaer de Noort-Sterre plach te doen / maer sy bedriegen hen daer in. De redenen waerom dat de Zee-lieden de selve alhier gebruycken / is / om dat men aen dese zijde gheen vaste Sterre en heeft / die den Pool vertoonende is / ghelijck als aldaer de Noortsterre doet. Hierom ist / datse de hooghte van de sterre (te weten / de voet van den Crusero) nemē / de welcke van de rechte / waerachtighe ende vaste Pool / dertich graden verscheyden is / ghelijck als de Noortsterre aldaer maer drie graden / ofte wat meer / van de Pool af staet / door het welcke men alhier de hoogten qualijcker nemen can: Want de voorseyde Sterre / ofte voet der Crusero, moet recht overeynt staen / t'welcke alleen op een sekeren stont des nachts te pas comt / zijnde op diversche tijden van't Jaer op verscheyden uren / ende comt een lange wijl van't Jaer / vande geheele nacht niet recht over eynt te staen / t'welck een moeylijck dinck is / om de hooghte te peylen: Ende daerom / soo en wort daer oock van de beste Stier-lieden niet veel op den Crusero gepast / maer behelpen hen met den Astrolabio de Son te nemen / om de hooghte (daer sy op zijn) t'ondersoecken / waer inne ghemeynlijcken de Portugeesen d'ander te boven gaen / als de gene die de Navigatie verder (als eenige ander Natien ter Werelt) curserende zijn. Men heeft oock aen dese Zuyt zijde andere Sterren die met de Noort-Sterre eenighe ghelijckenisse hebben. De plaetse die men noemt Via lactea, streckt aen dese zijde seer verde ende claer blinckende / ende men siet daer die wonderlijcke swarte placken in / daer hier voren mentie af ghemaeckt is. Andere bysonderheden moghen van anderen met meerder particulariteyt ende sorghe verclaert worden / is ons voor dese mael ghenoech / tweynich dat wy daer van verhaelt hebben. Plin lib. 2. Cap. 22.

Het 6. Capittel. Hoe dat de Werelt aen beyde zijden der Polen, Landt ende Zee heeft,

En is niet weynich gedaen / de wijle wy een uytcomste ghemerckt hebben / van dat wy alhier van ghelijcken eenen Hemel hebben / die ons (als die van Europa, Asia ende Africa) overdeckende is / met deser aenmerckinge behelpen wy ons altemets / wanneer dat sommighe / oft t'meestendeel van die van herwaerts over / met suchten ende

menschen /

menschen/na Spagnien verlanghende zijn/ sonder datse yet anders weten te spreken/ dan van haer Lant. Sy verwonderen hen ja worden dickwils tegens ons verstoort/ in te dencken/ dat het ons vergeten is/ ende dat wy weynich werck van onse ghemeyne Vaders lant maken: De welcke van ons beantwoort worden/ dat onse begheerten ende verlanghen ons niet quellende is/ weder nae Spagnien te keeren/ om dieswille dat wy bevinden/ den Hemel ons soo nae in Peru te wesen/ als in Spagnien: Waerom te recht verhaelt wert van S. Hieronymo, schrijvende aen Paulinam, daer hy seyt: De Poorte des Hemels is soo nae Bretagnien, als Ierusalem, maer naedemael dat den Hemel de Werelt van alle canten int midden besluytende is/ soo moet men verstaen/ dat daer uyt moet volghen/ van alle canten der Werelt/ Lant te wesen. Want soo't waer is/ dat de twee Elementen van Water ende Lant/ een Globus ofte ronden Cloot maken/ ghelijck als de meesten ende besten der Ouderen (naer't bewijs van Plutarcho) ghevoelt/ ende met sekere argumenten bewesen hebben/ soo soude men moghen dencken/ dat de Zee de gantsche contreye van onder den Pool Antarctico (ofte van't Zuyden) in sulcker voeghen beslaende is/ dat die t'Landt aen de selve zijde gantsch gheen plaetse en geeft: ghelijck als t'selfde van S. Augustijn wijsselijcken gearguéert wert/ teghens de ghene die d'Antipodes stellen. Sy en aenmercken niet (seyt hy) dat/ al hoe wel men gelooft ofte bewijst/ de Werelt van een ronde Figuere (gelijck als een Cloot) te wesen/ soo en is het daerom terstondt niet seker/ dat het Lant van d'ander zijde der Werelt/ ontdect ende boven water is. S. Augustijn seyt/ sonder twijffel/ hier seer wel in: doch soo en volght oock daer uyt niet/ dat het selfde int contrarie bewesen wort/ te weten/ van datter gheen Landt by de Pool Antarctico ontdeckt souden wesen/ t'welck d'experentie ende ervarentheyt ons al voor oogen ghestelt heeft alsoo te zijn/ ende dat mē dat in effect daer heeft. Want al ist schoon/ dat het meestendeel der werelt (t'welcke onder de voorsz. Pool valt) met Zee beslegghen is: soo en ist nochtans daerom al te samen gheen Zee/ maer heeft oock Lant: In voeghen dat het Lant ende t'Water op allen plaetse der Werelt onder een vermenght ende omvanghen is/ gevende den anderen in ende uytcomste: t'welcke voorwaer een dinck van grooter verwonderinge/ als oock streckende is/ tot grootmakinge der wercken des opperstēn Scheppers. Nu soo weten wy dan uyt de Heylighe Schrift/ hoe dat int beginsel der Werelt de Wateren op een plaetse by een vergadert waren/ zijnde t'Aertrijck daer door ontdeckt/ van ghelijcken/ soo leert ons de selve Heylighe Schrifture/ dat dese by een vergaderinghe der Wateren/ ghenaemt worde/ de Zee: Ende dewijle datter veel zijn/ soo moet het noodtwendich volghen/ dat men veel Zeen heeft. Ende men en heeft niet alleenlijcken dese verscheydenheyt van Zeen in de Middelantsche Zeen/ noemēde d'eene van Euxino, d'ander van Caspio, de derde Erithreo, ofte Roode Zee/ de vierde van Persen, d'ander van Italien, ende veel meer andere alsoo. Maer van ghelijcken den voorseyden grooten Ocean, (die men in de Heylighe Schrift een afgront plach te noemen/ al hoe wel die in der waerheyt een is) is oock niet teghenstaende in veel verscheydenheydt ende manieren verdeelt/ als in respect van dit Lant van Peru, ende geheel America, is d'eene die men hiet de Noorder/ ende d'ander de Zuyder Zee: Ende in Oost-Indien d'eene is de Zee van Indien, ende d'ander van China, t'welcke ick alsoo gewaer ben geworden/ int ghene ick ghevaren/ als oock van anderen verstaen hebbe/ ende dat hem de Zee nimmermeer van't Lant boven de duysent Mijlen verscheyt/ ende hoe verre dat oock den selven Ocean soude moghen strecken/ soo en passeertse boven de voorseyde distantie niet. Mijn seggen en is niet/ dat men niet meer als duysent Mijlen de Zee Ocean bevaren can/ t'welcke een groote beuselinghe soude wesen: Want wy weten/ dat de Portugeesche Schepen vier maels soo verre ende meer varen/ ende dat men daer en

Plutarch. lib. 3. de placitis Philoso. Cap. 9. & 11.

August. lib. 16. de Civitat. Cap. 9.

Genes. 1.

daer en boven de gheheele Werelt ter Zee ins ronde mach aensyen/ ghelijck als wy't by onsen tijden gesien hebben/sonder datter aen te twijffelen is: Maer het ghene dat ick segge ende bevestighe/is/dat van het ghene tot noch toe ontdeckt is/geenich Lant so vast Lant/ofte Eylanden/te weten/op een rechte streeck ofte cours boven de voorschreven duysent mijlen van den anderen verscheyden leyt/ende dat men also tusschen t'een ende t'ander Lant nimmermeer meerder spatie van Zee en vreest/ het selve metende ter plaetsen daer t'Lant alder naest aen den anderen ghelegen is: Want van't eynde van Europa ende Africa, met haren Custen, soo en liggen d'Eylanden van Canarien, als oock die van Açores, ofte Vlaemsche Eylanden/met die van Cabo verde, ende d'andere van die Contreye/niet meer dan drie ofte vier hondert mijlen ten hooghsten van't vaste Lant verscheyden: Nemende van de selve Eylanden af/ synen cours nae West-Indien toe/so heeft men nauwelijcken neghen hondert mijlen tot by d'Eylanden (die men noemt Dominica, Virgines, ofte Maechden/ Beata, dat is Godtsalighe/ ende d'anderen/de welcke streckende zijn op een rye/tot de gene die men heet de Barlovento, dat is van te Loefwaert/ welcke zijn Cuba, Española, ende Boriquen, van hier tot het vaste Lant toe/heeft men schaers twee hondert ofte drie hondert mijlen/ ende op sommighe plaetsen veel minder. Het vaste Lant streckt een oneyntlijck dinck heen/ van't Lant van Florida af/tot het Lant der Patagones, ende van d'ander zijde by Zuyden/de Straet van Magallanes af/ tot de Cabo de Mendosino, loopt een uyt der maten lanckstreckende Lant/maer niet te breet: Ende daert alhier in Peru op syn breetste is/ te weten/ter plaetsen daert aen Brasilien grenst/ heeft het ontrent duysent mijlen. In dese voorseyde Zuyder Zee/hoe wel dat men daer Westwaert aen gheen eyndt af en weet/soo en ist nochtans niet langh gheleden/ dat men d'Eylanden (diese van Salomon ghenoemt hebben) ontdeckt heeft/die veel ende seer groot zijn/ ende legghen verscheyden van Peru ontrent acht hondert mijlen. Ende om dies wille datment geobserveert ende alsoo bevonden heeft/dat alwaer veel ende groote Eylanden ligghen/men ghemeenlijcken niet verre van daer vast Landt vint. Soo zijnder veel/ende ick met hen/van opinie/datter by d'Eylanden van Salomon een geweldich groot vast Landt moet liggen/t'welck aen de West zijde/tegens onse America overcomt: Ende t'mocht misschien wel moghelijck wesen / dat het streckende is/ Zuyden aen/nae de Straet ofte Enghte van Magallanes toe. Het Lant van nieu Guinea verstaet men vast Lant te wesen/ende wort van sommighe gheleerden/ dicht by d'Eylanden van Salomon gestelt / alsoo dat het met den reden seer over een comt / datter noch een groot deel der Werelt t'ontdecken staet/ dewijle dat onslieden van ghelijcken dese Zuyder Zee nae China ende Philippinas toeseylende zijn/ende en segghen niet/datse int gints varen/ te weten van hier derwaerts/langher wegh passeren / als van Spagnien nae dese Indien toe. Maer ter plaetsen daer d'eene Oceansche Zee met d'ander aen een comen / ende haer vermenghende zijn/ ick meyne de Zuyder met de Noorder Zee / in de contreye der Polus Antarcticus, is ghenoech bekent / te weten / door de vermaerde Straet van Magallanes, ghelegen op hooghte van 51. graden. Ende by soo verre als d'ander zijde der Werelt in de Contreye der Polus Arcticus, ofte van by Noorden / de voorseyde twee Zeen van gelijcken continueren / ende in een loopen/soo ist voorwaer een groote saecke/t'welcke van velen ondersocht/maer van niemant (nae mijn wetenschap) tot noch toe onderwonden is/alleenlijcke dat door gissinghe/ende ick en weet wat teyckenen/ van sommige bevesticht wort/datter aen de Noortzijde een Straet moet wesen/ ghelijckerwijs die van Magallanes. Nu om te comen tot onse voorgenomen intentie/ soo ist ghenoech voor dese reys/voor seker te weten/dat men aen dese Zuytzijde Lant heeft/jae een Lant soo groot als gheheel Europa, Asia ende Africa te samen / ende dat men onder

Dese vermenginghe ende by een comste der Oceanscher Zee/hebben wy van ghelijcke ondect onder den Polus Arcticus, ofte aen de Noort-zijde door de straet van Nassauwen, ghelijck als ick het selfs sichtelicke onderwon-

men onder beyde de Polen der Wereldt / Zeen ende Landt vindt / onder den anderen ombanghen/ in het welcke d'Ouderen (als de gene die d'experientie gebrack) eenighen twijffel mochten stellen/ ende daer teghen segghen.

den hebbe / Anno 1594. ende 1595. als op een ander voorder aen gheannoteert wort.

Het 7. Capittel. Waer inne wederleydt werdt, d'opinie van *Lactantio*, de welcke seyde, datter gheen *Antipodes* en waren.

NU dan/ dewijle wy weten / datter onder den Polus Antarcticus, ofte van't Zuyden Lant ghelegen is / soo resteerter te weten/ of daer oock Volck is/ die't bewoonen / t'welck in voorleden tijden een questie was/ daer veel om ghearguereert werde. Lactantius Firmianus ende S. Augustijn houdent voor een groote cluchte / en drijven harē spot met den genen die bevestigē datter Antipodes zijn (dat is geseyt) lieden die met de voetē tegens ons aen gaen. Doch al hoe wel datment dese twee Autheurē toe mach latē/ dat voor een spotternije te houden/ so gaen sy noch evenwel in de redenē en bewijsinge van hare opinie/ op verscheyden wegen/ gelijck als sy ooc int vernuft seer verschillende waren. Lactantius hout het met den ghemeynen Man/ hem laten dunckende/ dat het een dinck om te lachten is/ te segghen/ den Hemel van alle canten rontsom d'Aertrijck te comen/ ende dat het Aertrijck int midden/ van alle weghen / ghelijck een Bal/ daer in besloten soude wesen/ waerom hy aldus schrijvende is: Wat wegh (seyt hy) houden de sommigen/ die seggen willen / datter Antipodes zijn / die haer voetstappen int contrarie van d'onse setten. Zijnder by avontuere lieden soo uytsinnich / die ghelooven datter volck is/ die met de voeten om hoogh/ ende t'hooft om leegh gaen / ende dat de dinghen die alhier recht op staen / aldaer averrechts verkeert hanghen / ende dat de boomen ende t'koorn aldaer neder waerts wassen/ ende dat den reghen/ t'sneeu/ ende den hagel op waerts nae't Aertrijck toeclimmende is. Ende naer meer andere woorden/ soo voeghter Lactantius noch meer by/ segghende: Te versieren / dat den Hemel ront is/ is oorsake geweest/ dat dese lieden de voorsz. Antipodes (die in de lucht hangen) geinventeert hebben. Waerom ick van dusdanighe Philosophen niet meer te seggen hebbe/ dan dat de gene die eens comen te dwalen/ blijven in hare verwartheyt altoos wederspannich / sustinerende t'eene met het ander. Tot hier toe zijnt woorden van Lactantio: Maer voor meer/ dat hy seyt/ soo zijn wy/ alhier teghenwoordich wesende/ in de contreye der werelt/ die int contrarie van Asia respondeert/ heeten Antictonos, ghelijck als de Cosmographen segghen/ ende wy en sien ons niet eens gaen hangende/ noch dat wy met de hoofden nederwaerts/ ende de voeten opwaerts gaen. T'is voorwaer een wonderlijck dinck te bedencken/ t'welcke eensdeels van't menschelijcke verstant (nae de waerheyt) niet moghelijck is t'ontfangen ende te begrijpen/ sonder te gebruycken inbeeldinghen ofte ghedachten. Ende ten anderen/ soo en ist oock niet moghelijck te wesen sonder dwalen/ soo men in alles d'imaginatie ofte ghedachten wil volghen. Wy en connen niet te verstaen comen / den Hemel ront te wesen/ (ghelijck sy in effect is) ende dat het Aertrijck int midden staet/ dan door inbeeldinge: maer soo dese selve inbeeldinghen van de reden/ niet gecorrigeert ende gereformeert worde/ dan dat het verstant haer daer van laet vervoeren/ soo sullen wy ghewisselijcken dwalen/ ende bedroghen uyt comen / uyt welcke wy / met openbare experientie verstaen moghen / datter in onse Zielen een seecker Hemels licht is / waer mede wy sien ende oordeelen. Oock mede soo worden de selve ghedachten ende innerlijcke ingevintinghen (die ons te vooren comen om te verstaen) met het selve inwendige licht/ van't ghene sy.

Lactant. lib. 7. Divini Instit. Cap. 23.

August. lib. 16. de Civitat. cap. 1.

ghene sy ons onderwijsen/ bevestight/ ofte te niet ghedaen. By dit/ siet men claerlijcken/hoe dat de redelijcke Ziele/alle Lichamelijcke natuere te boven gaet/ ghelijck als de cracht ende eeuwighe deucht der waerheyt/ in de opperste plaetse des Menschen/ syn residentie houdt. Ende men siet het blijckelijck / ghelijck alst hem ghenoech vertoont ende verclaerde is / dat dit so wel gepureert licht/van dat opperste en eerste licht deelachtich is. Ende die dit niet en weet/ofte hier aen twijffelt/moghen wy met rechte wel segghen/dat hy niet en weet/ ofte twijffelt/ dat hy een Mensch is: In voeghen/ dat soo wy onse gedachten vraghen/ wat haer dunckt van de rondicheyt der Werelt/ en sullen ons voorwaer niet anders segghen / dan het ghene dat sy Lactantio voor oogen stelden/te weten/dat soo den Hemel ront is/soo sullen de Son ende Sterren/alsse ondergaen/ moeten vallen : Ende alsse nae den Middach opstijghen / moeten climmen/ende dat d'aerde in de lucht hangende is/ende dat de lieden/die aen d'ander zijde der Werelt woonen/met de hoofden nederwaerts / ende voeten opwaerts moeten gaen/ende dat den regen aldaer niet en valt van boven nederwaerts / maer datse er van onder opwaerts stijght/ende meer andere dusdanighe waenschapen dinghen /de welcke alleen te verhalen/tot lachen verwecken souden : Maer soo men de cracht der reden betracht/so sal men van alle dese ydele Schilderije weynich wercx maken/ende en sullen d'inbeeldinge niet meer luysteren als van een oude Sottinne/antwoordende/ dat het een groot bedroch is/de gheheele Werelt in onse ghedachten te willen timmeren/ghelijck als een Huys/van t'welcke t'nederste aertrijck het fondament/ende t'bovenste dack den Hemel is : ende sullen oock segghen / dat soo ghelijck als in de Creatueren het hooft altoos het bovenste/ ende t'opperste van t'ghedierte is : hoe wel dat juyst alle Creatueren t'hooft niet op een maniere en hebben / want d'eene hebben t'hooft opwaerts als de Menschen/andere over dweers als t'Vee/eelijcke int midden als de Spinnen / ende dierghelijcken : Alsoo is van ghelijcken den Hemel/ t'zy waer dat het soude moghen wesen/altoos boven/ ende t'Aertrijck noch min noch meer beneden. Want wesende warachtich/dat onse ghedachten aen den tijt ende plaetse ghehecht zijn/soo comt het/dat het van den selven tijt ende plaetsen niet over al gemerckt wert/dan alst in bysonder gespeculeert ende overdacht wert. Hier uyt ist/dat so wanneer wy de selve opheffen om t'aenmercken/ofte eenighe dinghen t'overdencken / die den tijdt ende bekende plaetse excederen ende te boven gaen / soo vallense terstont neder : Ende soo sy van de redenen niet weder opgeheven ende staende gehouden werden/soo en connense niet een Ooghenblick over eynt blijven : Alsoo sien wy oock/ dat onse gedachten(wanneer men handelende is van de Scheppinghe der Werelt)altoos loopen/tijde soeckende voor des Werelts Scheppinghe : Ende om de Werelt te bouwen/soo ymaginerense oock plaetsen/ sonder te voleyndigen ofte uytcomste te vinden/ dat men de Werelt op een ander maniere maken mochte / wesende de waerheydt(soo ons door reden blijckelijck vertoont wert)geenen tijt voor de verroeringhe te wesen/ wiens maet den selven tijt is/noch daer en was gantsch geē plaetse voor de selve Orbis, de welcke alle Ghewesten in hem besluytende is. Waerom dit argument/ dat men teghens de plaetsen des Aerdtrijcx(ghenomen uyt de maniere van onser ghedachten ofte inbeeldinghe)makende is/van den excellenten Philosoph Aristoteles,wel claer ende lichtelijcken voldaen woort/ seggende met grooter waerheydt/ dat de selve plaetsen int midden ende benedenste der Werelt staen / ende hoe een dinck meer int midden comt/hoe dat het meer beneden is. Welcke antwoort alleghe rende Lactantius Firmianus, (sonder te wederlegghen) is het met eenighe ander reden voorby slaende/ seggende dat hy hem niet en mach verontledighen om sulcx te wederlegghen/ voor de haest die hy heeft tot ander dinghen.

Aristot. de cælo. cap. 3.

Het 8. Capitel. Van d'opinie die S. Augustijn hadde, om d'Antipodes t'ontkennen.

August. lib. Categoriarum, cap. 10 Tom. 1.

SEer anders waren de reden die S. Augustijn ghemoveert hebben/ om d'Antipodes t'ontkennen / ghelijck als een soo diepsinnighen vernuft betaemde : Want de reden voren verhaelt (van dat d'Antipodes souden verkeert gaen) worden van den selven Heylighen Doctoor wederleyt/ in syn Boeck der Predicatien : D'ouderen (seyt hy) bevestighen / dat het Aertrijck op alle plaetsen om leegh ende den Hemel om hooch is/ soo moeten dan / naer uytwijsen van t'selfde d'Antipodes, ghelijck men seyt/ tegens ons aen gaen/ hebbende insghelijckx den Hemel boven t'hooft. Nu dewijle dan/ dat S. Augustijn dit alsó verstont naer reden van goeder Philosophie/ wat reden moghen t dan wesen/ die een soo Geleerder Man ghemoveert hebben/ van een contrarie opinie te wesen/ t'welcke sekerlijcke den sin ghe weest is / die hy ghenomen heeft uyt het innerste der Heyligher Theologie, naer welcker uytwijsen/ ons van de heylighe Schrifture ghelcert wert/ alle Menschen der Werelt van eenen eersten Mensche (t'welcke was Adam) hare afcomste te hebben. Hier door dan/ scheent een ongeloofelijck dinck/ ende een rechte beuselinghe te wesen/ te segghen/ dat de Lieden in de nieuwe Werelt hebben moghen passeren/ over dat ende die oneyntlijcke diepten der Oceaenscher Zee. Ende voorwaer/ soo ons de tastelijcke ende ondersocht eervarentheydt (van dat wy in onsen tijden ghesien hebben) niet en versekerde/ men soude t'selve/ tot desen huydigen dach toe/ noch voor een onsekere sake houden. Ende al hoe wel wy weten/ de selve reden niet en sluyten om waerachtich te zijn/ so blijft ons nochtans genoech te doen/ om daer op t'antwoorden/ ick wil segghen/ om te verclaren op wat maniere/ ende door wat wegh t'Menschelijcke gheslacht alhier ghecomen mach wesen / ofte hoe ende waer over datse gecomen zijn/ om dit Lant van Indien te bewoonen: Maer om dat wy t'selve hier nae met redenen sullen verhalen/ so laet ons nu besien wat dat van den heylighen Doctoor in dese materie (in de Boecken van de Stadt Gods) gedisputeert wert/ t'welck aldus luydende is : Het gene dat van sommighe geargueert wort/ datter Antipodes zijn/ (dat zijn lieden die van d'ander zijde der Werelt woonen / alwaer de Son oprijst/ ten tijden datse by ons onder gaet) ende dat de voetstappen des selven recht in t'contrarie van d'onse aencomen / dit en is gheen dinck om te ghelooven/ dewijle dat sy t niet en bevestigen met ondersochte redenen/ dan alleenlijck met een Philosophische bewijs/ die sy hier van maken: waer mede sy besluyté (dat wesende d'aertrijck int midden der Werelt/ zijnde van alle canten even naer van den Hemel ombangen) ghewisselijcken de beneedenste plaetse te wesen / het ghene dat aldermiddelst van de Werelt is. Voeghter daer nae noch by/ segghende : De heylighe Schrift en bedrieght gheensins / welcker waerheydt (van de gheschiedenissen die daer in verhaelt worden) ghenoech vertoonende is / hoe volcomelijcken de Prophetyen der toecomende dinghen ghebeurende zijn / ende is een beuselinghe / te segghen/ dat van dese zijde der Werelt/ lieden ghecomen souden moghen wesen in d'ander nieuwe Werelt/ passerende die onmetelijcke Zee van Ocean, want anders niet mogelijc en is/ alwaer Menschen te zijn/ waerachtich wesende / dat alle Menschen van dien eersten Mensche afcomen. Naer dat dit uytwijsende is/ so en is alle deswaricheyt van S. Augustijn anders niet geweest/ dan die onuytspreekelicke groote der Zee Ocean. Van de selve meyninge

ib. 10. cap. 9.

was noch

was oock S. Gregorius Nazianzenus, affirmerende (als een ontwijffelick dinck) dat passerende de Straet ofte Enghte van Gibraltar, onmoghelijcken was de Zee voorder aen te moghen passeren/ in een van syn Epistelen/ sept hy op dese propoost aldus: Het behaeght my seer wel/ het gene van Pindaro geseyt wort/ dat voorby Cales de Zee/ voor de Menschen onvaerbaer is. Ende int Gebedt der overledenen/ t'welck hy S. Basilio toe-eyghenende/ seydt ten selben eynde/ dat het niemant toegh elaten was/ de Straet van Gibraltar t'Zeewaerts aen te passeren. Ende al hoe wel dat men dat van den Poeet Pindaro, voor een spreeck-woort neemt/ daer hy seyt/ dat het soo wel den wijsen als d'onwijsen verboden is/ t'onderstaen/ wat voorby de Straet ofte Enghte gelegen is. Doch den oorspronck van dit spreeck-woort gheeft g'noech te verstaen/ hoe vast dat d'Ouderen in de selve opinie ghegrondet waren. Dangelijcken/ soo vint men by de Boecken der Poeten ende Histoy-Schrijvers/ als oock onder d'oude Cosmographen/ dat het eynde ende laetste termijn des Aertbodems in Cales van Spagnien gestelt wort ende aldaer werden de Columnen van Hercules opghrecht/ zijnde aldaer t'beslupt der wytterste palen van't Roomsche Keyser-Rijck/ aldaer schildert men van ghelijcken/ d'eynden der Werelt/ t'welcke niet alleen van de Heydensche geschriften/ maer oock van de Ghewijde/ op de selve maniere vermelt wort/ haer voeghende nae onse Tale: Gelijck als daer ghesept wort/ dat het Edict ofte Placaet van Augusto Cæsare vercondicht ende uytghe roepen is/ op dat hen alle de Werelt souden laten beschrijven. Ende van Alexander de groote/ die syn Rijcke verbreyde tot die eynden des Aertbodems. Ende op een ander plaetse wort ghesept/ het Evangelium aenghewassen te wesen/ hebbende over de gantsche Werelt vruchten ghegeven: Want door de ghewoonlijcke stijl/ soo noemt de Schriftuere de gantsche Werelt/ het meesten deel der Werelt/ dat doen ter tijden ontdect ende bekent was. Want d'Ouderen en meynden niet/ dat men d'ander Zee van Oost-Indien/ noch dese van West-Indien bevaren mochte/ waerom sy int generael over een quamẽ. Hieromme ist/ dat van Plinio (als een slecht ende seker dinck) ghescheeen worde/ dat de Zeen/ die 't Landt affsnijden/ ons de helft van t'woonbaer Landt benemende zijn: Want men en can (sept hy) van hier niet derwaerts passeren/ nochte van daer alhier comen. Dit selve waren oock ghevoelende Tullius, Marcrobius, ende Pomponius Mela, ende was eyntlijcken het gemeyne goetduncken der ouder Schrijventen.

Nazianzen. Epist. 17. ad post. Humianum.

Luc. 2.

1. Mach. 1.

Coloss. 1.

Plinius. lib. 1. cap. 9.

Het 9. Capittel. Van de opinie die *Aristoteles* hadde, beroerende de nieuwe Werelt, eñ welcke d'oorsake was, die hem bedroog om sulcx t'ontkennẽ.

Behalven de voorseyde/ soo wasser oock noch een ander reden/ waerom dat d'Ouders ghemoveert waren/ te ghelooven onmoghelijck te wesen/ de lieden van daer in dese nieuwe Werelt te passeren/ seggende/ dat behalven die overgrootheyt der Ocean, so was de hitte (van de Regioen ofte Ghewest die men noemt Torrida, ofte verbrant) soo wyt der maten/ dat se de lieden te Water noch te Lande niet en ghedooghde (hoe stout die oock mochten wesen) van den eenen Pool tot den anderen te moghen passeren: Want de selve Philosophen/ van de welcke geaffirmeert wert/ de Werelt rondt te wesen/ (ghelijck sy in effect is) ende dat men onder beyde de Polen der Werelt woonbaer Lant heeft. Ontkenden/ niet teghenstaende dat de middelste Regioen ofte Ghewest van't Menschelijcke gheslachte niet bewoont en mochte werden/ te weten/ t'ghene dat tusschen de twee Tropicos begrepen wert/ t'welcke de grootste vande vijf

 Zonas

Zonas oste Regioenen is/daer de Cosmographen ende Astronomiens de Werelt met afdeylt. De redē die sy gavē/dat dese Zona Torrida onwoonbaer was/was dat de groote hitte der Sonne/die daer altoos soo dicht by/ boven overgaet/de geheele Regioen ontsteekende ende versenghende was/makende t'selve/volghens onvruchtbaer/ende ghebreckelijcken van water ende weyden. Van dese opinie scheen oock te wesen Aristoteles, al hoe wel dat hy een soo grooten Philosoph was/ niet tegenstaende bedrooght hem selven in dese saecke/tot welcker verstant het goet wesen sal/ te verhalen/ in wat sake hy met met syn discours wel geprocedeert/ende waer inne dat hy gedwaelt heeft. Nu dan/disputerende den Philosoph van den Abrego, oste Zuyder Wint/ om/ of wy verstaen sullen / den selven uyt den Middach voort te comen / oste van den anderen Pool contrarie het Noorden af/schrijft op dese maniere/seggende: De reden leert ons/ dat de Latitudo oste breedde van het Aertrijck bewoont wort/ hebben de syn limiten : Doch alle dit woonbaer Lant en mach niet aen een continueren / om dies wille dat het middelste deel niet getempert en is: Want het voorseecker is/dat het in syn Longitudo oste lenghte / van Oost ende West / gheen overvloedighe hitte noch coude en heeft/maer wel in syn Latitudine oste breedde / t'welcke is van den Pool tot de Linea Equinocti, en op dese maniere soude mē sonder twyffel t'geheele Aertrijc op syn lenghte rontsomme moghen gaen/soo't op sommighe plaetsen van de grootte der Zee niet belet ende afghesneden worde. Voorwaer / soo en isser tot hier toe (int ghene dat Aristoteles seyt) niet meer te vereysschen : Ende heeft groote reden/dat het Lant op syn lenghte (dat is van Oost ende West) ghelijcker ende ghetieffelijcker streckende is/ tot het leven ende onthoudinge der Menschen/dan't op syn Latitudo oste breedde (van Zuyden ende Noorden) doet. Dit is alsoo/niet alleenlijcken door de reden die Aristoteles verhaelt/(van dat men daer altoos een ghelijcke ghetemperthept des Hemels van Oost ende West heeft/want is in ghelijcker distantie van de coude uyt het Noorden/ ende de hitte van den Middach) maer oock door een ander reden : Want reysende op de lenghte/heeft men altoos de dagen ende nachten in een consequentie, t'welck gaende op de Latitudo oste breedde/niet wesen en can : Want men moet nootwendich in de Regioen van den Pool comen) daer men d'eene helft van't Jaer (te weten/ses Maenden) altoos nacht heeft/ t'welcke een groot ongerief oste belet voor't menschelijcke leven is. Den selven Philosoph passeert noch verder/berispende de Geographen, die in synen tijt d'Eylanden uytwierpen/met dese woorden : Het ghene ick gheseyt hebbe/ mach men bemercken op de reysen van over Lant/ende op de navigatien die men ter Zee doet : Want daer is een groot verschil van de lenghte tot syn breedde / ende de spatie die men heeft van Hercules Columnen af / (t'welcke is Gibraltar) tot Oost-Indien toe/excedeert/oste is in de proportie/verschillende meer dan vijf op dese/in de spatie die men heeft van Ethiopie tot het Lac oste Meyr van Meotis, en uyt t'erste palē van Scitien. Dit selve wort bevonden by de rekeninghe der dach-reysen ende navigatien/ soo veel als men tot noch toe met d'ervarentheyt heeft connen te verstaen comen/ende wy hebben notitie van de bewoonde Torrida, tot soo verre datse niet meer bewoont en worde/ t'welck men in desen deele Aristoteles ten besten mach houden : Want in synen tijt niet meer ontdeckt en was/als d'eerste Ethiopie, welcke palende is met Arabien ende Africa. Van de ander Ethiopie interior, oste binnenste / en wist men in synen tijdt niet af/noch daer en was gheen notitie van dat over-groote Landt (te weten) daer men nu de Landen van Paep-Jan heeft / ende noch veel minder van alle t'ander Lant/t'welcke gheleghen is onder den Equinoctial, streckende tot over den Tropicum Capricorni, voleyndende aen die soo vermaerde en welbekende Cabo de bona Esperanca, door de navigatie der Portugaloisers/van welckē Cabo af tot over Scitien ende Tartarien,

Aristot. 2. meteor cap. 5

Tartarien, men sonder twijffel (soo men t'Lant comt te meten) so grooten spatie ende breedde heeft/ als de lenghte ende spatie die daer is van Gibraltar tot Oost-Indien toe. Tis een slecht dinck/ dat d'Ouderen den oorspronck van den Nilus, ende d'uyterste van Ethiopie onbekent geweest is. Waerom Lucanus de curieusheyt van Iulio Caesare (van te willen ondersoecken het beginsel der Nilus) berispende is/ segghende in syn Versen: Wat hebt ghy soo veel moeyte te stellen/ om t'ondersoecken den oorspronck des Nijls? *Lucanus* Ende spreeckende den selven Poeet tot de voorseyde Nijl, seyt: Want u oorspronc *10. Phars.* soo verborgen is/ dat het de geheele Wereldt onbekent is/ maer ghy van daer zijt. Maer naer wtwijsen der heyliger Schrift/ soo can men wel verstaen het selfde Lant woonbaer te wesen/ want anders en soude de Propheet Sephanias niet geseyt hebben/ spre- *Sophon. 3.* kende van de beroepinge des selven volcks tot het Evangelium, segghende van ginder: Voorby de Rivieren van Ethiopien sullen my van de kinderen van mijn verstroyde/ presenten gebracht worden: want alsoo noemt hy d'Apostelen. Maer als gheseyt is/ soo is behoorlijcken datmen t'selve den Philosoph ten besten houdt/ om dat hy de Historie-schrijvers ende Cosmographen van synen tijt ghelooff gaf. Laet ons nu examineren het ghene datter volght: Het eene deel der Wereldt (seyt hy) te weten/ het Septentrionael, ghelegen naer 't Noorden/ voorby de ghetempereerde Zona, dat is onwoonbaer/ door die over-groote coude. Het ander deel/ twelck leyt naer den Middach/ passerende over den Tropicum, is oock onwoonbaer door d'overdadighe hitte: Maer de ghedeelten der Wereldt/ welcke streckende zijn aen d'eene zijde als men Indien ghepasseert is. Ende aen d'ander zijde is passerende de Columnen van Hercules/ is seker niet aen een te comen/ om dieswille dat haer sulcks door de groote Zee Ocean belet wert. In dit laetste heeft hy groot ghelijck/ ende voeghter van terstont noch by/ segghende: Om dat het nootwendich moet volghen/ dat het Lant/ aen d'ander syde der Wereldt/ de selve proportie (met haren Polo Antarctico) moet hebben/ ghelijck als dese onse bewoonde ghedeelte/ met den hare (dat is de Noordt-Pool) heeft. Daer en is gantsch gheen twijffel aen/ van dat het met d'ander Wereldt in alles moet accorderen/ als dese van hier in alle d'ander dinghen/ namelijcken in't hercomen ende ordonnantie der Winden. Ende naer andere reden/ die in dese materie niet te pas en comen/ besluyt het Aristoteles aldus/ segghende: Wy moeten willens bekennen/ dat den Abrego oft Zuyden Wint/ de ghene is/ die uyt de Regioen ofte Ghewesten (die hem van de hitte verbrant) blasende is/ welcker Regioen, door de na-byheyt der Sonne/ onversien ende gebreckelijck van Water ende Weyden is. Dit is d'opinie van Aristoteles. Ende voorwaer so en can de Menschelijcke gissinge nauwelijcken yet meer comen te versinnen. Hier uyt ist/ dat ick dickwils (als ick het Christelijcken overdencke) come te aenmercken/ hoe swack ende broos dat de Philosophije der Wijsen/ ten desen tijden/ in de Goddelijcke dingen is: Jae dat mints/ en weten somtijts in de Wereltsche dingen (daer sy hen laten duncken soo dapper in bedreven te wesen) geen uytcomste te geven. Aristoteles ghevoelen is/ ghelijck als hy oock bevesticht/ dat het Landt/ twelcke na dese Zuyt-Pool woonbaer is/ nae syn lenghte (dat is van Oost ende West) uytnemende groot is/ zijnde in syn breedde (dat is van den Zuyder-Pool na den Equinoctial toe) seer cort. Dit selve strijt soo seer tegens de waerheyt/ dat hy naest alle de habitatie die men aen dese syde van den Polus Antarcticus heeft/ streckende is nae de Latitudo ofte breedde/ te weten van den Pool na de Linea toe/ zijnde op de Longitudo, (dat is van Oost en West) soo weynich/ dat de Latitudo alhier in dese nieuwe Wereldt de Longitudo soo veel te boven gaet/ als hy seyt/ tverschil van tot drye/ ende noch meer te wesen. Het ander/ van dat hy bevesticht de middelste Regioen, die men noemt Torrida Zona, gantsch onwoonbaer te wesen/ door die overdadighe hitte/ uyt oorsake van de na-byheyt der

heyt der Sonne/zijnde daerom gebreckelijcken van Water ende Weyden/is altemael in't contrarie: Want het meesten deel van dese nieuwe Werelt is seer abondant van Menschen ende Ghedierten. Ende dese contreye van tusschen de twee Tropicos, (gheleghen in de selve Torrida Zona) is een Regioen abondanter ende overvloedigher van Weyden ende Wateren/als eenighe contreye der gantscher Werelt/ zijnde 'tmeesten deel van dien een seer getempert ende bequaem Lant: Waer by men sien mach/dat God noch in dese natuerlijcke dinghen/ de wijsheyt van desen tijdt ontwetende ghemaeckt heeft. Besluytende hier mede dan/dat de Torrida Zona woonbaer is/ende in grooter menichte bewoont wort/hoe wel dat het selve vā d'Ouderē voor onmogelijc gehouden was. Maer d'ander Zona ofte Regioen, welcke streckende is tusschen de Torrida, nae de Zuyder-Pool toe (hoewel de selve door syn gheleghentheyt bequaem genoech is voor t'smenschelijck leven) wort niet tegenstaende weynich bewoont: Want men weet qualijcken van eenich ander quartier/dan van't Coninckrijck van Chyle, ende een stuck-weeghs tot by Cabo de Bona Esperanca, zijnde de reste van de Zee Ocean beslaghen/hoewel datter veel van opinie zijn. Ende ick bekenne van gelijcken niet verre van haer goetduncken te wesen/datter veel meer Lants t'ontdecken staet/dan daer ontdeckt is/ende dat het Lant gheleghen teghen t'Lant van Chyle over/vast Landt moet wesen/ende hem streckende is Zuydtwaerts aen / tot door by den Circkel van Capricorno, 'twelcke (so het aldaer leyt) sonder twijffel een Lant van excellente conditie wesen moet/door dien dat het ghelegen is in't midden van de twee uytnemende Zonas ofte Regioenen, op de selve ghelegentheyt ende ghestaltenis / als het beste van Europa. Ende soo veel als sulckx belanghende is / heefter Aristoteles een goet ende oprecht ghevoelen van ghehadt: maer tracterende van 'tgene dat tot noch toe ontdeckt ende in die contreyen ghevonden wordt, is het seer weynich Landts/ naer dat het onder de Torrida Zona seer veel ende dapper bewoont is.

Het 10 Capittel. Dat *Plinius* ende d'Ouderen oock het selfde van *Aristoteles* ghevoelende waren.

Plin. lib. 2. cap. 26.

De meyninghe van Aristotele heeft Plinius gantschelijcken gevolcht / den welcken aldus seyt: De qualiteyt van de middelste Zona ofte Regioen der Werelt / door welcken de Son continuelijcken passeert / is als van een vyer dat nae by is ontsteken / gantsch verbrandt ende ghelijck als roockende. By dese middelste zijn ander twee Regioenen ofte Gewesten aen weder zijden/de welcke (om datse comen te vallen tusschen de hitte van dese/ende d'onverdragelijcke coude van d'ander) twee extremen ofte uytnemende/soo zijnse ghetempert/ende moghen onder den anderen gheen gemeynschap hebben/door d'overvloedighe hitte des Hemels. Dit selve was oock d'opinie van d'ander Ouderen/ t'welcke van den Poëet seer aerdich in sy Veersen ghecelebreert wordt/ segghende:

Virgil. in Georgicis.

Den Hemel heel, werdt omgordt met vijf Banden
Van dees, heeft d'een, stadich des Sons verbranden,
En door den brandt, d'Aerde ros van coleur.

Den

Den selven Poeet noch op een ander plaetse:

Verneemt of oock yemant ten plaetsen woont,
Daer 't Aerdtrijck haer, op het breedtste vertoont,
'Twelcke de Son-sengt in't middenste van vieren. 7. Eredo

Ende van een ander Poeet wort het selve noch claerder ghesept:

Des Aerdtrijckx zijn, des Hemels in ghetal
Banden ghelijck, onder welcke van vijven Ovid. 1. Metam.
De middelste is door de hitte over al
Niet woonbaer.

Dese ghemeyne opinie vande Ouderen was gegrondet in een reden/ de welcke hen docht seker ende onwederwinlijck te wesen: saghen dat hoe men naerder den Middach genaeckten/ hoe dat den Regioen heeter was. 'Twelcke alsoo waerachtich is: Want men bevint door de selve reden in een Provincie van Italien/ het Landt van Apulien heeter te wesen/ van Toscana. Ende om de selve oorsaecke/ soo heeft men in Spagnien in Andalusien meer hitte als in Biscayen: zijnde dit selve soo veel verschillende/ dat wesende de differentie noch gheen volcomen acht graden/ hout men het eene Landt voor seer heet/ ende d'ander voor seer cout. Hier uyt namen sy met goeder consequentie dat de Regioen die den Middach soo seer ghenakende was / ende de Son boven 'thooft hadde/ nootwendich een uyt der maten ende eeuwighe hitte moeste gevoelen/ behalven dat/ soo vermerckten se oock noch/ dat alle de differentien van't Jaer / als van de Lenten/ Somer/ Herfst/ ende Winter/ procederende zijn van't genaken ofte af-wijcken der Sonne. Ende acht nemende/ dat sy/ die noch soo verre van den Tropice (daer de Son des Somers op-comt) verscheyden waren des Somers / door't ghenaken der Sonne een onverdraghelijcke hitte ghevoelende/ maeckten haer reeckeninge/ dat soo sy de Son soo nae by hen/ ende boven 'thooft hadden / ende dat noch 't gheheele Jaer door/ dat de hitte soo onlijdelijcken soude moeten wesen/ dat de menschen sonder twijfel souden moeten verdwijnen ende verbranden. Dit waren de reden/ die d'Ouderen moveerden de middelste Zona oft Regioen voor onwoonbaer te achten: Waerom sy die noemden Torrida Zona. dat is de verbrande Zona, Regioen ofte Ghewest. Ende voorwaer/ soo ons de experientheyt niet ooghenschijnlijck versekert en hadde/ wy souden noch hedensdaeghs al te samen ghesept hebben / dat het een Mathematische ende besloten reden geweest hadde: maer hy wy sien mogen/ hoe swack dat noch ons verstant is/ om dese natuerlijcke dingen te begrijpen. Daerom soo mogen wy met recht wel seggen/ dat ter goeder ghelucke ons in desen tijden die twee groote wonderen ten deele gevallen zijn/ te weten/ 't bevaren van de groote Zee Ocean, met soo grooter lichticheyt/ ende de kennisse van dat de Menschen in den Torrida genietende zijn een seer bequame getempertheyt/ 'twelcke dingen zijn die d'Ouderen noyt en conden begrijpen. Van dese twee wonderen/ te weten/ van de habitatie ende qualiteyt der Torrida Zona sullen wy met Godts hulpe in't navolgende Boeck breedelijcken handelen. Oock soo salt van gelijcken goet wesen/ in dit te verclaren de maniere van der Oceaensche

Zee te bevaren/om dat sulckx seer noodich is / om tot onse intentie (die wy in dit werck voorghenomen hebben) te comen: Maer eer wy op dit bestect comen/soo ist noodich te seggen/wat dat d'Ouderen van dese nieuwe lieden/ die wy Indianen noemen/ghevoelt hebben.

Het 11. Capittel. Hoe datter onder de Voor-Ouderen eenige kennisse van dese nieuwe Werelt ghevonden is.

[Plutar. 3. de placitis Philos. Cap. 11.]

BEsluytende t'ghene dat ghesept is/ resteert noch/ dat d'Ouderen niet en gheloofden/ datter Menschen over den Tropico van Cancer waren/ als S. Augustijn en Lactantius ghevoelden. En so daer menschen waren/ so en wouden sy ten minsten niet gelooven die tusschen den Tropicos te wesen: Gelijc als Aristoteles, Plinius, ende voor al/ den Philosoph Parmenides, affirmerende dat het een en t'ander t'contrarie is/ is genoech bewesen: even wel so wort niet tegenstaende van veel lieden door curieusheyt/ gevraecht/ of men van dese waerheyt/ die in onsen tijden so openbaer en bekent is/ ooc in voortijden eenighe notitie af ghehadt heeft: want het schijnt voorwaer een seer vreemt dinck te wesen/ dat wesende dese nieuwe Werelt soo groot als wy met onsen Ooghen sien/ dat men daer/ in soo langhen voorleden tijden by d'Ouders niet af gheweten heeft/ waer door sommighe by avontueren ghesocht hebben den voorspoet van desen onsen tijt in dat cas te verminderen/ d'eere ende glorie van onse Natie te verdoncheren: onderstaende te bewijsen / dat dese nieuwe Werelt by d'Ouderen bekent is gheweest. Doch men en cant voorseecker niet ontkennen/ hier van eenich spoor geweest te zijn.

[Hieron. super cap. 2. ad Ephes.]

S. Hieronymus schrijft op d'Epistel tot den Ephesen/ segghende: Met reden vraghen wy/ wat d'Apostel wil segghen met dese woorden / daer hy sept: In welcke ghy een tijt ghewandelt hebt/ naer de gheleghentheyt van dese Werelt: Of hy by avontuere te verstaen wil gheven/ datter eenen anderen tijt is/ die dese Werelt niet aen en gaet/ maer andere Werelden/ van't welcke Clemens in syn Epistel aldus schrijft/ seggende: Den Ocean ende de Werelden die men over den Ocean heeft. Dus verre van S. Hieronymo. Ick en can voorwaer niet vermoeden/ wat Epistel van Clemens dit wesen mach/ die S. Hieronymus alhier by brenght: Doch en twijffelt niet/ alsoo van S. Clemens ghescreven te wesen/ dewyle t'selve van S. Hieronymo geallegeert wort: Zijnde claerlijcken van S. Clemente verhaelt / dat men over de Zee Ocean noch een ander Werelt/ jae Werelden heeft: Ghelijck als het in effect met de waerheyt blijckt/ nademael dat men soo uytnemende groote distantie van d'eene Werelt tot d'ander heeft:

[Plin. lib. 2. cap. 67.]

Ick wil segghen / van dit Peru ende West-Indien tot Oost-Indien ende China. Van ghelijcken soo verhaelt Plinius (die soo uytnemende was / om vreemde ende wondere dinghen t'ondersoecken) in syn natuerlijcke Historie/ dat Hannon, Capiteyn der Carthaginesers/ gevaren heeft van Gibraltar af/ langhs de Custe heen/ tot aen d'uyterste grensen van Arabien, hebbende dese syne Navigatie by geschrift naegelaten. So dit alsoo is/ alst Plinius sept/ soo volght daer bescheydelijcken uyt/ den selven Hannon ghevaren te hebben/ alle het ghene dat huydigen daeghs de Portugaloisers bevarende zijn/ passerende tweemaels de Linea Equinoctial, t'welcke voorwaer een dinck is/ om te verwonderen.

[Idem ibidem]

Ende nae dat van den selven Plinius geallegeert wert uyt Cornelio Nepote, een seer gheacht Autheur/ soo souden de selve Natie ghevaren ghe-weest zijn van eenen anderen Eudoxus gheheeten/ hoe wel eenen contrarie wegh: want vliedende den selven

selven Eudoxus van de Coninc der Latyres, is gevaren van t'Roode Meyr af/ tot inde Oceansche Zee/ vervolgende also de Custe / is gecomen tot die Engte van Gibraltar, welcke van de selve Cornelio Nepote bevestight wort/ in sijn tijt geschiet te zijn. Daer wort van gelijcken geschreven/ van geachte Autheuren/ dat een Schip van Carthago, ghedwongen wesende van weer ende wint/ door de Zee Ocean gejaeght zijnde/ is comen te sien ende verkennen een Landt / t'welcke tot dien tijde noyt te voren bekent was ghewest: Ende weder ghecomen zijnde tot Carthaginem met de tijdinghe/ verweckte den Carthaginesers tot een groote lust ende begeerten/ om t'selve lant t'ontdecken ende te bewoonen. Dit verstaende de Senatoren ofte Magistraten/ hebben de selve Navigatie met een rigoureus ende swaer Edict, op lijfstraf verboden/ segghende dat de begeerlijckheyt ende lust tot de nieuwe Landen/ een afbreuck ende vervallinge van haer Vaders-lant souden veroorsaken. Wt alle t'welcke men ghenoech colligeren ofte vermercken mach/ dat men onder d'Ouderen eenighe kennisse van de nieuwe Werelt ghehadt heeft/ al hoe wel dat men int bysonder van dese onse America, ende t'gantsche West-Indien, qualijcken eenighe versekertheyt in de Boecken der oude Schrijvers vinden can/ doch wel van Oost-Indien: Niet alleenlijcken van deese/ maer oock van ghene zijde. T'welck in voorighen tijden d'uyterste kennisse was/ hoe wel dat ment doe ter tijdt in contrarie van nu verepsende was/ segghe dat men daer mentie af vint/ ende dat niet weynich noch duyster. Want en is het niet lichtelijcken ghenoech onder d'Ouderen te vinden/ i'Mallacka, t'welcke sy noemden Auream Chersonesam, ende de Cabo de Comorijn, die sy hieten Promontorium Corij, als oock t'groote ende vermaerde Eylandt van Samatra, door die soo oude ende geleerde naem van Taprobana? Wat sullen wy seggen van de twee Ethiopien, van de Bragmanes, van t'groote Landt van Chynen? Wie stelt in de Boecken der Ouderen eenighen twijffel / de welcke niet weynich van dese dinghen handelende zijn? Maer van de Westersche-Indien en bevinde ick in Plinio niet/ in dese Navigatie/ d'Eylanden van Canarien (die hy Fortunata, noemt) gepasseert te hebben: Maer van het principaelsten (nae sijn segghen/ Canarien gheheeten soude hebben / ende dat/ door de menichte der Honden die daer op waren. Door by Canarien heeft men nauwelijcken eenich spoor af by d'Ouderen (beroerenden de Navigatie die men hedensdaeghs doet over die groote Golffe, die met recht groot ghenaemt wort) connen vinden: Nochtans zijnder veel die hen laten duncken / dat de Tragische Seneca van dese Westersche-Indien ghepropheteert heeft/ te weten:/ in t'ghene dat wy in sijn Tragedie Medea , in sijn Anapestische veersen lesende zijn/ de welcke gereduceert in Nederlandtsche rijm/ aldus luyden:

Plin. lib. 6. cap. 31,

Seneca in Medea actu. 2. in fine,

Comen sal noch, nae langhe Iaren
Een nieuwen ghelückighen tijt,
Datt' Oceaen, sal breedt en wijt
Buyten haer perck, strecken de baren.

Ontdeckt sullen noch groote Landen
Een nieuwe Werelt werden ghesien
Door des woeste dieps bespien
Datse nu deylt van onse stranden.

Thule het eynd' des Werelts te zijne,
Vryeghelijck altoos vermaert

 Sal wesen

Sal wesen, door soo groote vaert,
Dat't ons seer nae te ligghen schijne.

Dit wort aldus van Seneca in syn veersen ghesonghen / ende wy en moghen niet ontkennen/ t'selve alsoo gantsch ende al gepasseert te wesen: Want de langhe Jaren dien hy seyt/ soomense telt van den tijt der Tragico af/ zijn by de duysent vier hondert: ende wesende van die van Medea af/ zijn meer dan twee duysent. Nu/ van dat de breede Zee Ocean den wegh gheopent heeft / die te vooren ghesloten was/ ende dat men ontdeckt heeft/ een groot Lant/ meerder als gantsch Europa ende Asia, ende een ander nieuwe Werelt bewoonende is/ sien wy voor onsen oogen volbracht te wesen/ sonder dat hier in eenigen twijffel is/ t'ghene dat met reden wesen mach/ is te dencken of het Seneca gheraden heeft/ dan of hy onbedocht in dese syne Poesie gevallen is. Mijn ghevoelen hier van is/ t'selve geraden te hebben/ in sulcker voegen als de wijse ende doorsrapte lieden yet plachten te gissen/ heeft ghesien/ dat men al in synen tijt nieuwe Navigatien ende Vaerden t'Zeewaert begonst t'attenteren: Ende hy wist oock wel/ als een Philosoph/ datter een ander teghen-landt Antichtona ghenaemt / van de selve ghedaente moeste wesen. Met dese gront const hy ghenoech bemercken/ dat de stoutichept ende abelheydt der Menschen noch int eynde de Zee Ocean souden comen te passeren: Ende die passerende/ andere nieuwe Landen ende Werelt ontdecken. Hoe veel te meer/ dat de ghescheidenissen van de Schipvaerden (van Plinio verhaelt) waer mede de groote Zee Ocean ghepasseert worden. Al in den tijt van Seneca een bekent dinck was / dat dit d'intentie van Senecas Professie gheweest is/ schijnt ghenoech te verstaen gheven dese naervolghende veersen/ alwaer/ nae dat hy de gherustheyt ende t'leven der Ouderen/ van weynich onderwins/ volleyt hadde/ aldus seyt:

T'is een aer tijt, en de Zeebaren
Sullen willich, of met ghewelt
Doorganck gheven den stouten Helt,
En t'is gheneucht daer door te varen.

De diepe Zee, woest en ongrondich
Derf alree yeder Schip bestaen,
Alle reysen zijn licht ghedaen
Door den Zeeman cloeck, ende vondich.

Noch Lant en is, noch Coninckrijcke
Te winnen meer, die veylich wil
Bewaren t'sijn, dat bouwe stil
Een nieuwen Burch, daer hy op wijcke,

T'is al verkeert, en om ghestooten,
En op sijn plaets ghebleven niet?
Noch in de Werelt, ghebleven yet
Dat door t'versoeck, niet zy ontsloten.

D'Indiaen drinckt uyt de ghevroren
Alexis, en de Persiaen,
Om op de Elv', en Rijn te baen.
(Couder dan Ys) laet hem bekoren.

Wt dese soo vermete stoutichevt der Menschen/ comt Seneca te conjectureren of te vermoeden/ het gene hy terstont stelt/ als d'upperste daer't op comen souden/ seggende nae langhe Jaren sal comen/ als verhaelt is.

Het

Het 12. *Capittel.* Wat *Platonis* ghevoelen was, van dese Westersche Indien.

MAer soo daer yemandt was / die meer int bysonder van dese Westersche Indien gheroert heeft / soo schijnt het / dat men Platoni dese eere schuldich is / den welcken in syn Timæo aldus schrijft: Indien tijden en heeft men de Golffe niet mogen bevaren (sprekende van de Zee Atlãtico, die syn beginsel neemt / comende buyten de Straet ofte Engte van Gibraltâr) om dies wille dat de passagie des selven aen den mont van Hercules Columnen / ghelijck als men die placht te noemen / ghesloten was / (t'welcke de voorseyde Straet van Gibraltâr is) ende was het Eylant / dat doe ter tijdt dicht by de voorseyde Mont leyde / zijnde van alsulcken grootte / dat het gheheel Africa, met Asia daer by / te boven ginck. Over dese Eylanden heen / was doe ter tijdt (voor de ghene die daer wesen wilden) eenen wegh nae ander Eylanden / ende van daer ginck men aen alle het vaste Landt / dat daer recht teghens over lach / omringht wesende met die oprechte Zee. Dit wort aldus vertelt van Ciricia in Platone. Ende de ghene die hen laten duncken / dese verhalinghe van Platone een waerachtighe historie te wesen / legghense op dese maniere uyt / segghende: Dat het voorschreven groote Eylandt / Atlantis ghenaemt / t'welcke int groote Africa, ghelijckelijck met Asia te boven ginc) alsdoe het meestendeel der Zee Ocean van Atlentico (die alsnu de Spagniaerden bevaren) beslaende was / ende dat die ander Eylanden dien hy seyt by dit groote Eylandt te ligghen / gheweest zijn / de gene die men hedensdaeghs noemt de Barlovento, (dat is / van te Loefwaert) als daer is Cuba, Española, S. Iuan de Puerto rico, Iamaica ende andere van die contreye: Ende dat het vaste Lant daer hy van verhaelt / soude wesen het gene van onsliede n hedensdaegs het vaste lant Peru ende America ghenaemt wort. De oprechte Zee dien hy seyt t'selve vaste lant t'omringen / meynen dese Zuyder Zee te wesen: Ende dat die een waerachtighe Zee genoemt wort / is / om dat / in comparatie van hare oneyndlijcke groote / d'ander Middelantsche Zeen / als oock de selve Atlanticus, als dinder Zeen daer by te vergelijcken zijn / Met een seker ende delicaet vernuft / wort hier e Beschrijvinghe van Platoni, d oor de voorseyde curieuse Autheuren / verclaert ende uytgelept. Hoe waerachtich ende seker t'selve is / sal op een ander ghehandelt worden.

Het 13. *Capittel.* Dat sommighe gelooft hebben, hoe dat *Ophir*, in de heylighe Schrift, dit ons *Peru* beduydende is.

DAer en gebreken oock geen / die hun laten duncken / datter in de H. Schrift mentie gemaeckt wert van dese Westersche Indien: verstaende dat / van Ophir (t'welcke so seer gecelebreert wort) dit ons Peru te wesen. Robertus Stephanus, ofte om beter te seggen / Franciscus Varablus, (een die in de Hebreeusche tale seer ervaren is / gelijck alst hem van onsen Meester / die syn discipel ghewe est is / naegegeben wort) seyde in de Scholen / uytlegghende het 9. Capittel van't eerste Boeck der Coninghen / het Eylandt genaemt la Española, (van Christoffel Colon eerst ghevonden ende ontdeckt) Ophir te wesen / van waer Salomon de vier hondert ende twintich / ofte vier hondert vijftich talenten fijn Goudt ghebracht worden: Want soodanich is het Goudt van Cibao, t'welck d'onse van't Eylandt Española brenghen. Daer en ghebreecken oock gheen Gheleerde Autheuren / welcke bevestighen dit ons Peru *In 1. Reg. cap. 9.*

Ophir

Arias Montanus in Aparat. in Paleg. cap. 9. Ophir te wesen/vergelijckende den eenen naem met den anderen: ghelovende / dat ten tijden/alst Boeck van Paralipomenon gheschreven worde/'t Lant van Peru den selven naem hadde/alst nu heeft. Haer gront-reden nemende/van dat de Schrift bewijsende is/dat men van Ophir was brengende seer fijn Gout / costelijcke Ghesteenten/ ende seer uytghelesen Hout/van alle 'twelcke (nae 'tseggen van dese Autheuren) Peru grooten overvloet heeft. Maer nae mijn goet-duncken/soo ist seer verre/van dat Peru *1. Palag. 9. 2. Requ. 10. 2, Paral. 8. 1. Reg. 22. 1. Reg. 9.* soude wesen t'Ophir, dat van de Schrifture gheleert werdt: Want hoewel dat men daer abondantie van Gout in heeft/en is/niet tegenstaende/in sulcken menichte niet/dat het in dit cas/de faem ende rijckdom/die Oost-Indien in ouden tijden hadde/ te boven gaet/die soo seer costelijcke Ghesteenten/ende t'excellent Hout/welcker ghelijckenis in Ierusalem noyt ghesien was/en can icker voorwaer niet sien: want alhoewel men daer uytgelesen Elmerauden ende sommighe Boomen van hart ende wel-rieckent Hout heeft/niet tegenstaende/soo en vinde ick alhier geen dinghen/ die soo waerdich zijn te houden/alst van de Schrifture wel gestelt wordt. Ten anderen / so dunckt my geen goede consequentie te wesen/te dencken/dat Salomon dat over-rijcke Oost-Indien soude laten blijven/om sijn Vloten te seynden nae dit uyterste Lant. Ende soo die hier soo dickwils ghecomen waren/ soo soudent ten minsten door eenighe redenen blijcken/datmen daer eenich spoor ofte teycken van vinden soude. Maer d'uytlegghinghe ende beduydinghe van den naem Ophir, op het Peru, houde ick voor een sake van weynich substantie/wesende/ghelijck als het seker is/dat den naem van Peru, van dit geheele Lant/soo out noch soo ghemeyn niet en is. 'Tis een ordinaris gebruyck gheweest/in de ontdeckinghe der nieuwe Werelt/de namen van de Landen ende Havens te stellen/nae d'oorsaken die hen bejegenden. Ende alsoo verstaet men oock gepasseert te wesen/met dit Rijcke van Peru te noemen. Alhier is een opinie/dat van een Riviere daer de Spagniaerden by gheval aen quamen/die van de Inghebooren/Piru ghenaemt werdt/dese gheheele Landtschappe den naem van Piru ghegheven is: uyt het welcke men een argument heeft/dat d'ingebooren Indianen van Peru van soodanigen naem van haer Landt/niet en weten noch gebruycken. Op de selve wijse schijnt het/ men affirmeeren wil/dat Sepher in de Schrifture/dese Andes ('twelcke overhooge geberchten van Peru zijn) souden wesen. Ten is niet ghenoech/eenige gelijckenisse van Vocabulen ofte Woorden te hebben/want op sulcker voegen souden wy oock mogen segghen/dat Iecatan soude wesen/ tghene dat de Schrifture Iectan noemt. Oock mede/soo en darf men niet dencken/dat de namen van Tito ende Paulo, die de Coninghen Ingas van Peru ghevoert hebben/hen van de Romeynen ofte Christenen aen gheerft zijn: 'twelcke een al te lichtveerdigen ondersoeckinge soude wesen/om soo groote dinghen te bevestighen. Het ghene dat sommige schrijven/dat Tharsis ende Ophir in geen een Provincie nochte Navigatie en was/siet men bescheydelijcken/door 't inhout der Schrifture/sulcx contrarie vertoont te worden: vergelijckende het 22. Capittel van het vierde Boeck der Coninghen/ met het 20. Capittel van het tweede Boeck van Paralipomenon. Want het gene dat in't Boeck der Coninghen ghesept wordt/dat Iosaphat in Aseon Gaber de Vloten toerustte op de Vaert nae Ophir, om Gout te halen/ wort van ghelijcken verhaelt in't Boeck Paralipomenon, hoe datmen de selve Vloot toe gemaeckt heeft/om nae Tharsis te varen: Waer uyt men claerlijcken gevoelt/ dat de Schrift Tharsis ende Ophir (in dit cas) voor een ghenomen heeft. Hier uyt mochte my yemant vraghen/wat Gewest ofte Provincie dan / dit Ophir (daer de Vlote van *1. Reg. 9. 1. Reg. 22.* Salomon, met de Schip-lieden van Hiran, Coninck van Tiro ende Sidon/om 't Gout te brenghen) ghe weest is: alwaer van ghelijcken onderstont te varen/de Vlote des Coninck Iosaphat, de welcke/nae de Schrifture vermeldt/in Aseon Gaber met onweder verginck.

verghelijck. Wat mijns belangende is/houde my hier in alderliefst/ met d'opinie die Iosephus in de Boecken der Antiquiteyten verhalende is/ alwaer hy seyt/ 'tselfde een Provincie van Oost-Indien te wesen/ zijnde ghesticht/ door dien Ophir, Sone van Iectan, waer van in Genesis mentie gemaeckt wort/ welcke Provincie overvloedich van over-fijn Gout was: waer uyt ghesproten is/ dat men het Gout van Ophir, ofte Ophas, soo seer plach te celebreren. Ende nae dat sommige willen segghen/ so souden het Obrizo wesen/ gelijck alst Ophirizo: want hebbende seven soorten van Gout/ gelijc als S. Hieronymus verhaelt/ soo was dat van Ophir gehouden voor 't alder fijnste/ gelijck als wy alhier het Gout van Valdivia ofte van Caravaya celebrerende zijn. De principaelste reden die my moveren te dencken/ dat Ophir in Oost/ ende niet in dit West-Indien ghelegen is/ is daerom/ dat de Vlote van Salomon alhier noyt ghecomen conste/ sonder eerst te passeren voorby gantsch Oost-Indien, China, ende een ander oneyndelijcke spatie der Zee. Ende ten schijnt niet waerachtelijcken/ dat se de gheheele Werelt dweers over ghelooopen souden hebben/ om 't Gout alhier te comen soecken: Hoe veel te meer/ zijnde dit sodanighen Landt/ dat men daer te Landtwaerts geen notitie af en conste hebben? Oock mede so sullen wy hier nae bewijsen/ dat d'Ouderen de conste der Navigatie (die men nu ghebruyckende is) niet ghewceten/ noch verkreghen hebben/ sonder het welcke sy hen soo diep in de Zee niet en machten begheven. Eyndelijcken so men in dese dinghen anders gheen sekerheyt en heeft/ dan vermoeden ende lichtveerdighe gissinghe/ soo en is men oock niet ghehouden meer te ghelooven/ dan een yeder hem goet dunckt.

Genesis, 32.

Het 14. *Capittel.* Wat dat *Tharsis* ende *Ophir* in de Schrifturen beduydende zijn.

SOo daer gissingen ende vermoeden gelden/ soo zijn de mijne/ dat de Vocabelen van Ophir ende Tharsis, in de heylige Schrifture/ niet altoos bestemde plaetsen beduydende zijn/ dan dat de selve beduydinge onder de Hebreen ghemeyne is/ gelijck als in onse ghemeyne Tale generalijcken 't woort van Indien luydende is. Want Indien is in onse usantie ende sprake soo veel te segghen/ als eenige Landen die seer verre vander hant/ seer rijck/ ende seer vreemt van den onsen zijn. Ende wy Spagniaerden/ noemen van ghelijcken/ Indien/ de Landen van Peru, Mexico, 't Lant van China, Malacca, Brasilien. Ende t'zy van wat plaetsen datter van dese verhaelde contreyen/ Brieven comen/ segghen wy/ Brieven van Indien te wesen: Zijnde niet teghenstaende/ de voorseyde Landen ende Rijcken een onmetelijcke distantie ende verscheydenheyt van den anderen ghelegen. Hoewel dat wy oock niet en moghen ontkennen/ den naem van Indien/ van Oost-Indien genomen te hebben/ want by d'Ouderen/ (soo worden Oost-Indien ghecelebreert voor een Landt over-verre vander hant gelegen: waer uyt ghesproten is/ dat dese ander soo verscheyden Landen/ in de eerste ontdeckinghe/ mede Indien gheheeten worden/ om dieswille dat het soo verscheyden/ als oock voor het eynde der Werelt ghehouden worde: Alsoo datmen Indianen noemende is/ de ghene die op 't eynde der Werelt woonen. In ghelijcker voeghen/ soo dunckt my/ dat Tharsis de meeste reysen in de heylige Schrift/ gheen bestemde ofte uytgesonderde plaets te beduyden is/ dan eenighe verre ende verscheyden Ghewesten ofte Regioenen, ende nae t'oordeel der Menschen/ seer vreemt ende rijck. Want het gene dat Iosephus ende sommighe willen segghen/ dat Tharsis ende Tharso in de Schriftuere een dinck is/ wordt

nae mijn

nae mijn goet-duncken van S.Hieronymo met recht ende redenen wederleyt: niet alleenlijck/om dat men de voorschreven Vocabelen met diversche Letteren schrijft/ hebbende d'eene een aspiratie ende d'ander niet. Dan oock daerom dat seer veel dinghen diemen van Tharsis schrijvende is/niet wel met Tharso (een Stadt van Cicilien) mogen over een comen. Het is wel waer/dat de Schrifture op sommighe plaetsen aenwijsinghe doet/van dat Tharsis in Cicilien ghelegen is: want daer wort ghesept van Holoferne/in't Boeck van Iudith, aldus: Ende gepasseert zijnde de Palen van Assyrien/is gecomen by het gebergthe van Ange,(dat by avontuere Taurus is) welcke gebergthen palende zijn/aen de slincker zijde van Cicilien, ende heeft alle hare Casteelen ende Sterckten ingenomen ende overwonnen/verdestruerende de vermaerde Stadt van Melothi, ende beroovende alle de Kinderen van Tharsis ende van Ismaël, die teghens de Woestijne over woonden/als oock de ghene die na den Middach/na 't Lant van Cellion waren/passerende over d'Euphrates, etc. Maer gelijck als ick gesept hebbe/soo past het weynichmaels op de Stadt van Tarso, het ghene dat men van Tharses verhalende is. Theodoritus ende andere/volghende d'uytlegginghe van de t'seventich Oversetters/stellen Tharses op sommige plaetsen in Africa, ende willen seggen/'tself de te wesen dat eertijdts Carthago, ende teghenwoordich t'Coninckrijck van Thunes is: seggende dat Ionas (als de Schrifture verhaelt) daer nae toe synen wech meynde te nemen/soo wanneer hy van de Heere af/nae Tharsis toe vliedende was. Andere willen segghen/dat Tharsis een sekere Regioen ofte Ghewest van Indien is/ gelijck als het schijnt dat S.Hieronymus gevoelende is. Ick en begeere voor dese reyse dese opinie niet tegens te staen/dan bevestighe alleenlijck/dat het niet altoos een besette Regioen ofte Ghewest der Werelt bedieden wil. De Wijsen/die Christum quamen aenbidden/ is altoos voorseker/van uyt den Oosten te wesen: Ende men is oock uyt de Schrifture vermoedende/datse van Saba, Epha, ende van Madian waren. Ende sommighe ghelcerde Lieden ghevoelen/die uyt Ethiopien, Arabien ende Persien te wesen. Hier van soo singt den Psalm der Kercke: De Coningen van Tharsis sullen presenten brenghen. Laet ons dan met S. Hieronymo houden/dat Tharsis in de Schrifture een Vocabel is/van veelderley beduydinge/ ende dat het somtijts verstaen wordt voor de Ghesteente Chrisolitus oft Iacintus, by wijlen voor een sekere Regioen ofte Ghewesten van Indien: altemets voor de Zee/ welcke de coleur van een Iacint heeft/te weten/ alsse door de hitte der Sonne ontsteken is. Maer de selve heylighe Doctoor ontkent het/met veel redenen/dat Tharsis (alwaer Ionas nae toe vloot) een Regioen van Indien was. Want de wijle dat hy was scheepende uyt Ioppe, soo wast oock onmoghelijcken/datmen op die Zee nae Indien soude moghen varen/ want Ioppe (hedensdaechs Iapha genoemt) geen Haven van't Roode Meyr is/('twelcke hem met d'Oost-Indische Zee vermenght) dan van de Middelantsche Zee/ die in de Oost-Indische Zee niet uyt en comt. Maer uyt men claerlijcken bemerckt/ dat de Navigatie die de Vloot van Salomon wt Ascon Gaber (daer hier de Schepen van Iosaphat verloren) deden/door de Roode Zee naer Ophir ende Tharsis liepen: so dat de Schrifture expresselijcken bevestighende is/dat het eene ende t'ander seer verscheyden ghewest is/van den wegh die Ionas nae Tharsis meynde te doen. Want Ascon Gaber is een Haven van een Stadt in Idumea, ghelegen in de Straet ofte Enghte/ alwaer hem t'Roode Meyr met de groote Zee Ocean vermengende is. Van dat Ophir ende Tharsis worden Salomon ghebracht/Gout/Silver/Yvoiren-been/Apen ende Paulwen/ met een seer moeyelijcke Vaert van dyie Iaren: als 'twelcke/sonder twijffel/ van Oost-Indien was/'twelcke van alle dese dinghen overvloedich is/ghelijck het ons van Plinio breedelijcken onderrecht/ ende by dese onse tijden ghenoech onderhouden wordt. Van desen Peru

Lege Plin. Lib. 5. cap. 27.

Thodor. in 1. Ioan.

Arias Mont. ibid. & in Alphabeto apparatus.

Hieron. ad Marcellum.

Esai. 60.

Psal. 45.

2. Reg. 22.

1. Paral. 9.

3. Reg. 10.

'twelcke alsoo de waerheyt vast gelijckende is.

uyt Peru en consinnen gheen Yvoiren-been brenghen/ dewijle dat men alhier geen memorie van Olyphanten en heeft: Gout/ Silver/ ende steype Apen macht men daer wel van daen ghebracht hebben: maer mijn goet-duncken is eyndelijcken/ dat men in de Schrifture/ door Tharsis gemeynlijcken verstaende is/ de groote Zee/ ofte over-verre verscheyden Regioenen ende seer vreemde Ghewesten: Ende alsoo is mijn verstant/ dat men de Prophecyen/ die van Tharsis sprekende zijn/ (de wijle de Gheest der Prophecije dat altemael vervatende is) dickwils wel voeghen mach tot de dinghen der nieuwe Werelt.

Wat dat ic in mijn voor-ghe van Oost Indien eenichsins hebbe connen bemercken.

Het 15 *Capittel.* Van de Prophecije van *Obadia*, die van sommighe op dese Indien beduydt ende uytgheleyt worden.

DAer en ghebreken oock niet/ de gene die segghen ende bevestighen in de heylighe Schrifture langhe voor heen gheprophetcert te wesen/ dat dese nieuwe Werelt/ door de Spaensche Natie/ tot Christus bekeert souden werden. Tot desen propoost/ brenghen sy 'tbeslupt van de Prophecijen van Obadia by/ 'twelcke aldus luydende is: Ende die vervreemden des heyrs der kinderen Israels/ alle de dinghen der Chananiters tot Strepta toe: Ende die verdreven van Ierusalem die in Bosphoro zijn/ sullen de Steden van 't Zuyden besitten: Ende de Heylanden ofte Salichmakers sullen op den Bergh van Syon climmen/ om te oordeelen den Bergh van Esau, ende 't Coninckrijcke sal voor de Heere wesen. Dit is ghestelt in onse ghemeyne tale na den Text: de voorschreven Autheuren lesent uyt het Hebreeusche op dese maniere: Ende die verdreven van dit heyr der kinderen Israels, Chananiters tot Sarphat, (dat is Vranckrijck) ende die verdreven van Ierusalem, welcke zijn in Sepharaad, (dat is Spagnien) sullen voor een erf-deel besitten de Steden van 't zuyden: Ende de ghene die de salicheyt van den Bergh Sion soeckende zijn/ sullen op climmen om den Bergh van Esau te oordeelen/ ende het Coninckrijcke sal voor de Heere wesen. Maer om dat Sephared van S. Hieronymo voor de Bosphoro ofte Engte/ ende van de tseventich Oversetters/ voor Euphrata ('twelcke Spagnien beduydt) verstaen wordt/ soo en werden van sommighe/ de ghetuyghenissen der Ouderen niet gheallegeert/ noch reden die daer toe beweghen/ dan alleenlijcken/ dat het hen alsoo duunckende is. Andere allegeeren de Chaldeeusche Paraphrasis, die 't alsoo ghevoelende is. D'oude Rabbijnen ofte Gheleerden verclarent op dese maniere/ te weten/ dat Sarphat ('twelcke in onse ghemeyne tale/ ende van de tseventich Oversetters) Sarepta genaemt is/ voor Vranckrijck verstaen wordt. Maer achterlatende dese disputatie/ de welcke de verscheydenheyt der spraken beroerende is/ wat obligatie isser/ om door de Steden van 't Zuyden/ ofte van Nageb (als de tseventich stellen) te moeten verstaen/ de Lieden der nieuwe Werelt: Ende wat is men oock ghehouden/ om 'tvolck van Spagnien te moeten verstaen/ door de verdreven van Ierusalem in Sapharad, ten ware dat wy Ierusalem nae den Gheest (ende daer door de Kercke) verstaende waren/ in sulcker voeghen/ dat den heyligen Gheest/ door de verdreven van Ierusalem, die in Sapharat zijn/ ons beduydende is/ de kinderen der heyligher Kercke/ die op d'eynden des Aerdtbodems/ ofte aen de Havens van dien/ woonende zijn? Want Sepharad is sulcx in de Siriaecksche tale beduydende: 'twelcke met ons Spagnien seer wel over een comt/ om dat het/ nae d'Ouders opinie/ t'uyterste van 't Aertrijck is/ zijnde 'tselfde bynae t'eenen mael met de zee ombanghen. Door de Steden van Austro, ofte van 't zuyden/ mach men verstaen dese Landen van Indien:

Guido Boderiam, in Epist. ad Phil. Cath. Regem. in 5. Com. Sacr. Bibl.

Zamoraga in Hispanica Hist. Obad. 1.

Lodovicus, Leo, Augustinianus in Comment. super Abdiam.

want het meesten deel der nieuwe Werelt/ is aen de Zuydt-zijde/ ofte nae den Middach ghelegen. Ja dat meer is/ soo is het meesten deel van dien/ de Zuyder-Pool aenschouwende. Nu 't ghene dat volght/ van dat de gene die de salligheyt van den Bergh Sion soeckende zijn/ op sullen climmen/ om den Bergh van Esau te oordeelen/ en is niet swaer uyt te legghen/ segghende/ datse hen tot d'onderwijsinghe ende cracht der heyliger Kercke begheven/ de ghene die hen onderwinden de misbruycken/ ende dwalingen der Heydenen uyt te roepen. 'Twelcke 't beduytsel is / van den Bergh Esaus t'oordeelen/ ende volght seer wel/ dat als dan het Coninckrijck niet en sal wesen voor die van Spagnien/ ofte voor die van Europa, dan voor onsen Heere Christus De gene die de Prophecije van Obadia op dese maniere begeert uyt te legghen/ en behoortse niet te verwerpen/ dewijle het voorseker is/ dat den heylighen Gheest / alle de verborgentheden soo langhe van te voren ghewetén heeft. Ende het schijnt een seer redelijck dinck te wesen/ datmen van een soo grooten sake (als daer is d'ontdeckinge ende bekeeringhe der nieuwe Werelt tot het Christen gheloof) eenige mentie in de heylige Schrift of behoort te hebben. Esaias is oock verhalende/ van de Vleughelen der Schepen die
Esai. 18. aen d'ander zijde van Ethiopien heen varen. 'T self de Capittel wordt altemael van ge-
Iuxta 70. leerde Autheuren op Indien beduydt/ op welckes my refereere. Den selven Propheet
Interpre. seyt noch op een ander/ dat de ghene die uyt Israel salich zijn / seer verre naer Tharsis
Esai. 66. ende verre-ligghende Eylanden gaen sullen/ bekeerende veel ende verscheyden lieden voor de Heere: alwaer hy noemende is Griecken-lant/ Italien/ Africa, ende veel ander Natien: 'twelcke men/ sonder twijffel/ oock wel mach appliceeren tot de bekeeringhe der lieden van dese Indien. Want het gene dat ons van den Salichmaker met so veel lasts bevesticht wert/ dat men het Evangelie door de gheheele Werelt sal predicken/
Matth. 24. ende dat als dan het eynde comen sal/ is ons voorseker vertoonende/ dat soo langhe als de Werelt staet/ soo sal daer niet tegenstaende/ noch altoos Volck wesen / die Christus ofte syn Evangelie niet vercondicht en is. Hier uyt mogen wy bemercken/ dat d'Ouderen een groot deel onbekent gebleven is/ ende dat ons-lieden noch hedens daeghs niet weynich ende niets te cleynen deel der Werelt bedeckt ende verborghen is.

Het 16. Capittel. In wat manieren dat d'eerste Menschien in Indien ghecomen moghen wesen, ende datse nae dese contreyen met gheen opsette wille ghevaren zijn.

NU is het tijt te antwoorden de ghene die segghen datter gheen Antipoden en zijn / ende dat men dese Regioen ofte Ghewesten (daer wy woonen) niet bewoonen mach. Het was voor S. Augustijn een groote verwonderinge te dencken/ dat het Menschelijcke Gheslachte in dese nieuwe Werelt ghepasseert souden wesen/ door die onmetelijckheyt der Zee Ocean. Ende dewijle dat wy ten eersten voorseker weten/ dat men van over langhe menighe Jaren/ Menschen in dese Contreye ghehadt heeft: Als oock ten anderen/ soo en mogen wy niet missaken/ het ghene ons de Schrifture claerlijcken leerende is/ alle Menschen van een eerste Mensche af ghecomen te wesen: Soo blijven wy dan/ sonder twijffel/ gehouden te bekennen/ dat de Menschen alhier/ daer van uyt Europa, Asia ende Africa eerst ghecomen zijn: maer hoe/ ende door wat wegen sy haer passagie ghenomen hebben/ zijn wy noch ondersoeckende/ ende begeerich om te weten. Ten is voorwaer niet te dencken/ datter een ander Arcke van Noë gheweest is/

waer:

waer mede de Menschen in Indien ghebracht zijn: Noch veel minder/dat eenighen Enghel/d'eerste bewoonders van dese nieuwe Wereldt/by den hayre (als de Propheet Habacuc) aldaer gevoert heeft. Want men en handelt niet van't gene dat Godt doen machte/maer van't ghene dat met de reden/ende naer der Menschen beloop ende stijl aer een comende is. Ende alsoo behoortmen voorwaer beyde dese dingen voor wonderen ende eyghen verborgentheden Godts te houden/te weten/het eene/van dat het Menschelijcke gheslachte/soo onmetelijcke grootte van Zeen ende Landen heeft moghen passeren: ende t'ander/dat wesende/alhier soo ontallijcke veel volcx/hoe datse soo langhen tijt voor den onsen verborghen geweest mogen hebben. Hierom is de vrage/met wat voornemen/met wat vernuft/ende met wat gewelt dat d'Indiaensche Natien al sulcken over-groote Zee ghepasseert zijn. Wie mach den Inventeur ende aenwijser van so vreemden wegh geweest hebben? Ick hebbe voorwaer dicwils by my selven/ende met anderen/van dese sake gedisputeert/maer en can daer nimmermeer eenighe uytcomste ofte sekerheyt van vinden/die my voldoende is. Even wel soo sal ick eyndelijcken segghen/het ghene my te voren comt. Ende dewijle dat my ghetuygen ghebreekende zijn/om te volgen/ so sal ick my laten leyden by den draet (al hoe wel dun ghesponnen) der redenen/tot datse my t'eenemael uyt den oogen verdwijnt. 'Tis een seecker dinck/dat d'eerste Indianen in't Lant van Peru gecomen zijn/ op een van drye manieren: want/ofte sy zijn gecomen over Zee/ofte te Lande: ende so sy te Water ghecomen zijn/soo ist ghewees by gevalle/ofte met opsette wille: Segge by gevalle verstecken wesende/door eenich ghewelt van onweder ende tempeest/ alst wel ghebeurende is/met contrarie ende verbolgen weer: Segghe/met opsette wille/ dat sy voorghenomen hadden/te varen om nieuwe Landen t'ondersoecken. Wtgenomen dese drye manieren/soo en can ick anders gheen versinnen/die mogelijcken schijnen te wesen/soo wy na t'beloop der Wereltsche dinghen sullen spreken/ende dat wy niet en willen stellen/ eenighe dichtsels van Factien ende Poetische fabulen: ofte ten waer/ dat hem yemant voor liet staen/eenen anderen Arent te soecken/als die van Ganimedes, ofte eenich Peert met Vleughelen/als dat van Perseo, om d'Indianen daer mede door de Lucht heen te voeren: ofte dat het hen by ghevalle aenstaet/eenighe Meermannen ende Nicolaiten toe te rusten/om haer over Zee te brenghen. Nu dan/ alle schimp-redenen aen d'een zijde stellende/laet ons eens elck een van de drye manieren (die wy ghestelt hebben) op sijn selven examineren/ by avontuere soo sal dese ondersoeckinghe noch eenich profijt ofte vermakelijckheyt mede brengen. In den eersten/so schijnt het/dat wy de redenen souden moghen vercorten/met te segghen dat op sulcker voeghen/ghelijck als wy nu in Indien comen/ met de Stuyrlieden/ die haren wegh nemende zijn/by de hooghte ende kennisse van't Firmament des Hemels/ ende met de wetenschap om de zeylen te regeeren/nae den tijdt ende tweder/ sulcx vereysschende is: Dat alsoo oock/d'oude bewoonders van dese Indien ghecomen zijn/ ende dese Landen ontdeckt ende bewoont hebben. Waerom niet: heeft men alleen t'onsen tijden/ende by onse Lieden/dit secreet van over de Zee Ocean te varen/ eerst vercreghen? Wy sien/dat men in onse tijden den Ocean bevarende is/ om nieuwe Landen te ontdecken/ghelijck als weynich Jaren voorleden gedaen heeft Alvarus Mendanam ende sijn metghesellen: loopende uyt de Haven van Lyma ('twelcke in Peru is) nae't Westen toe/om te versoecken het Lant dat met Peru (Oost ende West) over een comt. Ende hebben in drye Maenden d'Eylanden (die sy van Salomon noemden) gevonden/ die veel ende groot zijn. Ende is een vaste opinie/datse dicht by't nieuwe Guinea ghelegen zijn/ofte hebben ten minsten eenich vast Lant daer ontrent. Ende wy sien huydensdaeghs/dat men handelende is/ door bevelhebber des Coninghs onderstaen

vaert/om nae de selve Eylanden een nieuwe Vaert te maken. Nu/ dewijle dat dit al-
dus toe gaet/waerom en sullen wy niet seggen/dat d'Ouderen met dese intentie ende
begeerten/van t'ontdecken/t'Landt (dat men Antictona hiet) 'twelcke t'hare tegens
stont ? Ende datter naer goeder Philosophije moeste wesen/ eenen moet ghegrepen
hebben/om de Navigatie ter Zee t'onderstaen/ende niet te rusten/voor al eer/datse de
Landen/diese sochten/aen boort creghen ? Voorwaer/daer en is gantsch geenen uyt-
wegh/te dencken/dattet in voorighen tijden oock alsoo niet gheschiet en soude wesen/
ghelijck als het nu gebeurt is : Hoe veel te meer/dat de heylige Schrifture verhalen-
2.Paral.9. de is/dat Salomon van Tiro ende Sidon, Schippers ende Stuyrluyden gesonden wor-
3.Reg. 10. den/die seer expert ende bedreven ter Zee waren / met de welcke men de Navigatie
van drye Jaren doende was? Tot wat propooste wordt de wetenschap van de Zee-
lieden/ende hare consten/so seer verheven/ende die so moeylijcke langh-duerige reyse
van drye Jaren verhaelt/soo't niet en waer om daer mede te kennen te gheven / dat
men den grooten Ocean, met de Vlote van Salomon bevarende was? Daer en zijnder
niet weynich/die dit aldus ghevoelen/ende hun noch laten duncken / dat S. Augustijn
weynich reden hadde/hem te verwonderen/ende te vertreeren met d'oneyndlijckheyt
der Zee Ocean, nademael hy wel mochte bemerckt hebben/by de verhaelde Naviga-
tie van Salomon, dat het soo ondoenbaer niet en was/de selfde te bevaren. Maer om
de waerheyt te segghen/soo ben ick van een seer ander opinie/ ende en can my niet la-
ten bewegen dat d'eerste Indianen in dese nieuwe Werelt ghecomen zijn/ met een
voor-ghenomen Vaert/die met opsette wille ghedaen is : Ende dat meer is/so en can
ick oock niet toelaten/dat d'Ouderen in't varen soo bedreven waren/gelijck als de lie-
den hedensdaeghs der Zee Ocean gebruyckende zijn : varende van waer dat het sou-
de moghen wezen / naer eenighe andere plaetse daer't hen int hooft schiet : twelcke
sy volbrenghen met een ongeloofelijcke voorspoet ende sekerheyt. Want van soodani-
ghe merckelijcke ende groote dinghen / en vinden onder alle d'Antiquiteyten gantsch
gheen spoor nochte teycken. D'usantie des Seyl-steens ende t'Zee-Compas en heb-
be onder d'Ouderen noyt ghemoet : noch en gheloove oock niet / dat sy daer notitie
af ghehadt hebben. Ende sonder de kennisse van't Zee-Compas / is wel ghenoech te
voelen/onmogelijcken te wesen/over de Zee Ocean te moghen passeren. De gene die
eenige condschap der Zee-vaert hebben die verstaen wel wat ick segge : Want is also
te dencken/ dat wesende den Zee-man midden in de Zee/weet syn Schip te wenden/
waer nae toe dat hy wil. Ende so hem t'Zee-Compas onthekende is/is te dencken/
ghelijck als een die sonder ooghen met de vingher wijsende is/ tghene dat nae by is/
ende 'tgene dat ginder verre in een geberghte staet. 'Tis een dinc om verwonderen/
dat die soo heerlijcke eygenschappe des Seyl-steens by de Ouderen soo langhen tijt
uyt de kennisse ghelweest is/ende datmense by de Modernen ofte de Jongen eerst ont-
Plini. lib. 3. deckt heeft. Van datse d'Ouderen niet ghekent hebben/verstaet men claerlijcken uyt
cap.6 & lib. Plinio : Want alhoewel dat hy soo curieusen Histori-schrijver gheweest is/ van de
34.cap. 14. natuerlijcke dinghen/vertellende soo veel wonders van den Seyl-steen : niet teghen-
& lib. 7. staende/soo en verhaelt hy niet een woort van dese deucht ende cracht/die d'alder won-
cap.4. derbaerlijcste is/van te doen trecken nae't Noorden het Yser datter mede ghestreken
Dioscor. lib. is. Van ghelijcken/soo en heefter Aristoteles oock niet eens af gheroert / noch Theo-
5.cap. 10. phrastus, noch Discorides, noch Lucretius, noch eenige ander Histori-schrijvers/ofte na-
Lucretius, tuerlijcke Philosophen die ick ghesien hebbe: hoe wel datse niet teghenstaende vanden
lib.6. Seyl-steen handelende zijn. Oock mede/soo en maeckter S. Augustijn niet eens men-
Aug.lib.21. tie af: schrijvende andersins veelende wonderlijcke excellentien van den Seyl-steen/
De Civitat. in de Boecken van de Stadt Godts. Ende is voor seker/dat/al vertelt men noch soo
veel won-

veel wonderen van desen Steen/ so blijven die altemael niet te wesen/ in comparatie cap. 4. vbi
van dese soo vreemde eyghenschappe/ van altoos nae 't Noorden te wijsen/ 'twelcke multa de
voorwaer een groot mirakel der naturen is. Daer is oock noch een ander argument/ Magnete. 5.
die is/ dat tracterende Plinius van d'eerste vinders der Navigatie. Ende verhalende Plin. 7. lib.
aldaer van de andere Instrumenten ende toebehooren/ en seyt niet een woort van't cap. 56.
Zee-Compas/ noch van de Seyl-steen: dan seyt alleenlijcken / dat de kennisse der Sterren te noteren/ in de Navigatien/ ghesproten is/ uyt die van Phenicien. Daer en is gheen twijffel aen/ dan dat het ghene d'Ouderen van de kennisse der Navigatie vercreghen hebben/ is altemael ghe weest in de Sterren te besien/ ende te mercken op de ghelegentheyt der stranden/ hoecken/ ende verscheydenheyt der Landen. Ende soo sy hen vonden t'Zeewaerts/ hebbende van alle weghen 't Landt uyt het ghesicht verloren/ en wisten het Schip met anders gheen bewijs op syn cours te wenden/ dan by de Sterren/ Son/ ende Mane. Als dit ghebrack/ gelijck alst met een duyster weder ende mistighen tijde ghebeurt/ behielpen hen met de qualiteyt vanden Wint/ ende gissinge vanden wegh die se ghedaen hadden. Eyndelijcken voeren op gissinghe aen/ ghelijck als in dese Indien d'Indianen van ghelijcken groote weghen t'Zeewaerts varen/ zijnde alleenlijck ghestuert door d'ervarentheyt ende experientie van haer gissinghe. 'Tcomt seer wel op desen propoost te pas/ het ghene dat Plinius schrijft/ van die van't Eylandt Taprobana, alsnu Samatra gheheeten/ beroerende der const ende wetenschap/ daer sy mede plachten te varen/ schrijvende op dese maniere: Die van Taprobana (seyt hy) en sien gheen Noort-Sterre/ daerom als sy varen willen/ so voldoense dit gebreck aldus: Nemen met hen seeckere Voghels / van de welcke sy altemets een laten vlieghen. Ende om dies wille dat de Voghelen/ van de natuer onderwesen zijn / altoos nae 't Landt toe trecken/ soo nemen de Zee-lieden / in haer Navigatie / daer acht op/ ende wenden 't Schip nae 't vlieghen van de selfde Voghelen. Wie twijffelt/ soo dese eenighe notitie van't Compas hadden/ en souden voorwaer de Voghelen voor gheen wegh-wijsers ghebruycken/ om daer door 't Landt te vinden. Nu dan besluytende/ soo ist ghenoech met reden te verstaen/ dat d'Ouderen dit secreet van den Seyl steen niet en hebben connen te weten / dewijle dat men van soo merckelijcke dinghen (als daer is 't Compas van de Zee-vaert) gantsch gheen vocabel en vint in 't Latijn/ Griecx/ noch Hebreeus/ souden sonder twijffel eenighen naem in dese Tale hebben/ soo sy 't gekent hadden / naedemael het een dinck is van soo grooter importantien / waer uyt men d'oorsaecke sien mach: Want om de Stuyr-lieden nu te ghebieden den ghenen die aen 't Roer staet / wat cours dat hy aen seylen sal / soo sittense achter op 't Schip/ 'twelcke is/ om van daer te sien t' Compas. Ende in voorighen tijden soo satense voor op 't Schip/ om t'aenschouwen de differentie ende verscheydenheyt van't Water / ende 't Landt te verkennen/ ende daer af ghebodense de cours aen te setten / ghelijck alsmen't insghelijcks nu oock dickwils doet / in 't in ofte uyt varen van de Havens ofte gaten. Ende daerom soo worden de Stuyr-luyden van de Griecken / Proritas ghenoemt/ om datse altoos op de Proa, dat is/ op 't voorste van't Schip saten.

Het

Het 17. Capittel. Van de eygenschappen ende wonderbaerlijcke deucht des Seyl-steens, om met te varen: ende hoe datse d'Ouderen niet ghekent hebben.

VAn 'tgene geseyt is/ mach men verstaen/ dat men de Seyl-steen behoort te geven/ ende oock schuldich is/ de eere der Navigatie van Indien/ die men soo licht / ende met soo grooten sekerheyt doende is. Want men vint hedens-daeghs veel Persoonen/ die ghevaren hebben van Lisbonnen nae Goa, ende van Sivilien na Mexico, Panamâ, ende in dese ander Zuyder-Zee/ tot China, ende tot de Straet van Magellanes toe/ ende dit so lichtelijcken/ als den Bouman uyt syn Dorp nae de Stadt gaet. Wy hebben lieden gesien/ die vijfthien/ jae achthien Reysen/ nae Indien gedaen hebben. Van anderen hebben wy gehoort/ die meer als twintich maels de Zee Ocean over ende weder gepasseert hebben/ in de welcke sy voorwaer gheen spoor en vinden/ van die daer door gereyst zijn: noch en gemoeten oock geen reysbare lieden / om den wegh te vereysschen. Want gelijck als den Wijsen-Man seyt: Het Schip opent ende
Sap. 5. doorsnijt de Zee ende syn baren/ sonder dat daer het door passeert/ noch in de Baren eenich spoor ofte padt na te laten: Maer met de cracht des Seyl-steens / so wort den ontdeckten wegh van de gheheele Ocean geopent/ om dat den alderhoochsten Schepper/ die soodanige deucht ghemeynsaem ghemaeckt heeft / dat alleenlijcken door een strijckinge/ het Yser gestadich blijvende is/ met vertooninge ende treckinghe nae het Noorden/ sonder op eenige plaetsen der Werelt te faelgeren. Andere mogen disputeren ende d'oorsake van dit wonder ondersoecken/ bevestigende so veel alst haer geliest/ en doet my gantsch gheen hinder: want t'is my meer vermaken/ dese wonderlijckheden t'aenschouwen/ ende de macht ende voorsienichheyt des oppersten Werck-mans te loven: ghenietende met aenmerckinghe syn uytnemende wercken. 'T comt voorwaer
Sap. 14. hier wel te pas/ met Salomon tot Godt te segghen: O Vader/ wiens beleyt een hout regeerende is/ ende daer in ghevende zijt / eenen sekeren wegh/ door de Zee/ ende een seer gewis padt door de vreeselijcke Baren/ bewijsende gelijckelijcken/ dat ghy't van alles sout mogen bevrijden/ al waert schoon/ datse sonder Schip door de Zee reysden. Maer om dat u wercken niet en zijn sonder wijsheyt/ daerom so betrouwen de lieden haer leven op een cleyn hout: ende overloopende de Zee/ hebben 't lijf geberght in een Boot. Van gelijcken soo comt dat van den Psalter hier oock wel te pas/ daer hy seyt:
Psal. 106. De gene die inde Schepen t'Zeewaerts afloopen/ ende op de Wateren hare wercke doen/ zijn de gene die Gods Hant-wercken ende syne wonderen in den afgront ghesien hebben. 'T welcke voorwaer niet van de minste wonderen Gods en zijn/ van dat de cracht van een so cleyne steencken de Zee gebiedende is/ dwingende die oneyndelijcke afgront tot sijn onderdanigheyt/ ende ordonnantie t'achtervolghen. Dit self de om dat het dagelijcx geschiet/ ende een so gemeynen ende lichten dinck is/ soo en wort het van de Menschen niet verwondert/ ende comt hen niet eens in de ghedachten. Ende om dat de menichten des selven so veel is/ so wordt het van den onwetende in minder ghehouden: maer de ghene die't wel insiet/ wordt van de reden verbonden/ Godts Wijsheyt te ghebenedijen/ ende die van soo groote weldaet ende wetentschappe dancseggінghe te gheven/ zijnde van den Hemel geresolveert/ dat men d'Indiaensche Natien (die soo menighe tijden verborghen gheweest hebben) ontdecken / ende dese Navigatie ghebruycken souden / op dat soo veel Zielen tot de kennisse van Christo

mochten

moghen comen / ende daer eenighe gheschicktheyt vercrijghen. Van ghelijcken soo heeft men hem van den Hemel voorsien met een ghewisse Guide ofte Leydsman / voor den ghenen die desen wegh bereysen / t'welcke is den Leydsman van t'Zee compas / ende de deucht des Seylsteens. Van wat tijt af / dat dese conste van t'Varen begonst / ende in ghebruyck gheweest is, en can men niet ghewis seydt niet weten / maer van dat het gheen oude inventie is / houde ick voor ongetwijffelt. Want behalven de redenen die int voorgaende Capittel gheroert zijn / soo en hebbe ick noyt in de Ouden ghelesen / onder de gene die van de Opperwercken handelende zijn / datse eenighe mentie van de Seylsteen maecken: wesende waerachtich / dat het principaelste instrument (van de Sonnewijser die wy ghebruycken te draghen) is / de naelde ofte het tongsken die met de Seylsteen ghestrecken is. Daer wort van Edele Autheuren gheschreven / in de Historie van Oost-Indien / dat den eersten die de selve Vaert (te water) ontdeckten / t'welcke was Vasco de Gama: ghemoetten in de contreye van Moçambique sekere Mahometische Zeelieden / die t'Compas der Zeevaert ghebruyckten / door welcker middel sy de Zee aldaer bevoeren / maer van wien dat sy de selve conste gheleert hadden / en wort niet beschreven. Ende eenighe van dese Schribenten, is seer bevestighende / t'ghene dat wy ghevoelen / dat d'Ouderen gheen wetenschap van dit secreet ghehadt hebben. Maer ick sal noch een ander wonder verhalen / dat noch is van t'Zee-Compas / t'welcke men voor ongheloofllijck soude moghen houden / soo ment niet ghesien ende met soo clare experientie ondervonden hadde / te weten / het Yser dat ghestreecken en gheraeckt wort / met de Seylsteen / die in syn wasdom ofte Mijne nae t'Zuyden toe ghevonden wort / vercrijght de cracht van altoos / t'contrarie / teghen t'Noorden over / recht nae t'Zuyden te wijsen / t'sy op wat plaetse dat het soude mogen wesen. Doch en wijst oock juyst op alle contreyen niet recht-streecks en stijf / gelijc als het van gelijcken met het Noorden is: want daer syn sekere besette plaetsen en climaten / daer't recht-streecks (sonder varieren ofte veranderen) nae't Noorden wijst / ende gantsch onbeweeglijck / daer nae toe staet. Maer daer onder van daen comende / so wijcket altoos een weynich nae't Oosten ofte na t'Westen / na dat men verre verscheyden ofte dichte by't voorseyde bestec ofte Meridiaen is. Dit is het gene dat de Zeelieden noemen Noort-oost / ende Noortwesteren: t'Noort-oosteren is / wanneer dat het helt ofte wijckt na't Oosten / en t'Noort-westeren / alst nae't Westen wijckende is. Dese declinatie ofte wijckinghe der Naelde van het Compas / is seer noodich te weten: want al hoe wel dat het weynich verschillende waer / souden nochtans (soo men daer in de Navigatie geen acht op en sloech) ander coursen doen / dan haer gissinge en meyninge soude wesen. My is ghesept gheweest van een eerbaren Portugeesche Stuyr-man / dat men in de gantsche Wereldt vier bestemde plaetsen heeft / daer de Naelde van het Compas met den Pool recht streecks / sonder varieren ofte afwijcken / over een comt / ende noemdense met haer naemen / de welcke my niet wel en ghedencken. Een van dese plaetsen is de contreye van't Eylandt del Cuervo, by Tercera, ofte de Vlaemsche Eylanden / gelijck alst genoech oirconť is: Ende passerende van daer af / op meerder hooghte / soo Noortwestert het / ofte wijckt het nae't Westen: Maer loopende int contrarie op minder hoogte / te weten / nae den Equinoctial toe / soo Noortoostert het / ofte wijckt het nae't Oosten. Hoe veel / en tot waer toe / t'selfde geschiet / mach van de meesters van dese conste verclaert worden. Het gene dat ic hier toe segge / is / dat ic eens seer geerne soude vragen aen de Baccalauren, die hen laten duncken / dat sy't al te mael weten / dat se my dese eygenschappe eens wilden verclaren / van dat een stucksken Ysers ghestreecken zijnde met de Seylsteen / terstondt soo grooten cracht ontfanghende is / dat het daer door altoos nae de Noordt-Pool toe wijst: Ende dit met soodanighe vastichheyt / dat het de climaten ende diversche ghestaltenissen der Wereldt wetende is /

Lib. 1. de Italia Illust. Reg. 13. Plin. lib. 2. cap. 72 & lib. 7. cap. ultimo. Osorius de reb. gest. Emanuel. lib. 1

Van dese declinatie ofte wijckinghe de Compassen hebbe ick ordentlijcken ghehandelt in mijn voorgeschriften des Navigatien van Oost-Indië / op wat plaetsen / ende hoe veel dat de selve zijn afwijckende op de gantsche Vaert van Oost-Indien.

Van ghelijcken heeft men dese overeencominge op de Cabo bona Esperanca aen

maer dat het hem recht streecks ende vast toonen sal / ende op wat plaetsen dat het hem sal inclineren / ende nae d'een ofte d'ander zijde toe wijcken of varieren / soo datter geen Philosoph noch Cosmographist en is / die daer een uytronste van weet te geven. Ende soo wy van dese dinghen (die wy dagelijcx voor oogen hebben) d'oorsaken niet en connen vinden / ende soude ons / sonder twijffel / een dinck hart om gelooven wesen / soo wy't soo ooghenschijnlijck niet en saghen. Wie en soude niet bekennen / wat een onwetenheyt ende rasernije dat het is / ons selven Rechters te maken om de Goddelijcke ende opperste dinghen onse redenen te willen onderwerpen. T'is beter / ghelijck als Gregorius Theologus seyt / dat men de redenen 't geloof onderdaen maeckt / want niemant en can hem noch in syn eyghen huys ghenoech verstaen. Hier van is nu ghenoech gediscoureert / ende laet ons weder keeren op onse propoost / besluytende dat d'Ouderen d'usantie van't Zee-Compas niet verkregen en hebben: Waer uyt men ghenoech verstaen mach / onmoghelijcken te wesen / de Navigatie van d'ander Werelt / hier nae toe / door den Ocean te moghen doen te weten / met opsette wille om herwaerts te comen.

den hoeck de las agulhas, dat is / van de Naelden ofte compassen / om de selve oorsake alsoo ghenaemt.

Het 18. Capittel. VVaer in gheantwoort werdt, den ghenen die ghevoelende zijn, dat men in voorighen tijden de Zee *Ocaen* bevaren heeft, ghelijck als heden daeghs.

Et ghene int contrarie / van dat voorseyt is / gheallegeert wort / van dat de Vlote van Salomon drie jaren op de Reys was / en is niet aen ghelegen: Want de Schriftuere en bevesticht niet / datse drie Jaren in de Reyse ombrachten / dan datmense eens in drie Jaren dede. Ende alwaert schoon datse drie jaren duerde / so mocht het wel wesen / ende heeft oock met de waerheyt beter ghelijckenisse / dat varende de selfde Vlote nae Oost-Indien toe / datse hier ende daer onderweghen in verscheyden Havens ende contreyen op hielden / om de selve Landen t'ondersoecken ende te verkennen / ghelijc als men hedensdaeghs de geheele Zuyder Zee (by naest van Chile af / tot nieu Spaignien toe) bevarende is. Dese usantie van varen (al hoe wel t'selve sekerder is, om dat men altoos lanck 't lant heen loopt) is niet tegenstaende seer moeyelijc en verlantsaemt / door den grooten omweg die sy niet willen doen moeten / om de streckinge der Custen te volghen, als oock om datse in verscheyden Havens vertoevende zijn. Ick en vinde voorwaer onder d'Ouders niet / datse haer diep t'Zee waerts in hebben begheven: noch en dencke oock niet / datse hare Vaerden op een ander maniere ghedaen hebben / dan ghelijck alsmense heden daeghs in de Middelantsche Zee doende is. Waer door hun gheleerde lieden moveren te ghelooven / dat men in voorighen tyden noyt sonder riemen gevaren heeft / gelijc als de altoos gene die langs t'lant heen liepen. Ende schijnt oock / dat het de H. Schrifture alsoo te verstaen geeft / in de verhalinghe van de vermaerde Navigatie des Propheets * Ionæ, daer hy seyt / dat zijnde de Schip-Lieden ghedwonghen door t'Onweder / nae't Lant toeroeyden.

De Vaert van Goa af / na d'Eylanden van Maluco toe / duert altoos drie Jaren / hoe wel datse t boven te duysent mijlen niet en is / om dieswille datse door gheheel Oost-Indien / moeten varen met conjunctien ofte passagien van winden / die op sekere ende bestemde tijden van t'Jaer waeyen / ghelijck als ick t'selbe ondervonden hebbe / waerom des Autheurs opinie / de waerheyt best ghelijck is.

* Ionas, 1.

Het

Het 19. Capittel. Hoe dat men vermoeden mach, dat d'eerste bewoonders van Indien, aldaer ghecomen zijn, versteken wesende met onweder ende teghens haren wille.

BEwesen hebbende / dat het gheen schijnsel en gheeft/ te dencken dat d'eerste Inwoonders van Indien aldaer gecomen zijn/ met opsette wille en voornemen/ om daer te varen/ maer can wel wesen/ dat soo hier te Water ghecomen zijn / mach gheschiet wesen by gheval/ ofte dat sy er door dwanc van onweder versteken zijn geweest: t'welcke/ al hoe wel dat d'onmetelijckheyt der Zee Ocean noch so groot waer/ gheen ongeloofelijck dinck en is: Want het alsoo ghebeurt is/ in d'ontdeckinghe van onsen tijden/ soo wanneer dat den Zeeman (wiens naem ons noch onbekent is/ op dat men soo groote sake/ anders niemandt/ dan alleen de voorsienicheyt Godts toe en schrijve) door een ander groote storm ende onweder versteken zijnde/ kennisse van de nieuwe Werelt ghecreghen heeft/ latende voor betalinghe (van de goede Herberghe ende tractement) aen Christoffel Colon, de notitie van een soo grooten saecke. Alsoo macht oock ghebeurt zijn in voorighen tijden/ dat eenighe lieden van Europa ofte Africa, versteken ende ghedreven wesende/ door de verbolghentheyt des onweders/ gheworpen zijn/ aen onbekende Landen/ over de Zee Ocean. Wie en ist niet bekent/ dat veel/ ende t'meestendeel der landen/ die men in dese nieuwe werelt ontdect heeft/ geweest is / op dese maniere: Soo dat men d'ontdeckinghe meer mach toeschrijven de cracht ende t'gewelt des onweders / dan t'vernuft der menschen van diese ontdeckt hebben. Ende op dat men niet en dencke / dat alleenelijcken dusdanighe Vaerden ghescheit zijn by onsen tijden/ door de grootte der Schepen ende cloeckmoedicheyt van onse lieden / soo mach men hem in dit cas t'selfde ghenoech laten ontsegghen / soo men lesen wil/ het ghene dat van Plinio verhaelt werdt/ ghescheit te wesen by veel van d'Ouderen/ ende schrijft op dese maniere / als Caius Cæsar, de Soon van Augusto, t'ghebiet hadde in de Zee van Arabien wort van hem vertelt/ ghesien ende ghekent te hebben / sekere teyckenen van Spaensche Schepen/ die aldaer met onweder verloren waren/ ende seyt daer na noch meer aldus: Nepos verhaelt van den Omloop ofte Vaert van by Noorden om / hoe datter ghebracht worden aen Quintum Metellum Celerem, een mitghesel int Consulaetschap van Caio Affranio, (wesende den selfden Metellus Proconsul in Vranckrijck) sommighe Indianen/ ghesonden zijnde tot een present/ door den Coninck van Sweden/ welcke Indianen / varende uyt Indien om haer trafficke te doen / zijn door dwanck des onweders ende tempeest / ghejaecht ende ghedreven ghe weest tot by Duytslant toe. Voorwaer/ soo dit van Plinio waerachtich is/ so en varen heden daegs de Portugaloisers niet meer/ dan daer in de voorseyde twee Schipbreuckinghen ghevaren is gheweest / d'eene van Spagnien af/ tot het Roode-Meyr toe/ ende d'ander van uyt Oost-Indien tot Duytslandt toe. In een ander Boeck wort van den selven Autheur verhaelt dat een Dienaer van Annio Plocanio (den welcken de Tollen van't Roode-Meyr ghepacht hadde) varende nae Arabien toe / worden overvallen van soo crachtighe Noorde-buyen/ dat se (loopende voorby t'Lant van Carmanien) in vijfthien daghen tijts quamen tot Hippuris toe/ een Haven ghelegen in Eylandt Taprobana, hedensdaeghs Samatra gheheeten. Vertellen van ghelijcken/ dat een Schip van Carthago uyt de Zee van Mauritanien (dat is de Middelandtsche Zee) met Brisas (dat zijn winden van uyt den Noorden) versteken / ende met ghewelt ghejaeght worde tot int

Plin lib. 2. cap. 69.

Plin lib. 6. cap. 22.

ghesichte der nieuwe Werelt / ofte Spaens-Indien. Ten is gheen nieu dinck voor de ghene die eenighe ervarentheyt der Zee hebben / van datter altemets geduerighe tormenten ende tempeesten opsteecken / sonder eens van haer vervolghentheyt op te houden. T'is my selfs ghebeurt / (naer Indien varende) dat wy 't eerste Landt / dat van de Spagniaerts bewoont is / quamen te sien / nae dat wy maer veerthien-daghen van Canarien af ghescheyden waren: Ende soude sonder twyffel noch corter reyse ghevallen hebben / soo wy alle de zeylen hadden moghen voeren / nae dat de Winden Brisas wel opbliesen: Alsoo dat het my een seker dinck schijnt te wesen / datter in voorleden tijden lieden in Indien ghecomen zijn / door dwanck ende ghewelt van weder ende wint / sonder sulcx opt in den sin ghehadt te hebben. Men heeft in Peru een groote ghedenckenisse van ettelijcke Reusen / die in de selve contreye ghecomen souden wesen / welcker ghebeente men noch hedensdaeghs vertoonende is / by Manta, ende Puerto Viejo, ofte d'oude Haven / van een waenschapen grootte: Ende nae proportie des selven / souden moesten de lieden meer dan driemaels grooter gheweest hebben / als d'Indianen teghenwoordich zijn. Sy segghen / dat de selve Reusen van over Zee comende / Oorlogh voerden teghens die van 't Lant ende datse prachtighe ende heerlijcke ghestichten ghetimmeert souden hebben / waer van sy hedensdaeghs noch een steenen put wijsende zijn / van een schoon ende seer costelijck ghebou. Segghen daer noch meer by / dat / om dies wille dat de selve lieden schandelijcke sonden (namelijcken die van teghens de natuere) doende waren / sy daerom met vyer / dat van den Hemel quam / verbrandt ende vernielt worden. Insghelijcx soo vertellen d'Indianen van Yca ende Arica, datse in voorleden tijden plachten te varen nae sommighe Eylanden / Westwaert aen ghelegen / seer verre van daer verscheyden / doende de selve Navigatie met opgheblasen Zee-Wolfs vellen. In somma / datter gheen teyckenen en ghebreken van dat de Zuyder Zee bevaren gheweest is / aleer daer de Spagniaerden op ghecomen zijn: Waer uyt men soude moghen vermoeden / dat de nieuwe Werelt begonst is bewoont te worden / van de Lieden / die door 't Onweder ende tempeeste van de Noorde Winden aldaer aen-ghewoorpen zijn / ghelijck als men t'self de eyntlijcken / in onsen tijden heeft comen te ontdecken. Ende is een wonder dinck t'aenmercken / dat de natuerlijcke dinghen / ende wichtighe saecken / den meesten tijdt ghevonden gheweest zijn / by gheval / ende sonder dat men daer op verdacht geweest is: Ende niet door eenich vernuft ofte neersticheyt der menschē. Het meestendeel van de nutbaerste Cruyderen / Gesteenten / Planten / Metalen / Peerlen / t'Gout / de Seylsteen / t'Ambar, den Diamant / ende meer ander dierghelijcke dingen / als oock hare eyghenschappen ende profijten / heeft men voorwaer meer comen te kennen / door onverdachte gheschiedenissen / dan door eenighe wetenschap ofte Menschen vonden / op dat men daer door soude comen te sien / dat d'eere ende prijs van soodanighe wonderen / alleenlijck / de voorsienicheydt des Scheppers / ende niet het vernuft der Menschen / toe comt.

Nota. Want het ghene dat / nae onser meyninghe / gheschiedende is / by ghevalle / t'selve is alsoo van Godt met seer goeder voordacht verordineert.

Het

Het 20. Capittel. Dat het niet teghenstaende meer gelijckenisse van goede reden heeft, te dencken, dat d'eerste bewoonders van Indien over Landt ghecomen zijn.

NU dan / besluytende met te segghen / dat het wel te proberen waer / te dencken / dat d'eerste lieden in Indien ghecomen zijn / door Schipbreuckinghe ende tempeeste der Zee : Maer alhier compt wy een swaricheyt te voorent / die wy veel te doen gheeft / te weten / dat in ghevalle het al schoon alsoo ware / dat de lieden / in so vreemde ende verscheyden Landt / te Water ghecomen souden moghen wesen / ende dat van de selve voortghesproten / ende vermenichvuldicht zijn / de Natien die wy sien. Wat sullen wy dan segghen van de Beesten ende Gedierten die de nieuwe Werelt voortbrengt / die seer veel en groot zijn / want ic en weet niet hoe wy de ter scheep ende over Zee nae Indien toe sullen brenghen. De reden die ons verbint te segghen / dat de Menschen van Indien / eerst van Europa ofte Asia ghecomen zijn / is / om de heylige Schrift niet te contrarieren / de welcke bedupdelijcken leerende is / dat alle Menschen van Adam hare afcomste hebben / waerom wy d'Indianen anders gheen oorspronck geven moghen. Ende dewijle ons de heylighe Schrift oock segghende is / dat alle de Beesten ende Ghedierten des Aerdtbodems vergaen zijn / uytghenomen de ghene die gereserveert ende bewaert worden tot restauratie van haer progenie in de Arcke van Noe / soo ist oock een nootwendige sake / de procreatie ofte voort-teelinghe van alle de voorseyde Ghedierten te reduceeren tot de gene die uyt d'Arcke ghecomen zijn / op den ghebergthe van Ararat, alwaer sy stil staende bleef : In voeghen / dat het ons noodich is / eenen wegh te soecken / soo wel voor de Menschen / als oock voor de Beesten / door de welcke men van de oude in de nieuwe Werelt ghepasseert is. Tracterende S. Augustijn van dese questie / hoe dat men in sommighe Eylanden vindende is / Wolven / Tygren / ende andere wilde wreede Beesten / die den Menschen gantsch niet nuttich en zijn. Want van de Olyphanten / Peerden Ossen / Honden / ende andere Ghedierten / daer hen de Menschen met dienen / en vint men gheenen uytwegh van / te dencken die door subtijlheydt der Menschen / met Schepen over Zee ghevoert te wesen : ghelijck als wy hedensdaeghs sien / dat men de selfde van Orienten nae Europa, ende van Europa nae Peru toe / met sulcke langhduerighe reysen brenghende is. Maer van de Ghedierten die nieuwers toe nut / dan veel eer seer schadelijcken zijn / ghelijck als daer zijn Wolven / ende anderen / in wat maniere dat die op d'Eylanden hebben moghen comen / (waer zijnde / ghelijck alst in effect is / dat de Diluvie het gheheele Aerdrijck bedeckt heeft) ; treckt den voorschreven heyligen ende gheleerden Man / hem van dese swaricheyt te bevrijden / met het seggen / dat alsulcke Beesten / al swemmende / op d'Eylanden gepasseert moeten wesen / ofte datser yemant met lust van te Jagen gebrocht heeft : Ofte is ghewest een schickinghe Godts / datse van't Aertrijck voortgecomen zijn / in sulcker voeghen ghelijck als Godt in de eerste Scheppinghe seyde : t'Aertrijck brenghe levende Zielen voort / elck in syn generatie / Paerden / viervoetige Ghedierten / ende wilde Beesten van't veldt / een yder nae synen aert. Maer voorwaer / soo wy dese ontbindinghe tot onsen propoost willen voeghen / soo sal ons dese sake noch meer verwart blijven : Want beginnende van dat sy laetste seydt / soo en comt het met de schickinghe der natuere / noch met d'ordonnantie der Regeeringhe / die Godt ghestelt heeft / niet over een. Want wat volmaeckte Ghedierten zijnder (ghelijck

Gen. 7.

August. lib. 16. de Civitat. cap. 7.

Genes. 1.

(ghelijck als Leeuwen/Tygren/Wolven/) die haer procreatie van der Aerden nemen/ sonder generatie? Op sulcken maniere werden gheprocreert/ Vorschen/ Ratten/ ende
Genes. 7. andere diergelijcke onvolmaeckte Dieren. Maer tot wat propooste soude de Schriftuere soo beduydelijck segghen/ ghy sult nemen van alle Ghedierten ende Voghelen des Hemels seven paren Manneken ende Wijfken/ op dat hare generatie op der Aerden bewaert ende behouden werde/ soo de Wereldt soodanighe Ghedierten nae de Sundtvloet voortghebracht soude hebben/ met een nieuwe maniere van generatie/ sonder toedoen van Manneken ende Wijfken? Even-wel/ soo blijfter dan noch een ander questie: Want soo alsulcke Ghedierten/ nae dese opinie/ van der Aerden voort comen/ waerom en hebbense dan in alle de Landen ende Eylanden niet/ dewijle dat men de schickinghe der Natuere van't vermenichvuldighen/ niet en wil aensien/ dan alleenlijck de wijsheyt des Scheppers? Dat men daer sommighe van soodanighe Ghedierten ghevoert heeft/ met intentie van Jacht te hebben/ is een ander antwoordt/ ende houde dat niet voor onghelooflijck/ dewijle wy dagelijcks sien/ dat de Princen ende groote Heeren/ plachten alleenlijcken van grootsheyt/ in Kavyen te hebben/ Leeuwen/ Beyren/ ende andere wreede Beesten/ namelijcken als mense van verre Landen ghebracht hadde. Maer dat men 't selfde sal ghelooven van de Wolven/ Vossen/ ende andere soodanighe onnutte verachte Beesten/ die niets goets en hebben/ dan alleenlijck t' Vee te beschadighen/ segghende dat mense voor Jacht over Zee ghebracht soude hebben/ is scheerlijck een ongheschickte reden. Wie sal hem laten voorstaen/ dat men met een soo oneyndelijcken Vaert/ lieden ghevonden heeft/ die haer pynlicheden/ ende neersticheyt deden/ om in Peru Vossen te voeren/ namelycken van de ghene die men Añas noemt/ t'welcke een van de vuylste ende stinckenste generatie is/ die ick oyt ghesien hebbe? Wie sal segghen/ dat men daer Leeuwen ende Tygren ghebracht heeft? 'T is ghenoech/ ende noch meer als te veel/ dat de lieden hebben moghen behouden over comen/ met het lijf te berghen in een soo moeyelijcken ende langhduerighe reyse/ zijnde met onweder versteken/ als ghe-seyt is. Hoe veel te meer hen te bemoeyen met Vossen ende Wolven over te voeren/ ende die op de Zee t'onderhouwen? 'T is voorwaer een spottelijck dinck/ sulcx alleen te dencken. Ende soo dese Ghedierten te Water ghecomen zijn/ soo resteerter alleenlijck te vermoeden/ die al swemmende ghepasseert te wesen. Dat dit moghelijck om doen is/ ghelijck als men sommighe Eylanden/ die van den anderen/ ofte van 't vaste Landt weynich verscheyden ligghen/ en moghen wy niet ontkennen/ door de sekere ervarentheyt: (die wy hier van hebben) dat by wijlen dese Ghedierten/ door eenighe wichtighe nootdicheyt ghepordt zijnde/ gheheele daghen ende nachten over swemmen/ ende int eynde al swemmende het lijf berghen: Maer dit is te verstaen in kleyne Golffen ofte Enghten. Want onsen Ocean soude seynen spot met soodanighe swemmers houden/ naedemael dat noch de Voghelen van grooter vlucht/ de vleughelen begheven/ om soo grooten afgrondt te passeren. Men vindt wel Voghelen die over de hondert Mijlen vlieghen/ ghelijck wy ghesien hebben/ varende dickwils reysen: Maer van de gheheele Zee Ocean over te vlieghen/ is onmoghelijck/ ofte ten minsten seer swaerlijck om doen. Nu dewijle dat dit alsoo is/ waer sullen wy eenen open wegh vinden/ om de wreede Beesten ende Voghelen in Indien te passeren/ ende in wat weghen datse van d'een Wereldt in d'ander ghecomen zijn? Dit voorseyde discours gheeft my een groot naedencken ende vermoeden/ dat de nieuwe Werelt (die wy Indien noemen) niet soo gantschelijcken van d'ander Werelt verscheyden noch afghedeylt is. Ende om mijn opinie te segghen/ soo hebbe ick my al over langhe laten voorstaen/ dat het eene Landt met het ander/ op eenighe

plaetsen

plaetsen aen den anderen/ ofte ten minsten/ met weynich verschils by een comen moet: hoe wel dat men ten minsten tot noch toe gheen sekerheyt van't contrarie en heeft: Want nae den Polus Arcticus, die men van't Noorden hiet/ en is alle de lenghte van't Lant noch niet ontdeckt noch bekent. Ende daer zijnder veel die bevestighen/ het Landt van Florida een groot stuck weeghs Noorden aen te strecken/ t'welcke sy segghen by de Schitische Zee/ ofte de Zee van Duytslant uyt te comen. Andere boeghen daer by/ datter Schepen gheweest zijn/ die daer/ int voorby varen/ relateerden/ ghesien te hebben/ dat het Landt van Terreneuf, (dat is/ Nova Francia) streckende was tot by naest d'upterste eynde van Europa. Nu van gelijcken by de Cabo de Mendoçino, aen de Zuyder Zee/ soo en weet men oock niet tot hoe verre dat van het Landt aldaer streckende is/ dan datse al te mael segghen/ een oneyndtlijck vlack te wesen/ het ghene dat het opwaerts aen streckt. Keerende tot d'ander Zuyder-Pool/ soo en isser niemant die weet te segghen/ waer dat het Landt/ ghelegen aen d'ander zyde van de Straet ofte Enghte van Magallanes, volevndende is. Eenighe van't Schip des Bisschops van Placencien, t'welck voorby de Straet opwaerts aen liep/ vertelden altoos Landt ghesien te hebben. T'selve wort oock verclaert van den Piloot Hernando Lamero, die door Onweder twee ofte drie graden boven de Straet ghedreven was. Also dat men gheen reden en vint/ die int contrarie strijdende zijn/ noch te ervarentheydt die't wederleyt. Mijn gissinghe ofte opinie is/ dat alle t'Landt aen den anderen vast is/ ende dat het op eenighe plaetsen vereenicht/ ofte ten minsten dicht by een ghelegen is. Soo dit waer is/ ghelijck als het my in effect schijnt te wesen/ soo heeft de twijffelachtige questie (die wy geproponeert hebben/ van hoe dat d'eerste bewoonders nae Indien ghecomen zijn) een lichte antwoordt: Want men sal segghen/ datse ghepasseert zijn/ niet soo seer te Water varende/ als reysende te Lande/ doende desen wegh sonder eenighe voorsichticheyt/ veranderende allenghskens/ Gewesten ende Landen/ waer van eenighe van die ghevonden waren/ bewoonden/ soeckende andere nieuwe contreyen voorder aen/ ende zijn alsoo/ by lanckheydt van tijden/ over alle de Landen van Indien verspreydt ende vermenichvuldicht/ tot soo veelderley Natien/ Volckeren ende Talen.

Het 21. Capittel. Op wat maniere dat de Beesten ende t'Vee, nae de Landen van Indien ghepasseert zijn.

HEt is voor't voorseyde goetduncken/ een groot behulp/ de teyckenen die men bejeghent/ willende met curieusheyt de maniere van de habitatie der Indianen examineren: want op wat plaetsen dat men Eylanden heeft seer verscheyden van't vaste Landt/ (ghelijck als daer is La Bermuda) vint men gantschelijcken woest/ ende sonder Volck te wesen. De reden daer van is/ dat d'Ouderen in voorleden tijden anders niet en voeren/ dan nae Oeveren ofte stranden die nae by laghen/ ende by nae altoos dicht int ghesicht van by't Landt heen. Tot dit wort noch ghealleegeert/ dat men op gheenighe plaetsen van Indien/ groote Schepen (ghelijck als men behoevende is om groote Golfen ofte Wateren over te varen) ghevonden heeft. T'ghene dat men daer vindt/ zijn Balsas, Piraguas, ofte Canaos, de welcke al te samen minder zijn als smack-seylen: Ende dusdanighe Schepen waren d'Indianen alleenlijcken gebruyckende/ met de welcke sy hun t'Zeewaert in niet begeven mochten/ sonder kendlijcke ende ghewisse perijckel van te sneuvelen. Ende al waert schoon datse volmaeckte Schepen ghehadt hadden/ om t'Zeewaerts in te moghen varen/ soo en wisten sy doch evenwel van't Compas Astrolabio, noch van't Quadrant niet. Ende soo sy acht ofte thien daghen gheweest waren sonder Lan-

der Landt te sien / wast hen onmoghelijcken niet te verdwalen / ende yet te weten/ waer datse waren. Op sien Eylanden die met overvloet van Indianen bewoont/ ende met haerder Navigatie seer ghemeynschap zijn/ maer het waren van die ick segge/ die d'Indianen met de Canoas ofte Piraguas, ende sonder Compas bevaren mochten. Wanneer d'Indianen van Tumbez d'eerste reyse onse Spagniaerden (die nae Peru voeren) in't ghesicht creghen/ ende de grootte van de uytghestreckte zeylen ende Schepen oversaghen / bleven verwondert / sonder opt te connen begrijpen/ dat het Schepen waren/ om dat syse op sulcken maniere/ ende soo groot/ noyt ghesien en hadden/ lieten hen voorstaen/ dat het rotsen ende clippen (die uyt de Zee opstaken) moesten wesen: Ende siende datse voortginghen sonder te sincken/ bleven een langhe wijl staen sien/ ghelijck als de ghene die uyt haer selven ende gantsch versuft waren/ tot der tijt toe/ datse/ nae by comende / bemerckende waren/ ghebaerde Mans te wesen / die op de Schepen ginghen/ gheloofden dat het eenighe Goden/ ofte lieden die uyt den Hemel quamen, moesten wesen. Waer uyt men ghenoech verstaen can / hoe vreemde dinghen dat het voor d'Indianen was/ groote Schepen te ghebruycken/ jae eenighe notitie daer van te hebben. Daer is noch een ander dinck / die dese voorseyde opinie grootelijcken versterckt/ ende is/ dat men de Ghedierten (die wy ghesept hebben / niet ghelooflijck te wesen/ van Menschen ende Indien gescheept te zijn) vindende is op de contreyen van't vaste Landt / ende op d'Eylanden die vier dach reysens van't vaste Landt verscheyden ligghen/ en heeft mense niet. Ick hebbe neersticheyt ghedaen om t'selfde t'ondersoecken/ my laten dunckende/ een sake te wesen van grooter substantie/ om my te resolveren in d'opinie die ick ghesept hebbe/ van dat het Lant van Indien/ ende dat van Europa, Asia ende Africa ghemeynschap met den anderen heeft/ ofte comt ten minsten op eenighe plaetsen/ erghens dicht by den anderen. Men heeft in America ende Peru veel wreede Beesten/ ghelijck als daer zijn Leeuwen/ hoe wel datse niet en zijn te verghelijcken in de grootte ende wreedtheyt/ noch inde selfde coleur / met die vermaerde Leeuwen van Africa. Daer zijn veel ende seer wreede Tygren/ hoe wel datse gemeynlijc meer met d'Indianẽ zijn/ als met de Spagniaerden. Men heefter oock Beyren/ even-wel niet seer veel. Wilde Verckens zijnder insghelijcks/ maer Vosschen ontallijcke veel. Soo wy eenich van alle dese soorten van Beesten wilden soecken in de Eylanden van Cuba, Española. Iamaica, Margarita, ofte in La Dominica, en sullender niet een vinden. Hier uyt comt het/ dat de voorschreven Eylanden (hoe groote ende vruchtbare die oock zijn) in voorleden tijden (alsser de Spagniaerden eerst op quamen) gantsch geen tamme noch profijtelijcke Beesten en hadden/ hebbende hedensdaeghs ontallijcke hoopen van Peerden/ Ossen/ Koeyen / Verckens ende Honden/ ende zijnder in soo groote menichte/ dat het Vee van de Koeyen ende Ossen / al t'hans gheen seeckere eyghenaers en heeft/ om datse soo seer vermenichvuldicht zijn: ende de ghene diese eerst op't velt ofte gheberghte can crijghen ende dooden/ isser d'eygenaer. T'welcke van de Inwoonders der voorseyder Eylanden ghedaen wort/ om met de huyden haer profijt ende handel te doen / latende t'vleesch daer heen ligghen als onnut. De Honden zijn in sulcker menichte vermeerdert/ datse met groote hoopen int wilt loopen als Wolven/ doende groote schade onder t'Vee / het welcke een groote plaegh voor die Eylanden is. Ende dese Eylanden en zijn niet alleenlijck sonder wilde ende wreede Beesten / maer oock ghebreckelijcken van't meesten deel der vlieghende Voghelen: Papegayen zijnder veel / ende zijn van een groot vlucht/ vlieghen met scharen ofte hoopen by den anderen. Men heefter oock ander Voghelen / Maer weynich als ghesepdt is. Van Patrijsen ende ghedenckt my niet daer ghesien te hebben / Noch en weet niet datser zijn / Ghelijck als in

als in Peru, ende noch veel min van de Beesten die men in Peru, Guancos, ende Vicunas hiet/ welcke zijn gelijc als wilde Geyten seer lichtveerdich/ in welckers magen de Bezarsteenen ghevonden worden/ die sommige in weerden houden/ zijnde somtijts grooter als een Hinnen Ey. Indiaensche Schapen/ de welcke (behalven de Wol ende t'vleesch daer hen d'Indianen van cleeden ende mede onderhouden) van gelijcken dienen om alle goederen te dragen als Muyl-ezels/ ladende de halve last van een Muyl/ ende doen haer Meesters weynich oncosten/ want en hebben noch Hoef-ijsers noch Albarden, (dat zijn Spaensche/ van strop gemaeckt/ Ezels-saien) noch eenighe andere inspansels van doen/ noch Haver om t'eten alle t'welcke haer de natuere om niet ghegeven heeft/ willende hier in d'arme Indianen te baet comen. Van alle dese soorten van Beesten/ ende noch veel ander meer/ die wy op syn plaets sullen verhalen/ heeft het vaste Lant van Indien/ groote menichte/ zijnde d'Eylanden van alle t'selfde gebrekelijck/ uytgesondert de gene die daer de Spagniaerts op gebracht hebben. 'Tis wel waer/ dat een van onse Broeders in sommighe Eylanden/ Tygren ghesien hebben/ naer dat hy ons vertelde/ wesende in een Pelgrimagie van een moeyelijcke Schipbreuckinge. Maer ghevraecht wesende hoe verre dat de selve Eylanden van't vaste Lande laghen/ seyde van ontrent seven ofte acht mijlen ten uytersten/ welcke spatie van water/ sonder twijffel van de Tygren over-geswommen moet wesen. Door dese ende andere dierghelijcke teeckenen/ mach men bemercken/ dat d'Indianen (om dat Lant te bewoonen) meer ghepasseert zijn over Lande/ dan te water: Ende soo sy eenighe Navigatie ghedaen hebben/ en is niets te groot noch moeylijck geweest/ want in effect/ soo moet hem den gantschen Aerdtbodem met den anderen vereenigen/ ofte ten minsten op eenighe contreyen seer dicht by een comen.

Het 22. Capittel. Hoe dat t'Indiaensche gheslachte niet gepasseert en is, over het Eylant van *Atlantide*, ghelijck als sommighe meynen.

Daer en gebreeckt oock geen/ de welcke 't goetduncken van Plato (dat voorzen verhaelt is) volghen/ seggende/ dat de lieden ghetrocken souden wesen uyt Europa ofte Africa, naer dat vermaerde/ wijtberoemde en de betooverde Eylandt Atlantide, passerende van daer/ nae andere ende andere Eylanden/ tot dat sy gecomen zijn aen't vaste Lant van Indien/ om dat de Cricias van Plato in syn Timeo, van alle t'selve mentie makende is. Ende dewijle dat het Eylant van Atlantide so groot/ jae meerder was/ als gheheel Asia ende Africa te samen/ nae Platonis gevoelen/ so moest daer willens uyt volgen/ dat het de geheele Oceaensche Zee van Atlantido, bedecken moeste/ streckende tot bynaest d'Eylanden der nieuwe Werelt. Ende daer wort noch meer van den selven Plato by geseyt/ van dat het self de syn Eylant Atlantida met een schrickelijcke Diluvie t'ondergaen soude wesen/ hebbende daerom de selve Zee onvaerbaer ghelaten/ door de veelheyt der drooghten/ Banden/ Rudtsen/ ende ander vuylicheden/ 't welcke hy alsoo seyde te wesen in synen tijdt/ maer dat daer na (met der tijdt) d'overblijvende vernielingen des selven verdroncken Eylandts/ besette plaetsen ende vastigheyt genomen hebbende/ plaets gaven om te moghen varen. Dit selve wort ghehandelt ende ghedisputeert uyt goeder ernst/ ende met een yver van vernuftighe ende verstandighe Lieden/ zijnde dinghen/ soo men daer eenichsins op letten wil/ om mede te spotten/ hebbende meer ghelijckenisse van Sproken ofte Ovidius Fabulen/ dan van een Historie ofte Philosophie weerdich om vertellen. Het meesten deel der uytlegghers/ ende bedryders van Plato,

van Plato, bevestighen een waerachtige Historie te wesen/ alle het gene dat Cricias al-daer van soo veel vremdicheyts/ende den oorspronck des Eylandts Atlantida vertellende is/als oock van syn groote voorspoet ende oorloghen / die / die van Europa ende Atlanta teghens den anderen ghehadt hebben/ende alle t'ander meer / laten hen noch meer bewegen/om 'tselve voor een waerachtighe Historie te houden/ door de woorden van Cricias, die van Plato gestelt worden/alwaer hy in syn Timeo seggende is/dat de redenen die hy tracteren wil/zijn van vreemde dinghen/doch t'eenemael waerachtich. Ander Discipulen van Plato considererende de selve vertellinge meer schijnsel te hebben van een Fabel/dan van waerachtighe gheschiedenisse / segghen dat men alle 'tselve door allegorien verstaen moet/ende dat het haren Goddelijcken Philosoph also ghesocht heeft te doen. Van dese meyninge zijn gheweest/ Proclus, Porphirius, als oock Origenes, de welcke tot Platonem soo gheneghen waren / dat sy sijn schriften in sulcken weerden hielden/ghelijck oft het de Boecken Moysis, ofte van Esdras geweest hadden: In sulcker voegen/dat soo waer dat de woorden van Plato met de waerheyt niet wel over een en comen/segghen terstont / dat men 'tselve met een allegorische sin verstaen moet/ende dat het oock niet minder en mach wesen. Ick/om de waerheyt te segghen/ en houde Platonem in soo grooten eerwaerdigheyt niet / al noemense hem noch eens soo veel Goddelijck. Noch ten is my oock niet seer hardt te ghelooven /dat hy alle de selve Fabel van't Eylandt Atlantida vertelt soude hebben voor een waerachtighe Historie: zijnde noch evenwel/daer en boven een seer fijne Fabel gheweest/namelijcken daer hy verhaelt/dat van Circias geleert te hebben/hebbende 'tselve Liedt van Atlantida (als hy een Jongen was) onder ander Lieden ghesongen. Het mach wesen soo't wil/ende Plato mocht voor een Historie ofte Allegorie gheschreven hebben / het ghene dat voor my slecht te verstaen is/is dat men alle het gene hy van't selve Eylant handelende is/beginnende in de t'samen-sprekinge van Timeo, ende vervolgens in de Dialogus Circias, voor gheen waerheyt naer segghen mach/dan tegens Jongers ende oude Wijven. Wie en soudet voor gheen Fabel houden/te segghen / dat Neptunus op Clito verliest zijnde/van haer genereerde vijf maels Tweelinghen van eender dracht/ende dat hy van eenen Heuvel drye ronde uyt der Zee/ende twee van der Aerden op trock/ zijnde soo ghelijck ende effen/datse schenen ghedraeyt te wesen? Wat sullen wy seggen van dien Tempel van duysent treden lanck / ende vijf hondert breet / welcker mueren van buyten gantsch met Silver/ende alle t'bovenste met Gout bedeckt was / zijnde van binnen altemael overwelft van ghewrocht Yvoiren-been / ende ondertusschen doortoghen van Gout/Silver/Peerlen! Ende in t'eynde/van de duchtige reden daer hy't in den Timeo met besluyt/seyt hy aldus: Ende op eenen dach ende nacht (vallende een groote Diluvie ofte Plas regen) zijn alle onse Soldaten by hoopen van der Aerden verslonden/ende t'Eylant Atlantida is in gelijcker manieren t'onder-gegaen/ ende in de Zee verdwenen/is in der waerheyt soo wel getreft / 'tselve altemael so haestelijcken te verdwijnen: Want wesende een Eylandt soo groot als geheel Asia ende Africa te samen/ghemaeckt door de Conste van Nigromantie, wast goet dat het alsoo verdween ende te niet ginck: ende is seer goet/dat hy seyt/dat men d'overblijfsels ende teyckenen van dit soo grooten Eylandt/onder 't Water noch sien mach / ende dat de ghene die't souden moghen comen te sien/ ('twelcke zijn de gene die de Zee gebruycken) en moghen daer niet door varen. Ende voeghter dan noch aerdich by/ dat daerom tot den huydighen dach toe/de selve Zee niet bevaren wordt/noch bevaren mach worden/om dat het door de veelheyt van de Modder ende 'tslijck/die t'Eylandt (nae dat het verdroncken is) allengskens aenghegroeyt heeft/belet wordt. Ick soude wel eens gheern willen vraghen/wat afgront datter groot ghenoech gheweest soude moghen heb-

ghen hebben om so over-grooten Landtschappe ('twelcke grooter was / als geheel Asia ende Africa te samen / ende dat tot aen Indien toe reyckten) in te swelghen / hebbende tselve soo gheheelijcken in ghe slockt / datter teycken noch spoor van ghebleven soude wesen. Dewijle het ghenoegh bekent is / dat in de Zee / daer se seggen 'tselve Eylandt gheweest te zijn / de Zee-lieden gantsch gheen gront en connen vinden / al worpense noch soo veel lots uyt / maer is een mis verstant ende onwetentheyt / te willen disputeeren van dinghen die men vertrocken heeft om tijdt-verdrijf : ofte soo men de weerdicheyt van Plato (als reden is) wil respecteeren / soo moet men verstaen / 'tselve enckelijck geseyt te wesen / om als in een Schilderye te vertoonen de prosperiteyt ende voorspoet van een Stadt / ende 'tverlies met den onderganck des selven daer nae volghende. Het argument datse by brengen / om te proeven datter voorseker een Eylant Atlantida gheweest is / is om dat de selve Zee noch hedensdaeghs / de Zee van Atlante ghenoemt wert / 'twelcke van weynich importantie is : want wy weten / dat op het uyterste eynde van Mauritanien ghelegen is den Bergh van Atlante ; van de welcke (nae Plinius ghevoelen) de Zee den naem van Atlantico behouden heeft / ende sonder dat / soo wort van den selven Plinio verhaelt / dat men teghens over den voorschreven Bergh / een Eylandt heeft / ghenaemt Atlantida, 'twelcke hy seyt seer diepn ende oolijck te wesen. Plin lib. 6. cap. 31.

Het 23. Capittel. Hoe dat d'opinie van velen, die bevestigende zijn, d'Indianen van't Ioodtsche gheslachte af te comen, valsch is.

DEwijle datmen over t'Eylant van Atlantida, geenen wegh en can openen / om d'Indianen in de nieuwe Werelt te passeren / soo dunckt het anderen / dat het moet wesen / den wegh die van Esdras int vierde Boeck aenghewesen wort / daer hy aldus seyt: Ende om dat ghy't ghesien hebt / dat hy tot hem halende was / eenen anderen vreedsamen grooten hoop / soo sult ghy weten / dat dese zijn de thien Stammen die in slavernije gevoert worden / ten tijden des Coninckx Olee, de welcken van Salmanassar, Coninck van Assyrien, ghevangen wech ghelept worden / hebbende de selve ghepasseert aen d'ander zijde der Rivieren / ende over geset aen een ander Landt. Maer sy maeckten onder haer een accoort ende verdrach / de menichte der Heydenen te verlaten / ende te passeren naer een ander contreye / verre verscheyden / alwaer het Menschelijcke gheslachte noyt gewoont en hadde / om ten minsten aldaer hare Wet t'onderhouden / die sy in haer Lant noyt onderhouden en hadden / toghen alsoo door die enge incomsten der Rivieren Euphrates heen. Ende den Alderhooghsten dede als doe sijn wonder-wercken met hen / hou ende de stroomen op / ende den loop van't Water stil / tot datse gepasseert waren. Want door de selve Landouwe / was den wegh seer lanck / namelijcken van anderhalf Jaer / ende dese Lantschappe worden geheeten Arsareth, als doe woonden sy aldaer tot op den laetsten tijden. Ende als sy nu sullen beginnen wederom te comen / soo sal den Alderhooghsten wederom de stroomen ende loop der Rivieren ophouden / op datse passeren mochten / daerom hebt ghy dien grooten hoop ghesien met vreden. Dese Schrifture van Esdras willen sommighe op d'Indianen trecken / segghende / die van Godt gevoert te wesen / ter plaetsen daer het Menschelijcke gheslachte noyt gewoont hadde / zijnde het Landt / daerse in woonden / soo verre ghelegen / dat den wegh anderhalf Jaer reysens lanck is / om aldaer te comen / wesende dit Volck uyt de naturere vreedsaem. Dat d'Indianen van't Joodtsche gheslachte af comen / houdt de ghemeyne 4 Esdra. cap. 13

Man voor een seker teecken/om dat de selve vreesachtich/cleynmoedich/van veel ceremonien/scherpsinnich ende leughenachtich zijn. Behalven dat/soo seggense noch/dat hare Habijten ende Cleederen de selve schijnen te wesen/die de Joden gebruyckt hebben: want draghen een Tunica ofte Hemdeken/ende een cleedt daer boven over gheslaghen/gaen barre voets/ofte haer schoenen zijn Soolen boven toe ghereghen/die sy Ojotas noemen. Ende dat dit de dracht der Hebreen geweest is/segghen sy te blijcken uyt hare Historien/als oock by de oude Schilderyen daerse met dese dracht af gebeelt worden: ende oock/dat de selve twee Habijten / die d'Indianen alleenlijck draghen/ ghe weest zijn/de ghene die Samson in't wedt-spel stelden/ van de Schrifture Tunicam ende Sidonem geheeten/ 'twelcke zijn de ghene die d'Indianen Hemdeken ende Omslach/ ofte Over-mantel noemen: Maer alle dit selve/zijn seer lichtveerdige gissingen/die haer veel meer tegens als met zijn. Wy wetē/dat de Hebreē schriften geuseert hebben/eñ datmē daer onder d'Indianen noch Tael noch teycken af en heeft. D'ander waren seer groote vrienden van Ghelt / ende dese en vraghen daer niet een dinck nae. De Joden/soose onbesneden waren / en souden hen voor gheen Joden houden. D'Indianen en weten in't minste noch in't meeste van gheen Besnijden te segghen/ noch en hebben haer daghen soodanighe Ceremonien niet ghebruyckt / ghelijck wel veel van Ethiopien ende Orienten doen. Maer wat is het te vergelijcken/ dat wesende de Joden soo groote vrienden van haerder Tale ende Antiquiteyten t'onderhouden/ zijnde soo seer op alle plaetsen der Werelt (daerse hedensdaeghs leven) van alle d'ander Lieden verschillende/ende souden alleenlijck in Indien / hare Afcomste / Wetten/ Ceremonien/Messias, ende eyndtlijcken alle hare Joodtsche dinghen vergeten hebben. Het ghene datse segghen/d'Indianen vreesachtich/ superstitieus / scherpsinnich ende leughenachtich te wesen/en is (van dat het eerste belanght) onder hen allen niet gemeyn: Want men heeft onder dese Barbare Natien / die seer vreemt van alle de selve puncten zijn. Men vindt Natien onder d'Indianen/die in alles seer cloeck ende stoutmoedich zijn. Daer zijnder oock plomp ende grof van verstant. Van Ceremonien ende Superstitien hebben de Heydenen altoos vrienden gheweest. D'oorsake waerom dat de drachten van hare Habijten zijn/als verhaelt is/is door dien dat het t'eenvoudichste/'tslechtste ende 'tnatuerlijckste dinck der Werelt is: want daer is nauwelijckx eenighe fraeycheyt ofte eonst in ghelegen/'twelcke also in voorigen tijden ghemeyn was/niet alleenlijcken onder de Hebreen/ maer oock onder veel ander Natien. Nu van/belangende de Historie van Esdras, (soo men van de schriften Apocriphi werck sal maken) soo is de selve meer tegens haer intentie/dan daer mede: want is aldaer segghende/dat de thien stammen van de veelheyt der Heydenen af weken/ om hare Ceremonien ende Wetten t'onderhouden. Ende d'Indianen in't contrarie/zijn genegen tot alle die Afgoderijen der Werelt. Nu d'incomsten des Rivierś Euphrates mogen de ghene die dit ghevoelen/ghenoech sien / op wat maniere datse van daer in de nieuwe Werelt moghen passeren/ende hoe dat d'Indianen derwaerts weder sullen over comen/ghelijck als in de voorseyde plaetse ghesept wort. Ick en weet niet/waerom dat men dese Lieden vreedsamich sal noemen mogen/zijnde waerachtich datse malcanderen met doodelijcke vyantschappen ende Oorloghen vervolght hebben. In conclusie ende besluytinge/soo en sie ick niet/dat d'Euphrates, Apocriphe van Esdras, de lieden een beter passagie nae de nieuwe Werelt ghevende is / als 'tbetoverde ende 'tfabuleuse Atlantida van Platone ghedaen heeft.

De Spagniaerden houden alle de ghene die vernuftich / scherpsinnig ende vreesachtich zijn/ voor afcomelingē der Joden: ende de ghene die plomp/ onbedacht ende vermetel zijn/ houden sy te wesē warachtighe teeckenen vā een onvermengt ende oprecht Spagniaert.

Wese of dierghelijcke Habijten ende slechte drachtē zijn altoos ghe weest/eñ noch huydēs is de maniere van Oost Indien/ gelijck als de Figueren in mijn Intinerario van Orientē vermonden zijn.

Het 24. Capittel. Door wat redenen men niet wel en can weten d'origine ofte oorspronck der Indianen.

MAer is lichter te verwerpen / het ghene van de origine ofte oorspronck der Indianen valsch is / dan de waerheyt te ontvinden: Want men onder d'Indianen gheenighe Schriftueren / noch eenighe sekere Memorialen vindende is / van haer eerste Voor-Ouders ende bewoonders. Ten anderen / soo en heeft men van gelijcken in de Boecken (van de gene die Schriften ghebruyckt hebben) oock gantsch geen spoor noch teycken der nieuwe Wereldt ghevonden / de wijle dat hen veel van d'Ouderen lieten duncken / dat men in dese contreye noch Lieden noch Lant / jae dat meer is / noch Hemel en hadde. Hierom en mach hy't niet ontgaen / voor een eyghensinnich ende vermeten Mensche ghehouden te wesen / den ghenen die hem vermeet / de sekerheyt van de eerste incomste ofte oorspronck der Indianen (ende van de eerste lieden die Indien bewoont hebben) te betoonen: Maer wy moghent alsoo heen met een gissinge ende discretie (uyt alle het ghene dat hier voren ghehandelt is) vermoeden / het Menschelijcke gheslachte allenghskens ghereyst te wesen / tot dat het in de nieuwe Wereldt gheraeckt is / zijnde hier van een groot behulp / tgeduerich vervolgh ofte Nabuerschap der Landen / ende by tijden eenighe Navigatien / ende datse op sulcdanighe manieren aldaer ghecomen moghen wesen / ende niet van eenighe Vlote toe-gherust te hebben met opsette wille / ofte by ghevalle van eenighe Schipbreuckinghe: Al hoe wel dat hier van / op eenighe plaetsen / wel yet van wesen mochte. Want de wijle dat dese Landen over-groot ende wijtstreckende zijn / hebbende ontallijcke veel Natien van Volcke. Soo moghen wy oock wel gelooven / d'eene op een / en d'ander op een ander maniere aldaer gearriveert te wesen / ende 't selve also bewoont hebben. Maer daer ick my eyndlijcken in resolvere ende besluyte / is / dat die vereeninghe / ofte ten minsten / de nae-gelegentheyt van Indien / met die ander Wereldt / de principaelste ende sekerste reden gheweest is / om Indien bewoont te worden: ende laet my oock duncken / de nieuwe Wereldt / ofte West-Indien / noch niet veel duysent Jaren van Menschen bewoont gheweest is / ende dat d'eerste die daer quamen / meer gelijckenisse ghehadt moeten hebben / van wilde ende ongheternde Menschen / dan van lieden die gemeynschap ende Borgerlijckheyt onderhielden / arriverende in de nieuwe Wereldt / van haer Lande verstecken ofte verdwaelt zijnde / ofte datse haer benout ende benoodicht gevonden hebben / om nieuwe Landen te soecken: ende 't selfde ghevonden hebbende / hebbent allenghskens beghinnen te bewoonen / gheen ander Wet onderhoudende / dan nae dat hen 't weynich licht der natuere (ende dat noch ghenoech verduystert) onderwijsende was. Ende soose al veel ghehadt hebben / mogen gheweest zijn / eenige ghebruycken / die hen van haer eerste Vaders-landt over-ghebleven zijn: al hoe wel het geen ongheloofslijck dinck te dencken is / dat al waert schoon datse uyt een Lant van Politie ende goede regeringhe ghecomen waren / hen 'tselve t'eenemael / door lanckheyt van tijden / ende weynich usantie / wel vergheten soude mogen wesen. Want is genoech bekent / dat men hedensdaeghs noch wel in Spaignien ende Italien hoop wercks van lieden vint / die niet anders van Menschen en hebben / als alleen de gedaente ende 't wesen: In voegen / dat men door sulcken wegh ende op deser maniere heeft comen te hebben een ontallijcke menichte van Barbarische Natien in de nieuwe Wereldt.

Het 25 Capittel. VVat d'Indianen te vertellen plachten van haren oorspronck ende eerste op-comste oft beginsel.

HEt gene dat de selve Indianen plachten te vertellen/ van haer beginsel ende eerste op comste/en is gheen dinck dat veel te beduyden heeft: want het ghene sy refereren/ schijnen meer droomen dan Historien te wesen. Men heeft in't gemeyn onder henlieden groote kennisse ende veel verhaels van de Sunt-vloet doch men en can 'tselfde niet wel te verstaen comen/of de Diluvie (diese vertellen) gheweest is/die algemeyne/die in de Schriftuere verhaelt wordt/ofte dat het eenighe andere Diluvie ofte overvloedinge van Water geweest is/in de Contreye daer sy woonen. Daer wordt van ervaren ende bedreven lieden ghesept/dat men merckelijcke ende clare teyckens (in dese Landen) siet/van datter eenige groote Diluvie ofte inundatie ghewéest moet hebben. Ick houde my meer met het goetduncken der ghener die ghevoelende zijn/die teyckenen ende spooren die men van de Diluvie vindende is/niet te wesen/van die van Noë, dan van eenich ander in't bysonder/ghelijck als de ghene/die van Plato vertelt: ofte van de Poeten/van Deucalion gesongen wordt. Nu 'tnaer wesen soo't wil/ d'Indianen segghen/dat alle Menschen met de Diluvie verdroncken zijn: Ende vertellen/dat uyt het groote Lack ofte Meyr van Titicaça, een Viracocha ghecomen soude wesen/den welcken hem in Tiaguanaco onthielde/ (alwaer men noch hedensdaeghs de gront-vesten ende over-blijfsels van een seer oudt ende vreemt gebouw sien mach) ende datse van daer ghecomen zijn/na Cusco, wordende het Menschelijcke geslachte also weder vermenichfuldicht. Sy wijsen noch in't selve Meyr een Eylandeken/ alwaer sy versieren/hem de Son verborghen ende onderhouden te hebben/ waerom sy hem aldaer in voorigen tijden veel sacrificien aendeden: niet alleenlijcken van Schapen/maer oock van Menschen. Andere vertellen/dat door een Venster van uyt een seker Hol/ getrocken quamen/ses/of ick en weet hoe veel lieden/ende dat de selfde de progeneratie ofte voort-teelinghe der Menschen weder een aenvanck ghegeven hebben/welcke plaetse om de selve oorsake ghenoemt wordt Pacari Tampo. Hebben oock voor een opinie/dat die Tambos van't outste geslachte der Menschen zijn. Van hier seyt men Mango capo, voortghecomen te wesen/den welcken sy voor een Eerstelingh ende t'hooft der Ingas bekennen te wesen. Ende segghen/van desen ghesproten zijn/twee Familien ofte geslachten/d'eene van Hanan Cuzco, ende d'andere van Vrin Cuzco: Refereren/dat de Coningen Ingas (alsse Oorlogh voerden ende verscheyden Provincien overwonnen) voor reden gaven/om daer mede t'Oorlogh met gherechtigheyt te verdedighen/dat alle de lieden hen onderdanigheyt ende erkentenisse schuldich waren/ dewyle dat uyt hare geslachte ende Vaders-lant de Werelt vernieut/ende alleen henlieden de waerachtige Religie ende Gods-dienst gheopenbaert was. Maer waer toe ist noodich daer meer by te voegen/ghesien het altemael leugen ende vreemt van de reden is. Het ghene dat van gheleerde Mannen geschreven ende bevestight wort is/ dat alle 'tgene dat men van gheheugenisse ende kennisse van dese Indianen can hebben/comt tot op ontrent vier hondert Jaren/zijnde alle het voorgaende een rechte verwartheyt ende duysteren Nevel/sonder eenighe sekerheyt te mogen vinden. Ende ten is niet te verwonderen/dewijle datter Boecken ende schriften ghebrekende waren / in welcker plaetse sy haer soo uytmuntende rekeninge van de Quipocamaios hebben. Soo ist dan ghenoech/ende noch meer als veel/datse van vier hondert Jaren reden weten te geven. Als

ven. Als ick met neersticheyt ondersoeckende was/ om van hen te verstaen/ van wat Landen ende Volckeren/ sy in't Lande (daerse nu woonen) ghecomen zijn / vondtse seer verre/ daer van eenighe reden weten te gheven/ maer waren eer voor ghewisselijcken gevoelende van haren eersten oorspronck ende uytcomste in de selve nieuwe Werelt (daer sy nu woonen) gheschapen gheweest te zijn: 'twelcke wy in't contrarie/ met ons gheloof bewesen hebben/ daert ons leerende is/ alle Menschen van eenen Mensche afghecomen te wesen. *Actor. 17.* Men heeft merckelijcke teeckenen ofte gissinghe / dese Lieden een langhen tijdt gheleeft te hebben/ sonder Coninghen / nochte verordineerde ofte Burgerlijcke Politie/ maer datse woonende waren by Gheburten ende Rotten/ gelijck als hedensdaeghs die van Florida, Chiriguanas, Brasilianen, ende veel meer andere Natien doen/ de welcke gheen sekere Coninghen hebben/ dan na dat het hen in't hooft schiet/ ende in tijdt van Oorlogh ofte Vrede te passe comt / soo kiesense hare Hoofden ende Regeerders. Maer in't verloop van tijden/ begonsten sommige persoonen (die in doeckheyt ende vernuft d'ander te boven ginghen) te heerschen/ ende te gebieden (gelijck als in voortijden Nimrot) ende 'tselve allenghskens aen-groeyende / zijn comen te bevestighen de Coninckrijcken van Peru ende Mexico, die onse Spagniaerden aldaer ghevonden hebben. Ende al hoe wel datse Barbarisch waren/ gingen niet tegenstaende alle d'ander Indianen veel te boven. Alsoo dat de voorseyde reden bringhende is / het meesten deel van't Indiaensche gheslacht te ghesproten en de vermenichfuldicht te wesen/ van wilde/ woeste ende ghevluchte lieden. Ende dit is nu ghenoech beroerende/ 'tghene ons van de origine / oorspronck ende op-comste van dit Volck te voren comt om te handelen / latende de reste voor wanneer dat wy hare Historien breeder tracteren sullen.

Eynde des eersten Boecks.

Het tweede Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het eerste Capittel, Daer in ghehandelt sal worden van de Nature ende eyghenschappe der *Equinoctiael*.

VVEsende het meesten deel/ dat van de nieuwe Werelt ontdeckt is / onder de middelste Regioen ofte Gheweste des Hemels / 'twelcke is 'tghene dat d'Ouderen Torridam Zonam genoemt/ ende voor onwoonbaer ghehouden hebben/ soo ist noodich te weten/ om de dinghen van Indien te deghen te verstaen/ de natuere/ conditie ende eyghenschappe van dese Regioen ofte Gheweste. Ten dunckt my niet/ datse qualijck ghesept hebben/ de ghene die bevestichden/ dat de kennisse van de Indische dinghen sonderlinghe hanghende was / aen de kennisse der Equinoctiael: want alle het verschil dat d'eene Werelt van d'ander heeft/ comt bynaest uyt de eyghenschappe des Equinoctiaels, ende is om aen te mercken / dat alle de spatie/ die men heeft tusschen de twee Tropicos ghereduceert ende geexamineert moet wesen (als een eyghen reghel) op de Linea ofte streeck van't midden/ 'twelcke den Equinoctiael is: zijnde alsoo ghenoemt/ om dieswille, dat soo wanneer de Son daer op is/ soo

is/soo maeckt het over de geheele Werelt/ghelijcke daghen ende nachten: Als oock/ om dat de ghene die daer haer woon-plaetsen onder hebben/'tgheheele Jaer door genietende zijn/de selve ghelijckheyt ende eenparicheyt van dagen ende nachten. Onder dese Linea Equinoctialis, vinden wy soo veel ende wonderlijcke eyghenschappen/ datse ons met groote reden 'tverstandt verwackeren ende verscherpen / om d'oorsaecken daer van t'ondersoecken / ons niet soo seer leydende door d'onderwijsinghe der oude Philosophen / als wel door de waerachtighe redenen / sekere experientie ende ervarentheyt.

Het 2. Capittel. VVat dat d'Ouderen ghemoveert heeft, voor een onghetwijffelt dinck te houden, de *Torrida* onwoonbaer te wesen.

NU nemende dan de sake eerst van syn beginsels af/ soo en mach dan niemandt ontkennen / het ghene ons claerlijcken vertoont wort/dat de Son in't ghenaken/verwarmende/ende in't af-wijcken vercouwende is/waer van de Dagen ende Nachten/ Winter ende Somer/goede ghetuyghen zijn/door welcke veranderinghe/coude ende hitte veroorsaeckt wordt/door't nae by comen ofte af-wijcken der Sonne. Het andere/ twelcke niet min waerachtich ende voorseker is / is/ dat hoe de Son naeder by comt/ende met syn stralen aldersteylst over 'thooft treft/hoe datse 't Aerdtrijck aldermeest verbrandt. Dit selve mach men claerlijcken sien ende ghevoelen / op het heetste van den middach/ende in't crachtichste van den Somer. Hier uyt wort wel ende te recht ghenomen ende vermoedt/ (ghelijck als het blijckt) dat/hoe dat het Lant verscheydender van den om-loop der Sonne gelegen is/hoe dat het couwer is. Ghelijck als wy bevinden/dat de Landen/die d'alder Noorderlijckst gheleghen/ d'alder coutste zijn/ende de gene die den Zodiack (daer de Son in gaet) aldernaest liggen/zijn in contrarie d'alder heetste. Op dese maniere ist/dat het Lant van Ethiopien, dat van Africa ende Barbaryen in hitten te boven gaet: Ende Africa, dat van Andalusia : ende Andalusia, dat van Castilien ende Arraçon: ende Castilien, dat van Biscayen ende Vranckrijck. Ende hoe verder nae't Noorden/hoe dat dese ende d'andere Provincien van minder hitten zijn: ende volgens/soo gaen de ghene die de Son meest genaken/ ende met syn stralen aldersteylst ghetreft worden/in de alder meeste hitte te verdraghen/te boven. Sommighe voeghen tot het selve/noch een ander reden/te weten / den om-loop des Hemels/de welcke binnen de Tropicos seer rad ende snel / ende dicht by de Polen/ seer verlancksaem is; waer uyt besluyten de Regioenen ofte Ghewesten/die den Zodiacck ombangende is/drye oorsaken te hebben/om van de hitte verbrant te worden/ 'teene de naebyheyt der Sonnen t'ander van dat haer de stralen steyl neer treffen/ende t'derde/om datse ghenietende zijn/den alder snelsten om-loop des Hemels. Wat belangende is/dat van de hitte ende coude geseyt wort / is het ghene dat den sin ende de reden in conformiteyt/schijnen te bevestigen: Ende noyende d'ander twee qualiteyten/'twelcke zijn/vochtigheyt ende drooghte. Wat sullen wy segghen? Sonder twijffel/het selfde: want de drooghte schijnt veroorsaeckt te wesen door't ghenaken / ende de vochtigheyt/door't af-wijcken der Sonne. Ende soo ghelijck als den Nacht couder is/dan den Dach/alsoo is die oock vochtigher: Ende om dat den Dach heeter is/ daerom is die oock droogher. Den Winter/als de Son verre van der handt is / is cout ende reghenachtich / zijnde den Somer / wanneer de Son nae by is / heet ende droogh. Want soo ghelijck als het vyer is siedende oft brandende/ alsoo gaet het oock

'Twelcke ic alsoo genoech ondervondē hebbē waerachtich te wesen/ in onse voyagie ende ondersoeckinge vā by Noorden om/ op d'ontdeckinge der Engte ofte Straet van Nassauwē/ als oock op mijn voorgaende reyse over den Equinoctiael, nae Oost-Indien.

ghelijck

ghelijckelijcken op drooghende. Nu zijnde van Aristoteles ende d'ander Philosophen vermerckende/het ghene voorseyt is/voorghden ghelijckelijcken/de middelste Regioen ofte Ghewesté (die men Torridam noemt / dat is de versenghde ofte verbrande) een overvloedicheyt van hitte ende drooghte toe: Waerom sy seyden / datse wonderlijck verbrant/drooghe/ende volghens / gantsch ghebreckelijcken van Wateren ende weyden was: Ende dit aldus wesende/moest het nootwendigh seer onghetieflijck/ ende der Menschelijcke habitatie contrarie wesen.

Het 3. Capittel. Hoe dat de *Torrida Zona* overvloedich vochtich is, ende dat hen d'Ouders hier inne seer bedroghen hebben.

WEsende alle t'ghene dat ghesept is/nae het goetduncken/waerachtich/seker ende claer/en is niet teghenstaende/ nae't ghene men daer van onderbonden ende verstaen heeft/seer valsch ende contrarie: Want de middelste Regioen ofte Ghewesté (die men Torridam noemt) wort met rechter waerheyt van Menschen bewoont: Ende wy hebbense van ghelijcken langhen tijdt bewoont ghehadt / zijnde de bewooninghen des selven seer ghevoechlijcken ende aenghenaem. Nu dewijle t'self de aldus is / zijnde kennelijck/dat van de waerheyt gheen valscheyt volghen mach/ wesende de conclusie (ghelijck alsse is) valsch/soo ist dan van doen/dat wy weder achterwaerts / op de selve voetstappen keeren/ende de beginsels scherpelijcken oversien / waer inne dat de faute ende t'bedroch ghelegghen mach wesen. Eerstelijcken soo sullen wy verclaren/wat de waerheyt belanghende is/nae dat het ons door waerachtige ervarentheyt onderwesen ghewéést is: onderstaende daer nae (al hoe wel t'selve een groote saecke is) d'eyghen reden/nae goeder Philosophije/ daer van te gheven/t'laetste dat boven voorgestelt worden was/dat hoe de Son t'Aerdtrijck naest was / hoe dat de selve meerder drooghte veroorsaeckte. Dit scheen een slecht ende seker dinck te wesen / zijnde niet teghenstaende seer valsch: Want men en heeft in de Torrida Zona in gheenighen tijden meerder regens ende overvloedicheyt van water / dan / soo wanneer/dat de Son aldernaest by/ende steylst over t'hooft gaet/is voorwaer een wonderbaerlijck dinck/ende weerdich om aen te mercken/dat den tijt van't Jaer die men in de Torrida Zona, alderhelderst / claer / ende sonder reghen heeft/is / soo wanneer dat de Son daer alderverst van daen is / ende int contrarie / soo en is daer gheenen tijdt van't Jaer volder van reghen/wolcken ende sneeu/ (daerse valt) dan soo wanneer de Son aldernaest by ende over t'hooft is. De ghene die in de nieuwe Werelt niet ghewéést hebben / sullen dit by avontuer voor ongeloofl ijck houden/ jae oock noch wel de gene die daer gewéést/ende gheen acht op gheslaghen hebben/ salt oock misschien wat nieuws schijnen te wesen: Maer d'eene met d'andere sullen hen lichtelijcken vertwonnen gheven/acht nemende op de warachtige experientie van dat geseyt is. In dit Peru, t'welcke aenschouwende is den Polum Antarcticum, ofte van't Zuyden / heeft men de Son alderverst af/ten tijden datse die van Europa aldernaest by hebben: Ghelijck als daer is in de Maenden/Mayo, Iunio, Iulio ende Augusto, soo wanneer datse den Tropicum van Cancer naest by is/in welcke voorseyde Maenden / men in Peru een claer helder weer heeft/sonder eenighen reghen ofte sneeu te vallen / loopende de Rivieren seer verminderd/jae sommighe gantsch uytgedrooghet van Water. Maer daer nae comende voorderint Jaer/ ende ghenaeckende de Son den Circkel van Capricornus, soo begint het

weder

weder terstont te regenen ende te sneeuwen/ met grooten opwateren der Rivieren/ te weten/ van October af tot December toe: Ende keerende de Son weder van Capricorno af/ soo treftse die van Peru recht over t'hooft: als dan soo heeft men t'ghewelde ende t'ghevaer van de wateren/ crachtighen reghen/ veel sneeus/ ende die gheweldige opwateren der Rivieren/ t'welcke is/ op den selven tijdt/ datter de meeste hitte van't Jaer regnerende is/ te weten/ van Ianuario af/ tot half Martij toe. Dit is aldus alle jaren in desen Provincien van Peru, sonder dat het van yemant gecontrarieert mach werden. In de contreyen/ welcke aenschouwende zijn/ den Polum Arcticum, over d'ander zijde der Equinoctiael, gheschiet het alsdan gantsch int contrarie/ ende is door deselve reden. Laet ons nemen Panamâ, ende alle die Custe/ ofte nieu Spagnien/ d'Eylanden van te Loef waert/ Cuba Española, Iamaico, S. Iuan del Puorto rico, sullen sonder faute vinden/ datse genietende zijn/ van't beginsel van November af/ tot April toe/ eenen claren ende helderen Hemel. Zijnde d'oorsake/ dat passerende de Son de Linea Equinoctialis, nae de Tropicum Capricorni toe/ alsdan van die Regioenen ende contreyen meer afwijckende is/ als op eenighen anderen tijdt van't Jaer. Ende int contrarie/ soo comen in de selve Landen/ gheweldighe opwateren/ ende overvloedighe regenen/ als de Son daer weder nae toe comt/ ende aldernaest by is/ t'welcke is van Iunio tot September toe: Want alsdan wordense van de Son aldernaest ende steylst over t'hooft ghetreft. Dit selve is oock geobserveert in Oost Indien/ gelijck het by de Brieven/ van derwaerts over/ blijckende is. Alsoo dat het eenen generalen reghel is/ (hoewel het op sommighe plaetsen/ door bysondere oorsaken/ exceptie heeft) in de middelst Regioen ofte Ghewesste van de Torrida Zona, als de Son afwijckt/ het alderclaerste ende helderste weer te wesen/ hebbende alsdan de meeste drooghte. Ende soo wanneer sy ghenaeckt/ ist reghenachtich/ ende heeft de meeste vochtichept: Ende nae't veel ofte weynich afwijcken der Sonne/ soo heeft het Landt veel ofte weynich overvloet van Water.

Dit is aldus in Oost-Indien/ by de contreyen van Goa, ende de Custe die men eyghentlijcken Indien ende Malabar noemt/ als in mijn Itinerario ghesien mach worden.

Het 4. *Capittel.* Dat het buyten den *Tropicos* int contrarie van de *Torrida Zona* is, ende alsoo heeft men daer meer Waters ten tijden dat de Son daer verst af is.

Buyten den Tropicos gheschiet het gantsch contrarie/ want den regen en de coude comen beyde te samen/ als oock de hitte met de drooghte. In gheheel Europa ende d'oude Werelt/ is dit selfde seer gemeyn ende bekent/ zijnde van ghelijcken oock alsoo/ in alle de nieuwe Werelt/ waer van t'gheheele Coninckrijck van Chile, goede ghetuyghe is/ t'welcke (om dat het buyten den Circkel van Capricornus, ende op soo veel hooghten als Spagnien gheleghen is) de selve ghetijden van Winter ende Somer heeft/ als Spagnien: Wtgenomen/ dat den winter aldaer/ comt/ int contrarie/ van alst in Spagnien Somer is/ om dieswille/ dat het den teghen Pool aenschouwende is. In voeghen/ dat in de voorseyde Provincien/ de Wateren ende reghen/ seer overvloedich/ gelijckelijcken met de coude aencomen/ ten tijden dat de Son van die Contreye begint af te wijcken/ t'welcke is/ van't eerste van April af/ tot gheheel September toe: comende de warmte ende drooghte wederom/ soo wanneer hen de Son weder ghenakende is. Eyntlijcken gheschiet gantsch ende al op de selve maniere/ ghelijck als in Europa, uyt welcke oorsaecke/ t'selfde Lant/ soo wel in de vruchten/ als in de vernuften/ meer

weer over een comt/met de conditie van Europa, als met eenich ander van Indien. Het selve siet men van gelijcken te gheschien/ op de selve maniere ende ordonnantie in dat groot stuck Landts/ t'welcke hem uyt het binnenste van Ethiopien is uytstreckende punts-ghewijs nae de Cabo de bona Esperança toe: Waerom ghesept wort/ dit die rechte oorsake te wesen/ van t'overloopen der Riviere Nilus in den tijdt van den Somer/ daer d'Ouderen soo seer van ghedisputeert hebben. Want in de voorseyde contreye/ soo begint men in April (als de Son Aries gepasseert is) den Winterschen regen ende opwateren te crijgen/ om dat het alsdan/ aldaer begint te Winteren. Ende dese Wateren (welcke eensdeels van't sneeu/ ende eensdeels van den regen voortcomen) vervullen de groote Lacken ofte Meyren daer den Nilus (nae de rechte ende seeckere Geographie) haren oorspronck van heeft/ de welcke alsoo allengskens aendringhende/ hare stroomen vermeerderen/ende met der tijdt haren cours nemen/ een groot eynde weeghs/ comende alsoo over te loopen/ door't gantsche Lant van Egypten, ten tijden van den Somer: t'welcke een dinck teghens de natuer schijnt te wesen/ ende comt nochtans/ dies niet teghenstaende/ seer wel over een: Want in den selven tijdt dat het in Egypten (t'welcke onder den Tropicum van Cancer gheleghen is) Somer is/ soo is het aen de Meyren ende Fonteynen/ ofte oorspronck der Riviere Nilus, die onder den Tropicum Capricorni comt/ Winter. Men heeft in America een ander inundatie ofte overloopinghe van Wateren/ die dese van den Nilus seer ghelijckformich is/ te weten/ in den Paraguay (anders Rio de la Plata genoemt) de welcke alle Jaren (door de menichte van't water/ dat uyt het ghebergte van Peru comt afstorten) soo onghemetelijcken/ uyt de moeder/ ofte overloopt/ ende alle t'voorseyde gantsche lant/ soo ghewelderlijcken bedeckende is/ dat d'Inwoonders van de selve contreye ghedwonghen zijn/ den selven tijt de woonplaetsen te verlaten/ ende hen in de Schuyten ende Canoas t'onthouden.

Het 5. Capittel. Hoe dat men binnen den *Tropicos*, in den tijdt van de hitte en Somer, den regen ende opwateren heeft, ende van de reeckeninghe der Winter ende Somer.

In somma/ dat den Somer haer in de twee ghetemperde Zonis ofte Ghewesten met de hitte ende drooghten vereenicht/ ende den Winter met de coude ende vochticheyt: Maer binnen in de Torrida Zona, soo en vereenighen haer de voorseyde qualiteyten in alsulcker voeghen niet: Want den reghen volght op de hitten/ ende met de coude (coude hiet ick gebreck van overvloedige hitte) comt de claerheyt ende t'helder weer. Hier uyt comt het (dat zijnde alsoo/ dat men in Europa den Winter door den reghen ende coude/ ende den Somer door de hitte ende t'claer weer/ verstaende is) dat siende onse Spagniaerden in Peru en nieu Spagnien hieten den tijdt van veel Waters ende reghen/ Winter/ ende den tijdt van weynich ofte gantsch gheen reghen/ Somer. Waer inne sy hen slechtelijcken bedrieghen: Want op dese maniere segghen sy/ den Somer te wesen/ in de ghebergten van Peru, van April tot September toe/ om dat het alsdan van reghenen ophout: Ende van September tot April toe/ segghen sy Winter te wesen/ om dat het dan weder begint te reghenen: Ende alsoo bevestigen sy/ dat men int geberghte van Peru, den Somer heeft/ op den selven tijt/ noch min noch meer als het in Spagnien Winter is. En als hen de Son in den Zenit recht over t'hooft gaet/ soo ghelooven sy/ dat het oprechtelijcken

Winter is/alleenlijcken om dat men als dan den meesten reghen heeft. Maer dit selve is een dinck om te lachen/ ghelijck als ghesproken vande ghene die sonder wetenschap zijn: Want so gelijck/ als den dach heeft van den nacht/ door de tegenwoordicheyt der Sonne/ende door syn absentie ofte afwesen in onse Hemisphério, nae den omloop van't eerste Mobile(t'welcke de definitie van den dach ende nacht is) verschillende is/alsoo oock/noch min noch meer is den Somer van den Winter verschillende/door de naebyheyt ofte afwijckinghe(nae den eyghen omloop)der Sonne/ ende dit is syn definitie. Ergo, soo heeft men voorseker den Somer/ten tijden/als de Son ten aldernaesten by is. Ende voor ghewis/den Winter/alsse ten alderuytersten van der hant af is/ van't afwijcken ofte ghenaken der Sonne/volght de hitte ende de coude/ ende nootwendich de ghetempertheydt. Maer t'regenen/ ofte niet reghenen/t'welcke is de drooghte ende vochticheydt/ en volghter niet nootwendichlijcken uyt. Alsoo dat men/ tegens t'gemeyn goetduncken van velen/vermerckende is/ den Winter in Peru claer/helder/sonder reghen/ende den Somer/reghenachtich te wesen. Ende niet in contrarie, alst van den ghemeynen Man ghemeynt wort/ dat den Winter heet/ende den Somer coudt is. Dese selve dwalinghe heeft men in de differentie diese stellen/tusschen de Gheberghten ende de platte Velden van Peru: Segghen/ dat soo wanneer int Gheberghte Somer is/ soo ist in de platte Velden Winter/ dat is in Aprili, Mayo, Iunio Iulio, Augusto: Want als dan soo zijn de Gheberghten genietende/ een helder Sonne-schijns weer/sonder reghen: hebbende op de selve tijdt/ die van de platte Velden/nevel/misten/ende het ghene dat men Garija hiet/ t'welck is een damp ofte sachte vochticheydt/daer de Son mede bedeckt wort. Maer ghelijck als ghesept is/so moet men besluyten den Winter ende Somer te comen van't ghenaken ofte afwijcken der Sonne. Ende de wijle dat in gantsch Peru, soo wel int gheberghte als op de vlacke Landen/ de Son op eenen tijdt ghenaeckt ende afwijckt/ soo en gheeft het daerom gheen reden/te seggen/dat soo wanneert in de eene plaets Somer is/ als dan op d'ander plaetse Winter te wesen/ al hoe wel dat het gheeft ofte neemt/ hoe men de vocabelen ghebruyckt. Sy moghen die noemen soo sy willen/ende bij segghen/dat het Somer is/alst niet en reghent: al ist schoon dat het dan heeter is/heeft weynich te beduyden/het ghene dat noodich is/ is kennisse te hebben van de waerheydt die verhaelt is/dat men de wateren niet altoos en crijgt/met het genaken der Sonne/maer gheschiet eer in den Torrida Zona, gemeynlijck int contrarie.

Het 6. Capittel. Dat de *Torrida* groote overvloedicheydt heeft van t'Wateren ende Weyden, al ist schoon dat het van *Aristotile* noch soo veel onkent wordt,

Maer t'ghene ghesept is/ mach men genoech verstaen/ de Torrida Zona, Wateren te hebben/ende niet drooghe te wesen/ t'welcke waerachtich is/ende dat in sulcken graet van menichte ende ghebuerichept/dat het daer in d'ander Regioenen ofte Ghewesten der Werelt te boven gaet/uytghesondert sommige plaetsen daer men Sant-Landen ofte Woestijnen heeft/ghelijck alst oock van gelijcken op andere plaetsen der Werelt is. Van de Wateren des Hemels/ is al bewesen/ datse overvloedichept van reghen/ sneeu/ende misten hebben/de welcke namelijcken inde Provincien van Peru in overvloet zijn. Van de wateren des Aertrijcx/als daer zijn Rivieren/Fonteynen/Beken/ Putten/stil-staende Meyren ende Lacken/en is tot noch toe niet gesept/maer zijnde

[illegible]

ghelooven/dat de Wateren van beneden / met die van boven correspondeeren / soo mach het hem oock wel verstaen laten / dat sy daer wesen moeten. Nu dan / soo is te weten/dat men daer sulcken overvloet van loopende Wateren heeft/dat men niet en sal bevinden de gheheele Werelt meer ende grooter Rivieren/Lacken ende Moerasschen te hebben/als dese nieuwe Werelt doet. Het meesten deel van America,en can door dese overvloedicheyt van Wateren/niet bewoont worden / om dieswille dat de Rivieren des Somer-daeghs met d'op-wateren gheweldelijcken uyt de Moeder / ofte over-loopen / ende het al te mael bederven / ende door 't Slijck ende Modder der Morassen ende Veeck-grondighe plaetsen en mach men daer op veel Contreyen niet door passeren. Daerom de ghene die by ende ontrent de Paragnay (daer hier vooren mentie van ghemaeckt is) woonachtich zijn / ghevoelende t'wassen van de Riviere/schicken sy / eer die op't hooghste comt/hen te begeven in de Canoas ofte Schuytkens / alwaer sy here woonplaetsen in maken/ ẽ haer Huysraet bergen voor den tijt van ontrent vyer Maenden/ ende conserveren/ alsoo drijvende/ henlieder persoonen ende goederen : Ende keerende de Rivier weder in syn Moeder ofte bestede/soo begheven sy hen van ghelijcken weder tot haerder Wooninghen op't Lant/ die alsdan noch niet gheheel drooght en zijn. De grootte van dese Riviere is soo gheweldich/dat soo haer de Nilus,Ganges ende Euphrates in een versaemden/ en souden daer noch nievers nae by te ghelijcken wesen. Wat sullen wy segghen van de groote Rivier/ Magdalena ghenaemt/die tusschen Santa Martha ẽ Cartagena in Zee loopt/ die men met reden de groote Rivier hiet : Als ick daer ontrent voorby was seylende/ maeckten die my verwondert/dat men thien mijlen daer van af/t'Zeewaert in / bescheydelijcke teeckenen van syn stroomẽ sien mocht/ende nemen/sonder twijffel/haer course over de twee ende mijlen weerte/met sulcken geweldt/dat sy die onmetelijcke Zee Ocean aldaer met syn Baren niet overwinnen mach. Maer spreeckende van Rivieren/ soo doet met reden alle d'ander swijghen / de groote Riviere die van eenighe van de Amazonas,van andere Marañon,ende van eenelijcke Orellana ghenoemt wert/de welcke onse Spaignaerden ghevonden ende bevaren hebben : Ende blijve in twijffel of ick die Rivier ofte Zee heeten sal. Dese Rivier comt uyt het Ghebergthe van Peru afloopen/van de welcke vervrijghende is/overvloedicheyt van Reghen-Water / als oock van de Rivieren diese in haer treckt / passeerende door die groote Velden ende Vlacke-Landen van Pauritio, Dorado ende Amazone, comt eyntlijcken in den Ocean uytloopen/ commende byneest recht teghens d'Eylanden van de Margaritis ende Trinitare over / maer syn Oeveren strecken soo uytbreydende / (namelijcken int laetste beyde paert)dat het te midde wegen van dien/veel ende groote Eylanden heeft. En de ghene dat noch ongheloofelijck schijnt te wesen/is/dat soo men te midde weghen van de Rivier comt / soo en can men anders niet int ghesichte krijghen / dan Hemel ende Water : Jae dat meer is/soo worden de hooghe ghebergthen / die dicht by de Oeveren van de Rivier staen / door de groote wijdde bedeckt / ende uyt het ghesicht. De breedde ende die soo wonderbaerlijcke grootte van dese Rivier/(die men recht noemen mach/Keyser der Rivieren(hebben wy verstaen uyt een goet originael) van een broeder onser ghesellschap/den welcken (noch jonck ghesel wesende) die t'eenemael bevaren heeft/ hem vindende in alle die ghesschiedenisse van die soo vreemde incomste die Pedro de Orsua dede / ende onder die oppoertighe ende perticuliere daden des obstinaten Diego de Aguirre,van alle welcke moeyten ende perijckelen/hem Godt de Heere verlost heeft/om hem tot onser ghesellschap te brenghen. Soodanich dan / zijn de Rivieren die men heeft in de contreyen/die men noemt Torrida ende verbrandde Rigioen ofte Cheerste noemt/t'welcke van Aristotele,ende alle d'Ouderen/ voor arm ende gebrec-

lelijck van Wateren ende Weyden ghehouden worden: Nu om dat ick mentie ghemaect hebbe van de Rivier Marannon, om met reden d'overvloedicheyt der wateren/ die onder de Torrida zijn/ te bewijsen/ soo dunckt het my goet te wesen een weynich te roeren van't groote Meyr ofte Lack/ Titicaca gheheeten/ welcke ghelegen is int midden der Provincie van Collao. In dat Lack loopen meer dan thien seer volcomen Rivieren uyt/ heeft alleenlijck een doortocht ofte loosinge van Water/ doch niets te groot/ hoe wel dat men seyt die uytnemende diep te wesen/ over t'welcke niet moghelijck en is/ een brugghe te maken/ door de diepte ende breedde van't Water: Noch en wort oock/ nae syn seggen/ met gheen Barcken ofte Schuyten ghepasseert/ door den gheweldighen snellen loop der stroomen/ wort ghepasseert met een merckelijcke aerdighe cunst/ ende eyghen Indiaenschen vont/ over een Brugghe van stroo ghemaeckt/ ghelegen op t'selve Water/ de welcke/ door de lichtichheyt der materie/ niet te gront gaen mach/ zijnde een passagie die seer seker ende doenlijck is. Het selve Lack heeft int omgaens ontrent tachtentich mijlen/ ende mach wesen van vijf-en dertich mijlen lanck/ ende op syn breedtste vijfthien mijlen: Heeft Eylanden die in voortyden bewoont ende bebout gheweest zijn/ maer zijn teghenwoordich woest ende onbewoont: t'brenght een groote menichte van een soorte van Biesen voort/ die d'Indianen Totora hieten/ de welcke hen tot veel dingen dienstich zijn/ want is een spijse voor Verckens ende Peerden/ als oock voor de selve lieden: maken daer oock huysen/ brant ende Schuyten af/ ende alle t'ghene dat van doen is/ binden de Vros (alsoo hieten dese lieden) in haer Totora. Dese Vros zijn soo dom ende beestachtich/ dat sy haer selven voor gheen Menschen en achten. Men vertelt van hen/ dat ghevraecht wesende wat lieden datse waren: Antwoorden datse gheen lieden/ maer Vros waren/ ghelijck oft sy een ander soorte van Beesten hadden gheweest. Men vondt gheheele Gemeynten van Vros, die hen in hare Balsas ofte Schuytgens van Totora int Meyr ofte Lack onthoudende waren/ woonende alsoo onder den anderen met de Schuytgens aen een gheheCht/ ende aen eenighe Steenrotse ofte Clippe vast ghebonden. Ende gebeurden al te mets wel/ dat haer een heele Ghemeynte van d'ander veranderde: In sulcker voeghen/ dat soeckende heden de ghene die daer gisteren waren/ en vondt men van de gheheele Ghemeynte oft Ghebuerschap tael noch teycken af. Van dit Lack af/ loopende het Canael ofte doortocht van't Water ontrent vijftich Mijlen weeghs/ heeft men een ander cleynder Lack/ Paria (ghenaemt) t'twelcke oock Eylandekens in sich heeft/ ende men en can daer gheen doortocht ofte Water-loosinghe van ghevinden. Daer zijnder veel die meynen dat het onder der aerden doorloopt/ ende alsoo in de Zuyder Zee uyt comt: Ende brenghen voor een vervolgh/ een arm van een Riviere/ die men van seer nae by in Zee siet loopen/ sonder den oorspronck ofte t'beginsel te weten. Ick soude eer ghelooven/ dat het water van dit Lack/ aldaer van syn selven/ door de Son geconsumeert wert. T'is nu van dese verclaringhe ghenoech/ op dat het blijcken mach/ hoe ongherechtelijcken dat d'Ouders de middelste Regioen ofte Ghewesté verwesen hebben/ ghebreckelijcken van water te wesen/ waerachtich zijnde dat het soo wel van den Hemel als van het Aerdtrijck/ overvloedicheyt van Water heeft.

He

Het 7. *Capittel.* Wordt ghehandelt, de reden waerom dat de Son buyten de *Tropicos*, daer verſt af weſende, t'water is op treckende, ende daer binnen in, int contrarie als ſyer naeſt by is.

Ick hebbe dickwils met voornemen overdacht / uyt wat oorsaecke dat het comen mach/den Equinoctiael soo vochtich te wesen/als ghesept is. Te niet doende de dwalinghe der Ouderen / soo en comt my anders gheen te vooren/dan dat de groote cracht der Sonne aldaer een groote overvloedichept van vapeuren ofte dampen/ van de gheheele Zee Ocean (die daer soo wijt ende breet is) nae hem treckt / ende opheffende is: Zijnde de selve ghelijckelijcken (soo haest als soo grooten menichte van vapeuren ofte dampen opghehaelt zijn) met een uytnemende rasdichept / ontdaen ende in reghen verandert. Dat den reghen ende opwateren van uytnemende hitte comen / can men door vele ende openbare experientie bewijsen/waer van d'eerste is/het ghene ick gesept heb aldaer te regenē in den tijt als de Son alderst eplist met syn stralē over t'hooft tref/zijnde daerom soo veel te crachtigher. Ende soo wanneer dat de Son afwijckende is / ende de hitte begint te matigen / soo en comter noch reghen noch afwateren. Hier uyt dan/ist wel te ghevoelen/de gheweldighe cracht der Sonne / de ghene te wesen/die den reghen veroorsaeckt. Item / is geobserveert (ghelijck het waerachtich is) in Peru ende Spagnien/ dat den reghen ende afwateringhen/ over de gheheele Regioen ofte Ghewesse van de Torrida, ordinarijs nae den middach comen/ te weten/ soo wanneer de stralen der Sonne haer volcomen cracht ontfanghen hebben. Des morghens reghent het seer selden / waer door haer de reysende lieden daer nae weten te voeghen/ende haer des Morghens vroech op maken/schickende teghens den middach hare dach-reys volepndt te hebben/want houdent voor een seker dinck / van alsdan niet nat te worden: Dit selve is ghenoech bekent/ van den ghenen die in dese Landen ghereyst hebben. Oock mede soo worter ghesepdt van sommighe ervaren lieden/den meesten vlaegh des reghens te wesen / als de Maen op syn volste is: hoe wel ick hier van (om de waerhept te segghen) gheen volcomen oordeel af weet te gheven/niet teghenstaende dat ick het tot ettelijcke malen ondersocht hebbe. In voegen/ dat het Jaer/den dach ende gheheele Maent/de voorsepde waerhept te verstaen geeft/ van dat die excessive hitte van de Torrida, den reghen veroorsakende is. De voorsepde experientie vertoont ons t'selfde in de dinghen die Artificiael, ofte ghemaeckt zijn als van de Alambicken, daer men t'water met uyt de Cruyderen ofte Bloemen distileert/om dat de cracht van't besloten vyer / overvloedichept van vapeuren ofte vochtichept optreckende is/zijnde door de cracht (om dat het gheen uyttocht en vint) ghedwonghen / ende in water of nat verandert. Dese selve Philosophye heeft men oock int Silver ende Gout/ t'welcke door't Quicksilver uytghetrocken wort: Want soo't vyer weynich ende slap is / zijnde t'Quicksilver crachtich/soo en worter bynaest niet met al uytghetrocken. Het Quicksilver maeckt eenen grooten damp ofte vochtichept/ ende comende om hoogh tegens het gene aen/ dat wy een Hoet noemen/so wort het terstont in liqueur oft nat verandert/vallende met droppen om leegh: In voegen dat de groote cracht der hitte (soo wanneer die een bereyde materie vint) beyde die effecten doende is/t'een van de vapeuren op te trecken/ ende t'ander / die terstont te smilten ende in liqueur ofte nat te veranderen / alsser beletsel is om die te consumeren ende te verdwijnen. Ende hoe wel dat het dinghen schijnen te wesen / die teghens den

anderen

anderen schrijven/van dat de Son/om sijn naebyheyt/in den Torrida regen veroorsaeckende is/zijnde de selve Son/d'oorsake/van buyten de Torrida te reghenen alsser verre van der handt af is: Ende hoe wel dat het een teghens t'ander schijnt te wesen/ doch sooment wel insien wil/soo en doet het voorwaer niet/ daer procederen duysentderley natuerlijcke effecten/door contrarie oorsaken/ op diversche manieren: Wy moghen de natte cleederen te drooghen hanghen by't vyer/ welcke verwarmt/ ende oock van ghelijcken by de wint/welcke vercout. De Merasschen ende modderachtighe plaetsen/worden met de Son/ ende met de vorst opghedrooght ende verstijft. Den vaeck wort aenghedreven met matelijcke exercitie/ maer soo die te veel ofte te weynich/ ofte niet met allen is/ verdrijftse de selve. Het vyer/ soo men daer gheen hout by en doet/ gaet uyt/ende soo men daer te veel hout by doet/gaet insghelijcx uyt/ende versmoort: Ende zijnde van passe/wort het onderhouden ende vermeerdert. Om wel te sien/soo en moet een dinck niet te nae/noch te verre van't ghesicht wesen: Op een goede distantie siet men wel/ende verre af/verliest men't uyt het ghesicht: Ende seer dicht by/ en can ment oock niet te deghen sien. Soo de stralen van de Son seer slap zijn/ soo en connense gheenen mist uyt de Rivieren verheffen/ende soo sy seer crachtich zijn/soo verdrijven sy die vapeuren ofte dampen weder so haest alsse die verheffen/ alsoo dat die ghematichde hitte die verheffende ende conserverende is/waer door men ghemeenlijcken des nachts ofte des middaeghs gheen mist ofte damp siet op trecken/ dan des morghens als de Son begint te rijsen. Op deser wijs heeft men ander duysent exempelen van natuerlijcke dinghen/die men dickwils uyt contrarie oorsaecken siet voortcomen: Waerom soo en behooren wy ons niet te verwonderen/ dat de Son met syn seer naebyheyt den regen optreckende/ eñ met syn verre af wesen die oock veroorsaeckende is/ende zijnde haer teghenwoordicheydt ghematicht/ noch seer verre van der handt/noch seer nae by/en laet sulcks niet toe. Niet tegenstaende/soo blijfter nochtans een lust om t'ondersoecken door wat reden dat die seer naebyheydt der Sonnen binnen de Torrida, reghen veroorsaeckt/ ende buyten de Torrida veroorsaeckt het int contrarie haer verre af wesen. Soo veel als ick can begrijpen/soo is de reden/ om dat de hitte der Sonne in den Winter buyten de Tropicos soo groote cracht niet en heeft/ dat die ghenoech is/ om de vapeuren ende dampicheydt/ die haer van't Landt ende t'water verheffen/te verdrijven. Dese vapeuren vergaderen haer in de coude Regioen ofte Ghewester der lucht in grooter overvloet/ verstijven ende swellen met de selve coude/ worden met het selve (als uytghedouwt ofte gheperst) in Water verandert: Want in den tijdt des Winters isser de Son verre af/zijnde de daghen cort/ ende de nachten lanck/t'welcke al te mael veroorsaeckende is/ de Son weynich cracht te hebben. Maer als de Son (den genen die buyten de Tropicos woonen) begint te ghenaken/t'welcke is in den tijdt van den Somer/soo is de Son alsdan soo crachtich/ datse int verheffen der vapeuren/ de selve humeuren/ ghelijckelijcken t'eenemael is verdrijvende ende te niet doende. Om de cracht van de hitte te versterken/ helpt het naebywesen der Sonne/ ende de lenghte der daghen. Maer binnen de Tropicos in de Regioen ofte Ghewester van den Torrida, soo comt het afwesen der Sonne/ met het aldernaeste bywesen/van d'ander Ghewesten buyten dien/gelijck ende over een. Door de selve reden/soo en comt het in de Torrida niet te reghenen/ als daer de Son alderverste af is: Ghelijckerwijs/ als het niet regent in de Ghewesten in die buyten dien legghen/ alsser de Son naest by is/ want comt te wesen ghelijcke distantie/ waer van het selve effecten van daer weder veroorsaeckt. Maer als de Son in de Torrida op haer uytterste cracht comt/ Ende recht van boven

nder 't hooft neer treft/soo en heeft men daer gheen claer noch te drooogh weer/ gelijck als't scheen datmen daer hebben soude/dan groote ende overvallende reghenen. Want door de cracht van hare excessive hitten/is sy seer haestelijcken ende by-naest subijtelijcken nae haer treckende ende verheffende van't Aerdtrijck aen de Zee Ocean overvloedighe menichte van vapeuren. Ende door dien dat de humeuren so veel zijn/ sonder van den Wint af-ghesneden ofte verspreyt te worden/soo ist datse lichtelijcken comen te smilten/ende ontijdighe regen veroorsaken: Want d'excessive cracht der hitte/ mach met der haest veel vapeuren ende dampen op-trecken ende verheffen/ maer en can dit soo haestich niet consumeren noch te verdwijnen: ende also op-getrocken ende overhoop wesende/comen door de menichte te smilten ende in Water te veranderen/ het welcke al te samen seer wel te verstaen is/door een dagheliicx exempel/ van dat als men een stuck van een Vercken/Schaep/ofte Kalf te braden stelt/ soo't Vyer veel is/ ende seer nae by leyt/soo sien wy/dat de dickte daer van versmelt/ende al druppende af valt/door oorsake/dat de groote hitte van't Vyer/de humeuren ende dampicheyt van 't vleesch nae hem is treckende / sonder dat het door de veelheyt des vyers gheconsumeert can worden / waerom het meer distilerende ende af-druppende is. Maer alst vyer ghematicht is/ende het ghene dat men braedt/in een gheproportioneerde distantie van't vyer staet/ soo sien wy dat het vleesch sonder druppen / ofte yet te distilleren/ bradende is/om dat de hitte van passe is/treckende de vochtigheyt uyt / ende gaende die met het selfde consumerende ende verdwijnende. Waerom de ghene die de consti van't koken useren/bevelen het vyer matich te maken/ende dat men het ghene dat gebraden sal worden/niets te verre noch te nae by en sal setten / op dat het niet en come af te smilten. Een ander exempel hebben wy aen de Keerssen van Wasch ofte Smeer ghemaeckt/dat soo de lemte te dick is/so comt het Wasch ofte Smeer te smilten ende af te loopen/om dat het de humeuren/die't op-treckende is / niet en can consumeren ofte verdwijnen: Maer soo de lemte matich ende gheproportioneert dick is / soo en smilt noch en verloopt het Smeer ofte Wasch niet eens/want de lemte is gelijckelijcken consumerende het ghene dat het van vochtigheyt verheffende is. Dit is dan/nae mijn goet-duncken/d'oorsake/waerom dat de groote hitte onder den Equinoctiael ende Torrida den reghen verweckende is/'tghene dat in ander Ghewesten plach te comen door de weynighe hitten.

Het 8. *Capittel.* Op wat maniere men verstaen moet, het ghene dat van de *Torrida Zona* ghesevt wort.

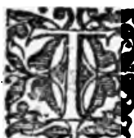

Wesende also/dat men van natuerlijcke ende Physische saken gheen sekere ende Mathematische regel en behoort te eysschen/dan het ordinaris ende ghemeynste is/het gene van den reghel gestelt wert: ende is te verstaen/dat men 'tghene wy verhalende zijn/op de selve stijle ende maniere sal meynen / dat men in de Torrida meer vochtigheyts heeft/dan in de ander Regioenen ofte Ghewesten/ende dat het aldaer is regenende/ als de Son op het naeste by is. Nu dit selfde is aldus in't gemeynste ende ordinaris/ doch evenwel/soo en ontkennen daerom d'exceptien niet/die de natuere den selven reghel heeft willen geven/makende sommige contreyen van de Torrida gantschelijcken drooogh/ghelijck als men van Ethiopien verhaelt/ende wy van een groot stuck weeghs in Peru ghesien hebben/al waer alle de Custen ende 't Landt/dat men vlacke Landt noemt/gheheelijcken van Reghen/als oock van stil-staende Wateren is / uytghe-

Y nomen

nomen dat sommighe Valleyen ghenietende zijn/van de Wateren/ die de vloeyende Beken van't gheberghte af drijven: alle de reste zijn zandige ende onvruchtbare Landen/daer men qualijcken eenighe Fonteynen ofte Putten heeft/ ende soo daer eenige gevonden worden/zijn seer diep. Wat dat d'oorsake is/ dat het op dese vlacke Landen niet en reghent/ ('twelcke een sake is/daer van veelen nae ghevraeght wordt) sal op syn plaetse/met Gods hulpe/geseyt worden/wetenderende nu alleenlijcken te bewijsen/dat men van den natuerlijcken reghel verscheyden exceptien heeft/ende mach by avontuer/op sommighe plaetsen van de Torrida wel gheschieden/niet te reghenen als de Son op't naeste by is/dan alsser verst af is: hoe wel ick't selve tot noch toe niet ghesien noch gehoort hebbe. Doch soo dat ghebeurden/ende een eeuwich dinck waer/ soo soude men dat eenighe sekere eyghenschappen van't Landt moeten toe-schrijven. Maer geschiedende eenmael op een manier/ende d'ander reys op een ander/soo moet men verstaen/datter diverssche beletsels in de natuerlijcke dinghen gheschieden/ waer mede d'een d'ander in den wegh zijn. Laet ons een exempel stellen: 't mach wesen dat den reghen van de Son veroorsaeckt/ende door den Wint belet wordt/ ofte datse die meerder maeckt/dan sy plach te wesen. De Winden hebben hare eyghenschappen/ ende diverssche beginsels/maer mede verscheyden effecten uytrechten/ ende dickwils in 't contrarie van dat de reden ende loop des tijdts vereysschende is. Ende dewijle datter in't Jaer op alle plaetsen groote veranderingen gheschieden door de verscheydenheyt vande Aspecten der Planeten ende differentie der gestaltenissen/ so en is het niet wonder/datter oock hier van yet in de Torrida geschiet/in't contrarie van dat wy daer af gheseyt hebben. Maer in effect/het ghene wy besloten hebben/ is d'oprechte ende gheexperimenteerde waerheyt/dat men in de middelste Ghewesten (die wy Torrida ofte versenghde noemen) de drooghte die d'Ouderen ghemeynt hebben/ niet en heeft/maer seer veel vochtigheyts/reghenende aldaer alsser de Son op't naeste nae by is.

Het 9. Capittel. Hoe dat de *Torrida* niet uyt der maten, maer passelijck heet is.

Ot hier toe isser ghesevt/'tgene de vochtigheyt van de Torrida Zona belangende is/nu sal't goet wesen/te segghen van de ander twee qualiteyten/ als daer is/ hitte ende coude. In't beghinsel van dit Tractaet hebben wy ghesevt/hoe dat d'Ouderen verstonden de Torrida droogh ende heet te wesen/ende dat beyde gaer in extremo, (dat is uyter maten veel) maer de waerheyt en is hier van also niet/dan dat het vochtigh ende heet is/zijnde de hitte in't meesten deel niet uyt der maten/ maer ghetempert/ een dinck 'twelck men voor ongheloofflijck soude houden/ soo wy't niet ghenoech ondersocht hadden/sal segghen het ghene my selven wedervaren is/ als ick nae Indien reysde. Nu om dies wille dat ick ghelesen hadde het ghene de Philosophen ende Poeten van de Torrida Zona soo seer verheffen/liet my voorstaen/dat ick (aen den Equinoctiael comende) de vreeslijcke hitte niet en soude moghen verdraghen: 'Twelcke soo geheel contrarie viel/dat ick op de selve tijdt (in't passeren van de Linea, soodanighen coude gevoelende was/dat ick etlijcken malen in de Son ginck sitten/om my te verwarmen/ zijnde in den tijt/dat de Son recht boven 'thooft ginck/'twelcke is in de Maent Martio, in't teycken van Aries. Bekenne/dat ick/alhier wesende/loech/ende de Meteoros van Aristoteles, met syn Philosophie/ voor een cluchte hielt/siende dat het op die plaetse/

ende op

ende op dien tijt (nae sijnen reghel) altemael moeste verbrant hebben/ende een louter vyer wesen. Ende ick met mijn met-gesellen hadden coude: want is in effect alsoo/dat men in de Werelt gheen ghetemperder nochte bequamer Ghewesté en heeft/ als onder de Linea Equinoctialis. Maer is in een groot verschil/ want en is op alle plaetsen niet op een maniere/op contreyen is de Torrida Zona seer getempert/als in Quito, ende op de vlacke Velden van Peru. Op plaetsen seer cout/als in Potosij, ende op sommighen seer heet/als in Ethiopien, Brasilien, ende in de Eylanden Malucos. Ende dewijle dese verscheydenheyt seker ende kennelijck is/soo moeten wy noodtwendich een ander oorsake van de coude ende hitte ondersoecken/sonder toe-doen der Sonne/naedemael dat het gheschiet op eenen tijt van't Iaer/ende op plaetsen van ghelijcker hooghten ende distantie des Pools ende Equinoctiael soo veel verschils te hebben/dat eenige haer verbrandende zijn van hitten. Andere en connen haer de coude niet af weeren/ende eelijcke bevinden haer met een getemperde ende ghematicht de hitte. Plato stelde sijn geprelewerde Eylant Atlantida in de Contreye Torride, dewijle hy seyt/dat het op eenen sekeren tijt van't Iaer/de Son over 'thooft hadde/niet teghen staende/ soo maeckt hy dat ghetempert/overvloedich ende rijck. Plinius stelt Taprobanam, 't welcke nu Samatra gheheeten wordt, onder den Equinoctiael, (gelijck het in effect leyt) dat hy niet alleen seyt rijck ende overvloedich te wesen/maer oock seer bewoont/ende vol van Volck ende Ghedierten. Wt het welcke men verstaen mach/dat/al hoewel d'Ouderen de hitte van de Torrida voor onlijdtbaer gheacht hebben/ consten des niet te min evenwel bemercken/dat sy soo onwoonbaer niet en was/als sy dien wel maeckten. Dien soo excellenten Astrologijn ende Cosmographus Ptolomeus, ende de uytghelesen Philosoph ende Medecijn Avicenna, hadden veel beter gissinghe ghelept/ dewijle sy beyde gaer ghevoelende waren/datter onder den Equinoctiael een seer bequame/ende hoeghlijcke habitatie was.

Plato in Timeo & in Cricia. Plin. lib. 6. cap. 22.

Het 10. Capittel. Dat haer de hitte van de *Torrida*, met den overvloedighen reghen ende cortigheyt der daghen matighende is.

DAt het selve (ghelijck als dese ghesept hebben) alsoo waerachtich is/is (nae dat men de nieuwe Werelt ghevonden heeft) vergheleken/ende sonder twijffel bevonden geweest: evenwel soo is het seer natuerlijck/als men eenich dinck/dat buyten onse opinie was/ met experientie ondervindende is/terstont d'oorsake van soodanige verborgentheyt/te willen ondersoecken ende weten. Alsoo zijn wy begeerich te weten/waerom dat de Ghewesté/die de Son alderstrepst boven 'thooft heeft/ niet alleen ghetempert/maer oock op veel plaetsen couder is. Nu 'tselve in't generael aengemerckt/ so vinder twee ghemeyne oorsaken/om dese Ghewesté getempert te maken: d'eene is/ het gene hier boven geseyt is/dat het een Ghewesté is/van grooter vochtigheyt/ende die den reghen seer onderworpen is: Ende daer en is niet aen te twijffelen/ ofte den reghen is vercoelende/want het Element van't Water is uyt der natueren cout/ ende al hoewel dat het Water door de cracht van't vyer verwermt wordt/ soo en laet het evenwel niet te tempereren den brant die alleen van de puere Son voort comt. Dit wordt alsoo wel bewesen/by het gene dat gherefereert wert van Arabia interiore, ofte binnenste Arabien/'twelcke men seyt/gantschelijcken van de Son verbrandt te worden/om dat het gheen regen en heeft/die de verbolgentheyt der Sonne matigende is. De Wolcken beletten de stralen van de Son/datse soo dapper niet en mogen treffen/

ende den reghen die daer van voort-comt/is van ghelijcken de Lucht ende 't Aertrijck vercoelende/ende maeckt het vochtich/al schijnt het noch soo heet te wesen/ 't reghen-water wort in't eynde gebroucken/ende verslaet den dorst ende de hitte/ghelijck het de onsen gheproeft hebben/ghebreck van Water hebbende om te drincken. In sulcker voegen/dat/ soo gelijck als ons de reden/als oock d'ondersochtheyt te verstaen geeft/ den reghen uyt syn selven de hitte te verdrijven. Ende de wijle oock vertoont hebben/de Torrida seer regenachtich te wesen/soo blijster gheapprobeert/ dat in het selve/ oorsake is/om hem in syn hitte te tempereren. Tot dese sal ick noch een ander oorsake voegen/ende is noodich die wel te verstaen/niet alleen voor dese tegenwoordige questie/ maer oock voor veel andere. Ende om dat wy in weynich woorden te seggen/soo ist/dat den Equinoctiael,hoewel dat die de Son meer ontsteken heeft/soo heeft sy/ dien niet tegenstaende/corter tijt. Ende de wijle dat de spatie der hitte van den dach/ weyniger ende minder is/soo en can sy oock soo seer niet outsteken noch verbrant worden/ maer is van doen/dat dit beter verclaert ende verstaen mach worden. De Meesters van de Sphera,leeren/gelijck als het waerachtich is/dat hoe dat den opganck van den Zodiack,in onsen Hemispherio ronder ende dweerser comt/hoe dat de daghen en nachten ongheleijcker zijn: Ende in't contrarie/alwaer de Sphera recht is/ ende de Teyckenen steyl over eyndt climmen/aldaer zijn de tyden van de daghen ende nachten onder haer gelijck. 'Tis oock een ghewisse sake/dat die geheele Ghewesten/die tusschen de twee Tropicos comt/minder ongelijcheyt van daghen ende nachten heeft / als daer buyten. Ende hoe dat men de Linea naerder comt/hoe dat men de selve ongelijckheyt minder heeft. Dit hebben wy in dese contreyen sichtelijcken gheobserveert. Die van Quito,om datse onder de Linea ligghen/hebben 't gheheele Jaer door noch langer noch corter daghen ende nachten/dan zijn altemael even ende ghelijck. Die van Lima, om datsy ontrent twaelf graden van de Linea afligghen / sien wat verschils van daghen ende nachten/maer seer weynich: want in Decembri ende Ianuario soo mach den dach een ure verschillen in de lengte/ende dat/noch niet ten vollen. Die van Potosij hebben veel meer verschils 's Winters ende Somers/want ligghen bynaest onder den Tropicum. De gene die gheheel buyten den Tropicum ghelegen zijn/hebben de cortheyt der daghen des Winters/ende de lanckheyt van de Somersche daghen: Ende hoe datse verder van den Equinoctiael nae den Pool toe ligghen / hoe dat het selve verschil meerder is. Ende daerom heeft Duytslant ende Engelant des Somers langher daghen als Spagnien ende Italien. Dit aldus wesende/gelijck als ons sulcx de Sphera leerende/ ende d'experientie claerlijck vertoonende is/ so moet men daer noch een ander propositie by stellen:die oock waerachtich/ende door alle natuerlijcke effecten / van grooter aenmerckinghe is/te weten/de geduerigheyt in't wercken van haer eyghen sake. Dit over-gheslagen/soo men my vraeght/waerom dat den Equinoctiael soo ghe weldighe hitten des Somers niet en heeft/als d'ander Ghewesten: exempli gratia. Andalusien in Iulio ende Augusto, sal ant woorden / doch reden/dat de hitte outsteeckende / ende den nacht/als vochtich ende cout/vercoelende is/waerom die van Peru soo groote hitten niet en ghevoelen: want de Somersche daghen en zijn soo lanck/noch de daghen soo cort niet/ende de hitte van den dach wort veel met de coelte van den nacht ghetempoteert. Daer de daghen van vijfthien ofte sesthien uren zijn/ moet het met recht heeter wesen/als daer sy maer twaelf ofte derthien uren hebben / blijvende van ghelijcken noch soo veel voor den nacht om te vercoelen. Ende al hoewel de Torrida in de naeby- heyt der Sonne te boven gaet/niet tegenstaende soo excederen ende gaen d'ander Ghewesten aldaer te boven in de langhduerigheyt der Sonne. Ende nae goede reden/ so verwarmt een vyer/al ist schoon wat cleynder/soo't langhe reghens houdt/ meer dan een ander:

[illegible] ander dat grooter is/soo't minder wert/hoe veel te meer als daer coelten tusschen beyden comt. Nu dan/ dese twee eyghenschappen van de Torrida, in een weegh-schale ghestelt wesende/van dat het in den tijt van de groote hitte/aldermeest regent/ende de daghen corter zijn sullen/haer by avonture te schijnen te comen vergheleycken/met die ander twee contrarie effecten/als daer is/ van de Son naest by ende rechter overeynt te hebben/ofte en sullen ten minsten niet veel voordeels gheven.

Het 11. *Capittel*. Dat men, behalven 'tvoorseyde, andere oorsaken heeft, om de *Torrida* ghetempert te wesen, namelijcken de Nabuerschap der Zee *Ocean*.

MAer hoe wel dat de voorseyde twee eyghenschappen over de gantsche Torrida gemeyn zijn/soo heeft men daer nochtans/ de[illegible] niet tegenstaende/plaetsen in die seer heet/ende anderen van ghelijcken seer cout zijn. Eyndelijcken dat die ghetempertheyt van de Torrida ende den Equinoctiael niet over al even-eens zijn/maer is op een Climaet hier heet/daer cout/ende ginder ghetempert/ende dat altemael op eenen tijt/so moeten wy van noot wendich andere oorsaken soecken/daer so grooten onderscheyt/als men in de Torrida vint/uyt comt. Nu dan/ 'tselve met voorraet overdenckende/ bevinde drye gewisse ende clare oorsaken/segghe d'eerste te wesen/de Zee Ocean: De tweede/ de gestaltenisse ende ghelegentheyt vant Landt: De derde/ de natuerlijcke eyghenschappe van verscheyden Winden/behalven dese drye die ick voorseker houde. Vermoede dat ter een ander vierde/verborghen is/ dat is d'eyghenschappe van't selfde bewoonde Lant ende bysondere efficatie ende influencie des Hemels/want de gemeyne oorsaken/ boven gheroert/niet ghenoech en zijn. 'T sal seer om t'aenmercken wesen/soo men het gene/dat op diversche contreyen der Equinoctiael passeert/consideren wil. Monomocapa, ende een groot deel van't Rijck van Paep Ian, zijn ghelegen by de Linea, ofte niet verre daer van daen/ende lijden een vreeselijcke hitte: ende het Volck dat daer geteelt is woont/ is t'eenemael swart. Ende dit en is niet alleen al hier/ 'twelcke vaste Lande ende bloot van Zee is/maer oock in de Eylanden die van de Zee ontvanghen zijn/ geschiet het selve. Het Eylant Sint Thomas leyt onder de Linea. De Eylanden van Cabo verde liggen der nae by/hebben weede ende verbolghen hitten/zijnde alle 't Volck van ghelijcken swart. Onder de selve Linea, ofte seer nae by/ valt een deel van't Lands van Peru, ende een deel van't nieuwe Coninckrijck van Granaden, ende zijn seer ghetemperde Landen/ ende trecken bynaest meer na de coude/ als nae de hitte/ zijnde 't volck van daer/wit. Het Lant van Brasilien is ghelegen op de selve distantie van de Linea, ghelijck als Peru: niet tegenstaende soo is Brasilien, ende de gheheele Custe van dien/een uytnement heet Lant/al hoe wel dat het aen de Noort-Zee grenst. D'ander Custe van Peru, welcke aen de Zuyder-Zee uyt comt/is seer ghetempert. Daerom segghe ick/dat/soo wie dese verscheydenheyt aensiet/ende daer reden van begeerden te geven/en sal hem niet moghen laten ghenoeghen met de gemeyne/ die voorghewent zijn/om te verclaren/hoe dat de Torrida ghetempert Lant mach wesen. Onder de bysondere oorsaken/hebbe ick in't eerste ghestelt de Zee: want sonder twijffel/ de Naburschap van dien/helpt de hitte tempereren ende vercoelen/want al hoe wel het water daer van brack is/ is niet teghenstaende Water/ ende 't Water is van syn selven cout/ 't welcke alsoo sonder twijffel is. Hier by voeght men noch/dat/ die uytnemende diepten der Zee Ocean geen plaets en gheeft/het Water door de hitte der Sonne verwarmt

warmt te moghen werden/ in sulcker voegen als de Wateren der Rivieren wel doen. Eyndelijcken/ dat/ soo ghelijck als 't Salpeter (om dat het uyt de nature van't Sout is) dienende is/ om 't Water te vercoelen : Alsoo sien wy oock / door d'ervarentheyt/ dat het Zee-water insgelijcx vercoelende is/ gelijck als wy in sommige Havens (als in die van Callao) gesien hebben/ het Water ofte Wijn/ om te drincken in eenige Flesschen ofte Cruycken in de Zee te coelen gheset worden. Van alle 't welcke blijckende is/ dat den Ocear, sonder twijffel/ eyghenschap heeft/ om te tempereren/ ende d'overvloedighe hitte te vercoelen. Daerom soo ghevoelt men meer hitten op't Landt / als in de Zee cæteris paribus. Ende ghemeynlijcken de Landen die de Zeecant genieten/ zijn coelder/ als die daer verre van ligghen/ cæteris paribus, als ghesept is. Also dat zijnde 'tmeestendeel der nieuwe Werelt seer nae aen de Zee Ocean ghelegen/ al ist schoon dat het onder de Torrida comt/ soo sullen wy met recht moghen segghen/ 'tselve groote weldaet van de Zee ontfanghende is/ om de hitte te tempereren.

Het 12 *Capittel.* Dat de hooghste Landen d'alder coutste zijn, ende wat d'oorsake daer van is.

MAer wat verder discourerende / sullen bevinden/ dat/ al ist sake dat het Landt gheleghen is / in ghelijcke distantie van de Zee/ ende op een hooghte/ niet teghenstaende/ soo en is daerom de hitte niet even ghelijck / van is op d'een contreye veel/ ende op d'ander weynigh. Wat d'oorsake hier van is/ en is gheen twijffel aen / dan dat het comt van leeger ofte hooger ghelegentheyt te wesen. Waer van het eene heet/ ende t'ander cout is/ is een claer ende seker dinck/ d'opperste toppen der Berghen couder te wesen/ als het nederste der Valleyen ofte Dalen. 'Twelcke niet alleen en is / om dat de stralen der Sonne aldermeest in de nederighe ende holle plaetsen treffende zijn / hoewel 'tselve daer oock veel toe helpt : maer oock noch door een andere oorsake/ te weten/ dat de Ghewesté der Lucht/ hoe datse verder ende hooger van der Aerden af is/ hoe datse door ghewisser couder is. Hier van gheven volcomen ghetuygenisse/ de vlacke Landen van Collao in Peru, 't Landt van Popayan, ende dat van nieu Spagnien / 'twelcke altemael/ sonder twijffel / hoogh Landt/ ende daerom cout is / al hoe wel het met gheberghten omringht/ ende de stralen der Sonne seer onderworpen is. Soo wy nu vraghen/ waerom dat de platte Velden ende Custe van Peru ende nieu Spagnien heet/ ende de vlacke Landen van't geberghte van het selve Peru ende nieu Spagnien cout zijn/ soo en sie ick voorwaer anders gheen reden te gheven/ dan alleenlijcken/ dat d'eene vlacke Landen/ leegh/ ende d'ander hoogh zijn. Dat het middelste der Ghewesté van de Lucht/ couder is/ alst 'tnederste/ wort ons door experientie vertoont/ want hoe datter die Bergen naerder aen comé/ hoe datse meerder onderworpen zijn/ van sneeuw/ ijs/ ende een eeuwige coude te hebben/ ghelijck als ons de reden van ghelijcken betooghende is/ want soo een yverighe Sphera is/ als Aristoteles ende d'ander Philosophen/ door Antiparistasis, stellen / soo moet het middelste der Regioen ofte Ghewesté van de Lucht aldercoutst wesende/ hebbende de coude aldaer syn toevlucht/ ghelijck als wy in den Somer sien gheschieden in de diepe Putten. Derhalven soo wort van de Philosophen bevestight/ dat de twee uytnemende Regioenen ofte Gewesten van't opperste eñ 'tnederste der lucht/ da'derheetste zijn/ eñ die vã te middewegé/ de coutste. So dit al, so waerachtich is/ gelijck het d'ervarentheyt waerachtelijcken vertoonende is/ so hebben wy een ander principael behulp/ om de Torrida ghetempert te maken : want het

meeste

meesten deel van't Landt van Indien seer hoogh/ende vol van opstekende gebergh-ten/ die met haer Naebuerschap/ de Contreyen daerse comen te staen/ vercoelende zijn. Men siet op de voorseyde toppen der gheberghten/ een eeuwigh sneeu ende mist/ de Wateren als een ys/ende bywijlen gantsch bevrosen/ zijnde de coude die daer valt/ in sulcker voeghen datse de Cruyden ende 't Gras versenght. Ende de lieden met de Peerden/ als syer over reysen/ comen van louter coude te vercrimpen ende te struyckelen. Dit selve is/soo als ick gheseyt hebbe/ghebeurende in't midden van de Torrida, ende ghe-schiet ghemeynlijcken aldermeest ten tijden/dat de Son in haer Zenit ende over 'thooft gaet: alsoo dat het een seer bekende sake is/ dat de gheberghten ende plaetsen van dien/ couder zijn/ als de Valleyen ende platte Landen: zijnde d'oorsake oock ghenoech bekent/ te weten/ van dat de Berghen het middelste der Regioen ofte Ghewesfte van de Lucht ('twelck over-cout is) aldermeest ghenaeckt zijn. Waerom dat het te middewegen der Lucht couder is/ is oock gheseyt te comen van de coude (die de Regioen der Lucht/welcke aldernaest de vyerige Sphera comt) van hem werpt ende daer nae toe jaeght/ die/na Aristotelis seggen/boven de Sphera der Lucht/sijn plaetse heeft: alsoo dat alle de coude haren toevlucht nemende is/tot het middelste der Regioen ofte Ghewesfte der Luchte/ door de cracht van dat de Philosophen Antiparistasis noemen. Nu dan/soo mocht my yemant vraghen/dat zijnde de Lucht heet ende vochtich/ghelijck als Aristoteles ghevoelt/ende ghemeynlijck geseyt wort/waer dat dan de coude van dien comt/die hem in't midden der Lucht vergadert/ dewijle dat se van de vyerighe Sphera niet en can procederen. Ende so sy van't Water ende Aertrijck voortcomt/soo moeste/nae goeder reden/het nederste der Lucht couder wesen/als de Regioen van te middewegen. Voorwaer soo ick rechtelijcken sal antwoorden/ sal moeten bekennen/dat dit argument ende objectie/my soo veel te dencken geeft/ dat ic bynaest ghestelt ben te volghen den ghenen die de qualiteyten Simbolas ende Disimbolas (die Aristoteles in de Elementen stelt) ter neder legghen ende verwerpen/ segghende/ dat het een versierssel is/affirmerende de Lucht van natueren coude te wesen/tot het welcken sy voorwaer veel ende groote ghelijckenissen ende proeven by brenghen. Ende achterlatende vele andere/soo isser een die seer om te noteren is/te weten/dat wy ons in 't midden der Hondsdagen plachten te vercoelen met een waeyerken/ door't verroeren van der Lucht. In somma/dat van de selve Autheuren bevestight wort/de hitte gantsch gheen eyghenschappe van eenich Element te wesen/dan alleenlijcken van't vyer/ het welcke in alle dinghen versprent ende vereenicht is/ghelijck als het van den grooten Dionysio gheleert wert. Doch het mach wesen soo dat wil/ op d'een ofte op d'ander maniere/want ick my niet en onderwinde/ Aristoteli teghens te spreken/ dan soo ver in een sekere sake waer accorderen eyndelijcken al te samen de Regioen, van te middewegen der Lucht veel couder te wesen/als het nederste deel/aldernaest het Aertrijck: ghelijck als d'ervarentheyt van ghelijcken vertoonende is/dewijle datter Sneeu/ haghel/mist/nevel/ende d'andere teyckenen van uytnemende coude/daer alsdaer genererende zijn. Ende nademael dat men daer ter eender zijde de Zee/ ende van d'ander zijde/ [illegible] uytnemende hooghe Gheberghten heeft/ soo behoort men 'tselve voor oorsake ghenoech te houden/om te vercoelen/ende de middelste Regioen ofte Ghewesfte (die men Torrida hiet) ghetempert te maken.

Aristot. Metthe.

Dionysio cap. 15. de Coeli Hier.

Het

Het 13. *Capittel.* Dat de principaelste oorsake, van de *Torrida* getempert te wesen, het waeyen van de coele Winden is.

MAer de rechte ghetemperthept van desen Ghewesté / is men sonderlinghe ende boven al schuldich / d'eyghenschappe van den Wint / die alhier seer coel ende lieflijck regnerende is : ende is ge weest een voorsienichept des grooten Godts / Schepper van alles / dat de Winden (in de Regioen ofte Ghewesté / daer de Son altoos synen loop houdt / ende 'tselve met syn hitte schijnt te willen vernielen) den meesten tijdt / ende ghemeynlijcken / wonderlijcke coel waeyen / op datse met hare coelte / den brandt der Sonne mochten temporeren. Ten schijnt niet / datse seer buytens weeghs ghe weest zijn / den genen die seyden / het Aertsche Paradijs onder de Linea Equinoctiael geweest te hebben / soo hen hare opinie niet bedrogen hadde : want om dat de selve Regioen seer ghetempert was / soo dochtet hen ghenoech te zijn / de daghen ende nachten aldaer ghelijck te wesen / welcker opinie van anderen teghen ghesproken wordt. Onder allen / soo seyt den vermaerden Poeet aldus :

Virgil. 4. *Georg.*

En die contreye
Is steets met een seer heete Son ontsteken,
Sonder dat oyt de hitte daer van scheye.

Ende de coude van de Nachten en is soo veel niet / datse alleen by haer selven genoech is / om so wreeden brant der Sonne te matigen ende te recht te helpen / also dat de Torrida, door de weldaet van de coele ende liefelijcke Lucht / soodanighen ghetemperthept ontfanghende is / dat / zijnde 'tselve voor d'Ouderen meer dan eenen yverigen Oven / is voor den ghenen die't nu bewoonen / meer dan eenen aenghenamen ende lieflijcken voor-Somer / ofte Lenten. Ende dat dit selve principalijcken spruytende is / uyt de qualitept van den Wint / wort met clare teyckenen ende redenen beproeft : want wy sien / dat d'eene Landen ende plaetsen (onder een Climaet ofte hooghte gelegen) heeter zijn / als d'ander / alleenlijcken door oorsake van te ghenieten minder Wint / die vercoelende is. Alsoo zijnder oock ander Landen (daer geenen Wint en regneert / dan die seer lauwich, ende als een tocht van eenen Oven ontsteken is) soo seer ghequelt van de hitte / dat het aldaer te wesen is / ghelijck of men in eenen brandenden Oven waer. Dusdanige Contreyen ende Landen en heeft men niet weynich in Brasilien, Ethiopien ende in Paraguay, als van een yeghelijck genoech bekent is. Ende dat noch meer te verwonderen is / so siet men dese verschepdenhept / niet alleen op't Lant / maer wort oock in de Zee claerlijcken bevonden : want daer zijn Zeen / die veel hitten gevoelen / gelijck als men vertelt van die van Mossambicke ende Ormus in Oost-Indien / ende int Westen / de Zee van Panamâ, waerom de selve Crocodillien voortbrenght / ende de Zee van Brasilien. Daer zijn ander Zeen / ende geleghen op de selve hooghte van graden / die niet teghenstaende seer coel zijn / ghelijck als die van Peru, in den welcken wy coude hadden / als wy daer d'eerste reyse door voeren / als vooren vertelt is / wesende in Martio, als de Son recht over 'thooft gaet. Voorwaer / soo en can men alhier / daer den Hemel ende 't Water van een gedaente is / anders geen dinck van soo grooten onderschept bedencken / dan alleenlijcken d'eyghenschappe van den Wint / den welcken / ofte vercoelende zijn / of verwarmende. Ende soo men op dese aenmerckinge van den

Dit van Mossambicque ende Ormus is waerachtich ghelijck als ick in mijn Oost-Indische reyse ondervonde hebbe.

Wint/int ghene gheroert is/wil letten/soo mach men hem daer/van veel twijffelingen niet voldoen/die daer met reden veel gestelt worden/ ende schijnen vreemde ende wonderlijcke dinghen te wesen/ te weten/ waerom dat men hem in de Torrida, ende namelijcken in Peru (daer de Son veel hestigher ende crachtigher treffende is/ als in Spagnien in de Hontsdaghen) met veel minder beschutsels/ daer voor beschermt/ als in Spagnien: Jae soo weynich/ datse haer met een mat ofte stroyen dack meer van de hitte beschut vinden/ als in Spagnien met een houten dack ofte overwelfsel van steen: Want t'gheheurt dickwils wel/ dat het op d'alderhooghtste toppen van de Gheberghten/ ende dat noch tusschen hoopen snees in een onlijdelijcke hitte maeckt/ als oock de gheheele Provincie van Collao over. Ende soo men onder eenighe schaduwe staet/ al is sy noch so cleyn/ is het cout: Ende daer uyt/ in de Son loopende/ heeft men terstont een uytnemende hitte. Item/ al hoe wel dat de gheheele Custe van Peru vol dootsandige plaetsen is/ soo is het nochtans evenwel so getempert. Item/ Potosij is ghelegen van de Stadt Plata ofte Silver/ maer een achthien mijlen weeghs/ op de selve hooghte van graden/ ende men heefter soo grooten onderscheyt/ dat Potosij overcout/ onvruchtbaer ende drooghe is/ zijnde de Stadt Plata in contrarie getempert/ nae't heet treckende/ ende een seer ghenoechlijck ende vruchtbaer Lant. In effect/ soo is de Wint van alle dese verscheydenheydt ende vreemdicheden/ de principale oorsaecke/ want in cesserende de weldaet van de coele Windt/ soo is den brandt der Sonne soo groot/ (al ist schoon int midden van't sneeu) dat men daer gantsch van verbrant wert: Ende comende wederom de coelte van de lucht/ soo vergaet terstont alle de hitte/ al is die noch soo groot. Ende daer hem desen coelen Wint (als een Inwoonder) ordinaris is onthoudende/ en laet niet toe/ dat haer d'aertsche vapeuren ende dampen (die't Lant van hem geeft) vergaderen/ hitte ende quellagie veroorsaken moghen/ t'welcke Europa gantsch contrarie is/ die door dese dampicheydt ende roocken van't Landt/ de welcke (als verbrant van de daechsche Son overblijvende) maken/ dat de nachten soo heet/ beswaert ende quellijcken zijn/ schijnende dat de locht uyt een mont van een ontsteken oven comt. Door de selve reden/ soo is de coelte van den Windt/ in Peru makende/ dat/ zijnde de stralen der Sonne met eenighe schaduwe belet/ dat men terstont de coelte ghevoelt. Van ghelijcken/ soo is in Europa den lieffelijcksten ende bequaemsten tijt des Somers/ in den morghenstont/ zijnde die achternoenden de moeyelijckste ende swaertste: Maer in Peru, ende onder den gantschen Equinoctiael ist int contrarie/ om dat het waeyen der Winden van uyt der Zee des morghens ophout/ ende als de Son beghint op't hooghste te wesen/ weder aenvanght: Waerom men de meeste hitte is gevoelende des morghens/ tot dat de Virason (dat is de wint van uyt der Zee) opcomt/ alsdan soo begint men de coelte te crijghen. Hier van hebben wy langhe experientie/ van den tijdt dat wy in de Eylanden (die men van Barlovento, ofte van te Loefwaert hiet) waren/ alwaert ons gebeurden des morgens/ ende voormiddaghs/ seer wel te sweeten/ ende van den namiddach af/ voortaen de coelte te ghevoelen/ om dat de Winden Brisas (t'welcke liefflijcke coele winden zijn) alsdan ordinaris waeyden.

Het 14. Capittel. Datmen in de Gheweste des *Equinoctiaels*, een seer ghevoeghlijck ende bequamen leven, leeft.

Vives, lib. 13 de Ciu. cap. 21.

SOo den ghenen die segghen / het Aerdtsch Paradijs onder den Equinoctiael, ghelegghen te wesen / haer opinie hier door willen beleyden/soo mocht het noch schijnen / datse eenighe reden hadden/ Niet dat ick my laet voorstaen / het Aerdtsch Paradijs ende Lust-Hoff (daer de Schrifture van verhaelt) aldaer te ligghẽ/t'welcke een vermetelheyt soude wesẽ/ t'selve voor een seker dinc te willen bevestigẽ/maer segge het daerom/ dat so men eenich Paradijs op der Aerden mach seggẽ te wesen/so is het aldaer/waer men een soeten ende lieflijcken getempertheyt is genietende: want daer en is voor't Menschelijcke leven/geen dinc van meerder onlust eñ swaricheyt/als te hebben eenen Hemel eñ Lucht/die ons tegen/beswaert eñ ongesont is: Ende daer en is noch geen lustiger/lieflijcker eñ bequamer dinc/als 't genietẽ van eenen soeten/ blijden eñ gesonden Hemel ende Lucht. T'is claer ende kennelijcken genoech/dat wy van gheenich Element, van binnen in / soo veel nochte meerder deelachticheydt hebben/ als van de Lucht/de selve doordringht onse Lichamen/doorcruypt onse eyghen inghewanten / besoeckt alle ooghenblick onse herten/ende druckter alsoo syne eyghenschappen in. Soo hy't een gecorrompeerde ofte verdorven Lucht is/so doetse ons/met een weynichsken de doot aen/ende soo sy gesont is/repareert ende versterckt de crachten. Eyndelijcken/ soo moghen wy segghen/de Lucht alleenlijcken/t'gantsche leven des Menschẽ te wesen: In sulcker voeghen/dat/al heeft men de meeste rijckdommen ende goederen der Werelt/soo den Hemel onlustich ende ongesont is/soo moet men noottwendich / een beswaert ende onlustich leven leyden: Maer soo de Lucht ende Hemel ghesont / ghenoechlijck ende bequaem is/al en heeft men anders gheen Rijckdommen/ soo gheeft het een verheuginghe ende blijden Geest/ende maeckt dat een wel te vreden is. Aenschouwende dan/de groote ghetemperheydt/ende aenghenaeme maticheyt van vele Indiaensche Landouwen/alwaer men niet en weet/wat dat winter is/die met coude verrimt/noch Somer die met hitte quellinghe doet/ ende daer men hem met een natte/van eenighe overlast van weer/beschermende is/zijnde nauwelijcken noodich/ eenich cleet van 't gheheele Iaer te veranderen/segghe voor waer/dat comende t'selve t'aenmercken/is my dickwils in ghedachten ghecomen / ende staet my noch hedensdaeghs alsoo voor dat soo haer de lieden daer toe costen laten brenghen / ende van de banden der begeerlijckheyt ontbonden / achterlatende die onnoodige ende beswaerde trachtinghe / souden / sonder twijffel / in Indien moghen leyden/een seer gherust ende aengenaem leven. Want het ghene dat d'ander Poeten singhen van de Eliseusche Velden/ende van die soo vermaerde Tempe. Ende het ghene dat van Plato verhaelt ofte versiert wort/van syn Eylant Atlantida, t'selve souden voorwaer de lieden in dusdanighe Landen vinden/so sy met een cloeckmoedich hert/ eer wilden Heeren als slaven van haer gelt ende begeerlijckheyt wesen. Nu soo sal t'gene tot hier toe van de qualiteyten des Equinoctiaels, van de hitte/coude/drooghte/reghen/ende oorsaecke van syn getempertheyt/gearqumenteert is/ ghenoech wesen/ het verder tracteren int bysonder van de verscheydenheyt der Winden/ Wateren ende Landen: Item / van de Metalen/ Planten ende Gedierten die daer van voortcomen/ daer in Indien groote ende wonderlijcke morden van zijn / sal blijven / om in d'ander aenvolghende Boecken te handelen. Ende dit/al hoe wel het cort is/soo salt by avonture/door de swaricheyt waer van getracteert is/verdrietich lanck schijnen te maken.

Eynde des tweeden Boecks.

Waerschouwinghe tot den Leser.

DEn Leser sal geadverteert wesen, dat dese twee voorgaende Boecken, gheschreven gheweest zijn in Latijn, ten tijden als ick in *Peru* was residerende, waerom sprekende zijn van dinghen van *Indien*, als tegheuwoordich wesende. Daer nae ghecomen zijnde in Spagnien, heeft my goet ghedocht, die te translateren, ende in de ghemeyne tale over te setten, ende ick en begeerde de maniere van spreken, diese hadden, niet te veranderen. Maer inde vijf naevolghende Boecken, om dat ickse in *Europa* ghemaeckt hebbe, wast t'veranderen van spreken noodich. Derhalven soo zy ick in de selve, van de dinghen van *Indien*, tracterende, als van Landen ende dinghen die van der hant, ende absent zijn. Ende om dat dese verscheydenheydt van spreken, met recht, den Leser mochte mishaghen, soo heeft het my goet ghedocht, t'selve hier weder op een nieu te waerschouwen.

Het derde Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het I. *Capittel.* Dat de Historie *Naturael* van de Indiaensche dinghen, aenghenaem ende vermakelijcken is.

ALle natuerlijcke Historien / zijn van haer selven vermaeckelijcken/ende voor den ghenen die d'aenmerckinghen yet verhevender hebben/zijnse oock profijtelijcken/om den Autheur / van alle dat natuerlijck is/ te prijsen/ ghelijck als wy sien / dat sulcx van de wijse ende heylighe Mannen ghedaen wort/namelijcken van David/in verscheyden Psalmen / alwaer hy de heerlijckheyt van dese wercken Godts / is celebrerende. Ende Job is tracterende van de verborghentheden des Scheppers / zijnde van den Heere selve breedelijcken geantwoort. Den ghenen die behaghen hebben/waerachtighe daden van de selve natuere (die so verschillende ende overvloedich is) te verstaen/ sullen de vermakelijckheyt hebben/die de Historie met brenght. Ende hoe dat de Historie beter is/hoe dat de daden min door s' Menschen beleydinghe / maer van den Schepper te weegh ghebracht zijn. Wie dat voorder passeert / ende de natuerlijcke oorsaecken/der effecten te verstaen comt / sal een exercitie hebben van goeder Philosophijen. Wie dat met syn ghedachten hoogher opclimt / ende den oppersten ende eersten wercker van alle dese wonderen is aenschouwende/ sal van syn wetenschap ende grootdadichheyt comen te ghenieten / ende sal moeten bekennen/dat het een excellente Theologie is tracterende: In voeghen/ dat het Relaes der natuerlijcke dinghen dienen mach voor veel Propositien, al hoe wel dat de snootheydt van veelderley smaken/ ghemeynlijcker placht te rusten int minst profijtelijckst/t'welcke is/ de begeerte van nieuwe dinghen te weten/die wy eyghentlijcke curieusheyt noemen. Het Relaes der natuerlijcke dinghen van Indien/heeft/behalven dit/ghemeyne/ noch een ander ey-

Psal. 103. 135. 91. 32. 18. 8. Iob. 28. 38. 39. 40. 41.

rechte/om dat het dinghe zijn/van verre wegen/ende dat vele van dien/ofte het meesten-deel/ van de vernaemste Meesters deser Faculteyt, onder d'Ouderen niet ghetreest en zijn gheweest. Soo men van dese natuerlijcke Indiaensche dinghen / op't breedtste soude schrijven/met soodanighe speculatie als sulcke merckelijcke dingen vereysschende zijn/en twijffel niet/ ofte men soude daer een werck van maken / t'welcke met dat van Plinio, Theophrasto ende Aristotele te vergelijcken waer/ maer en bevinde in my soodanighen Hooft-somme niet: Ende al waert schoon dat ickse hadde / soo en soudet met mijn intentie niet over een comen: Want mijn voornemen en is anders niet/ dan sommighe natuerlijcke dinghen aen te wijsen/die ick(in Indien wesende)ghesien ende ghenoteert/ofte van gheloofwaerdighe persoonen ghehoort hebbe/ ende die my duncken in Europa soo ghemeynlijck niet bekent en zijn / ende sal alsoo veel van dien lichtelijcken over loopen/om datse al van anderen beschreven geweest zijn / ofte datse meerder speculatie zijn vereysschende/ als ickse hebbe connen gheven.

Het 2. Capittel. Van de Winden ende hare verscheyden eyghenschappen ende oorsaken int generael.

Ademael datter in de twee voorgaende Boecken ghetracteert is/ het ghene den Hemel ende habitatie van Indien int generael beroerende is: So volght te segghen van de drie Elementen, Locht/ Water ende Aerde/ende t'gene dat hier van gecomponeert is/ t'welcke zijn Metalen / Planten ende Ghedierten: Want van't vier en can in Indien gheen bysonder dinghen te sien comen/t'welcke op alle ander plaetsen / oock alsoo niet en is. Dan soo yemant niet en dochte / dat de maniere/ van dat sommighe Indiaenen vier slaen / (int wrijven van twee stocxkens ofte houtkens aen den anderen ende t'Water in Cau worden te sieden met gloeyende steenen dieser in worpen/ende andere dusdanighe usantien) dat die van aenmerckinge souden wesen: waer van ghescreven staet/ het ghene daer van te segghen is. Maer van't vier dat men in Indien in de Vulcanen ofte Swavelberghen heeft / t'welcke weerdich is om te noteren/sal ordentlijcke geseyt worden/ soo wanneer wy handelen sullen van de verscheydenheyt der Landen / daer dese Vulcanen ghevonden worden. Nu beginnende dan/ met de Winden/het eerste dat ic segge/is/dat Salomon met recht/onder ander saken/
Sap. 7. van grooter vernuft(daer hy van God mee begaeft was)verhaelt/ende is in weerden houdende/de wetenschap van de cracht der Winden / ende hare eyghenschappen/ die voorwaer wonderbaerlijck zijn/want d'eene zijn reghenachtich/andere droogh/eenighe onghesont/andere ghesont/ ettelijcke heet/andere cout/helder/ stormachtich/ onvrucht baer ende vruchtbaer/met andere duysent verscheydenheden. Daer zijn Winden/die altoos in sekere contreyen waeyen/ zijnde ghelijck als Heeren van dien / sonder eenigh competentie te lijden van haer weder-partije. Op andere plaetsen waeyense by tijde/zijnde by wijle verwinners/en somtijts van haer weder-partije overwonne. Altemets waeyender wel verscheydē/met noch contrarie windē te samen gelijckelijcken/makende onder haer een afscheydsel van den wegh. Ende gheschiet oock wel/dat den eenen boven over/ende den anderen van onderen/henen waeyt. Andermaels/datse den anderen met gewelt gemoeten/ ende onder een comen/ t'welcke voor den Zeevarende Man een groot perijckel is. Daer zijn Winden die dienstich zijn voor de generatie der Ghedierten: andere diese vernielen. Waeyende een seeckeren Windt/ siet ment op sommighe Custen vloyen reghenen: Niet dat ick het segghe om t'selve

te willen

te willen verheffen/ van datse in effect de Lucht bedecken / ende op de gantsche Zee-strant vol ende dicht crielen: Op andere oorden reghent het padden. Dese ende dierghelijcke verscheydenheden/ die men soo sekerlijcken ondervint/ schrijft men gemeynlijcken de plaetsen toe/ daer dese Winden door passeren: Want segghen / dat sy van de selve hare qualiteyten zijn aennemende/ als van coude/ drooghte/ vochticheyt/ hitte/ onghesontheyt ofte gesontheyt/ ende alsoo alle t'ander meer/ t'welcke eens deels de waerheyt is/ sonder dat men t'selve ontkennen mach. Want men siet van eenen Windt/ in weynich mijlen/ merckelijck onderscheyt/ neme tot een exempel: In Spagnien is de Solano, ofte Oosten-wint/ ghemeynlijcken heet ende quellijcken/ ende is in Murcien (t'welcke by Granaden leydt) de coelste ende ghesontste Windt/ die daer waeyt/ want comt door de hoven ende weyden soo coel ende groot heen waeyen / alwaer hy hem bevende is/ weynich mijlen van daer/ te weten/ in Cartagena, is den selven Windt beswaert ende ongesont. Den Abrego, die van die/ van der Oceanscher Zee / Zuyden/ ende van die van de Middellantsche Zee Mezojorno gheheeten wort/ is ghemeynlijcken reghenachtich ende swaermoedich / ende is in die selve contreye (die ick gheseyt hebbe) gesont ende helder claer. Plinius verhaelt/ dat het in Africa met eenen Noorden wint reghent/ ende met eenen Zuyden wint claer weer is. Het ghene dat ick by dese Winden voor een exempel gheseyt hebbe/ van op soo weynich distantie/ sal men seer dickwils/ soo men daer met voorsichticheyt acht op neemt/ bevinden/ dat men op een weynich spatie van Zee ofte Landt/ van eenen Windt verscheyden eyghenschappen heeft/ ende by mijlen seer contrarie. Waer uyt te recht gearguëert wert / dat de contreye/ daer die door passeert/ hem syn eyghenschappe ende qualiteyt gevende is. Maer dit is in sulcker voeghen waerachtich/ dat men geensins en mach segghen/ t'selve t'eenemael d'oorsake/ noch oock de principaelste te wesen/ van't onderscheyt en eygenschappen der Winden: Want neme by ghevalle/ dat/ in een Provincie ofte Contreye van vijftich mijlen int omgaens / verneemt men claerlijcken de Windt van eener Oost/ heet ende vochtich/ ende van't ander eynt cout ende droogh te wesen / sonder dat men op die plaetsen/ daerse door passeert alsulcken verscheydenheyt heeft/ maer dat de Winden soodanighe qualiteyten by haer selven met brenghen. Ende alsoo worden haer oock de ghemeyne namen als eyghen toegheschreven / Verbi gratia, den Septentrion, Cierço, ofte Noorden wint/ (t'welcke al te mael een is) datse cout ende droogh is / verspreyende ende ontdoende de Wolcken. Sijn teghen-partye den Abrego, Leveche, ofte Zuyden wint/ is gantsch contrarie/ vochtich ende heet/ heffende de Wolcken op. Also dat (wesende dit selve ghemeyn) wy een ander gemeynder oorsaecke moeten soecken/ om van dese effecten reden te gheven. Ende ten is niet ghenoech / te segghen/ dat die plaetsen/ daer de Winden door passeren/ haer de eyghenschappen (diese hebben) geven/ dewijle datse int passeren door een contreye kennelijcken ghenoech/ verscheyden ende contrarie effecten maken. Alsoo dat wy noot wendich moeten bekennen / dat de Hemelsche Regioen ofte Ghewest/ daerse van uyt waeyen / ende voortcomen/ haer dese deughden ende qualiteyten ghevende is. Ende daerom soo is den Cierço, om datse uyt het Noorden blaest (t'welcke d'uyterste ende afhandichste Regioen van der Sonne af is) van syn selven coudt. Den Abrego, welcke blaest uyt den Middach/ is van nature en heet: Ende om dat de hitte / vapeuren ofte dampicheyt nae hem treckt / soo ist ghelijckelijcken vochtich ende reghenachtich / zijnde den Cierço int contrarie droogh ende subtijl / om datse de vapeuren niet en laet vergaderen. Ende op dese maniere mach men van d'andere Winden oock discoureren/ toeschrijvende d'eyghenschappen diese hebben / de Regioenen ofte Ghewesten van de Lucht / daerse uyt voortcomen. Maer d'aenmerckinge/ hier in / een weynich meer brynghende / soo en volghen

Plin. lib. 2. cap. 47.

den ons dese reden noch niet gheheelijcken te voldoen/ want ick sal vraghen/ wat is de Regioen der Lucht doende/ daer de Wint uyt comt/ soo men aldaer haer qualiteyten niet en vint/ ick wil seggen in Duytslant is den Abrego ofte Zuyden Wint/ heet ende reghenachtich: Ende in Africa is den Cierço ofte Noorden wint/ coudt ende drooghe: Soo ist dan seker/ dat eenighe der Regioenen van Duytslandt (daer den Abrego is generende) couder moet wesen als eenige van Africa, daer de Cierço ofte Zuyden wint van daen comt. Waerom sal dan den Cierço in Africa couder wesen/ als den Abrego in Duytslant/ dewijle datse van een heeter Regioen voortcomt? Men sal segghen/ dat het comt van't Noorden/ t'welcke cout is. En can niet voldoen/ noch en is alsoo niet: Want nae dit dan/ soo moeste den Cierço, alsse in Africa is waeyende/ over die geheele Regioen tot het Noorden toe waeyen: t'welcke alsoo niet en is/ dewijle datter op eenen tijdt/ op contreyen van minder graden ofte hoogten/ Noorden winden waeyen die cout zijn: waeyende Vendavalen (dat zijn Winden uyt den Zuyden ende Westen) op contreyen van meer graden die heet zijn/ t'welck men voor seker ende ghewis daghelijcx siet gheschieden. Waer uyt men/ nae mijn oordeel/ claerlijcken verstaet/ dat het niet ghenoech is/ te segghen/ dat de contreyen/ daer de Winden door passeren/ haer die qualiteyten gheven: Noch en voldoet van ghelijcken niet/ te segghen/ datse dese verscheydenheyt heeft van de diversche Ghewesten der Lucht daerse van daen comt/ al hoe wel het eene met het ander (ghelijck als ghesept is) waerachtich is: Niet tegenstaende/ soo isser noch meer als dit van doen/ welck dat d'eyghen ende originael oorsake mach wesen/ van dese soo vreemde verscheydenheyt der Winden: ick en can geen ander vinden/ dan dat de efficientie ofte werckinge/ ende den ghenen die de wint voortbrenght/ hem d'eerste ende principaelste eyghenschappe gevende is. Want de materie ofte t'stof/ daer de Winden af ghemaeckt worden/ (nae dat Aristoteles verhaelt/ ende de reden met brenght) zijn exhalatien ende opstijginghen der neder ste Elementen, hoe wel het met sijn verscheydenheyt/ veroorsaken mach/ dicker oft subtijlder/ droogher ofte vochtigher te wesen/ ende is in effect een groot deel van dese verscheydenheyt causerende. Evenwel en ist/ door de selve reden die gheroert zijn/ noch niet ghenoch/ want men weet/ dat in een Regioen (daer de vapeuren ende exhalatie van een generatie zijn) haer Winden van contrarie operatien verheffen. Waerom het schijnt/ dat men de sulcke moet brengen tot d'opperste ende Hemelsche efficientie, t'welcke sullen wesen de Son/ de verroeringhe/ ende Hemelsche influentien die haer van verscheyden oorden verroeren/ ende verscheyden influentien hebben. Ende om dies wille/ dat dese beginselen van't verroersel ende influentien ons Menschen soo verborghen/ ende onder haer soo machtich ende gheweldich zijn/ soo heeft den Propheet David/ met

Psal. 134. Hier. 10. eenen dapperen Geest der wijsheydt/ onder andere wonderen des Heeren/ ghesepde/ zijnde t'selve oock van dē Propheet Ieremias aengeroert/ seggende: Qui profert ventos de thesauris suis, dat is/ den genen/ die de winden uyt sijn tresooren voort brengt. So zijn voorwaer dese beginselē/ verborgen eñ costelijcke tresooren/ die den Autheur van alles in sijn efficientie heeft/ waer mede hy de Menschen (als hy wil) seer lichtelijcken is castigerende/ ofte vermakende/ seyndende den Wint die't hem goet dunckt. Ende niet als den anderen Eolus, die de Poeten onwijsselijcken ghedicht hebben/ die de Winden in sijn hol besloten hadde/ als een Wilt Beest in een couwe. Wy en connen het beginsel ende oorspronck van dese Winden/ niet te sien comen/ ende en weten noch oock niet/ hoe langhe datse deuren sullen/ nochte van waer sy voortghesproten zijn/ noch tot hoe verre sy reysen sullen: Maer de verscheyden effecten diese wercken/ sien wy wel/ ende wetense voorseker/ ghelijck als ons d'opperste waerheyt/ ende Autheur van alles/ gewaerschout heeft/ seggende: Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audis & nescis

unde venit

unde venit aut quò vadat, Dat is: Den Geest ofte Wint is blasende/ daer't haer goet dunckt. Ende hoe wel dat ghy syn blasinghe ghevoelt ende hoort/ soo en weet ghy nochtans niet/van waer dat hy her comt/noch te tot waer toe hy reysen sal/ op dat wy weten moghen/dat (dewijle wy soo weynich verstants hebben/ in een dinck dat ons soo by der hant/ ende dagheliicx voor ooghen is) wy ons niet sullen vermeten te willen begrijpen t'ghene dat soo hoogh ende verborghen is/ gelijck als daer zijn d'oorsaecken ende propositien des heylighen Geestes. T'is ons ghenoech/ syn operatien ende effecten te kennen/ die ons in syn grootte ende puerichept ghenoechsamich ontdeckt worden. Oock mede soo salt ghenoech wesen/ dat weynich gephilosopheert te hebben van de Winden int generael/ende oorsaken van hare verscheydenheden/ eyghenschappen eñ werckinge die wy in een sommier in dyen gereduceert hebben/te weten/van de plaetsen daerse door passeren van de/Regioenen ofte Gewesten daerse van daen commen/eñ van de Hemelsche deucht/veroorsaeckstere ende verweckster aller winden.

Het 3. Capittel. Van sommighe eyghenschappen der Winden, die in de nieuwe Werelt waeyen.

HEt is een questie die van Aristotele seer gedisputeert wort/of den Wint van Austro die wy Abrego, Leveche, ofte Zuyden heeten (t'welcke nu al te mael een is) van den anderen Polus Antarcticus af waeyende is/ofte datse alleenlijcken van den Equinoctiael ende Middach af comt/ t'welcke in effect soo veel is/ als te vraghen ofte de qualiteyt diese heeft/ van reghenachtich ende heet te wesen/ haer by blijft/de Linea Equinoctialis ghepasseert wesende. Ende is voorwaer wel om te twijffelen/ want al ist schoon/dat men over de Linea passeert/soo en laetse daerom niet en Auster ofte Zuyden Wint te wesen/ dewijle datse van een zijde der Werelt is comende/ ghelijck als den Noorden Wint (die van de teghen-zijde waeyt) niet en laet Noorden te wesen/ al ist schoon/dat men de Torrida ofte Linea passerende is. Ende is alsoo schijnende/dat beyde winden haer eerste eyghenschappen sullen behouden/d'eene van heet ende vochtich/ ende d'ander/van cout ende droogh te wesen: den Auster, van wolcken ende reghen te veroorsaken/ ende de Boreas ofte Noorden Windt/ van die te verspreyden/ ende den Hemel helder ende claer te maken. Maer Aristoteles is hem meer houdende aen de opinie die het contrarie seyt: Want den Noorden wint is in Europa cout/ om datse van den Pool (t'welcke een uytnemende cout Gewest is) af comt/ zijnde den Abrego contrarie heet/om datse van uyt den Middach her comt/t'welcke de Ghewest is/die van de Son aldermeest verwarmt wert. Soo zijn dan de selve reden verbindende/ dat de ghene die aen d'ander zijde der Linea woonen/den Auster ofte Zuyden Windt/ cout/ende den Cierço ofte Noorden wint/heet hebben/want aldaer soo comt haer den Auster van den Pool/ende den Noorden wint van uyt den Middach af. Ende al hoe wel het wel schijnen soude/den Auster ofte Zuyden Wint aldaer couder te wesen/ als hier de Cierço ofte Noorden wint/om dat men de Gewest van de Zuyt-Pool/door oorsake dat de Son des Jaers seven daghen langher is vertoevende aen de zijde van den Tropico Cancri, als aen de zijde van Capricorno, ghelijck als men sulcx claerlijcken aen de Equinoctien ende Solsticien (diese in beyde de Circulen doende is) te sien comt. Waer by blijckende is/dat de Natuer heeft willen verclaren/ het voordeel ende Edelheyt die dese halve Werelt (ghelegen aen de Noort-zijde) heeft/ boven d'ander helft vande Zuyt-zijde. Dit aldus wesende/ schijnt het een besloten reden te wesen/ dat deese qualiteyten der Winden/ over de Linea ghepasseert wesende/ zijn verwisselende:

Aris. 2. Meteo. cap. 5.

lende: t'welcke in effect alsoo niet en is/ soo veel als ick met ondersoeckinghe van ettelijcke Jaren hebbe connen vermercken/ int ghene dat ick in dese contreye der Werelt (van de Linea nae het Zuyden toe) doorwandelt hebbe. Het is wel waer/ dat den Noorden wint aldaer niet soo ghemeyn cout ende claer is/ als hier/ bevinden op sommighe plaetsen van Peru, daer den Noorden wint onghesont ende beswaert te wesen. Ghelijck als daer is in Lima, in de platte Landen/ ende de gheheele Custe langhs/ die meer als drij hondert mijlen weeghs streckende is/ houden den Zuyden Windt voor ghesondt ende coel/ ende boven al/ helder claer/ want het daer nimmermeer en reghent. T'welck gantsch contrarie van Europa ende dese zijde der Linea is/ hoe wel dat dit van de Custe van Peru geen reghel en stelt/ maer is eer een exceptie ende wonder natuere/ om dat het aen de selve Custe nimmermeer en reghent/ ende daer altoos eenen Wint is curserende/ sonder syn contrarie parthijen plaets te gheven/ waer van hier nae ghehandelt sal worden/ het gene noodich wesen sal. Blijven nu hier by/ dat den Noorden wint (aen d'ander zijde der Linea) d'eyghenschappen niet en heeft/ die den Austro aen dees zijde heeft/ al hoe wel datse beyde gaer van uyt den Middach her comen/ ende nae de Gewesten (die daer teghens overstaen) toe waeyen. Want en is aldaer niet ghemeyn) den Noorden wint heet ende reghenachtich te wesen/ ghelijck als alhier den Austro is/ maer is daer oock eer met den Austro regenende/ ghelijck als men over alle het gheberghte van Peru in Chile, ende int Lant van Congo sien mach/ t'welcke gheleghen is/ aen gene zijde der Linea, ende seer verre t'Zeewaert in: Ende in Potosij soo is den Wint/ die sy Tomahavi noemen/ t'welcke (soo ick my niet qualijck en ghedencke) onsen Cierço ofte Noorden wint is/ uytnemende droogh/ cout/ ende seer verdrietich/ ghelijck als herwaerts over. T'is wel waer/ aldaer soo seker niet te wesen/ dat den Noorden ofte Cierçõ de Wolcken van een scheydt ende versmeydende is/ als hier/ maer isser (soo ick my niet en versinne) eer met reghenende. Daer en is geen twijffel aen/ dan dat de plaetsen daer de Winden door passeren/ ende de naest by-liggende Ghewesten/ daerse uyt spuyten/ haer soo grooten verscheydenheydt ende contrarie effecten aen leven/ ghelijck als men daghelijcx op duysent plaetsen ondervint. Maer spreecken int generael van de qualiteyten der winden/ soo siet men meer op de zijden ende ghedeelten der Werelt/ daerse van daen comen/ dan wel op dese ofte d'ander zijde de Linea te wesen/ ghelijck als (nae mijn duncken) den Philosoph wel te degen ghevoelde. Dese Hooft-Winden/ t'welcke zijn Oost ende West/ en hebben noch hier noch daer/ soo gheen bysondere noch ghemeyne qualiteyten/ als de twee voorseyde/ maer ghemeynlijcke soo is den Solano ofte Oosten wint/ alhier beswaert ende onghesont/ zijnde de Zephyrus ofte Westen wint ghesont ende vermakelijcker. In Indien ende over de gantsche Torrida, soo is de wint van Orienten ofte Oosten (diese Brisa noemen) int contrarie van hier seer ghesont ende vermakelijck. Van den Westen winde en soude ick geen seker nochte ghemeyn dinck connen segghen/ te meer dat dese wint in de Torrida niet en waeyt/ ofte seer selden: Want in alle de spatie/ die men tusschen de Tropicos bevarende is/ heeft men eenen ordinarischen ende gesetten wint van Brisa. Ende om dat het selfde/ een van de wonderbaerlijckste wercken der natuere is/ soo ist goet/ dat ment in de gront/ ghelijck alst gheschiet/ verstaen mach.

Het

Het 4. *Capitteel.* Datter in de *Torrida Zona* altoos *Brisen*, ende buyten die *vendavalen* ende *Brisen* waeyen.

DEn wegh ter Zee / en is niet ghelijck als die van't Landt/dat men door den selven wegh/daer men door heen gaet/wederom te rugge mach keeren: 'Tis/seyde den Philosoph/eenen wegh van Athenen naer Thebas, ende van Thebæ tot Athenen. 'T welcke in de Zee alsoo niet en is: Door eenen wegh gaet men heen/ende men keert door eenen anderen verscheyden wederom. D'eerst ontdeckers van de Westersche/ als oock mede van Oost-Indien/hebben groote moeyten ende arbeyt gepasseert/ om de rechte ende sekerste coursen te vinden/om derwaerts te varen/ende niet minder/ om wederom te comen/tot dat d'ervarentheyt/als meester van dese verborghentheden/ haer onderwijsende was/dat het niet en was te varen door den Ocean, ghelijck als te zeylen door de Middelantsche Zee nae Italien toe / alwaer men in't gaen ende keeren/eenige Havens ende hoecken comt te verkennen/verwachtende alleenlijck t'behulp der windt/die hem met der tijdt veranderende is. Ende dat meer is/soo wanneer hen die ghebreeckt/behelpen hen met de Riemen/ende also zijn de Galleyen langs de Custe heen/ghints ende weer varende. In de Zee Ocean en heeft men op sekere contreye gheen ander Winden te verwachten: Ende men weet voorseker/ dat den ghenen die daer waeyende is/ daer min ofte meer waeyen moet. Eyndtlijcken/ dat de ghene die goedt is om heen te varen / en is niedt goedt om wederom te comen: Wandt passerende den Tropicum, ende comende in de Torrida, soo werdt de Zee altoos gheheerschapt van de Winden/die van den opganck der Sonnen voortcomen / die daer eeuwichlijck blasen/sonder datse opt plaets gheven de contrarie Winden te mogen op comen noch te gevoelen: waer inne men twee wonderbaerlijcke dingen heeft: 'Eeene/dat in de Regioen ofte Ghewest (die de grootste van bijden is / daer de Werelt met afghedeelt wordt) regnerende zijn/Ooste winden/diese Brisen noemen/sonder dat de Winden van uyt den Westen ofte Middach (diese Vendavalen noemen) plaets hebben in gheenighen tijdt van't Jaer te moghen waeyen. Het ander is/ datter nimmermeer Brisen en ghebrecken: Ende hoe dat men de Linea naerder comt/hoe dat men die ghewisser ende sekerder heeft/'twelcke soude schijnen / dat de stilte aldaer behoorden ordinaris ende ghemeyn te wesen/om dat het is de ghedeelte der Werelt/die de hitte der Sonne alderneest onderworpen is. Doch is in't contrarie / want men heefter seer selden stilten/ende de Brisa isser veel coelder ende ghedueriger. In alle het ghene dat van Indien bevaren is/heeft men bevonden alsoo te wesen. Dit is van doorsake/ dat de Navigatie veel lichter ende doenlijcker is/ende oock sekerder is / varende van Spagnien nae West-Indien/als van daer weder nae Spagnien keerende. De Vloten die uyt Sivillen t'zeyl gaen/hebben tot Canarien toe de meeste swarigheyt / om dat de Golffo de las Yeguas (dat is/de Golf van de Merryen ghesept) onbestandich ende moeyelijcken is/zijnde van verscheyden Winden ghequelt. De Canarien gepasseert wesende/gaen al dalende/tot datse in de Torrida comen / aldaer vindense terstont de Brisen, ende loopen alsdan voor wint aen: In sulcker voeghen/dat het bynaest/op de gheheele reyse/niet noodich is/de zeylen eens aen te roeren. Waerom sy de voorseyde Zee ghenheeten hebben/Golffo de las Damas, (dat is/de Zee ofte Golf der Joffrouwen) ende dat door sijn ghedurighe eenparigheyt ende slechtigheyt van Water/ comende alsoo tot aen d'Eylanden La Dominica, Guadalupe, Desseada, Marigalante, ende

Jan de Barros/in de Decade. 1. Boeck/4. Cap. 6.

b'andere meer in de contreye ghelegen/welcke zijn/gelijck als voor-steden der Landen van Indien. Alhier soo verdeelen haer de Vloten van den anderen/ ende de ghene die na nieu Spagnien toe willen/nemen den wegh van ter rechter handt/ nae't Eylant Española, ende gaen verkennen den hoeck van S. Anton, zeylende alsoo tot inde Haven van S. Ian de Lua, zijnde den selven Brisa, hen altoos dienende. Die van't vaste Lant/kiesen de slincker hant/ende gaen verkennen/dat seer hooge gebergthte van Tairona, comende in Cartagena aen/ende passeren alsoo nae Nombre de Dios, (dat is / den Naem Gods) toe/van waer men over Lant na Panamâ reyst/ende van daer/ door de Zuyder-Zee nae Peru toe. Als de Vloten weder na Spagnien keeren/doen hare Navigatie op dese maniere : Die van Peru gaen verkennen de Cabo, ofte hoeck van S. Anton, ghelegen aen't Eylant van Cuba, ende comen alsoo in de Havana, t'welcke een seer schoone Havene/van't selve Eylant is. De Vlote van nieu Spagnien comt insghelijcks van Vera Crus, ofte van't Eylant S. Iuan de Lua af/na de Havana toe : al hoe wel dat het met moeyten is/want de Brisen zijn aldaer ordinaris/ t'welcke contrarie Winden zijn. Nu de Vloten in de Havana versaemt zijnde/nemen ghelijckelijcken haren cours na Spagnien toe/soeckende de hooghten om buyten de Tropicos te comen/ alwaer sy alsdan Vendavalen vinden / met de welcke comen verkennen d'Eylanden van Açores ofte Vlaemsche Eylanden: Ende van daer seylense na Sevilien, in sulcker voeghen/dat de gints-wegh op weynigh hooghten is / zijnde altoos onder de twintich graden/ t'welcke al binnen de Tropicos comt : Ende de wederom-reyse/is buyten dien/van ten minsten op 28. ofte 30 graden/zijnde de reden daer van / als gheseyt is/ datter binnen de Tropicos altoos regneren Winden van uyt den Oosten / de welcke goet zijn/om van Spagnien na West-Indien te seylen/om dat het van Oosten nae't Westen te loopen is/buyten de Tropicos, t'welcke is boven de 23. graden / vindt men Vendavalen. Ende hoe dat men op meerder hooghten comt / hoe datse sekerder zijn/ welcke goet zijn om van Indien wederom te keeren/want zijn winden van uyt den Middach ende Ondergangh/dienende om weder nae't Oosten ende Noorden te keeren. De selve coursen is men oock passerende in de Navigatien die men doet/varende inde Zuyder Zee van nieu Spagnien ofte Peru af/nae de Phelippinas ofte China. Ende wederom keerende van de Phelippinas ofte China nae nieu Spagnien toe: Want de gins-vaert (om dat het van't Oosten nae't Westen is) valt seer lichtelijcken om doē/ want men vint altoos ontrent de linea voor wint/ t'welcke zijn de winden Brisen. Het Iaer van 84. soo is gheloopen uyt de Haven van Callao de Lima, een Schip nae den Phelippinas toe/zeylende twee duysent ende seven hondert mijlen sonder Lant te sien: Ende het eerste Lant dat het quam te verkennen/was het Eylant van Luson, daer't nae toe voer/alwaert in een Haven liep/hebbende de reyse volbracht in den tijdt van twee Maenden/sonder datter opt windt was ghebreckende/ noch datse eenigen storm kreghen. Haren cours was bynaest altoos by de Linea heen / want liepen van Lima af/ (t'welcke leyt op 12. graet aen de Zuyt-zijde) ende quamen tot Manilla, dat bynaest oock op soo veel graden gelegen is/aen de Noordt-zijde. Soodanigen voorspoet hadde van gelijcken Alvaro de Mendana, in de heen-reyse/op d'ontdeckinghe der Eylanden die men van Salomon noemt/als hyse eerst vont: want hadde altoos voorwint/ tot datse op de selve Eylanden aen quamen/de welcke mogen wesen van Peru af/daer sy van uyt liepen/ontrent duysent mijlen/ligghende op de selve hooghte aen de Zuytzijde. De wederom-reyse is/als van Indien na Spagnien/want om de Vendavalen te vinden/so moeten de gene die van Philippinas ofte China nae Mexico willen keeren/ op veel hooghten loopen/tot datse comen op de hooghte van Iapon, ende comen alsoo verkennen 't Landt van Califfornia, loopende langhs de Custe tot in de Haven van

Acapulco,

Acapulco, daer sy uyt ghevaren waren. In voeghen dat het op dese Navigatie oock ondervonden is/ datmen binnen de Tropicos, wel van Orienten ofte Oosten af/ can varen/ om datter d'Ooste Winden regnerende zijn. Maer wederom keerende van den ondergança nae den opganck der Sonnen / soo moet men de Vendavalen, ofte Weste winden buyten de Tropicos comen soecken/ op de hooghte van boven de 27. graden. De selve experientie wort oock ghedaen van de Portugeesen nae Oost-Indien / al hoewel de Navigatie in't contrarie is: Want van Portugal derwaerts te varen / is moeyelijck/ ende t'wederom keeren/ is lichtelijcker/ om datse in't gints varen seylende zijn/ van den Ondergança af/ nae den Opganck toe/ soeckende alsoo opwaerts te loopen/ tot datse de Generale Winden vinden/ die sy van ghelijcken segghen te waeyen van de 27. graden opwaerts. In de wederom-comste comen verkennen de Vlaemsche Eylanden: Doch is hen lichtelijcker/ om datse van uyt den Oosten comen/ ende de Briſen ofte Noorde-winden hen dienende zijn. Eyndelijcken/ dat het al eenen sekeren ende gheobserveerden reghel (der Zee-lieden) is/ binnen den Tropicos, de Winden van uyt den Oosten te regneren/ waerom het aldaer lichtelijcken is nae't westen te varen. Buyten de Tropicos heeft men op eenige tijden Briſen, ende op ander tijden ende t'gemeynste/ Vendavalen. Daerom soo moet den genen die van den Onderganck nae den Opganck begeert te varen / altoos soecken uyt de Torrida te gheraken/ ende hem te stellen op de hooghte van boven de 27. graden met welcken reghel haer de lieden al verstout hebben/ vreemde Navigatien te bestaen/ nae onbekende ende noyt-ghehoorde plaetsen.

Dese Navigatie vā Acapulco nae de Philippinas ende China, ende vā daer weder nae nieu Spagniē toe met alle de rechte streckinge/ coursen/ gradē en mijlen/ ende alles wat dies betreffende is / mach men sien in mijn Reys-gheschrift / van alle de Navigatien vā Orienten/ en Vaerden der Portugaloysen en Spagniaerden / die tot huyden toe bekent zijn.

Het 5. Capittel. Van de verſcheydenheyt der VVinden *Briſen*, ende *Vendavalen*, met d'andere meer Winden.

Weſende het gene geseyt is/ een so waerachtigen ende ghemeynen dinck/ en can niet laten lust te gheven/ d'oorsake van sodanighen verborghentheyt t'ondersoecken/ van dat men in de Torrida altoos soo lichtelijcken is varende van't Oosten nae't Westen / ende niet in't contrarie/ 't welcke het selfde is/ van te vragen/ waerom dat de Briſen, ende niet de Vendavalen aldaer regnerende zijn/ de wijle het ghene dat nae goeder Philosophie/ eeuwich/ over al/ ende van hen selfs per se is/ (ghelijckt de Philosophen heeten) moet een eygen oorsake ende van hen selfs per se hebben. Maer al eer dat wy dese (nae ons duncken) notable questie comen te roeren/ soo salt noodich wesen te verclaren/ wat dat wy met de woorden Briſas ende Vendavalen verstaende zijn / ende sal oock voor dit / ende veel andere dinghen / in materien van Winden ende Navigatien dienstich zijn. De ghene die de Conste der Zee-vaert hanterende zijn/ tellen twee en dertich verscheydenheden van Winden/ want om haer Schip te stieren nae de Haven daerse begeeren/ ist hen noodich seer nette rekeninghe te doen / ende met de alderbeste distinctie/ mogelijck wesende: want door weynich datment aen d'een zijde of d'ander is stellende/ ende te buyten gaet/ maeckt het int eynde vanden wegh een groot verschil/ ende en rekenen niet meer als twee en dertich / om dat dese ghedeelten ghenoech zijn/ want men en soude van meer/ als dese/ geen rekeninge connen houden. Doch ten uyttersten willende/ soo ghelijck als sy stellen 32/ mochtense 64/ 128/ 256. stellen / multiplicerende eyndelijcken de voorschreven ghedeelten in een ontelbare somme: Want wesende de plaets daer hem 't Schip bevindt ghelijck als een Center ofte Middelpunt / zijnde de gantsche Hemiſpherio syn circumferentie ofte omringhsel / wie soude daer teghen wesen / datter uyt desen Center niet en soude moghen comen

nae den omringhenden Circkel toe / ontelbare / ende soo veel ghedeelten / ende andermaels soo veel scheydinghen van Winden / (dewijle dat den Windt van alle canten des Hemispherij is hercomende) ende die te verdeelen in soo veel / ende noch soo veel / ghedeelten meer / is nae onse goetduncken ende fantasije te moghen stellen soo veel als men wil. Maer het goet ghevoelen der Menschen / waer mede de Schriftuere over een comt / zijn aenwijsende vier Winden / 'twelcke de principaelste van allen zijn / zijnde gelijck als vier hoecken der Werelt / die versiert worden / makende een cruys met twee strepen / waer van d'eene is streckende van den eenen Pool tot den anderen / ende d'ander van d'eene Equinoctiael tot d'ander. Dese zijn den Aquilo, ofte Noorden Wint / ende sijn tegen-partije d'Austro, ofte die wy gemeynlijcken van den Middach / ofte Zuyden noemen / ende van d'ander sijde / Oriente, van waer de Son op gaet / ende de Ponente, van daer sy onder gaet. Hoe wel dat de heylighe Schrift op sommige plaetsen noch andere verscheydenheyt van Winden noemt / gelijck als daer is / Euro Aquilo, welcke die van der Oceaenscher Zee / Noortoost / ende van de Middellantsche Zee / Gregal noemen / van de welcke in de Navigatie van S. Paulus mentie gemaeckt wordt. Maer de vier solemnele verscheydenheden / die alle de Werelt bekent zijn / zijn de ghene die van de heylige Schriftuere gheleert worden / welcke zijn / als ghesept is / Septentrion, ofte Noorden / den Middach ofte Zuyden / Oriente, ofte opganck / ende Ponente, ofte onderganck. Maer om dat in den opganck der Sonne / daer 't Oriente uyt ghenoemt wordt / drijederley onderschept ghevonden wordt / te weten / de twee meeste declinatien diese maeckt / ende de middelste van dien / nae 't welcke op diversche oorden des Winters ende Somers / ende te Midde-weghen / op ende onder gaet. Soo worden daer met reden twee ander Winden gerekent / 'twelcke zijn Oriente Estival, ende Oriente Hyemal, ende volghens / ander twee Ponenten in 't contrarie van dese Estival ende Hyemal , ende alsoo comen daer te resulteren acht Winden / in acht merckelijcke puncten des Hemels / 'twelcke zijn de twee Polen , de twee Equinoctien, ende de twee Solsticien, met de ghene die daer in de selve Circkel teghen over comen. Op dese maniere soo comen daer te resulteren acht verscheydinghen / ofte verdeelsels van Winden die notabel zijn / de welcke op verscheyden contreyen der Zee / ende van 't Landt / differente vocabelen hebben. De ghene die den Ocean bevaren / plachtense aldus te noemen / te weten / die van onsen Pool af comt / hietense ghelijck als den selven Pool, Noorden. Nu die daer aen volght / ende van uyt Oriente Estival comt / Noordt-Oost / die eyghentlijcke uyt Oriente ende den Equinoctie comt / Oost / die van Oriente Hyemal, Zuydtoost / die van den Middach Zuydt-pool / ofte Antarcticus, Zuyden / die van Occaso Hyemal, Zuydtwest / die eyghentlijck van Occaso ende den Equinoctie af comt / West / die van Occaso Estival, Noordtwest. D'ander meer Winden worden tusschen de voorschreven ghestelt / voerende de namen van de ghene daer sy naest aen comen / ghelijck als daer is Noordt Noordtoost / Oost Noordtoost / Zuydtoost / Zuydt Zuydtwest / Zuydt Zuydtoost / West Zuydtwest / West Noordtwest / die voorwaer in de selve maniere van noemen / constie bewijsende zijn / gevende kennisse van de plaetsen daer de selve Winden van daen comen. In de Middelantsche Zee / al hoewel datse de selve conste van tellen volghen / soo noemense nochtans dese Winden seer anders. Den Noorden-wint hietense Transmontana, (dat is van over 't gheberghte ghesept) den Zuyden-wint / die daer teghens over comt / Mezojorno, ofte Middach : den Oosten / Levante, dat is / Opganck / ende den Westen / Ponente , dat is onderganck ghesept. Op de voorschreven vier / soo comen dese noch tusschen beyden / te weten / den Zuydtoosten Wint hietense Xiroque, ofte Xaloque sijn teghenpartije / welcke Noortwest is / Maestral,

Maestral, de Noordtooste/Greco ofte Gregâl, ende zijn contrarie de Zuydtweste / Leveche, dat is in't Latijn/Libicus ofte Africus. In't Latijn soo zijn de vier hoecken/Septentrio, Auster, Subsolanus, Favonius, ende de tusschen-ghestelde/ Aquilo, Vulturnus Affricus, ende Corus. Ende nae dat Plinius seyt/so is Vulturnus ende Eurus de selve die wy Zuytoost ofte Xaloque noemen: Favonius, de selve van West ofte Ponente, Aquilo ende Boreas: de selve van Noordt Noordtoost ofte Gregal, Transmontana, Affricus ende Libicus: de selve van Zuydtwest ofte Leveche, Auster ende Notus: de selve van't Zuyden ofte den Middach / Corus ende Zephyrus: die van Noordtwest ofte Maestral. Die van't Noordtoosten ofte Gregal, en gheven anders gheenen naem/dan Phenicias: van anderen wordense op een ander maniere verclaert. Ten is onse intentie niet de Latijnsche ende Griecksche namen der Winden te willen vergheliicken/maer willen nu segghen / welcke van dese Winden / dat van onse Zee-luyden der Oceanischer Zee van Indien/Brisen ende Vendavalen ghenoemt worden / 'Tis alsoo/dat ick langhen tijt in dese namen verdoolt gheweest hebbe / om dat ick henlieden dese vocabelen seer verscheyden ghebruycken sach/tot dat ick het te deghen ghewaer worde: verstaende dat het meer ghemeyne / dan bysondere namen van Winden ofte ghedeelten zijn/ te weten/de ghene die hen dienen om nae Indien te seylen (de welcke bynaest voor-windt zijn) hietense Brisen, waer mede in effect vervatende zijn/ alle de Winden van Orienten, ofte uyt den Oosten / ende hare aenhanghers ende streken daer uyt spruytende. De ghene die hen dienen om van Indien wederom te keeren/noemense Vendavalen, dat zijn die van't Zuyden af/tot de Ponente Estival, ofte Noordtwesten toe: in voegen/ dat sy haer comen te verdeelen/gelijck als twee Rotten van Winden / elck op sijn selven: Welcker Corporalen zijn/ter eender zijde/den Noordtoosten ofte Gregal, ende van d'ander zijde/den Zuydtwesten ofte Leveche. Nu soo is oock goet/dat men wete/ dat van de acht Winden ofte ghedeelten/die wy tellen: De vijf nut zijn/om te varen/ ende de drye niet. Ick wil segghen/dat so wanneer een Schip in Zee is/ soo mach het seylen/ende de Reyse die't voorghenomen heeft/vervorderen/ met welcke van de vijf ghedeelten/dat de Windt waeyende is/al hoewel die niet even nut en zijn: Maer soo daer een van de ander drye Winden waeyt/soo en can't niet varen daer't voorghenomen heeft: Ende soo ghelijck als het met eenen Noorden windt / Zuyden aen seylt/ alsoo salt oock met Noordtooste/ Noordtweste/Ooste ende Weste Winden op de selve cours moghen aenseylen/want die van ter zijden/zijn om te gaen ende te comen/even ghedienstich: Maer waeyende van uyt den Zuyden/ t'welcke recht contrarie is/ soo en mach men gheensins Zuyden aen seylen/noch en sal oock niet moghen geschieden met de andere naeste zij-winden/ t'welcke zijn Zuydtoost ende Zuydtwest/dat voor de ghene die de Zee hanteren/ghenoech bekent is: Ende en waer niet noodich 'tselve alhier te stellen/dan is alleenlijck om te bewijsen/dat de zij-winden van de selve / ende rechte Oriente ofte Oosten windt/de gene zijn die gemeynlijcke in de Torrida waeyē/ ende Brisen ghenaemt worden/ende de Winden van uyt den Middach nae't Westen toe/de welcke dienen om te varen van den Onderganck nae den Opganck / en vindt men niet gemeynlijcken in de Torrida: Ende daerom so loopense die opwaerts buyten de Tropicos te soecken / ende dese worden van de Zeelieden van Indien/gemeynlijcken Vendavalen ghenaemt.

Het 6. Capittel. VVat dat d'oorsake is, dat men altoos in de *Torrida* is vindende, Winden van *Orienten*, ofte uyt den Oosten, om te varen.

LAet ons nu segghen/ 'tghene de voorghestelde questie beroerende is/ wat dat d'oorsake is/ dat men in de Torrida welzeylen can van uyt den Oosten nae't Westen/ ende niet in't contrarie. Nu soo moeten wy hierom twee waerachtighe grontvesten voorstellen/ waer van het eerste is/ dat den omloop van't eerste Mobile, die men rapto ofte diurno noemt: niet alleenlijcke de Hemelsche Ghewesten (die hem onderworpen zijn) na hem treckt ende verroerende is/ ghelijck wy dagelijckx sien/ aen de Son/ Maen ende Sterren/ maer dat de Elementen van ghelijcken/ van't selve movement ofte verroersel/ deelachtich zijn/ soo langhe als sy gheen beletsel hebben. Het Aertrijck en is haer/ door de groote swaerte/ alsoo niet verroerende/ maer door 'tselve onbequaem is/ rontsom gedraept te worden/ als oock om de groote distantie die daer tusschen t'eerste Mobile, ende haer is. Het Element van't Water/ en heeft van ghelijcken dit dagelijcksche movement niet/ om dat het met d'Aerde omvangen is/ ende t'samen een Sphera maeckt: Oock soo laet het de Aerde niet toe/ dat het in't ronde omghedraept mach worden. D'ander twee Elementen, te weten/ Vyer ende Lucht/ zijn subtijlder/ ende naerder aen't Hemelsche Orbis, waerom sy haer verroersel deelachtich zijn/ ghevoert wesende in't rondt/ ghelijck als de selve Hemelsche Lichamen. Van't Vyer en is gheen twijffel/ soo daer een Sphera (ghelijck als Aristoteles, ende andere meer/ dat stellen) van is. De Lucht is de ghene die ons te propoost comt/ ende dat die hem verroert met het dagelijcksche movement van Orienten, ofte uyt het Oosten nae het Westen/ is waerachtelijck door d'apparentien der Cometen die wy claerlijcken sien verroeren/ van't Oosten nae't Westen/ in't opcomen/ climmen/ overeynde-stijghen ende neder-dalen der selven/ omloopende eyndtlijcken onsen Hemisphærium, op de selve maniere als de Sterren/ die wy in't Firmament sien verroeren. Ende dewijle dat de Cometen schijnen te zijn/ in de Regioen ende Sphera der Lucht/ alwaerse haer engendreren, vertoonen/ ende weder verdwijnen/ soo soude dat onmoghelijck wesen/ haer rondtsomme te moghen draeyen/ ghelijck sy in effect doen/ soo haer den Omloop der Lucht (daer sy verschijnen) met den selven omloop niet en verroerden. Want wesende/ ghelijck als het is/ een ontsteken materie/ souden/ sonder te moghen omgaen/ stil moeten staen/ soo de Sphera, daer dit staet/ stil stont: ofte ten waer/ dat wy ons wilden inbeelden/ daer eenighen Enghel/ ofte intelligentie te wesen/ die met de Comete gaet/ ende die rontsom is leydende. In't Jaer 1577. sach men dien wonderbaerlijcken Comeet, die een Figuere opwerpende was/ ghelijck als van een Plumagie ofte Veder/ streckende van den Horison af/ tot bynaest over den halven Hemel/ duerende van den eersten November af/ tot den achtsten December toe: Ick segghe van den eersten November/ al hoe wel datmense in Spagnien eerst ghewaer wert/ ende gesien heeft den negensten November/ nae dat de Historien van die tijden verhalende zijn. Om dat wy die/ ghelijck ick dat wel onthouden hebbe/ in Peru (daer ick doe ter tijt was) quamen te sien ende t'annoteren/ acht daghen eer/ 'tgheheele Lant over. D'oorsake van dit verschil/ mach van anderen ghesept worden: Het ghene ick nu segghe/ is/ dat wy in de veertich daghen datse duerde/ al te samen bemerckten/ soo wel die van Europa, als wy/ die doe in Indien waren/ datse haer daghelijckx was verroerende met den gantschen omloop van't Oosten nae't Westen/ ghelijck als de Maen ende andere Sterren. Waer uyt

blijckende

blijckende is/dat wesende syn Regioen ofte Gheweste/de Sphera der Lucht/datter het selfde Element oock alsoo moeste omdraepen/ofte verroeren. Worden insghelijckx ghewaer/dat het/behalven 'tghemeyne movement, noch een ander in t'bysonder hadde/ waer mede het met de Planeten/van't Westen nae't Oosten was verroerende/ wandt siont alle nachten Oostelijcker/ghelijck als de Maen/Son/ende de Sterren van Venus oock doen. Hebben oock noch meer ghemerckt/datse met een ander derde/seer bysonder/verroersel/haer in den Zodiack, nae't Noorden was moverende/want was int eynde van sommighe nachten/de teyckenen van Septentrio naerder ghecomen/'twelcke by avontuer d'oorsake ghewees is/ dat men dese groote Comeet alderserst quam te sien/by den ghenen die aldermeest nae de Austro ofte Zuyden ghelegen waren/ als daer zijn die van Peru. Ende daer nae/ghelijck alsse (met het derde verroersel/dat ick geseyt hebbe) die van Septentrio meerder was ghenakende/ soo hebbense dan die van Europa/later beginnen te sien. Doch de verscheydenheyt der verroersels/die ick geseyt hebbe/mochtense al te samen vermercken/in voeghen/dat men ghenoech conde vernemen/dat d'inprintinghe van verscheyden Hemelsche Lichamen tot aen de Sphera der Lucht was reyckende. Alsoo dat het een ongetwijffelde sake is/ dat hem de Lucht is verroerende met den omloop des Hemels van't Oosten nae't Westen/ 'twelcke 'tgene is/dat gheproponeert ofte 'tfundament is. Het tweede en is niet min waerachtich ende kennelijck/te weten/dat dit verroersel der Lucht in die contreyen van onder de Linea Equinoctialis, ende daer ontrent/een uytnemende raddigheyt heeft: Ende hoe naerder aen de Linea, hoe dat het radder is/gelijc als het selve verroersel/volgens/ hoe dat het verder van de Linea af/ende naerder de Polen is/ soo veel te verlanckfamer is. De reden hier van/is openbaer: Want wesende d'oorsake van dit efficient, soo moet nootwendich/de verroeringhe van't Hemelsche Lichaem aldersnelst wesen/ter plaetsen daer't Hemelsche Lichaem alderratst omdraept ende verroerende is/ ende dat de Torrida aen den Hemel den aldersnelsten omloop heeft/ende dat op de Linea meer als op eenich ander deel des Hemels. 'Tselve te willen bewijsen/ soude wesen de lieden onsichtbaer te willen maken/dewijle dat het in een Radt ofte Wiel genoech ghesien wort/dat het grootste omringsel hem haestiger omdraeyende is/als het minste / volëyndende sijnen grooten omloop in de selfde spatie van tijt/als het minste sijnen cleynen omloop doet. Van dese twee voorgestelde/volght de reden / want den ghenen die groote wateren beseylende zijn/varende van't Oosten nae't Westen / vinden altoos/ soose op weynich hooghten loopen/voor windt: Ende hoe naerder den Equinoctiael, hoe datse den windt te sekerder ende gheduerigher vinden: Ende in't contrarie / zeylende van't Westen nae't Oosten/vinden altoos tegens ende contrarie winden: want de uytnemende raddigheyt van het verroersel der Equinoctiael, treckt het Element der Lucht nae hem/ghelijck als alle die andere opperste Hemelen/ende alsoo is de Lucht/ altoos volgende den omloop van den dach/loopende van't Oosten nae't Westen/sonder oyt te veranderen. Ende den snellen loop ende cracht van de Lucht/ is insgelijckx nae hem treckende/de dampen ende exhalatien, die haer van de Zee op-heffen/'twelcke veroorsakende is/dat de Winden Brisen (die uyt den Oosten waeyen) continuelijcken in de selve Gewefte regneré. Den Broeder Alonso Sanches, een Religieus van ons geselschap/die in West ende Oost-Indien verkeert hadde/ zijnde een soo ervaren ẽ Const-rijcken Man/seyde/dat het varen onder de Linea, ofte daer ontrent/ met soo continuelijcken ẽ gheduerigen wint ẽ weder/hem dochte te wesen/dat het selve verroersel der Lucht/het gene was/dat de Schepen voort dreef/ẽ dat het selve eyghentlijcken geenen wint nochte exhalatie en was/dan alleenlijcke de verroeringe van het selfde Element der lucht/door dẽ dagelijckschen omloop des Hemels. Bracht tot beve-

stinghe

slingebant selfde/dat in de Golffo de las Damas,(ofte Golf der Joffrouwen) en in de andere groote Golffen ofte Wateren/die men in de Torrida bevarende is/het weder ende den tijt eenparich is/hanghende de zeylen met een vreemde ghelijckheyt/sonder eenighe verheffinge ofte buyen te crijghen / ende sonder dat het bynaest noodich is/op de geheele Reyse/die te veranderen ofte aen te roeren. Ende soo't gheen lucht en waer/ die van den Hemel gemoveert wert/souden ymmers op eenige reysen ende tijden falieren/in't contrarie veranderen/ende oock somwijlen stormachtich wesen. Al hoe wel 'tselve wijsselijcken geseyt is/soo en can men oock niet ontkennen / oock windt te wesen/ende dat men die daer heeft/dewijle daer vapeuren ende exhaltatien van de Zee zijn/ ende wy oogenschijnlijcken sien/dat de selven Brisen bywijlen crachtiger/ende by tijden slapper waeyen: Jae so veel/dat men somtijts alle de zeylen niet lijden mach. So moet men dan verstaen/ende is alsoo waerachtich/dat de verroerde Lucht nae haer is treckende/de vapeuren ende dampen diese vindt / want haer cracht is groot / ende en vindt geen wederstant/ende daerom soo heeft men continuelijcken/ende bynaest eenparich/den Windt van't Oosten nae't Westen/onder ende ontrent de Linea, ende bynaest over de gantsche Torrida Zona, ('twelcke den wegh is / daer de Son sijnen loop heeft) tusschen de twee Circulen van Cancer ende Capricornus, etc.

Het 7. *Capittel.* Door wat oorsaken dat men ghemeynlijcker de *Vendavalen* is vindende, buyten de *Torrida*, op de meeste hooghte.

Zo wie dat het boven-verhaelde is aenmerckende/ sal mogen verstaen/dat loopende van uyt den Westen nae't Oosten/ (op de hooghste van buyten de Tropicos) een ghelijckformighe reden te wesen/dat men Vendavalen vinde. Want dewijle dat den omloop der Equinoctiael so ras is/soo is sy oock veroorsakende/ dat de Lucht onder haer verroert werdt/volghende den omloop/ 'twelcke is van't Oosten nae't Westen/ende daerse ordinaris nae hem halende is/de vapeuren ende dampen die de Zee op heft: alsoo zijn in't contrarie de vapeuren ende exhaltatien die haer opheffen aen de zijde van de Torrida Equinoctie, met de repercussie, ofte wederom-slach diese doen/ gemoeten de de stroomen van de Zona, bynaest veranderende in't contrarie/ veroorsakende de vendavalen ofte Zuydtweste Winden/die in die contreyen soo gheexperimenteert zijn/ gelijckerwijs als wy sien/ dat de stroomen van't Water / soo sy van andere crachtigher geraeckt ende geschut zijn/bynaest haren keer in't contrarie nemen. Op de selve maniere schijnt het oock te geschieden/in de dampen ende exhaltatien, daer haer de winde nae d'een ende d'ander zijden/door comen te verwackeren. Dese vendavalen zijn meest ende gemeynlijck regnerende/op middelbare hooghte/van de 27. tot de 37. graden / alhoewel de selve so seker noch soo geregelt niet en zijn/als de Brisen op weynich hooghten/'twelcke de reden selfs met brengt: Want de Vendavalen en zijn niet veroorsaeckt van een eygen ende gelijckformich movement des Hemels/gelijck als de Brisen aen de Linea doen/maer zijn/gelijck als ick geseyt hebbe/veel gemeynder / ende dickwils uytnemende verbolgen ende stormachtich. En passerende boven de hooghte van 40. graden/soo heeft men van ghelijcken gheen meer sekerheyt van Winden ter Zee / als te Lande: By wijlen heeft men Brisen ofte Noorde Winden / somtijts Vendavalen ofte Weste Winden/ waerom de Navigatien van daer oock onsekerder ende periculeuser zijn.

Het 8. Capittel. Van de *exceptien* die men in de voorseyde Reghel vindt, ende van de Winden ende stilten, die daer in de Zee ende op't Landt zijn.

HEt gene dat van de Winden (die daer ordinaris binnen ende buyten de Torrida zijn waeyende) gheseyt is/ is te verstaen in de ruyme Zee/ende groote Golffen, want op't Landt ist op een ander maniere/alwaer men alderhande Winden vint/ door de groote oneffenheyt die't heeft/ van Ghebergten/ Valleyen/ ende veelheyt der Rivieren/ Laecken oste Meyren/ ende ghedaenten van Landen/ van de welcke haer verheffende zijn/ dicke ende bysondere vapeuren/ die nae verscheyden beginsels/ nae d'een oste d'ander zijden ghedreven worden/ zijnde also veroorsakende verscheyden Winden/ sonder dat het verroersel der Lucht (dat van den Hemel veroorsaeckt is) soo langhe mach volherden/ die altoos nae hem te trecken. Ende dese verscheydenheyt van Winden en vint men niet alleen op't Landt/ maer oock aen de Zee-Custen van de Torrida, op de selve maniere/ door de voorseyde oorsake: Want daer zijn Landt-winden die van't Landt afcomen/ ende men heeft Zee winden/ die ordinaris uyt der Zee waeyen: Die van uyt der Zee/ zijn lieflijck ende ghesont/ ende die van't Lant/ beswaert ende ongheesont/ al hoe wel dat men/ nae de ghelegentheyt der Custen/ hier in t'onderscheyt heeft. De Terreños oste Lant-winden waeyen gemeynlijcke van de Middernacht af/ tot dat de Son begint op syn hooghste te wesen: Ende die van de Zee/ van dat de Son heesst is/ tot nae datse onder gaet. By avontuer soo is d'oorsake hier van/ dat het Aerdtrijck/ als de dickste materie/ aldermeest roockt/ als de vlam der Sonne wech is/ ghelijck als het geschiet met het Barn-hout/ dat niets te drooogh is/ t'welcke int uytgaen van de vlam aldermeest roockt. De Zee/ ghelijck als de gene die subtijlder ghedeelten heeft/ en is geen damp oste roock verheffende/ dan so wanneer dat de selve verwaermt wort: Ghelijck als het strop oste hoy/ soo't weynich ende niets te droogh is/ t'welcke roockende is/ alst verbrant wert/ ende int uytgaen van de vlam/ soo cesseert insghelijck den roock. Wat dat d'oorsake hier van is/ is altoos voorseker/ dat de wint van't Lant aldermeest met dē nacht is volherdende/ ende die van uyt der Zee int contrarie aldermeest met den dach/ op de selve maniere (gelijck als aen de Custen/ contrarie ende bywijlen harde ende seer stormachtighe Winden zijn) ghebeurt het oock/ dat men daer seer groote stilten heeft. Maer varende in de groote Golffe onder de Linea, wordt gheseyt van lieden die seer ervaren zijn/ haer niet te ghedencken/ datse stilten gevonden hebben/ van dat men daer altoos luttel oste veel varen mach/ door oorsake van de Lucht/ die van't Hemelsche verroersel oste ommeloop ghemoveert wert/ in sulcker voeghen/ dat het ghenoech is/ het Schip voort te jaghen/ comende ghelijck als het is/ van achteren in voorwint. Ick hebbe altijt ghesept/ dat in twee duysent seven hondert mijlen/ altoos onder de Linea, oste niet verder als thien oste twaelf graden daer van af/ een Schip ghesepIt is/ van Lima af/ tot Manilla toe/ in de Maenden van Februarius ende Martius, t'welcke is/ als de Son daer alderstreylst boven t'hooft gaet/ ende en vonden op alle dese spatie noyt stilten/ dan coele winden/ doende alsoo in twee Maenden tijdts soo grooten reyse. Maer dicht by't Lant/ aen de Custen/ oste daer't de vapeuren der Eylanden oste vant vaste Lant bereycken moghen/ placht men inde Torrida, ende buyten dien/ veel ende seer wreede stilten te hebben. Op de selve maniere/ zijn de buyen/ haestighe vlaghen regheus/ ende andere passien van stormen ende

Dit van de Lande ende Zee-windē/ heeft men dā gelijckē also/ aen de Custe van Oost-Indien/ ghelijc als sulce in mijn Itineratio ghelesen mach worden.

ontweder der Lucht / veel seckerder ende ordinarischer aen de Custen / ende daerse die dampen ende dayeuwen van't Lande vercrijchen / dan in de groote Golffe ofte ruyme Zee. Dit verstae ick in de Torrida, want buyten dien / heeft men soo wel stilten als buyen / in de ruyme Zee / en laet evenwel daerom / tusschen de Tropicos ende onder de selve Linea, met somwijlen / vlaghen ende haestighe overvallende reghenen te hebben al hoe wel dat het een goet stuck t'Zeewaerts in is / want hier toe oorsaecks genoech zijn / de exhalatien ende dampen der Zee / die haer bywijlen haestelijcken in de Lucht verroeren / ende Donderen / ende buyen veroorsaecken / maer dit selve is veel meer ende ordinarischer / dicht by't lant / en op't selve lant geschiedende. Als ic vaerde was / van Peru na nieu Spagie toe wort ghewaer / dat de reyse (alle de tijt dat wy lanck de custe heen liepe) was / gelijc sy altoos plach te wesen / gemackelijc / met daer heldet weer / door de Zuyde wint / die me daer heeft / met de welcke me voor wint na Spagie / en van nieu Spagie afvaert. Als wy de Golffe dwers over zeylde / wesende seer te Zeewaert in / ende bynaest onder de Linea, soo hadden wy een seer vermakelijck coel weder / ende voor winde: Ende comende in de contreye van Nicaragua, ende langhs alle de Custe heen / hadden wy contrarie Winden / veel wolcken / reghen-vlaghen ende Winden / die somwijlen dapper ende vreeselijcken opbliesen / zijnde alle dese Navigatie / binnen in de Zona Torrida. Want wy scheyden van de 12. graden aent Zuyden / (op welcke hooghte ghelegen is / de Stadt van Lima,) ende voeren tot op 17. twelcke de hoogte van Guatulco is / een Haven van nieu Spagnien: Ende gheloove dat / soo yemant rekeninghe ghehouden hadde / van t'ghene datse binnen inde Torrida ghevaren hebben / souden luttel min ofte meer bevinden / het ghene ghesept is. Dit is nu ghenoech van de generale reden der Winden die in de Torrida Zona, t'Zeewaerts regnerende zijn.

Het 9 *Capittel.* Van sommighe wonderbaerlijcke effecten van Winden, in de contreyen van Indien.

Het soude een groot verstant wesen / int lange te willen uytlegghen / de wonderbaerlijcke effecten / die van diversche winden / op verscheyden plaetsen ghedaen worden / ende reden van soodanighe wercken te gheven. Daer zijn Winden / die 't water der Zee / uyt de natuer ontstellen ende doncker groen maken: Andere makent soo claer als een Spieghel: Eenighe verheughen / ende zijn van haer selven vermakelijck: andere bedroeven ende verstricken. De ghene die de Zijwormen opvoeden / dragen groote sorghe de Vensters te sluyten / ten tijde dat soodanighe Vendavalen waeyende zijn: Ende als de contrarie waeyen / soo stellense die open / ende bevinden by seeckere experientie / dat haer voetsels / met d'eene afsterven ende verminderen / ende met d'andere / verbeteren ende aengroeyen. Ende men salt noch oock aen sijn selven beproeven / soo men daer acht op slaet / dat de verscheydenheyt der Winden die daer waeyen / merckelijcke inprintinghe ende veranderinge doen / in de dispositie van't Lichaem / namelijcken / in de swacke ende teere leden / ende dat hoe delicater hoe meerder. De Schrifture is den eenen Wint noemende / Versenger ofte ontsteker / ende d'andere noemtse / eenen Wint van een soeten dauwe. Ten is gheen wonder / datmen in de Cruyden / Ghedierten ende Menschen / soo merckelijcke effecten van Winden is ghevoelende / dewijle men t'selve oock int Yser (t welcke t'hardtste der Metalen is) ooghenschijnlijcken bevindt ende vermerckende is. Hebbe op diversche plaetsen van Indien / Ysere

Exod. cap. 10. & 14. Iob. 17. Ionas, 4. Ozeas 13. Dan. 3.

Ysere tralien ghesien/die gantsch ghemalen ende vergaen waren/ende handwende het Yser/daer van tusschen de vingeren ginck ontstucken/ghelijck of het hoy ofte droogh stroy ghewreest hadde/t'welcke al te mael/ alleenlijck van de Wint veroorsaeckt was/ die't gantsch ende al verdede/ende sonder remedie vernielde. Nu/achterlatende andere groote ende wonderlijcke effecten/soo wil ick alleen/ twee verhalen: D'eene is/ al ist schoon/ datse meer als de doot is benauwende/en doet nochtans gheen hinder: D'ander/datse/sonder te ghevoelen/ het leven is verrotende. Dat de lieden die eerst beginnen te varen/Zeesieck worden/is een ordinaris dinck: Ende ghelijck als het soo ghemeyn/ende syn weynich letsel so bekent is/soomen't niet en wiste/ souden de lieden meynen t'selve een doodlijcke siechte te wesen/nae dat het wel doorsnijt/ quellinge ende benautheyt aen doet/den tijt dat het duert/ met crachtige coringe der mage/ hooftpijn/ende andere duysent moeylijcke accidenten. Dese soo bekende ende ghewoonlijcker effecte/is in de menschen veroorsakende/de vreemdicheyt van de Lucht der Zee: Want al hoe wel waer is/dat de beroeringhe ende t'slingeren van het Schip/daer luttel min ofte meer/veel oorsaecks toe geven/om Zeesieck te worden/ als oock van ghelijcken die infectie ende quaden reuck van de Scheeps dinghen. Niet tegenstaende/soo is d'eyghen ende principale oorsake/de Lucht ende dampen der Zee/ de welcke t'lichaem ende de maegh/van die't niet ghewoon en is/soo vreemt zijn/ datse die dampen ontstellen ende te verteren nemen: Want de Lucht is eyndelijcken de ghene daer wy by leven ende aessem van scheppen/ende die wy in onse inghewanten inhalen/ende daer wy ons met badende zijn: Ende also en isser oock gheen dinck/dat ons haestelijcker ende crachtigher is ontstellende/ als de veranderinghe van de Lucht/ die wy aessemen/ gelijck als men siet aen de gene die die van de Pest sterven. Dat de Lucht van de Zee de principale veroorsaker/van soodanighe vreemde ontstellinge ende alteratie is/bevint men by vele experientien: t'eene is/ dat waeyende een sekere Lucht van uyt der Zee/gebeurt het/ dat die op het Landt zijn/Zeesieck worden/ghelijck als wy selfs bywijlen wel gheschiet is: T'ander/dat hoe datse verder te Zeewaert in comen/ende van't Lant afscheyden/ hoe datse Zeesiecker worden. Een ander/ dat soo wanneerse int inloopen onder t'schutsel van eenich Eylant/zijn gemoetende eenighe Lucht van een verbolghen ende opgheblasen Zee/ zijn veel meer van t'selve accident ghevoelende/al hoe wel men niet en ontkent/dat de beroeringhe ende schuddinge van ghelijcken Zeesiechten is veroorsakende/de wijle wy sien/datter lieden zijn/ die Zeesieck worden int overvaren van Rivieren in Schuyten: andere die t'selfde gevoelen/ reysende op Waghens ende Karren/ nae dat de complexien der maghen verscheyden zijn. Ghelijck als men int contrarie/anderen vint/dat al gaender noch soo verbolgen ende opgheblasen Zeen/ en weten niet eens wat dinck dat Zeesieck is/ maer is eyndelijcken een ghewis ende seker dinck/dat de Lucht der Zee dese effecten ordinaris is veroorsakende/ aen den ghenen die daer van nieus in comen. Hebbe alle dit selve willen segghen/om te verhaelen van een vreemt effect/die de Lucht ofte Wint/in sekere Landen van Indien is doende/in sulcker voeghen/ datter de Lieden van Zeesieck worden/ende niet minder/ maer veel meer als in de Zee. Sommighe houdent voor fabulen/ende andere seggen/ dat het maer is/een dinck te willen verheffen ende groot maken. Ick sal segghen het ghene dat my wedervaren is: Daer is in Peru een uytnement hoogh Gebergte/ Pariacacca ghenaemt/nu soo hadde ick hooren seggen/ van dese veranderinge/diese veroorsaeckte/ende ginck my voorsien/het beste dat ick mochte/nae d'onderwijsinge die aldaer (van den ghenen die men Vaquianos ofte Bedrevenen noemt) ghegheven wort. Met alle dese mijne toerustinghe/soo quam wy/ int opclimmen van de trappen (ghelijck sy se heeten) t'welcke t'alderopperste van't self de Ghe-

Dit selve hart Yser hebbe ic oock selfs sichtelijcken onder vonden int Eylant Tercera, een van de Vlaemsche Eylanden ende niet allen aent Yser, maer oock aen harder ghehouwde steen aen de Kercken ende ghebouwen van Huysen, de welcke de Wint ofte Lucht gantsche vernielt / ende tot stof vermorselt worde.

berghte is/subytelijcken een soo dootlijcke benautheyt over/dat ick was om my van't Peert te laten affijghen/ende op der aerden neder te vallen: Ende hoe wel dat wy onser veel waren/ soo spoeyden elck een synen wegh/ sonder t'gheselschap te verbeyden/ om haestich uyt de quade contreye te geraecken/ ende ick vont my alleen met een Indiaen/den welcken ick badt/my op't Peert te willen houden/ beginnende terstont soo te braken ende over te gheven/dat ick dochte/dat my de ziele begheven woude / want nae't loosen van't eten/slymen/long ende lever(soo men seyt)t'een geel / ende t'ander groen/so quam ick/door de groote ontsteltheyt (die de maegh ghevoelde)bloet te spouwen: Eyntlijcken/dat by soo verre/het selve langh gheduert hadde / gheloove voorseker/dat het my de doot aenghedaen soude hebben / maer ten duerde boven drie ofte vier uren niet / tot dat wy weder afghedaelt gantsch beneden ende in een bequamer ghetempertheyt quamen / alwaer alle t'gheselschap(t'welcke van veerthien ofte vijfthien sterck mochte wesen)seer ontstelt was: Sommighe riepen/int reysen / om hen te Biechten/meynende voorsecker ghestorven te hebben: andere waren vande Peerden afghesteghen / zijnde van't braken ende Camerganck gantsch ter neder ghevelt. My worden gheseyt/dat sommighe ghebeurt was/t'leven met soodanighen accident verloren te hebben: andere sach ick op der aerden neder gestreckt/makende een groot ghetier/door de vreede pijn die hen t'passeren van den Bergh Pariacaca,ghecauseert hadde/maer het ordinaris is / dat het geen quaet doet/dat te beduyden heeft / dan alleen de quellagie ende pijnlijcke ontstellinge/die daer een over comt/ terwijlen dat het duert. Dese effecte en is niet alleenlijck doende de passagie van't geberghte Pariacacca, maer oock over alle dien gantschen regel van gebergten die vervolgens is streckende over de vijf hondert mijlē weegs: eñ te wat plaetsen/ datmense passerende is/is men dese vreemde ongetempertheyt gevoelende/ doch op d'eene plaetsen meer als op d'andere/ende ghesciet veel meer met den ghenen/diese van de Zee-Custe afcomende/opclimmen/als met de ghene die van't Gheberghte/nae de vlacke Landen passeert. Ick hebse oock buyten Pariacacca gepasseert/door de Luçanas ende Soras, ende op een ander plaets/door die Collaguas, ende noch op een ander contreye door die Cavanas: In somma/ door vier bysondere plaetsen / op verscheyden gints ende wederom reysen / ende hebbe altoos in de voorseyde contreyen/ die alteratie ende Zeesiecte gevoelt/die ick gheseyt hebbe/evenwel nieuwers soo veel als op d'eerste reyse van Pariacacca. De selve experientie is by alle d'ander die't ondersocht hebben. Dat d'oorsake van dese ongetempertheyt ende soo vreemde alteratie / de Windt ofte Lucht is/ die aldaer is regnerende/en is gantsch gheen twijffel aen/want alle de remedie)die oock seer groot is)die daer teghens ghevonden werdt/is de neus / mont ende ooren(soo veel alst moghelijck is)toe te stoppen/ende hen wel met cleeren te bedecken / namelijcken voor de maghe/want de Lucht is soo subtijl ende doordringhende/datse tot het inghewant toe passerende is. Dese benautheyt en wort niet alleen bevonden by de Menschen/ maer oock by de Beesten / die bywijlen in sulcker voghen verstijven ende verslauwen/ datmense met gheen sporen en can doen verroeren/ofte een voet versetten. Ick laet my duncken/de voorschreven contreye/een van de hooghste plaetsen vant Lant te wesen/ die men in de Werelt heeft/want is een uytnemende hooghte die men opclimt/so datter(naer mijn duncken)de besneeude Havens van Spagnien/de Pireneos, ende d'Alphes van Italien/daer by te ghelijcken zijn/ ghelijck als ghemeyne huysen by hooghe thorens: derhalven so staet my voor/het Element der Lucht aldaer so subtijl ende delicaet te wesen / dat het tot den aentocht der Menschen gheen proportie en is / om datse de selve dicker ende ghetemperder is vereysschende. Ende dit is mijn gheloove/d'oorsake te wesen/van dat de maegh soo gheweldich ghealtereert / ende t'gheheele subject.

subject soo ontstelt wordt. De besneeuwde Navens ofte t'Gheberghte van Europa die ick gesien hebbe/hoe wel dat de selve een coude Lucht hebben/die quellinghe aen doet ende verobligerende zijn/ dat men hem wel bedecke. Niet teghenstaende/ soo en verdrijft de coude den appetijt van't eten niet/maer isser eer verweckende: noch en veroorsaeckt gheen brakinghe nochte walginghe in de maegh/maer wel pijn inde handen ofte voeten: Eyntlijcke/dat d'operatie exterior ofte uyterlijcken is. Maer die van Indien (die ick segghe) sonder pijn te gheven aen handen/voeten/noch aen uyterlijcke leden/ is alleenlijcken d'inghewanten omroerende. Jae dat meer te verwonderen is/ soo ghebeurt het wel/dat men in de selve contreye seer schoone Sonneschijn ende heet weer heeft/ waerom mijn ghevoelen is/dat men de schade is ontfanghende van de qualiteyt der Lucht/die men in ende uyt aessemt/om datse seer subtijl/delicaet/ende de crude van dien/niet soo ghevoelijcken als doordringhende is. Den voorschreven Reghel Gheberghten is ghemeynlijck onbewoont/sonder eenighe lieden ofte Menschelijcke habitatie te hebben/jae soo veel/datmen noch qualijck ghenoech voor de reysende lieden Tambos ofte Hutten vint/ om hen des nachts te berghen: Noch men en vinter oock geenich Vee noch Ghedierten/goet noch quaet/ uytghesondert Vicuñas, welcker eyghenschappe seer vreemt is/ als op sijn plaets ghesept sal worden. De cruyden ende t'gras is daer veeltijts swart ende verbrandt van de Lucht die ick ghesepdt hebbe. Dese Woestijne heeft van de twintich tot de dertich Mijlen in de breede/ te weten/dwers over/ ende in de lenghte is meer als vijf hondert Mijlen streckende/ als ghesept is. Daer zijn noch ander onbewoonde plaetsen ofte Woestijnen/diese in Peru, Punas heeten. Nu op dat wy comen op't tweede stuck/ dat wy belooft hebben/ alwaer de qualiteyt van de Lucht/sonder te ghevoelen/de lichamen ende s'Menschelijcke leven doorsnijdt ende vercort. In voorleden tijden soo reysden de Spagnaerden van Peru af/ nae't Coninckrijck van Chile, over Landt ende door't Gheberghte heen/maer alsnu reyst men ordinaris te Water derwaerts/ ende bywijlen langhs de Custe heen/hoe wel dat het eenen moeylijcken ende seer quellijcken wegh is/en heeft doch soodanighen perijckel niet/ als d'ander wegh van over t'Gheberghte/in welcke men sommighe vlacke Landen heeft/alwaer int passeren veel lieden ghebleven/ ende andere met groot gheluck afghecomen zijn/ blijvende sommighe van dien/ lam ofte bervoet. Daer waeyt een cleyn ende slap windeken/t'welcke in sulcker voeghen doordringht ende doorsnijdende is/ datter de lieden van doot ter aerden vallen/ sonder bynaest yet te ghevoelen: ofte t'doet hen de vingheren ende teenen van de handen ende voeten afvallen: t'welcke fabelen schijnen te wesen/ doch is niet teghenstaende een waerachtighe Historie. Ick hebbe met den Oversten Ieronimo Costilla, een out bewoonder van Cusco, veel kennisse ende ghemeynschap ghehadt/ den welcken drie ofte vier teenen van de voeten ghebraken/die hem int passeren/van door de Woestijne nae Chile toe/afghevallen waren: Want wesende van't voorsepde Windeken gepenetreert ende doorsneden/soo warense/als hyse quam te besien/doof ende bestorven: Ende gelijckerwijs als een appel (gheschudt wesende) van den boom af valt/ alsoo vielense insghelijcx van haer selven af/sonder eenighe pijn ofte swaricheyt te gheven. Den selven Capiteyn vertelde/ hoe datter van een goet Heyr-Volck (die daer door passeerden in de eerste Jaren/ nae dat het selve Coninckrijck van Almagro ontdeckt was) eenen grooten hoop aldaer doot bleven/ ende dat hy de lichamen van de selve/ aldaer hadde sien ligghen/ sonder eenighe quaden reuck ofte corruptie van hen te gheven. Ende seyde daer noch een ander vreemt dinck by/te weten/ datser noch een Jonghsken levent van vonden: Ende ghevraecht wesende hoe dat hy levendich ghebleven was/ seyde/dat hy hem verbergende/in ick en weet wat Hutteken/ van waer hy daghelijcx

uytginck met een Meskem/te snijden van't vleesch eender dooder Creng/daer hy hem/ op dese maniere/van onderhouden hadde/ende waren al te samen overleden/vallende den eenen dach den eenen/ende den anderen dach den anderen / van slauwichept ginder heen swijmende : Ende dat hy oock anders niet en begeerde / van aldaer (ghelijck alle d'ander) te volepnden / want en ghevoelde in hem gheen dispositie om peiwers te gaen ofte yet te mogen genutten. Dit selve Relaes heb ick van andere oock gehoort/ ende onder andere / van eener onses gheselschaps/die noch Leecke wesende/ daer door gepasseert was. T'is een dinck om te verwonderen / van de qualitept van soodanighe coude Lucht / die doodende / ende ghelijckelijcken de doode Lichamen conserverende is/sonder corruptie. Dit selve is my oock gerefereert gheweest van een treffelijck Religieus/Dominicaen ende Prelaet van syn Orden/ dat hy't selfs gesien hadde/int passeren door de onbewoonde plaetsen ofte Woestijne: ende vertrock my noch/ dat zijnde hem noodich aldaer te vernachten: Ende om hem van't voorschreven windeken te beschermen/(t'welcke / als ick ghesept hebbe/ in die contreye soo doodelijck is doorsnijdende) gheen ander dinck by der handt vindende / vergaerde eenen hoop van de doode Lichamen/die daer om end' om laghen/ gebruyckende de selve als een schuttingh ofte want/voor het hoofden-eynt van syn slaep-plaetse/ende alsoo sliep hy/ vercrijghende het leven door't beschutsel der dooden. Dit moet sonder twijffel een soorte van coude wesen/die soo penetratif ende doorsnijdende is / dat het de warmte vant leven uytblusscht/ende syn influentie affsnijt : Ende om dat het van ghelijcken soo uytermaten droogh is/ so en cant de Lichamen niet corrumperen/ noch verrotten. want de corruptie is procederende van de hitte ende vochtichept. Nu soo veel als d'ander soorte van lucht is beroerende/die men onder der aerden hoort ruysschen/Aertbevinge ende schuddinghe van,t Lant veroorsakende/ende dat/ meer in Indien als op eenige andere plaetsen/sal ghesept worden/alsser van de qualitepten der Landen van Indien gehandelt wort. Ende sullen ons voor dese mael te vreden stellen /met het gene datter ghesept is van de Winden ende Luchten/ passerende op het ghene dat van't Water t'aenmercken staet.

Het 10. *Capittel.* Van den *Ocean* die Indien is omvanghende, ende van de Noorder ende Zuyder Zee,

IN maniere van Wateren / soo heeft de groote Zee Ocean d'eerste plaets/door den welcken Indien ende alle hare Landen/ ontdeckt zijn/zijnde van den selven omringht ende omvanghen : want of t'zijn Eylanden der Zee Ocean, ofte vaste Landt / t'welcke hem van gelijcken/t'zy waer dat het volepnt ofte afschept/ met den selven Ocean, is veylende. Men en heeft tot noch toe/in de nieuwe Werelt / gheen Middelandtsche Zeen ontdeckt/ghelijck als Europa, Asia ende Africa hebben / in de welcke eenighe armen van die over groote Zee comen/ ende Zeen op haer selven maken / voerende de namen van de Provincien ende Landen daerse aen grensen. Alle dese Middelantsche Zeen/comen bynaest aen den anderen/ vereenigende op't eynt met den selven Ocean, in de Straet ofte Engte van Gibraltâr die d'Ouderen/ Hercules Columnen genoemt hebben/hoe wel dat de Roode Zee/van dese andere Middelantsche Zeen afghescheyden/van syn selven/ in den Ocean van Indien uyt comt loopen. De Zee van Caspio, en is hem met geenige van d'ander/vermengende: maer in Indien/ als ghesept is en wort anders gheen Zee gevonden als den Ocean, ende die in tween gedeelt/te weten/ d'eene/ de Zuyder/ende d'ander/de Noorder Zee/geheeten. Want het Landt dat van

West-

West-Indien eerst ontdeckt worde/ door den Ocean die tot Spagnien toe comt / is al te mael aen de zijde van 't Noorden ghelegen / ende door 't selve Landt quam men te ontdecken / de Zee aen d'ander zijde ghelegen/ die sy de Zuyder Zee noemden/ om datse haer door nederwaerts aen/ tot over de Linea passeerden/ ende de Noordtsterre/ ofte Polus Arcticus; uyt het ghesicht verloren/ ontdeckende den Polum Antarcticum, die men van 't Zuyden noemt: Waer van ghebleven is/ datse alle den Ocean, die aen d'ander zijde van West-Indien comt/ de Zuyder-zee ghenoemt hebben/ hoe wel dat een groot deel van dien/ aen de Noortzijde strecket / ghelijck als daer is/ de gheheele Custe van nieu Spagnien/ Nicaragua, Guatimala, ende van Panamâ. Den eersten ontdecker van de Zuyder-zee/ seggen gheweest te zijn/ eenen Vlasco Nuñes de Valboa, worden ontdeckt/ door het ghene dat nu vast Lant ghenoemt wort/ alwaer het Lant op syn smalste toeloopt/ ende de twee Zeen/ so nae by den anderen comen/ datter maer seven mijlen Lants (van distancie) tusschen beyden is. Want al hoe wel dat men achthien mijlen weeghs gaet/ van Nombre de Dios tot Panamâ toe/ om dieswille dat men / om weghen ende commoditeyt van wegh soeckt / niet teghenstaende/ metende op den rechten waet/ so heeft men van d'een Zee tot d'ander/ niet meer dan als geseyt is. Daer is van sommighe ghehandelt gheweest/ desen wegh van de seven mijlen/ op te graven/ ende d'eene Zee in d'ander te brenghen/ om den wegh nae Peru gerieffelijck te maken/ in welcken wegh van achthien mijlen te Landt (die men heeft tusschen Nombre de Dios ende Panamâ) meer oncosten ende moeyten ghedaen wort/ als in derthien hondert mijlen te water. Op dese handelingh/ en ghebreken oock niet / de ghene /die segghen/ dat men t'Landt verdrincken soude/ om datse segghen willen/ d'een Zee leegher/ als d'ander/ te wesen/ ghelijck als men in voorleden tijden / by de Historien bevint/ om de selve reden achterghelaten te wesen/ t'vervolgh der opgravinghe van 't Landt tusschen de Roode Zee ende den Nilus in de tijden des Coninck Sesostris, ende daer nae int Keyserdom van Ottomano. Maer ic houde alsulcke voornemen voor een ydelheyt/ al en waerder schoon het beletsel niet / datse segghen / (t'welcke ick voor gheen seker dinck en houde) want ick houde eer / datter gheen Menschelijcke cracht ghenoech is / om het overwonderlijcke / gheweldighe ende onbeweghelijcke Ghebergte te slissen ende openen / die Godt tusschen de twee Zeen van Bergen ende harde Steenrotsen ghestelt heeft/ die ghenoech voldoende zijn/ om t'ghewelt van beyde de Zeen te wederstaen. Ende soo wanneert door de Menschen moghelijck ende doenlijck waer / soo soudet/ naer mijn duncken / seer gherechtelijcken wesen / de castijdinghe ende straffe van den Hemel te vresen/ van te willen verbeteren/ de wercken/ die den Schepper met een volcomen sin/ ende voorraet in 't maecksel van deser Werelt/ geordonneert heeft. Achterlatende dan/ dese sorghvuldicheyt/ van het Landt te willen openen om de Zeen te vereenighen/ soo isser een ander ghe weest van minder vermetenheyt ende sorghe / evenwel onsierlijck ende periculeus t'ondersoecken/ te weten/ of dese twee groote afgronden haer in eenighe plaetsen der Wereldt versaemden. Ende dit was den tocht van Fernando Magallanes, een Portugees Ridder / wiens cloeckheyt ende groote standvasticheyt (in dese verborghentheyt t'ondersoecken/ ende niet minder gheluckich volbrenghen/ met die te vinden) met eeuwigher ghedachtenis / de Straet ofte Enghte den naem ghestelt heeft/ die met reden nae synen vinder / van Magallanes ghenaemt wort/ van de welcke wy/ als een van de grootste wonderen der werelt/ een weynich handelen sullen. Nu dan / soo ghelooven sommighe / datter de Enghte (die Magallanes in de Zuyder-Zee ghevonden heeft) niet en was / ofte datse haer toeghesloten ofte verstopt hadde / Ghelijck als Don Alonso d'Arzilla in syn Araucana is schrijvende. Ende hedensdaeghs zijnder die segghen / Daer soodanighen Straet ofte Enghte

Herodot en Iovius.

niet te

niet te wesen / van dat het Eylanden zijn / ende dat het vaste Landt aldaer volcyndt / zijnde de reste al te mael Eylanden / comende int eynde van dien / d'een Zee met den anderen wijdt ende breet te samen/ofte om beter te segghen/dat het al te mael een Zee is. Doch men weet voorseker / dat men daer een Enghte / ende seer lanckstreckende landen van d'een aen d'ander zijde heeft/hoe wel dat men niet en weet tot hoe verre het Lant/aen de Zuyt-zijde van de Enghte/ streckende is. Nae Magallanes soo is door d'Engte gepasseert een Schip des Bisschops van Plasencien, Don Gutierre Carvajal, welcker mast men seydt te staen in de Stadt Lima, recht voor d'inconste van't Palleys. Men is daer gheweest/ om de selve aen de zijde van't Zuyden t'ontdecken/door beschickinghe van Don Garcia de Mendoça, die doe ter tijdt het Gouvernement van Chile hadde/ende is alsoo ghevonden ende gepasseert ghewcest door den Capiteyn Ladrillero, welcker merckelijck Relaes ofte verhael ick ghelesen hebbe: hoe wel hy seyt/dat hy hem niet en dorst verstouten / de Straet ofte Enghte uptwaerts aen te loopen/maer is/soo haest als hy de Noort-Zee verkent heeft/wederom te rugghe ghekeert/ door het vervolghen ende quaet weder / om dieswille dat den Winter daer al begonnen was / ende waren nae syn segghen / de Baren van de Noort-Zee gemoetende/zijnde de selve seer verheven ende ontstelt /ende gantsch wit-schuymende van vervolghentheyt. In onsen tijden soo heeft de selve Enghte gepasseert François Draeck, Enghels Zeeroover: Ende daer nae soo isse ghepasseert gheweest van den Capiteyn Sarmiento, comende van de Zuytzijde af: Ende nu laetst-leden/int voorleden Jaer van 87. Soo hebbense andere Engelsche Zeeroovers(door d'instructie die Draeck gegeven heeft)oock gepasseert/ die haer tegenwoordich/ langs de Custe van Peru onthoudende zijn. Ende om dat myn't Relaes ofte verhael/ dat ick van de opperste Stierman(diese van de Zuytzijde gepasseert heeft)ghehadt hebbe / waerdich schijnt te wesen om te noteren soo sal ick het alhier stellen.

Het 11. *Capittel.* Vande Engte van *Magallanes*, hoe die van de Zuytzijde ghepasseert is.

IN't Jaer 1579. hebbende François Draeck gepasseert de Straet ofte Engte van Magallanes, ende gheloopen langhs de Custe van Chile, ende van geheel Peru, beroovende het Schip van S. Ioan d'Antona, int welcke een groot somme van Silveren-Platen ginck / soo heeft den Vice-Roy Francisco de Tolledo, twee goede Schepen toegherust/ ende uytghesonden om d'Enghte te gaen verkennen / gaende voor Capiteyn Pedro de Sarmiento, een ervaren ende gheleert Man in Astronomie / scheyden uyt Callao de Lima int beginsel van October. Ende om dies wille dat men aen de Custe contrarie Wint heeft/ die altoos uyt den Zuyden waeyt/soo liepense seer diep t'Zeewaert in/ ende quamen met eene voorspoedighe reyse / in minder als dertich daghen / in de contreye van de Straet: Maer om datse seer qualijck te kennen is/soo zijnse nae het Lant toe geseylt/loopende in eenen grooten Inwijck/daer een Arcepelago van Eylanden gelegen is. Sarmiento argueerde/ dat de Straet alhier moeste wesen/verslijtende meer als een Maent tijdts int ondersoecken van diversche Bayen ende Inwijcken/ climmende op hooghe ghebergten/ende siende dat hyse niet vinden en const / is eyntlijcken/door protestatie van die van d'Armade, weder t'Zeewaerts in/van der handt afgheloopen/ende cregen op den selven dach eenen grooten storm en Onweder/ waer mede sy

mede sy alsoo/tot in den avont-stont toe liepen / op welcken tijdt sy 't licht van den Admirael in 't ghesicht cregen/maer was haer terstont weder uyt den oogen / in sulcker voeghen/datse t'ander Schip noyt meer te sien quamen. Den naevolgenden dach/ gheduerende noch 't ghewelt van den wint (die dweers op de Wal was) soo quamen die van den Admirael/t'en open in't Lant te sien/waer door hen goet docht 't Schip al daer te bergen/ende beschutsel te soecken/tot dat het onweder over ginck/soo gebeurde/dat comende t'open te verkennen/saghen dat het meer ende meer inwaerts aen was streckende/maer door terstont vermoedden/dat het de Straet ofte Engte (diese sochten) wesen moeste/ ende peylende de Son / vonden hen op de hooghte van 51½ graet/'twelcke de selve hooghte van de Straet is: Ende om hen noch meer te versekeren/soo settense 't Jacht uyt / varende met het selve veel mijlen desen arm van der Zee binnen aen/sonder t'eynde daer van te vinden/ waer mede hen begosten te versekeren/de Straet alhier te wesen: Ende om dat haer ordonnantie was houdende / die door te passeren, stelden daer een hoogh Cruys met geschrift daer onder/ op dat het ander Schip aldaer comende van den Admirael/weten mochten/om hen te volgen: Zijn alsoo met goet weer/ende sonder eenige swarigheyt/de Straet geheel door ghe-loopen/comende in de Noordt Zee uyt/ende waren aen, ick en weet/wat Eylanden/ daerse versch water namen/ende haer versagen/nemende van daer af haren cours na Cabo Verde toe/van waer den oppersten Piloot ofte Stuyrman/weder over Cartagena ende Panamá nae Peru toe keerde/brengende de Viceroy het Relaes van de Straet ende alle het gene dat haer wedervaren was/ ende worde / nae den goeden dienst dien sy ghedaen hadde / vergolden. Maer den Capiteyn Pedro Sarmiento, voer van Cabo Verde af/nae Sivilien/in 't selve Schip daer hy de Straet mee ghepasseert hadde/ treckende van daer nae 't Hof toe/daer hem syn Majesteyt grootelijcken begaefde/ ende dede/op syn versoeck/een groote Vloot toe rusten/dien hy afveerdichde met Diego Flores de Valdés, om de Straet te bewoonen ende te fortificeren: alhoewel dat de selve Vloote (hebbende variabel geschiedenissen/ende doende groote oncosten) weynich uyt rechte. Nu keerende weder tot het ander Schip/de Vice-Admirael (die met den Admirael in 't gheselschap was/zijnde van den anderen/door 't onweder/als geseyt is/versteken) deden haer uyterste beste/soo veel als sy mochten / t'Zeewaert in te loopen/ maer om dat de wint dweers op de Wal/ende seer geweldich waeyende was/ meynden door ghewis vergaen te hebben/haer al te samen biechtende ende bereydende om te sterven. Dit onweder duerde hen aldus/sonder verbeteringe/drye daghen lanck/ in welcken tijt/van uyr tot uyr/meynden op de Wal gheraeckt te hebben/ maer ghebeurde gantsch contrarie/want wierden altoos ghewaer/dat hen 't Lant meer ende meer inewaerts aen was wijckende / tot datse in 't eynde van den derden dach (cesserende t'onweer) de Son peylden/haer vonden op de hooghte van 56. graden: Ende siende datse niet aen de Wal ghedreven waren/ende datse haer veel-eer noch verder van 't Lant af/bevonden/bleven seer verwondert/waer uyt te vermoeden quamen (gelijck als Hernando Lamero, Stuyrman van het selve Schip/my vertelt heeft) dat het Lant aen d'ander zijde van de Straet ghelegen/varende langs de Custe van de Suyder Zee heen/niet en is streckende op de selve cours die 't tot de Straet toe heeft/maer dat het syn streckinge Oostwaerder aen neemt/want anders en wast niet mogelijcken/ datse met de wint (die soo langhen tijt dweers op de Wal waeyden) niet op gheraeckt souden hebben. Doch en passeerden niet verder aen/noch en wisten oock niet of het Landt aldaer voleyndende was/ghelijck als van sommige geseyt wert/dat het Lant/ 'twelcke men heeft/de Straet ghepasseert wesende/een Eylant soude wesen/ hem de twee Zeen/van 't Noorden ende Suyden/aldaer versamende / dan of het Oostwaert

Dese examinatie en verklaringe der ghementioneerde Portugeeschen Piloot / beroerende de voyage van Francoys Draeck door de Straet van Magallanes/ mach men sien in mijn Reys-gheschriften en Navigatien van Oost ende West Indien / daert alles opt breetst vertoont woort nae de Copije van het Original des selven Stuyrmans.

nen was streckende/tot dat het met dat Landt/ghelegen tegens over de Cabo de bona Esperanca, aen een comt/ghelijck als andere voor een opinie hebben / waer van tot heden s'daeghs noch gheen ghewisheyt bevonden is: Oock soo en worter niemant gevonden/die't selve Lant langhs ghesëylt heeft. Den Viceroy Don Martin Henriques, heeft my gesept/dat hy/de faem ofte mare die daer verbreyt was (van dat het voorby de Straet terstont Eylanden waren/ende dat haer beyde de Zeen in een versaemden) voor een inventie van den Enghelschen Vrijbuyter hielt. Want wesende den selven Viceroy van nieu Spagnien/hadde met ernst / den Portugeeschen Piloot (die Francoys Draeck aldaer aen Lant sette) gheexamineert/ende en heeft van den selven/noyt anders connen verstaen/dan dat het een waerachtige Straet ofte Enghte/ende van beyde zijden vast Landt was. Nu dan/keerende het voorseyde Schip van de Vice-Admirael wederom/quamen de Straet te verkennen/nae dat nu van den selven Hernando Lamero vertrocken is. Doch was door een ander Mont ofte Incomste/ ghelegen op meerder hooghten/door oorsake van een seker groot Eylandt / dat aen den Mont van de Straet gelegen is/'twelcke ghenoemt wort La Campana, (dat is de Clocke gesept) om dat het van soodanigen ghedaente is. Ende den selven Stuyrman/hadde/ na hy sept/in de sin/daer door te passeren/maer den Vice Admirael ende Soldaten/en wilden dat niet ghedoogen/haer dunckende te laet in't Jaer te wesen / ende datse hun in te grooten perijckel souden stellen/ende zijn also weder na Chile ende Peru toegekeert/ sonder die ghepasseert te hebben.

Het 12 *Capittel.* Van de Straet ofte Engte die sommige bevestighen, aen dē Custe van *Florida* te wesen.

SOo ghelijck als Magallanes dese Straet (gheleghen aen de Zuyt-zijde) ghevonden hadde/alsoo hebbender andere voorghenomen/een ander Engte te ontdecken/ diese seggen van by Noorden te liggen/den welcken sy in't Lant van Florida houwen/ die soo verre heen streckt/datser gheen eynde van en weten. Den Adelantado Pedro Melendes, een soo ervaren ende excellenten Zeeman/bevestichde/een seker dinck te wesen/dat men daer een Straet ofte doorgaende Enghte hadde/ ende dat hem den Coninck bevolen hadde / die t'ontdecken / waer toe hy bewijsende was / groote lust te hebben: Bracht dese reden by/ (om syn opinie goet te maken) segghende/ datter in de Noort-Zee gesien waren/stucken van Schepen/ghelijck als die van Chinen gebruycken/het welcke niet mogelijck en conste wesen/soo daer van d'eene Zee tot d'ander/gheen passagie en waer. Item refereerde/dat men in een seker groote Bay ofte Inham/ (ghelegen in't Lant van Florida, die drye hondert mijlen te landewaerts in streckt) op sekere tijden/Walvisschen is siende/die daer van uyt d'ander Zee comen/ende seyde noch oock van andere teyckens. Besluytende eyntlijcken/dattet/ naer des Schippers wijsheyt en goede schickinge der Natuere/oock alsoo behoorde (ghelijck alsser vereeninge ende passagie van de twee Zeen ware/onder den Polo Antarctico) te wesen onder den Polo Arctico, die de principaelste is. Van dese Straet ofte Engten/ segghen sommige/ dat dien grooten Vrijbuyter Draeck notitie gehadt heeft/ende dat hy't also afgeteyckent soude hebben/als hy de Custe van nieu Spagnien door de Zuyder-Zee langhs liep / Ende men meynt noch oock/datter in geloopen soude wesen / d'Engelsche Vrijbuyters/die't voorleden Jaer 1587. een Schip (dat nae de Philippinas af quam / met een groote somme van Gout ende andere costelijckheden) berooft den / welcken buyte sy verre.

Hy meynt Thomas Candish.

ghecreghen by 't Lant de Californias ghenaemt/dat de Schepen altoos comen te verkennen/aisse van de Philippinas ende Chinen af/weder nae nieu Spagnien toe keeren. Ende nae dat de stoutichept ende begeerten der Menschen wel is/ om nieuwicheden te vinden/hun te verbeteren/ende 't goet te vermeerderen/soo versekere ick / dat men eer veel Jaren/dese verborghenthept/oock wel sal comen te ontdecken: t'welcke voorwaer om te verwonderen is/dat (gelijck als de Mieren) de lieden het spoor ende kennisse van de nieuwe dinghen hebbende/niet en rusten/tot datse/het soet der begeerlijckhept/ende Menschelijcke glorie/zijn vercrijghende/ gebruyckende d'opperste ende eeuwighe wijshept des Scheppers/dese natuerlijcke curieusheydt der Menschen/ om 't licht van sijn heylich Euangelie in kennisse te brenghen / aen de lieden die noch in de duysternisse van hare dwalinghe zijn levende. Doch eyndtlijcken/so en is tot noch toe de Straet van de Noort-pool (sooser is) niet ontdeckt. Daerom soo sal 't reden wesen te verhalen d'eyghenschappen ende kennisse/die ons/ van die al ontdeckte ende bekende van Antarcticus, ghereferet wordt/ van de selve die 't met haren ooghen ghesien hebben.

Dese Straet ofte Engte bij by Noorden/nae den Polumarcticum, hebben wy dese voorleden Jaren van 1594. 1595. ontdeckt / ende waerachtelijcken ondervonden een open passagie te wesen na de Landē van China ende America, gelijc als te selfs/ van weghen sijn Excellentie Mauritius de Nassau, ende de Heere de Generale Staten der geunieerde Nederlantsche Provinciē sichtelijcken ondervonden ende schriftelijckē aen de voornoemde Heeren vertoont hebbe.

Het 13. *Capittel.* Van de eyghenschappen der Straet ofte Engte van *Magallanes.*

DE Straet ofte Engte is/als ghesept is/ ghelegen op de hooghte van 52. graet schaers aen 't Zuyden / heeft in de spatie der lenghte van d'een Zee tot d'ander/t'negentich ofte hondert mijlen/zijnde op sijn smalste een weynich min als een mijl weeghs / alwaerse pretenteerden/dat den Coninck een stercte soude doen leggen hebben/ om de passagie te beschermen/is op plaetsen soo diep/dat men daer niet en can gronden/ ende op andere oorden heeft men gront/zijnde op contreyen niet meer als 18. ende op plaetsen 15. Vadem diep. Van de hondert mijlen diese in de lengte / van de eene Zee tot d'ander heeft/can men claerlijcken onderscheyden/dat de dertich daer van/de Zuyder-zee *beslaende* is/makende met sijn Golven/tepcken/tot hoe verre die inloopende is/zijnde d'ander t'seventich mijlen/van de Noordt-Zee/door de sijne geteyckent ende afghesondert: Even wel/soo heeft men daer dit onderschept / dat die dertich mijlen van 't Zuyden loopende is/tusschen uytnemende hooge Steenrotsen/welckes opperste toppen/etlijcken met sneeu bedeckt ligghen/schijnende/door de groote hooghte/ aen den anderen vast te comen/waerom de Straet/aen de zijde van der Zuyder-zee /-soo qualijcken te kennen is. Dese voorschreven dertich mijlen/zijn van uytnemende diepten/sonder dat men daer anckeren mach: Niet tegenstaende/soo mach men de Schepen daer wel op 't Lant halen/door de bequaemhept der Gevetren die daer zijn. In d'ander t'seventich mijlen/die de Noort-Zee in loopt/vint men gront/ hebbende van beyde zijden groote Velden ende slaeplakens/gelijck syse aldaer noemen. Daer comen in de Straet veel ende groote Rivieren van excellent Water uyt loopen / ende men heefter wonderlijcke gheboomte/zijnde etlijcke der selven van uytghelesen ende welrieckenden Houte/alhier onbekent/van den welcken monster ghebracht is / van die daer/van Peru door ghepasseert zijn/heeft groote Velden te landewaerts in/ende midden in de Straet ligghen verscheyden Eylanden. D'Indianen/die aen de zijde van 't Zuyden woonen / zijn weynich / cleyn van statueren ende ghoet / zijnde die van de Noort-zijde/groot ende cloeck van persoonen/van de welcke etlijcke/van diese ghevonden hebben/nae Spagnien ghebrocht zijn: Vonden daer stucken van blau Laken/

ende andere bekende teyckenen/van datter volck van Europa door ghepasseert was. D'Indianen groetten den onsen met den naem van Iesus, 't zijn Boogh-schieters/ ende gaen gecleedt met Vellen van Venesoenen/waer van aldaer groote menichte is. 'T wassen ende 't vallen van 't Water in de Straet/geschiet met de ghetijden/ende men siet/dat d'eene getijden van de Noorder-Zee/ende d'ander van de Zuyder-Zee / bescheydelijcken af comen/ende op de plaetse / daer sy teghens den anderen aen comen/ t'welcke/als ick geseyt hebbe/is dertich mijlen van de Zuyder/ende t'seventich van de Noorder Zee/alwaert schijnen soude/meer perijckels te wesen als in alle d'ander reste/en is alsoo niet/want alsse den Admirael Sarmiento door liep/ (als ghesept is) en hadden daer sonderlinghen gheen ongemack/maer vonden daer eer/veel minder swarigheyt als sy gemeynt hadden: Want behalven dat men daer alsdan/ een seer goet ende sacht weer heeft/soo comen daer oock de Baren van uyt de Noort-Zee af/ seer ghebroken/door de groote spatie van de t'seventich mijlen diese in comen/hebbende de Baren van de Zuyder-Zee/door die onmetelijcke diepten/ van ghelijcken soo gheen cracht/om datse haer in die over-groote diepte zijn verdrinckende. Wel is waer/dat de Straet/in den tijt van den Winter/onvaerbaer is/ door de wreetheyt ende verbolgentheyt der Winden/Zee ende Baren die men aldaer van heeft / waerom haer daer sommige Schepen verloren hebben/die de Straet meynden door te loopen. Ende van de Zuyt-zijde isser alleenlijck maer een door gecomen/te weten/ den Admirael die ick geseyt hebbe/van wiens opperste Stuyrman/Hernando Alonso genaemt/ ick weeder informatie gehadt hebbe/van alle het ghene dat ick hier verhale / ende hebbe de waerachtige beschrijvinghe ende Custen van de Straet ghesien/die sy (soo ghelijck als syse langs passeerden) af gemaeckt hadden/welcker Copije gebracht worde den Coninck van Spagnien/ende is insghelijckx ghesonden gheweest aen syne Viceroy van Peru.

Dese Indianen dien hy seyt na Spagnien ghebracht te wesen/hebbe ic in Sibilië gesien/ waré wel gestaltteert ende grof van le den/zijnde in Phisonomie ghedaente van aensicht/ hayr/ baert/ ende coleur/ de Samoyeden van by Nova Sembla en Vaygats, ofte de Straet van Nassouwen met wer ongheljck.

Het 14. Capittel. Van't Vloeyen ende Ebben der Zee Ocean in Indien.

En van de wonderbaerlijckste secreten der naturere/ is het Vloeyen ende Ebben der Zee / niet alleenlijcken door de vreemdicheyt van het wassen ende 't minderen/maer veel meer / door de verscheydenheyt/die hier van in verscheyden Zeen/ghevonden wordt/ende 't selve noch oock op verscheydẽ Stranden van een Zee. Daer zijn Zeen daer men gheen daghelijckx Vloeyen noch Ebben en heeft/gelijck als het blijckt/aen 't nederste van de Middelantsche Zee/een daghelijcksche Vloet ende Ebbe/ welcke is de Zee van Venetien/een sake die met recht te verwonderen is: Want wesende beyde Middelantsche Zeen/sonder die van Venetien grooter te wesen / soo heeft de selve Ebbe ende Vloet/ghelijck als de Ocean, ende d'ander Zee van Italien niet. Maer sommige Middelantsche Zeen/hebben een merckelijcke Vloedt ende Ebbe/ eens ter Maent: Enighe noch ter Maent/noch des daeghs. Andere Zeen/gelijck als de Zee van Spagnien/hebben de Vloet ende Ebbe daghelijckx/ende boven dat/noch die van alle Maenden/'t welcke zijn twee / te weten / met de Nieuwe ende volle Maen/die se noemen Spring-vloeden. Eenighe Zee die 't wassen ende t'vallen van alle daeghs/ ende niet ter Maent/heeft/en weet niet datser is. In Indien is de verscheydenheyt/ die hier van is/een dinck om te verwonderen: Daer zijn plaetsen daer 't Water der Zee wast/ende valt alle daeghs twee mijlen weeghs/ghelijck als men in Panamâ siet/ ende met Spring-vloeden/noch veel meer. Daer zijn ander contreyen/daer 't wassen

ende

ende vallen soo weynich is/dat men't bynaest niet en can bemercken. Het gemeynste is/dat de Zee Ocean hare dagheliicksche ende Maendtlijcke Vloet ende Ebbe heeft/ zijnde de daghelijcksche/ tweemael op eenen natuerlijcken dach/ ende altoos drye quartier urs (den eenen dach nae den anderen) minder/nae't movement ende verwersel van de Maen. Ende hierom soo en heeft men nimmermeer het ghetye/ van den eenen dach/op de selve ure van den anderen. Dese Vloet ende Ebbe hebben sommighe ghemeynt/een Locale verroersel/van't Water der Zee te wesen/in sulcker voeghen/dat het Water/'t welcke t'eener zijde is vloeyende/ souden in de teghen-partye der Zee/ontvloepen ofte vallen/ende alsoo soude het Water zijn vallende/in de tegen-partye der Zee/daer't op de selve tijt waer wassende/ghelijck als in een Ketel 't slechte Water Baren maeckt/dat soo wanneer't aen d'een zijde is op stijghende/ soo daelt het aen d'ander zijde. Andere bevestighen/ dat de zee op eenen tijde aen alle zijden vloeyt/ende van ghelijcken op eenen tyt over al valt/ in voeghen ghelijck als het sieden van een Pot die teffens op loopt/ende even ghelijck aen alle canten versprept/ende over gaende/wederom ghelijckelijcken te samen neder daelt. Dese tweede meyninghe is waerachtich/ende men machse/nae mijn oordeel/ voor seker ende ghewis houden/niet soo seer door de redenen/die de Philosophen gheven/ die dese opinie in hare Meteoris gronden/als door de sekere experientie/ die men van dese saecke heeft connen ondervinden. Want om my van dit punct ende dese questie te voldoen/hebbe uyt loutere curieusheyt/dien boven-ghementioneerden Piloot ghevraecht/hoe dat de Ghetijden/diese in de Straet vonden/waren/ofte by avontuer de ghetijden van de Zuyder Zee/ daelden ende vielen/ten tijden/dat die van de Noorder Zee wiessen/ende die also vloeys sprongen/ende alsoo weder in't contrarie. Want dit alsoo wesende/ soo waer't daer ghenoech/ dat het wassen der Zee aen d'eene zijde/ het vallen ende dalen aen d'ander zijde/souden veroorsaken/'t welcke is het ghene dat van de eerste opinie bevesticht wort: Antwoorde my/dat het alsoo niet toe en ginck/ dan dat de Noorder ende Zuyder Zeen/bescheydelijcken op eenen tijt/ghelijckelijcken quamen te wassen/ tot datse malcanderen ghemoetende waren/ende datse oock op eenen tijt weder ghelijckelijcken afliepen ende daelden/elck weder nae sijn oordt ende Zee toe/ende dat dit wassen ende opstijghen/ende daer nae t'vallen ende dalen een dinck was/ datse all'ooghs sagen/zijnde den aenstoot ende 't ghemoeten van den eenen Vloet met den anderen (als gesept is) op de 70. mijlen van de Noort-Zee/ende 30. mijlen van de Zuyder-Zee: Waer uyt men claerlijcken ghenoech can verstaen/dat het Vloeyen ende Ebben der Ocean/gheen puere Local verroersel en is/dan een alteratie ende siedinghe/waer mede voorsekerlijck/alle de Wateren op eenen tijt comen te wassen ende vloeyen/ende weder ghelijckelijcken vallen ende dalen/in sulcker voeghen/gelijck als het sieden van de Pot/tot een ghelijckenisse/ghestelt is. Ten waer niet moghelijcken/dese sake/door experientie/te begrijpen/dan in de Straet ofte Engte/daer hem de gheheele zee Ocean in een menght. Want dat men't door de Stranden (die teghens den anderen over comen) soude weten/wanneer't aen d'eene wast/of het aen d'ander valt/ mochten d'Enghelen alleen verseckeren/want de Menschen gheen ooghen hebben/ om so verre te sien/noch voeten om d'ooghen met soodanighen vasticheyt in een getye ('t welcke alleenlijcken ses uren tijts zijn) te moghen draghen.

Het

Het 15. Capittel. Van verscheyden Visch, ende maniere van visschen der Indianen.

DAer is in den Ocean ontelbaer menichte van Visch/ welcker specie ende eyghenschappen alleen van den Schepper moghen verclaert worden. Veel van dien/ zijn van de selve generatie, als men in de Zee van Europa vint/ ghelijck als daer zijn/ Elsten ende Steuren, die van uyt der Zee/ de Rivieren op loopen/ Dorados, (dat is Verghulden Zee-visch alsoo ghenaemt) Sardijnen, ende andere veel. Daer zijn andere/ die ick niet en weet/ datmense hier heeft/ ghelijck als die men noemt Cabrillas, (dat is Geytkens) die eenighe ghelijckenisse met de Truyten hebben/ ende die men in nieu Spaignien Bobos noemt/ die van uyt der Zee de Rivieren op loopen. Besugas ofte Brasemen/ noch Truyten, en hebbe niet ghesien/ segghen datmense in't Lant van Chile heeft. Atunen zijnder sommighe aen de Custe van Peru, doch weynich/ ende is een opinie / datse by tijden op-swemmen t'huyt te schieten in de Straet ofte Engte van Magallanes, gelijck als in Spaignien/ in de Straet van Gibraltâr, waerom die aldermeest aen de Custe van Chile, ghevonden worden: Hoe wel dat den Atun, die ick van daer hebbe sien brengen/ niet en is als die van Spaignien. In d'Eylanden/ die men noemt van te Loefwaert/ welcke zijn/ Cuba, Espanola, Puerto Rico, Iamaica, vint men/ van die men noemt Manatij, dat een vreemde sorte van Visch is/ soomen't Visch noemen mach/ is een Beest die haer jongen levent voort brengt/ hebbende t'eten ende soch daerse die met voedet ofte op brengt/ ende gaet haer in't Velt met Gras weyden/ maer is haer in effect ordinaris in't Water onderhoudende/ ende daerom soo wortse voor Visch ghegheten/ hoe wel dat icket (als ickse in Santo Domingo op een Vrydach adt) bynaest argernisse in hadde/ niet so seer om 'tgene dat gesept is/ als om dat het in de coleur ende smaeck anders niet en was/ als stucken van Kalfs Vleesch. Ende desen Visch is op plaetsen van de Beenen / aen stucken wesende/ so groot/ als of het van een Koeye waer. Van de Tiburones (dat zijn Hayen) ende van haer ongheloofelijcke gulsicheyt/ hebbe my met reden verwondert/ als ick siende was/ aen eenen diese in de voorseyde Haven ghevanghen hadden/ datse hem in den crop vonden een groot Vleysch-houwers Mes/ met eenen grooten ijseren Hoeck ofte hanghel/ ende een groot stuck van een Ossen hooft / met eenen gheheelen Hoorn/ ende ick en weet niet wel offer beyde gaer by waren. Ick hebbe ghesien voor tijdtverdrijf/ datse een vierendeel van een Creng/ van om hoogh af hingen/ in een put waters/ die de Zee maeckt/ hoe datter in een ooghenblick/ een rot Hayen / op den Reuck/ nae toe quamen/ ende op dat men daer wat meer vermaken van mochte hebben/ soo en ghenaeckten 't Vleesch van de Creng/ op ick en weet hoe veel spannen nae/ t'water niet/ hebbende daer rontsom de voorseyde Hayen / de welcke in de Lucht op sprongen/ vattende alsoo in een spronghe met uytnemende radicheyt / een stuck Vleesch/ met been met al daer van af/ maeyende alsoo 'tselfde ghehangen stuck van de Creng/ gelijck of het van eenen cleynen teeren Visch gheweest hadde/ soodanighen Vliemen ende scherpten hebbense in hare Tanden. Dicht aen/ ende op dese Hayen/ swemmen altoos een sorte van Viskens diese Rómeros noemen: Ende al doense noch soo veel/ soo en connense die niet van haer weeren. Dese onderhouden haer met het ghene dat de Hayen van de zijden ontsnapt. Boladorus (dat is vliegende Visch gesept) is een ander sorte van Viskens/ die men in de Zee binnen den Tropicos vindt / ende ick en weet niet/ datse buyten dien gevonden wort. Dese worden van de Dorados vervolcht/ ende om

Dit van de Tubaronen ofte Hayen/ hebbe ic dickwils in Oost Indien ende op den wegh daer nae toe ghesien ende bemerckt.

ende om haer daer van te bevrijden/ heffen haer uyt der Zee op/ vlieghende alsoo een goet stuck weeghs door de lucht heen/ waerom die Boladorus ghenaemt worden/ hebben Vleughelkens gelijck als van stijf Doeck ofte Parckement/ die haer een poos in de Lucht op houden. In het Schip daer ick in voer/ vloogh ofte sproncker een in/ die ick de ghedaente van de Vleughelen sach/ ende waren als ick gheseyt hebbe. Van de Lagarten ofte Caymanen (gelijck syse noemen) is in de Historien van Indien veel gheschreven/ zijn voorsekerlijcken/ de gene die Plinius ende d'ouderen Crocodilen noemen. Men vindtse aen de heete Stranden ende Rivieren/ want aen de Stranden ende Rivieren die cout zijn/ en wordense niet ghevonden/ daerom soo en zijnder aen alle de Custen van Peru tot Paira toe/ gantsch gheen/ zijnde van daer voortaen seer gemeyn in de Rivieren/ is een bijster wreet Dier/ doch seer bot ende plomp: Den roof diese nemen/ doense buyten 't Water/ ende het ghene sy nemen/ verdrenckense in 't Water/ maer en slockent niet op/ dan alsse buyten ofte boven 't water zijn/ want hebben de keel in sulcker voeghen/ datse lichtelijcken souden verstiicken/ soo daer water in quam. Het ghevecht van den Cayman met den Tyger (die daer in Indien uytnemende wreet zijn) is een dinck om te verwonderen: een van onse Religieusen heeft my vertrocken/ dat hy dese Beesten seer hestich heeft sien vechten/ aen de Zee-cant: Den Cayman treften den Tyger dapperlijck met syn steert/ soeckende die/ met syn groote cracht/ in 't Water te sleppen. Den Tyger daer en teghens/ dede groote weer in 't vatten met syn Clauwen/ hem op 't Lant treckende. Eyndelijcken/ den Tyger verwon ende scheurde den Crocodil op/ 't welcke aen de buyck heeft moeten wesen: want haer die alleen weeck is/ zijnde alle de reste soo hardt/ datmense met gheen Spiets/ jae qualijcken met een Roer soude connen passeren. Maer seer heerlijck was d'overwinninge/ die een Indiaen van eenen anderen Cayman hadde/ den welcken van den selven een soonken ontgrepen/ ende terstont onder 't water verborghen hadde/ waer van den Indiaen/ weemoedich ende uytsinnich wesende/ hem terstont daer na gesprongen heeft/ met een mes inde hant: Ende soo gelijck als het excellente duyckers zijn/ ende den Cayman niet en can vatten/ dan buyten 't water/ heeft hem in sulcker voegen van onderen in den buyck ghetreft/ dat den Cayman gewont zijnde/ aen de Strandt quam drijven/ latende het Jonghsken los gaen/ hoe wel dat het al doot ende versticktt/ ofte verdroncken was. Maer de oorloch ende 't ghevecht die d'Indianen met de Walvisschen hebben/ is noch meer te verwonderen/ 't welcke voorseker een grootheyt des Almoghenden Scheppers is/ een soo swacken Volck/ als d'Indianen zijn/ abelheyt ende moet te geven/ om die alder wreetste ende mismaeckste ghedierten/ van alle die in de Werelt zijn/ te deeren bestoppen/ ende niet alleenlijck daer tegens vechten/ maer overwinnen/ ende daer van soo lustelijcken triumpheren. Dit siende/ is my dickwils inden sin gecomen/ 't gene dat in den Psalm/ van den Walvisch geseyt wort/ Draco iste quem formasti ad illudendum ei. Wat isser meerder spot/ dan dat een Indiaen alleen/ met een coorde verwonnen ende ghebonden brengt/ eenen Walvisch/ so groot als eenen Bergh. De maniere die d'Indianen van Florida ghebruycken (nae my ervaren Persoonen onderrecht hebben) alwaer men een groote menichte van Walvisschen heeft/ is/ datse haer stellen in een Canoa ofte Schuytken/ roepende alsoo tot aen den rugghe van de Walvisch: Daer by zijnde/ soo springht hy met een groote radicheyt/ ende climt hem op den neck/ ende alsoo al rijdende/ verwachtende tijdt/ heeft hy een scherpe ende stijve stock ofte pael/ (dien hy met hem brengt) den welcken hy/ door een van de neusgaten des Walvisch heen steeckt: Ic heet neusgaten daer sy door asemtochten/ ende 't water uyt blasen: Terstont daer nae/ soo maeckt ende slaet hy hem wel dicht ende dapper met een ander knodse ofte stock/ ende doet hem wel diep te gronde schieten. Den

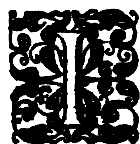
Walvisch

De vlieghende Visch hebbe ick oock buyten de Tropicos gesien/ op de hooghte van 39. graden/ by Weste de Vlaemsche Eylanden/ en waren so groot als cleyne schelvisschen/ gelijck als in mijn Itinerario (op mijn wederom comste van Oost-Indien) geannoteert is.

Walvisch tiert ende raest seer bijster/slaende slaghen in de Zee/ende heffende Bergen van Water over eynde/sinckende alsnu met een ghebruys neder/ende comende alsdan weder op springhen/niet wetende van uytsinnicheyt wat bestaen. Den Indiaen hout hem Ruyter te Peert al stil sittende/ende de verbeteringe die hy hem/op't eerste quaet gheeft/is/dat hy hem noch een ander staeck (gelijck als d'eerste) door't ander neusgat heen jaeght/'twelcke hy daer soo wel in heyt/dat hy't gheheel verstopt/ende hem daer door den aemtocht beneemt/waer mede hy wederom in syn Canoa ofte Schuytken springht/'twelcke hy aen de zijde van den Walvisch nae sleypende heeft: Alsdan wijckt hy met syn Canoa aen d'een zijde/latende syn Coorde eerst wel ghebonden aen den Walvisch/die hy ghenoech gevende/den welcken/soo langhe als hy diepten ghenoech heeft/hem om ende wederom keert/als rasende van boosheyt/comende eyndelijck allengskens 't Lant te ghenaken/alwaer hy/door syn ongeschickt groot lichaem/haest op't droogh vast blijft/sonder voor ofte achterwaerts te mogen wijcken: Alsdan soo comen terstont menichte van Indianen nae den verwonnen toe loopen/om van synen buyt deel te hebben/in effect smijten hem voorts doot/ende deylen hem aen stucken makende van syn Vleesch/'twelcke quaet genoech is (gedrooght ende ghemalen wesende) een seker meel/dat sy voor haren cost gebruycken/ende haer langhen tijt duert. Alhier is oock volbracht/het ghene dat van den selven Walvisch/in een ander Psalm/ghesept wordt: Dedisti eum escam populis Æthiopum. Den Adelantado Petro Melendes/heeft ons dickwils dese Visscherye vertrocken: Waer van Modardes in syn Boeck oock mentie maeckt. Al hoe wel dat het wat breeder is/soo en laet het daerom niet weerdich te zijn/oock van een ander Visscherye te verhalen/die d'Indianen ordinaris in de Zee ghebruycken/maken bindtsels ofte bondels/als van Biesen/ofte gedrooghde Water-liesen/wel te samen gebonden/diese aldaer Balsas noemen/de welcke sy op den rugge dragen tot de Zee toe: Aen de Zeecant comende/worpense de selve in't water/ende springen daer met der haest al schrijelingh/ende Ruyter te Peert op/roeyende met een spaentken van d'eene ende d'ander zijde/varende alsoo een mijl ofte twee/t'Zeewaerts in/visschen/ende hebben op de selve Bondels hare Netten ende Want ligghen/hen op de Balsas boven houden/worpen de Netten ende t'Wandt uyt/ende liggen alsoo en visschen geheele daghen ende nachten over/tot dat sy haren Back vol hebben/waer mede blijdelijcken weder nae't Lant toe comen. Voorwaer om haer in Callao de Lima/te sien gaen visschen/was voor my een dinck van grooter vermakelijckheyt/want waeren seer veel/ende elck een om prijs op syn Bondel ofte Balsilla schrijeling als Ruyter te peert sittende/toghen door die Zeebaren heen/(die aldaer/daerse visschen/hol gaen) soo dat het schenen de Tritoenen ofte Neptunen te wesen/die men op't Water schildert. Met datse weder aen't Lant comen/trecken here Schuytkens uyt het water/nemense op de schouderen/ende doense terstont aen stucken los/spreydende de Biesen langhs de Strant heen/om te drooghen. Andere Indianen/te weten/die van de Valleyen van Yca, plachten te gaen visschen in Vellen/ofte op-ghe-blasen Zee-wolfs-huyden/diese altemets vol windts bliesen/ghelijck als de Windtballen ofte Ballonsen/om niet te gront te gaen. In de Valleye van Cauette, diese in voorighen tijden de Guarco noemden/was een groote menichte van Visschers: ende om datse den Inga tegens stonden/als hy't selve Landt veroverde/maeckte eenen versierden peys met hen/ende spelieden/om hem feeste ende eere aen te doen/ordonneerden een Visscherye van veel duysent Indianen/die op haer Balses t'Zeewaert in voeren/ende in de weder-comste soo hadde den Inga, stil-swijghende/Soldaten bereyt ghestelt/die daer een groote moort ende destructie onder deden/waer door 'tselve Lant soo onbewoont ghebleven is/wesende te voren soo populeus ende overvloedich. Hebbe noch

de noch een ander maniere van visschen gesien/ daer ick van den Vice-Roy Don Francisco de Tolledo ghebracht worde/ en was even wel niet in de Zee/ maer in een Riviere (diese noemen El Rio grande, dat is de groote Rivier ghesept) in de Provincie van de Charcas, alwaer eenighe Indianen Chiriguanas, onder t'water doocken/ die met een uytnemende rassicheyt/al swemmende/de Visch vervolghden/ hebbende Harpoen-Ysers ende Stickelgers in de rechter hant/swemmende alleen met de slincker handt/ doorstaken ende wonden de Visschen / ende brachtense alsoo met de Harpoenen over dweers int lijf boven/welcke Indiaenen voorwaer eer Visschen als Menschen ghe-leken. Nu dewijle dat wy uyt de Zee gheraeckt zijn / soo laet ons tot die ander sooy-ten van Wateren comen/die noch resteren om te segghen.

Het 16. *Capittel.* Van Lacken ofte Meyren die in Indien ghevonden worden.

IN de plaetse van de Zee Mediterraneo ofte Middellantsche Zee (waer van de Regioenen ofte Ghewesten van't oude Orbis ofte Wereldt/ghenieten) heeft den Schepper/de nieuwe Wereldt voorsien/ van veel Lacken oft Meyren/ende eenighe van dien so groot/datmense wel Zeen mach heeten/dewijle dat/die van Palestijnen, also van de schrift ghenaemt wort/niet meerder/nochte wel soo groot wesende/als eenighe van dese. De principaelste van de selve/is/die van Titicacca, in Peru ghelegen/ in de Provincie van Collao, van de welcke in dit teghenwoordich Boeck ghesept is/ dat die int omgaens heeft bynaest tachtentich mijlen/comende thien oft twaelf loopende Rivieren daer in loopen. Men begonstse op eenen tijdt met Barcken te bevaren/maer waren daer soo qualijck in bedreven/ dat d'eerste Barcke, die de Vaert begonst/ quam te barsten met een Onweer datter op stack. T'water daer van/ en is niet gheheel bitter ende brack/ ghelijck dat van de Zee/maer is soo dick ende troubelent/ dat het niet en deucht om te drincken. T'brenght twee sorten van Visschen voort in grooter menichte/waer van d'eene ghenoemt wert/Suches, welcke Visschen groot en smaeckelijcken zijn/maer flegmatijck ende ongesont. D'ander zijn ghenaemt/ Bogas, die ghesonder zijn/hoe wel cleynder/ende seer gratich. Van Water-Gansen ende Eynt-Voghelen/ heeft men t'gheheele Lack over / ontelbare menichte. Wanneer d'Indianen eenighe Feeste ende eerbiedinghe willen bewijsen / aen eenighe personnagie die door Chucuito ofte Osmasuio (t'welcke de twee Oeveren van't Lack zijn) syn passagie neemt / soo vergaderense een groote menichte van Balsen, ende maken int ront eenen rinck/ vervolghende ende besluytende alsoo de Gansen ende Eynt-Voghelen/tot dat syse met de handt grijpen/ende soo veel nemen alsse hebben willen. Dese maniere van Jaghen heetense Chaco. Aen de Oeveren van dit Lack/ heeft men van beyde zijden de beste bewoonde Vlecken der Indianen van Peru. Door de doortocht ofte loosinge van dit Water/ maeckt het een ander minder Lack/hoe wel dat het oock groot is/ t'welcke ghenaemt wort, Paria, alwaer men oock veel Vees heeft/namelijcken Porcuno, (dat zijn soorten van Verckens) die aldaer sonderling wel tieren/ door de Totora, die't Lack voortbrengt/ daer't Vee seer mede ghemest wort. Daer zijn veel ander Lacken op de hooge plaetsen van't gheberghte / van de welcke / Rivieren ofte Water-Beken uytspruyten/ die vervolghens voorder aen / seer schoone loopende Rivieren worden. Als men gaet van Arequipa nae Collao, heeft men boven om hoogh twee schoone Lacken/ staende aen beyde zijden van den wegh: uyt het eene loopt een water-beeck af/ die daer na een

Rivier wort/ende comt inde Zuyder Zee uytloopen. Van d'ander/ seyt men/ syn beginsel te hebben/de vermaerde Rivier van Aporima, uyt de welcke(met de groote vergaderinge van Rivieren / die van't self de ghebergte af comen) men ghelooft / dat die uytnemende Rivier van de Amazonas anders Marañon ghenoemt / synen oorspronck heeft/is een dinck dat ick dickwils overdacht hebbe/van waer dat so veel Lacken ofte Meyren/op't bovenste/van den gheheelen Reghel Ghebergten comen moghen/in de welcken geen Rivier en comen / maer daer spruyten eer seer veel overvloedighe Waterbeken uyt/sonder dat men sien can/dat de selve Lacken/int geheele Jaer door eens verminderen. Te dencken/dat dese Lacken van't sneeu(datter smilt)ofte van den reghen des Hemels voortcomen/en can niet gheheelijcken voldoen/want veel van dien/ soodanighe menichte van sneeus/noch te soo veel reghens niet en hebben/evenwel soo en sietmense niet verminderen/t'welcke al te samen een argument geeft/van dat het een uytspruytende ende vloepende Water is / dat van de Naturere aldaer voortghebracht wort: Niet teghenstaende / is wel te ghelooven/datter den regen ende t'sneeu op eenighe tijden van't Jaer hulp toe gheven. Dese Lacken zijn so ordinaris op de hooghste toppen der Gheberghten/dat men qualijcken eenige merckelijcke Rivieren vint/die haer beginsel/ van een eenighe van dien / niet en hebben. T'water van dese Lacken/is reyn ende claer/voept weynich visch/ende de selve diese heeft/is cleyn door de coude die men daer gheimeenlijcken heeft/al hoe wel dat men daer (dat een nieuwe verwonderinghe is) sommighe van dese Lacken vint/die gantsch t'eenemael heet zijn. Neut cynde der Valleye van Tarapay, by Potosij, heeft men een Lack / t'welcke soo ront is/dat het schijnt met een passer ghetrocken te wesen: Ende hoe wel het Landt/ daert uyt comt/seer cout is/soo is niet teghenstaende/ t'Water daer van / gheweldich heet/plachten daer dicht aen de canten te baden/want comende wat dieper naert midden toe/is de hitte onverdraeghlijck. Int midden van dit Lack maeckt het Water een opstijghende Meulen / ende siedent Water / van meer dan twintich voeten int begrijp/alwaer den oorspronck / ende opcomste / van t'selve Lack is: Ende hoe wel dat syn vloepsel ende voortcomste soo groot is / soo en siet men nochtans t'Lack nimmermeer yet vermeerderen/soo dat het schijnt aldaer weder in son selven te consumeren ofte moet eenighe verborghen loosinge hebben/daer t'water door uytloopt. Men en siet het van ghelijcken oock niet minderen / t'welcke oock noch een ander wonder is/niet teghenstaende/dat men daer een afloopent Water uytghetrocken heeft om sekere Artificien ofte Meulens van Metael met te malen. Ende dewijle dat het Water datter uytloopt/soo veel is/soo behoordet naer reden yet te verminderen. Nu achterlatende t'Lant van Peru, ende comende in nieu Spagnien / soo en zijn de Lacken van daer niet minder ghedenckweerdich / namelijcken/ dat soo seer vermaerde Lack van Mexico, int welcke men twee verscheyden wateren heeft/zijnde t'eene brack/ oft sout als Zee-Water/ende t'ander claer ende soet/ofte versch/door oorsaeck van de Rivieren die daer in vloepen. Int midden van't Lack staet een seer ghevoeghelijcke Clippe/met Baden ofte Badtstoven van warm water daer baden op/t'welcke aldaer van selfs vloept / ende wort voor de ghesontheydt seer goet ghevonden. Daer zijn Ackerwerven die int midden van't Lack/ op t'selve Water ghefundeert zijn / met haer gheinrechte bedden vol van duysenderley soorten van Zaden / Cruyden ende bloemen/ t'welcke/soomense niet en siet/niet wel moghelijck is/om te moghen verclaren/ gelijck als het is. De Stadt van Mexico is op dit Lack ghefundeert / hoe wel dat de Spagniaerden t'gheheele begrijp van de Stadt met aerden ghevult ende ghedempt hebben/hebbende alleenlijcken sommighe doorloopende wateren ghelaten/ die om / ende door de Stadt heen loopen/ met welcke wateren een groot gherief hebben / om alle

het ghene.

het ghene datse van doen hebben / te moghen brenghen/ als van Hout / Cruyderen/ Steen/ Vruchten van't Lant/ende alle andere dinghen. Cortés maecten daer Bargantinen in als hy Mexico over wan/maer daer nae docht 't hun seeckerder te wesen / die niet te ghebruycken/ ende alsoo dienen hen nu alleen met de Canoas, waer van groote menichte hebben. Dit Lack heeft veel Visch ende Jacht/ hoe wel dat ick er geen visch van waerden ofte estime ghesien hebbe: seggen dat de profijten daer van / meer als drie hondert duysent Ducaten waert zijn. Daer zijn noch ander ende meer Lacken/ ende noch niet beter van daer / van waer men Visch ghenoech nae Mexico brenght. De Provincie van Mechoacan, wordt alsoo ghenoemt / om dat het een Visch-Rijck Landt is/ende men heefter groote ende schoone Lacken / die overvloedich van Visch zijn/ende t'selve Lant is coel ende ghesont. Daer zijn noch veel ander Lacken / ende soo men van alle de selve mentie maken soude / en waer niet moghelijcken/die alleenlijcken int by sonder te moghen noemen. Wort alleenlijcken geadverteert/ het gene in dit teghenwoordigh Boeck aenghewesen wort/ dat men onder de Torrida grooter menichte van Lacken heeft/als op gheenighe plaetsen der Werelt. Met het gene dat ghesept is/ende noch een weynich dat wy van Rivieren ende Fonteynen segghen sullen/sullen volheynden het ghene dat ons in dese materie voorcomt te segghen.

Het 17. Capittel. Van diversche Fonteynen ende vloeyende Beken.

Helijck als op ander Contreyen der Werelt / alsoo heeft men oock in Indien groote verscheydenheyt van vloeyende Beken/Fonteynen ende Rivieren/ende sommighe van vreemde eygenschappen. In Guancavelica van Peru, alwaer de Mijnen van't Quicksilver zijn/ staet een Fonteyn die heet Water vloeyt / ende soo ghelijck als het is uytvloeyende/so is het veranderende in Steen-Clippe: Van dese Clippen ofte steen/ zijn by naest alle de huysen van't selve Dorp getimmert/ is een sachte ende Morwe-steen om te houwen/ende wort seer lichtelijcken met Yser bearbeydt/ ghelijck of het Hout waer/ende is lichtveerdich ende gheduerich. Soo daer yemant/t zy Menschen ofte Beesten/van dit Water comen te drincken/moeten daer af sterven/ om dies wille dat het in den buyck verstijft ende in steen verandert/waer door daer sommighe peerden van ghestorven zijn. So ghelijck als het selve Water/int vloeyen/in steen is veranderende / alsoo is het den wegh verstoppende/ daer't door vloeyt/waerom ghenoodicht/den loop al te mets te veranderen/ vloeyende op diversche plaetsen over/nae dat de Steen-Clippen aengroeyende. Op de punt ofte hoeck van Sinte Helena, staet een vloeyende Beke ofte Fonteyn van een seecker Betumen, dat in Peru, Copey ghenaemt wort/moet op de maniere wesen/als het ghene dat van de Schriftuere verhaelt wort/ van de woeste ofte wilde Valleye/daer men Putten van Betumen vont. De Zeeliden profiteren haer van dese Fonteyn ofte Put van't Copey, om de touwen ende taeckelen met te teeren/want het haer dient/voor't selve werck / gelijc als t'Pec ende Teer in Spaignien doet. Als ick mijn reyse dede langhs de Custe van Peru, nae nieu Spaignien toe/soo worden my van den Stuerman ghewesen/het Eylant van de Wolven ghenaemt/alwaer een ander Fonteyn ofte Put van Copey ofte Betumen (ghelijck als gheseyt is) vloeyde/daer sy van gelijcken de touwen met Teeren. Ende daer is noch een ander fonteyn ofte vloeyende beke van Teer/de selven Piloot (t'welcke een seer excellent man in sijn ampt was) seyde my/dat het hem wel gebeurt was daer voorby zeylende/

Dier gelijcke fonteyn hebbe ick gesien int Eylandt Tercera, een vande Vlaemsche Eylanden.

(zijnde so diep t'Zeewaert in/ datse het lant uyt het gesicht verloren hadden) datse door den roock van't Copey quamen te weten/ waerse waren/ ende dat hem dit soo sekeren teycken was/ ghelijck als offse t'Lant verkent hadden / soodanich is de roock die hem aldaer eenwichlijcken/ van de vloeyende Beken verspreydt. In de Waterbaden/ die men heet/ van den Ingas, een Canael ofte Goot van water dat al siedende uytloopt/ ende daer dicht by / een ander soo cout als van sneeuwater. Den Inga hadde door een maniere/ t'eene met het ander (so als hy't hebben wilde) te temperen/ is een dinck om te noteren/ dat men soo dicht by den anderen/ vloeyende wateren heeft / van soo contrarie qualiteyten. Men heeft noch anders ontelbare menichte/ namelijck in de Provincie van de Charcas, in welcker Water/ men niet lijden mach / de handt daer een ave Maria lanck in te houden/ ghelijck als ick het selver op een wetspel ghesien hebbe. In Cusco heeft men een Erf ofte gelegentheyt / daer een Fonteyn van Sout uyt vloeyt/ want is al vloeyende in Sout veranderende / zijnde t'self de uytnemende wit ende goet/ dat soo't op ander plaetsen waer/ en soude gheen cleyne rijckdom wesen/ maer en heeft aldaer niet veel te bedieden/ door d'overvloedicheydt die men daer van Sout heeft. De vloeyende Wateren die men heeft in Guayaquil, (t'welcke in Peru, ende by naest onder de Linea Equinoctiael is) hout men voor een remedie ende ghesontheydt/ teghens de pocken ende andere dierghelijcke kranckheden/ waerom daer van verre weghen comen/ om ghesontheydt te vercrijghen: segghen hier van d'oorsake te wesen/ om dat men door t'selve gheheele Lant over/ wonder veel van de wortelen heeft/ die mē Carçaparilla noemt/ welcker deucht ende operatie so notoir ende bekent is/ ende dat de Wateren daer van/ int doorloopen/ de cracht crijghen om te ghenesen. Bilcanota is een Gheberghte / welcke (nae d'opinie van't Volck) ghelegen is / op de hooghste plaets van gantsch Peru, is op't bovenste met sneeu bedeckt/ ende op plaetsen so swart als kolen: Daer vloeyen twee Wateren uyt/ die naer verscheyden Oorden afloopen/ ende in weynich spatie groote loopende Beken worden / ende wat vorder een/ seer schoone Rivieren/ waer van d'eene naer Callao, ende t'groote Lach Titicaca toe loopt/ ende d'andere nae d'Andes, welcke is / die men noemt Yucay, de welcken haer vermenghende/ met andere / in de Noordt-Zee uytloopt met een gheweldighe stroom. Dese Watervloet/ alsse eerst uyt de Steenrotse (van den voorseyden Bilcanota) loopt/ is al even eens/ als Water van Lexia, (ofte loogh) van een asch-verwighe coleur/ ende is over/al van hem ghevende / eenen roock ofte damp / als van verbrande dinghen/ loopende alsoo een groot stuck weghs / tot dat de menichte der Wateren / die daer in comen/ den brant ende roock (die't van sijn beginsel af met brenght) lesschen ende uytdoen. Hebbe in nieu Spagnien/ een Waterbeeck gesien / ghelijck als van Inct / wat blauachtich/ ende een ander in Peru, van rooder verwe/ gelijck als van bloet/ waerom de roode Rivier ghenaemt wort.

Het 18. Capittel. Van de Rivieren.

Onder alle Rivieren/ ende niet alleen van Indien/ maer oock van de gantsche Werelt/ heeft de Rivier / Marañon, ofte van de Amazonen, d'eerste plaets / van den welcken int voorgaende Boeck ghehandelt is: Dese is op verscheyden reysen/ van de Spagnaerden bevaren gewesst/ soeckende Landen t'ontdecken die (nae dat den roep is) van grooter rijckdom zijn/ namelijcken/ de contreyen El Dorado, dat is t'Verguldt/ ghesept/ ende Paytiti ghenaemt/ alwaer den Adelantado Iuan de Salinas, een merckelijcke tocht in gedaen heeft hoe wel. dat de

dat de selve van weynich effect was: Heeft een passagie/ die sy de Pongo noemen/ de welcke een van de periculeuste der Werelt moet wesen: Want om dies wille/ dat het tusschen twee gheweldighe hooghe/ afghebickte Steenrotsen beknypt is/ soo is het met een groote storttinghe van boven neder vallende/ in een afgrijselijcke diepte/ alwaer t'Water/ met dien grooten val/ soodanighe draeyewielens ende maelstroomen is makende/ dat het onmoghelijck schijnt/ daer te mogen afstromen/ sonder te verdrincken/ ende in de gront te schieten: Dies niet teghenstaende/ soo heeft het de vermetentheyt der Menschen derren bestaen/ dien wegh door te passeren/ door de begheerlijckheyt van dat so vermaerde Dorado, ofte t'Verguldt/ lieten hen boven af neder vallen/ zijnde door de furie ende t'ghedruys van de Rivier voortghedreven/ hen wel vast houdende aen de Canoas ofte Barcken daer sy in waren: Ende hoe wel/ dat de selve/ int afvallen/ ommuyp welden/ ende sy lieden met Canoas met al/ te gront ginghen/ zijn niet te min/ wederom boven/ ende terecht ghecomen/ ende eyndtlijcken met listen/ trachte ende ghewelt daer door gheraeckt/ in somma/ dat het gheheele Heyr behouden doorquam/ uytghesondert seer weynich/ die daer verdroncken. Ende t'ghene dat meer te verwonderen is/ wisten hen so wel te hebben met practijcken/ datse gantsch niet met allen (van de munitie ende Bus-cruyt datse met hen hadden) en verlooren/ int wederom keeren: Want int eynde/ nae groote moeyten ende perijckelen/ moesten daer weder doorcomen ende clauwerden op een van die overhooghe Steenrotsen/ hun aen de Poignaerden/ diese instaken/ vast houdende. Een ander Tocht isser in de selve Rivier ghedaen van den Capiteyn Pedro de Orsua, ende door het overlijden des selven/ soo quam het volck te mutineren/ waerom daer ander Capiteynen waren/ die den wegh/ van den Arm/ ofte Rivier/ die tot aen de Noort Zee uyt comt/ vervolghden. Een Religieus van ons ghesellschap/ seyde ons/ (dat wesende noch Leecke) hem ghevonden te hebben/ in alle de voorseyde gheschiedenisse ende Tocht/ ende hoe dat de Water-ghetijden/ tot bynaest hondert mijlen/ de Rivier opwaerts aenliepen/ ende soo wanneer datse haer in de Zee comt te vermenghen/ soo is men bynaest onder de Linie, ofte niet verre daer van: heeft t'seventich mijlen in de wijde van de mont ofte incomste/ t'welcke ongheloofelijck schijnt te wesen/ want gaet de Middelantsche Zee/ in de breede/ te boven/ hoe wel dat ander hem in hare schriften niet meer als 25. ofte 30. mijlen/ in de mont ofte incomste/ en gheven. Nae de voorseyde Rivier/ soo heeft de tweede plaets/ van de gantsche Werelt/ El Rio de la plata, ofte de Rivier van't Silver/ die anders El Paraguay ghenoemt wort/ de welcke uyt den Reghel Ghebergten van Peru afloopt/ tot in de Zee toe/ op de hooghte van 35. graden aen de Zuytzijde: wast ofte vloeyt/ nae sy segghen/ op de maniere als den Nilus, maer sonder comparatie/ veel meer/ want maeckt/ van de Velden diese besprenckt/ (den tijdt van drie maenden) een gheheele Zee/ keerende daer nae weder in syn moeder/ wort van groote Schepen bevaren/ ende dat seer veel mijlen innewaerts aen. Daer zijn noch ander Rivieren/ ende hoe wel die van soodanighe groote niet en zijn/ soo comense niet teghenstaende met de grootste van Europa over een/ ende gaense noch verre te boven/ ghelijck als daer is/ die van Magdalena, by Santha Martha, Rio granne, ofte de groote Rivier/ die van Alvarodo in nieu Spagnien/ ende andere ontelbare. Aen de Zuytzijde/ int gheberghte van Peru, en zijn ghemeynlijcken de Rivieren soo groot niet/ want hebben weynich spatie om te loopen/ ende en moghen soo veel wateren niet by een vergaderen/ doch zijn gewelдich/ om datse van't gheberghte af storten ende haestighe overstulpinghen hebben/ waerom de selve periculeus/ ende oorsaecken gheweest zijn/ van vele dooden. In den tijt van de hitte/ so wassense ende comen met stortvloeden. Ick hebber langhs de Custen/ seven en twintich ghepasseert/ onder welcke niet en was/ die ick gronden coste/

om over te gaen. D'Indianen gebruycken de duysenderley consten/ om de Rivieren te passeren/ hebben op sommighe plaetsen/ een lijn ofte coorde/ dwers over (van d'een zijde tot d'ander) gheschoren/ ende daer aen een korf gehangen daer den genen die passeren wil/ hem in set/ waer mede sy hem alsoo van den Oever af over halen/ ende alsoo passeert men in den korf/ over ende weer over. Op ander plaetsen sit een Indiaen al schrijelingh op een Balsa ofte Bondel van strop ofte biesen/ ende neemt den ghenen/ die passeren wil/ achter hem op/ roeyende also met een Spaen-hout/ brengt se hem over. Op ander Contreyen hebbense een groot Net ofte Vlot van droogh Cauwoorden ghemaeckt/ daer sy den passagier op setten/ ofte leggen daer t'goet op/ dat men over hebben wil/ ende d'Indiaenen swemmen voor uyt/ ende trecken al swemmende met coorden t'Vlot voort/ ghelijck als de Peerden een Waghen ofte karre doen/ ende andere comen van achteren aen/ douwen ende stooten/ ende alsoo helpen sy malcanderen/ tot dat het over is: over wesende/ nemen hare Ballen van Cauwoorden op den neck/ ende swemmen also weder aen d'ander zijde. Dit doense in Peru in de Rivier Santa ghenaemt. Inde Rivier van Alvarado, in nieu Spagnien/ worden wy op een bardt ofte plancke over gevoert/ die d'Indiaenen op de schouderen nemen/ ende daer alsoo met door de Rivier heen gaen/ ende als sy de gront comen te verliesen/ so swemmen sy die voorts over. Dese ende ander diergelijcke duysentderley manieren/ die sy hebben/ van over de Rivieren te passeren/ brenghen voorwaer een beschroemtheyt aen/ alsment siet/ om dat het soo swacke ende handeloose middelen schijnen te wesen/ doch zijn in effect seer seker. Bruggen en hebbense noyt ghebruyckt/ dan van Biesen ende Stropmatten/ maer nu heeft men al op eenige Rivieren/ door neersticheyt van eerlijcke Gouverneurs/ sommighe steenen Bruggen/ doch veel min/ dan't wel van doen ende vereysschende is/ zijnde in een Lant daer so veel Menschen/ door gebreck van dien/ comen te verdrincken/ ende dat soo veel gelt op brenght/ daer niet alleen in Spagnien/ maer oock in vreemde Landen/ costelijcke ende hoovaerdighe Palleysen met ghetimmert worden. Wt de Rivieren/ die van de Gheberghten afloopen/ trecken d'Indianen veel ende groote doorloopende Wateren ofte conduiten tot in de Valleyen ende platte Landen/ om t'Lant te begieten/ de welcke sy soo ordentlijck ende voeghelijcken wisten te leyden/ dat het int Landt van Murcien nochte in Milanen niet beter en can wesen/ t'welcke oock den meesten ende alle den rijckdom is/ die men in de platte Landen van Peru, als oock op veel ander plaetsen van Indien/ heeft.

Het 19. *Capittel.* Van de qualiteyt van't Landt van Indien int Generael.

De qualiteyt van't Lant van Indien (dewijle de selve de laetste van de drie Elementen is/ die wy voorghestelt hebben/ in dit Boeck te tracteren) mach int meeste deel wel verstaen worden/ van't gene dat int voorgaende Boec/ van de Torrida Zona geargumenteert is/ dewijle dat het meesten deel van Indien/ daer onder gheleghen is: Maer om t'selve te beter te verstaen/ soo hebbe ick drie verscheydenheden van Landen (daer ick in die Contreyen ghewandelt hebbe) aenghemerckt/ waer van t'eene leegh/ t'ander seer hoog/ en het derde dat tusschen dese twee comt/ uytnemende is. Het leeghe Landt/ is het ghene dat aen de Zee-Custe ende in gantsch Indien ghevonden wort/ t'welcke ordinaris seer vochtich ende heet is/ waerom het oock t'onghesontste ende nu ter tijt t'minste bewoont is: Hoe wel datter in voorighen tijden groote bewoonde

woonde Vlecken van Indianen gheweest zijn / ghelijck als de Historien van nieu
Spagnien ende Peru ghetuyghen: Want de wijle dat de selve Regioen ofte Geweste
t'Naturael was/van den ghenen die daer in gheboren ende opghevoet worden/soo
consten sy haer daer wel onderhouden ende aerden/leefden van de visscherye der Zee/
ende van de Ackerbouwinghe die sy deden / treckende loopende Wateren ofte con-
duiten uyt de Rivieren/daer sy't ghebreck van den reghen met remedieerden/die ordi-
naris seer weynich aen de Custe/ende op sommige plaetsen gantsch niet en valt. Dese
leeghe Landtschappe heeft groote plaetsen ende contreyen die onvaerbaer zijn/ ende
dat/door de Sant-Landen/die men daer bijster ende moeylijck / jae gheheele Bergen
van heeft/als oock door de Morassen/om dat het Water / alst van boven comt afloo-
pen/ dickwils gheen uytcomste en vint / ende daerom alsoo staen blijft. Morassen en-
de verdroncken Landen/ sonder remedie is veroorsakende / in effect/ dat het meesten
deel/ van de Zee-Custe in Indien / soodanighe is /namelijcken / aen den cant van de
Zuyder Zee. By onse tijden/ soo is de habitatie van dese Custe ende leeghe Landen/
soo verrmindert ende te niet ghegaen/dat van de dertich deelen/de neghen en twintich Nota.
wel vergaen zijn: Ende het ghene/dat van de Indiaen noch duert/ende in esse is/ge-
looven veel/dat het eer yet lang/ gantsch ende t'eenemael te niet ende wech sal wesen.
Dit selve werdt van diversche / verscheyden oorsaken toe gheschreven: Eenighe leg-
ghent op den grooten arbeyt ende quellinghe diese d'Indianen aenghedaen hebben:
andere op de verscheyden manieren van spijsen ende dranken/ diese ghebruyckt heb-
ben/naer datse der Spaenscher usantien deelachtich geworden zijn: Etlijcke leggent
op d'ongheregehelde dertelheydt/ diese int drincken ende andere misbruycken hebben.
Ende ick houde oock voor ghewis/dat dese ongheregheltheydt/ de meeste ende princi-
paelste oorsake geweest is / van haren ondergangh ende verminderinghe : t'selve te
argumenteren en comt nu niet te pas. Int voorseyde leege Lant/dat door den brandt
onghesont ende luttel bequaem is/voor der Menschen habitatie / heeft men exceptie
van sommighe plaetsen / die ghetempert ende vruchtbaer zijn / ghelijck als daer zijn
t'meesten deel van de vlacke Landen ende Velden van Peru, alwaer men coele ende
overvloedige Valleyen heeft. De habitatie van't meeste deel der Custen/wort onder-
houden met de traffijck ende handelinge der Zeevaert op Spagnien/ daer de gheheele
staet ende conservatie van Indien aen hanght. Men heeft aen de Custe / sommighe
bewoonde Steden / als in Peru , Lima, Truxillo , Panamâ ende Cartagena, aen't vaste
Lant / Santo Domingo, Puerto Rico, ende de Havana in d'Eylanden / ende noch veel
andere Vlecken/als Vera Crus in nieu Spagnien/Yca, Arica, ende meer andere in Peru;
ende ghemeynlijcken soo hebben de Havens (doch weynich) altoos eenige Gemeyn-
ten ende Woon plaetsen. De tweede maniere van Lant/ is een ander/ uytnemende
hooghe/ende vervolghens cout ende droogh/ghelijck als t'Gheberghte gemeynlijcken
is: Dese Lantschappe/en is noch vruchtbaer noch vermakelijck/ maer gesont/waer-
om t'selve seer bewoont is: heeft Weyden/ende daer toe veel Vees/ twelck een groot
behulp ende t'meeste onderhout van s'Menschen leven is/waer mede t'ghebreck van
de Zaey-Landen ende Bouw-Ackeren geremedieert wert/met wisselen ende onder-
handelinghe. Het ghene dat dese Lantschappe bewoont/ende etlijcke Orden seer po-
puleus maect/is de Rijcdom van de Mijnen, die men daer in vint/want alle dinge het
Gout ende Silver onderworpen is. Men heeft alhier/door oorsake van de Mijnen, som-
mige bewoonde Vlecken/so van Spagniaerden/als Indianen/die seer populeus zijn/
gelijc als daer is Potosi ende Guancavelica in Peru, de Cacatecas in nieu Spagnië. Van
Indianë heeft mē t'gansche gebergte over/groote habitatie/die daer noch hedēsdaegs
haer onderhoudē/eñ willen seggē/dat d'Indianē daer vermenichvuldigē / uytgenomē
dat het-

dat het graven ende wercken / van de Mijnen, daer veel van zijn vernielende / ende sommighe alghemeyne siecten hebbender oock een grooten hoop van wegh ghenomen ende omghebracht / ghelijck als de Cocoliste in nieu Spagnien. Maer van wegen haerder onthoudinghe / soo en siet men in effect niet / datse in diminutie ofte verminderinghe gaen. In dese uytnemende Lantschappe / van't hooghe / coude ende drooghe Lant / heeft men de twee beneficien ofte weldaden van Weyden ende Mijnen die ick gheseyt hebbe / de welcke wel andere twee moghen vergelden / als de ghene die de leeghe Landen van de Custe hebben / als daer is de weldaet van de Traffijck ende Handelinghe der Zeevaert / met de vruchtbaerheydt der Wijnen die nieuwers en wassen als alleen in dese seer heete Landen. Tusschen de voorseyde twee uytnemende Lantschappen / comt het Lant van middelbare hooghte / eventwel t'eene luttel meer of min alst t'ander / maer en heeft gheen ghelijckenisse met de hitte van de Custe / noch met d'onghetempertheyt van't puere ghebergte. In dese gedaente van Landouwe / gheven d'Ackeren ende Zaey-Landen / wel Tarwe / Garst / ende Mays, t'welcke in seer hooghe Landen niet wassen wil / maer veel in leeghe. Heeft oock overvloet van Weyden ende Vees: Vruchten / gheboomten ende groenicheyt / waster ghenoech / ende is voor de ghesontheyt ende vermakelijckheydt / de beste habitatie: Ende alsoo is / oock het meeste dat in Indien bewoont wordt van dusdanighe qualiteyt. Ick hebbe met eenighe verdachtheyt (op verscheyden weghen ende discoursen / die ick ghedaen hebbe) daer op ghelet / ende by goede rekeninghe bevonden / dat de Provincien ende contreyē / die aldermeest bewoont / ende de beste van Indien zijn / zijn van desen doen / gelijck als men in nieu Spagnien (t'welcke sonder twijffel een van de beste is / dat van de Son beschenen wort) sien mach / t'zy van waer dat men daer aen comt / soo gaet men terstont / van de Custe af / nae't hoogh opclimmende. Ende hoe wel dat men van den oppersten opganck / daer nae weder begint te dalen / soo is het doch weynich / ende t'Landt blijft altoos veel hoogher dan de Custe. Op dese maniere is gheleghen / alle d'omliggende Landouwe van Mexico, ende t'gene dat naer de Vulcano, ofte vierighen Bergh toe loopt / t'welcke het beste lant van Indien is / als oock in Peru dat van Arequipa, Guamanga ende Cusco, doch altoos t'eene wat meer / ende t'ander wat min / ende is eyntlijcken al te mael hoogh Lant / zijnde van diepe Valleyen ende van hooge Geberchten / ende t'selfde is my oock gheseyt van Quito, Sanct Fé. Ende van't beste van't nieuwe Coninckrijck / is eyntlijcken een groote voorsichticheyt des Scheppers gheweest / te voorsien / dat bynaest t'meesten deel van't Landt van Indien / hoogh comt / op dat het ghetempert mochte wesen: Want leegh zijnde / soude onder de Zona Torrida seer heet wesen / namelijcken soo't verre van de Zee lach. Oock soo heeft bynaest alle het Lant / dat ic in Indien gesien hebbe / naebuerschap van d'eene ofte d'ander zijde / met eenighe gheberghten / ende somwijlen van alle canten. Dit selve is soo seer / dat ick (aldaer wesende) dickwils gheseyt hebbe / dat ick my wenschten op een plaets te wesen / daer ick den gheheelen Horison mochte vergheleijcken / ende met den Hemel ende vlacke aerde onderscheyden / ghelijck als men in Spagnien / op duysent velden sien mach. Maer ten staet my niet voor / dat ick oyt in Indien soodanigen gesichte ghehadt hebbe / noch op Eylanden / noch op vaste Lant / al hoe wel dat ick meer dan seven hondert mijlen weeghs in de lenghte ghereyst hebbe. Maer ghelijck als ick segge / soo was het om de habitatie van de selve Regioen oft Ghewesten / seer noodich / de Nabuerschap van't Gheberghte ende Heuvelen / om de hitte der Sonne te tempereren. Eñ also is het meest / dat van Indien bewoont is / op de maniere ende in voegen als geseyt is / eñ is int gemeyn / altemael een Lant van veel groenicheyt / Weyden eñ Gheboomten / gantsch contrarie van dat Aristoteles eñ d'Ouderen gemeynt hebben.

ben. In

ben. In sulcker voegen dat soo wanneer men van Europa nae Indien comt/so is men hem verwonderende/een soo lustighe groene Landouwe/ende soo vol frischeyt te sien/ hoe wel dat desen Reghel sommighe exceptien heeft/namelijcken in't Lant van Peru, twelcke onder allen seer vreemt is/maer van wy nu handelen sullen.

Het 20. Capittel. Van de eyghenschappen van't Landt van Peru.

VOor Peru, en verstaen wy niet / de gantsche ghedeelte der Werelt die men voor America aen teyckent/de wyle dat hier onder/ Brasilien, 't Coninckrijck van Chile, ende dat van Granaden, begrepen wort/ want gheenich van dese en is Peru, dan alleenlijcke/de ghedeelte/die gheleghen is/aen de Zuyt-zijde/beginnende van't Coninckrijcke van Quito (dat onder de Linea leyt) af/ ende streckende in de lenghte heen tot aen't Coninckrijck van Chile, dat onder de Tropicum uyt comt/ twelcke mach wesen/ses hondert mijlen in de lengte/hebbende in de breedde/niet meer dan 'tghene/dat het tot de Andes toe beslaende is/dat in't generael mach wesen/vijftich mijlen/hoe wel dat het op plaetsen (als nae de Cachapoyas toe) breeder is. Dese ghedeelte der Werelt/ 'twelcke Peru genaemt wort/is van een merckelijcke aenmerckinge/om dies wille dat het seer vreemde eygenschappen/ende by nae een exceptie van de ghenerale Reghel/der Landen van Indien/heeft. Want in den eersten/soo en hebben alle de Custen van dien/niet dan eenen Windt / ende en is niet den selven dye onder de Torrida plach te waeyen/maer zijn contrarie parthye / welcke den Zuyden ende Zuyt-westen wint is. Ten tweeden/soo ghelijck als den voorseyden Wint uyt de natuere/d'alder stormachtichste/swaermoedichste ende ongesontste/ van allen is/is aldaer in't contrarie/wonderlijcke/lieflijck/gesont ende vermakelijck/ jae soo seer / dat men den selven alleen de bewooninghe van de selve Custe mach toe schrijven/want sonder dien/soude dat onwoonbaer / heet ende swaermoedich wesen. Ten derden/dat het aen de selve Custe nimmermeer en regent/dondert/ hagelt/noch sneeut/twelcke een wonderlijck dinck is. Ten vierden / dat het in seer weynich spatie ofte distantie van de Custe af/seer dapper reghent ende sneeut. Ten vijfsten/dat streckende twee Reghelen van Gheberghten/even gelijck/ende gheleghen op een hooghte des Pools, men in den eenen Reghel groote menichte van Gheboomten heeft / reghenende aldaer het meeste deel van't Jaer/met groote hitten / ende op d'ander Reghel is het in't contrarie/gantsch kael ofte woest/ende seer cout/hebbende 't Jaer ghedeelt in Winter ende Somer/in Regen ende claer weer. Nu om alle t'selve te beter te verstaen/moet men aenmercken/dat Peru in drien gedeelt is/gelijck als lange ende smalle ghesnaeden Riemen te weten/in vlacke Landen/Berghen ende Andes. De vlacke Landen zijn aen de Custe der Zee/de Berghen zijn al te maal hellende / met sommighe Valleyen; d' Andes zijn grousame/groote ende dicke Gheberghten. De vlacke Landen mogen hebben in de breedde/ontrent thien mijlen/op sommighe plaetsen wat min of meer. De Berghen mogen oock twintich hebben/ende d' Andes ander twintich/ op ettelijcke plaetsen meer/ende op ander min/ strecken in de lengte/Noorden ende Zuyden/ende in de breedde/Oost ende West/is nochtans een wonder dinc/dat men in so weynich distantie/als daer zijn vijftich mijlen/liggende even verre van de Linea ende Pool af/soo grooten onderschept heeft/van dat het in d'eene plaets bynaest altoos reghent/ op d'ander plaets/by na nimmermeer/en op d'ander/by tijden. Op het vlacke lant en regent het nimmermeer/al hoewel datter sommighe een weynich nat oft vochticheyts

neer valt/

neer valt/ t'welcke sy Garua heeten/ende wort in Castilien Mollina ghenaemt/ dat is een natten damp ofte mist/ t'welcke altemets in eenige druppelen waters comt te veranderen ende neer vallen/maer men en heeft er in effect/ gheen Daken toe van doen/ noch daer en valt geen Water/dat sulcx vereyscht: hebbende de Daken van een Mat gemaeckt/met een weynich Aerde daer boven op/dat haer meer als ghenoech is. In d'Andes regent het by naest t'gheheele Jaer door/al hoe wel dat men daer op eenighe tijden meer claricheyt heeft/als op ander. In de Berghen/ welcke comen tusschen de twee uytnemende/soo regent het op de selve tijden/gelijck als in Spagnien/ te weten/ van September tot April toe/zijnde d'ander Maenden helder ende claer/ t'welcke is/als de Son daer verst van af is/zijnde in't contrarie/alsser de Son naest by is/van't welcke in't voorgaende Boeck genoech gehandelt is. Het gene men d'Andes heet/ende t'ander dat de Ghebergten genoemt worden/zijn twee Reghelen van seer hooghe Ghebergten/die over de duysent mylen/in de streckinge mogen hebben/ende zijn gelegen in't ghesicht van den anderen/bynaest als paralel, ofte gelijck. In't Ghebergte onthouden haer ontelbare hoopen van Vicuñas, welcke zijn in de lichtveerdicheyt/ gelijck als wilde Bergh-geyten. Van gelijcken so onthouden haer/daer oock de gene die men Guanacos ende Pacos noemt/ t'welcke de Schapen/ ende ghelijckelijcken de Last-Peerden van't selve Lant zijn/daer op synen tijt van gehandelt sal worden. In d'Andes onthouden haer Apen ende Mery-katten/die seer gracieus zijn/met menichte van Papegaeyen. Ende aldaer wast oock het kruyt/ ofte den Boom/Coca genaemt/ dat van d'Indianen soo seer ge-estimeert/ende in syn handelinge/so veel Gelts weert is. Het gene men Geberghte noemt/heeft op plaetsen/daerse open zijn/ Valleyen/alwaer men de beste habitatie van gheheel Peru heeft/ghelijck als daer is/ die van Xauxa, van Andaguayalas, ende die van Yucay. In dese Valleyen soo wast het Mays, Koorn ende Vruchten/in d'eene wat min of meer als in d'ander. De Stadt van Cusco gepasseert wesende (welcke in voorige tijden t'Hof van de Heeren van dese Coninckrijcken was) so scheyden haer de twee Regelen Ghebergten (die ick ghesept hebbe) wat wijder van den anderen/latende te midde wegen een groot Velt ofte vlacke Lant/ t'welcke de Provincie van Collao genaemt wort. Alhier heeft men menichte van Rivieren/ende groote Lack van Titicaca, met een groote Landouwe ende seer schoone Weyden: Maer al hoe wel dat het vlack Lant is/soo heeft het/niet tegenstaende/noch evenwel de selve hooghte ende ongetempertheyt/als t'Geberghte/ende brengt van ghelijcken geen gheboomte noch hout voort/ende remedieren t'gebreck van't Broot niet Wortelen (diese zaeyen) Papas genaemt/de welcke onder d'Aerde wassen/ende is de spijse der Indianen/makende van dese Wortelen (alsse droogh ende gecureert zijn) het gene dat sy Chuño noemen/welcke het Broot ende voetsel van't selve Landt is. Hebbender noch oock andere Wortelen ende Cruyden die sy eten/is een gesont/ende oock t'bewoonste ende t'rijckste Lant van Indien/door d'overvloedicheyt van het Vee/ t'welcke aldaer seer wel aerdet/soo wel de Schapen/Koeyen ende Geyten van Europa, als die van't Lant/diese Guanacos ende Pacos noemen. Men heeft daer oock jachts ghenoech van Patrijsen. De Provincie van Collao ghepasseert wesende/soo comt die van de Charcas, alwaer men Valleyen heeft/die seer heet ende vruchtbaer zijn. Ende men heeft daer oock seer woeste ende wilde ghebergthen die soo grooten Schat ofte rijckdomme van Mijnen hebben/datter op gheenige plaetsen ter Werelt/grooter noch soo rijcken gheweest zijn.

Het 21. Capittel. Van d'oorsaken diese gheven, van dat het op de vlacke Landen niet en reghent.

SO gelijck als het een soo extraordinaris dinck is/ dat men Landen heeft/daer't nimmermeer en regent/noch dondert/also ist oock natuerlijcken/dat de Menschen begeerlijck zijn/ om d'oorsake van soodanige nieuwicheyt te weten. Het discours datter van sommighe op ghedaen wort/van die dat met voordacht geconsidereert hebben/is/datter door ghebreck van materie/aen die Custe/geen dicke humeuren ofte dampen opgetrocken worden/die machtich ghenoech zijn om den reghen te verwecken/ dan alleen deyne ofte lichte humeuren/die alleenlijck maer den mist ende garua connen veroorsaken/ghelijck als wy in Europa sien/datter des morgens op veel daghen dampen op getrocken worden/ende die niet in reghen / maer alleen in mist comen te veranderen/ 'twelcke comt/om dat die materie niet dick noch crachtich genoech en is/ om in regen te veranderen. Ende dat sulckx aen de Custe van Peru eeuwichlijcken (ghelijck als in Europa by wijlen) is/seggen d'oorsake te wesen/om dat de selve Regioen/alemael uytnemende drooch/ende ongheleghen is/om dicke vapeuren ende dampen te moghen voort brenghen. De drooghte is goet te mercken/door die oneyndlijcke Sant-landen/ die daer zijn/als oock om dat men daer gantsch geen Fonteynen noch putten en vint/ ten zy dat het waer in seer groote diepten / van vijfthien ende meer Vademen / ende 'tselve moet noch wesen by eenige Rivieren/uyt welcker doordringhent Water/ men den Putten comt te vinden/jae soo seer/dat het by experientie ghesien is/ dat soo wanneer men de Rivieren uyt haer moeder ofte loop verleydde/ende wech nam/die eenen anderen cours gevende/soo zijn terstont de Putten droogh geworden / tot der tijt toe/ dat de Rivier weder tot synen eersten loop ghecomen was. Dese oorsake van niet te reghenen/wordt ghegeven/van weghen de materie: Nu van weghen t'efficient ofte de werckinghe/gheven een ander van niet minder aenmerckinghe / te weten / dat die excessive hooghte van't gheberghte/die de gheheele Custe langhs streckt / in sulcker voeghen de vlacke Landen beschuttende is dat die gheen wint van over Lant en laet waeyen/ten zy dat het soo hoogh is/datse de steyle toppen over waeyt/ende te boven gaet/waerom daer anders geenen wint en waeyt/als die van uyt der Zee/den welcken (door dien dat hy gheen wederpartye en heeft) alleen de vapeuren ofte dampen (die daer opgetrocken worden) niet en can verdouwen noch uytpersen om regen te maken: In voegen dat het beschutsel van't gheberghte verhinderende is/den vapeuren niet uytgheperst te worden makende dat die al te samen in mist verspreyt worde. By dit discours worden sommighe exempelen ghebracht/als daer is / het reghenen op sommighe Heuvelen aen de Custe/die wat minder beschut staen/gelijck als daer zijn de Bergen van Arica ende Arequipa. Item/ van dat het daer sommige Jaren gheregent heeft/soo wanneer daer de Noorde winden ofte Brisen regneerden/ over de gheheele spatie diese bewaeyden ende over-reyckten/gelijck als het gebeurt is/in't Jaer 78. op de vlacke Landen van Truxillo/alwaert seer veel regende/een dinck datse in menighe eeuwen niet ghesien hadden. Item / is aen de selve Custe reghenende / ter plaetsen / daer't ordinaris van de Brisen ofte Noorde winden bewaeyt wordt / ghelijck als in Guayaquil , als oock daer hen t'Landt seer verheft/ende uyt het beschutsel van't Gheberghte is af-wijckende / ghelijck als daer is voor by Arica. Op dese maniere wordt het van sommighe ghediscoureert / doch een yeghelijck mach

discoureren soo dat hen goet dunckt/is altoos seker/dat als men van't Gheberghte in de vlacke Velden af daelt/soo placht men te sien een ghedaente/ghelijck als twee Hemelen/d'eene boven om hoogh/helder ende claer/ende d'ander om leegh/doncker/ende ghelijck als een grauwe uytghespreyde Sluyer/die de gantsche Custe is bedeckende. Doch hoe wel dat het niet en regent/so is niet tegenstaende den voorseyde mist wonder profijtelijcken/om 't Gras op't Lant te doen groeyen/en om de Zaeylanden ende Bouw-ackeren in haer sapsoen te brenghen. Want al hoe wel datse soo veel stilstaende Wateren hebben/alsse selfs willen/diese uyt de Sloten trecken/so en weet ick nochtans niet/wat deucht dat de vochticheyt des Hemels meer heeft: Want soo de selfde Garua ofte Mist comt te ghebreken/soo heeft men terstont groot gebreck in de Zaeylanden ende Ackeren. Ende het ghene dat noch meer te verwonderen is/ is dat de Zant-landen/die gantsch droogh ende onvruchtbaer zijn: / van den selven Garua ofte Mist/met groenigheyt ende Bloemen vercierdt worden/ dat een seer vermaeckelijck dinck om sien is/zijnde oock van grooter profijten ende wel daer/om t'Vee op te weyden/die van't selve Gras wonder wel groeyen ende vet worden/ghelijck als men sien mach aen den Bergh/die den Sandt-bergh ghenaemt wort/ dicht by de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen.

Het 22. Capittel. Van de eyghenschappen van nieu Spagnien, met d'Eylanden, ende d'ander Landen meer.

In Weyden so excedeert/ofte heeft het Lant van nieu Spagnien voordeel/want men heefter ontelbaer geteelten/so van Peerden/Koeyen/Schapen/als van alle andere/ is van ghelijcken seer overvloedich van Vruchten/ende niet minder van Zaey-landen ende Ackeren/van alle Greynen/is in effect het vruchtbaerste ende volrijste Lant van gantsch Indien: Doch even wel soo heeft het Lant van Peru in een dinck groote avontagie ofte voordeel/te weten/in de Wijnen/want de selve wassen in Peru veel ende goet/nemende de plantinghe der Wijngaerden alle daeghs meer aen/wassen in seer heete valleyen/daer men t'bespringhsel van het Water/uyt de ghemaeckte sloten heeft. Maer in nieu Spagnien/hoe wel dat men daer Druyven heeft/soo en comen sy tot gheen perfecte noch volcomen rijpte/ghelijck alst wel vereyscht om Wijn te maken. D'oorsake hier van is/dat het aldaer in Iulio ende Augusto regent/ twelcke is/ te tijden dat de druyven rijp worde/waerom niet en connen comen tot de rijpte die sy va doen hebben: En so men daer met cracht en met veel neersticheyt eenige Wijn wilde maken/so soude die wesen als die Ghenoesche/ende die van Lombardijen/ die seer slap ende van een stercke smaeck is/soo datse van geen Druyven schijnt ghemaeckt te wesen. De Eylanden die men noemt van te Loefwaert/twelcke zijn La Española, Cuba, Puerto Rico ende d'andere meer/daer ontrent ghelegen / hebben seer veel groenicheyt/Weyden/ende groot Vee/ende dat/in grooter menichte. Men heeft daer ontelbare quantiteyt van Koeyen ende Verckens/die wilde geworden zijn. De neeringhe van dese Eylanden/is Suycker-keeten te hebben/ende met Ossen-huyden te handelen/hebben oock veel Caña fistola ofte Cassia ende Gingeber, want so men comt te sien/ t'ghene dat hier van/in een Vloot geladen wort/ schijnt een ongeloofelijck dinck te wesen/datter in Europa so veel verdaen mach worden/Brengen daer oock seer excellent en schoonschijnent Hout van daer/als Ebano en ander/voor Edificien ofte timmeragien/ en ander wercken. Men heefter veel van't Hout dat men Santo ofte Heylich noemt,/ twelcke

Van dit Hout hebbe ic in Tercera wesende veel en seer groote menichte sien, comen/ in de Vloten van Spaens Indie ende d'Antillas, dat seer.

welcke goet is om de siechte van de Pocken te ghenesen. Alle dese Eylanden (met die aldaer in de selve Contreye legghen / die ontelbaer zijn) zijn van een seer schoon ende vermakelijck ghesicht/want staen het gheheel Jaer door/bekleedt met groenicheyt/ende vol Gheboomte / soo datse niet en weten/wat dat Herfst ofte Winter is/ door de daghelijcksche vochtigheyt/met de hitte van de Torrida. Ende hoe wel dat het een oneyndelijck groot Landt is / soo is het niet teghenstaende van weynich bewooninghe/door dien dat het van syn selven groote ende dichte Arcabucos (alsoo noemense aldaer de dichte Bosschen) voort brenght. Hebben op de vlacke Landen veel Morassen ende Weeck-grondighe plaetsen. Ooch soo is daer noch een ander principale oorsake/van dat het weynich bewoont is/te weten/datter weynich van de ingheboren Indianen over ghebleven zijn / door die machtsame ongheregheltheyt van de eerste overwinners ofte ontdeckers ende bewoonders. Dienen haer den meesten tijdt met Swarten ofte Morianen/doch costen veel/ ende en zijn niet goet om 't Landt te bouwen. Dese Eylanden en gheven noch Koorn noch Wijn/ omdat het d'overvloedighe vruchtbaerheydt ende weelde van't Aerdtrijck / niet en laet tot granen comen/ maer schiet altemael in Loveren / ende seer oneffen uyt. En hebben van ghelijcken gheen Olijf-boomen/ofte ten minste gheen Olyven/maer wel veel Bladeren ende groenicheyt in't ghesicht/sonder tot perfectie te comen. Het Broot datse gebruycken/ is Cacavij, maer van wijn op synen tijt sullen tracteren. De Rivieren van dese Eylanden/hebben Gout/ 't welcke van sommighe uyt ghetrocken wordt / maer is weynich/ ende dat/door ghebreck van de Inghe boren / die dat beneficeren ofte bereyden. In dese Eylanden hebbe ick minder dan een Jaer gheweest / ende nae 't relaes ofte de kennisse/die ick van't vaste Landt van Indien hebbe comen crijghen/ (daer ick niet gheweest en hebbe) als daer is La Florida, Nicaragua, Guatimala, ende andere contreyen / verstae bevonest/te wesen van deser conditie/die ick ghesegt hebbe / van de welcke ick de bysonderste dinghen der natuere/die men daer heeft/alhier niet en stelle/ om dat ic daer gheen volcomen kennisse af en hebbe. Het Landt dat in gantsch West-Indien/ Spagnien/ende d'andere Regioenen ofte Ghewesten van Europa, aldermeest is ghelijckende/is het Coninckrijck van Chile, 't welcke gantsch buyten den Regel van d'ander Landen van de Torrida ende Tropico Capricorno streckende is / zijnde een Landt dat van syn selven vruchtbaer ende frisch is/hebbende alle soorten van Vruchten van Spagnien: Gheeft oock Koorn ende Wijn in abondantie / ende is overvloedich van Weyden ende Vee: De Climaet is ghesont ende getempert/tusschen heet ende cout/ heeft natuerlijcke Somer ende Winter/ende noch daer en boven/ quantiteyt van fijn Gout/is niet teghenstaende armelijck ende weynich bewoont/ door den daghelijckschen Oorlogh die * d'Araucanen ende haer Bondtghenooten doen / om dies wille dat het trotse/stercke Indianen/ende vrienden van haer Vryicheyt zijn.

schoon ende van veelderley soorte en coleuren wag-waerdich om sien.

* Dese Araucanen zijn dappere strijtbare en trotse Indianen/ingeboren ende besitters der Provincie van Arauco gelegen in 't Coninckrijck van Chile, op de hooghte van 36. graden aen de zuyt-zijde van de Linea, zijnde niet meer als 20. mijle groot/ de welcke de Spagnaerden meer wederstants ende te doen gegeven hebben/als alle de Landen van nieu Spagnien en Peru gelijckelijck/sonder tot hedens-daeghs noch geheel overwonnen te wesen/ gelijc

Het 23. *Capittel.* Van't Landt dat noch onbekent is, ende van't verschil, van eenen gheheelen dach, tusschen die van *Orienten* ofte Oosten, ende die van *Occidenten* ofte Westen.

MEn heeft groot vermoeden/ofte gissinghe / datter in de ghetemperde Zona, nae den Polum Antarcticum toe / vruchtbare ende groote Landen gelegen zijn/doch en zijn tot noch toe niet ontdeckt / noch daer en is in de selve Zona anders geen Lant bekent/dan alleen dat van Chile, ende een stuck weeghs dat nae de Cabo de bona Esperanca toe streckt/ gelijck als in t'eerste

als mit tractaet van Don Alonso d'Erzilla gelesen mach worden/die selfs persoonelijcke met ondersocht heeft/met het sweert in d'eene hant vechtende/ ende de penne in d'ander hant annoterende. etc.

Boeck ghesept is. In d'ander twee Zonas ofte Gewesten der Polen, en weet men van gelijcken niet/offe bewoont zijn/of niet: Noch oock of het Lant/ghelegen voorbp de Straet ofte Engte van Magal'anes, hem streckende is/tot onder den Polum Antarcticum, want het alderhoochste datter van bekent is/is ghe weest op 56. graet/als boven geroert is. Van ghelijcken soo en can men niet weten/tot hoe verre dat het Lant/dat van de Cabo de Mendocino ende Californijs af/loopt/onder de Polus Arcticus streckende is/noch het eynt ende termijn van't Landt La Florida, noch tot hoe verre 'tselve nae't Westen toe loopt/en is niet lange geleden/dat men een groot Landt ontdeckt heeft/ 'twelcke sy nieu Mexico noemen/al waer men sept/veel Volckx te wesen/ende spreken de selve Tael van Mexico. Die Philippinen ende omligghende Eylanden/nae dat van ervaren Persoonen gherefereert wort/ hebben meer als neghen hondert mijlen in de streckinghe: Maer het tracteren van China, Cauchinchina, Sian, eñ d'ander meer Provincien/van't gene Oost-Indien belangende is/is een oneyndtlijck dinck eñ vreemt van mijn intentie/de welcke alleen is/van dat de Westersche Indien aengaet. Int selve America, welcker termijnen over al bekent zijn/en heeft men noch van het meesten deel gheen wetenschap / ghelijck als daer is/de Contreye van tusschen Peru ende Brasilien, waer van verscheyden opinien zijn: Sommige meynen/dat het altemael een verdroncken Lant/vol van Morassen ende weeckgrondighe plaetsen is; Andere affirmeren/dat men daer groote ende bloeyende Coninckrijcken heeft / ende bouwen aldaer die Paytiti, t'Dorado, ende die Cesares, seggende datter wonderlijcke dingen zijn. Een geloofwaerdigh persoon van ons gheselschap / hebbe ick hooren seggen / dat hy daer gesien hadde/groote bewoonde Vlecken/ende wegen ofte paden die soo betreden ende geusfeert waren/als van Salamanca nae Valladolid. Ende dit was ten tijden/ als de voorschreven Tocht ofte ontdeckinge ghedaen worde / in die groote Rivier van de Amasonen ofte Marañon, door Pedro de Orlua, ende daer nae door de andere / die't selve geschiet is. Ende om datse ghelooften/dat die Dorado, diese sochten/ noch voorder aen was/ so en wilden sy dat aldaer niet bewoonen / blijvende daer nae sonder die Dorado, (diese noyt en quamen te vinden) ende sonder de selve groote Provincie/diese verlieten. In effect/so is de bewooningh van America, een dinck dat tot noch toe verborgen is/uytgesondert de buytenste partijen/als daer is Peru, Brasilien, ende daert Landt beginnt smal toe te loopen/ 'twelcke is by de Rivier van Rio de la Plata, ende van daer/naer Tucuman, loopende also om/nae Chile ende die Charcas toe. Nu lestelijcken/ heeft men uyt Brieven van den onsen/ (die in Santa Crus van't ghebergh te resideren) door een nieu relaes verstaen/hoe datse ontdeckende zijn / groote Provincien ende bewoonde Vlecken/in die Contreye van tusschen Peru ende Brasilien. Wat datter af is/sal den tijt wel openbaren / want nae dat de neerstichept ende stoutichept wel is/ om de Werelt van d'een ende d'ander zijde om te loopen/soo mogen wy wel gelooven/dat/so gelijck als 'tgene dat tot hier toe ontdeckt is/also sal men oock noch comen te ontdecken / het gene dat noch resteert/op dat het heylighe Euangelium door de gantsche Werelt vercreypt ende vercondicht mach worden/dewijle datse den anderen/ al van't Oosten nae 't Westen gemoet hebben/makende eenen perfecten Circkel ende omloop van de gheheele Werelt/te weten/de twee Croonen van Portugal ende Castilien, tot soo verre/ datse hare ontdeckingen aen een ghebracht hebben / 'twelcke voorwaer een dinck is/ van aenmerckinge/zijnde d'eene van in't Oosten gecomen/tot China ende Iapon toe/ ende d'ander van in't Westen/ tot de Philippijnen, 'twelcke Nabueren / ende by naest dicht aen China gelegen zijn: Want van't Eylant Luzon af/ (het principaelste van de Philippijnen. daer de Stadt van Manilla ghelegen is) tot Macao toe/ (een Eylant by

Canton)

Canton) so en heeft men niet meer/als 80. ofte hondert mijlen van Zee tusschen beyden: Ende is een wonder dinck / dat al hoe wel daer soo weynich distantie tusschen beyden is/soo hebben sy niet tegenstaende eenen gheheelen dach van verschil/in hare rekeninge/in sulcker voeghen/dat alst in Macao Sondach is/soo ist in Manilla Saterdach/ende also in alle t'ander meer volghens / hebbende die van Macao ende China altoos eenen dach voor uyt/ende die van de Philippinen in't contrarie eenē dach ten achteren: Is gebeurt den Broeder Alonso Sanches, (van de welcke hier voren mentie gemaeckt is) dat varende den selven van de Philippinen af/quam/nae syn rekeninghe/in Macau, den tweeden Meye/ende willende lesen syn getijden van Santo Athanasio, bevont dat sy aldaer celebrerende waren/de Feeste van de vindinge des Cruyces/want hadden in de rekeninge den derden Meye. Het selve is hem noch een ander mael ghebeurt/in't herwaerts aen comen. Dese verschillinghe heeft sommige verwondert gemaeckt/hen laten dunckende/dat het by gebrek van d'een ofte d'ander toe comt/'twelc also niet en is/maer is een goede ende geobserveerde rekeninge/want nae de verscheyden wegen/die d'eene ende d'andere ghereyst hebben/soo moet het nootwendich volgen/dat sy/in't gemoeten van den anderen/eenen dach van verschil hebben. De reden hier van/is dese / dat de ghene die van't Westen nae't Oosten seylen / altoos aen den dach winnen/want haer de Son altoos vroegher op comt: Ende de ghene die van't Oosten nae't Westen varen/comen altoos in't contrarie aen den dach te verliesen/om dat daer de Son t'elcken later op gaet: Ende hoe dat men meerder nae't Oosten ofte Westen toe loopt/hoe dat men den dach vroegher ofte later crijght. In Peru, 'twelcke in respect van Spagnien/in't Westen is/gaense meer van ses uren ten achteren / in sulcker voegen /dat so wanneer in Spagnien middach is/ soo begint het in Peru eerst te dagen: Ende alst in Spagnien begint te dagen/so is het aldaer middernacht. De proeve hier van/hebbe ick tastelijcken ghedaen / door computatie der Eclipsen van de Son ende Maen. Nu so hebben van/de Portugeesen hare Navigatie ghedaen/ van't Westen nae't Oosten/ende de Spagnaerden van't Oosten nae't Westen: Ende soo wanneer dat sy ghecomen zijn/haer te versamen/ ('twelcke is in de Philippinen ende Macao) soo hebben d'eene twaelf uren gewonnen/of voor uyt ghehadt/ende d'ander oock so veel verloren ofte ten achteren ghegaen / zijnde 'tselve altemael op een besteck/ende op eenen tijt/bevindende onder haer 'tverschil van 24. uren/ 'twelcke eenen gheheelen dach is: Waerom nootwendich volgen moet/dat d'eene den derden Meye rekenen/als d'ander eerst den tweeden hebben/ende d'eene vasten des Paesch-avonts, ende d'ander eten daer vleesch op/zijnde haren Paesch-dach. Ende so wy versieren/datse voorder aen passerende/een ander mael de Werelt quamen om te loopen/ volghende hare rekeninge/soo souden sy/alsse wederom by den anderen versaemden/twee dagen van verschils/in hare rekeninge hebben: Want gelijck als ick geseyt hebbe/so comen de gene/die nae den opganck der Sonne reysen/den dach altemets vroeger te crijgen/ om dies wille/datter de Son elcke reys/vroeger op comt: Ende de ghene die in't contrarie nae den ondergancke der Sonne varen/crijgen den dach altemets later/om datter de Son t'elcke mael/later op comt. Eyndelijcken/ dat de differentien der Meridianen, die verscheyden rekeninge van de dagen is makende: Ende soo ghelijck als men reysende is/nae't Oosten ofte Westen/alsoo comt men de Meridianen te veranderen/ sonder 'tselve eens te ghevoelen/ende men gaet ten anderen/even wel/in de selve rekeninge voort/daer men hem in vint/als men uyt vaert/waerom het noodich moet volghen/dat men hem (den geheelen omloop der Werelt gedaen hebbende) in faute van eenen gheheelen dach moet vinden.

Men

Het 24. Capittel. Van de Vulcanen, vyerighe Monden ofte Swavel-berghen.

AL hoe wel dat men op andere plaetsen/oock vyerighe Monden ofte Swavel-berghen vint/ghelijck als den Bergh van Ætna, ende die van Vesevio in Indien/al t'hans den Bergh van Soma gheheeten/soo is nochtans/het gene men hier af vint/een seer merckelijck dinck. De Vulcanen zijn ordinaris Gheberghten/die seer hoogh zijn/ ende boven de toppen van de andere Berghen uyt steken/zijn boven op/plack ofte vlack/hebbende in't midden van dien/een hol ofte groote open Mont/ welcker diepten tot op't nederste af daelt/dat een afgrijsselijck dinck om sien is. Dese Monden ofte hollen/geven roock van haer/soo dat sy bynaest anders niet en hebben/als 'tfatsoen van Vulcanen, gelijck als daer is/die van Arrequipa, die van een onmetelijcke hooghte/ ende by naest gantsch van Zant is/om den welcken op te climmen/men twee dagen tijts van doen heeft. Doch men en heefter sonderlinge geen vyer ghevonden/dat om te noteren is/dan alleenlijcken t'spoor van de Sacrificien die d'Indianen aldaer/in de tijden van haerder Heydenschap/gedaen hebben/ende by wijlen een weynich roock. De Vulcaen van Mexico, welcke staet by't Dorp genaemt de los Angelos, (dat is van de Engelen) is oock van uytnemende hooghte/beghinnende van de dertich mijlen in't omgaens op te loopen. Ut dese Vulcaen en comt niet altoos/maer by tijden/ ende dat/by naest alle dage/eenen grooten hoop roocks uyt/den welcken soo recht over eynt treckt / als een Keersse/ende comt hem daer nae te verspreyden/ghelijck als een seer groote Plumagie/tot dat het weer gantsch verdwijnt/ ende hem terstont comt te veranderen/ gelijck als in een swarte Wolcke. Het ordinariste is/ dat het des morghens/ met der Sonnen opganck/ende des avonts alsse onder gaet/gemeynlijck op comt/hoe wel dat ick het oock op ander uren gesien hebbe. Daer comt oock met den roock gelijckelijck veel Asch uyt / maer Vyer en isser tot noch toe niet sien uyt comen: Men vreest dat het daer noch wel nae volghen/ende het Lant op bersten mocht/ twelcke in syn omgaens het beste van't selve Coninckrijck is. Men hout voor gewis/ dat desen Vulcaen, ende die van't gheberghte van Tlaxcala (die daer verre van daen is) een sekere correspondentie/met den anderen hebben/ maer door de donderen ende blixemen / als oock de vyerighe vlammen/ende weer-lichten/die men aldaer ordinaris heeft / soo veel sonden zijn. Desen Vulcaen hebben eenige Spaignaerden beclommen/ ende daer binnen in geweest/daer Solffer-steen uyt halende/om Busch-kruyt af te maken. Cortees is vertellende/hoe veel neerstichheyt dat hy gedaen heeft/om 'tgene datter was t'ondersoecken. De Vulcanen van Guatimala zijn noch wonderlijcker/eensdeels door de grootte/die van de varende lieden der Zuyder Zee van seer verre ontdeckt wert/als oock door de cracht ende t'gewelt van't Vyer datter uyt gesprongen wort. Den 23. December van het voorleden Jaer 86. ist gebeurt/dat die gheheele Stadt van Guatimala * (door een een Aerdbevinghe) bynaest ter neder viel / ende datter etelijcke persoonen van doot bleven. Dit selve hadde al vier de ses Maenden ghedueert / dat de Vulcaen dach noch nacht op hielt/om hoogh uyt te spouwen/ende gelijck als een Rivier vol Vyers over te geven/welcke materie hem in't vallen (aen de voet ende rontsom de Vulcaen neer comende) in Asschen ende verbranden ghehouwen steen was veranderende. T'excedeert ende gaet het Menschelijck vernuft te boven/hoe dat hy uyt syn Center so veel materie (alst in alle de voorseyde Maenden van hem werpende was) conste op halen.

* Dierghelijcke Aertbevinghe is geschiet int' Eylant S. Michiel, een van de Vlaemsche Eylanden/ int jaer 1591. gedurende etlijcke dage/met schade van veel Huysen/ Cloosters ende Menschen/ gelijc als ick in mijn Itinerario van Oost Indië geannoteert hebbe.

Dese

wesen Vulcaen en placht anders niet van roock van hem te geven/ende dit noch niet altijts/ende gaf oock somtijts wel eenighe vlammen van hem. Dit voorschreven ge-laes hebbe ick ghecreghen/ wesende in Mexico, door eenen Brief van een Secretaris der Audientie van Guatimala, een gheloofweerdich persoon/ ende en was als doe noch niet al gheeffecteert/vyer ende vlam uyt de selve Vulcaen van hem te worpen/als ghesept is. Als ick dese voorleden Jaren inde Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen was/ soo spooch den Vulcaen, die daer ontrent staet / soo veel assche van hem/ dat het over veel mijlen/daer van daen/anders niet van assche en reghende/ jae soo veel/dat het den dach gantsch sijn licht benam ende verdonckerde / ende viel in Quito so vol ende dicht/ dat het niet moghelijcken en was / de straten te ghebruycken. Daer zijn wel ander Vulcanen ghesien / die gheen vlammen / roock noch te assche van hen en worpen:dan bevinden / datse op de gront ende bodem in een levent ende ghestadich vyer staen en branden/ sonder ophouden. Van dusdanighe was daer een/maer van in onsen tijden een begeerlijck Pape hem liet voorstaen/dat het ghene dat brandende was/een masse van gout was/besluytende eyntlijcken/dat het anders geē materie noch te metael we-sen mochte/een dinck dat soo menich jaer brandende was/sonder eens te consumeren. Ende met dese persuasie ende inbeeldinghe/maeckten sekere ketels ende kettinghen/ met ick en weet wat artificien, om daer mede t'Gout uyt de Put te scheppen ende op te trecken/maer t'vyer hiel daer spoen spot met/want d'Ysere Kettingen ende Ketels en waren noch qualijcken aent vyer ghecomen / of sy waren terstont aen stucken ende vernielt/ghelijck offe van werck ghewest hadden. Even wel soo is my ghesept/ dat den voorsepden supplicant/noch niet tegenstaende/op sijn propoost bleef/ ende gins andere inventien socken/om t'Gout/dat hem voorstont/uyt te trecken.

Het 25 *Capittel.* VVat dat d'oorsake is, dat het vier ende rooc van dese *Vulcanen* soo langhen tijt duert.

HEt en is niet noodich van eenighe Vulcanen meer te verhalen / dewijle men / van de ghene die verhaelt zijn / ghenoech ver-staen mach/wat datter in passeert/maer is een dinck weerdich om te ar-gumenteren/wat dat d'oorsake is/dat het vyer ende roock van dese Vul-canen soo langhen tijt deert/t'welcke een dinck buyten reden schijnt te wesen/ excederende ende gaende t'natuerlijck discours te boven / van dat het uyt sijn maghe soo veel dinghen spout ende overgeeft. Waer mach de materie lighen / ende wie machse hem gheven/ofte hoe gaet het in sijn werck? Sommighe hebben voor een opinie/dat de Vulcanen verteerende zijn/de binnenste materie/diese van haer eyghen compositie ofte maecksel hebben/ende alsoo gelooven sy / datse nae natuerlijcke reden een eynt sullen nemen / so wanneer sy (in maniere van spreken) t'hout van haer mate-rie geconsumeert ofte verteert hebben. In consequentie van dese opinie/soo worden daer hedensdaeghs sommige Berghen ghesien/daer men verbrande ende seer lichte steenen is uyt treckende / die niet te min seer hart ende excellent voor edificie ende Tim-meragien is/ghelijck als daer is/de ghene die in Mexico ghebracht wort/ voor sommi-ghe ghebouwen: Ende schijnt in effect te wesen/t'ghene sy seggen/dat die geberghten eenighen tijt natuerlijck vier ghehadt moeten hebben/ende datse voleyndicht zijn/so wanneer dat de materie/die't heeft connen verteeren / ten eynde was / waer door het de steenen alsoo ghelaten heeft/als de ghene die door't vier gepasseert zijn. Ick en be-gheere my hier teghens niet te stellen/soo veel als belanghende is/te dencken dat men

Op dese maniere is hedendaeghs het Eylande SanteHelena ghelegen op 16.graet aen de Zuydt-

de van de Linea Equinoctialis, zijnde d'Aerde / ende al watter op de Gheberghten staet gelijck als versenckt ende verbrant/ als in mijn Itinerario verhaelt wort.

aldaer vier/ende op sijn maniere t'eenighen tijden Vulcanen gehadt heeft/ maer is my een hart dinck om gheloovon/ dat het in alle Vulcanen alsoo soude toe gaen / de wijle dat men siet/ dat de materie/ die't van hem werpt/ bynaest oneyndlijcken is/ ende dat de selve niet alle ghelijck in haer ingewant gaen moghen. Ende behalven dit/ so zijnder noch Vulcanen die honderden/ jae duysenden van Jaren altoos in een wesen ende in eenen doen staen/ vier/ asschе ende roock van hen werpende. Om dat Plinius, de natuerlijcke History-Schrijver / (nae dat van den anderen Plinio sijn Neve gerefereert wert) dese verborghentheyt speculeren ende ondersoecken wilde/ hoe dat de saecke toe-ginck/ soo is hy (om dat hy 't vier van dusdanighe Vulcaen, te nae ghenaeckte) omghebracht ende ghestorven/ blijvende/ int ondersoecken van't selve/ steken. Ende ick daer en boven/ sonder t'selve eens te besien/ segghe/ dat ick my laet duncken/ dat/ soo gelijck alsser int Aertrijck plaetsen zijn / die de deucht hebben van vochtighe materien naer hem te trecken/ ende t'selve in Water te veranderen/ t'welcke Fonteynen zijn / die altoos ende ghestadelijcken vloepen / vinden altoos waer van vloepen / om datse de maniere van't Water / altoos naer hen trecken / datter alsoo oock plaetsen zijn / die d'eyghenschappe hebben / drooghe ende heete exhalatien nae hen te trecken / ende die in vier ende roock te veranderen / werpende oock door de selve cracht/ een ander dicke materie/ die haer in assche/ puymsteen/ ofte andere diergheliicke comt te resolveren. Dat het selve aldus is/ is teeckens genoech/ van dat het by tijden/ ende niet altoos/ en roockt/ ende oock bywijlen/ ende niet altijts/ vier van hem en geeft/ want comt/ naer dat het materie heeft moghen nae hem trecken ende verteeren/ soo ghelijck als de Fonteynen in den tijt van den Winter/ overvloedich / ende in den Somer weynich waters hebben/ ende sommighe gantsch end' al verdrooghen/ nae datse de deucht ende efficatie moghen hebben/ ende haer de materie te vooren comt/ alsoo zijn de Vulcanen oock min ofte meer viers/ op verscheyden tijden/ uytwerpende. Het gene andere verhalen / van dat het een Helsch vier is/ ende dat het uyt de Helle sijn hercomste heeft / mach ons dienen om daer by t'vier van't ander leven t'aenmercken: Doch soo de Helle sijn plaetse heeft/ (gelijck als de Theologiens argumenteren) te weten/ in de center ofte t'innerste van't Aertrijck/ t'welcke in sijn Diameter, meer als twee duysent mijlen heeft/ soo en can ment niet wel stellen / dat het selve vier uyt de center soude voortcomen/ hoe veel te meer/ dat het vier van der Helle (nae dat van S. Basilius, ende ander Heylighen / gheleert wort) seer verscheyden is/ van dat wy sien/ want en geeft geen lichten/ ende is/ sonder comparatie/ meer brandende/ dan't vier dat wy sien/ alsoo dat besluytende/ met het ghene dat ick ghesept hebbe/ t'selve my dunckt de reden aldernaeste te wesen.

Basil. in Psal. 18, & in Hexa.

Het 26. *Capittel*. Van de Aertbevinghe.

SOmmighe hebben ghemeynt/ dat d'Aertbevinge uyt dese Vulcanen van Indien haren oorspronck hebben/ de welcke men aldaer seer ghemeyn heeft/ maer dewijle dat men de selve oock op plaetsen heeft / die gantsch gheen ghebuerschap met Vulcanen en hebben / soo en can t'selve niet al te mael d'oorsake wesen. Wel is waer/ dat het in een sekere forme met den anderen veel ghelijckenisse heeft/ want het schijnt wel/ dat de heete exhalatien (die daer int innerste van de hollicheydt des Aertrijcx ghenereren) de principaelste materie van't vier der Vulcanen is/ met den welcken hen oock een ander dicker materie

met erde ontsteeckt/makende de voorsey de schijnsels van vlammen ende roock/die daer uytcomen. Ende soo wanneer de selve exhalatien onder t'Aertrijck gheen lichte uytcomste en vinden/ so comense t'Aertrijck te moveren ende te verroeren met soodanige violentie ofte ghewelt om uyt te comen / waer van het vreeselijcke gheruchte dat onder t'Aertrijck ghehoort wort/ende de schuddinghe des selven Aertrijcx/ veroorsaeckt wort/ende dat/door die ontsteken exhalatien/gelijckerwijs als het Bus-Cruyt van't vier gheraeckt wesende/de Steenrotsen ende Mueren in de Mijnen is breeckende/ als oock gelijck de castagnie/aent vier ghelept wesende/is opberstende/ ende int springen geluyt gheeft/soo haest als de Lucht/die binnen in den den bast van de castanie beslooten was/de cracht van't vier is ghevoelende. Dese schuddinghe ofte Aertbevinghe/ placht men aldergemeynst ende ordinaris te hebben/aen de Landen die aen de Zee-cant gheleghen zijn/als oock de ghene die naebeurschap met het Water hebben/ ende alsoo bevint men/ soo wel in Europa als Indien / dat de plaetsen die verre van de Zee ende t'Water afligghen/veel min van dit accident ghequelt zijn/ende de Havens/ Stranden/Custen/ofte de ghene die eenighe naebuerschap met de selve hebben/zijn dese plaghe aldermeest onderworpen. Men heeft hier van in Peru een wonder dinck / ende weerdich om te noteren/ghehadt/te weten/dat van Chile af / tot Quito toe/(t'welcke meer dan vijf hondert mijlen zijn) d'Aertbevinghe ordentlijcken achter den anderen heen ghelopen ende ghevolght zijn/ick wil segghen van uytnemende/want andere cleyne ende mindere zijn der ordinaris ghewest. Daer is ghe weest aen de Custe van Chile(doch my en gedenckt niet wat Jaer dat het was)een uytter maten verschrickelijcke Aertbevinghe/die gheheele Bergen omkeerde, stoppende ende benemende daer mede/t'loopen ende de stroomen der Rivieren / daer Lacken ofte stilstaende Wateren af makende/worpende Dorpen ende Steden om verre/ende neder/doode van gelijcken/quantiteyt van Menschen / ende dede de Zee sommighe Mijlen overloopen/ latende de Schepen op droogh sitten/seer verre ende verscheyden van haer rechte plaets ofte bestek/ende diergheliijcke ander dingen meer/van een seer groote grouwel: ende soo't my wel ghedenckt/soo worde daer ghesepte/dat de bevinghe/die't gemaeckt hadde/dryehondert mijlen langhs de Custe heen ghelopen was. Weynich Jaren daer nae/te weten/t'Jaer van 82. soo gheschiede d'Aertbevinghe van Arequipa,die bynaest de gheheele Stadt vernielde. Daer nae / t'Jaer 1586. den 9. Julij / was die van de Stadt de los Reyes, den welcken(nae dat het van den Vice-Roy ghescheven worde) in de lenghte ghelopen hadde/langhs de Custe heen / 170. Mijlen weeghs / ende in de breede vijftich mijlen/tot binnen int Gheberghte. In de Aertbevinghe thoonde den Heere een groot barmhertichheyt / t'Volck met een groot gheruchte ende rumoer (die sy een weynich voor de bevinghe ghevoelden) te waerschouwen. Ende om dies wille/datse aldaer/door de ghewoonte / op haer Hoede zijn/soo versaghen sy haer terstont uyt de Huysen/hen begevende op de weghen/plaetsen/hoven/ende eyntlijcken onder den blauwen Hemel buyten de daken. Ende alsoo worter ghesept/al hoe wel het de Stadt dapper verdestrueerde/omwerpende ende gantsch ontstellende de principale edificien ende Huysen / dat daer van't Volck maer alleen ontrent twintich Personen doot bleven. Ende de Zee dede doe de selve schuddinghe ende overloopinge/ gelijck alsse in Chile gedaen hadde/t'welcke gheschiede weynich daer nae/dat d'Aertbevinghe over was / loopende seer verbolghen over de stranden/tot bynaest twee Mijlen weeghs te Lande-waerts in / comende tot over de veerthien Vademen hoogh /Ende bedeckte de gantsche Strandt / soo dat alle de Balcken ende Houten/ die aldaer lagen/ op't Water heen dreven. Daer nae/t'Jaer daer aen volgende was ser een ander diergelijcke Aertbevinge int Coninckrijck ende Stadt van Quito, so dat

alle dese merckelijcke Aerthevinghen/ schijnen ordentlijcken nae den anderen ghevolght te zijn/de gheheele Custe langhs/de welcke in effect dese plaghe onderworpen is: Want dewijle dat men in de vlacke Landen van Peru niet en heeft/de vervolginghe ofte straffe des Hemels/van Donder ende Blixem / soo en ghebreeckter daerom evenwel niet/de vreese van't Aertrijck te hebben / ende alsoo hebben sy al te samen de Schoulten van de Goddelijcke Justitie voor ooghen/om Godt te vreesen/dewijle/gelijck als de Schrifture seyt/Fecit hæc ut timeatur. Nu keerende tot het voorghestelde/ segghe / dat de Landen / ghelegghen aen de Zeecant/dese bevinghe aldermeest onderworpen zijn/zijnde d'oorsake/nae mijn duncken/ dese/ dat de gaten ende openen van't Landt/daer het door soude exhaleren ofte aemtochten / ende de heete exhalatien (die't genereert) door uytdrijven/met het water ghestopt ende vervult worden: Oock mede/soo is oock de vochticheyt/de superficies van't Aertrijck uytperssende/ makende dat de heete dampen ende humeuren innewaerts-aen ghedreven ende besloten worden/ de welcke int ontsteken/comen op te bersten. Sommighe hebben gheobserveert / dat comende nae seer drooghe Jaren / tijden van veel reghens/ soodanighe Aerdtbevinghen plachten te veroorsaecken/ t'welcke is / door de selve reden/tot het welcke helpt d'ervarentheyt/van dat sy seggen/dat men minder Aerdtbevinghe heeft / ter plaetsen daer veel putten zijn. Van de Stadt van Mexico, hebben voor een opinie / dat d'oorsake/van sommighe Aerdtbevinghe diese heeft (die doch niet groot en zijn) souden comen/door het Lack ofte Meyr/daert in ghefundeert staet: al hoe wel dat het niet teghenstaende oock waerachtich is/dat de Steden ende Landen / die te Landewaerts in/ende verre van de Zee ghelegghen zijn/ oock somwijlen groote schade van de Aerdtbevinghe zijn ghevoelende/ghelijck als in Indien de Stadt van Cachapoyas, ende in Italien die van Ferraren, hoe wel dat de selve by de Rivier / ende niets te verre van de Zee Adriatico ghelegghen is/waerom die eer bevoorde onder de Zee-Steden getelt te worden/in de sake daer wy van handelen. In Chuquiavo , anders La pâz ghenaemt/ een Stede in Peru, is in dese materie een seer seltsaem dinck gheschiet/ t'Jaer van een en tachtich / te weten / daer viel ofte stortte onversiens een groot deel van een Dorp/ ghenaemt Angoango, (alwaer Indiaensche Toovenaers ende Afgoden-Dienaers woonden) omverre/ ende doode quantiteyt van d'Indianen/t'welcke qualijck schijnt om ghelooven/wort niet teghenstaende van gheloofwaerdighe persoonen bevesticht/ ende d'aerde / die daer ter neder viel/ liep gestadelijck aen een anderhalf mijl weeghs/ ghelijck of het Water ofte ghesmolten wasch gheweest hadde/in sulcker voeghen/dat het een Lack ofte Meyr toestopte ende vervulde/blijvende de selve aerde alsoo over de gantsche distantie verspreyt.

Het 27. Capittel. Hoe dat het Aerdtrijck ende de Zee haer zijn omvanghende.

Ick sal nu met dit Element volleyndigen/daer by voeghende/dit tegenwoordich van't Water/welcker ordonnantie ende vereeninghe/door den anderen/ wonderbaerlijck is. Dese twee Elementen hebben onder den anderen/een Sphera verdeelt/ daer op duysent manieren omvanghende/op eenighe plaetsen wort het Aertrijck van't Water seer gheweldichlijcken/ende als Vyant/bestormt: Op andere Oorden/ wort het daer seer sachtelijcken van omringht: Daer zijn Contreyen daer de Zee een groot stuck weeghs te Landewaerts in loopt/als t'selve versoeckende: Daer is / daer hem t'lant

betrecht

bestaet/met punten ende hoecken t'Zeewaert in [illegible]/daer het [illegible] ghewent mede is doorwondende: Op contreyen / volenut het eene Element, beginnende t'ander seer allenghskens/als den anderen plaets ghevende: Op plaetsen/hebben sy beydegaer/int versamen/onmetelijcke diepten/ want men vindt Eylanden / in de Zuyder Zee/als oock andere in de Hoogh-Zee / daer de Schepen(dicht by comende)met 70. ende 80. Vademen lots/geen gront vinden/waer uyt men kennen mach/ de selve te wesen/ghelijck als spruyten ofte tacken der aerden/die van uyt den afgront/om hoogh uyt comen/dat voorwaer een dinck om te verwonderen is. Op dese maniere(is my van een ervaren Stuerman ghesegt)souden wesen/ d'Eylanden de Lobos,dat is/ van de Wolven ghenaemt)ende een ander aent beginsel der Custe van nieu Spagnien/ dat van de Cocos gheheeten wort. Oock mede sijnder plaetsen/daer men int midden van de onmetelijcke Zee Ocean, (sonder in veel mijlen weeghs / daer rontsom het Lant te sien)twee als uytnemende hooghe Thorens ofte spiesen / van louter Steenclippen heeft/die int midden van de Zee uytcomen/alwaer men dicht aen/Lant noch gront en vint. Van wat forme ofte ghedaente dat het Lant in Indien gantschelijck is/en can men niet te verstaen comen/ om dat men d'uyterste eynden/ daer van/ niet en weet/noch tot heden toe ontdeckt zijn/maer daer/int hondert heen/nae sprekende/soo moghen wy segghen/het is ghelijck als een hert met de longhen: Het alderbreetste hier van/als van Brasilien tot Peru toe/de punt ofte t'eynde/nae de Straet van Magallanes, t'bovenste/daer volcomendicht/is t'vaste Landt/ende van daer / begint het weder allenghskens uyt te spreyden ende breeder te worden / tot dat het comt/ tot de groote Florida ende d'opperlanden/die noch niet wel bekent en zijn. Andere bysonderheden/ van dese Landen van Indien/moghen verstaen worden uyt de Commentarien die de Spagniaerden ghemaeckt hebben/van haerder ghescheydenissen/ontdeckinghen/ende onder andere/de peregrinatie,ofte maenelijcke reyse/ die ick gheschreven hebbe/ van een Broeder uyt ons gheselschap/die voorwaer wesent is/ende veel kennisse ghegheven can. Hier mede sal ghesegt blijven/het ghene dat noodich ghescheenen heeft/voor dese mael/ ghenoech te wesen/om eenighe intelligentie ofte verstant der dinghen van Indien te gheven/soo veel als belangende is/de gemeyne Elementen,daer alle de Regioenen ofte Ghewesten des Werelts met ontfanghen zijn.

Eynde des derden Boecks.

Het vierde Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het I. Capittel. Van drie soorten van *Mixten*, dat is gemengten ofte *compositien*, daer men in dese Historie van handelen sal.

GEtracteert hebbende / int voorgaende Boeck/ van dat betreffende is/ d'Elementen ende simplen, t'gene in materie van Indien ons te vooren ghecomen is/ soo sullen wy in dit teghenwoordich Boeck tracteren/ van de compositien, mixten, ofte ghemenghten / soo veel als d'intentie die wy hebben / ons noodich sal schijnen te wesen: Ende al hoe wel/ dat daer noch veel ander soorten zijn / soo sullen wy dese materie/ alleen in drien af deelen/ welcke zijn Metalen, Planten ende Ghedierten. De Metalen zijn gelijck als verborgen Planten/ int inghewant van't Aertrijck/ hebbende daer mede/ in de maniere van haer productie ofte wassinghe / eenighe ghelijckenisse/ dewijle men die oock met hare tacken / ende ghelijck als struyken/ siet uytspruyten ende verspreyden/ t'welcke zijn/ de groote ende cleyne aderen/ die onder haer een merckelijcke beydinge ende ordonnantie hebben/ en schijnt eensdeels/ dat de Mijneraelen groeyende zijn/ in sulcker voeghen als Planten : Niet om datse waerachtighe uytspruytinghe ende een innerlijck leven hebben / (t'welcke alleenlijck in warachtighe Planten gheschiet) maer om dat sy op dese maniere produceren ende voortcomen in d'inghewanten van't Aertrijck/ door virtuyt ende efficacie der Sonne/ ende d'ander Planeten, de welcke by lanckheydt van tijden/ aengroeyen ende vermeerderen: Ende soo ghelijck als de Metalen zijn/ ghelijck als verborghen Planten des Aertrijcx/ alsoo moghen wy oock segghen/ dat de Planten zijn/ ghelijck als Ghedierten / die op een plaets vast staen/ welcker leven bestaende is/ van't aliment ofte voetsel / die daer van de natuer / in haer eyghen schepsel versorght wordt. Maer de Ghedierten excederen/ ende gaen de Planten te boven/ dat / soo ghelijck alse van perfecter ghedaente ende wesen zijn/ alsoo hebben sy oock een perfecter aliment ofte voetsel van noode: Ende om de selve te soecken ende te kennen/ so heeft haer de Natuer vervoersel ende vernuft ghegeven: In voeghen/ dat het onvruchtbaer ende woeste Aertrijck is / ghelijck als een materie ende voetsel der Metalen : De vruchtbare Aerde/ ende van meerder substantie/ is een materye ende aliment, ofte voetsel der Planten. De selve Planten/ zijn alimenten ofte voetsels/ der Ghedierten / ende de Planten en Ghedierten zijn alimenten der Menschen/ dienende altoos d'innerste natuere / tot onderhout van't opperste/ haer de minste perfectie/ de meeste onderwerpende/ waer uyt men verstaen mach/ hoe verre dat het is/ het Gout/ Silver/ ende t'ander meer/ (dat de menschen verblint zijnde door de begeerlijckheyt/ in so grooter weerden houden) het weerdichste eynde van den Menschen te wesen / de wijle t'selve soo veel graden leegher staet/ als de Menschen/ zijnde alleenlijcken/ den Schepper ende den oppersten Werck-Meester / van alles/ onderdanich / ende den Mensche gheordonneert/ als syn eyghen eynde ende gherusthept/ ende alle t'ander/ niet meer/ dan soo langhe ende terwijle dat het hem in vervolgh/ van dit eynde/ ghelepde ende helpende is. De ghene die met dese

Philosophie

Philosophie (de dinghen die gheschapen zijn) is aenschouwende / ende daer over dis-
curreert / die mach upt de kennisse ende aenmerckinghe van dien / eenighe vruchten
plucken / hem daer met dienende / om den Autheur van alles te kennen ende te glorifi-
ceren. Den ghenen die niet verder en passeert / als om hare eyghenschappen ende nut-
ticheden te verstaen / ofte sal curieus wesen om te weten / ofte begeerlijck om t'onder-
soecken / ende op't eynde soo sullen hem de Schepsels wesen / (het ghene den Wijsen Sap. 14.
Man sept / datse zijn voor de voeten der onwijsen / ende onwetende) te weten / Netten
ende stricken daerse in vallen ende verstricken. Tot desen eynde dan / ende intentie als
ghesept is / op dat den Schipper in syn Schepsels gheglorificeert mach wesen / soo heb-
be ick voorghenomen in dit Boeck yet te segghen / van't vele dat in Indien weerdich
is / tot een Historie / belanghende de Metalen, Planten ende Gedierten, die alder-eyghenst
van de selve contreyen zijn. Ende om t'selve exactivement te tracteré / soude een groot
werck vallen / daer meer kennisse toe van doen waer / als de mijne is / ende veel meer
ledicheyt / als ick wel hebbe. Daeromme soo meyne ick alleenlijck te handelen / loopen-
der-wijs / van sommighe dinghen / die ick door ervarentheyt / ofte door waerachtighe
relaes / aenghemerckt hebbe / beroerende de drie voorghestelde dinghen die ick gepro-
poneert hebbe / latende de verghelijckinghe / op't breetste / van dese materien / voor an-
dere curieuser ende neerstigher.

Het 2. *Capittel.* Van d'abondantie der *Metalen* die men in West-Indien heeft.

DE Metalen heeft de wijsheyt Godts gheschapen / voor
Medicamenten, beschermínghen / verciersel / ende voor instrumenten der
Menschen wercken: Van alle dese vier dinghen / can men lichtelijcken
exempelen gheven / maer het principaelste daer de Metalen toe van doen
zijn / is het laetste daer van: Want het Menschen leven / en heeft niet al-
leen syn onderhout van doen / als dat van de Ghedierten / maer moet oock wercken /
nae d'abelheyt ende redelijckheyt / die't van den Schepper ontfanghen heeft. Ende so-
gelijck als syn vernuft / soo wijtstreckende is / op verscheyden consten ende Faculteyten,
also heeft oock / den selven Autheur voorsien / dat het hebben mocht / materie / van ver-
scheyden consten / tot reparatie / sekerheyt / verciersel ende overvloedicheydt van synes
wercké. Nu zijnde dan / de verscheydenheyt der metalen, die dé Schepper (in de tresoren
ende deckels des Aertrijcks) besloten heeft / soo veelderley / soo heeft niet teghenstaen-
de / het Menschen leven / van alle de selve nutticheyt / haer dienende / van de eene / tot ge-
nesinghe der sieckten ende kranckheden / van andere / tot Wapenen ende beschermínge
tegens haer Vyanden / andere tot vercieringhe ende nootdruft van haerlieder persoo-
nen ende wooninghen / andere tot vaten / ghereetschap / ende verscheyden Instrumen-
ten / die van't s'Menschen vernuft ghevonden zijn / maer boven alle / dese gebruycken / Aristot. 5.
die eenvoudich ende natuerlijck zijn / soo bevinde ick / tot die gemeynschappe der men- Ethicor.
schen / d'usantie van't gelt / t'welcke (gelijck als de Philosoph seyde) een mate is / van al- cap. 1.
le dinghen. Ende hoe wel dat het in de natuer maer een dinck is / so is het niet te min /
in de deucht altemael: want het gelt is eten / cleederé / huys / wagen / peerdé / eñ alle t'ge- Eccles. 10.
ne dat de Menschen van noode is / waerom alle dinghen (ghelijck als de Wijse Man
seydt) t'ghelt onderdaen is. Om dese inventie (van te maecken dat een dinck alle din-
ghen is) te brenghen / weegh soo hebben de Menschen (als ghelepdt wesende upt

de natuer:

de natuerlijcke instinctie) ghecoren t'alderghedurichste ende handelbaerste dinghen/ t'welcke t'Metael is: Ende willende dat onder de Metalen/ d'eerste plaetse soude hebben/ in dese inventie van gelt te wesen/ die uyt haer eyghen natuer/ de gheduerichste ende onverganckelijckste waren/ ghelijck als daer zijn/ Gout ende Silver/ de welcke niet alleen/ onder de Hebreen, Assyriers, Griecken, Romeynen, ende andere Natien van Europa ende Asien in estime waren/ maer oock onder d'alderverste ende Barbarische Natien der Werelt/ ghelijck als daer zijn d'Indianen, soo van Oosten als van Westen/ alwaer het Gout ende Silver in weerde ende achtinghe ghehouden was/ ende ghelijck als soodanich/ in de Tempelen/ Palleysen/ ornament ofte verciersel der Coninghen ende Edelen ghebruyckt worde. Want al hoe wel dat men sommighe Barbarischen ghevonden heeft/ die t'Gout nochte Silver niet ghekent en hebben/ gelijck alsser van die van Florida vertelt wort/ die de sacken ofte bogetten namen/ daer't gelt in was/ ende t'selve gelt op de strant ginder heen ghestort/ lieten ligghen/ als een onnutte ware. Ende t'gene dat Plinius refereert van de Babitacis, datse Gout hatende waren/ waerom t'selve begroeven/ op datter niemandt af te vet mochte hebben/ soo zijnder nochtans van dese Floriders ende Babitacis seer weynich gheweest/ ende noch hedensdaeghs zijn. Maer van de ghene die Gout ende Silver achten/ soecken ende bewaren/ zijnder veel/ sonder dat hen noodich is/ t'selve (van de gene die daer van Europa ghecomen zijn) te leeren. Wel is waer/ dat haerlieder begeerlijckheyt so hoogh niet geclommen is/ als die van den onsen/ nochte en deden oock niet Gout ende Silver so grooten Afgoderije niet/ hoe wel datse Afgoden-Dienaers waren/ ghelijck als sommighe quade Christenen/ die om t'Gout ende Silver soo groote excessien gedaen hebben. Doch is een dinck van grooter aenmerckinghe/ dat de eeuwighe wijsheyt des Heeren (de Landen die alderverste van der hant ligghen/ ende bewoont worden) van een Volck van minder Politie begaven wilde/ stellende aldaer den meesten overvloet van Mijnen, die daer oyt gheweest zijn/ om daer mede de Menschen te nooden/ de selve Landen te soecken ende te besitten/ ende ondertusschen syn Religie ende waerachtigen Godts-dienst te communiceren aen den genen die hem niet en kenden/ volbrengende daer mede de Prophetije van Esaias, dat de Kercke syn palen soude verbreyden/ niet alleen aen de rechter/ maer oock aen de slincker handt/ t'welcke is/ als S. Augustijn verclaert/ dat het Euangelie verbreyt soude worden/ niet alleenlijcken van den ghenen/ die't door Wereltlijcke middelen/ en Menschelijcke Finantien/ souden vercondigen/ maer door wy sien/ dat de lantschappen die in Indien d'alderoverbloedichste van Mijnen en Schatten zijn/ zijn de ghene die in onsen tijden/ aldermeest in de Christelijcke Religie gecultiveert en onderrecht zijn geworden/ so dat den Heere door syn opperste Finantien/ hem met ons voornemen/ is profiterende. Belangende dit selve/ soo worde daer/ van een wijs Man geseyt/ dat het gene/ dat een Vader met een Dochter doet/ om die uyt te Houwelicken/ met haer veel houwelijcx goet gevende. Dit selve hadde God oock/ met het selve Lant (dat so moeyelijcken is) gedaen/ dat ghevende veel Rijckdommen van Mijnen, van alle Metalen, te weten/ van Coper/ Yser/ Loot/ Tin/ Quicsilver/ Silver ende Gout: en onder alle de contreyen van Indien/ so zijn de Coninckrijcken van Peru, de ghene/ die de meeste abondantie van Metalen hebben/ namelijcken van Gout/ Silver ende Quicsilver/ zijnde in sulcken menichte/ dat men daer van dach tot dach noch meer nieuwe Mijnen is ontdeckende. Ende nae dat de qualiteyt van't Aertrijck wel is/ soo ist een ontwijffelijcke dinc/ ofte daer zijnder/ sonder comparatie/ noch veel meer/ die t'ontdecken staen/ als die ontdeckt zijn: jae het geheele Aertrijck/ schijnt te wesen/ gelijc of het met dese Metalen gesaeyt waer/ en dat meer als eenich ander dat teghenwoordich in de gantsche Werelt bekent is/ noch daer men in voorleden tijden van geschreven heeft.

Plin. lib. 6. cap. 27.

Esai. 54.

August. lib. 1. De Concord. Euangel. cap. 31.

Het

Het 3. *Capittel.* Van de qualiteyt des Aerdtrijcks daer men de *Metalen* vint, ende datse in Indien niet altemael bereydt worden: Ende hoe dat d'Indianen de *Metalen* ghebruyckt hebben.

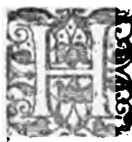

DE oorsake van dat men soo grooten Rijckdom van
Metalen in de Indien heeft/namentlijcken in de West-Indien van Pe-
ru,is/als geseyt is de wille des Scheppers/die syn Gaven/nae syn be-
lieven/uytgedeylt heeft. Maer comende tot de redē ende Philosophije/
soo is het ghene dat den wijsen Philo ghescreven heeft / waerachtich/ *Phil. lib. 4. de Genes. mundi.*
segghende / dat het Gout / Silver ende Metalen natuerlijcken groeyende is / in d'on-
vruchtbaerste ende woeste Landen. Alsoo bevinden wy/dat de Landen die van goe-
der ghetemperthept ende vruchtbaer van Cruyderen ende Vruchten zijn / seer selden
ofte nimmermeer Mijnen hebben/haer de Natuer te vreden stellende / met de selve vi-
geur ende cracht te geven/om de Vruchten voort te brenghen / die tot de schickinghe *Euseb. lib. 8. de prep. Euangel. cap. 5.*
ende 'tleven van't Ghedierte ende der Menschen alder noodichst zijn. In't contrarie/
in de Landen die seer woest/drooghe ende onvruchtbaer zijn/in seer hoogh Gebergte/
ongheschickte Steenrotsen/in onghetemperde Luchten/aldaer ist/dat men de Mijnen
van Silver/Quick-silver/af spoelinghe van Gout/ende alle/ ende soo veel Schatten
is vindende/gelijck alsser naer Spagnien toe gecomen is/nae dat de Westersche In-
dien ontdeckt zijn geweest/'twelcke van soodanighe woeste/moeylijcke/ongeschickte/
ende onvruchtbare plaetsen ghegraven gheweest is/maer de soetigheyt van't ghelt/
ende 'tghenet/maeckt datse vermakelijck/overvloedich/ende seer bewoont zijn. En-
de al hoe wel dat men daer in Indien (als ghesept is) Aderen ende Mijnen van alle
Metalen heeft/soo en wordense nochtans altemael niet bereydt / van alleenlijcken de
Mijnen van't Gout ende Silver/ende oock die van't Quick-silver/want het selve van
doen is/om 't Gout ende Silver uyt te trecken. Het Yser worter van Spagnien ende
China ghebracht. Het Coper / hadden d'Indianen voor een ghebruyck te bereyden/
want hare ghereetschappen ende Wapenen en waren ghemeynlijcken niet van Yser/
maer van Coper: Ende nae dat de Spagnaerden in Indien gheweest zijn/soo wor-
dense weynich gegraven ofte bereyt/noch en soecken oock niet eens nae de Coper Mij-
nen, al hoe wel datter veel van zijn/want soecken alleen de rijckste Metalen, waer in sy
haren tijt ende arbeyt met om brengen: Van d'ander Metalen, zijn hen dienende met
het ghene dat van Spagnien ghebracht/ofte van dat onder 't Gout ende Silver (in't
beneficeeren ofte bereyden) ghevonden wort. Men en can niet bevinden/dat d'India-
nen 't Gout/Silver/ofte Metael gebruyckt hebben/voor Munt ofte waerdye der Wa-
ren/maer ghebruyckten't alleenlijck voor Ornament ende verciersel/als geseyt is: Ende
alsoo haddense in de Tempels/Palleysen ende Begraeffenissen/groote menichte ende
duysentderley soorten van Vaten van Gout ende Silver. Om te handelen ende te
coopen/en hadden gheen gelt/maer mangelden ofte ruylden / d'eene Waere om d'an-
der/ghelijck als Homerus van d'Ouderen is refererende/ende van Plinio vertelt wort. *Plin. lib. 33. cap. 3.*
Daer waren sommighe dinghen van meerder estime / die in de plaets van't Ghelt
ganckbaer waren/welcke ghebruycken/noch tot hedensdaeghs toe / onder d'India-
nen dueerende zijn/gelijck als in de Provincie van Mexico, ghebruycken sy het Cacao,
('twelcke een Vrucht is) in de plaets van Ghelt/waer mede sy handelen/coopen/en-
de vercoopen/alle het ghene datse begeeren. In Peru, so is/in de selve plaets dienende/
de Coca, 'twelcke een Bladt is/dat van d'Indianen in grooter achtinghe ghehouden

wordt. In de Paraguay (dat is) Rio de la plata, ghebruycken sy ijsere plaetkens/ voor Munte. Ende in Santa Crus van't gheberghte/ ghedreyt ofte ghe weven Catoen / soo dat eyndtlijcke de maniere van de onderhandelinge der Indianen/ haer coopen ende vercoopen/ was wisselen ende te rantsoenen/ Waer/ om Waer. Ende al hoe wel dat sy seer groote ende ghefrequenteerde Marckten hadden/ soo en dede hen t'gelt nochtans gheen mangel/ noch en hadden oock gheen middelaers van doen/ want waren al te samen genoech bedreven ende ervaren/ hoe veel Waers/ van een dinck/ dat het reden ende recht was/ om voor, soo veel/ van een ander Waer/ te gheven. Nae dat de Spagnaerts daer in ghecomen zijn/ soo hebben d'Indianen oock beginnen Gout ende Silver te gebruycken/ om te coopen/ doch en hadden in't beginsel geen Munt/ dan het gewicht van't Silver was de prijs/ ghelijck als van de oude Romeynen vertelt wordt. Daer nae tot meerder gherief/ soo isser in Mexico ende in Peru, Munt ge slagen: maer tot noch toe soo en worter in West-Indien geen Munte van Coper ofte ander Metael verhandelt/ dan alleenlijcken van Gout ende Silver/ want den Schat ende overvloedicheyt/ van't selve Landt/ en heeft de Munten/ die men van billioen noemt/ ofte van eenighe ander soorte van menghsel (diese in Italien ende ander Provincien van Europa zijn ghebruyckende) niet willen gehenghen: Al hoe wel het waer is/ dat men in sommighe Landen van Indien/ gelijck als daer zijn Santo Domingo ende Puerto Rico, munte van Coper/ is ghebruyckende/ welcke zijn Spaensche quaerten, die alleen in de selve Eylanden ganckbaer zijn / om dat men daer weynich Silver ende Gout heeft/ al hoe wel dat daer veel ende ghenoech in de Mijnen is/ maer daer en is niemant die't beneficeert/ graeft ofte bereyt. Nu dewijle dat den rijckdom van Indien ende de maniere van Mijnen te graven ende bereyden/ bestaende is/ in Gout/ Silver en Quicsilver/ soo sal ick ons van dese drye Metalen yet seggen/ latende de reste voor dese mael blijven.

Die van China en hebben oock noch hedensdaeghs geen Munte oft gelt/ als ghesneden silver dat sy by't gewichte upt gheven ende ontfanghen.

Het 4. *Capittel.* Van het Gout dat in Indien bereyt wordt.

HEt Gout is altoos onder alle Metalen (ende dat met reden) voor principaelste gheacht gheweest/ om dat het t'geduerichste ende onverganckelijckste is: Want het vyer/ twelcke alle d'ander consumeert ofte vermindert/ is dit een goet ende perfect makende/ ende oock het Gout/ dat door veel vyers ghepasseert wort/ blijft by sijn coleur/ ende is t'alder fijnste/ twelcke eyghentlijcke (nae Plinius seyt) ghenaemt wort Obrizo, waer van de Schriftuer/ soo veel mentie is makende/ ende het ghebruyck/ twelcke alle d'ander is verteerende/ (als den selven Plinius seyt) en heeft op het Gout gheen vat/ noch en cant niet een dinc verminderen/ oock en verroestet/ noch en veroudert het nimmermeer: Ende al hoe wel dat het in sijn ghedaente soo volstandich is / soo laet het hem nochtans soo seer buyghen ende uptrecken / dat het een dinck om verwonderen is. De ghene die't Gout slaen ende upt-recken/ weten de cracht van't Gout ghenoech/ hoe dat het hem soo seer laet buyghen ende dun maken / sonder eens te breken / het welcke al te samen (met d'ander excellente eyghenschappen die't heeft) wel geconsidereert wesende/ de Gheestelijcke Persoonen oorsake sal gheven / om daer verstande upt te grijpen/ want in de heylighe Schriftuer/ soo wort de Liefde by't Gout vergheleken. In de reste/ waerom dat het selve ghesocht ende in weerden ghehouden wordt/ en ist niets te noodich sijne deuchden te verhalen/ dewijle het beste dat het heeft/ al onder de Menschen bekent is/ voor d'opperste macht ende grootsheyt der Werelt. Nu comende

Plin. lib. 33. cap. 3.

Apoca. 3. & 21. Cant. 3. Psalm. 67. Thren. 4. 3. Reg. 6.

comende

comende tot onsen propooste/soo heeft men in Indien groote quantiteyt van het selve Metael, ende men weet uyt waerachtige Histoiren/dat d'Ingas van Peru niet alleen te breden en waren/met te hebben/cleyne ende groote Vaten van Gout/ als Lampetten/Coppen/Schalen/Bekers/Flesschen/Kruyckens/ende groote Water-potten/ maer hadden noch oock stoelen ende Ros-baren van Massifs Gout: Hebbende van ghelijcken/in hare Tempels opgherichte Beelden van louter Gout. In Mexico hadden sy hier oock veel van/even wel soo veel niet/ als d'eerste Conqueiteurs oste overwinners/in d'eene ende d'ander Coninckrijcken quamen/so waren de Rijckdommen ende schatten (diese vonden) onepndtlijcken/ende noch veel meer/ sonder comparatie/ het ghene/dat d'Indianen verborghen ende wech staken. Dat sy't Silver gebruyckt hebben/om de Paerden met te beslaen/by ghebreck van yser/ ende ghegeven hebben drye hondert goude Croonen voor een botigia oste arobe Wijns/met ander diergelijcke overdadighe costen/soude schijnen fabulen te wesen/om te vertellen/ maer zijn in effect gebeurt/ende noch andere grooter dingen als dese. T'gout wert in de selve contreyen/op drye manieren/uytgetrocken oste ick hebbe het ten minsten/ op dese drye manieren gesien: Want men vint het Gout in Korlen oste greynen/ in stof/ ende in steen: 'Tgout in Korlen oste greynen/noemen sy stuckens Gout diese alsoo gheheel vinden/sonder menginge van eenich ander Metael/ 'twelcke niet van doen en heeft gesmolten/noch door't vyer ghebenesiceert oste ghesuyvert te worden/ worden Korlen oste greynen genaemt/om dat het ordinaris cleyne stuckens zijn/ van de grootte als de Korlen van een Meloen oste Calwoerde. Dit is het ghene/dat van Iob ghesept wort/Glebæ illius aurum. Evenwel soo gebeurt het wel/datmenser veel grooter heeft/ gelijck ick het selve ghesien hebbe/zijnde etlijcke daer van ghecomen tot het gewicht van veel ponden. Dit is alleen/naer Plinius bevestight/de grootsheyt van dit Metael/ 'tselve alsoo volmaeckt ende perfeckt te vinden/'twelcke in d'ander soorten niet en geschiet/die altoos schuym/ende 'tvyer van doen hebben/om haer te pureren ost te suyveren: Al hoe wel ick daer oock natuerlijck Silver ghesien hebbe/op de maniere als escarcha. Ende daer zijnder oock/die men in Indien papas van Silver noemt. Ghebeurt oock wel/dat men stucken fijn Silver vint/in de gedaente als aerden Turven/ maer dit is in't Silver selden/ende in't Gout seer ordinaris. Van dit gekorlde Gout wort weynich gevonden/in respect van't ander: Het Goudt in steen/ is een veet oste Ader van Gout/die van de selve steen oste steenrotsen uyt comt. Ende ick hebbe aen de Mijnen van Caruma (in't gouvernement van Salinas) steenen gesien/die seer groot ende gantsch met Gout doortogen waren: Ende andere/die de helft Gout/ende de helft steen waren. 'Tgout dat men op dese maniere heeft/vindt men in Putten ende Mijnen, die hare veeten ende Aderen hebben/ghelijck als die van't Silver/ende zijn seer quaet om bereyden. De maniere van't Gout (dat uyt de steenen getrocken is) te bereyden/gelijck als het van de Coninghen van Egypten voormaels ghebruyckt werdt/ schrijft Agatarchides, in't vijfde Boeck der Historie van de Zee Erithreo, oste 'tRoode Meyr/nae dat het van Phocio in syn Bibliotheca gerefereert wert: Ende is een dinck om te verwonderen/hoe gelijck dat het ('tghene hy aldaer refererende is) over een comt/met het gene dat men al t'hans (int benesiceren ost bereyden van dese Metalen, van't Gout ende Silver) ghebruyckende is. De grootste menichte van Gout/ die in Indien uytghetrocken wort/is in stof/oste zant/dat in de Rivieren oste plaetsen/daer veel waters over geloopen heeft/ghevonden wordt. De Rivieren van Indien/ zijn van dese soorte van Gout overvloedich/gelijck als d'Ouderen de Tajo in Spagnien/ de Pactolo in Asien, ende de Ganges in Oost-Indien ghetelebreert hebben. Ende het gene wy hieden Gout in stof noemen/hieten sy Ramenta auri, ende de meeste quantiteyt van

Iob. 28.

Plin. lib. 3. cap. 4.

teyt van Gout diese alsoe oock hadden/was het gene dat van dese Ramenta ofte stof van Gout vergaert/ende in de Rivieren ghevonden worde. In onsen tijden so plachtmen te hebben/gelijck als men noch heeft/in de Rivieren der Eylanden van te Loefwaert/ Española,Cuba,ende Puerto Rico,groote quantiteyt van Gout/maer door ghebreck der ingeboren/ende de swarigheyt van 'tselve uyt te trecken/ soo wort daer van daen/weynich nae Spagnien gebracht. In't Coninckrijck van Chile, als oock in dat van Quito,ende in't nieuwe Coninckrijck van Granaden,heeft men daer groote menichte van. Het gheceleberertste is/het Gout van Caravaya in Peru,ende dat van Valdivia in Chile,want is van't hooghste aloy,'twelcke is 25½ caraten , ende by wijlen hoogher. Van gelijcken so wort het Gout van Veragua,voor seer fijn gehouden. Van de Philippinis ende China wort oock veel Gout nae Mexico gebracht / maer is ghemeynlijcken van leeghen alloy.

Plin. lib. 3. cap. 4.

Men vint Gout/dat met Silver ofte Coper vermenght is. Plinius seyt/datter gantsch geen Gout ghevonden wort / of men heefter altoos eenich Silver by/maer het gene dat met Silver vermengt comt/is gemeynlijcken van minder caraten,dan het gene dat met Coper over-een comt. Plinius seyt/dat so het vijfde part daer van/Silver is/soo is het/'tgene dat men eyghentlijcke Electrum hiet: Ende seyt / dat het een eyghenschappe heeft van meer te glin eren ofte te blincken/by't licht dant yder/ als het Silver ofte Gout/dat gantsch fijn is/ende het ghene dat op Coper is / is ordinarisen hooger oft e beter. Het Gout dat in stof ofte zant is / wort ghebeneficeert ofte ghereynicht in af-spoelinge/'tselve soo lange int Water wassende/tot dat het zant ofte cley van de backen af valt / ende t'Gout (als swaerder van ghewicht) op de gront blijft ligghen. Men beneficeert het Gout oock met Quicksilver: wort van ghelijcken gepureert met sterck water/want het Aluyn (daer't selve van ghemaeckt wordt) soodanigen cracht heeft/dattet het Gout van alle t'ander afscheypt. Nu/soo wanneer dat het ghepureert ofte gesmolten is/so worden daer Platen ofte Tichelen van gemaect/ om naer Spagnien te voeren/want Gout dat noch in stof ofte zant is / en mach uyt Indien niet ghebracht worden / door dien dat men't selve niet quinteren, (dat is vertollen / te weten / van vijf een voor den Coninck) marcken noch caracteren mach/

Plin. lib. 3. cap. 4.

voor al eer dat het gesmolten is. Spagnien placht/naer dat van den boven-gementioneerden Histori-schrijver verhaelt wort/boven alle de Provincien der Werelt,in dese Metalen van Gout ende Silver t'abonderen/namelijcken Gallicien ende Lusitanien,ofte Portugal,ende boven al/'t Lant van Asturie,van waer hy refereert/dat Jaerlijckx te Roomen ghebracht werde twintich duysent ponden Gouts/ende datter in gheenige

2. Macha. 8.

ander Landen soo grooten menichte gevonden werde: 'twelcke 't Boeck der Machabeen schijnt te willen ghetuyghen/alwaer het seyt / dat de meeste grootsheyt der Romeynen was/van datse in hare macht hadden/de Metalen van Gout ende Silver van Spagnien/ende alsnu soo comt tot die van Spagnien/ desen grooten Schat van Indien,ordinerende de Goddelijcke voorsienicheyt/dat d'eene Rijcken d'andere dienen/ ende hare Schatten mede deylen ende deelachtich zijn/van haerder Regeeringhe / tot weldaet van d'eene/ende deucht van d'andere/soo sy maer van de weldaden (diese hebben) behoorlijcken ghebruycken. De somme van Goudt/die daer van Indien ghebracht wort/is qualijck om te taxeren: Niet te min/so mach men wel affirmeren/datse die meer genoech is/als de ghene die Plinius refereert/Jaerlijckx van Spagnien nae Roomen ghebracht te wesen. In de Vlote daer ick in ghecomen ben / t'Jaer van 87. soo was het Relaes ofte Cargasoen van't vaste Landt / twaelf Casten Gouts / zijnde elcke Cast ten minsten van vier arroben ghewichts/ (te weten/van 25. pont d'arrobe) ende van nieu Spagnien duysent een hondert ende ses en vijftich Marcken Gouts/ dit alleen voor den Coninck/behalven het ghene dat voor particulieren geregistreert/ ende

ende noch om te registreren comt / 'twelcke ooch wel ghenoech plaetse te wesen. Dit is nu ghenoech van soo veel als het Gout van Indien beroerende is/ sullen als nu van t'Silver segghen.

Het 5. Capittel. Van't Silver van Indien.

IN't Boeck van Iob lesen wy aldus / 't Silver heeft sekere beginsels ende Wortelen van uyt syn veeten ofte Aderen / ende 't Gout heeft syn bestemde plaets/daer't versmelt: Het yser wort al gravende uyt het Aerdtrijck getrocken/ ende de steen met de hitte ontdaen zijnde / verandert in Coper. Wonderlijcke wel / ende met weynich woorden/is hy d'eyghenschappe van dese vier Metalen verclarende / te weten / van't Gout/Silver Yser ende Coper. Van de plaetsen daer't Gout groeyt ende voortcomt/ hebben wy yet ghesept/van hoe dat het syn steenen/die ghevonden worden in't diepste van de Berghen/ende innerste des Aerdtrijcx/ofte zant der Rivieren ende plaetsen die altemets onder water loopen/of seer hooghe gheberghten/daer't stof van't Gout met het Water is afspoelende/ghelijck het de gemeynste opinie in Indien is. Waer uyt veel van't ghemeyne Volck noch hedens daechs gelooven/ dat het van den tijt der Diluvio afghebleven soude wesen/dat men't Gout/in't Water op so vreemden plaetse is vindende. Van de Silver veeten ofte Aderen/ende van hare beginsels ende Wortelen/ghelijck als Iob sept/sullen wy na tracteren/segghende in den eersten/ dat d'oorsake van dat het Silver de tweede plaets onder de Metalen heeft / is/om dat het selve 't Gout aldernaest/ende meer dan eenich ander geduerich is/ende van't vyer minder letsel krijght/als oock om dat het hem beter laet handelen ende bereyden/gaende noch 't Gout in de clanck ende claerheyt te boven: Oock mede soo is syn coleur 'tlicht ghelijckformer/ende syn gheclanck delicater ende doordringhender. Ende daer zijn plaetsen daerse het Silver meer estimeren / als 't Gout: Doch even wel om dat het Gout minder/ende de Natuer,'tself de vast-houdender is/dat te geven/ soo ist een argument 'tselve een waerdiger Metael te wesen: Niet teghenstaende datter Landen zijn (als van China verhaelt wort) daer men lichtelijcker Gout/dan Silver vint. 'Tghemeyn ende ordinaris is/dat men 't Silver lichtelijcker ende abondanter heeft. De Westersche Indien heeft den Schepper hier van met soo veel Rijckdommen versien/dat alle het ghene dat van de oude Historien in kennisse is / ende alle het ghene dat van de Spaensche Argentiffodijnen, ende van ander weghen ghe-encareceert wort/ is minder als wy in de selve contreyen ghesien hebben. Men vint ghemeynlijcken Mijnen van Silver/in woeste ongheschickte wilde gheberghten ende Heuvelen / al hoe wel men 'tselve oock ghevonden heeft/in platte Landouwen ende Velden/zijnde tselve op twee manieren/waerom d'eene losse / ende d'andere / vaste veeten ofte Aderen gheheeten worden. De losse/zijn sekere stucken van Metael, ghebeurende datmense op plaetsen heeft/dat soo wanneert selve stuck volepnt/men daer niet meer af en vindt. De vaste veeten ofte Aderen/zijn de ghene die in de diepte ende lengte vervolgh hebben/ in maniere ghelijck als de groote tacken van eenen Boom. Ende te wat plaetsen men een van dese vint/ist een seker dinck/dat men daer terstont dicht by/noch ander ende meer veeten heeft. De maniere die d'Indianen ghebruyckten / om 't Silver te beneficeren ende bereyden/was/met smiltinghe/te weten/de selve Massa van't Metael by't vyer te smilten/ 'twelcke 'tschuym ofte vuylicheyt aen een syde drijft/scheydende also 't Silver van't Loot/Tin/Coper/ende van alle d'ander menginghe die 't heeft. Hier toe maec-

Iob. 28.

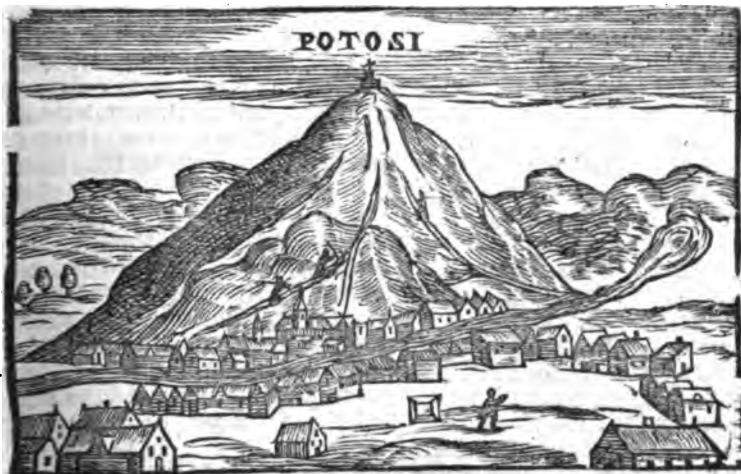
Van datter in China lichtelijcken Gout van Silver ghevonde wort/ en is niet daerom/dat het Gout meer als 't Silver gelbet/ maer is alleenlijc een opi: ende simpelheyt van de Chinen, 'tselve lieber te hebben in syn waerdye/ blijvende nochtans ele in syn valeur 't Gout boven 't Silver/ als in alle ander Landen/ daer de Metalen bekent zijn.

tense dinghen ghelijck als cleyne Ovens/daer de wint stijf in blies/ doende alsoo met hout ende colen haer operatie. Dese worden in Peru, Guagiras gheheeten/ naer datter de Spagnaerden in ghecomen zijn / soo beneficierense noch oock (behalven de selve maniere van smiltinghe die daer oock ghebruyckt wort) 't Silver door Quicksilver/ zijnde 't Silver/datser door uyt crijghen/oock meerder/als door smiltinge. Want daer is Silver metael, dat niet gheen vyer ghebeneficeert/noch oock door Quicksilver gheprossiteert can worden: ende dit is gemeynlijcken arm ofte slecht Metael van 'twelcke men de meeste quantiteyt heeft: Arm heetense/het ghene dat in grooter menichte weynich Silver voort brengt ende rijck/het ghene dat veel Silvers gheeft. Ende is een wonder dinck dat men dese differentie niet alleen en vint (van't een Metael silvers door 't vyer uyt te trecken/ende t'ander sonder vyer door 't Quicksilver/maer oock/ dat men in de selve Metalen, die 't vyer door smiltinghe uyt treckt/sommighe vint/ dat soo 't vyer daer van met gemaeckte wint/ als van Blaes-balcken) ontsteken wort/en wilt niet smilten/dan moetet met natuerlijcke lucht ofte wint wesen/ die van den Hemel waeyt. Ende daer zijn daer en teghen Metalen, die oock wel ende beter met ghemaeckte wint van Blaes-balcken smilten. Het Metael uyt de Mijnen van Porco, wordt lichtelijcken met Blaes-balcken ghebeneficeert. 'T Metael uyt de Mijnen van Potosi, en can niet gheen Blaes-balcken gesmolten noch gheprossiteert worden/dan met de wint van de Guairas, 'twelcke d'Ovenkens zijn/die in't afgaen van de Berghen/op de natuerlijcke wint gemaeckt staen/met de welcke 'tselve Metael ghesmolten wert. Ende hoe wel het seer swaer is/van dese verscheydenheyt/reden te gheven / is niet teghenstaende seer seker/door de langhe ervarentheyt die men daer van heeft. Ander duysent subtijlheden heeft de curieusheyt ende begeerlijckheyt van dit Metael (dat de Menschen soo seer beminnen) ghevonden/van de welcke wy hier naer / sommighe sullen verhalen De principaelste plaetsen van Indien/die Silver op brengen/zijn nieu Spagnien ende Peru, maer de Mijnen van Peru zijn van groot voordeel/hebbende onder anderen/die van Potosi, d'eerste plaetse der Werelt / van de welcke wy een weynich in't breedt sullen handelen/om dat het zijn de ghecelebreertste ende notabelste dinghen die men in West Indien heeft.

Het 6. Capittel. Van't Gheberghte van *Potosi*, ende van synen ontdecker.

DAt soo seer vermaerde Gheberghte van Potosi, is gelegen in de Provincie van de Charcas, in't Rijcke van Peru, verscheyden van de Linea Equinoctiael, aen de Zuyt-zijde/ofte nae den Polo Antarctico $21\frac{1}{3}$ graden/in voeghen/dat het comt te ligghen binnen de Tropicum, op't uyterste eynde van de Torrida Zona, is niet teghenstaende uyt der maten cout ja couder als out Castillien in Spagnien / ende Vlaenderen ofte Nederlant/behoorende (nae de hooghte des Pools daer't op leyt) getempert ofte heet te wesen. 'T ghene dat het cout maeckt te wesen/is om dat het Landt soo hoogh ende verheven ghelegen is/ende t'eenemael van de seer coude ende ghetemperde Winden omvanghen wort/namelijcken van de ghene diese aldaer Tomahavi heeten / die seer vervolghen ende uytnemende cout is/den welcken regneert in de Maenden van Meyo' Innio, Iulio ende Augusto, ende is van natuere droogh/cout/seer onlustich/ende gantsch onvruchtbaer/soo datter gantsch gheen Vruchten / noch eenich Cruydt ofte greynen voortcomen/maer door het van sijn eyghen natuer/door d'ongetempertheyt des Hemels/

mels/ende de groote onvruchtbaerheyt van't Aerdtrijck/ onwoonbaer is / maer de cracht van't Silver/die met syn begeerlijckheyt/d'ander dinghen is nae hem treckende/heeft het selve gebergthe/een van de grootste bewoonde Vlecken ofte Gemeynten gemaeckt/als daer gheenich in alle die Rijcken gevonden wort/zijnde 'tselve soo overvloedich/ende volop van alle Lijftochten ende leckernije/datter niet een dinck te wenschen is / ofte men vindt het daer in abondantie. Ende de wijle dat het altemael van buyten ghebracht wort/so staen alle de plaetsen ende Marckten altoos vol van Fruyten/Conserven/leckernijen/uytghelesen Wijnen / Zijd-werck ende verciersels/ ende dat soo veel/als ter plaetsen daermen't op't meeste hebben mach. De coleur van dit Ghebergthe/treckt wat nae't doncker ros/ende heeft een seer lieflijc gesicht ofte verwoninghe/in maniere ghelijck als een effen Pavilloen / ofte een Broot Suyckers/ loopt seer steyl op/ende heeft syn dominie boven alle d'ander Bergen/ die daer by ofte ontrent staen. Den opganck daer van/is moeyelijck / al hoe wel datment altemael te Peert op rijden mach/comt boven punts-ghewijs ende in't ront uyt/ ende heeft aen de voet in't omgaens een mijl weeghs in de spatie. Van den oppersten top van dit Ghebergthe/tot de voet ofte t'nederste toe/zijn duysent ses hondert ende vier en twintich ellen/die men in Spaengien Varas, ofte Roeden noemt/ welcke ghereduceert in de maet ende rekeninghe van Spaensche mijlen/comt te maken een vierendeel van een mijl. Aen dit Gebergthe/te weten/by de voet ofte t'nederste/heeft het een ander cleyn Ghebergthe die van den selven voortcomt. Desen heeft in voorigen tijden sommighe Mijnen van losse Metalen gehadt/de welcke aldaer gevonden worden / ghelijck als in Beursen/ende niet in vaste veeten ofte Aderen/ waren seer rijck/doch weynich/worde genaemt Guaina Potosi, dat is/ de Jonghe Potosi. Aen de voet ofte 'tnederste van dit cleyn Ghebergthe/ soo begint het Vleck ofte de Ghemeynte van de wooninghen der Spagnaerden ende Indianen/die nae de rijckdom ende 'tgraven / ofte bereytsel van Potosi ghecomen zijn. 'Tselve Vleck mach in't omgaens hebben/twee mijlen weeghs/ ende heeft den meesten toe-loop ende handelinghe/van gheheel Peru. De Mijnen van

dit Ghe-

dit Gheberghte/en wopden ten tijden van den Ingas (welcke Heeren van Peru waren/ al eer daer de Spagnaerden in quamen) niet bereyt ofte ondergraven/ al hoe wel datse by Potosi de Mijnen van Parco (die daer ses mijlen van daen zijn) ondergroeven en bereyden. D'oorsake moest wesen/ datser gheen notitie van ghehadt hebben: Niet teghenstaende/ dat andere vertellen/ ick en weet wat fabel ofte beuselinge/ van hoe datse de selve Mijnen wilden bereyden/ maer hoorden seeckere stemmen die tot d'Indianen geseyt souden hebben/ datse 'tselve niet roeren en souden/ ende dat dit gheberghte voor andere bewaert was: In effect/ dat men tot twaelf Jaren toe (nae dat de Spagnaerden in Peru gecomen waren) noch gantsch geen notitie van Potosi noch van syn rijckdom en hadde/ welcker ondeckinghe geschiede aldus: Een Indiaen genaemt Gualpa, van gheboorte Chambibilca, 'twelcke is in't Lant van Cusco, gaende op eenen tijdt teghens den nederganck der Sonnen/ in't vervolgh van etlijcke Venesoenen die hem in't voorloopen 't Gheberghte op clommen: ende door dien dat het so steyl om te climmen is/ zijnde alsdoe oock 'tmeestendeel bedeckt/ met gheboomten die men Quinua heet/ ende seer vol ende dicht van Wildernisse/ soo wast hem noodich/ om eenen moeylijcken wegh op te comen/ naer een tack te grijpen/ den welcken syn vastigheyt ofte wortelen in een veete ofte Ader hadde/ dien de naem van de rijcke veete behouden heeft: desen Tack is in't aentasten uyt gegaen/ ende heeft in't uyt trecken der selve/ de plaets van de wortel comen te verkennen/ die van een seer rijck Metael te wesen/ door d'ervarentheyt die hy hadde van de Mijnen van Porco, ende vont in der Aerden (by de Ader ofte veete) etlijcke stucken Metaels liggen/ die daer/ door 't uyt trecken/ van los geworden waren/ maer en lieten daerom niet wel kennen/ om datse de coleur van de Son ende 't Water verdorven hadden: Nam de voorsz. ·yde stucken/ ende brochtse nae Porco toe/ om die t'essayeren/ ofte door Cuaira te proeven/ (dat is/ t'Metael door 't vyer te proeven/ ende siende die van een uytnemende rijckdom te wesen/ groef ende bereydde de voorschreven veete ofte Ader in't heymelijck alleen/ sonder dat yemant deelachtich te maken/ tot soo langhe dat een Indiaen Guanca, gheboren uyt de Valleye van Xauxa, 'twelcke is in de Palen van de Stadt de los Reyes, dat is van der Coninghen geseyt/ den welcken in Porco een gebuer van de selve Gualpa Chumbibilca was/ quam te sien/ dat hy in de smiltinge/ dien hy dede/ grooter Tichelen maeckte/ als men ordinaris van de Metalen van die contreye ghewoon was te doen/ ende dat hy in syn tractement/ en persoons halven/ verbetert was/ want hadde tot dien tijdt toe/ van te voren armelijcken gheleeft: Waer door/ als oock/ om dat hy sach dat het Metael, dat dese syn ghebuer bereydde/ verscheyden/ van dat van Porco was/ hy hem beweeghde/ ende voornam dit seer neet t'ondersoecken. Ende al hoe wel dat den anderen/ 'tselve altoos socht bedeckt te houden/ importuneerde hem soo veel/ dat hy hem op't laetste mede nam/ nae 't Gheberghte van Potosi, nae dat hy dit tresoor een Maent lanck alleen genoten hadde. Alsdoe seyde den Gualpa tot de Guanca, dat hy voor hem een Ader ofte veete soude nemen/ dien hy insghelijcks ontdeckt hadde/ welcke dicht by de Rijcke veete staet/ ende is de ghene/ die men hedens daeghs hiet/ de Veete ofte Ader van Diego Centeno, die niet minder rijck (even wel harder om te bereyden) was. Met dese conformiteyt deelden onder hen tween/ 't Gheberghte van de grootste Rijckdom der Werelt. 'T gebeurde daer naer/ dat hebbende de Guanca eenighe swarigheyt in syn veete te bereyden/ om datse hardt was/ als oock om dat hem den anderen Gualpa gheen deel/ in de syne en wilde gheven/ datse quamen te krackeelen/ ende door dese/ als oock door andere questien/ soo is den Guanca van Xauxa (als vergramt wesende) ghegaen/ ende heeft het eens deels aen syn Meester ofte Heere/ die Villaroel ghenaemt/ ende een Spagnaert was/ te kennen gegeven/ den welcken in Porco resideerde. Villaroel willende de waerheyt onder-

heyt onderstaen/is terstont nae Potosi ghegaen/ende vindende de selve Rijckdom / die syn Lanacona ofte Dienaer/hem ghesept hadde/dede de Guanca registreeren/ besteeckende met hem de Veete ofte Ader die van Centeno ghenoemt wort : Men heeft besterven voor syn selven af te peylen/de spatie der Roeden die de Wet vergunt ofte toelaet/ den genen die de Mijnen vinden ofte bereyden/met het welcke/ende met de selve voor de Justitie t'openbaren/sy de Heeren ofte eyghenaers van de Mijnen blijven / om die voor hen selven te bereyden/mits betalende den Coninck syn Quinten ofte vijfde part/ dat is den vijf den Penninck. Eyndelijcken/dat d'eerste Registier ende openbaringhe/ die daer van de Mijnen van Potosi ghedaen worde/gheschiede den 21. dach der Maent April in't Jaer 1545. in de ghelegentheyt van Porco, door den voorschreven Spagnaert Villaroel ende Guanca. Terstont niet langhe daer nae / soo worde daer noch een ander veete ofte Ader ontdeckt/die men van Tin noemt / die uytnemende rijck gheweest is/al hoe wel seer quaet om bereyden/om dat het Metael des selven / soo hardt was als Ypersteen. Daer nae den 31. Augusti van't selve Jaer 45. worde gheregistreert de veete, die Mendieta genaemt wort/dese vier zijn de principaelste Veeten ofte Aderen van Potosi. Van de rijcke Veete (welcke d'eerste was / die ontdeckt worde) wort ghesept/dat het Metael een Spiets lenghte/ in de hooghte over eynde stont / in maniere als Rots-steenen/die van't opperste des Aerdtrijcks uyt steken/ghelijck een kamme/hebbende dye hondert Voeten in de lenghte / ende derthien in de breedde : Ende willen segghen/dat het selve alsoo ontdeckt ende ontbloot ghebleven soude hebben/van den tijt der Diluvio ofte Sunt-vloet af/wederstaende/als de hardtste partye/ de verbolgentheyt ende cracht des Waters. Ende t'Metael daer van / was soo rijck/ dat het de helft aen Silver hadde / blijvende syn rijckdommen alsoo ghedueriche ende vervolghende/tot de vijftich ende t'sestich Mans lenghten ofte Vademen in de diepte/alwaert begonst te ghebreken. In deser voeghen/als ghesept is/soo worden Potosi eerst ontdeckt/ordonnerende de Goddelijcke voorsienigheyt/tot een geluck ende welvaert van Spagnien/dat de grootste Rijckdom (die men weet opt in de Werelt gheweest te zijn) soo langhe verborghen is ghebleven/ ende gheopenbaert gheworden/ ten tijden dat Carolus de vijf de/salligher ghedachtenis/ 'theyserrijck hadde / met de Coninckrijcken van Spagnien/ende Dominien van West-Indien. De tijdinghe gecomen wesende in't Rijcke van Peru,der ontdeckinghe van Potosi , zijnder terstont veel Spagnaerden nae toe ghetrocken/ende by naest 'tmeesten deel der Inwoonders van de Stadt de la Plata, (dat is van't Silver ghesept) ghelegen achthien mijlen van Potosi,om daer Mijnen te verwerven. Ende daer quamen van ghelijcken een groote menichte van Indianen uyt verscheyden Provincien/namelijcken de Guaradores van Porco,soo dat het in weynich tijts quam te wesen 'tgrootste Vleck ofte Gemeynte van't gantsche Rijcke.

Het 7 *Capittel.* Van de Rijckdomme ofte Schat,die daer gegraven is,ende noch alle daeghs ghetrocken wordt uyt het Gheberghte van *Potosi.*

Ick hebbe dickwils getwijfelt/ of men in de Historien ende beschrijvinghen der Ouderen / soo grooten Rijckdommen van Mijnen wel vint/als 'tghene dat wy in onsen tijden in Peru hebben/ soo daer eenighe rijcke ende vermaerde Mijnen in de Werelt gheweest zijn/so zijnt gheweest/de ghene die de Carthaginoysers,ende daer naer de Romeynen in Spagnien ghehadt hebben/de welcke (ghelijck als ick ghesept hebbe) niet alleen

K van de

van de Heydensche schriften/maer oock van de heylighe Schriftuer/ wonderlijck verheven worden. Den ghenen die alder bysonderste van dese mijnen, memorie is makende/nae dat ick gelesen hebbe/is Plinius,den welcken schrijft in syn natuerlijcke Historie/aldus: Daer wort bynaest in alle Provincien Silver ghevonden/maer t'alder excellentste is / dat van Spagnien. Dit selve groeyt oock in onvruchtbare Aerde / in Keets-steenen ende Ghebergten: Ende alwaer dat een veete ofte Ader van Silver ghevonden wort/is een seker dinck/datter niet verre van daen/ noch meer andere gevonden sullen worden. 'Tselve gheschiet bynaest oock in d'ander Metalen,daerom soo worden sy van de Griecken (ghelijck alst blijckt) Metalen gheheeten. Is een dinck om te verwonderen/van hoe dat tot hedensdaeghs toe/de Putten der mijnen in Spagnien noch dueren, de welcke men begonst heeft te graven/ ende bereyden / in den tijdt van Hannibal: Jae dat meer is/soo zijn de selve Namen noch hedensdaeghs in esse/ van de ghene die de selve Mijnen eerst ontdeckt hebben. Onder anderen/ soo was vermaert een van de selve/die nae syn ontdecker/Bebelo ghenoemt worde/ghelijckse oock noch heet. Van dese Mijne worden so veel Schats uyt getrocken/ datse syn Heere ofte Eyghenaer daghelijckx drye hondert Pont Silvers gaf / ende tot op den huydighen dach/soo heeft men 'tgraven ofte bereyden van de selve mijne achtervolght/ den welcken al ghegraven ende in't Ghebergthe gediept is de spatie van duysent vijfhondert passen ofte treden: Door alle de selve spatie zijn de Gascoenen 'twater uyt treckende/ alle den tijt/ende soo lange/als hen de lichten ofte Keerssen dueren/ende comen op dese maniere soo veel Waters uyt te trecken/dat het een Rivier schijnt te wesen. Dit syn altemael Plinij eyghen woorden/de welcke ick alhier hebbe willen verhalen/ om dies-wille datse een vermakinge sullen geven/den genen die van mijnen kennisse heeft/siende dat het selve/datse hedendaeghs ondervinden/ by d'Ouderen oock alsoo toegegaen is. Insonderheyt/soo is de rijckdomme der Mijne van Hannibal in de Pireneis (die de Romeynen besaten) notabel/die syn bereydinghe continueerden / tot den tijt van Plinio toe/welcke mochte wesen/ontrent drye hondert Jaren/welcker diepte was / van vijfthien hondert passen ofte treden / dat is anderhalf millia van Spagnien: Ende was in't beginsel soo rijck datse syn Eyghenaer weerdich was drye hondert ponden/ van 12. Oncen 'tpont/daeghs. Maer al hoe wel dat dit een uytnemende rijckdom geweest is/soo en dunckt my nochtans niet dat die te verghelijcken is/by die van onsen tijden in Potosi, want nae dat het blijckt by des Coninckx Boecken/ van't Huys der Contractatie, daer 't selve opgeteyckent (als oock van oude geloofweerdighe Mannen geaffirmeert) wort/dat in den tijt dat den Licentiaet Polo regeerden ('twelcke lange ghenoech geweest is nae d'ontdeckinghe van't Ghebergthe) men alle Saterdaghen quinteerde (dat is den vijfden Penninck voor des Coninckx gerechtigheyt ofte Tollen af deelde) de somme van 150. duysent tot 200. duysent pesos toe/zijnde de Quinten ofte vijfden Penninc weerdich dertich en veertich duysent pesos, en des jaers anderhalf Millioen, ofte weynich min: In voeghen/dat daer/nae uytwijsen van dese rekeninghe/alsdaer daeghs uyt dese Mijnen getrocken worden/ontrent dertich duysent pesos, comende voor des Coninckx Quinten ofte Tollen s'daeghs/ses duysent pesos. Daer is noch een ander dinck/om tot de rijckdomme van Potosi t'allegeren/te weten/dat de rekeninge/die daer ghemaeckt is/is alleenlijck van't Silver/dat ghemarckt ende ghequinteert wort/zijnde in Peru een seer kennelijck dinck / dat men van langhe tijden af/ in de selve Rijcken ghebruyckt heeft 't Silver datse gangbaer noemden/ 'twelcke niet ghemarckt noch ghequinteert en was/ende is in conclusie/voor den ghenen die van de selve Mijnen wel weten/datter in dien tijt een seer groot deel / van't Silver dat uyt Potosi ghetrocken worde/om te quinteren, bleef/ 'twelcke was alle het ghene dat onder d'Indianen/

Plin. lib. 33. cap. 6.

Genebrardus in Chronographia.

d'Indianen/ende veel van't selve/onder de Spagnaerden/ganckbaer was/gelijck als het selve noch tot mijnen tijt toe ghedeurt heeft/alsoo dat men wel gelooven mach/dat het derde deel der Rijckdommen van Potosi (soo't de helft niet en was) niet geopenbaert noch ghequinteert worde. Daer is noch een ander grooter aenmerckinghe/ die van Plinio ghestelt wort/te weten/dat men doorgraven ende bereydt heeft/ vijfthien hondert passen ofte treden aen de Veete van Babelo, hebbende alle dese spatie over 'twater moeten uyt trecken/ 'twelcke den grootsten hinder is/ die men hebben mach/ om Rijckdommen ofte schatten uyt de mijnen te trecken. Die van Potosi, al hoe wel datter veel van dien over de twee hondert estados (dat zijn Mans lengten ofte Vademen gepasseert zijn/in de diepten/en hebben noyt by eenich Water gecomen/ 'twelcke d'alder gheluckichste weldaet is/die men in't selve Ghebergte hebben mach. Want de mijnen van Porco (welcker metael uytnemende rijck is) worden hedens daeghs naeghelaten/ te beneficeren/ door de quellinghe van't Water/ daerse in ghecomen zijn/ want Steen-Clippen te door-graven/ende Water uyt te putten/ zijn twee moeyten/die onlijdtbaer zijn/om metael te soecken/ d'eerste is ghenoech/ ende noch meer als te veel: In somma/ sijn Majesteyt heeft hedens daeghs/ t'een Jaer/ door't ander/een millioen des Jaers/ende dat/ alleenlijcken van de Quinten ofte vijfden/ van't Silver uyt het Gheberghte van Potosi, behalven noch d'andere Rijckdommen van't Quick-silver/ ende ander Tollen des Coninckx goederen/ 'twelcke noch een ander groote Schat is: Makende sommighe ervaren Persoonen de rekeninge/ segghen/ dat het ghene/ dat men ghelevdt heeft te quinteren in de Casse van Potosi, (al hoe wel het selve in de Boecken van sijn eerste Quinten) niet en blijckt/ met soo vanighen claerheyt/alsser hedens daeghs wel is/ om dat men in d'eerste Jaren/ den ontfanck dede met het ghewicht van de Romana, (ofte Unster) door d'overvloedicheyt die men daer hadde/ ghelijck als de Memorie der rekeninghe/ die de Vice-Roy Don Francisco de Tolledo dede/ t'Jaer van vier en tseventich noch aenwijsende is/ worden bevonden/te wesen ses en tseventich milliocnen tot het selve Jaer toe: Ende van't voorseyde Jaer af/tot dat van 85. incluys, blijcker by des Coninckx Boecken ghequinteerde te wesen vijf en dertich millioenen: In voegghen/ dat het ghene dat in alles ghequinteert is tot het Jaer van 85. beloopt hondert ende elf millioenen, van ghe-essayeerde pesos, geldende elcke peso, derthien Realen/ende een vierde part van een Reael/ende dit noch behalven 't Silver datter uytghetrocken is/sonder quinteren: Ende 'tghene dat men in d'ander Coninckx Cassen, ghequinteert heeft/ als oock noch behalven 'tghene dat daer in ganckbaer Silver verbesicht/ ende onghequinteert is ghebleven/ 'twelcke ontelbaer is. Dese reeckeninghe worde ghesonden aen de Viceroy, in't Jaer boven verhaelt. Op den selven tijt als ick in Peru was/ende van dien tijt voorts aen/soo is den Rijckdom/die in de Vloten van Peru ghecomen is/ noch grooter ghe-weest: Want in de Vloot daer ick in ghecomen ben t' Jaer van seven en tachentich/ quamen in beyde de Vloten (te weten van Peru ende Mexico elf millioenen, zijnde de helft by naest voor den Coninc/maer van de twee derde parte van Peru waren. Hebbe dese verhalinghe aldus in't bysonder willen doen/op dat men verstaen mach/ de macht heyt die de Goddelijcke Majesteyt belieft heeft/ te gheven de Coninghen van Spagnien/ op welcker hooft soo veel Croonen ende Rijcken versaemt zijn/ zijnde oock door bysondere gunste des Hemels/ het Oost Indien met het West-Indien aen een ghecomen/ omringhende met haerder macht den gheheelen omvanck der Wereldt/ 'twelcke men dencken moet/alsoo gheschiet is/ door Godes voorsienigheyt/ tot welvaert van de Lieden die soo verre ende verscheyden van haer Hooft zijn woonende/ 'twelcke is den Roomschen Paus Vicarius ofte Stadt-houder van

Christo onsen Heere / in welcker gheloof ende onderdanigheyt / men alleenlijcken mach salich wesen / als oock tot een bescherminghe van't selve Catholijcke gheloof/ ende Roomsche Kercke/in dese Contreyen/daer de waerheyt/door de Ketters soo seer aenghevochten ende vervolght wordt. Ende de wijle den Heere der Hemelen/ die de Coninckrijcken gheeft ende neemt / den ghenen dien hy wil / ende hoe hy wil/ 'tselve alsoo gheordineert heeft / soo behooren wy hem/ met ootmoedicheyt te bidden/ dat hy hem wil neyghen / die soo mede-dooghende jelousheyt des Catholijcken Coninckx behulpich te wesen / ende hem te gheven een voorspoedighe uytcomste / ende victorie teghens de Vyanden van syn heylich Gheloof / de wijle hy om dese saecke/ den Schat van Indien die hy hem ghegheven heeft/is verteerende / ende noch veel meer van doen heeft. Nu dan/soo is het ghenoech dese verhandelinghe (door oorsake der Rijckdommen van Potosi) ghedaen te hebben / laet ons nu keeren te seggen/hoe dat men de Mijnen graeft/ende de Metalen, die daer uyt ghetrocken worden / beneficeert ende bereyt ofte suyvert.

Het 8. *Capittel.* De maniere van't graven ende bereyden der *Mijnen* van *Potosi.*

Seer wel seyde Boëtius, als hy hem beclaghende was / van den eersten Inventeur der Mijnen, met dese woorden:

Heu primus quis fuit ille
Auri qui pondera tecti,
Gemmasque latere volentes
Preciosa pericula fodit.

Precieuse ofte dierbare perijckelen noemt hyse met reden/want den arbeyt ende 't perijckel groot is/daer dese Metalen (die de Menschen soo seer achten) met uytghetrocken worden. Plinius seyt/hoe datter in Italien veel Metalen zijn/maer dat d'Ouderen niet en wilden gehengen/die te beneficieren ofte bereyden/om 't volck te conserveren/ worden van Spagnien ghebracht/ende gelijck als Tributarien/soo dedense de Spagnaerden de Mijnen graven. 'Tselve is nu Spagnien / met Indien doende/ hoe wel datter sonder twijffel/noch veel rijckdommen van Metalen in Spagnien zijn / en maken daer eben wel gheen werck af/te soecken/noch en wort oock niet toeghelaten/ die t'ondergraven/door den afbreuck die men daer in siet gheschieden. Oock so wort daer van Indien soo veel rijckdom ghebracht/dat het soecken ende uyt trecken aldaer/niet weynich moeyten ende arbeyt cost/zijnde oock van niet luttel perijckels. Het gebergte van Potosi heeft vier principale Veeten ofte Aderen als ghesept is / welcke zijn / de Rijcke die van Centeno, die van Tin, ende die van Mendieta: Alle dese Veeten staen aen de Oost-zijde van het Ghebergte/als aenschouwende den opganck der Sonnen/aen de West-zijde en worter gheen gevonden. De selve Veeten loopen ofte strecken Noorden ende Zuyden/ (dat is van den eenen Pool nae den anderen) hebbende op't breetste ses voeten/ende op't smalste een span. Daer zijn noch ander verscheyden/ die van dese uytspruyten/soo gelijck als van de groote tacken eens Booms/de cleyne plachten voort te comen. Elcke Veete heeft verscheyden Mijnen, 'twelcke ghedeelten ofte leden des sel-

Plin. lib. 33. cap. 4.

[illegible] zijn/die in possessie genomen ende bevonden zijn [illegible] ende besitters/met welcker namen sy gemeynlijcken ende op [illegible] ghenoemt worden. De grootste Mijne heeft 80. varas, (dat zijn Spaensche ellen ofte Roeden) want daer en wort door geenige Wet ofte Loy meer toegelaten/om te hebben/ende de minste heeft vier varas ofte Roeden. Alle dese Mijnen zijn huydighen daeghs tot grooter diepten gecomen. In de Rijcke Veete worden 78. mijnen ghetelt/hebbende op plaetsen 180. ende op Contreyen by de 200. estados ofte Vademen in de diepten. In de Veete van Centeno telt men 24. Mijnen van de welcke sommige tot tseftich ende noch tseventich estados ofte Vademen in de diepten comen/ zijnde aldus op dese maniere alle d'andere Veeten ende Mijnen van't selve Gheberghte/tot een behulp van dese so groote diepten der Mijnen, soo hebbense de Socabones (ghelijck syse hieten) gheinventeert/ 'twelcke zijn grachten ofte gaten/diese gemaeckt hebben onder aen d'ander zijde van't Gheberghte/die alsoo dweers door gravende/tot datse by de Veeten binnen in uyt comen: want men moet wete/dat (al ist dat de Veeten Noorden en Zuyden strecken/ als geseyt is) dit selve nedervallende is/te weten/van't bovenste af/tot het neerste ende de voet van't Gheberghte toe/ghelijck als te gelooven is/'twelcke van elijcke [illegible] gissinge mach wesen/meer dan duysent twee hondert estados ofte Vademen: Ende nae dese rekeninge (al hoe wel dat de Mijnen soo diep gaen) so gelooftmen noch ses maels soo veel/om te comen tot de diepte van de Wortel/de welcke (nae datse willen seggen) uytnemende rijck sal wesen/gelijck als de stam ende sprupt/ ofte oorspronck van alle de Veeten ofte Aderen/hoe wel dat het selve tot noch toe eer in't contrarie (door ervarentheyt) gebleken is/te weten/dat hoe de Veete hooger geweest is/hoe datmense rijcker bevonden heeft/beginnende int dieper af dalen/syn Metael te verminderen/ dat is minder te worden. Maer om de Mijnen met minder arbeyt/costen ende perijckels te bereyden/soo hebben sy eyndelijcken de Socabonen gevonden/door de welcke men daer gemackelijcken/ende met eenen slechten wegh/uyt ende in mach gaen. Hebben in de breedde/acht voeten/ende in de hooghte meer als een Mans lengte ofte Vadem/ende worden met haer Poorten gesloten: Men brenghter de metalen met lichte, moeyten door uyt/betalende den Eygenaer van de Socabon 't vijfden deel/van alle het metael datter door uytghetrocken wort. Daer zijn al negen Socabonen gemaeckt/ ende men heefter noch ander onderhanden. Een van dese Socabonen,die men van't fenijn noemt/ de welcke nae de Rijcke Veete toe loopt/is ghemaeckt ende bereyt ghewordden/in den tijt van 29. Jaer/zijnde den selven begonnen t'Jaer van 1556. te weten/elf Jaer/nae dat de selve Mijnen eerst ontdeckt hadden geweest/ende voleyndicht Anno 1585. den 11. April. Dese Socabon reyckte de Rijcke Veete tot op 35. Vademen naer / de hollicheyt van syn diepten/zijnde van daer af/te weten/van daer't hem met de Veete vereenicht/tot het bovenste van de Mijne,noch ander 135. Vademen/alle dese diepten daldemen om leegh/om de voorschreven Mijnen te bereyden. De gheheele Socabon heeft van de mont af/tot de Veete toe/ ('twelcke men de Cruys-wegh noemt) 250. Spaensche varas,ofte Roeden/om de welcke te bereyden ende door te graven / men daer inet besich ende onder wegen gheweest zijn/de voorschreven 29. Jaer/waer aen men sien mach/ wat arbeyt ende moeyten dat de Menschen doen/om 't Silver/in't inghewant ende diepten des Aerdtrijcks te soecken/ende uyt te halen: Ende daer en boven / soo zijnse daer noch binnen in arbeydende/met een eeuwige duysternisse/ sonder luttel ofte veel te weten wanneer dat het dach ofte nacht is. Ende de wijle dat het plaetsen zijn/die de Son nimmermeer en versoecken/soo en heeft men daer niet alleen/een eeuwige duysternisse/maer noch ooc groote coude/met ee seer swaere lucht/die seer vreemt van't Menschen leven is/ende also gebeurt het/dat de gene die daer vreemt zijn/ ende

[illegible] in comen/daer ghelijck als Teeringh ende duysich worden / gelijck als het nu selve gebeurt is/gevoelende een opbrekinge ende quellinge der Mage. De gene die daer in arbeyden/wercken altoos met keerssen/ende verdeelen den arbeyt by ghebeurten / in sulcker voegen/dat eenighe comen te arbeyden des daeghs/ende rusten des nachts/ en andere int contrarie. T'Metael is ghemeynlijcken hardt/ ende wort al houwende upt ghetrocken / 'tselve aen stucken brekende met ijsere Koevoeten ende andere Instrumenten/ende is gelijck als of men loutere Steenclippen aen stucken brack: Daer na soo dragen syt op den rugge/naer boven toe climmende by ghemaeckte Ladders op: Dese Ladders zijn gemaeckt met dype stijlen/van gedraeyt Ossen-leer/gelijck als dicke kabels/zijnde van den eenen stijl tot den ander/met stocken op gespannen/gelijck als trappen/in sulcker voegen/datter een Man mach by op climmen/ende gelijckelijc een ander by neder dalen. Dese Ladders hebben thien vademen in de lengte/ende aen t'eynde van de selve/so comen daer weer ander Ladders van de selve lengte/ de welcke beginnen van een steunsel ofte bancke af/alwaer rust-plaetsen van Hout ghemaeckt zijn/in manieren gelijc als omloopen/want de Ladders die men op climt/seer veel zijn. Een Man draegt de last van twee arroben gewichts/hebbende t'Metael in een cleedt op den rugghe/ende ander de borst toe gebonden/climmende drye en drye tessens om hooghe/hebbende de voorste een ontsteken keerse aen de duym gebonden/ om te mogen sien/want en hebben daer/gelijck als geseyt is/gantsch geen licht van den Hemel/climmen alsoo/hen met beyde de handen vast houdende/soo grooten spatie om hoogh/ (de welcke/gelijck als ick geseyt hebbe/dicwils passerende is/over de hondert ende vijftich vademen in de hooghte/een afgrijselijck dinck/'twelc alleen t'overdencken een grouwel aen jaeght: So veel can de liefde van 't ghelt doen/ om welcker enqueste men soo veel doen ende lijdende is. Niet sonder reden so laet hem Plinius hooren/tracterende vã dit selve: Wy crappen/seyt hy/tot het binnenste ingewant des Aertrijcks/ende tot by de plaetsen der verdoemden/soecken wy de Rijckdommen. Daer nae in't selve Boeck/ seyt hy noch aldus: 'T zijn wercken meer als van Reusen/die de gene doen/die Metalé upt trecken/makende gaten eñ diveers straten in't alder diepste / door so grooten spatie heen/eñ vagen het gebergte by't licht der keerssen/ter plaetsen daer men alleen den tijt van den dach eñ nacht/even gelijc heeft/sonder in veel maendẽ tijts den dach eens te sien/al waert dat gebeurt/dat de Mueren ofte wanden der Mijnen onverhoets comen te vallen/ende de Berg-gravers met eenẽ slach overstulpt/ende om hals brenght. Een weynich daer na/so voeght hy daer noch by/seggende: Sy quetsen de harde clippen met instrumenten van anderhalf hondert pont ijsers/eñ halen daer de Metalen op den hals upt/arbeydende nacht ende dach/leverende den eenen den last aen den anderen/eñ dat altemael by doncker/want de leste comen alleenlijc 't licht te sien: Met ijsere wiggen eñ Koevoeten breken sy de Clippen ende Steenrotsen/al zijnse noch so crachtich ende hardt/want in't eynde so is den honger van't gelt noch crachtiger ende harder. Dit is altemael van Plinius: Ende hoe wel dat hy sprekende is als een Cronijc-schrijver van dien tijde/schijnt niet tegenstaende meer een Propheet te wesen van desen tijt. Oock so en is het niet minder/het gene dat Phocion de Agatarchides refereert vã den oneyndlijcken arbeyt/dat passerende waren de gene die men Chrisios noemde/om t'Gout upt te trecken ende te bereyden: want altoos/gelijck den boven-ghenoemden Autheur seyt/soo veroorsaeckt het Gout ende t'Silver so veel arbeyts ende moeyten om te crijghen/als het wel blijschap gheeft in te hebben.

Plin. in proœm. lib. 33. cap. 4.

Het

Het 9. Capittel. Hoe dat het *Metael* van't Silverg hebeneficieert ofte bereydt wordt.

DE Veete, daer wy af geseyt hebben / 't Silver in ghebonden wort/loopt gemeynlijcke tusschen twee Steenrotsen heen / die men de Caxe noemt/waer van d'eene so uytnemende hart plachte te wesen/als yversteen/zijnde d'ander morwer/ende lichter om breken: t'Metael loopt te middewege door/maer niet even gelijc/noch van een waerdye: Want daer is in dit selve een soorte/die seer rijck is/de welcke Caçilla, ofte Tacana genaemt wort/daer veel Silvers uyt getrocken wort/ ende daer is een ander die arm is/daer weynich uyt ghetrocken wort. 't Rijcke Metael van dit Gheberghte/ heeft de coleur van Ambar, ende t'ander treet wat meer nae't swart. Daer is een ander t'welcke is van coleur gelijck als ros ververwich/ende eenich als asch verwich: Heeft in effect verscheyden coleuren ofte verwen/soo dat het de ghene / die't niet en kent/ soude schijnen andere ghemeyne steen te wesen: Maer de Berg-gravers weten in de stipkens/ aderen/ende in sekere teerkenen/syn fijnicheyt terstont te kennen. Alle dit Metael, dat men uyt de Mijnen treckt/ wort op de Schapen van Peru (die in de plaets van Peerden ofte Muyl-Ezels dienen) nae de Molens toe gedragen. Het gene dat geen rijck Metael is/wordt ghebeneficieert ofte bereyt/ door smiltinghe/in de cleyne Ovens diese Guairas noemen. Dit is t'Metael dat het meeste Loot heeft/doende t'Loot dat het gesmolten wort. Ende om 'tselve dan noch beter te doen smilten/ so worpen daer d'Indianen onder/van't ghene men Soroche hiet/'t welcke een seer Lootachtich Metael is. Met het vyer soo valt het schuym ende vuylicheyt om leegh / ende t'Loot met het Silver comt te smilten drijvende 't Silver boven op't Loot/tot soo lange dat het gepureert/ende daer nae meer ende meer ghefineert wort. Daer placht van een quintael Metael door smiltinghe te comen/30. 40. ende 50. pesos Silver. My zijn ghegeven geweest tot een Monster/Metalen die door smiltinghe meer als 200. ende oock 250. pesos van elck quintael, 't welcke is 100. Pondt Spaens ghewicht/ uytleverden/ een Rijckdom die selden ghevonden wert/ende bynae onghelooflijck schijnt te wesen/ soo't vyer sulcx met openbare ondervindinge niet getuyght hadde: Doch sodanige Metalen zijn seer weynich. Carm Metael is het ghene dat van een quintael, 2. 3. pesos gheeft/ofte vijf/ses ofte weynich meer. Dit en is gemeynlijcke niet lootachtich/ maer drooogh waerom 'tselve door't vyer niet en can gebeneficieert ofte bereyt worden/uyt welcke oorsake/men in Potosi een groote menichte van dit arm metael hadde/ 't welcke als overschot/ende van geener waerden/van' beste uytghewopen/ende te loor lach/ tot dat het bereytsel van't Quick-silver opghebracht werdt/ met het welcke dese uytworpsels (gelijck syse noemden) eenen grooten Schat op brachten/want het Quick-silver pureert ofte suyvert het Silver/met een vreemde ofte wonderlijcke eyghenschappe/ende is dienende voor dese drooge ende arme metalen, ende daer wort minder Quick-silver in verdaen ende gheconsumeert/als in de rijcke: Want hoe datse rijcker zijn/hoe dat men daer ghemeynlijcken meerder Quick-silver in verdoet. Hedensdaeghs so is de meeste benefitie ofte bereytsel van't Silver/ende dat bynaest de gantsche menichte van Potosi, door't Quick-silver/als oock in de Mijnen van de Cacatecas. ende andere van nieu Spagnien. Men hadde in voorigen tijden/int afgaen van't Gheberghte van Potosi, ende op de Coppen ende Heuvelen / meer dan ses duysent Guairas, 't welcke de voorschreven Oventkens zijn/ daer men t'metael in smilt / ende comen-

comen te staen in maniere als Lichters ofte Fackelen / dat soo manneer men die des nachts van verre comt te sien / ontsteken ende al brandende/ (zijnde ghelijck als gloeyende Colen) is een playsier ende vermaken om te speculeren. Maer soo vyt nu ter tijt op duysent ofte twee duysent Guairas comen/is veel/om dat de smiltinge/ ghelijck ick ghesept hebbe/als nu weynich is/ zijnde 't benefitie van't Quicksilver/den gantschen rijckdom. Ende om dies wille dat d'eyghenschappen van't Quick-silver wonderbaerlijck zijn/ende de maniere om het Silver daer met te bereyden/om te noteren is/soo sal ick ons van't Quick-silver / syn Mijnen ende bereydinghe/handelen/ het ghene dat tot onsen propooste noodich schijnt te wesen.

Het 10. Capittel. Van de wonderlijcke eyghenschappen van't Quick-silver.

HEt Quick-silver/'twelcke men oock Argentum vivum hiet/ghelijck het van de Latijnen ghenoemt werdt/want schijnt een levende Silver te wesen/nae dat het wel met een raddicheyt / van d'eene plaets op d'ander loopt ende woelt/heeft onder alle Metalen, groote ende wonderlijcke eyghenschappen: Ten eersten/ dat / al hoe wel het een waerachtich Metael is/soo is het doch niet hardt/noch ghesormeert/ende is bestaende ghelijck als d'andere/maer in liqueur, ende loopende/ niet soo ghelijck als het Silver ende Gout/ 'twelcke van't vyer ghesmolten wesende/comende liqueuren, ende loopende te worden/maer van syn eyghen natuer/ende al hoe wel dat het liqueur is/ so is het nochtans swaerder als eenich ander Metael, in sulcker voeghen / dat alle d'ander op 't Quicksilver comen te drijven/sonder onder te gaen/als lichter wesende. Ick hebbe in eenen Pot/ofte Aerden kuyl Quicksilver/sien dooppen twee pont ysers / ende datter t'yser boven op dreef sonder sincken/gelijc of het hout ofte kurck op't water gheweest hadde. Plinius maeckt exceptie/seggende/dat het Gout daer alleenlijck in onder gaet/ sonder op't Quicksilver te drijven. Ick en hebbe d'experientie niet ghesien / doch can wel wesen/want het Quicsilver is terstont t'Gout van syn eygen natuer omvangende/ende 'tselve in hem verbergende. Dit is d'alder noodichste eygenschappe diet hebben mach/van dat het met een wonderlijcke affectie aent gout hangt/ende dat soeckende is: Ende waer dat het dat maer eens riecket/loopt terstont naer toe: ende niet alleen dit/maer houter hem so vast aen/ende druckt dat soo dicht by hem/dat het 'tselve ontbloot/ende van eenige andere Metalen ofte lichamen daert met vermengt is/aftreckt/ waer door de gene/die hen willen voorsien/tegens de schade van't Quicksilver/Gout gebruycken. Daer zijn lieden die men Quicsilver in de ooren gedaen heeft/om die int' heymelijc om te brengen/waer tegens anders geen remedie geweest is/dan een stocxken van Gout in de ooren te steken/ende t'Quicsilver also daer met uyt te locken/ comende t'stockskken daer weder wit uyt/van't ghene dat aen't Gout blijven hanghen was. Als ick in Madrid ginck sien/ de vermaerde wercken die Iacome de Trenço, van Milanen een excellent Constenaer/voor S. Laurens in Escuriael, bereydende was: Soo ghebeurdent dat het was op eenen dach/dat sy etlijcke stucken van een Taserreel/ (die van Bronso ofte Metael waren) saten en vergulden/'twelcke met Quicksilver gedaen moet wesen: Ende om dies wille dat den roock van't Quicksilver een doodlijck fenijn is/soo worde my gesept/hoe dat haer de werck-gasten tegens dit fenijn versagen/met te nemen eenen gouden Dobbloen/wel cleyn ghemalen / ende die alsoo in de Maegh te swilghen/dat aldaer naer hem was treckende/alle het Quicksilver/ dat hen ter ooren/ooghen/neusen ofte mondt in quam / zijnde hier mede voorsien ende bescheremt/ teghens

Plin. lib. 33. cap. 6.

teghens 't quaet ende schade die sy van't Quick-silver souden moghen vrijghen/ 'twelcke al te samen terstont nae't Gout in de Maegh toe troch / ende daer aen bleef hanghen/comende 'tselve daer nae weder te lossen door den natuerlijcken afganck/ 'twelcke voorwaer een sake is/weerdich om te verwonderen. Nu/nae dat het Quick-silver 't Gout gesuyvert/ende dat van alle andere Metalen ende menginge ghepareert heeft/ alsdan soo wort het/door't vyer van synen vrient het Gout gescheyden/blijvende 'tselve uyt het vyer/t'eenemael puer ende suyver. Plinius seyt/dat men Quick-silver met een sekere conste/van't Gout is afscheydende. Ick en weet niet / dat men hedensdaeghs sodanighen const ghebruyckt / Oock soo en dunckt my niet/ dat d'Ouderen de wetenschap vercreghen hebben/van dat men't Silver / door't Quick-silver can bereyden/ 'twelcke hedensdaeghs 'meeste gebruyck/ende 'principaelste profyt van het Quick-silver is: Want hy seyt expresselijcken / dat het anders gheen Metael en omvanght/als alleen 't Gout. Ende aldaer hy handelende is / van de maniere van't Silver te bereyden/is alleenlijcken mentie makende van de smiltinghe / waer door men vermoeden mach/ dat d'Ouderen dit secreet niet gehadt hebben. Doch al hoe wel dat de principaelste vrientschappe/die't Quick-silver heeft/met het Gout is/ niet teghenstaende daer gheen Gout en is/loopt het nae't Silver/ende omvanght dat/even wel/ niet soo haest alst Gout/ende suyvert en purgeert het eyndelijcken oock / van de Aerde/ Coper ende Loot/daer't mede ghegroept is/sonder eenich vyer ('twelcke de Metalen door smiltinghe raffineert) noodich te wesen. Doch om t'Quick-silver oock van't Silver te doen afgaen/ende dat schoon te laten/soo is het vyer van gelijcken den middelaer / ghelijck alst hier nae ghesept sal worden. Van d'ander Metalen (Gout ende Silver uytghesondert) en maeckt het Quick-silver geen weert af/maer doorknaechtse/verteertse/doorteeert door/ende isser van wech loopende/ 'twelck oock een seltsaem dinck is: Waer door 'tselve ghegoten ende bewaert wort/in Vaten/ Aerden-Potten/ ofte in eenighe Vellen van Ghedierten/want Vaten van Coper/yser/ ofte ander metael, worden daer terstont van doorbeten/ende cruypter door/ende doorgront ende corrumpeert alle ander materien/waer door 'tselve van Plinius genoemt wort/een fenijn van alle dinghen/want seyt/dat het alle dinghen op-eet ende verteert. Men heeft in de graven der dooden / Quick-silver ghevonden / ende nae dat het de selven verteert heeft/soo comt het daer weder nae synen wille gheheel van uyt. Is oock ghevonden gheweest in't breyn ende mergh der Menschen ofte Beesten/ t'welcke (in't ontfanghen van den roock/door den mont ofte neuse) terstont van binnen in wrongelt ofte verstijft/door-cruypende alsoo de Ghebeenten des selven/daerom is/dat het soo periculoos is/met een soo stouten ende doodlijcken Creatuer / ghemeynschap te hebben. Heeft noch een ander gratie/van dat het woelt ende loopt / ende hem in hondert duysent druppelen maeckt: ende al zijnse noch soo cleyn / soo en gaet daer nochtans niet een van verlooren/maer comt hem/t'zy hier ofte daer/ weder met syn liqueur te versamen/soo dat het bynaest onverganckelijck is/ende daer en wort bynaest geenich dinck ghevonden/ daer't van gecorrumpeert mach worden/waer door t'selve van den voorschreven Plinius, een eeuwich zweet ghenoemt wort. Heeft noch een ander eyghenschap/te weten/dat al hoe wel 't Quick-silver 'tghene is/dat het Gout van't Coper ende alle d'ander Metalen afscheypt / niet teghenstaende soo wanneer men 't Gout met Coper/ Silver ofte andere Metalen wil voeghen om te verguiden/ soo is 't Quick-silver van dese t'samen-voeginghe/de middelaer/want door't selve soo worden de voorschreven Metalen verguilt. Het ghene my/onder alle wonderen/van dit vreemt liqueur, alderwreemtst ende seltsaemst schijnt te wesen/ende weerdichst om aen te mercken/is/ dat wesende 'tselve t'alder swaerste dinck der Werelt/dat het hem in een ooghenblick

Plin. lib. 33. cap. 6.

van veranderen/in't alder lichtveerdichste der Werelt/ 't welcke roock is/daer't mede ontdaen wesende/om hooch climt / zijnde terstont den selven roock ('twelcke een soo lichten dinck is) in een ooghenblick weder verandert/in een soo swaren dinck/ als daer is 'tselve liqueur van't Quick-silver/daer't hem in resolveert: Want so haest als den roock van dit Metael om hoogh comt te ghemoeten of te stuyten aen eenich hardt lichaem/ofte ghenakende tot aen de coude Ghewestе der Lucht/so comt het op de selve stont te wrongelen ende weder in Quick-silver neder te vallen: Ende so men daer weder vyer by brenght/wort terstont weder roock/ende van den roock sal men/ sonder vertoeven/weder 'tnedervallē van's liqueur vant Quicsilver hebben/'twelcke voorwaer een haestighe veranderinghe is/van een soo swaren/in een soo lichtveerdighen dinck/ende weder in't contrarie: dat wel voor een seltsaem dinck/in de natuer/ als oock in alle dese ende andere wonderlichheden/die dit Metael heeft/te achten is/ ende is weerdich dat den Autheur van syn natuere/gheglorificeert ofte vereerlijckt worde/de wijle dat alle natuerlijcke Schepsels syn verborghen ordonnantien soo promptelijcken zijn obedierende.

Het II. *Capittel.* VVaer dat het Quick-silver ghevonden wort, ende hoe dat syne over-rijcke *Mijnen* in *Guancavilca*, eerst ontdeckt zijn ghe worden.

HEt Quick-silver wort ghevonden / in een soorte van steen/daer van ghelijcken t'Vermellioen afcomt/'twelcke d'Ouderen Minium plachten te heeten / ende men heeft noch hedensdaeghs voor een ghewoonte te segghen/dat de Beelden die met Quick-silver in de Christalijnen Glasen gheschildert worden/gheminieert zijn. Het Minium ofte Vermillioen hebben d'Ouderen grootelijcken gerespecteert/dat voor een gewijde Verwe houdende/gelijck als van Plinius ghereffereert wert/seggende: Dat de Romeynen met de selve plachten te bestrijcken t'aensicht van Iupiter, als oock de lichamen der gener die triumpherende inghehaelt worden ende dat in Ethiopien, soo wel d'Afgoden/ als oock der Gouverneurs/d'aensichten met Minio bestreken worden: Oock mede/ dat het Vermellioen in Roomen soo seer geacht was/ ('twelcke daer alleenlijcken van Spagnien ghebracht werde/alwaer men veel Mijnen ende Putten van Quick-silver hadde/ghelijck als men de selve noch tot op den huydigen dach heeft) dat de Romeynen niet en ghehenghden / 'tselve Metael in Spagnien bereydt ofte toe-ghemaeckt te worden/op dat men daer niet van stelen en mochte/maer worde in de steenen/ soo gelijck als het uyt de Mijren ghetrocken was/versegelt ende nae Roomen ghebracht/alwaer't bereyt ende toeghemaeckt worde. Daer worde Iaerlijckx van Spagnien (namelijcken uyt Andalusien) ghebracht/ontrent thien duysent Ponden/'twelcke de Romeynen voor een overdadige rijckdom hielden. Hebbe alle dit selve/van den voorschreven Autheur ghereffereert/op dat den ghenen/die te sien comen 'tgene hedensdaeghs in Peru omgaet/een vermaken mach wesen/kennisse te hebben van het gene in voorleden tijden gepasseert is/met de machtichste Heeren der Werelt. Wort daerom ghesyt/om dat d'Ingas, Coninghen van Peru, ende d'inghebooren Indianen des selven/ een langhe tijt de Mijnen van't Quick-silver/bereyden ende toe-maeckten / sonder nochtans yet van't Quick-silver te weten/ofte eenighe kennisse daer van te hebben / sonder dat sy daer yet anders van pretendeerden te hebben/als het Minio ofte t'Vermillioen, 'twelcke sy Limpi noemen / dat van haer in grooter estime ghehouden worde/

Plin. lib. 33. cap. 7.

ende dat

ende dat voor selve effect ofte werck/als Plinius van de Romeynen ende Ethiopen gerefereert heeft/te weten/om hen te bestrijcken/ofte henlieder aensichten/ende die van haren Afgoden/daer mede te verwen/ 't welcke d'Indianen wel voor een ghebruyck hadden/namelijcken als sy ten oorlooghe ginghen/ende ghebruycken dat noch hedensdaeghs/als sy eenighe Feesten ofte Dans-spelen aenrechten/ ende noemen dat selve Embixarse, want lieten hen duncken/dat so wanneer sy d'aensichten also ghe-embixaert hadden/dat het een vreese ofte vervaertheyt aen jaeghde / ende laten hen nu duncken dat het een fraeyicheyt is. Tot desen eynde/soo maeckten sy in de Gheberghten van Guancavilca, ('t welcke in Peru is) by de Stadt van Guamanga, vreemde ondergravinghen van Mijnen, alwaer sy dit Metael uyt trocken/ende zijn in sulcker voegen/dat soo men hedensdaeghs/in dese holen ofte Socabonen (die d'Indianen ghemaeckt hebben) comt te gaen/men daer in verdwaelt / jae dat men niet weet hoe men daer weer uyt comen sal. Doch sy lieden en maeckten van't Quick-silver gheen werck / 't welcke natuerlijck in de selve materie ofte t'Metael vant Vermillioen besloten is/ noch en wisten oock niet eens/datter soodanighen dinck in de Werelt was. Ende dit en was niet alleen by d'Indianen/maer noch oock by de Spagnaerden / die van de selve rijckdommen in langhen menighen tijt/gheen kennisse en hadden/ tot dat gouverneerende de Licentiaet Castro het Lant van Peru, t'Jaer 66. ende 67. de Mijnen van't selve Quicksilver eerst ontdeckt worde/ 't welcke ghesciede op dese maniere : Daer is ghecomen in handen van een verstandich Man/ghenaemt Henricke Garcees, een ghebooren Portugees / wat van dese roode Aerde / ofte t'voorseyde Metael , dat d'Indianen Limpi noemden/ende daer se d'aensichten met bestreken ende 't selve wel besiende / verkende het te wesen van't ghene dat men in Spagnien Vermellioen heet. Nu de wijle dat hy wiste/dat het Vermellioen van het selve Metael ghecreghen wort/daer 't Quick-silver uyt comt/soo quam hy terstont te vermoeden/dat de selve Mijnen van Quick-silver moesten wesen/is daer terstont nae toe ghereyst/ende dede d'experientie ende proeve/ende bevont dat alsoo te wesen. Nu zijnde op dese maniere/de Mijnen van Palcas, in de palen van Guamanga, ontdeckt/soo zijnder verscheyden nae toe ghetrocken/om 't Quick-silver te bereyden/ende dat nae Mexico te voeren / alwaer 't Silver / door 't Quick-silver ghebeneficieert ende bereyt worde/door welcke oorsake/daer etlijcke rijck ghewoorden zijn/ende dat niet weynich. Ende de Contreye van de Mijnen , die men Guancavilca noemt/worden terstont met Spagnaerden ende Indianen bewoont/ die om de selve oorsake hier nae toe quamen / ghelijck als daer hedensdaeghs noch meer by comen/ tot de bereydinghe van de selve Mijnen van't Quick-silver / die daer veel ende overvloedich zijn. Onder allen/soo is de Mijne, diese van Amador Cabrera hieten/anders de los Santos, (dat is/van den Heylighen) ghenaemt / een heerlijck dinck / 't welcke een Clippe is van uytnemende harde steen/zijnde gantsch ende al met Quick-silver doorgoten/ende is van soodanighen grootte / datse beslaende is 80. Spaensche varas ofte Roeden in de lenghte/ende 40. in de breedde/zijnde dit gheheele viercant over/ ondergraven/tot in de diepten van 70. estados ofte Mans lenghten/ en de daer mogen meer van drye hondert persoonen t'seffens ende gelijck in arbeyden/ door de grootte des selven. Dese Mijnen worden ontdeckt door een Indiaen van Amador de Cabrera, ghenaemt Mavincopa, uyt het Dorp van Açoria van daen : Amador Cabrera lietse op sijnen naem registreren/ maer door hy/om t'selve/pleyt met den Fiscael hadde/ende in de executien soo worden hem de vruchten/ende 't ghebruyck des selven vergunt/om dat hy den eersten ontdecker was : Daer nae soo vercocht hy't voor twee hondert ende vijftich duysent Ducaten : Maer hem daer nae dunckende/dat hy in de vercoopinghe bedroghen ende verocht was/soo wierp hy't weder in't Recht/want hy wilde seggen/

dat het

dat het meer dan vijfhondert duysent Ducaten weert is: Soo veel laten hem duncken van een millioen, een seltsaem dinck/ datter Mijnen van soo grooten rijckdom ghevonden worden. In den tijt dat het Lant van Peru gheregeert worde/ door Don Francisco de Tolledo, soo quam daer een Man/ met namen Pedro Fernandes de Velasco; die in Mexico gheweest hadde/ den welcken aldaer ghesien hebbende/ hoe dat men't Silver door't Quick-silver uyt trock/ heeft voorghewent ende hem onderwonden 't Silver van Potosi met Quick-silver uyt te trecken. 't Ondersoeck hier van/ ghedaen wesende/ ende bevindende dat het seer wel slaechde/ soo begost men (te weten t'Jaers van 71.) in Potosi, t'Silver te beneficieren/ ende uyt te trecken door't Quick-silver/ dat aldaer van Guancavilca ghebracht worde/ 't welcke d'uyterste ende gheheele remedie/ van de selve Mijnen was: Want met het Quick-silver/ soo worde daer een overvloedige menichte van Silver ghetrocken/ uyt de Metalen die te voren lagen/ van die sy uytworp selfs noemden. Want ghelijck als gheseyt is/ soo wort het Silver van't Quick-silver ghepureert/ al ist dat het schoon arm/ van weynich alloy ende droogh is/ 't welcke de smiltinghe van't vyer niet doen en can. De Catholijcke Coninck heeft van't graven ofte bereyden der Mijnen van't Quick-silver/ sonder eenige oncosten/ ofte avontuer te staen/ by de vier hondert duysent pesos aen Mijnen, van een weynich min als 14. Realen 'tstuck/ sonder het ghene noch/ dat daer nae door't selve/ in 't beneficieren ofte bereypsel van Potosi, te proffijt comt/ 't welcke noch een ander groote schat is. Daer worden t'een Jaer door't ander/ uyt dese Mijnen van Guancavilca, ghetrocken over de acht duysent quintalen Quick-silvers.

Het 12. Capittel. Met wat conste, dat het Quick-silver uytghetrocken, ende t'Silver daer mee bereyt ofte ghesuyvert wert.

Aet ons nu segghen/ hoe dat men 't Quick-silver uyt treckt/ ende hoe dat het Silver daer mede ghepureert ofte ghesuyvert wert. Den steen ofte t'Metael, daer men't Quick-silver in vint/ wort ghestooten ende in Potten ghedaen/ ende alsoo wel toe ghestopt/ op't vyer ghestelt/ alwaer hem 't selve Metael, ofte ghestooten steen/ in't smilten/ door de cracht van't vyer/ van't Quick-silver af scheydt/ treckende in exhalatien, ofte dampen/ onder den roock van't selve vyer om hoogh/ ende loopt soo lange om hoogh/ tot dat het eenich lichaem ofte hardichept is ghemoetende/ daer't teghens aen stuyt/ alwaert hem terstont wrongheld ofte verstijft. Ende soo dat om hoogh comt/ sonder eenich hardt lichaem te ghemoeten/ soo treckt dat soo langhe opwaerts aen/ tot dat het comt te vercouwen/ alwaert terstont verstijft/ ende alsoo weder neder valt. Nu als de smiltinghe ghedaen is/ soo ontdecken sy de Potten/ ende trecken daer Metael uyt/ 't welcke sy soecken te doen/ soo wanneer die gheheel cout zijn: Want so daer eenigen roock/ ofte vapeur der selven/ quam te raecken/ aen den genen die dien ontdecken/ souden terstont vergeven worden/ ende daer van moeten sterven/ ofte daer ten minsten seer qualijck van ghetracteert blijven/ ofte alle de Tanden quijt worden. Om t'vyer te hebben/ dat men onder de Metalen stockt/ (want daer overdadich veel hout in verdaen wort) soo heeft een Mijne-graver/ met namen Rodrigo de Tores, een seer proffijtelijcke inventie ghevonden/ te weten/ t'ghebruyck van't Hoy ofte Cruyt/ dat over alle de ghebergthen van Peru seer veel wast/ 't welcke sy aldaer Icho heeten/ ende is ghelijck het Sparto van Spagnien/ daer se de Wyghe-korven af maecken/ waer mede sy't vyer onderhoudende zijn. Ende is een dinck om te verwonderen/ hoe grooten cracht dat dit.

dat dit Truyt ofte Hop heeft/om de selve Metalen te doen smilten/ 'twelcke sy ghelijck als Plinius van't Gout vertaelt/dat met den vlam van't stroo ghesmolten wort/ 'tgene met gloeyende kolen/van sterck-hout/niet ghedaen en can worden. Het Quick-silver aldus ghesmolten wesende/wort in leyre sacken ghedaen/om dat men dat alleen in Leyr bewaren mach / ende wort alsoo ghelevert in de Magasijnen ofte Munici-huysen des Conincks/ende van daer soo wort dat te Water nae Arica,ende so voorts op Beesten ofte Schapen van't Lant nae Potosi ghebracht. Daer wort ghemeynlijck een ghe-consumeert ofte verdaen in't bereytsel der Metalen van Potosi, van ses tot seven duysent quintalen Jaerlijcks/behalven 'tghene/dat noch uyt de vuyligheyt ghetrocken wort/ 'twelcke is de moer ofte gront van de eerste af-spoelinghe der Metalen, die in tobbens ghedaen wort. Dese vuyligheyt wort ghebrant ende ghebeneficeert in Ovens / om 't Quick-silver/datter in ghebleven is/uyt te trecken. Daer zijn over de vijftich van dese Ovens/ in de contreye van Potosi ende Tarapaia. De quantiteyt der Metalen die ghebeneficeert ofte bereyt worden/moghen wesen/nae rekeninghe van experte ende ervaren lieden/over de twee hondert duysent quintalen des Jaers / van welcker vuyligheyt ofte moer (ghebeneficieert wesende) over de twee duysent quintalen Quick-silvers uyt ghetrocken worden. Ende is te weten/dat de qualiteyten der Metalen verscheyden zijn: Want daer zijn Metalen die veel Silvers gheven/ende weynich Quick-silvers verdoen. Andere gheven veel uyt/ende consumeren ofte verdoen veel. Eenighe gheven weynich/ende verquisten weynich/ende nae dat men dese Metalen geraect/ also is oock 'tgheluck ofte t'ongheluck van veel winste ofte verlies / in de pachtinge ende handelinghe der Metalen: Hoe wel dat het ghemeynste ende ordinaris is/ dat een rijck Metael, so ghelijck als het veel Silvers op brenght/alsoo is het oock veel Quick-silvers verdoende ende t'arm Metael in't contrarie. Het Metael wort eerst seer wel ende cleyn ghemalen/met de stampers ofte moeckers van de Ingenie, die de steen gantsch morselen: Ende nae dat het Metael wel ghemalen ende ghemorselt is / soo wort het ghesift/door Siften van ghewevem Coper-draet/de welcke t'Meel soo cleyn maken/ als dat van de ghemeyne siften: Ende soo dese siften wel ghestelt ofte toeghetuyst zijn/ siften tusschen dach ende nacht wel dertich quintalen. 'Twelck van't metael aldus ghesift wesende/wort in Forneys-cuypen ofte ketels ghedaen / alwaert met een pekel bedouwt wort/stortende in elcke vijftich quintalen Meels / vijftich quintalen Souts/ 'twelcke ghedaen wort/om dat het Sout de vettichheyt van't meel des Metaels (die't van Cley ofte slijck heeft) souden verslijten ende wech nemen/waer mede 't Silver te beter van't Quick-silver aenghevat wort. Terstont daer nae/soo douwen ofte cleynsen sy 't Quick-silver door een Canefassen doeck op het Metael, comende 't Quick-silver daer door uyt/ghelijck als een douw/ofte sweet. Dit ghedaen wesende, soo roeren se t'Metael met het ander onder een / op dat het altemael met desen douw van't Quick-silver wel vermenght worde. Al-eer dat de Forneysen gheinventeert waren/ so werdt het Metael met het Quick-silver veel ende menichmael vermenght ende omgheroert/ ende alsoo in Backen ghestelt/maeckten daer groote ballen af/ghelijck als van Potaerde/latende die alsoo etlijcke dagen staen/ende als dan soo herkneedden sy die wederom ende meermaels/tot soo lange dat haer dochte/dat het Quick-silver met het Silver al inghelijft ofte vereenicht was/waer mede over de twintich daghen om brachten/ende op't minste neghen daghen. Daer nae/door advijs diese creghen/ (ghelijck als de lust om te verrijcken altoos vijftich is) ondervonden sy dat (om den tijt te vercorten) 't coper een groot behulp was/ om 't Quick-silver/'t Silver met der haest aen te vatten. Ende hierom soo worden de Forneysen gheordineert / daer se de groote ketels ofte Cuypen op stellen/om t'Metael met het Sout ende Quick-silver in te storten / waer-

Plin. lib. 33. cap. 4.

om daer t'vyer sachtelijcken (in seeckere verwelssels daer toe ghemaeckt) ghestoockt wort/soo dat het Quick-silver in den tijt van vijf oft ses daghen/ t'Silver al geincorporeert ofte ingheslijst heeft. Soo wanneer t'haer nu dunckt/ dat het Quick-silver sijn devoir ghedaen heeft/dat is/ t'Silver weynich of veel te vereenighen/ sonder daer van yet te laten/ende 'tselve in sich te suyghen/ ghelijck als de Spongie 't water nae hem treckt/dat incorporerende/ende van de Aerde/Loot/ende Coper/daer't met vermengt ende ghegroeyt is/af te scheyden/als dan soo soecken sy dat te ontdecken/ ende uyt te crijghen/ende van't selve Quick-silver af te scheyden/'twelcke ghedaen wordt op dese maniere: Storten t'Metael in een Tobbe met water / alwaer sy met een Water-molenken t'Metael rondtsom draeyen/ghelijck als men de Mostaert ontdoet ofte maeckt/ als dan soo loopt het Cley ofte slijck van't Metael, met het water dat afloopt/uyt/ blijvende t'Silver met het Quick-silver/als het swaerste/ op de gront van den tobbe ghesoncken: t'Metael dat aldus over ende ghesoncken blijft / is ghelijck als Zant/ t'welcke sy als dan daer uyt nemen/ende draghent noch eens om te wasschen/ ende met eemers in Backen ofte Water-putten af te spoelen / waer mede t'Cley ofte t'slijck gantsch af gaet/latende 't Silver met het Quick-silver alleen blijven / hoe wel datter altoos onder t'slijck ende Cley wel eenich Silver ende Quick-silver met wech loopt/ (dat sy relaves hieten) 't welcke sy daer nae oock noch soecken uyt te trecken/ ende te ghenieten. Nu dan/ t'Silver ende Quick-silver aldus ghesuyvert wesende / soo dat het begint te glinsteren/zijnde 't slijck ende 't Cley daer gantsch van af / soo nemen sy alle dit Metael, ende storten dat in een doeck/ende douwent wel dicht uyt / waer mede alle 't Quick-silver dat met het Silver niet vereenicht ofte ingheslijst en is / daer uyt loopt/blijvende de reste/ghelijck eenen gemaeckten Bal/van Silver ende Quick-silver te samen/in maniere ghelijck als t'buytenste met het binnenste van de Amandelen blijft/alsse uytghedouwt zijn. Als nu den bal/die daer blijft/wel uytghedouwt is / soo heeft hy alleen een sesten deel Silvers/ende vijf deelen Quick-silvers/ in voegen dat/ soo daer blijft een bal van t'sestich pont/soo zijn de thien ponden daer van/ Silver/ende d'ander vijftich/Quick-silver. Van dese ballen/soo maken sy de Pijn-appelen/in maniere ghelijck als Suycker-brooden/ende hol van binnen/ende worden ghemeynlijck ende ordinaris van hondert pont ghemaeckt. Om nu t'Silver van't Quick-silver te scheyden/soo leggen sy de selve in sterck vyer/alwaer sy dien overdecken met een aerde Vat in ghedaente als de Hormen ofte Molduren, van de Suycker-brooden / welcke zijn/ghelijck als de Ruaensche slaep-mutsen / ende bedecken dien met hout-kolen/ 't welcke sy alsoo ontsteken/waer mede 't Quick-silver in roock exhaleert ofte optreckt/ ende comende om hoogh te stuyten/tegens d'aerden muts ofte overdecksel aen/ wort terstont dick ende drabbich/ende comt te distilleren / gelijck als de vapeuren ofte dampen van een siedende Pot/die teghens t'decksel aenhanghen/door een pijp/in maniere als een Alambick. Ende op deser voeghen/soo wort alle het Quick-silver dat ghedistilleert wort/ont fanghen/ 't welcke sy alsoo wederom crijghen/blijvende 't Silver alleen/ in de selve forme ende grootte/alst van te voren was/maer in't gewicht heeft het vijf deelen minder als te voren/blijft altemael ghecreuckt ende sponsieachtich / dat een dinck vreemt om sien is. Van dusdanighe twee Pijn-appelen/wordt een Plaet ofte Stoot Silvers ghemaeckt/in't ghewicht van vijf ofte ses en t'sestich Marcken/ ende alsoo wort dat t'essayeren, quinteren, ende te mercken ghebracht. Ende 't Silver dat aldus met Quick-silver uytghetrocken ende ghesuyvert wort/is soo fijn / dat het nimmermeer beneden de 2380. van alloy en comt/zijnde soo excellent/dat het/om t'selve te wercken/of te bereyden noodich is/van de Silver-smeden/met eenighe vermenginge van sijn alloy vermindert ofte vernedert worde/ghescheidende 'tselve van gelijcken/ in

de Munte/

de Munte daer't gheslaghen ende ghemunt wort. Alle dese tormenten/ofte (soo men soo segghen wil) marteirighe/moet het Silver passeren/om fijn te worden/t'welcke/ so men dat wel insiet/een gheformeerde masse ofte deech is/ daer't Silver van ghemalen/ghesift/gheknedt/ghegest/ende ghebacken wort. Ende behalven dit/soo wort het noch ghewasschen/ghespoelt/herwasschen/ghekoockt ende herkoockt/passerende door stampers ofte Moechers/siften/backen/sonepsen/tobbens/emmers/depusen/ovens/ende eyndelijcken door water ende vyer. Hebbe dit selve willen verhalen/om dies wille dat ick (insiende alle dese artificien in Potosi) als doe begonst t'overdencken/'tgene de Schriftuere van de Rechtveerdighen seyt/te weten: Colabit eos & purgabit quasi argentum, als oock 'tgene dat van de selve/op een ander plaets geseyt wordt/Sicut argentum purgatum terra purgatum septuplum, dat is/dat het Silver/om gesuyvert/ende van aerde ende cley/daer't in groeyt/gherassineert ende ghesuyvert te worden/ sevenmael is ghepurgeert wort. want is in effect/seven maels/ dat is soo veel ende menichmael als het ghetormenteert wort/tot soo langhe dat het gantsch puer ende fijn blijft: Alsoo is van ghelijcken de doctrijn ofte leere des Heeren/ende moeten oock wesen de Zielen/die van syn Goddelijcke pnerheyt deelachtich sullen zijn.

Het 13. Capittel. Van de *Artificien*, ofte *Ingenien*, daer men de *Metalen* met maelt, ende hoe dat het silver gheessayeert ofte beproeft wort.

OM dese materie van't Silver ende Metalen te besluyten/soo resteren hier noch twee dinghen om te segghen/t'eene is van de Ingenien ofte Artificien ende malinghe/ ende t'ander/van de proevinghe ofte t'essayeren. Hier voren is gheseyt ghe weest/hoe dat het Metael ghemalen wort/om 't Quick-silver te moghen ontfanghen. Dese malinghe wort ghedaen/door verscheyden Ingenien ofte Artificien, waer van eenige van Peerden omghetrocken worden/ghelijck als Ros-molens/ende andere met water/als Water-molens/van dese twee sorten heeft men een groote menichte. Ende om datter ghemeynlijcken anders gheen water en is/dan dat van den regen comt/ soo en is hier in Potosi niet ghenoech van/dan alleenlijcken drye ofte vier Maenden tijts/ t'welcke is December, Ianuarius ende Februarius. Daer zijn Lacken ofte binnen-wateren gemaect/die in't begrijp hebben/ontrent duysent seven hondert Roeden/ofte Spaensche Varas, ende drye Vademen in de diepten: Dese zijn seven in't ghetal/met hare poorten ofte Sluysen: ende soo wanneer dat het van doen is/eenige van de selve te ghebruycken/soo heffen sy de deuren ofte Sluysen op/ ende laten daer 't water alsoo door loopen/ en de s'yverdaeghs ofte heylighe daghen/soo sluyten sy die weer toe. Soo wanneer dat de Lacken/gantsch vol/ende het een goet reghen-Jaer geweest is/soo duert de malinghe wel ses ofte seven Maenden/in voegen/dat de lieden in Potosi, oock door't Silver om veel waters ende een goet reghen-Jaer zijn biddende/ghelijck als men op ander plaetsen voor't Koorn ende greynen doet. D'ander Ingenien heeft men in Tarapaia; ('twelcke een Valleye is) ghelegen drye ofte vier mijlen van Potosi, daer een Rivier door heen loopt. Ende daer zijn noch op ander contreyen/ander Ingenien, hebben dese differentie te weten/dat eenighe Ingenien zijn van ses stampers/ andere van twaelf/ende sommige van veerthien. Het Metael wort ghemalen in Vijsers ofte Mortieren/alwaer men't dach ende nacht in stort/ende van daer so wort het ghene/dat ghemalen is, ghedraghen om te siften. Aen den Oever van't Lack van Potosi, staen 48. Ingenien van Water-molens/elck van 8. 10. ende 12. stampers: Ander 4. Ingenien staen aen d'ander

d'ander zijde/ghenaemt Tanacoñuño. In de Valleye van Tarapaia staen 22. Ingenien,
alle dese zijn van Water-molens. Behalven dese/ so zijnder in Potosi noch ander 30.
Ingenien van Kos-molens/ende buyten Potosi noch eenighe andere. Soo veel bijsticheyt
ende vernuft isser gheweest/om 't Silver uyt te trecken/'twelcke eyndelijcken ge-
essayeert ofte gheproeft wort/door de Proef-meesters ofte Besienders/die daer van
's Coninckx weghen toe ghestelt zijn / om elcke stucken syn alloy te gheven. Men
brenght de Platen Silvers by den Besiender/den welcken op elck een/syn getal stelt/
want de proevinghe wort ghedaen van vele tessens/snijt van elcke een stucxken af/
ende weeght het ghetrouwelijcken/ende leyt het daer nae in een Potken / dat ghe-
maeckt is van asch/van verbrant ende ghemalen ghebeente: Dit ghedaen wesende/
soo set hy alle dese Potkens op een rije ende in ordene/in den Oven / daer een sterck
vyer onder stokende/waer mede t'Metael al temael comt te smilten / ende 'tghene dat
Loot is/verdwijnt in roock: 't Coper ofte Tin ontdoet hem / ende 't Silver blijft ex-
cellent ende fijn/ghelijck als een gloeyende kool. Is een wonder dinck/ dat so wan-
neer dat aldus gheraffineert/ende in liqueur, ofte ghesmolten is / en sal niet eens stoo-
ten/al keert men't schoon met den mont om leegh / noch daer en sal niet een droppel
van uyt loopen/maer blijft daer vast aen hanghen. Den Essayeur ofte Proef-meester/
cant in de coleur ende andere teyckenen verkennen/wanneert gheraffineert is/al dan
treckt hy de Potkens weder uyt den Oven/ende weeght wederom seer subtijlijcken
elck stucxken op syn selven/besiende hoe veel dat het van syn eerste ghewicht ghemin-
dert ofte ghebroken is/want het ghene dat van hooghen alloy is/gheweecht ofte scheylt
weynich/ende dat van leeghen alloy is/veel: Ende nae dat het vermindert / ofte af-
ghegaen is/soo besiet hy wat alloy ofte wet dat het behout / 'twelcke hy alsoo min of
meer op elcke plaets set ofte teyckent. 'T ghewicht is soo delicaet ende subtijl/ ende
de ghewichtkens ofte greynen/zijn soo cleyn/dat men die met de vingheren niet vat-
ten en mach/maer men moet die met een nijp-tanghsken aen tasten / ende 'twegen
gheschiet by 't licht van de keersse/op dat daer gheen windt ofte lucht aen en roere/oft
by mach comen/die de Ballancen ofte weegh-schaelkens doen vertieren/ want nae
dit weynich/soo wort de prijs ofte waerdije van een gheheele Plaet gestelt: Is voor-
waer een delicaet dinck/ ende vereyscht groote ervarentheyt ende kennisse / van't
welcke hem de H. Schrifture oock op verscheyden plaetsen is proffiterende/om te ver-
claren op wat maniere dat Godt den synen beproeft/als ooch om te noteren ofte aen
Psal. 65. te wijsen de verscheydenheyt der verdiensten/ende waerdicheyt der Zielen/namelijc-
Pro. 17. 27. ken ter plaetsen daer den Propheet Ieremias den tijtel ghegheven wordt van Essayeur
Ierem. 6. ofte Proef-meester/om de gheestelijcke waerdigheyt der Menschen ende hare werc-
ken/te verclaren ende te kennen/dat eyghentlijcke een sake is/van den Gheest Gods/
prov. 19. den welcken den ghenen is/die de gheesten der Menschen is weghende. Ende hier
mede soo moghen wy ons te vreden stellen/soo vele als de materie van't Silver/ Me-
talen ende Mijnen is belanghende/ende passerende vorder aen tot d'ander twee voor-
ghestelde/der Planten ende Ghedierten.

Het 14 *Capittel*. Van de *Esmeraulten*.

Et sal evenwel goet wesen/ dat wy eerstelijcken yet wat segghen/van de Esmeraulten, de wyle t'selve oock een dierbaer dinck is/ghelijck als Gout ende Silver/ daer wy van gesept hebben/ als oock om dat sy van gelijcken in Mijnen van Metaelen (gelijck als Plinius seyt) ghevonden worden / soo en salt alhier niet buyten propoost comen/daer van te handelen. In voorigen tijden/soo was den Esmerault in grooter estime ghehouden/ende ghelijck als den vermelden Autheur schrijft/hadde de derde plaets onder de Juweelen nae den Diamant ende de Margarit ofte Peerle, maer hedensdaegs so en worden/noch den Esmerault, noch oock de Peerlen, soo veel niet gheacht/ ende dat / door de menichte/die Indien van beyde dese soorten/aen den dach ghebracht heeft. Alleenlijcken/soo blijft den Diamant in achtinghe ende by syn waerdye/t'welcke hem niemant ontrecken sal/ende nae de selve/soo worden de fijne Robijnen, ende andere Ghesteenten/in meerder estime ghehouden / als de Esmeraulten, want de lieden altoos vrienden zijn/van singulariteyten/of wat bysonders/ende het ghene dat sy sien/ gemeyn te wesen en achten sy niet. Daer wort vertelt van eenē Spagnaert die in Italien(int eerste alse in Indien gevondē worden)eenen Esmerault was toonende aen eenen Juwelier/ om nae de prijs te vereysschen/ende siende den Juwelier/datse van soo schoonen ghedaente/ende so groot was/seyde dat die hondert Ducaten weerdich was: Doe wees hy hem noch een ander/ den welcken hy op drie hondert sette. Hy dit hoorende/ ende verseckert wesende/leyde hem mede nae syn Herberghe toe / ende wees hem een gheheele kist vol daer van; Den Italiaen soo grooten hoop siende/antwoorde Señor: dese gelden maer een Ducaet t'stuck. Alsoo is het in Indien ende Spagnien oock toegegaen / soo dat het overvloedich vinden/van soo grooten rijckdom/deser Ghesteenten/de waerdye wech ghenomen heeft. Plinius stelt daer groote excellentien af/seggende / datter gheen vermakelijcker / lieflijcker noch ghesonder dinck voor't ghesicht is: Maer in hy recht heeft/maer syn autoriteyt heeft weynich te bedieden/ so lange alsser hier so veel zijn, Van't ander/daer hy vertelt/dat de Roomsche Lelia ghestickt droegh/ in een hulsel ende cleedt/ aen Peerlen ende Esmeraulten, de waerdye van 400. duysent Ducaten/souden hedensdaeghs met minder dan 40. duysent/ twee paer cleeren / als de selve moghen ghemaeckt worden/zijn op verscheyden plaetsen van Indien gevonden ghewreest. De Conninghen van Mexico hielden die in waerden: Jae dat meer is/ soo hadden etlijcken t'ghebruyck/de neusen te doorbooren/ ende daer eenen excellenten Esmerault in te draghen / stelden die van ghelijcken/in d'aensichten van henlieder Afgoden: Maer daer men de meeste abondantie ghevonden heeft/ ende noch hedensdaeghs vindt / is int nieuwe Coninckrijck van Granaden, ende in Peru by Manta ende Puerto viejo, ofte d'oude Haven. Men heeft aldaer binnen int Landt/ een plaetse die men van de Esmeraulten heet/door de notitie die daer is/van datter veel zijn/al hoe wel dat het selve Landt tot noch toe niet gheconquesteert ofte overwonnen is. De Esmeraulten groeyen in Steenrotsen/ghelijck als Cristal/ghelijck als ick die/in de selve steen ghesien hebbe/welcke is in maniere ghelijck als een Veete ofte Ader/die/nae't schijnt/ so alleenghskens glat ende fyn wort/want daer warender etlijcke half wit ende groen/ andere bynaest wit/ sommighe gheheel groen ende perfect/ hebber sommighe gesien soo groot als Noten/ende daer zijnder oock noch wel grooter: Maer ick en weet niet/ datter in onsen tijden een van sodanige grootte / als de Catino, ofte t'Juweel datse in

Plin. lib. 37. cap. 5.

Plin. lib. 37. cap. 5.

Plin. lib. 9. cap. 35.

Op de selve maniere groeyen insgelijcx de Robijnen ende Saffieren in Oost-Indien.

Genova hebben ontdect is ghewoorden/ die sy met recht in so grooten estime/ ende voor een juweel houden/ en niet voor een Reliquie ofte heylichdom/ de wijle het niet bevonden wort/ sulcx te wesen/ maer wel eer int contrarie. Doch so excedeert/ en si gaet/ so aen comparatie/ te boven/ t'ghene dat Theophrastus is refererende van den Esmerault, die de Coninck van Babylonien aende Coninck van Egypten presenteerde. de welcke hadde in de lenghte vier Cubiten ofte ellen/ ende drie in de breede: Ende oock/ dat in den Tempel van Iupiter een naelde ghemaeckt was/ van vier Esmeraulten, hebbende 40. ellen in de lenghte/ ende in de breede op plaetsen vier ende op sommighe twee/ ende datter by sijnen tijt in Tyro in den Tempel van Hercule, eenen Esmeraulten Pilaer was/ (al by aventuer ghewesest hebben (ghelijck als Plinius seyt) van Groene-steen/ die den Esmerault ghelijck is/ waerom valschen Esmerault ghenaemt wort: Ghelijck als sommighe willen segghen/ dat sekere Pilaren in de Hooft-kercke van Cordua die daer ghestaen hebben van die tijdt af/ dat het een Mesquita was/ van de Machometister Coninghen Miramamolines. die in Cordua geregneert hebben) van Esmerault-steenen souden wesen. In de Vloot van't Jaer 87. daer ick mede uyt Indien quam/ quamen twee kisten met Esmeraulten. zijnde ten minsten elcke kiste van vier Arroben gewichts/ waer aen men d'overvloedichept/ die daer van zijn/ sien mach. De heylige Schrifture is den Esmerault celebrerende/ als een seer dierbaer Juweel/ ende wort oock als sulcx ghestelt/ onder de pretieuse ghesteenten/ die de hooghe Priester in den Borst-lap droegh/ als oock onder de ghene die de muerem van't Hemelsche Ierusalem vercieren.

plin. lib. 37. cap. 5.

Exo. 29. 39. Apoc. 21.

Het 15. *Capittel.* Van de *Peerlen*.

Nademael dat wy handelende zijn/ van de principaelste Rijckdommen/ die van Indien gebracht worden/ soo en ist geen reden/ dat wy de Peerlen vergheten/ die d'Ouders Margariten noemden. welcker waerdichz int eerste so veel geacht was/ dat de selve gehouden voor een dinc/ dat alleenlijcke de gene die van Conincklijcke stam ofte afcomste waren/ toebehoorde. Hedensdaegs so is de menichte des selve so veel/ datter (tot vande Swartinnen ofte Slavinnen toe, snoeren van Peerlen gedragen worden/ groepen in de Oesters ofte Zee-Schelpen/ te weten binnen in de Visch: Ende is my selfs ghebeurt dat ick int eten van eenighe Oesters/ daer Peerlen in ghevonden hebbe. De Schelpen hebben van binnen eenen Hemelschen levende coleur/ daer/ op sommighe plaetsen/ lepels (diese van Nicar noemen) van gemaeckt worden. De Peerlen zijn op verschepden maniere/ soo in de groote gedaente coleur/ als in de gladdichept/ waerom oock de prijs different is. Eenighe worden ghe heeten/ ave Maria om dat sy zijn/ gelijck als cleyne Knoppelkens van een bidsnoer/ ander Pater-Nosters, om datse dick zijn. Daer worden selden twee ghevonden/ die ghelijck ende eenparich zijn in de grootte/ ghedaente ende coleur/ waer door de selve van de Romeynen (naer Plinius refereert) uniones ofte vereenichde (dat is, eenparich ende ghelijck) ghenoemt worden. So wanneer dat men gheraeckt te vinden/ twee die in alles over een comen/ soo comen sy tot eenen hooghen prijs/ namelijcken om voor Ringhen ofte Juweelen te ghebruycken. Ick hebbe sommighe paren gesien/ die op duysenden van Ducaten geestimeert worden/ al hoe wel dat het selve niet te gelijcken was/ met de waerdije/ van de twee Peerlen van Cleopatra die (ghelijck Plinius vertelt) elck een/ ghegolden souden hebben/ hondert duysent Ducaten/ waer mede de selve Sotte Coninginne t'wedtspel wan/ datse met Marco Antonio ghedaen hadde/ van in een avontmael over de hondert duysent Ducaten

In Portugaels Indie hebbense veel van dese lepels/ ghenaemt MadrePerola ofte Moeder van de Peerlen, als men in inghl generatio sien mach.

plin. lib. 9. cap. 35.

Ibidem.

Ducaten te verquisten: Want als de spijsen ende gherechten bereyt waren/ so wierp sy een van dese Peerlen in stercken azijn/ ende gesmolten ofte ontdaen wesende/ zwelghden die in. D'ander seyt men/ dat in tween ghedeelt wesende/ geset worden in de Pantoen van Romen/ in d'oorringen van't beelt van Venus, ende van den anderen Clodio (Sone van den Farsante ofte Tragico Esopo) wort vertelt/ dat hy in een Banckett/ elcken ghenooden/ ofte yeder gast/ dede gheven/ onder ander gherechten/ een costelijcke Peerle, in Azijn ontdaen ofte ghesmolten/ om de Feeste magnifijck ende heerlijck te maken/ t'welcke al te mael Sotternijen van dien tyden waren: Zijnde evenwel daerom/ die van onsen teghenwoordighen tijdt/ niet minder/ dewijle wy ghesien hebben/ dat niet alleenlijcken de Hoeden/ Bonetten ende Cranssen/ maer oock de Leerskens ende Chapinen (dat zijn de Spaensche Vrouwen Schoenen ofte Stempen) van de gemeyne Vrouwen/ vol ende dick/ met Peerlen bestickt zijn. De Peerlen worden op verscheyden plaetsen van Indien ghevonden/ maer daer sy alderovervloedichste zijn is in de Zuyder Zee by Panamá daer men d'Eylanden heeft/ die om dese oorsake/ van de Peerlen ghe heeten worden. Doch daer sy in meerder quantiteyt/ ende beter ghevist worden/ is in de Noort-Zee/ by de Riviere die men noemt de la Hacha, (dat is van de Tortse ghesept.) Alhier quam ick te verstaen/ hoe dat sy met dese neeringhe omginghen/ t'welcke geschiet met genoech oncosten ende moeyten/ van de arme Duyckers/

de welcke ses/ neghen/ jae oock twaelf Vademen onder t'Water Duycken/ om d'Oesters te soecken/ die gemeynlijcken ende ordinaris onder aen de Zee-Clippen vast ligghen/ daer sy die afrucken/ ende hen daer me laden/ ende swemmen daer alsoo met om hoogh/ die in de Canoas ofte Schuytkens neerstortende/ alwaer sy die dan openen/ ende den Schat/ die daer binnen in is/ uyt trecken. T'water van der Zee/ is op de selve contreyen seer cout om te lijdẽ maer den aerbeyt van den aessem/ een vierendeel uyrs/ ende by wijlen een half uyr/ onder Water in te houden/ ende d'Oesters op te crabbelen/ is veel meer. Ende op dat sy den aessem langhe moghen in houden/ so doen sy/ dat d'arme Buzos ofte Duyckers/ weynich ende seer drooghe cost eten/ ende dat sy oock volherdich/

In Oost-Indië worden oock menichte van Peerlen ghe-

vonden/van die men Orientaelich noemt / die in goetheydt eñ weerdighe die van West Indien verre te boven gaen. Hoe eñ waer dat de selve gevonden ofte ghevist worden/ mach in mijn Itinerario ghesien ende gelesen worden.

volherdich/sober ende kuysch zijn/in voeghen/dat de begeerlijckheyt/ oock haer abstinentie ende continentie heeft / al hoe wel dat het teghens haren danck is. De Peerlen worden op verscheyden manieren bereyt ende doorboort/om snoeren af te maecken: Men heefter over al/waer dat men comt/overvloedicheydt van. Het Jaer van 87. soo hebbe ick int Memoriael gesien/datter van Indien quam/ te weten/ voor den Coninck/achtien marcken Peerlen, met noch andere drie kisten vol/ende voor particuliere persoonen 1264. marcken/ende behalven dit / noch ander seven groote Potten vol / ongheweghen / t'welcke men op ander tijden voor een Fabel ghehouden soude hebben.

Het. 16 *Capittel.* Van't Broot van *Indien*, ende van't *Mays*.

Nu comende tot de Planten, so sullen wy handelen/van de ghene die d'eyghenste van Indien zijn / ende daer nae van de ghemeyne van't selve Landt / ende die van Europa. Nu de wijle dat de Planten principalijcken gheschapen zijn geweest/ tot het onderhoudt van den Mensche/zijnde t'principaelste daer hy met gevoet wort/ het broot/ soo salt goet wesen te segghen/ wat Broodt dat men in Indien heeft / ende wat danck dat sy in de plaets van Broodt gebruycken. Hebben van ghelijcken aldaer in ghebruyck/ den naem van't Broot met de eyghenschappen van haerlieder Tale/t'welcke sy in Peru,Tanta noemen/ende op ander plaetsen wort het op ander manieren gheheeten. Maer de qualiteyt eñ substantie van't broot / dat d'Indianen gebruycken/is seer verscheyden van't onse want men en vint niet/ datse eenighe sorte van Tarwe/ noch Garst/noch Millio ofte Geers/ noch Haver/noch te eenighe andere Granen(die men in Europa voor Broot is gebruyckende)gehadt hebben/maer hadden in de plaets van dien/andere sorten van Granen ende wortelen/onder allen/t'Graen van't Mays, (t'welcke met recht de principaelste plaets heeft) dat in Castilien,Tarwe van Indien/ ende in Italien, Koorn van Turckijen,gheheeten wordt/soo ghelijck als in de contreye van de oude Werelt (t'welcke is Europa,Asia ende Africa) t'Graen dat de lieden alder-ghemeynst is de Tarwe ofte t'Koorn is / alsoo is oock/ in de contreye van't nieuwe Orbis ofte Werelt/t'Graen van't Mays gheweest/ende noch is/ende is bynaest in alle die Rijcken van West-Indien ghevonden gheweest/te weten/in Peru,nieu Spagnien, int nieuwe Coninckrijck,in Guatimala,in Chile, t'gantsche vaste Landt over : Maer in d'Eylanden/van te Loefwaert t'welcke zijn Cuba, Española, Iamaica, Sant Iuan, en weet niet datse het Mays in voorighen tijden ghebruyckt hebben / gebruycken hedensdaeghs meer van't Yuca ende Caçavi, daer wy terstont van sullen segghen. My en dunckt niet/dat het Greyn van't Mays, in cracht ende voetsel / minder/alst koorn is/ is grover ende herter ende genereert bloet/waer door het de gene/die dat van nieus eerst eten/ (soo sy dat in overvloet ghenutten)placht ghe swellen ende schorft te veroorsaecken. wast aen Riet ende elcke Riet heeft syn Koorn-Ayren/daert Graen aen ghehecht is: Ende hoe wel dat het grove Granen zijn / soo zijn sy nochtans veel/ want men heeft metlijcke seven hondert Granen ghetelt: Wordt met de hant ghesaeyt ofte ghesteken ende niet ghestroyt: Wil heete ende vochtighe aerde hebben/ ende t'wast op veel plaetsen van Indien/ in grooter overvloet. Drie hondert Hanegas ofte Schepels te crijghen/van een/die men ghesaeyt heeft/en is niet selsaem nochte vreemt. Daer is ooc int Mays onderscheyt/gelijck als int Koorn/ zij die t'eene grof ende substantiael/ende t'ander cleyn ende droogh/t'welcke sy Morochc heeten. De bladen ende t'groene.

t'groene Riet van't Mays, is een uytghelesen cost voor de Peerden / ende droogh we-sende / dient oock in de plaets van stroy of hoy: Oock soo is t'selve Graen ofte Koorn van meerder voetsel voor de Peerden ende Muylen/ als de Garst: Is een ordinaris drinck in de selve contreyen/dat men ghewaerschouwt is / de Beesten te drincken te ge-ven eer dat sy't Mays eten: Want soo sy comen te drincken op eten / sullen daer van zwillen ende den buyck krijghen / ghelijck als de Tarwe van ghelijcken oock doet. T'broot der Indianen is het Mays, eten dat ghemeynlijcken ghekoocht / zijnde alsoo gheheel in Granen ende noch heet/ t'welcke sy Mote heeten/ gelijck als de Chinen ende Japonen t'Rijs van ghelijcken/met heet Water ghekoocht eten / somwijlen eten sy dat oock gheroost ofte ghebraden. Daer is Mays, t'welcke ront ende grof is/als dat van de Lucanas, t'welcke de Spagnaerden/geroost in d'assche/voor een leckernye eten/ ende heeft beter smaeck/als gheroosde ofte ghebraden Erweten. Een ander maniere/ om dat costelijcker te eten/ is t'Mays te malen/ende van't Meel/ deech (ende daer van Taerten) te maken/ deese op't vyer legghen / ende alsoo heet op de Tafel setten/ welke op sommighe plaetsen Arepas ghenoemt worden. Maken insghelijcx van't selve deech/ronde Koecken/die sy op een sekere maniere weten te stofferen/ om te moghen dueren/ende worden voor leckernye ghegeten. Nu op datter in de Indiaensche costen/oock geen curieusheyt en souden ghebreken/soo hebben sy geinventeert/van't selve deech een sekere maniere van Pasteyen te maken/ ende van de bloeme van't meel/ met suycker vermenght/maken sy Crakelinghen/Bischuytkens / ende andere dierghelijcke snaeteryghe/ofte soomen't heeten mach. T'Mays en is d'Indianen niet alleenlijcken voor't Broodt dienende/maer dient hen van ghelijcken/ voor Wijn/want maken oock van't selve / henlieder dranckē / daer sy hen veel eer in droncken drincken/als in Wijn van Druyven. Den Wijn van't Mays, die men in Peru, Aqua, ende voor een gemeyn Vocabel van Indien/Chicha heet/ wort op verscheyden manieren toegemaeckt/ maer van t'alderkrachtichste ghemaeckt wordt / op de maniere als't Bier / te weten/ weycken eerstelijcken t'Graen van't Mays, tot soo langhe / dat het begint te schieten/ ende alsdan so kooken sy dat op een sekere maniere/ ende comt soo crachtich te worden/dat het een / in weynich stooten/ter neer velt. Dit wort in Peru, Sora gheheeten/ ende is van de Wet gheprohibeert ofte verboden / om de groote schade die daer uyt spruyt/want maeckt een uytsinnich droncken: Doch en vraghen niet veel nae de Wet noch en wort daerom niet eens naeghelaten / maecken daer haer Danssen met/ ende drinckent gheheele nachten ende daghen over. Dese maniere van drancken te maken/ te weten: van geweyckte granen ende daer nae gebrouwē om droncken te worden/ Is nae dat Plinius refereert, in ouden tijden een gebruyck geweest/in Spagnien, Vranckrijck ende in anderen Provincien/gelijc als men hedensdaeghs noch in Nederlant is ghebruyckende/t'Bier dat met de Granen van de Gerste gemaect is. Een ander maniere van't Aqua ofte Chicha te makē/is t'Mays te kauwē/makēde suer deessem ofte heft/ van't gene dat sy also kauwen/t'welcke daer nae gesodē ofte gebrouwen wort. En is oot nochtans opinie der Indianen/dat het selve/om goet suerdeessem te worden/gekauwt moet wesen/door oude/verrotte/ofte verschrompelde Vrouwen/t'welcke alleen van te hooren seggen/een walginge maeckt/ ende zy lieden en stooten daer haer niet eens aen/ dat selve Bier ofte Wijn te drincken. De suyverste ende ghesontste maniere/ende t'gene dat alderminst het hert verheert ofte ontstelt maeckt/is dat van't geroost Mays. dit wort van de geschickste ende eerlijckste Indianen/als oock van eenighe Spagnaerden/ voor Medecijn ghebruyckt/want bevinden in effecte/ dat het voor de nieren/ ende om wel te wateren/eenen seer ghesonden dranck is/waer door daer in Indien selden soodanighen ghebreck ofte kranckheyt gevonden wort/ende dat/door d'usantie van het selve

Gheroost ofte ghebraden Erweten in der assche / wort in Spagnien voor Leckernye ghegeten.

Plin. lib. 14. cap. 22.

Chica te drincken. Als Mays noch teer ende in syn ayren is/soo wort het van d'Indianen ende Spaignaerden voor Leckernije ghegheten / te weten / ghebraden ofte gheroost/ende in Melck ghesoden/doent oock in Pot-spysen/want is een goede saussa/de Huyskens ofte doppen van't Mays(die seer vet zijn) dienen haer voor Boter / in de plaets van Olye/in voegen dat het Mays in Indien is dienende voor de Beesten/voor de Menschen/voor Broot/voor Wijn/ende voor Olye. Daerom soo seyde den Vice-Roy Don Francisco de Tolledo, dat Peru twee dinghen hadde van rijckdom ende substantie te weten/t'Mays ende t'Vee van't Landt/waer in hy groot ghelijck hadde / want beyde dese dinghen zijn tot duysenterley dinghen dienstich. Van waer t Mays eerst in Indien ghecomen is/ende waerom dat dit so proffijtelijcken Graen/in Italien, Graen van Turckijen ghenaemt wort/soude ick beter weten te segghen/ als te seggen/ want en vinde/in effect/onder d'Ouderen gantsch geen spoor van dese generatie / al hoe wel dat het Millio ofte Geers (t'welcke Plinius schrijft) in Italien uyt Indien gecomen te wesen / thien Jaren te vooren (als hy't selve was schrijvende) eenighe ghelijckenisse heeft met het Mays, int gene daer hy seyt/ dat het graen is/ende dat het een Riet wast/ ende met bladen bedeckt wort/ende dat het aent eynde/ gelijck als hayr/ende oock seer vruchtbaer is/soo en comt even wel alle t'selve/met het Geers/ dat men ghemeynlijcken voor Moillio verstaet/niet te pas. Eyntlijcken dat den Schepper op alle plaetsen/ sijn Regeeringhe deelachtich ghemaeckt heeft / ghevende die van dit Orbis ofte Werelt/t'Koorn/t'welcke t'principaelste voetsel der Menschen is / ende die van Indien/t'Mays,t'welcke nae't Koorn de tweede plaets heeft/voor voetsel ende onderhoudt der Menschen ende Beesten.

Het 17. *Capittel.* Van de *Yucas*, *Caçavi*, *Papas*, *Chunos*, ende 'tRijs.

Op sommighe plaetsen van Indien / ghebruyckense een soorte van broot/t'welcke sy Caçavi heeten/dat van een seeckere wortel (ghenaemt Yuca,) ghemaeckt wort. Dese Yuca is een groote dicke wortel/den welcken sy eensdeels aen cleyne stucken snijden ende raspen/ ende alsoo/ghelijck als met een Pers uytdrucken/soo is alsdan/ t'geene datter blijft gelijck als een dunne Taerte/ofte Wafel-koeck/die seer groot ende breet/ ende bynaest ghelijck als een adarga (dat is een Spaens-leeren schilt/die men te Peerde ghebruyckt) is/ t'welcke alsoo ghedrooght zijnde/ hen lieder Broodt is/ dat sy eten/ doch is een laf dinck/ende sonder smaeck/ even wel ghesont / ende van groot voedtsel/ waer door wy voor een gewoonte hadden/ te seggen (als wy int Eylandt la Espanola waren dat het een rechte cost was / teghens de gulsichheyt / want men mach het wel sonder eenighe argernisse ofte beschroomtheyt eten/ sonder dat den appetijt / ofte lust des selven/eenighe overdaedt veroorsaecken sal/ om t'Caçavi te moghen eten/soo moet men 't selve eerst weycken/want is stram ende rau/wort seer lieffelijcken met water ofte sop ghe weyckt/want is goet/ende swelt seer/maer in melck ende in kleyen Heunich/noch oock in Wijn/wilt qualijck doornatten ofte weycken / want en wilt niet doordringhen/ ghelijck alst Broodt van't Koorn wel doet. Daer is van dit Caçavi, een soorte die delicater is/de welcke ghemaeckt wordt van de Bloemen die sy Xauxau noemen/ die in de selve contreyen in weerden gehouden worden: Maer ick soude van mijnent halven/voor beter achten /een stuck Broots/al waert noch soo hart en bruyn. Is een wonder dinck / dat het sap ofte t'nat (dat van de Wortel / daer sy Caçavi af maken/

maken/uytghedouwt wort) een doodlijck fenijn is / want soomen 't selve quam te drinc-ken/ soude een om hals brengen ende dooden/ zijnde niet teghenstaende/ de substantie/ die daer over blijft/ een ghesont Broodt/ als ghesept is. Daer is een soorte van Yuca, die sy soet noemen/ de welcke t'voorsepde fenijn int sap niet en heeft. Dese Yuca wort alsoo met Wortel met al ghesoden/ ofte ghebraden ghegheten/ ende is een goede cost. Het Caçavi mach langhen tijdt dueren/ waerom het oock onder de Zeevarende lieden (in de plaets van Bischuyt) ghebruyckt wort. Daer men dese cost aldermeest useert/ is in de Eylanden die men noemt van te Loefwaert t'welcke zijn/ als boven ghesept is/ Santa Domingo, Cuba, Puerto rico, Iamaica, ende eenighe andere van de selve passagie/ door oorsaecke datter gheen Koorn noch oock Mays, ofte seer qualijcken wassen wil/ want so haest alst Koorn gesaept is/ so comt het terstont met een groote frisheydt op/ doch soo onghelijck ende oneffen/ datment niet en mach plucken/ om dies wille dat op een Acker/ ende op eenen tijt/ soo ist t'eene half rijp/ t'ander gantsch rijp ende dor/ ende t'derde begint eerst te schieten: t'eene staet hoogh / ende t'ander leegh: t'eene is al te mael Gras ofte Groen-Cruyt/ ende t'ander t'eene mael groen: Ende al hoe wel dat men daer Acker-Lieden ghebracht heeft/ om te besien / of men daer eenighe Bouwe-rije van Koorn conde maken/ en connen daer evenwel gheen remidie teghen vinden/ ende dat door de qualiteyt van't Aertrijck. Daer wort Meel van nieu Spagnien, ofte van Spagnien, ofte van Canarien ghebracht/ maer worter soo vochtich/ datter t'Broot by-nae van gheenighe smaeck noch profijt is. Als wy daer Misse deden/ soo waren ende buyghden ons de Historien so slap in de handt/ ghelijck als of het nat Pampier ge-weest hadde/ t'welcke d'overdadighe vochticheydt / ghelijckelijcken met de hitte (die men aldaer int selve Landt heeft) is veroorsakende/ een ander overdadicheydt/ in con-trarie is het ghene / dat op ander plaetsen van Indien/ t'Broodt van't Koorn ende t'Mays wech neemt/ ghelijck als daer is/ de hooghte der Ghebergten van Peru, ende de Provincien die men heet van't Colloa, t'welcke t'meestendeel van't selve Rijcke is/ alwaer de ghetemperthepdt soo cout ende droogh is / dat het gheen plaets heeft / om t'Koorn ende t'Mays te moghen wassen/ in welcker plaets d'Indianen een ander soor-te van Wortelen ghebruycken/ diese Papas noemen/ de welcke zijn in ghedaente ghe-lijck als aerden turven / hebbende boven op een cleyn hoopken bladen. Dese Papas trecken sy uyt/ ende laten die alsoo in de Son wel drooghen/ als dan soo doen sy die aen stucken breken/ ende maken daer af/ t'ghene sy Chuño heeten/ t'welck men alsoo lan-ghen tijt bewaren mach / ende is hen dienende voor Broodt / ende daer wort int sel-ve Rijc een groote handelinge met dit Chuño gedreven na de Mijnē van Potosi toe. De selve Papas worden oock/ alsse noch groen zijn/ ghesoden ofte gebraden/ gegeten. Daer is noch eē beter soorte van Papas, die op heeter plaetsē wassen/ waer van sy een seker cost ofte Pottagie maken/ die sy Locro heeten. Eyndelijcken/ dat dese Wortelen alle het Broodt van't selve Landt is. Ende soo wanneer dat het Jaer hier van goet is / soo zijn sy wel te vreden/ want worden veel tijdts van de mist ende coude/ alsse noch in der Aerden staen/ beschadicht / door de groote coude ende onghetemperthepdt des selven Ghewesse. Het Mays wort daer ghebracht van uyt de Valleyen ende der Zee-Cu-sten/ ende de wel ghestelde Spagnaerden/ die in de selve contreyen woonen/ laten daer Meel ende Kooren brenghen/ t'welcke aldaer (om dat het Ghebergte droogh is) wel gheconserveert ende bewaert / als oock goet Broodt af ghebacken wordt. Op ander plaetsen van Indien/ als daer is/ in de Eylanden Phillippinas, ghebruycken sy t'Rijs / in de plaets van Broot / t'welcke in alle t'selve Landt/ als oock in China, uytghelesen wel wast/ ende is van veel ende seer goeder substantie. kokent/ ende gietent/ alsoo heet/ in porceleynen, ofte ander schotelen/ met Water met al ende vermenghent als dan met hare toe-

Dit selve ghe-bruyck van Rijs t'eten in de plaets van Broodt/

hare toespijsen. Maken insghelijcx/op veel plaetsen haerlieder Wijnen ofte dranken van t'selve Rijs/t'welcke sy eerst weycken/ende daer nae brouwen/ in maniere gelijck als men t'Bier in Nederlant/ofte t'Açua, in Peru doet. Het Rijs is een cost/ dat over de gantsche Werelt weynich min ghebruyckt wordt/als t'Koorn ende t'Mays, jae by avontuer meer/want behalven China, Iapon, de Philippine, eñ t'meestendeel van Oost-Indien, soo is in Africa ende Ethiopien. t'Rijs ghemeynste Graen ofte Coorn/vereyscht veel vochticheyts/ende t'Aertrijck moet bynaest onder Water/ ende Moerassich wesen. In Europa, in Peru ende Mexico daer't Coorn is / eet men t'Rijs voor een ghe-recht ofte toespijs/ende niet voor Broodt/dat kokende met Melck / ofte Vet van den Pot/ende op ander manieren. T'alderuytgelesenste Rijs/ is het gene dat van de Eylanden Phillippine ende China comt/als geseyt is. Dat is nu genoech om te verstaen/ wat dat men in Indien voor Broot is ghebruyckende.

Veel Oost ofte Portugaels Indien, als in mijn Itinerario ghesien mach worden.

Het 18. Capittel. Van verscheyden VVortelen van Indien.

AL hoe wel dat Landt van herwaerts over in vruchten ende Oost / dat boven der aerden wast ofte groeyt / veel abondanter ende overvloediger is/ door de groote verscheydenheyt van Oost-boomē ende Planten die men daer heeft/niet teghenstaende soo dunckt my / dat in Wortelen ende eetbare waren/van onder der aerden/ de menichte van aldaer/meerder is: Want van dese soorte heeft men alhier Radijsen/ Rapen / Wortelen/ Cicorey/ Aiuyn/Loock/ende etlijcke andere proffijtelijcke Wortelen / maer aldaer zijnder soo veel/dat sy ontelbaer zijn. De ghene die my nu in den sin comen/ende dat/ behalven de Papas, die de principaelste zijn/zijn dese/te weten/Ocas, Yanocas, Camotes, Batates, Xiquimas, Yuca, Cochucho, Cavi, Totora, Mani, ende andere duysentderley soorten/die my niet en ghedencken: Daer zijn etlijcke van de selve in Europa ghebracht/ als daer zijn de Batates, die voor een smakelijck dinck ghegheten worden: Alsoo zijn van ghelijcken nae Indien ghevoert/de Wortelen van herwaerts over. Ende die van daer/hebbē noch dit voordeel/dat de dingen van Europa veel beter in Indien wasschen groeyen/als die van Indien in Europa, waer van my dunct d'oorsake te wesen/om dat mē aldaer meer verscheydenheyt van getemperthept heeft/ als hier/ waer door het al daer oock lichter is/de plantē te accommoderē/nae de getempertheyt diese vereysschen. Oock mede so wassen etlijcke dingen van hier/veel beter in Indien, want Aiuyn/ Loock eñ Wortelen en connen in Spagnien niet beter wesē/alsse in Peru zijn. De Rapen zijnder so seer aengegroeyt/datse op plaetsē in de wege zijn: In sulcker voegen/dat my geaffirmeert is/ datse (om sommighe plaetsen met Coorn te besaeyen) hen/ door de menichte der Rapen / die daer aenghegroeyt waren/ niet beweeren ofte redden conden. Radijsen/soo dick als een Mans arm/seer tender/ende van een seer goede smaeck/hebben wy daer dickwils ghesien. Van de Wortelen boven verhaelt/zijn sommighe ghemeyne eetbare spijsen/ghelijck als Camotes, die ghebraden wesende / voor fruyt ofte Aert-weyten dienen. Daer zijn ander / die dienen voor leckernye/ als de Cochucho, t'welcke een cleyn ende soet Wortelken is/die sommige tot meerder leckernye plachten te consijten. Andere dienen om te vercoelen/ghelijck als de Xiquima, die seer cout ende vochtich is/ende dient des Somers/in den tijt van den Oogst/ om te vercoelen/ ende den dorst te verslaen. Maer voor substantie ende voetsel/soo hebben de Papas en de Ocas avantagie ofte voordeel. Van de Wortelen van Europa, soo zijn d'Indianen, t'Loock boven al estimerende, t'welcke sy houden voor een dinck van grooter importantie/

Dusdanighe Batates wassen oock in de Vlaemsche Eylanden/ die seer goet ende schoon zijn / eñ dat/ in groote menichte.

Dusdanighe dicke eñ smakelijcke Radijsen heeft men in Oost Indien in groote overvloet.

tantie/maer in sy gheen ongheluck hebben: Want nae dat sy't wel van goeder herten ende veel eten/ende dat soo rau alst uyt der aerden comt/so beschermt ende verwarmt het haer de maegh.

Het 19. Capittel. Van verscheyden soorten van groene cruyden ende Aert-weyten, als oock van de ghene diese Comcommers, Pijn-Appellen, Fruytken van Chile ende Pruymen heeten.

NAedemael dat wy van de minste Planten begonnen hebben/soo mogen wy lichtelijcken segghen/ het ghene dat de groenicheyt ende Hoff-cruyderen aengaet t'welcke van de Latijnen Arbusta gheheeten wort/ende is alle het gene/ dat gheen Boomen comen te wesen. Daer zijn eenighe soorten van dese Arbusten, ofte Hoff-Planten in Indien, die van seer goeden smaeck zijn: D'eerste Spagnaerden hebben veel van dese Indiaensche dingen/ Spaensche namen gegeven/ende dat/naer andere/daerse eenige gelijckenisse met schenen te hebben/gelijck als daer zijn/ Pijn-appelen/ Comcommers ende Pruymen/zijnde niet teghenstaende in de vruchten seer verscheyden/ende sonder comparatie/noch veel meer/int ghene sy (van de ghene die men in Spagnien met dese namen noemt) differeren ende verschillen. De Pijn-appelen zijn in de gedaente van buyten/als oock in de groote/gelijck als de Spaensche Pijn-appelen/doch van binnen zijnse t'eenemael verschillende / want en hebben gheen Noochens / nochte schepsels van doppen / maer is al te mael Fruyt / dat men eten mach: Als de schel van buyten af is/is een vrucht van excellenten reuck / ende veel appetijts om t'eten/ hebbende de smaeck uyt den rinschen soet ende vochtich: men eetse in schijven ofte stucken ghesneden/die eerst een weynich in Water ende Sout legghende: Sommighe meynen/datse Colera zijn veroorsakende/ende dat het niets te ghesonden cost en is/doch ick en hebber gheen experientie af ghesien / diese eenich quaet credit ghegheven heeft: wassen aen een Plante ghelijck als Riet/welcke uyt veel bladen op comt schieten/ghelijckerwijs als de Lelie/zijnde oock van de selve groote/ofte een weynich meer/ doch evenwel wat dicker: t'opperste ofte d'eynden van dese Rieten/zijn de Pijn-appelen/men heeftse in heete ende vochtige plaetsen/ende de beste zijn die van d'Eylande van te Loefwaert. In Peru wassender gheen / maer worden daer van de Andes ghebracht / doch en zijn evenwel niet goet/noch te deghen rijp. Den Keyser Carel de vijfde/worden een van dese Pijn-appelen ghepresenteert/ die niet weynich sorghs ghecost moest hebben/ om van Indien in sijn eyghen Plant over te brengen / want en conde anders niet ghecomen hebben. Hy rooc den reuck/maer hoe dat de smaeck was / en wilde hy niet proeven. Van dese Pijn-appelen hebbe ick in nieu Spagnien excellente Conserven ghesien. Van ghelijcken/soo en zijn de ghene diese Comcommers heeten/geen Boomen/ maer Hoff-Planten/want hebben in een Jaer haer volcomen wasdom ende belanck/ hebben dien desen naem ghegheven/om dat sommighe / ofte t'meestendeel van dien/ so inde lengte als in de rontcheyt/de gelijcke is met de Spaensche Comcommers hebben / doch zijn evenwel in alle t'ander verschillende / want en zijn in de coleur niet groen/ maer paers / geel ofte wit: oock soo en zijn sy niet bitsich ofte stekelich/ noch niet rimpelen / maer zijn seer slecht ende glatte / hebbende de smaeck seer verscheyden ende beter / want hebbe van ghelijcken een rinsche soeticheydt / ende seer smakelijck / te weten / als sy op haer bestoden zijn/ doch evenwel niet soo rinsch / als de Pijn-appelen/ zijn seer [illegible] ende frisch / ende [illegible] [illegible] zijn [illegible] [illegible] / in den tijdt van de hitte [illegible]

Dese Pijn-appelen zijn/ mijns bedunckes/ het Fruyt / dat men in Oost Indien ende Brasilien Ananas noemt doch zijn beter vā smaec welcker afbeeltsel / als oock de beschrijvinghe des selfs/ mē sien mach in mijn Itinerario van Oost-Indien.

(welcke sacht is) af/alsdan soo is alle de reste fruyt om t'eten/wassen op ghetempeerde plaetsen/ende willen begoten wesen: Ende hoe wel dat men die / om de ghedaentes wille / Concommeren noemt/ soo zijnder niet teghenstaende/ veel van dien/ gantsch ront/ende andere van verscheyden gedaenten/in suycker voeghen/dat noch oock t'fatsoen/met gheen Concommers over een comt. My en ghedenckt niet/dat ick van dese Planten in nieu Spagnien/ofte in d'Eylanden/ ghesien hebbe/dan alleenlijck in de pleynen ofte t'vlacke Lant van Peru. Nu t'gene dat Frutilla, ofte 't Fruytken van Chile ghenaemt wordt/heeft oock een aenlockende smake / treckende bynaest nae de smake van kersen/hoe wel dat het in alles seer verscheyden is want en is geen Boom/ maer een cruyt ofte plante/die weynich opwast / ende hem langhs der aerden verspreydt/ brenghende t'voorschreven Fruytken/ voort / t'welcke in de coleur ende graentkens bynaest Moerbesien schijnen te wesen / te weten / als sy noch wit ende onrijp zijn/zijn evenwel wat dieper van Daelkens/ende grooter van Moerbesien / segghen datse in Chile van haer selven op het veldt wassen: Maer daer ick die ghesien hebbe/ wordense van de rancken voort gheplant/ende wassen gelijck als andere Hoff-Cruyden ofte Planten. De ghene die men Pruymen heet/ zijn opperechte vruchten van boomen/hebbende wat meer gelijckenisse met de rechte Pruymen doch zijn op verscheyden manieren: Sommighe worden van Nicaragua ghenaemt / dese zijn seer root ende cleyn ende daer is om den steen/ofte de binnende korl/ weynich fruyts om t'etē/evenwel dat weynich datse hebben/is van een uytghelesen rinsche smaeck/jae soo goet ofte beter als die van de kersen/houden die voor een seer ghesont eten / waerom de selve de krancken gegeven worden/namelijcken om appetijt tot eten te verwecken. Daer zijn noch andere groote van donckeren coleur / ende van veel Fruyts / maer is een grove cost ende van weynich smaecks/dese hebben twee ofte drie korlen / ofte cleyne steenen binnen in. Om nu weder te comen tot de groenicheydt ende Hoff-cruyderen / ende al hoe wel datter verscheyden/ ende noch veel ander Plant-vruchten zijn / behalven de gementioneerde/soo en hebbe ick/ des niet teghenstaende/ noyt bevonden / dat d'Indianen eenighe Cruythoven ghehadt hebben van dat sy t'Lant bebouwende waren/ by stucken ofte Ackeren/door d'aertweyden ofte Zaey vruchten/ die sy in ghebruyck hadden/ghelijck als de ghene die sy Frisoles ende Palares noemen / die by henlieden dienen/als by ons d'Erweten/ Boonen ende Linsen: Ende en hebbe oock niet connen verstaen/dat mē dese ofte andere soortē van aertweyden van Europa daer gehadt heeft/ eer daer de Spagnaerdē in gecomē zijn/de welcke aldaer de hof-cruyderen/planten ē aertweyden uyt Spagnien ghebracht hebben/die daer uytnemende wel wassen/jae soo veel/datter plaetsen zijn/die in vruchtbaerheyt/ t'Landt van herwaerts over/noch te boven gaet/ghelijck als soo men wilde segghen / van de Meloenen/ die in sulcker voeghen in de Valleye van Yca, in Peru, wassen/dat de wortel comt te wesen/ ghelijck als een struyck ofte stam/die alsoo Jaren lanck deurt / brenghende Jaerlijcx Meloenen voort/ende wort ghesnoeyt ghelijck of het eenen Boom waer/ t'welcke een dinck is/ dat onsijns wetens/noyt op gheenighe plaetsen van Spagnien gheschiet is. Nu dan/ soo zijn de Calabassen ofte Cauwoerden van Indien, noch oock een ander monster/ ende dat/door de groote ende weelde/daerse met op wassen / namelijcken de gene die eyghen ende van't selve Lant zijn/die aldaer Capallos gheheeten worden, welcker fruyt dienstich is om t'eten/namelijcken in de Vasten/ wort ghesoden / ofte voor Pot-spijs ghekocht. Daer zijn van dese soorte van Cauwoerden/ op duysenderley manieren/ zijnde sommighe mismaeckt van groote/datse van't buytenste (alsse droogh/[illegible] ghesneden/ uytghehoolt/ende schoon ghemaeckt zijn) Vaten ofte Backen maecken/ daer sy alle t'gereetschap (dat tot een Maeltijt etens dient) in leggen mogen: Dan

d'ander

d'ander cleyne/maeckense Vaten om uyt te drincken ofte t'eten/ diese seer aerdich/ende door sonderlinghe ghebruycken/weten te besnijden. Nu dit van de minste Planten ghesept wesende/sullen wy passeren tot de meeste / midts dat wy eerst wat van't Axi verhalen/t'welcke noch oock van de voorseyde sorteringhe is.

Het 20. Capittel. Van't Axi ofte Peper van Indien.

MEn heeft noyt in VVest-Indien eyghentlijck eenighe speccerye ghevonden/ghelijck als daer is/ Peper/ Naghelen/ Caneel/ Noten-muscaet ofte Gengber/ al hoe wel dat daer van een van onse broeders (die door verscheyden ende veel contreyen ghewandelt hadde) vertelt worde/dat hy in etlijcke Wildernissen/van't Eylant Iamaica, eenige Boomen gemoet hadde/die Peper voortbrachten/maer daer en is gheen kennisse af/ dat sy dat in effect zijn/ noch daer en is oock gheen contract af. De Gengber is eerst van Indien int Eylandt Española ghebracht / ende is in sulcker menichte aenghegroeyt/dat sy niet weten/ wat dat sy met soo veel Gengbers doen sullen / want daer worden in de Vloot van't Iaer 87. naer Sivillien ghebracht/ twee en twintich duysent ende vierentwijntich quintalen Gengbers: Maer d'eyghen specerije die Godt die van West-Indien ghegheven heeft/is de ghene die in Castillien/Peper van Indien, ende in Indien door een ghemeyn vocabel/ (ghenomen van de eerste Eylanden die daer overwonnen worden) Axi ghenaemt wort/zijnde in de sprake van Cusco, Vchu, ende opt Mexicaens/Chili gheheeten/ t'welcke een ghenoech bekende saecke is / waerom niet van doen is/daer veel van te handelen/is alleenlijcken te weten/dat het by d'oude Indianen seer geestimeert was/want verhoerdent van d'een plaets op d'ander daer't t'niet en was/voor een nootwendige Coopmanschappe/ende wil in geen coude Landen (als daer is t'Gheberghte van Peru) wassen / maer wast in de warme Valleyen / ende wil begoten wesen. Daer is Axi van verscheyden couleuren/ te weten/ groen/root ende geel. Daer isser oock die sterck is/ diese Caribbe heeten/ die dapper bijt ende brant. Men heefter noch ander / die sachter / ende niet soo sterck is / ende daer is oock etlijcke/die soet is/diese uyt der hant eten. Noch soo isser oock een ander sorte/ die cleyn is/de welcke (alsmense in den mont neemt) een reuck heeft / ghelijck Muschelaet/ende is seer goet: het gene datter van't Axi bijt ofte brant/zijn de aderkens ende korlen/want de reste en bijt noch en brant niet: Men eet het groen/drooch/ghemalen/gheheel/ende in Pot-spijsen ende gherechten: in somma / is de principaelste sausse van alle de specerijen van Indien, ghegheten met maticheyt / soo helpt dat de maegh tot goeder verteeringhe brenghen / maer soo dat overdadich is / heeft het seer quade effecten/want is van syn selven seer heet/vochtich ende doordringhende / waer door t'selve voor Jonghelinghen/veel te ghebruycken / dangereus ofte hinderlijck is/ voor de ghesontheyt/namelijcken voor de Siele / want is een tot luxurie ende oncuysheyt verwerckende/ende is een behaghelijck dinck/dat al hoe wel dat dese experientie/ van de hitte die't in hem heeft/ soo openbaer ende bekent is / ende dat het int in ende afgaen/van een yder ghesept wort/te branden/niet teghestaende/ soo willen etlijcken/ ende dat niet weynich/sustineren ofte beweeren/dat het Axi niet heet/ maer frisch/ende wel getempert is/soo segghe ick dan/dat ick t'selve van de Peper oock sal segghen/ ende en sullen my niet meer experientie van't eene/als van't andere/connen by brenghen/waerom t'selve een spotterije is te willen seggen/dat het niet heet en is/ e[n] dat noch wtnemende heet/om t'Axi te tempereren/so gebruycken sy t'sout daer toe/t'welcke

dat seer verbetert ende matight / om dat sy onder haer seer contrarie effecten hebben/ waer mede sy den aenderen betemmen.. Ghebruycken van ghelijcken / Tomates, die frisch ende ghesont zijn / t'welcke een soorte is van grove ende natvochtighe granen/ daer men een smakelijcke sausse af maeckt / ende zijn oock van haer selven / goet om t'eten. Men vint van de voorseyde Pepers van Indien ghemeynlijcken over al/in de Eylanden in nieu Spagnien/in Peru, ende voorts t'gheheele Lant over/dat ontdeckt is/in voeghen dat soo ghelijck als t'Mays het principaelste Graen voor t'Broot is/also is oock t'Axi de ghemeynste specerye voor de sausse ende Pot-spijsen.

Het 21. *Capittel.* Van de *Platano*

NU comende tot de groote Planten/ in de soorteringe der Boomen / soo is de eerste van Indien , daer men met recht van hoort te spreken / de Platani ofte Plantanus , ghelijck die van den ghemeynen Man ghenoemt wort. Hebbe eenighen tijt ghetwijffelt/of de Platanus,die d'Ouderen gecelebreert hebben/ende dese van Indien, oock van een specie mochten wesen : Maer comende te sien / de ghedaente van dese / ende t'ghene dat van d'andere gheschreven wordt/ soo en isser gheen twijffel aen/ dan datse seer verscheyden zijn gheweest. D'oorsake van datse de Spagniaerden Plantano ghenoemt hebben/ (want d'Ingheboren soodanighen Vocabel niet en hadden) was ghelijck als in d'ander dinghen/om dat sy daer eenighe ghelijckenisse in vonden / soo ghelijck als sy Pruymen/Pijn-appelen/Amandelen ende Concommers noemen/dinghen die soo seer (van de ghene die men in Spagnien van sulcke soorten heeft) verscheyden zijn. Int ghene daerse/nae mijn duncken/onder dese Platanos van Indien , ende de Platanos, die d'Ouderen celebreren/gelijckenisse gevonden moeten hebben/is in de grootte der bladen ghe weest: Want dese Platani hebbense overdadich groot ende frisch/zijnde van d'ander oock seer gecelebreert/de groote ende frischeyt van syn bladen / dat het van ghelijcken een Plant is/die altoos ende veel Waters wil hebben/t'welcke met de Schriftuere over een comt/daer die seyt/ghelijck al een Platanus by't water. *Eccles. 24.* Maer om de waerheyt te segghen/soo en is den eenen Plant by den anderen niet ghelijcken/ende dat soo veel/als een Ey by een Castagnie/ghelijck men seyt: Want in den eersten / soo en geeft d'oude Platanus gheen vruchten/ofte en maeckten daer ten minsten gheen werck af: Ende t'principaelste daer sy hem voor achten / was om de schaduwe dien hy maeckte : In sulcker voegen dat men onder een Platanum so weynich Sons hadde/als onder een dack. De Platanus van Indien , daerse yet ende veel voor te achten is/ is om de vruchten / diese seer excellent heeft / ende en is niet om schaduwe te gheven/ noch mē en cander ooc niet onder sitten. Behalvē noch alle t'selve/so hadde d'oude Platanus so groten stam ofte strupe/ eñ uytsprevende tackē/ dat Plinius refereert/dat den Roomschen Capiteyn Licinius,met achthien ghesellen/ een Maeltijdt deden / binnen int hol van eenen Platanus,ende saten al te samen na haren wil/ ende ruym ghenoech: *Plin. lib. 12 cap. 1.* ende dat den Keyser Caius Caligula,met elf gasten / boven op de tacken van eenen anderen Platanus sat/daer hyse een heerlijc banket gaf. De Platani van Indien,en hebben noch hol noch stam/noch tacken. Daer wort noch by't selve gevoegt/ dat d'oude Platani gevonden worden in Italien ende Spagnien/eñ datser van Griecken-lant gecomē waren/zijnde in Griecken-lant uyt Asien gebracht. Maer de Platanti van Indien, en wassen noch in Italien / noch in Spagnien : Segghe dat sy daer niet en wassen/ want al hoe wel dat sy daer ghesien zijn ghe weest/gelijck als ick daer selve een gesien hebbe/

hebbe/in Sevillen in s'Coninckx Hof/en willen daer evenwel niet aerden/noch tot per-
fectie comen. Eyndelijcken/soo is oock t'selve/daerse die met willen vergelijcken/noch
seer ongelijck/want al ist schoon/ dat de bladen van d'ouden/groot waren/en is evenwel
niet soo uytnemende geweest/ bewijsle datse Plinius is vergelijckende by de Wijn-
gaert ende Vijghbladen. De bladen van de Platanus, van Indien, zijn van overdadige
grootte/want een van dien/ soude wel een Man van Hooft tot de Voeten/ofte wat
min/moghen bedecken/alsoo datter gantsch niet aen en is/om t'selve in t twijffelinghe
te stellen: Doch alhoewel dat dese Platanus, van die van d'Ouderen verscheyden is/soo
en is die evenwel daerom niet minder lof (maer by aventuer eer meer) verdienende/
door die soo proffijtelijcke eyghenschappen/diese heeft: Is een Plante/ die in der Aer-
den een struyck ofte stam maeckt/uyt welcke verscheyden looten opschieten / sonder
nochtans d'een aen d'ander vast ofte gehecht te wesen/ ende elcke loot ofte uytspruyt-
sel wast ende maeckt/int dick worden/de gedaente van een boom/op zijn selven / heeft
bladen van een seer fijn ende glat groen/van de grootte als ghesept is. Soo wanneer
dat sy tot de hooghte van anderhalf ofte twee Vadem ghecomen is/soo geeft sy maer
een Bosch van Platanen teffens / die somtijdts veel/ ende bywijlen weynich heeft.
Daer zijnder van etlijcke drie hondert ghetelt/ zijnde elck een/van een span/ ofte wat
meer of min/in de lenghte/ ende van twee ofte drie vingeren in de dickte/doch hebben
hier in/evenwel/een groot onderscheyt/d'een van d'ander: Men doet daer de Schel
seer lichtelijck af/ende alsdan soo is alle de reste een sachte vruchte / ende seer goet om
eten/want is ghesont ende een goet voetsel/ treckt een weynich meer nae de coude als
hitte/plegen de voorseyde Bosschen/noch groen zijnde/af te plucken/ende also in groo-
te Potten ofte Kelders/ uyt de locht te hanghen / al waerse rijp ende op haer sayssoen
worden/ namelijcken alsser een seker cruyt (dat hier toe propijs is) by doen: doch soo
men die aen de Plant ofte boom laet rijpen/soo hebben sy beter smaeck/ende een reuck
ghelijck als van welrieckende Appelen / dueren by naest t'gheheele Jaer door/want
daer schieten altoos van de struyck ofte voet der Platano, weer looten op een nieu uyt/
in sulcker voeghen/dat als d'eene volcyndicht/soo begint d'ander vruchten te gheven:
andere staen half volwassen/ende etlijcke comen op een nieu uyt/soo dat altoos d'eene
loote ofte spruyte / naer d'ander op comen / waerom men daer t'gheheele Jaer door/
vruchten van heeft: Soo wanneer dat het zijn Bosch ofte tack met Platanen ghegheven
heeft/soo snijden sy dien gheheelen arm ofte boom af / want en gheeft niet meer
als een Bosch teffens/blijvende de struyck ofte voet van de stam altoos in der aerden/
als ghesept is/de welcke dan weer op een nieu uytschiet / duerende alsoo etlijcke Ja-
ren/tot soo langhe dat sy moede wert. De Platanus wil veel vochticheyts / ende een
seer heet Aerde-rijck hebben/ende wort noch tot meerder weldaet / aen de voet ofte
wortel/met assche ghemest. Daer comen gantsche Bosschen van Platanaren, ende zijn
van groot proffijt/ want is het Oost / dat in Indien aldermeest ghebruyckt wort/ende
is aldaer bynaest over al gheneyn / hoe wel datter ghesept wort/dat die haer hercom-
ste uyt Ethiopien souden hebben / ende alsoo van daer ghebracht zijn. In effect/ wor-
den veel van den Swarten ofte Moriaenen / ghebruyckt/ende is op etlijcke plaetsen
henlieder Broot/ende maecken daer van ghelijcken oock wijn ofte dranck af. De Platanus
wort uyt der hant ghegheten als fruyt: wort van ghelijcken oock wel gebraden/
ende verscheyden pot-spijsen van ghekoockt: Maecken daer noch oock Conserven af/
want seyt in alles seer veel. Daer zijn cleyne/ delicaten ende witten Platanen, diese int
Eylant Española, Dominicus heeten/ende daer zijn noch ander/die dicker/stijver/ende
root zijn/en willen int Lant van Peru niet wassen / maer worden daer van de Andes
ghebracht/ghelijck als in Mexico, van Cuernavaca, ende ander Valleyen. Op t'vaste

plin. lib. 12. cap. 16.

Van dese Platanen heeft men in Oost-Indien

[...]groote me[...]uchte / ende dat/het gheheele Jaer door / ende worden van de Portugeesen Vijghen van Indien ghenoemt: welcker beschrijvinghe ende afbeeltsel nae't levē/ men sien mach in 't Itinerario van Oost-Indien.

Lant/ende op sommighe Eylanden/heeft men overdadighe groote Platanaren, by gheheele Bosschagien vol: Soo de Platanus proffijtelijck waer voor 't vyer/ soude de nutrichste Plante wesen/die men vinden mocht: Maer en ist gantsch niet / want de bladen ende tacken/ofte struyck / en dienen noch voor Brant-hout / noch veel min voor werck ofte Timmer-hout/om datse vol ende sonder substantie zijn/ niet tegenstaende soo waren de ghedrooghde bladen dienstich voor Don Alonso d'Erzilla,(ghelijck als hy selfs seyt)om in Chile eenighe stucken van syn Arucana te schrijven/ ende is by gebreck van Pampier / gheen quade remedie / want elck bladt mach wesen in de breede/ van een vel Pampiers ofte weynich min/ zijnde in de lengte meer als viermaels so groot.

Het 22. Capittel. Van't *Cacao* ende van't *Coca*.

AL hoe wel de Platanus proffijtelijcker is/ soo is nochtans het Cacao in Mexico, ende de Coca in Peru, in meerder achtinghe/ende zijn beyde gaer Boomen/ van niet weynich superstitie. Het Cacoa is een vruchte wat cleynder(doch dicker ende grover)als Amandelen/de welcke ghebraden zijnde/gheen quade smaeck heeft. Dese vruchte is soo seer gheacht onder d'Indianen/als oock van ghelijcken onder de Spagnaerden / dat het een van de rijckste ende grootste handelinghe is/die men in nieu Spagnien heeft: Want soo ghelijck als het een drooghe vruchte is/ alsoo wort sy langhen tijt bewaert sonder bederven/ende daer worden gheheele Schepen vol/van ghebracht/uyt de Provincie van Guatimale. Daer worden t'voorleden Jaer / in de Haven van Guatulco, in nieu Spagnien/meer dan hondert duysent balen ofte lasten van Cacoa verbrant/ van een Engelsche Zee-Roover: Is van gelijcken dienende/in de plaets van munt/want met vijf Caocas so coopt men een dinc/met dertich ē ander/ ende met hondert andere/ sonder datter eenige contradictie/ofte yet tegens te seggē valt. Hebbē van gelijckē voor een gebruyc/ dese Cacoas, voor aelmoes te gevē aen de huysbiddende armen. T'principaelste daer dese Cacoa toe ghebruyckt wordt/is/daer een dranck af te maecken/die sy Chocolate noemen/ende is een sotternije / soo als t'selve aldaer in weerden ghehouden wert/hoe wel dat het sommige/die 't niet gewoon en zijn/een walginge maeckt/want heeft een schuym ende Waterbellen boven op/gelijck als of het van gist waer/ so datter veel credits van noode is/om t'selve in te nemen/ is eyntlijckē den precieusē dranc/ daer sy de Heeren(die door henlieder Lant passeren)int gaen ofte comen/met nooden/ ende voor een present aenbieden/jae soo wel de Spagnaerden als d'Indianen/ende de Spaensche vrouwē die daer int lant gewent syn/en connen sonder dit lieve Chocolote niet leven. Dit voorschreven Chocolate wort/gelijck sy seggen/op verscheyden manieren/ende met sonderlinghe temperature/toeghemaeckt ende bereydt/ te weten/ heet / frisch/ ende getempert: doen daer oock specerye ende veel Chilos onder: makent van gelijckē/in deech ofte koec/seggē dat het goet is/ voor de borst/voor de maeg/ eñ tegens dē hoest. T'mach wesē wat dat het wil/evenwel in effect/de gene die met dese opinie niet opgevoet is/en sal daer sonderlinghen geen lust toe crijgen. Den Boom daer dese vrucht aen wast/is van middelbare groote/wel gefatsoeneert / ende heeft eē schoone Croon ofte cop van tacken/ is soo delicaet / dat sy daer altoos eenen anderen grooter Boom by setten/om van de Son niet verbrant te worden / den welcken alleenlijcken dienende is/om hem schaduwe te maken/waerom de selve genaemt wort/ de moeder van't Cacoa. Daer zijn ackeren ofte Bouplaetsen Cacaotalen, daer sy op gebracht ende waer genomen worden(ghelijck als de Wijngaerden ende Olijf boomen in Spagnien) voor

Dit sal gheweest hebbē van Tomas Candisch, die op de selbe tijdt hem in die contreye was onthoudende.

gheven) door een handelinghe ende Coopmanschappe. De Provincie / die daer de meeste overvloedicheyt van heeft / is die van Guatimala, en wast in Peru niet / maer sy hebben aldaer / in de plaets van dien / de Coca, t'welcke noch een ander / ende van meerder superstitie is / soo dat het schijnt een fabel te wesen: Want het contract van de Coca beloopt alleen in Potosi meer dan een half Millioen van pesos Jaerlijcx: om datter van de selve / in de tneghentich / tot by de vijf en tneghentich duysent manden / toe verdaen worden / ende waren t'Jaer van 83. hondert duysent manden ofte korven / gheldende elcke mande ofte korf met Coca, in Cusco, van derdehalf tot drie pesos toe / ende in Potosi, vier pesos, ende ses tomijnen, ende oock vijf geessayt ende pesos contant gelt, ende is het generael byna alle wisselinghen met gedaen worden / want is een Coopmanschap daer men expeditie van heeft / ende die terstonds van der hant wil. Nu soo is dese dierbare Coca, een cleyn groen bladeken / t'welcke wast aen Boomkens / die ontrent een manslenghte ofte vadem in de hoogte hebben / wassen in uytnemende heets ende seer vochtige Landen / geven alle vier maenden versche bladen / diese aldaer Tresmitas heeten / wil sulc opbrenghen wel besorght ende waer ghenomen wesen / want is seer delicaet / ende noch veel meer / daer naer alsse gepluckt zijn / worden seer ordentlijcken gepackt / in langhe smalle manden ofte korven / ende alsoo op de Schapen van't Lant gheladen / die met dese Coopmanschappe by gheheele kudden / met duysent / ende twee ende drie duysent manden teffens gaen. T'gemeynste ende ordinarijs is / datse ghebracht worden van Andes, ende uyt den Valleyen daer't onlijdelijcken heet is / ende den meesten tijt van't Jaer reghent: Ende de bouwinghe / ende t'waernemen des selven / en cost d'Indianen niet weynich moeyten / noch oock weynich levens / om datse van't gheberghte ende coude climaten af comen / om die te cultiveren / waer te nemen / ende te verhoeren / maer door daer groote disputen ende verschillen ghevoelen / onder de Geleerden ende Wijsen / van ghewerst zijn / of sy alle den Chacaras ofte Ackeren van den Cocas souden doen vernielen ende uytroeyen / maer is eyntlijcken achterweegh / ende noch in esse ghebleven / zijnde van d'Indianen boven maten in weerden gehouden. In de tijden der Coninghen Ingas, soo en was het den gemeynen Man niet geoorloft / de Coca te gebruycken / sonder oorlof van den Inga ofte syn Gouverneur. T'gebruyc daer van is / die in den mont te houden / ende te kauwen / daer t'sap uytsuyghende / sonder t'selve in te swelghen: seggen dat het haer een groote cracht geeft / ende een sonderlingh vermaken ende leckernye is: Wort van veel treffelijcke ende achtbare lieden / voor superstitie / ende een dinck van enckele imaginatie gehouden: doch om de waerheyt te seggen / soo en can ick my niet laten voorstaen / dat het puere inbeeldinge is / maer laet my eer duncken / dat het in effect aen de Indianen cracht ende stercke gheeft / want daer worden effecten van ghesien / die men geenige goetdunckenheydt mach toe schrijven / als daer is met een hant vol / van desen bladen Cocas, dubbelde dachreysen te maken / souden bywijlen yet anders t'eten / ende andere dierghelijcke crachten. De sausse / daer de selve met gegeten wort / is de spijs seer gelijc / want heeft (nae dat ickse geproeft hebbe) een smaeck naer smack / wort van d'Indianen gestooten met assche van verbrande ende ghemalen beenderen / ofte / als anderen segghen / met kalck / ende t'smaeckt haer seer wel / segghende dat hen proffijt doet / geven daer seer gheerne haer gelt voor / want doender henlieder wisselingen ende mangelinge mede / met al wat sy willen / gelijck of het gelt waer: souden noch al te mael wel mogen passeren / so de bouwinghe ofte t'waernemen eñ de handelinghe des selven niet en ware / met henlieder perijckel eñ verminderinge van so veel volck. De Heeren Ingas gebruyckten de Coca voor een Coninclijckes eñ leckernye / eñ was in henlieder sacrificien / een dinc / dat sy aldermeest offerden ende ter eeren van hare Afgoden verbranden.

Soodanich als dese Coca, is het gebruyc van de bladen Betele eñ t'Fausfel onder d'Indianen van Oost Indien, gelijc in mijn Itinerario aengewesen ende afgebeelt is.

Het 23. Capittel. Van't *Maguey, Tunal, Greyn* ofte *Cochinillie*, *Anil* ofte *Indigo*, ende van't *Algodon* ofte *Catoen*.

Den boom van wonderen/ daer de nieuwe Schrijvenden ofte Chapetonen (ghelijck sy in Indien gheheeten worden) mirakelen van pleghen te schrijven / van hoe datse is ghevende ofte voortbrenght/ Water/ Wijn/ Olie/ Azijn/ Honich/ Syroop/ Garen/ Naelden/ ende ander duysent dinghen / is de Maguey, t'welcke eenen Boom is / die van d'Indianen in nieu Spagnien seer geacht wort / en hebbender gemeynlijcken altoos eenighe van soodanighe soorte by haer woninghe / tot behulp van haer leven: Wassen int Velt/ alwaerse gheplant ende ghehavent worden/ hebben breede ende dickachtige bladen/ gaende de punten ofte eynden des selven/ scherp ende stijf uyt/ t'welcke dienende is/ om met te vaten of te hechten/ ghelijck als met spelden/ ofte om te naeyen/ want dit zijn de naelden/ trecken uyt de bladen/ een seker harich tuych/ t'welcke t'gaern is/ snijden de struyck ofte stam/ (welcke dick is) alsse noch morwe is/ op/ waer mede daer eẽ groote hollicheyt in blijft/ daer de substantie der wortel/ in op treet/ t'welcke een liqueur ofte nat is/ dat mẽ drinct/ gelijc als water/ wãt is versch eñ soet: dit selve opgesodẽ/ comt te wesẽ gelijc als wijn/ eñ so men t'selve laet versuerẽ/ veranderet dat in azijn/ eñ soo't selve noch meer by't vier gepureert wort/ so wort het gelijc als honich/ eñ half opghesoden wesende / is dat ghelijck Syroop / zijnde van eenen goeden smaeck ende ghesont/ ende is/ naer mijn duncken/ beter als Syroop van Druyven. Op dese maniere/ soo worden daer dese ende andere verscheydenheyd/ van't selve nat ofte liqueur, ghesoden/ t'welcke in groote menichte voort comt / want crijghen daer bywijlen etlijcke kannen vol / des daeghs uyt. Men heeft desen Boom oock in Peru, maer en wort daer niet gheprofiteert / ghelijck als in nieu Spagnien. T'hout van desen Boom/ is vol ofte sponciachtich/ ende dient om t'vyer t'onderhouden/ want behout het vyer/ ghelijck als lont/ ende duert langhen tijt/ waer van ick ghesien hebbe / dat hen d'Indianen in Peru met dienden. Den Tunâl is eenen anderen vermaerden Boom/ van nieu Spagnien, so men dien Boom mach heeten/ een bos bladen ofte loten/ die d'een boven d'ander uytcomen/ waer inne het t'vreemtste fatsoen onder alle Boomen heeft/ want daer wast eerst een blade/ uyt den welcke comt een ander/ ende van dat/ weer een ander/ ende alsoo voorts tot het eynt toe/ uytghesondert / dat soo ghelijck/ als de bladen boven ofte bezijden beginnen uyt te comen/ alsoo beginnen de benedenste te verdicken ende grof te worden / comende bynaest t'fatsoen van bladen te verliesen/ makende een maniere van een struyck ende tacken/ die gantsch dystelich/ rau ende leelijck worden/ waer door sy op sommige plaetsen Caerden geheeten worden. Daer zijn ooc wilde Caerden ofte Tunalen, dese en geven geen vruchten/ ofte soo sy die hebben/ zijn seer dystelich/ ende van geender weerden. Daer zijn goede Tunalen, die een vruchte gheven/ (welcke in Indien seer geestimeert wort) genaemt Tunâs, zijn wat grooter als Monicks-kersen/ ende oock soo glat: men doet daer de schelle (die dick is) af/ heeft binnen in / t'fruyt ende korlkens ghelijck als Vijghen/ t'welcke van een seer goede smaeck / ende soet is/ namelijcken de witte/ die oock een lieflijcken reuck hebben/ de roode en zijn gheemeynlijcken soo goet niet. Daer zijn noch ander Tunalen, die (al hoe wel datse de voorseyde vruchten niet en geven) veel meer gheacht zijn / ende worden met groote sorghvuldicheyt waer genomen ende gehavent: Want hoe wel datse gheen vruchten van Tunâs voortbrengen/ soo gevense niet te min/ de weldaet van't Greyn/ want daer groeyen onder in de

daer in de bladen van desen Boom/ (alsse wel ghehavent is sekere Wormkens/ die daer aenghecleeft/ende met een seker dun Vlieskén bedeckt zijn/de welcke d'Indianen daer seer behendich weten af te nemen/ende dit is dat soo vermaert de Cochinillia van Indien, daer de fijne Greynen met gheverwet worden/sy laten die drooghen/en drooghe wesende/wort het nae Spagnien ghevoert/is een groote ende costelijcke Coopmanschappe/want d'Arrobe van dese Cochinillia ofte Greyn, gelt veel Ducaten. In de Vloot van't Jaer 87. soo quamen daer vijfduysent ses hondert seven en tseventich arrobas Greyn ofte Cochinillia, welcke beliepen twee hondert drie en tachtich duysent seven hondert ende vijftich pesos, ofte Realen van achten. Dese endesdiergelijcke Rijckdomme ofte Schat heeft men daer ghemeynlijcken alle Jaren van. Dese Tunalen wassen in ghetemperde Landen/die wat nae't coude trecken. In Peru en hebben sy tot noch toe niet willen wassen/ende al hoe wel dat icker in Spagnien sommighe Planten van gesien hebbe/en zijn nochtans in sulcker voegen niet/dat men daer eenich werck van maken mach. Nu hoe wel dat het gene/daer men't Anníl ofte Indigo af maeckt/geen Boom/maer Cruyt is/(dienende 'tselve om de Lakens met te verwen) niet te min/ om dat het selve een Coopmanschap is/die met het Greyn verhandelt/ende van gelijcken in nieu Spagnien in menichte ghevonden wort/soo sal ick daer yet van seggen. Daer quam in de voorschreven Vlote de quantiteyt van vijfen twintich duysent twee hondert drye en tsestich arroben, die oock soo veel pesos ofte Realen van achten bedroeghen. T'Algodon ofte Catoen groeyt aen cleyne ende groote Boomen/in dinghen ghelijck als huyskens ofte peulen/daer men't Katoen, uit op doen/binnen in vint/'twelcke sy (gheplukt wesende) bereyden ende weven/ende daer Cleeren ende ander ghewaet af maken/ ende is een van de meeste beneficien ofte weldaden die d'Indiaensche Vrouwen hebben/want is haer dienende in de plaets van Vlas ende Wol/voor Cleederen ofte gewaet: 'Tgroeyt seer veel in heete Landen/te weten/ inde Valleyen/ende aen de Zee-custe van Peru, als oock in nieu Spagnien. In de Eylanden van de Philippinen in China, ende noch veel meer als op eenighe andere plaetsen (die ick weet) in de Provincie van Tucuman, in santa Crus van't Gheberghte/ende in Paraguay, ('twelcke is by de Rivier van Rio de la Plata) ende is oock op dese contreyen haer principale rijckdomme. Van de Eylanden van Santo Domingo, soo wordt het Catoen nae Spagnien ghebracht/ende daer wiert 'tvoorseyde Jaer/boven gheroert/ gheschcept vier en tsestich arroben. Op de contreyen daer men in Indien Catoen heeft/ is het Lijnwaet daer hen Mans ende Vrouwen ghemeynlijcken met cleeden/ ende maken daer Tafel-lakens ende ander huys-ghewaet/als oock Zeyl-doecken voor de Schepen af. Daer isser/dat dicht ende grof/ende ander/dat fijn ende delicaet is/ verwent met verscheyden coleuren/ ende maken daer eyndtlijcken soo veel verscheydenheyt van ghelijck als wy in Europa aen de Wolle Lakenen sien.

Dit van't Annil ofte Indigo, breeder beschreve wil hebben/ lese mijn Itinerarium vã Oost Indien, sal daer goede satisfactie crijghen.

T'Catoen wort oock in Oost Indien by menichte ghevonden/ ende weten't so wel te bereydē/datter in de gantsche Werelt/ tot noch toe bekent/geen schoonder noch fijnder tuych ghemaect mach worden/ als sy er aldaer af maken.

Het 24. Capittel. Van de *Mameyen*; *Guayavos*, ende *Paltos*.

Dese/die wy gheseyt hebben/ zijn de Planten van de meeste handelinghe ende onderhout in Indien: Daer zijn oock noch ander veel om t'eeten/onder welcke de Mameyen in estime ghehouden worden/welcke zijn in de grootte als groote Melocotonen, ofte Persen/ ende wat meer/hebben een ofte twee steenen ofte kolen binnen in/zijnde t'Fruyt daer van een weynich hardeachtich: Eenighe zijn soet/andere wat suerachtich/ende hebben oock harde schellen/men maeckt van't Fruyt ghesuyckerde confijten ofte

spijen ofte conserven/ende schijnt Fruyt van Que-appelen ofte Mermellade te wesen/ zijn seer goet om t'eten/ende die ghecomfijtte noch beter/wassen in de Eylanden/maer in Peru en heb ickse niet ghesien / zijn groote / wel ghefatsoeneerde ende ronde Boomen. De Guayavos zijn ander Boomen/welcke gemeynlijcken snoode vruchten voortbrenghen/zijn vol harde koylen/van de grootte van cleyne Appelen/is op't vaste lant/ als oock op d'Eylanden/eenen Boom ende Vruchte/die een quade saem heeft/want segghen/datse nae Wantluysen stincken/oock so en is de smaeck niets te lieflijck/ ende is in effect niets te ghesont. In Santo Domingo, ende in de Eylanden/heeft men gheheele Berghen vol van Guayavos. Daer in ist gheaffirmeert datter soodanighe Boomen niet en waren/alsser de Spagnaerden eerst in quamen / dan dat sy daer (ick en weet van waer) ghebracht/ende soo ontallijcken ghemultipliceert ofte vermenichvuldicht zijn/want daer en is gheen Ghedierte die de koylen verdoen ofte vernielen connen/ende als de selve met het Aertrijck ('twelcke vochtich ende heet is) comen te vermenghen/soo willen sy segghen/dat sy daer door soo seer vermeerdert souden wesen/ als men siet. In Peru soo is desen Boom verscheyden/want de vruchte daer van/en is niet root/maer wit/noch en heeft oock gantsch geenen quaden reuck/maer is goet van smaeck: Ende daer zijn sommige sooyten van Guayavos, die't Fruyt soo goet hebben als de beste Vruchten van Spagnien/namelijcken de gene die Guayavos de Matos genaemt worden/ende andere cleyne witte Guayavillien, is een Vruchte van goeder digestie/ofte verteeringhe/ende ghesont voor de maegh/want is hardt ende cout om te verteeren. De Paltos zijn in't contrarie heet ende delicaet. De Palto is eenen grooten wel ghemaeckten Boom van veel tacken/zijnde de Vruchten in't fatsoen ghelijck als groote Peeren/ hebben binnen in/een grootachtighen steen/zijnde de reste een sachte Vruchte/want zijn/als sy te deghen rijp zijn/ghelijck als Boter/ hebbende de smaeck delicaet ende boterachtich. In Peru soo zijn de Palten groot/ende hebben harde schellen/die men gheheel afdoet/maer in Mexico so zijnse meestendeel cleyn/met dunne schellen/de welcke men afschelt/gelijck als van Appelen/houdent voor een gesont eten/ende treckt een weynich nae't heet/als ghesept is. Dit zijn de Melocotonen, Appelen ende Peeren van Indien, te weten/de Mameyen, Guayaven ende palten, hoe wel dat ick die van Europa, daer liever voor soude kiesen. Ander sullen by avontuer / door de ghewoonte ofte affectie/de voorseyde Vruchten van Indien voor goet ofte beter houden/ is even wel een seker dinck/dat de ghene die dese Vruchten niet gesien ofte gheproeft hebben/dit te lesen weynich vergheneughen sal / jae sullen moede werden daer van te hooren/soo ghelijck als het my selven al begint te verdrieten/waerom ick het met den lichtsten overloopen sal / in't verhalen van andere weynich verschillende Vruchten/ want van allegader/onmoghelijcken is.

Het 25. Capittel. Van de *Chicoçapotos*, *Annonas* ende *Capolices*.

Sommighe groot-makers der Indiaenscher dingen/ hebben ghesept/datter een Vrucht was/ghelijck als t'Fruyt van Que-appelen/ende een ander als Mangiar blanco, (dat is witte cost ghesept/ eens Spaens Bancket eten)/waerom sy't selve soodanigen namen gegeven hebben / om dat de smaeck waerdich was sulcke namen te hebben. Het Fruyt van dese Que-appelen/ofte Mermellade, was van de gene (soo ick my niet mistrekent hebbe) die men Capotes ofte Chicoçapotes heet/de welcke in't eten seer soet zijn/treckende de coleur nae ghecomfijte Queappelen ofte Mermellade. Dese Vruchte/ seyden

sy yden sommighe Criollos, (alsoo hiet men in Indien de Spaensche afcomelingen / die aldaer gheboren zijn) ginck alle Fruyten van Spagnien te boven / 'twelcke my alsoo niet en dunckt/ende segghen oock/datter op de smaeck niet te segghen valt: Ende al waert schoon alsoo/soo en ist gheen disputatie die weerdich is om te schrijven. Dese Chicoçapotes wassen op heete plaetsen in nieu Spagnien, ende en hebben gheen groot onderscheyt met de Capotes, die ick op't vaste Lant ghesien hebbe / maer ick en weet niet datter in Peru soodanighe Vruchte is. Nu soo is het Mangiar blanco de Annona ofte Guanavana, 'twelcke op't vaste Lant wast. Dese Annona is in de grootte als een groote Peer/ende een weynich lanckwerpich en open/ende alle het binnenste is sacht ende morwe/ghelijck als witte Boter. is oock soet ende van een uytghelesen smaeck/ ende is gheen Mangiar blanco, hoe wel dat het een witte cost is/ende datmen't oock so seer soude verheffen/ maer al te veel/niet te min/heeft even wel een delicate ende lieflijcke smaeck/ende is / nae't goet-duncken van sommighe/het beste Fruyt van Indien, heeft menichte van swarte korlkens: De beste die ick van dit Oost ghesien hebbe/is gheweest in nieu Spagnien, alwaer men van ghelijcken de Kapolien heeft / de welcke zijn ghelijck als Morellen ofte Krieckeu / ende hebben oock soodanighen steen ofte korl / even wel een weynich grooter/zijnde 'tfatsoen ende de grootte van Morellen/ met een goede smaeck van uyt den Kurschen soet / en hebbe oock op anders gheen plaetse Kapolien ghesien.

Het 26. *Capittel.* Van verscheyden soorten van Vruchten, als oock van de *Cocos, Amandelen,* van *d'Andes* ende Amandelen van de *Cacapoyas.*

HEt en is niet mogelijcken alle de vruchten ende Boomen van Indien te relateren/ de wijle dat ick van veel gheen memorie/ ende noch min/van veel gheen notitie en hebbe/jae de gene die my noch te voren comen/dunckt my een moeylijck dinck te wesen/ van alle de selve te discoureren/want vinter andere soorten van grover Vruchten/als daer zijn de ghene die men Lucumas noemt / van welcke Vruchten voor een spreeckwoort ghesept wort/een ghedissimuleert hout te wesen. Van gelijcken de Pacayas ofte Guavas, ende de Hobos, als oock de ghene die men ghevanghen Noten heet / welcke Boomen van veelen / voor Note-boomen (van de selve specie) aenghesien worden: Ende willen noch segghen/dat soo men dien dickwils quam te herplanten / ende van d'een plaets op d'ander veranderde/dat sy souden comen te draghen / de Noten op de selve maniere/als die van Spagnien/want om dies wille dat sy wilt zijn / soo brengen sy soodanighen Vruchten voort/datmense qualijck ghenutten can. Is eyndtlijck wel behoorlijcken / dat wy eens de voorsienichheyt ende rijckdom des Scheppers overdencken/die op so verscheyden plaetsen der werelt/so veelderley verscheydenheyt van geboomten en vruchten verdeelt heeft (ende dat/altemael) tot dienste der Menschen/ die't Aertrijck bewoonen: Ende is voorwaer een wonder dinck/ so veel verscheydenheyt van gedaenten/smaken ende eyghenschappen te sien/die van te voren / al eer dat Indien ontdeckt was/noyt in de Werelt bekent noch gehoort zijn geweest / waer van Plinius, Dioscorides, Theophrastus ende d'alder curieuste / gantsch gheen notitie af ghecreghen hebben / met alle haer neerstigheyt ende curieusheyt. By onsen tijden soo en hebben daer oock gheen curieuse Persoonen ontbroken / die Tractaten ofte beschrijvinghen ghemaeckt hebben / der Planten / Cruyden ende Wortelen van Indien, als oock van haer operatien ende Medecijnen / de welcke hy by der handt

mach nemen/ de ghene die breeder ende volcomender kennisse van dese materie begeert te weten/want ick alleenlijcken voor my genomen hebbe/overloopende/ ende sommierlijcker wijs te verhalen/'tghene dat my in dese Historie te voren comt: Even wel soo en dunckt my niet/dat ick de Cocos ofte Palmen van Indien verswijghen can/ om dies wille dat d'eyghenschappe des selven/ notabel is: segghe Palmen, maer niet eyghentlijcken/noch oock van Datilen ofte Dalen/dan van diergelijcken/ om dat het hooghe ende seer stijve Boomen zijn/ende hoe dat sy hoogher op wassen/ hoe dat sy grooter tacken uyt spreyden. Dese Palmen ofte Cocos brenghen een Vruchte voort/ die van gelijcken Coco genaemt wort/ van welcke men Drinck-vaten placht te maken: Ende willen oock segghen/datter eelijcke van goet zijn/tegens 'tfenijn ende steken der Milde. Het binnenste van dese Cocken ofte Noten (te weten/alst drooogh ende rijp is.) is om t'eten/ende heeft de smaeck nae rype Castagnen. Als dese Coco noch tender ofte morwe aen den Boom hanght/soo is alle het binnenste gelijck als melck/ 'twelcke gedroncken wort voor leckernije/als oock om te vercoelen ten tijden van heet weder. Ick hebbe dese Boomen gesien in Sint Ian de puerto Rico, ofte van de Rijcke Haven/als oock op ander plaetsen van Indien. Ende my worde daer een dinck af gheseyt/dat om te noteren was/te weten/dat desen Boom/ alle Maenden ofte Manen/ een nieuwe Loot ofte Spruyt/met Cocken voort-bracht: In voeghen/ datse twaelf maels vruchten in't Iaer souden gheven/ 'twelcke is ghelijck als 'tghene dat in S. Jans openbaringhe geschreven staet: Ende scheen voorwaer alsoo te wesen/ want de Looten waren al te samen van verscheyden ghewas ofte ouderdom/te weten/eenighe die noch uyt quamen/andere die ten halven stonden/ende sommighe die gheheel volwassen waren/etc. Dese voorseyde Cocos moghen wesen in de grootte ghelijck als een cleyn Meloen, men heefter noch andere/ diese Coquillo ofte Cocsken noemē/twelcke een beter Vrucht is: dese vint men in't Lant van Chile, zijn een weynich cleynder ende wat ronder als Noten. Daer is noch een ander soorte van Cocos, die't binnenste Fruyt so niet aen een ge wrongelt hebben/maer hebben in de plaets van't selve quantiteyt van korlen/ghelijck als Amandelen/ende dese liggen daer binnen in ghelijck als de korlen in een Granaet-Appel: Dese Amandelen zijn wel dijmaels soo groot als d'Amandelen van Spagnien/ende in smaeck schijnen't de selve te wesen/ doch zijn even wel een weynich harder/ende oock vochtiger ofte smoutachtiger/zijn goet om t'eten/ende dienen henlieden voor een leckernije/in de plaets van Amandelen/ gelijck als Marsapeinen, ende ander dierghelijcke dinghen/ worden Amandelen van d'Andes gheheeten/om dat dese Cocos seer overvloedich in d'Andes van Peru wassen/ zijn soo hardt/datmense met een grooten steen ende goede cracht moet smijten eermense open krijght: Soo wanneer datse in't schudden van den Boom/ yemant op't hooft comen te vallen/sal hem seer ghenoech doen/schijnt ongheloofelijck/ hoe datse nae de grootte diese hebben/ (want en zijn niet grootter/oft ten minsten niet veel meer/als d'ander Kocken) soo groote menichte van Amandelen/stouwen moghen. Maer in comparatie van Amandelen/als oock van eenighe andere Vruchten/soo moghen alle de Boomen/by de Amandelen van de Cachapoyas, wel swijghen: heetse Amandelen/om dat ickse anders gheenen naem en weet/is de delicaetste/leckerste ende ghesontste vruchte van alle de ghene die ick oyt in Indien ghesien hebbe: Jae dat meer is/ soo isser van een gheleert Medecijn gheaffirmeert geweest/datter onder alle de Vruchten/die daer in Indien als oock in Spagnien waren/gheenighe/by de goetheyt van dese Amandelen/te compareren waren/zijn cleynder als die van de Andes voorseyt/ende grooter/ ofte ten minsten grover als die van Spagnien/zijn seer tender ofte morwe om t'eten/ van veel saps ende substantie/ende gelijck als Boteracht ich/met een seer lieflijck soet/

wassen

Van de Palm boomen/midtsgaders de Vruchten van die/ als oock alle 'tghene daer by/ hebbe ick distinctelijcken beschreven in mijn Itinerario van Oost Indien, daer men't op't breetste lesen ende sien mach/ als oock de conterfeytinge des selven nae't leven gebeelt.

wassen aen seer hooghe ende wel-ghetackte Boomen / ende soo ghelijck als het een weerdich dinck is/ alsoo heeft het de natuer oock goede bewaringe ende beschutsel ghegeven/ groeyen in huysskens ofte doppen/ een weynich grooter ende dijstelligher ofte scherper als de huysskens der Castagnen. Als dese huysskens ofte doppen drooghe zijn/ soo worden sy seer lichtelijcken open gedaen/ ende t'pit daer uyt genomen. Men vertelt/ dat de Meer-katten op dese Vruchten seer verleckert zijn / ende daer zijnder veel in de contreye van Cachapoyas in Peru, (daer men alleenlijc/ mijns wetens/ dese Boomen heeft.) Nu om haer niet te steken aen de doppen/ om 't binnenste uyt te crijghen/ soo worpen sy die van boven/ uyt den Boom af/ ende latense alsoo op de steenen neder vallen/ makende datse in 't vallen comen te scheuren/ als dan soo doen sy die nae haren wille voorts open/ ende etender soo veel van alsse willen.

Het 27. Capittel. Van verscheyden Bloemen, als oock van sommighe Boomen, die alleenlijck enckele bloessemen voort-brengen, ende hoe dat d'Indianen de selve ghebruycken.

D'Indianen van nieu Spagnien zijn seer groote vrienden van Bloemen/ ende dat/ meer als eenighe andere Natien der Werelt: Ende alsoo hebben sy oock voor een ghebruyck / verscheyden ruyckerkens ende cranskens van Bloemen te maken/ de welcke sy aldaer Suçhiles heeten/ ende maken die van soo veelderley verscheydenheyt/ soo aerdich ende fraey/ dat men die niet beter en soude moghen wenschen: Is een maniere/ datse aen de principaelste Heeren ende Gasten/ de Suçhiles ofte Ruyckerkens tot een present vereeren. Doen wy door de selve Provintie reysden/ soo creghen wy daer soo veel van/ dat wy niet en wisten waer wy die laten souden: Wel is waer/ dat sy de principaelste Bloemen van Spagnien hier toe gheaccommodeert hebben/ want wassen daer soo wel als in Spagnien/ ghelijck als daer zijn/ Angiers/ Roosen/ Leyen / Jasminen / Violetten/ ende andere sorten van Bloemen/ die daer van Spagnien ghebracht zijn / aerden daer seer wel. De Roos-boomen wiesschen daer/ op eelijcke plaetsen / van louter weelde al te veel/ maer door de selve gheen Roosen voort-brachten: Is eens ghebeurt/ hoe datter een Roos-boom afbranden/ ende dat de knoppen/ die terstont daer nae uyt liepen/ menichte van Roosen voort-brachten/ waer aen sy gheleert wierden de selve te snoeyen/ ende haer de weelde te benemen/ soo datse als nu Roosen ghenoech gheven. Maer behalven de voorseyde sorten van Bloemen/ die daer van herwaerts-over ghebracht zijn/ soo heeft men daer noch ander veel/ welcker namen ick niet en soude connen segghen/ te weten/ van roode/ geele/ blauwe/ paersche/ witte / ende duysent verscheydenheden van coleuren/ de welcke d'Indianen voor een fraeyicheyt / op haer hoofden plachten te draghen/ ghelijck als Plumagien. Wel is waer/ dat veel van dese Bloemen niet meer als 't ghesicht hebben/ want of den reuck en is niet goet / ofte is sterck / ofte en hebben gantsch gheen reuck/ even wel soo zijnder eelijcke/ die eenen excellenten reuck hebben/ als daer zijn/ de ghene die van eenen Boom voort-comen/ (die van sommige Floripondio gheheeten wort) den welcken anders gheen Vruchten en gheeft/ dan alleenlijcken de voorseyde bloessemen: Dese Bloessemen zijn grooter als Leyen/ ende wassen op de maniere ghelijck als Clocxkens/ zijn gantsch wit/ ende hebben van binnen in/ tacxkens ofte draeykens ghelijck als de Leyen doen/ desen Boom bloeyt het gheheele Jaer door/ sonder ophouden/ heeft een wonderlijcke/ delicate/ ende lieflijcken reuck/ namelijcken in de coeltevan den morghenstont: Ende om dat het een dinck is/

Soodanige Boom als dese/ hoe wel different van Bloemen/ vint men in Oost Indien, ghenaemt Arbore triste maer bloeyt

 weerdich,

alleenlijcken des nachts / welcker beschrijvinghe ende afbeeltsel men sien mach in mijn Itinerario van Oost-Indien

weerdich om in Coninckelijcke Hoven te staen/soo heefter de Vice-Roy Don Francisco de Tolledo, van ghesonden aen den Coninck Don Philippe onsen Heere: In nieu Spagnien soo wort van d'Indianen in grooter weerden ghehouden/een Bloem/diese heeten Iolosuchil, dat is te segghen/een Hart-bloem / want heeft de ghedaente van een Harte/zijnde oock in de grootte niet veel minder. Dusdanighe soorte van Bloemen brenght oock eenen anderen grooten Boom voort/sonder eenighe ander Vruchten te gheven/de welcken een stercken reuck / ende naer mijn duncken/ al te sterck hebben/ hoe wel datter ander zijn/die hen laten duncken/datse seer wel rieckt. De Bloem die van de Son gheheeten wort/is een dinck dat wel bekent is/ hoe dat die de ghedaente van de Son heeft/ende haer met de Son om draeyt. Daer zijn andere / die men heet Angiers van Indien, de welcke schijnen van seer fijn paers en Oraengien fluweel te wesen/'twelcke van ghelijcken/een ghenoech bekende saecke is: Dese en hebben sonderlinghe gheenen reucke/die te bedieden heeft/dan alleenlijck 'tghesicht. Daer zijn ander Bloemen/die noch / behalven 'tghesicht/ (de wijle datse sonder reuck zijn) oock smaeck hebben/ghelijck als de ghene die na Cuyn-kars smaken/want soo men de selve quam t'eten /sonder te sien/soo en soude men't in den smaeck daer niet van connen onderscheyden. De Bloem van de Granadilla wort ghehouden voor een dinck weerdich om te noteren / want segghen datse de teyckenen van de Passie heeft/ te weten/ dat men daer in vint de Naghelen/de Colom/de Gheessel ofte Roede/de doorne Croon ende de Wonden/ende haer en ghebreken daer gheen reden toe/om sulckx te bewijsen: Doch om 'tselve altemael af te beelden/soo soude daer wel eenighe medevooghentheyt van noode wesen/om t'selve te helpen lijden/en en wel so stater veel van/claer genoech uyt ghedruckt/zijnde 'tghesicht in hem selven vermakelijck/hoe wel dat het geen reuck en heeft: De Vruchte die daer van comt/heetense Granadilla, de welcke men eten ofte drincken of om beter te segghen/sloppen mach/want is om te vercoelen ende soet/ jae sommighe laten hun duncken/dat het al te soet is. D'Indianen hebben voor een ghebruyck/datse in hare Feesten ende Dans-spelen/Bloemen in de handen draghen/ende wort oock van de Coninghen ende groote Heeren/voor een grootsheyt ghehouden. Hier uyt comt het/dat men de Schilderijen/van haerlieder Voor-Ouders / soo ordinaris met Bloemen in de handen siet staen/so ghelijck als men hier voor een ghebruyck heeft/die met Hant-schoenen te schilderen. Nu soo isser / belanghende de materie der Bloemen/ghenoech af ghesept. De Albahacha, hoe wel t'selve gheen Bloem / maer Cruyt is/wort oock tot de selve effectie/van vermakelijckheyt ende reuck/ ghebruyckt/ want hebbense in haer Hoven ende Cuynen in tessen staen / ghelijck als ander welrieckende Bloemen/ wast aldaer soo ghemeyn sonder te besorghen / ende soo veel/ dat het schier gheen Albahacha, maer Cruyt schijnt te wesen / dat men aen allen oorden vindt.

Het 28. Capittel. Van't Balsem.

DE Planten en zijn van den oppersten Werck-man niet alleen ghesormeert voor eetbare Spijse/ maer oock voor vermakelijckheyt/Medecijnen/ende tot behoeftinghe der Menschen. Van de gene die tot onderhout zijn dienende/ ('twelcke 'tprincipaelste is) isser ghesept/als oock yet wat van die van vermakelijckheyt. Van die van der Medecijnen ende operatie/sal oock een weynich ghesept worden: Ende hoe wel dat alle de Planten (wel bekent ende te werck ghestelt) medecinael zijn/ soo zijnder nochtans eenighe/die kennelijcken zijn vertoonende/van haren Schepper gheordineert te

wesen

wesen/dat Medecijne ende ghesontheyt der Menschen/gelijck als daer zijn Liqueuren
ofte Olyen/Gommen ofte Harsen/die sekere Planten uyt-dringen/ ende van hen ge-
ven/ de welcke met seer lichte experientie / terstont vertoonen / waer toe datse goet
zijn. Onder dese soo is den Balsem met reden ghecelebreert/ ende dat/door sijnen excel-
lenten reuck/ende noch veel meer/boven al/door d'effecte van Wonden / ende ander
verscheyden remedien ende siecktẽ te genesen/gelijck als men 't daer met gheexperi-
menteert heeft. Den Balsem die van West-Indien ghevoert wert/en is geen rechten
Balsem, te weten/van de selve specie/gelijck als den oprechten Balsem, die van Alexan-
drien, ofte Alcairo, gebracht/ende in voorigen tijden/in 't Lant van Iudea, ghevonden
wort/welcke alleen in de Werelt (gelijck als Plinius schrijft) de grootheyt ofte schat
in sich hadde/tot dat de Keyseren/Vespasianus ende Titus, 'tselve nae Roomen ende I- *Plin. lib. 12.*
talien toe voerden/beweeght my te segghen / dat het niet van de selve specie en is/ om *cap. 25.*
dies wille dat de boomen/daer 't uyt vloeyt/onder haer seer verscheyden ende diversch
zijn/want den Balsem-boom van Palestinen, was cleyn/ende in maniere ghelijck als
een Wyngaert-stock/gelijck als Plinius refereert selfs gesien te hebben/ende de ghene
diese noch hedensdaeghs in Orienten gesien hebben/segghen 'tselve. Oock so noemt de
heylighe Schrift/de plaets daer den Balsem vloeyde/Wijngaert van Engaddi, door de
ghelijckenisse diese met den Wijngaert-stock heeft. Den Boom / daerse den Balsem *Cant. 1.*
van Indien uyt crijgen/ (ghelijck ick selve gesien hebbe) is wel soo groot als een Gra-
naet-appel-boom/ende heefter oock (soot my wel gedenckt) eenighe gelijckenis af/
ende en heeft gantsch geen gelijckenis met den Wijngaert, hoe wel dat Strabo schrijft *Strab. lib.*
dat d'oude Balsem-boomen soo groot souden ghe weest hebben/als Granaet-appel- *16. geograp.*
boomen/maer in de accidenten ende operatien/hebben dese liqueuren groote gelijcke-
nis/gelijck als daer is/in den wonderlijcken reuck/in 't cureeren der wonden/in de co-
leur/als oock in de ghedaente der substantie. Nu het gene dat van 't ander Balsem ver- *Plin. lib. 12.*
haelt wort/van datter wit/root/groen/ende swart is/'tselve wort oock van gelijcken *cap. 25.*
onder dat van Indien ghevonden/ende soo gelijck als 'tselve uyt getrocken worde met
de kurck ofte bast te houwen ende te kerven/om 't liqueur daer alsoo door uyt te distil-
leren/alsoo wort van gelijcken/met dat van Indien oock ghedaen / hoe wel dat de me-
nichte/die 't distilleert/meer is. Nu isser een sorte onder / die puer is / die ghenaemt
wort Oppobalsamum, 't welcke de selve tranen zijn die 't distileert Ende daer is een an-
der sorte/die so perfect niet en is/'t welcke is het liqueur, dat uyt het selve hout/kurck/
ofte basten ende Bladen/met perssen eñ op 't vyer te sieden/getrocken wert/ genaemt
Xylobalsamum, alsoo heeft men oock van gelijcken in 't Balsem van Indien, een sorte
die puer is/soo gelijck als het van selfs uyt den Boom voort-comt. Ende daer is oock
noch een ander/dat van d'Indianen met sieden ende perssen uyt het hout ende bladen
getrocken wort/ende weten dat oock noch wel te vervalschen/ende met ander liqueurẽ
te vermengen/om dat het meer soude schijnen: Wort in effect/en met reden/ Balsem
genaemt/ghelijck als het oock is/hoe wel dat het van de selve specie niet en is/wordt
oock seer veel gheacht/ende souden noch in meerder estime wesen / soo 't niet en hadde
ghebreck dat d'Esmerauden ende Peerlen gehat hebben/dat is/van-veel te wesen/'tge-
ne daer alder meest aen ghelegen is / is dat het door de substantie / om te moghen
Vormen / ('t welcke in de heylighe Kercke soo noodich/ende van soo groote veneratie
is) van de Roomsche Kercke verclaert is / dat men met den selven Indiaenschen
Balsem, in Indien mach Crismeren ofte Vormen/ ende 't Sacrament van Confirma-
tie gheven / als oock in de ander meer dinghen / daer 't de Kercke toe ghebruyckt.
Het Balsem werdt in Spagnien ghebracht/van nieu Spagnien, ende uyt de Provin-
tie van Guatimala, van Chiapa, ende ander plaetsen/in welcke Contreyen/het alder-
meest

meest ghebonden wort/ hoe wel dat het alder costelijckste ende beste comt van't Eylant Tolu, ghelegghen aen't vaste Landt / niet verre van Cartagena, welcke Balsem wit is/ want men hout ghemeynlijcken t'witte voor oprechter ende beter als 't roode: Hoe wel dat Plinius t'roode d'eerste plaets gheeft/ ende daer na t'witte/ ten derden/ t'groene/ ende t'laetste/ t'swarte. Maer Strabo schijnt het witte Balsem in meerder estime te hebben/ ghelijck als het by den onsen gheacht is. Van't Indiaens Balsem soo is Monardus op het breetste tracterende/ int eerste ende tweede deel/ namelijcken van dat van Cartagena ofte Tolu, want altemael een dinck is. Ick en hebbe niet connen bevinden/ dat het Balsem van d'Indianen/ in voorighen tijden/ seer gheacht is gheweest/ noch en ghebruyckten dat oock in gheenige dinghen van importantie / hoe wel dat Monardus seyt/ datter d'Indianen hare wonden met cureerden / ende dat het de Spagnaerden daer van gheleert souden hebben.

Plin. lib. 12. cap. 25.

Strab. lib. 16 Geograp.

Het 29. *Capittel.* Van't *Liquedamber*, ende ander Olyen, Gommen ende Droghen, die van Indien ghebracht worden.

Ae het Balsem soo wort liquedamber, in weerden ghehouden/ t'welcke oock een ander rieckende medecinael liqueur (ende wat dicker in syn selven) is/ ende comt drabbich/ ende ghelijck als een koeck te werden/ is van natueren heet/ ende een goet perfuym, wort ghebesicht voor wonden/ ende ander ghebreken/ waer in ick my beroepe op de Medecijnen/ namelijcken op Doctor Monardus, die in syn eerste deel van dit liqueur ghescheven heeft/ als oock van veel ander Medecijnen/ die uyt Indien comen. Liquedamber wort van gelijcken uyt nieu Spagnien ghebracht/ welcke Provincie/ sonder twijffel/ in dese Gommen/ liqueuren ofte sap van Boomen avantagie heeft. Hebbender alsoo oock van ghelijcken/ menichte van diversche materien/ voor perfuymen ende Medecijnen/ gelijck als daer is/ t'Anime, t'welcke daer by groote menichte van daen comt. Het Copal ende t'Suchicopal ('twelcke andere soorten zijn) ghelijck als Storack ende Wieroock/ heeft van ghelijcken excellente operatien/ ende een seer schoonen reuc voor perfuymen. Desghelijckx soo zijn die Tacamahaca ende Caraña seer medecinael. D'Olye die men noemt van Aveto, wort oock van daer ghebracht/ de welcke ghenoech van de Medecijnen ende Schilders gheprofiteert wort/ d'eene om Plaesters van te maken/ ende d'ander voor Vernis op de Schilderye. De Cañafistola ofte Cassia wort daer oock van gelijcken voor Medecijne van daen ghebracht/ de welcke overvloedich wast in't Eylant Española, is eenen grooten Boom/ ende brenght de voorseyde Rieten/ met het pit datter binnen in is/ voor Vruchte voort. Daer werden gebracht in de Vloot/ daer ick met van Santo Domingo af quam/ acht en veertich quintalen Cassia fistola, Cassia perilla, ende is oock diet mijn bekent voor duysenderley ghebreken. Hier van werden in de voorseyde Vloot/ van't selve Eylant ghebracht vijftich quintalen. Men heeft in Peru veel Salcaperilla, ende in't Lant van Guaiaquil ('t welcke leyt onder de Linea Equinoctialis) is het seer excellent/ alwaer hen veel lieden gaen cureren/ want hebben voor een opinie/ dat het Water/ t'welck sy daer maer slechts drincken / haer ghesontheyt veroorsaeckt/ om dies wille dat het selve/ door menichte van dese Wortelen heen loopt/ als boven ghesept is/ waer dat sy oock noch by hanghen/ dat het niet van doen en is/ om in't selve Lant te sweeten/ ofte veel ghewaet van Cleeren te hebben. T'hout van Guaiacan (anders 'theylich Hout / ofte Hout van Indien ghenoemt) wast in grooter overvloet in de voorseyde Eylanden/ is soo swaer als yser/ dat soo't in't water comt te vallen/

Cassia fistola wast oock veel in Oost-Indien, in't Rijcke van Cambayen.

vallen/gaet terstont te gront. Hier van bracht de voorschreven Vloot vyfe hondert en vyfftich quintalen, ende mocht wel twintich / ses hondert duysent ghebracht hebben/ soo der maer van soo veel houts af treck waer. Van't hout van Brasilien, dat so ontsteken root/ende soo bekent is/(t'welcke door verwe ende andere nutticheden gebruyckt wort)quamen daer van de selve Eylanden/in de voorseyde Vlote / hondert ende vier en dertich quintalen. Andere ontelbare aromatijcke Houten/Gommen/Olien ende drogen zijnder noch in Indien, van alle welcke niet moghelijcken is te verhalen/noch daer en is oock voor dese mael niet veel aen gheleghen : segge alleenlijcken/datter ten tijden der Coninghen Ingas van Cusco, ende der Coningen van Mexico, veel ervaren Mannen gheweest zijn/die met semplies cureerden / ende daer groote curen met aenrechten/ om datse de kennisse ende wetenschap hadden/van verscheyden deuchden ende eygenschappen der Cruyderen/Wortelen/Houten ende Planten/van die men aldaer vint/ daer d'Ouderen van Europa gantsch gheen notitie ofte kennisse van ghehadt hebben. En om te purgeren/so heeft men daer duysent dingen van dese simplen, gelijc als daer is/de wortel van Mechoacan, de Pinionen ofte pijn-noten van Puna geconfijte Guanuco, olie van Higuerilla, en andere duysent dierghelijcke dingen/ dewelcke sy(wel berept en op synen tijt gebesicht zijnde) van geen minder efficatie houdē/als d'e Drogen/die van Orienten comen/ gelijc als verstaen mach worden int gene Monardus, in syn eerste en tweede deel geschreven heeft/alwaer hy van gelijcke op't breetste tracterende is/van't Tabaco(ofte Petum,) met het welcke ghedenckweerdige experientie ghedaen zijn/tegens t'fenijn. Tabaco is een Boomken ofte Plante / die ghenoech ghemeyn is/maer van seltsaeme deuchden: van gelijcken int ghene dat men Contra-yerva, dat is/ tegencruyt heet/als ooc in ander verscheyden plantē/want den Autheur van alles/heeft syn weldaden nae syn believen verdeelt /sonder te willen / datter yet onnuts in de Werelt soude voortcomen/maer om t'selve van den Mensche bekent, ende nae behooren ghebruyckt te worden/soo is het noch een ander gave van God/ t'welcke van den Schepper vergunt wordt / aen den ghenen die't hem goet dunckt. Van dese materie van Planten/ liqueuren, ende andere Medecinale dinghen van Indien , heeft den Doctor Francisco Hernandes een excellent werck ofte Tractaet gemaeckt/ende dat/door expres bevel ende commissie van syne Majesteyt, doende nae't leven afbeelden alle de Planten van Indien, de welcke/nae datse segghen/ over de twaelf hondert zijn : Ende affirmeren oock/dat het selve werck over de t'sestich duysent Ducaten ghecost heeft / uyt het welcke den Doctor Nardos Antonios , een Italiaens Medecijn / met grooter curieusheyt een Extract ghemaeckt heeft / tot welcke Boecken ende Beschrijvinghe ick den ghenen aenwijse / die van de Indiaensche Planten breeder ende meerder bescheyt begeert te hebben/namelijcken tot d'affecten der Medecijnen.

Het *30. Capittel.* Van't groote Gheboomte van *Indien*, als oock de *cedren*, *ceivas*, ende ander groote Boomen.

So ghelijck als t'Aertrijck van't beginsel der Werelt af/Boomen ende Planten voortgebracht heeft/ door bevel van den almoghenden Heere/alsoo en isser oock gheenich Landtschap / ofte ten brenght altoos eenighe vruchten voort / doch op d'een plaetse meer als op d'ander/ende behalven de Boomen ende Planten/ die door s'Menschen vernuft geplant/ende van t'eene lant in't ander vervoert zijn / soo isser noch een groot ghetal van Boomen/die alleenlijcken van de Natuer gheschapen ende voortgecomen zijn : Van dese heeft men / nae mijn ghevoelen/in de nieuwe Werelt (van ons/

Indien ghenoemt) veel meer int ghetal/ als oock in de verscheydenheyt/ als in de oude Werelt van Europa, Asia ende Africa. De reden hier van/ is/ dat de Landen van Indien, heet ende vochtich zijn/ ghelijck als het bewesen is/ int tweede Boeck/ tegens d'opinie der Ouderen/ waer door het Aertrijck/ met uytnemende weelde/ ontallijcke veel wilde ende natuerlijcke Planten voortbrenght/ waer door het oock comt onwoonbaer te wesen: Jae dat meer is/ soo is oock hier om t'meestendeel van Indien onbequaem om te moghen reysen/ door de menichte van Bosschagien/ bewassen Heuvelen/ ende besloten Wildernissen/ daer men noyt ten eeuwigen daghen open passagien ghevonden heeft. Om sommighe weghen van Indien te bereysen/ namelijcken op d'eerste incomsten/ soo is het noodich gheweest/ ghelijck alst noch is/ nieuwe wegen te maken/ door swaren arbeyt/ van boomen met bijlen af te houwen/ ende de Wildernisse om verre te halen: Jae is wel ghebeurt (ghelijck ons van de Vaders geschreven wort/ die't onderhanden ghehadt hebben) in ses daghen tijdts maer een mijl weeghs te mogen reysen. Ende een van onse Broeders/ t'welcke een gheloof waerdich Man is/ vertelde ons/ hoe dat hy hem eens verloren hadde in de Gheberghten/ sonder te weten waer dat hy was/ noch wat wegh dat hy gaen moest/ ende quam hem int eynde soo diep in de Wildernisse te verwarren/ (zijnde de selve soo dicht ende ghesloten) dat hy/ door noots halven/ ghedwonghen was/ daer over ende door heen te climmen ende te clauteren/ sonder met de voeten eens t'aertrijck te raken/ ende dit den tijt van vijfthien daghen lanck/ in welcken tijt hy somtijts) om de Son te moghen zyen/ ende van hem te sien/ om dat het Gheberghte van een soo oneyndlijcken Bosschagie bedeckt was) boven op't hooghste van de boomen clom/ van waer af hy den wegh quam t'ontdecken. De ghene die comt te lesen t'Relaes van de Reysen/ dat hem desen Man verloren/ ende de weghen die hy ghepasseert heeft/ als oock de wonderlijcke geschiedenissen die hem gebeurt zijn/ t'welcke ick (om dat het my dochte een dinck te wesen/ weerdich om te weten) ordentlijck gheschreven hebbe. Ende de ghene die eenichsins over t'Gebergten van Indien gereyst heeft/ alwaert maer alleenlijck die achthien mijlen weeghs/ die men heeft van Nombre de Dios af tot Panamá toe/ sal ghenoech comen te verstaen op wat maniere dat dese oneyndtlijckheydt van gheboomten in Indien is/ ghelijck als daert nimmermeer Winter is/ die tot coude comt/ zijnde de vochticheydt des Hemels ende van't Aertrijck soo overdadich veel/ dat het noottwendich moet volghen/ t'Aertrijck der Gheberghten soo overvloedich van geboomten/ ende de Platte-Velden (die sy slaep-lakens heeten) vol gras ende groenicheyt te wesen/ in voeghen dat men daer/ van gras voor de Weyden/ ende van hout voor gebouwen/ als oock van Barn-hout voor't vier/ gheen ghebreck en heeft. Om de verscheydenheyt ende ghedaenten van so menigherley wilden boom te noemen/ is onmoghelijck/ want men en weet noch/ van den meesten hoop de namen niet. De çedre Boomen/ die men in ouden tijden soo seer gheacht heeft/ zijn daer seer ghemeyn voor timmeragie/ ende om Schepen af te maken/ ende men heefter verscheyden soorten af: daer zijnder eenighe witt/ ende andere rosverwich/ ende seer welriekende/ wassen ind'Andes van Peru, als oock in de Gheberghten van het vaste Lant/ op d'Eylanden/ in Nicaragua, ende in nieu Spagnien, in grooten overvloet. Oock soo heeft men daer Laurieren, van een seer schoon gesicht/ ende uytnemende hooghe/ met een ontelbare menichte van Palmboomen, als oock de ceyvas, daer d'Indianen haer Canoas af maken/ t'welcke zijn Schuyten die uyt een hout uytghehoelt zijn. Daer worden van de Havana ende t'Eylandt van Cuba (alwaer men een oneyndlijcke menichte van dusdanighe geboomten heeft) seer dierbare houten naer Spagnien ghevoert/ ghelijck als daer zijn/ Ebanos, Caovana, Granadillo, çedren, ende andere vierghelijcke houten/ die ick altemael niet en ken. Van ghelijcken

Cedren-hout heeft ins oock int Eylandt Tercera, een van de Vlaemsche Eylanden/ in sulcker menichte dat men daer de Schepen en Schuyten af maeckt/ zijnde t'selve/ door de overvloet/ voor't minghearhtste hout gehouden.

Ghelijcken soo zijnder in nieu Spagnien groote Pijn-Boomen / hoe wel dat 't soo fijn niet en zijn/als die van Spagnien/maer en brenghen geen vruchten voort/ dan lege Pijn-appelen. De Eycke-boomen die van Guayaquil ghebracht worden/is een uytghelesen ende welriekent hout/alst bereyt wort. Men brenght van daer oock overtreflijcke hooge* Kieten/in welcker scheptsels ofte afdeylinge/ en bottigia ofte spaensche oly-pot niet gaen mach: dienen oock van gelijcken voor gebouwen. T'hout van Mangles, daer men de Masten ende Raen van de Schepen af maeckt/wort voor soo hart ende sterck gehouden/ghelijck als of het Yser ware. De Molle is eenen Boom van veel deughden/ brenght een maniere van Druyfkens voort / daer d'Indianen Wijn van maecken/ wort in Mexico, Boom van Peru gheheeten / om datse daer eerst van daen ghecomen is/wast des niet te min/so wel ende beter in nieu Spagnien als in Peru. Daer zijn noch ander duysenderley soorten van Boomen / t'welcke te lanck soude vallen al te verhalen/zijnde etlijcke van dese boomen van een onghheschickte grootte/ sal alleenlijck verhalen van eene die in * Tlacochavaia (drie mijlen van Guaxaca, in nieu Spagnien) staet: Desen is ghemeten gheweest / op een wedersyde / ende wiert bevonden/ dat alleenlijck het hol/van binnen/negē vadem int ronde hadde/ hebbende van buytē te meten/dicht by de wortel/sesthien/ende wat hoogher/ twaelf vadem: Desen Boom is van eenen Blixem geraect geweest/diese van boven af door't hert heen/tot beneden toe quetste/ ende willen segghen / dat het voorseyde hol/daer van ghebleven soude wesen. Al eer dat den voorseyden boom van den Blixem gheraeckt wiert/seyt men/ datse voor duysent persoonen schaduwe maeckte / waerom sy haer daer altoos onder vergaderden/ om haer Feesten/Dans-spelen/ende ander superstitien te doen: Heeft evenwel noch veel tacken ende loof/maer veel minder. Men en can niet weten van wat specie / ofte soorte van Gheboomten/dat het is: dan willen segghen/dat het een soorte van çedren soude wesen. De ghene die dit voor een fabuleuse çedren hout / mach lesen t'ghene dat Plinius van de Platano van Liçia vertelt / welcker hol een en tachtich voeten groot was/dat eer eē spelonck ofte huys gelijckende is/als een hol van eē boom eñ de tackē des selven/maeckten t'schijnsel van een gheheele Bosschagie/welcker schaduwe t'gheheele velt over / bedeckende was / waer mede men achter laten sal/de verwonderinghe van den Weyer/die binnen int hol van een Castagnien-Boom syn woonynghe ende Weefstou hadde/als oock van den anderen Castagnien (of ic en weet wat) boom/ dat het was/ daer acht Man te Peert in reden / ende weder alsoo t'hol uyt quamen/ sonder den anderen in de wegh te wesen. In dusdanighe vreemde ende mismaeckte Boomen/was dat d'Indianen veeltijts haere Afgoderye in pleeghden/ghelijcken als het d'oude Heydenen van gelijcken voor een ghebruyck hadden/nae dat d'Autheuren van dien tijden ons te verstaen ghegeven.

Een Laurier is daer van ghelijcken in niet minder menichte/ eñ volghens/ daerom oock niet veel gheacht.

* Dierghelijcke dicke/ ende behalven dat / seer costelijcke Kieten van verscheyden coleure heeft er en in Oost-Indien in grooter menichte / als men in mijn Itinerario afgebeelt mach sien.

* Dierghelijcke dicke boomen vint men oock in Oost-Indien, ghelijck als icke selfs dicwils ghesien hebbe.

Plin. lib. 12. cap. 1.

Het *31. Capittel.* Van de Planten ende Vrucht-Boomen die uyt Spagnien naer Indien ghebracht zijn.

D'Indianen zijn beter betaelt geworden / int ghene de Planten beroerende is/als in ander Coopmanschappen/want de ghene die men nae Spagnien ghevoert heeft/zijn weynich / ende aerden daer qualijck: Ende de ghene die van Spagnien nae Indien ghebracht zijn/ zijn veel/ende aerdender wel/ende weet niet of wy segghen sullen/of het door de goetheyt der Planten comt/om die van herwaerts over d'eere te gheven/ dan ofte dat wy segghen / dat het door't Aertrijck comt / op dat d'eere aldaer blijft: In somma / al wat hier in Spagnien goets voortcomt/ is daer van ghelijcken/ende op plaetsen beter/ende weder in ander dingen soo wel niet. Tarwe/Garste/Hoff-Cruyden/Groe-

den/Groenicheyt/alderhande Aert-wepten/als daer is Latou/Kool/Radijs/Aiuyn/Loock Peterselie/Rapen/Wortelen/Biet/Spinagie/ende ander diergelijcke Moes-Cruyderen/Erweten/Boonen/Linsen/etc. Eyntlijcken / al wat dat men herwaerts van soodanige Huys-Cruyderen ende profijtelijcx heeft/is daer nu ter tijt oock/want de ghene die derwaerts ghevaren zijn/ hebben sorghvuldich gheweest van alderhande zaden met hen te nemen/ende t'aertrijc heeft van alles goede respondentie gedaen/doch gheeft op verscheyden contreyen (nae dat de plaetsen zijn) wel van't eene meer als van't ander/ende van sommighe dinghen weynich. De Boomen / die aldaer aldermeest ende ghemeynlijckst / als oock overvloedichst voortcomen / zijn Aragnien/Lijnen/Cidren/ende vruchten van dierghelijcke soorte. Daer zijn al op contreyen gheele Ghebergthen ende Bosschagien vol van Aragnien-Boomen / t'welcke my ghenoech heeft doen verwonderen : Waerom ick eens / op een Eylandt wesende/ vraechde / wie dat het Landt soo vol Aragnien-Boomen gheplant hadde : Waer op my gheantwoordt wert/ t'selve alsoo by gheval/ende van syn selven ghecomen te wesen/om dat daer sommighe Aragnien appelen int over-reysen/ ghestropt ofte ghevallen waren/dewelcke int verrotten/t'zaet ofte de korlen uytschoten/die doe also met de af wateringhe hier ende daer verspreyt worden / waer van met der tijt dese Bosschagien voortghesproten zijn/t'welcke my een goede reden docht te wesen : Segghe dat dit de Vruchte is/ die men int gemeyn over gheheel Indien heeft / om dat ick noyt geenighe plaetsen (van daer ick gheweest hebbe) sonder Aragnien appelen ghevonden hebbe / om dies wille dat alle de Landen van Indien heet ende vochtich zijn / t'welcke t'ghene is/dat den selven Boom vereyscht/en wassen int Ghebergthe niet/ maer comen uyt de Valleyen/ofte van de Zee-Custen. De ghecomfijtte besloten Aragnien-appelen (die op d'Eylanden ghemaeckt worden) is een van de beste Conserven/die ick aldaer/als oock hier/oyt ghesien hebbe. Van ghelijcken soo aerdender de Persen ende haer consoorten seer wel/als Melocotonen, Albercoken, ende ander dierghelijcken: Doch dese wassen meest in nieu Spagnien ende in Peru, uytgesondert Durasnos, (t'welcke oock een soorte van Persen is) weynich/ende noch veel minder op d'Eylanden. Appelen ende Peeren wassen daer oock maer passelijcken wel: Karsen seer weynich/ maer Vijghen in overvloet / namelijcken in Peru. Que-appelen heeft men over al/ principalijcken in nieu Spagnien, in sulcker voeghen/datser ons vijftich voor een halven Reael lieten uytlesen. Granaet-appelen zijnder van ghelijcken ghenoech/doch zijn al te samen soet/want de sueren en hebbender niet wel willen wassen. Meloenen vindt men op plaetsen seer goet/als op't vaste Lant ende op sommighe contreyen van Peru. Morellen noch Karsen/hebben tot noch toe gheen gheluck ghehadt/om eenige fracuyste in Indien te crijghen ende gheloof niet/dat het by ghebreck van getempertheyt toe comt/want men heeftser op alle manieren / dan dat het comt by ghebreck van sulcks t'onderzoecken/of te gheraken. Ick en can nauwelijcx bedencken/datter andere leckere vruchten gebreck zijn. Van grove ende dorvruchten heeftmender noch gebreck/als Eckeren en Castagnien/de welcke/mijns wetens/tot noch toe/in Indië niet gheweest en zijn. Amandelen wassender/maer weynich/ want d'Amandelen / Noten en Hasenoten/worden daer/voor de welgestelde ende weeldige lieden/uyt Spagnië gebracht. Van gelijcken en weet ick niet/datter Mispelen noch Sorben/of diergelijcke vruchten zijn/doch daer en is oock niet veel aen gelegen. Dit is nu genoech om te verstaen/datter geen leckernije en gebreeckt van genoech vruchten/soo laet ons nu oock een weynich seggen van de profijtelijcke Planten/die daer van Spagnien gebracht zijn/waer mede wy't Relaes van de Planten sullen voleynden / t'welcke al wat te lanck begint te worden.

Het

Het 32. Capittel. Van de Druyven, VVijngaerden, Olijf ende Moerbesieboomen, ende van't Suycker-Riet.

PRofffijtelijcke Planten / verstae ick te wesen / de ghene die / behalven datse eten voor't huys geven / noch gelt voor d'Eygenaers in de beurse brengen / onder desen / soo is den Wijngaert de principaelste / den welcken voortbrenght / Wijn / Azijn / Druyven / Razijnen / Suringh ende Syroop / doch de Wijn is t'ghene / dat te bedieden heeft. Men heeft op d'Eylanden / noch oock op't vaste lant / noch Druyven noch Wijn. In nieu Spagnië heeft men Wijngaerden die Druyven geven / maer men en maecter geenen wijn af / moet comen door oorsake datter de Druyven niet te vollen rijp en worden / en dat door den regen die men daer in Iulio en Augusto heeft / de welcke haer belettende is / niet wel op haer sappen te comen / so datse alleenlijc dienen om uyt de hant t'eten. Den wijn wort daer uit Canarien of van Spagnien ghebracht / ende is aldus op de meeste plaetsen van Indien, uytghesondert in Peru ende Chile, alwaer men Wijn-stocken heeft / ende seer goeden Wijn ghemaeckt wort / die noch daghelijcx aen neemt / ende vermenichfuldicht / soo wel in menichte als in goetheyt / 'twelcke eenen grooten schat voor't selve Landt is / om datse de maniere van die te maken / allengskens beginnen te verstaen. De Wijngaerden van Peru heeft men ghemeynlijcken in heete Valleyen / alwaer sy Water-putten ende goten ghemaeckt hebben / ende worden met der hant begoten / want reghen van den Hemel en valter op de platte Landen gheensins ofte nimmermeer / ende inde Gheberghten op seker tijden. Daer zijn contreyen / alwaer de Wijngaerden / noch reghen van den Hemel / noch Water van't Aertrijck en ontfanghen / ende brengen / niet tegenstaende / menichte van Druyven voort / gelijck als daer is / in de valleye van Yca, als oock van ghelijcken in de leeghten / (die men heet) van Villacuri, alwaer men / onder eenighe doode Zant-Landen / sommighe leeghe Velden vint / die't gheheele jaer door / uytnemende groen ende frisch staen / sonder dat het daer nimmermeer en regent / noch datter oock eenige Water-Putten zijn / ofte Menschlijcke begietinghe gedaen wort. D'oorsaecke hier van moet wesen / dat de voorseyde Landouwe sponsachtich is / ende dat het de Wateren der Rivieren / die van de Gheberghten af stoten / (de welcke in de selve Zandt-Landen verdwelghen) naer hem is treckende / ofte dat het de vochtichheyt van uyt der Zee (als ander meynen) ontfanght. Dit is te verstaen / om dat het door't Zant heen dringht ofte deynst / so soudent daer door maken / dat het Water niet onvruchtbaer noch onnut en comt te wesen / gelijck als het van den Philosooph beduyt wert. De Wijngaerden zijn seer aengegroeyt / soo dat / om de selve oorsake / de thienden der Kercken / hedensdaeghs wel vijf / ses maels meer zijn / alsse over twintich jaren waren. De vruchtbaerste Valleyen van Wijnstocken / zijn die van Victor by Arequipa, die van Yca, in de Jurisdictie van Lima, ende die van Caracato in Jurisdictie van Chuquiavo. De Wijnen hier van / werden ghevoert nae Potosi, Cusco, ende nae verscheyden plaetsen / ende daer wert een groote handelinghe met ghedreven / want comt noch te gelden (met alle de menichte) elcke Bottigia ofte Arrobe, vijf ofte ses Ducaten / ende soose van Spagnien is / (die daer altoos in de Vloten ghebracht wert) thien ofte twaelf Ducaten. Int Rijcke van Chile maeckt men Wijn gelijck als in Spagnien / want leyt op de selve ghetempertheyt / maer soo men die nae Peru brengt / soo bederftse. Men heeft oock wel Druyven daer men gheen Wijn en heeft / ende is een dinck om te verwonderen / dat men in de Stadt van Cusco, t'gheheele Jaer door / frissche

Duynen sal vinden: d'oorsake hier van/ is my ghesept/ te wesen/ om dieswille dat de Valleyen/ daer ontrent ghelegen/ op diversche Maenden van 't Jaer/ vruchten gheven. Ende of het nu comt/ datse de Wijngaerden/ op verscheyden tijden/ snoeyen/ ofte dat het is door de qualiteyt van 't aerdtrijck/ in effect/ soo brenghen verscheyden Valleyen ofte Dalen/ 't gheheele Jaer door/ vruchten voort. Soo hem yemandt hier van quam te verwonderen/ sal hem noch meer verwonderen/ van 't ghene ick nu seggen sal/ ende sal oock/ op avontuer/ niet ghelooft worden/ te weten/ daer zijn Boomen in Peru, die d'eene zijde van den Boom/ t'eene halve jaer vruchten geeft/ ende d'ander zijde/ t'ander halve Jaer. In Mala, derthien mijlen van de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen/ staet eenen Vijghenboom/ dewelcke aen d'eene helft/ te weten/ aen de zijde van 't Zuyden/ groen staet/ gevende een tijdt van 't Jaer/ als het in 't Gebergte Somer is/ vruchten/ ende d'ander zijde ofte helft/ die nae 't vlacke Landt/ ende de Zeecant toe gewent staet/ comt groen te worden/ ende vruchten te geven/ op eenen anderen tijt van 't jaer/ int contrarie/ als het op het vlacke lant Somer is. So vele als dit aengaet/ so is het verschil der ghetempertheyt ende locht/ die van d'eene ofte d'ander zijde gegeven wort/ de ghene/ die 't selve merckende is/ ofte opprecht. De neeringhe der Wijnen en isser niet cleyn/ maer en comt evenwel buyten haer Provincie niet. De zijde die men in nieu Spagnien maeckt/ wort nae ander Rijcken vervoert/ als nae Peru. Ten tijden der Indianen/ so en wasser gheen/ want de Moerbesien-boomen zijnder eerst uyt Spagnien ghebracht/ ende aerdender wel/ namelijcken in de Provincie/ die ghenoemt wort/ de Misteca, alwaer Zy-wormen opgevoet/ ende goede Zijde-wercken (als Taffetanen/ Damasten ende Carmesijnen) ghemaeckt werden/ maer Fluweelen en zijnder tot noch toe niet ghewrocht. De Suycker is een ander neeringhe/ die noch al verghemeynsaemt is/ want en wort niet alleen in Indien ghesleten/ maer wort noch oock ghenoech nae Spagnien ghevoert/ om dieswille dat de Suycker-rieten/ op verscheyden plaetsen van Indien, uytgelesen wel wassen. Daer zijn in de Eylanden/ in Mexico, in Peru, als oock op ander contreyen/ Artificien ofte Ingenien (dat sijn Suycker-keeten) ghemaeckt/ van grooten handelinghe/ ende is my geaffirmeert ghewest/ dat die van der Nasca Jaerlicx plachte op te brenghen over de dertich duysent pesos, ofte Realen van achten. En die van Chicama, by Truxillo, was oock van een grooten rijckdom/ zijnde die van nieu Spagnien, van niet minder/ want dat ghene dat in Indien wel in Suycker ende Confecten verdaen ende ghespijst werdt/ is een dinck om Sot te werden. Wt het Eylandt van Santo Domingo, werden ghebracht/ in de Vloot daer ick met herwaerts quam/ acht hondert ende acht en tneghentich/ soo kisten als kasten Suyckers/ welcke zijn (wesende op de maniere/ ghelijck als icxse hebbe sien laden/ in de Haven van Puerto Rico) naer mijn gissinge/ van acht arroben elcke kiste ofte kast. Dese neeringhe van de Suycker/ is de principaelste handel der voorseyder Eylanden/ soo seer ist/ dat hen de Menschen begheven hebben tot den appetijt der soeticheyt. Olijven ende Olijfboomen zijn van ghelijcken in Indien voortghesproten/ segghe in Mexico en Peru, maer daer en zijn tot noch toe geen Oly-Molens ofte Perssen gestelt/ noch daer en wort oock geen Oly gemaeckt/ om dat syse liever willen hebben om t'eten/ waerom sy se oock wel laten rijp werden/ want bevinden/ dat d'oncosten/ om d'Oly te maken/ meer beloopen/ als de profijten moghen opbrenghen/ in voeghen dat/ alle den Oly daer uyt Spagnien gebracht wert. Wat mede wy de materie der Planten willen volynden/ ende comen nu tot die van de Beesten ende Gedierten van Indien.

Van diergelijcke boomē heeft mē oock in Oost-Indien, welcker contrefeytsels mē sie mach in mijn Itinerario.

Het 33. *Capittel.* Van't cleyn ende groot Vee van *Indien.*

DRie manieren van Gedierten vinde ick in Indien, te weten / eene / die daer van de Spagnaerden gebracht zijn / andere / al hoe wel datser van de Spaengnaerden niet gebracht zijn gheweest / soo heeft men die nochtans in Indien van de selve specie / gelijck als in Europa. Andere zijn eygentlijcke Gedierten van Indien / van die men in Spagnien niet en vint. Nu soo zijn d'eerste maniere ofte sorte / Schapen / Koeyen / Geyten / Verckens / Peerden / Ezels / Honden / Katten / ende andere diergelijcke / welcke generatie men in Indien heeft. Het cleyne Vee isser seer vermenichvuldicht / ende soo men de wollen oirboren ofte proffiteren mocht / om nae Europa te seynden / souden wel een van de grootste rijckdommen van Indien wesen / want men heeft aldaer / voor 't cleyne Vee (t'welcke zijn Schapen ende dierghelijcken) grooten overvloet van Weyden / sonder datmen / op veel plaetsen / aen 't cruyt ofte gras / eenighe verminderinge siet: Jae de mildicheyt der Weyden is in sulcker voegen / dat men in Peru gantsch geen Weyden en vint / die eenighe Eygenaers hebben / so datter een yder mach Weyden / daer 't hem belieft. Hier van comt het / dat men t'vleesch daer ghemeynlijcken abondant / ende goet coop heeft / als oock d'ander nuttichheden / die van de Schapen comen / als Melck / Kasen / etc. De wollen hebbense / voor een tijt lanck / gantsch te loor laten gaen / tot datter int eynde Draperijen op ghestelt zijn / daer men Lakenen ende Pitsen maeckt / t'welcke int selve Lant een groot ontset ghewordden is / voor 't arme Volck / om dat de Castiliaensche Lakenen daer seer costelijcken zijn. Men heeft nu verscheyden Draperijen in Peru, ende noch meerder quantiteyt in nieu Spagnien, evenwel (t'zy nu dat de wol soo fijn niet en is / ofte dat syse soo wel niet en weten te bereyden) soo gaen de Lakenen / die daer van Spagnien ghebracht worden / die van Indien veel te boven. Men vont daer lieden die tseventich / jae hondert duysent hoofden / ofte stuck / van cleyn Vee hadden / ende men vintse noch hedens daeghs oock wel van weynich min / t'welcke in Europa een grooten rijckdom soude wesen / ende is aldaer maer passelijcken heel. Op veel plaetsen van Indien (ende geloove oock wel op 't meestendeel) soo en heeft het cleyne Vee niet soo goeden voetsel / door oorsake dat het cruyt ofte gras te lanck / ende t'aertrijck al te vruchtich is / waerom daer so wel niet mogen weyden / als 't groot Vee. Ende alsoo heeft men daer oock een ontallijcke menichte van Koeyen / Ossen / ende dierghelijcke / ende dit op twee manieren / te weten / t'eene / twelcke tam Vee is / gaet op haer bestemde plaetsen / als op de Landen van de Charcas, ende in ander Provincie van Peru, als oock in gantsch nieu Spagnien, met welcke Vee sy haer proffijten doen (als in Spagnien) van 't vleesch / Boter / Kalven ende Ossen voor den ploegh / etc. T'ander Vee is op een ander maniere / van de ghene / die in de Gheberghten int wildt loopen / de welcke / door de woestheyt ende Wildernisse der Gheberghten / als oock door de menichte / niet gheteyckent worden / noch oock gheen eyghenaers hebben / zijnde ghelijck als Jacht van 't Geberghte / want den ghenen diese eerst jaeght ende doot slaet / isser d'Eygenaer van. Op dese maniere so zijn de Koeyen ofte Ossen van 't Eylandt Española , ende ander plaetsen daer ontrent / oock soo seer vermenichvuldicht / datse by duysenden int Gheberghte / ende over t'Velt heen loopen / sonder eenighe toebehoorders ofte Eygenaers te hebben / waerom haer d'Inwoonders alleen van dit Vee proffiteren om de huyden / loopender te Peert nae toe / t'zy swarten ofte witten / (te weten / Slaven ofte Vrijen) met hant ofte Worp-pijlen ende

Harpoen-ysers/ende rijden alsoo op der Jacht van de Stieren ofte Koeyen/ende soo menich als syer ter neder connen vellen ende crijghen/comen hen toe/ende zijn haer eyghen/villense/ ende brenghen de Huyden nae Huys/latende t'vleesch verloren over t'Velt heen ligghen/sonder dat het genuttight ofte eens van yemant begeert wort/ende dat/door d'overvloedicheyt die daer van is/jae soo veel/dat my geaffirmeert werde/ dat sommighe plaetsen/van't voorseyde Eylant/ geinfecteert ofte een quade locht daer van hadde/ door de corruptie ofte verrottinghe der menichte van't vleesch. Dese neeringhe van't Velwerck ofte Schevinckeu/ (die nae Spagnien ghesonden werden) is een van de beste handelinghen/van die in de Eylanden ende nieu Spagnien ghedreven wert. Daer wierden int Jaer van seven en tachtich gescheept/ in de Vloot van Santo Domingo, vijfsen dertich duysent/vier hondert en veertich Ossen ofte Koeyen huyden/ ende van nieu Spagnien quamender vier en tsestich duysent/ drie hondert ende vijftich huyden/de welcke gewaerdeert wierden op ses en tnegentich duysent vijf hondert ende twee en dertich pesos ofte realen van achten. Soo wanneer datter een van dese Vloten ghelost worden/soo ist een dinck om sien/ hoe vol dat den Oever der Riviere van Sivillien ende t'Arenael ofte Magaseyn over al/ van de menichte der Huyden ende Coopmanschappen ofte waren/ ghelegen is/ dat ghenoech verwonderinghs waert is. Noch soo heeft men daer oock t'Vee der Geyten/t'welcke/ behalven d'ander nutticheden/van de jonghe Geytkens/ Melck/ etc. Noch een ander/ jae wel een van de principaelste proffyten is/te weten/t'smeer ofte t'alck daer van/met het welcke hen ghemeynlijcken/ Armen ende Rijcken zijn dienende/om te lichten/want is haer/ om d'overvloedicheyts wille/beter coop als Olie/hoe wel dat alle het smeer/ dat hier tot ghebesicht wert/geen Masculino en is. Van ghelijcken/ soo worden daer Huyden bereyt ende getout/om Schoenen/Leersen/ende Leerwerc af te maken/ doch en zijn/ mijns dunckens/evenwel soo goet niet/ als de gene die daer van Spagnien gebracht worden. Peerden zijnder oock aengheteelt/ ende daer zijnder op/ veel plaetsen/ ofte t'meerendeel van Indien/die uytghelesen goet zijn/jae daer zijn sommige teelten van/ die soo goet zijn/ als de beste van Castillien/soo wel om te loopen ende triompheren/ als om te reysen ende t'arbeyden/so dat het nu daer een ordinaris dinck is/ met Peerden over wegh te reysen/ hoe wel datter gheen Muylen (die daer oock veel zijn) en ontbreken/namelijcken ter plaetsen daerse ghebruyckt worden/ om laste ende goederen te draghen/als op't vaste Lant. Van de Ezels en heeft men soo groote menichte noch ghebruyck niet/ want dienen hen daer seer weynich van/ om met t'arbeyden. Cameelen zijnder etlijcke/doch weynich/ hebber in Peru ghesien/die aldaer van Canarien gebracht/als oock aengeteelt waren/maer niets te veel. Honden zijn int Eylant Espanola in sulcker menichte (als ooc inde groote) so seer aengegroeyt ofte voortgeteelt/ dat het al nu een plaegh voor't Eylant is/want verslinden ende vernielen t'Vee/ende loopen by hoopen over t'Velt int wilt/ende de gene diese doot can smijten/heefter een sekeren prijs ofte geseten Penninck voor/gelijck als men in Spagnien van Wolven doet. Oprechte Honden en hebbender in Indien niet geweest/dan wel een soorte van Hondekens/gelijck als die d'Indianen Alco noemden/ om welcker gelijckenisse sy de Honden/die daer van Spagnien ghebracht zijn/oock Alco gheheeten hebben/zijn soo groote vrienden van dese Hondekens/ datse haer selven t'eeten sullen onthouden/om haer te geven/ende als sy over wegh reysen/so dragen sy dien op den rugge/ofte inden boesem by haer/jae so wanneer datse sieck zijn/so moet het Hondeken altoos by haer wesen/soo dat het haer tot geenich ander dinck dienstich is/ dan alleenlijck om de goede vrienschap ende gheselschap.

Het 34. Capittel. Van sommighe Ghedierten van *Europa* die de Spagnaerden in *Indien* ghevonden hebben, ende hoe dat de selve daer ghecomen moghen zijn.

IS een seker dinck / dat alle dese voorseyde Ghedierten/in Indien/van Spagnen ghebracht zijn gheweest / ende datse daer in de eerste ontdeckinghe niet en waren / 'twelcke noch gheen hondert Jaer gheleden is: Ende behalven/dat het een saecke is / daer men noch wel levende ghetuyghen van heeft/soo is het oock noch een ghenoechsame preuve te sien/dat d'Indianen in haer Tale gheen eyghen vocabulen ofte namen van de voorseyde Beesten en hebben/ maer datse haer met de selve Spaensche namen zijn behelpende/doch even wel ghecorrumpeert ofte gebroken: Want soo ghelijck als syse niet en conden/alsoo hebbense de namen/van daer haer de dingen van daen ghecomen zijn/ van't selve oock aenghenomen. Desen reghel hebbe ick goet ghevonden/om t'onderscheyden/wat dingen dat d'Indianen voor der Spagnaerden comste gehadt/ ende wat datse niet gehadt en hebben/want het gene datse hadden / ende wel kenden/ gavense oock eyghen naem/ende 't ghene datse van nieus creghen/ gavense nieuwe namen/ 'twelcke ordinaris de selve Spaensche namen zijn / hoe wel dat sy die op haer maniere pronoucieren/gelijck als Peerden/Wijn/Koorn/ etc. Nu soo heeft men daer gevonden eenighe Ghedierten van de selve specie/ghelijck als in Europa, sonder datse

van de Spagnaerden gebracht zijn geweest/gelijck als daer zijn/Leeuwen/Tygers/ Beyren/wilde Verckens/ Vossen / ende andere wreede ende wilde Beesten / van de welcke wy in't eerste Boeck dapper ghearguementeert hebben / van hoe dat het de waerheyt niet wel ghelijck en was/in Indien over Zee ghecomen te wesen/want de Zee Ocean te moghen over swemmen/is onmoghelijck / ende datse van Menschen gheschcept/ende daer over ghebracht zijn/is een sotternighe / waer uyt volghen moet/

datser aen eenighe worden (daer d'eene Werelt met d'ander/aen een/ofte na by comt) over ghecomen zijn / ende alsoo allenghskens dese nieuwe Werelt vervult hebben: Want nae luyt der Schrifture/so zijnder van alle de voorseyde Ghedierten in d'Arcke van Noë gheweest ende over ghebleven/van waer sy weder de Werelt gherestaureert hebben. De Leeuwen/die ick derwaerts gesien hebbe/ en zijn niet ros verwich/ Genes. 6. noch en hebben oock soodanighe blocken hayrs niet/ghelijckmense placht te schilderen/ van zijn grauachtich/ende soo wreedt niet/als men die wel af beeldt. Om de selve te Jaghen/soo vergaderen hen d'Indianen ringhs-ghewijs/ ('twelcke sy Chaco heeten) ende smijtense alsoo met steenen/stocken/ende ander Instrumenten/doot. Dese Leeuwen hebben oock voor een ghebruyck / haer op de Gheboomten te begheven/ alwaer sy van d'Indianen met Lancien/Voet-boghen / ofte noch beter met Roers/ afghelicht ende ghedoot worden. De Tygren houden sy voor wreeder ende wilder/en de doen oock periculeuser sprongen/om dat het met verrasschinghe is/ zijn bespreckelt ofte beplackt/ende op de selve maniere / ghelijck alsse van de Histori-schrijvers afghebeelt worden. Hebbe etlijcke malen hooren vertellen/dat dese Tygren, soo seer op de smaeck der Indianen/gewent waren/dat sy/om de selve oorsake/gheen Spagnaerden/ofte seer weynich/aen ransten / jae datse van onder henlieden wel een Indiaen wech greypen/ende daer met door ginghen. De Beyren / die men op de spraeck van Cusco,Otroncos noemt/zijn van de selve specie/als die van herwaerts-over/ende onthouden haer oock in de holen. Van Bye-korven isser weynich ervarentheyt / want de Honich-graden/die men in Indien heeft/worden op de Boomen/ofte onder d'aerde ghevonden/ende niet in Bye-korven ofte korcken Huyskens/ (dat is op de Spaensche maniere) ende de Honich-graden/die ick in de Provincie van de Charcas ghesien hebbe/ (de welcke men aldaer Lechiguanas noemt) zijn van een grauwe coleur / ende van seer weynich nats/ende hebben eer de ghelijckenis van soet sirop/als van Honich graden/segghen dat de Byen soo cleyn zijn/als Vlieghen/ ende datse onder t'Aertrijck haer vergaderinge houden/de Honich is suerachtich ende swart. Op ander contreyen heeft men beter Honich ende Honich-graden/die oock beter ghesormeert zijn / gelijck als in de Provincie van Tucaman, in Chile ende in Cartagena. Van de wilde Zwijnen ofte Bos-verckens hebbe ick weynich notitie/dan alleenlijcken/dat ick het van eenige persoonen ghehoort hebbe/diese segghen ghesien te hebben. Vossen ende Ghedierten die't Vee vernielen/zijnder meer alst de Schaep-herders wel lief is/behalven de voorseyde Ghedierten/die wreedt ende schadelijck zijn/soo heeft men daer oock noch andere proffijtelijck/die der de Spagnaerden insghelijcx niet gebracht hebben/ghelijck als daer zijn/Herten ofte Veneſoenen/ waer van men aldaer groote menichte over alle t'ghebergte heeft/doch even wel zijn't meestendeel Venesoenen sonder Hoornen / ofte ick en heb daer ten minsten anders geen gesien/noch van yemant ghehoort / diese anders gesien heeft/zijn meestendeel ghelijck als Veynkens/ofte jonge Herten. Dat nu alle dese Ghedierten (door haer lichtveerdigheyt/ende om datse uyt de natuer wildt/ ende van der Jacht zijn) van d'een Werelt in d'ander (te weten/ van daerse aen den anderen comen) ghepasseert ende over gecomen zijn/en valt my niet swaer / maer seer licht/te glooven/ende houdet by nae voor warachtich/siende datter in seer groote Eylanden/die verre ende verscheyden van't vaste Lant ligghen / gantsch gheen ghevonden worden / soo vele als ick door eenighe ervarentheyt ende informatie hebbe connen te verstaen comen.

Het

Het 35. *Capittel.* Van de Voghelen die men daer van hier heeft, ende hoe datse daer in Indien ghecomen moghen zijn.

Vinder swarigheyt isser / 'tselve van de Voghelen te ghelooven/ te weten/ van de ghene die men daer van soodanighe generatie (als die van hier) heeft/ ghelijck als daer zijn/ Patrijsen/ Tortel-duyven/ Ringh-duyven/ Quartels/ ende verscheyden soorten van Valcken/ de welcke voor seer gheacht/ ende als presenten / uyt nieu Spagnien ende Peru, aen de Heeren in Spagnien ghesonden worden: Item/ Reygers ende Arenden van verscheyden soorten. Van dese ende andere dierghelijcke Vogels/ en is niet aen te twijffelen/ daer over ghevloghen te wesen/ ende datse veel beter passeren mochten / als de Leeuwen/ Tygeren ende Herten. De Papegayen zijn oock van grooter vlucht/ ende worden in Indien in grooter menichte ghevonden / namelijcken in d'Andes van Peru, in de Eylanden van Puerto Rico, ende Santo Domingo; vliegen sy geheele vluchten ofte hoopen teffens gelijck als de Duyven: Eyndelijcken/ dat de Vogelen altoos door haer vleugelen/ eenen open wegh hebben/ nae waer toe datse begeeren/ ende om de Golf te passeren/ soo en souden't veel/ der selven/ niet moeylijck wesen/ want is een seker dinck/ (gelijck als van † Plinio geaffirmeert wert) hoe datter veel de Zee over vlieghen/ ende nae seer vreemde Coninghrijcken passeren: Even wel van soo groote Golf als den Ocean van Indien is/ en weet niet/ datter yemant afschrijft / die van vlieghende Voghelen ghepasseert te werden/ des niet tegenstaende/ soo en houde ick het noch niet gantsch voor onmogelijck/ want daer is van sommighe Zee-varende lieden een ghemeyn opinie/ datse wel ‡ twee hondert/ ende meer / mijlen van Landt ghesien worden. Ende naer dat oock van * Aristotele geleert wort/ soo is het seer licht voor de Voghelen haer onder 't Water te onthouden/ om dies wille datse weynich asems hebben/ ghelijck als wy ghewaer worden aen de Zee-voghelen/ die onder 't water duycken/ ende haer een goede poos onder houden/ alsoo mocht men comen te dencken / dat de Voghelen ende vliegende Ghedierten (die op d'Eylanden ende op't vaste Landt van Indien gevonden worden) de Zee ghepasseert zijn / hebbende hier ende daer/ op d'Eylandekens ende Clippen (diese door d'aengheboren natuer in kennisse hebben) haer Rust-plaetsen ghemaeckt hebben/ ghelijck als Plinius van etlijcke verhalende is/ ofte datse haer by avontuer alsoo moede ghevloghen zijn / in't Water laten neer vallen/ ende daer nae (een wijl gherust hebbende) haer weder op heffen / ende also haren wegh voortaen vlieghen. Wat beroerende is / de Voghelen die op d'Eylanden zijn/ daer gantsch gheen Lant-ghedierten gevonden en worden/ houde ick voor ongetwijfelt/ die op een van de twee voorseyde manieren ghepasseert te wesen. Nu belangende d'ander/ van die men op't vaste Lant vint/ namelijcken van de gene die niets te lichtveerdich van vlucht en zijn/ is een beter wegh te segghen/ die over gecomen te wesen ter plaetsen daer de Lant-ghedierten (die men aldaer van Europa heeft) door gepasseert zijn/ want men heeft oock in Indien/ swaeraerdighe Ghevoghelten/ gelijck als Struys-voghelen/ de welcke men in Peru vint/ ende plachten wel by wijlen d'Indiaensche Schapen (die ghelladen gaen) verveert te maken. Maer achterlatende dese Voghelen/ die haer van selfs regeeren/ sonder toedoen der Menschen / ten zy dat het waer om met te Jaghen/ soo hebbe ick my van't tamme Ghevogelte (te weten/ van de Hoenderen) verwondert/ want waren daer / in effect/ aleer daer de Spagnaerden quamen/ waer van een claer teecken is/ de selve eyghen Indiaensche namen te hebben/ want

† *Plin. lib. 10. cap. 35.*

‡ Ick hebbe op de Vaert van Oost-Indien, Swaeluen ghesien / die ons wel 900. mijlen nae volghden/ sonder oyt ghesicht van Lant te hebben.

* *Aristot. lib. 9. de part. animal cap. 6.*

Plin. lib. 10. cap. 25.

ben/want heeten een Prime/Gualpa, ende een Ey/Ronto. Oock mede 't selve spreeckwoort/dat wy-lieden hebben/van een Man Prime te heeten/ (als men hem voor eenen blooden loeris wil schelden) hebben d'Indianen van gelijcken voor een ghebruyck. De ghene die gheweest hebben in de ontdeckinghe der Eylanden van Salomon, vertellen hoe dat sy aldaer Hoenderen vonden/ ghelijck als d'onse/ mach oock versien worden/dat soo gelijck als de Hoenderen soo tam ende proffijtelijck zijn/datse de menschen daerom met haer ghenomen hebben/in 't reysen van d'eene plaets op d'ander/ ghelijck als wy noch hedensdaeghs sien/d'Indianen voor een ghebruyck te hebben/ de Hoenderen ofte kiekens met haer (te weten/boven op de last diese op den rugge draghen) te voeren/ alsse over wegh reysen: Nemen de selve oock lichtelijcken met haer/in eenighe Kopen ofte korven van stroy of hout ghemaeckt: Eyndelijcken/ dat men in Indien veel soorten van Ghedierten ende Voghelen van Europa heeft/die daer de Spagnaerden ghevonden hebben/ ghelijck als daer zijn/ de ghene die ick verhaelt hebbe/ende andere die van ander ghesept moghen worden.

Het. 36. *Capittel*. Hoe dat het mogelijcken is, dat men in *Indien* Ghedierten heeft, die op gheenighe ander plaetsen ter Werelt ghevonden worden.

Het is veel swaerder om te recht te brengen/wat beginsel dat verscheyden Ghedierten gehadt mogen hebben/van de gene die men in Indien heeft/ ende in de Werelt van herwaerts over/ niet ghevonden worden/want soose den Schepper aldaer geschapen heeft/soo en dorven wy onse toe-vlucht op d'Arcke van Noë niet nemen/noch en hadde oock niet noodich geweest/ alle de generatien der Voghelen ende Ghedierten te salveren/ soo sy daer nae weder op een nieu herschapen ghe worden souden hebben/noch en souden oock van ghelijcken niet connen blijcken/ dat Godt/in de Scheppinghe van de ses daghen/de Werelt volcomen/perfect ende voleyndt soude hebben/soo daer noch eenighe nieuwe Schepselen van Gedierten ghebraken/om te formeren/namelijcken volschapen Ghedierten/ ende van niet minder waerdicheyt als d'ander/die bekent zijn. Nu soo wy segghen/ dat alle de voorseyde specien van Ghedierten/in d'Arcke van Noë gheconserveert ende bewaert zijn gheweest/soo moet daer uyt volghen/dat soo ghelijck als d'ander Ghedierten nae Indien ghepasseert zijn/uyt de Werelt van herwaerts over/ dat oock alsoo van ghelijcken/ dese/die men op gheenighe ander plaetsen ter Werelt en vint/daer ghecomen moeten wesen. Ende soo dit waerachtich is/soo is mijn vraghe/hoe datter van de selve generatie herwaerts over gantsch gheen ghebleven is/ende hoe datse oock alleenlijck ghevonden worden/ter plaetsen daer sy vreemt ende uytheems zijn? is voorwaer een questie die my langen tijt verstelt gemaeckt heeft. Neme tot een exempel/soo de Schapen van Peru, ende de ghene die men Pacos ende Guanacos heet/op geenighe contreyen der Werelt ghevonden worden. Wie heeft die in Peru ghebracht? ofte hoe zijn sy daer gecomen/dewijle datter in de geheele Werelt gantsch gheen spoor ofte gheheugenisse van ghebleven is? Ende soo sy daer van gheen ander plaets ghecomen en zijn/hoe zijn sy daer van gheschapen ende voort-ghecomen? Heefter Godt dan by avontuer nieuwe Schepsels van Ghedierten ghemaeckt? 'T gene dat ick van dese Guanacos ende Pacos segghe/soude ick oock noch van duysentderley soorten van Voghelen ende Ghedierten moghen segghen/die noyt bekent zijn gheweest/noch in den naem/ noch in de gedaente/jae noch oock/datter eenighe memorie van is/ onder de Latijnen/Griecken

ofte eenige

ofte eenighe Natie van dese Werelt/ten zy dat wy segghen / dat al hoe wel alle Ghedierten uyt de Arcke ghecomen zijn/soo zijn sy des niet te min/door d'aengheboren natuere ende Goddelijcke voorsienigheyt / verdeelt ghe-weest/te weten/ verscheyden generatien, inne verscheyden contreyen: Ende daer weet oock bevonden/datter sommighe van dien niet en wilden uytgaen/ende soo sy daer van uyt gingen/ en zijn niet geconserveert ghe-weest/ofte zijn met der tijt vergaen/ghelijck als het met veel dinghen ghebeurt. Ende soo ment wel insiet/soo en is dit niet alleen een eyghen sake van Indien, maer ghemeyn van veel andere Rijcken ende Provincien van Europa, Asia ende Africa, van de welcke men leest/dat sy sorten van Ghedierten hebben/die op geenige ander plaetsen ghevonden worden/ende soo men die daer vint/soo weet men/dat sy daer van daen ghevoert zijn. Nu al hoe wel dat dese Ghedierten uyt de Arcke ghecomen zijn/ verbi gratia, soo worden nochtans d'Elephanten alleen in Oost-Indien gevonden/ ende van daer zijnse met andere plaetsen ghemeyn ghewogden. Op de selve maniere mogen wy seggen dat het toegegaen is/met dese Ghedierten van Peru,ende alle d'ander van Indien, van die men op geenige ander plaetsen ter Werelt en vint. Oock mede/so is t'aenmercken/of de selve Ghedierten noch in de Schepselen ende natuere van alle d'ander/gantsch verscheyden zijn/ofte/of haer verschil accidentael is/ veroorsaeckt wesende/door verscheyden accidenten, gelijck als men aen't Menschelijcke gheslachte siet/zijnde eenighe wit/andere swart/etlijcke Reusen/andere Dwerchen/ghelijck als sulcks/ verbi gratia, oock is/in de generatie der Apen ende Meer-katten/ zijnde d'eene met steerten/ende andere sonder steerten / ende van ghelijcken in de gheslachten der Schapen/maer van eenige slecht ende glat/ende andere van veel Wols zijn: Sommighe zijn groot ende sterck/met seer langhe halsen/gelijck als die van Peru: Andere zijn cleyn/swack/ende met corte halsen/ghelijck als die van Castilien. Maer om die rechte waerheyt te segghen/de ghene die met dese uytweghen/ ende alleenlijck met accidentale verschillen pretendeert ofte soeckt de geslachten der Indiaensche Gedierten te vergelijcken met die van Europa, sal een last op den hals nemen/ die hy qualijck sal connen uyt voeren/want soo wy van de specien der Ghedierten sullen oordeelen door haer eyghenschappen/soo zijn sy soo verscheyden / dat soo men die wilde reduceren ofte verghelijcken met eenighe bekende specien van Europa, soude soo veel wesen/ als te willen een Ey/Castagnen heeten.

Het 37. *Capittel.* Van de Voghelen die eyghentlijcke van *Indien* zijn.

HEt zy nu/datse van verscheyden geslachten (ofte andere der selver van her waerts over) zijn/daer zijn in Indien Voghelen/ die aenmerckens weert zijn: Daer worden ghebracht uyt China cleyn Voghelen/die gantsch gheen beenen en hebben/zijnde tgheheele lijf bynaest anders niet als Veeren ofte Pluymen / comen nimmermeer op d'aerde/hanghen haer (aen sekere pesighe beenkens diese hebben) aen de tacken van de Boomen/alsse rusten willen/ende hebben haer onderhout van de Mugghen/ ende andere dinghen/in de Lucht. Men heeft in Peru, Vogelkens/diese Tominejos heeten/ welcke soo cleyn zijn/dat ick dickwils ghetwijffelt hebbe (die int vlieghen siende) of het Byen of ander Velt-vlieghen waren/doch zijn evenwel waerachtighe Voghelkens. Int contrarie / soo zijn de ghene die men Condores noemt / van uytnemende grootte/ende oock van soo grooten cracht/datse niet alleen een Schaep opene wilde halen en

Dese Vogels vint men op d'Eylanden van Moluco, die worden van de Portugesen/ Passaros do sol, ende by ons/ Paradijs-Vogelen geheeten/ ghelijck men in mijne Itinerario siet mach / van

len en

> De welcke ic twee/ te weten/ manneken en wijfken/ met my uyt Oost-Indien tot Enchuysen ghebracht hebbe / voor de Camer van den seer curieusen en wijt vermaerden Doctor Paludanum.

len en op eten/maer oock wel Katten/die Auras genaemt/van anderen/Hoenderen geheeten: is/nae mijn opinie/een soorte van Ravens / dese zijn van wonderbaerlijcke lichtveerdigheyt/ende van niet minder scherp ghesicht/zijn oock wonder goet om de Steden ende straten schoon te houden/want en laten daer niet een dinck dat doot is/ onthouden haer des nachts in 't velt op de Gheboomten ofte steenrotsen/ende comen des morghens in de Steden/houdende op de alderhooghste Ghebouwen ofte Timmeragien/schiltwacht/om yemers een roof te crijgen. De jonghen van dese Vogelen hebben witachtighe pluymen/ (ghelijck als men van de Ravens vertelt) de welcke daer nae in 't swarte veranderen. De Guacamayos, zijn Voghelen die wat grooter zijn als Papegayen/ende hebbender oock eenighe ghelijckenis met/worden weerdich ghehouden door de verscheyden coleuren van haer Pluymen/die sy seer fraey hebben. In nieu Spagnien heeft men menichte van Vogheleu van excellente veeren ofte pluymen/ welcker ghelijckheyt in Europa niet ghevonden wort/ ghelijck als men sien mach aen de Beeldekens die van Pluymen ende veeren ghemaeckt zijn / die van daer ghebracht worden/ de welcke met veel reden in weerden gehouden worden/ende verwonderinghe veroorsaken/van dat men met Vogelen-veeren/een soo delicaten werck maken can/comende soo effen ende gelijck/dat het gantsch ende t'eenemael geschildert schijnt te wesen met verwen/'twelcke met het Pinseel ende verwen niet gedaen en can worden: Hebben een schijnsel/als men die een weynich over zijde siet/van een so schoonen heughelijcken ende levendigen glans/dat sy een wonder vermakelijckheyt gheven. Daer zijn sommighe goede Meesters van Indianen/die met de Pluymen weten te conterfeyten/de perfectie van 't ghene dat sy van 't pinseel gheschildert zijn/ soo datter de Schilders van Spagnien gantsch geen avantagie en hebben/De Prins van Spagnien Don Philippe, wierden van syn Meester drye cleyne stampen ofte af-druckfels ghegeven/ (dienende voor een Register ofte Tafel van een Ghetij-boeck) van pluymen ghemaeckt/'twelcke syn Hoogheyt senden Coninck Don Philippe onsen Heere/ syn Vader toonde: Ende syn Majesteyt 'tselve besiende/seyde/dat hy noyt in so cleyne figueren/waerdigher dinck gesien hadde. Een ander grooter Tafereel / in 't welcke d'afbeeldinge van Sante Francisco geconterfeyt was/wiert van syn Heyligheyt Sixto Quinto blijdelijcken ontfanghen: Ende als hem geseyt wiert/dat het selve van d'Indianen/ende van Pluymen ghemaeckt was/soo wilde hy 't beproeven / strijckende de vingheren een weynich over het Tafereel heen / om te besien of het oock veeren waren/ende ghevoelende alsoo te wesen/liet hem duncken/dat het een wonder dinc was/ die soo wel ingheyoecht te wesen/datmen 't met het ghesicht niet en const onderscheyden/of het natuerlijcke coleuren van Pluymen/of ghecontersepte verwen van 't pinseel waren. De groene ende Oraignen-schijnsels/als oock de vergulde ende andere fijne coleuren/zijn van een uytnemende schoonheyt/ende als men de figueren op een ander licht/of recht aensiet/soo schijnen 't doot-verwen te wesen/welcke verscheydenheyt oock om te noteren is. De beste pluym-beeldekens worden gemaeckt in de Provincie van Mechoacan, in 't Vleck van Pascaro: De maniere daer van/is met een nijp-tangsken de Pluymen te vaten/die alsoo uyt de selve doode Vogels treckende/ ende als dan met een delicaet lijmken (die sy daer toe hebben) in den anderen te voegen met groote vaddicheyt ende perfectie/nemen dese soo cleyne ende delicate veerkens van de Voghelkens/diese in Peru, Tomenejos heeten/ofte van andere dierghelijcke/die welcke een uytnemende perfectie van coleur in haer veeren hebben. Behalven de Beelt-wercke-rye/soo ghebruycken d'Indianen de Pluymen noch tot ander veel cierlijcke wercken/ namelijcken tot de vercieringhe der Coninghen ende Heeren / oock voor de Tempelen ende Afgoden: Want daer zijn noch andere groote Vogelen / van seer excellente ende

> Ick hebbe eellijcke van dusdanighe pluym-beeldekens in handen ghehadt/ zijn weerdich om sien/ ende wel naer mijn duncken so waerdich niet/ alsse den Autheur wel stelt.

verwe ende fijne Pluymen / daer sy heerlijcke Plumagien ende veders af maeckten/ principaelijcken/als sy ten Oorlooch trocken/voeghden die met Gout ende Silver aen den anderen/ t'welcke onder haer een seer dierbaer dinck was. Daer zijn noch hedens-daeghs van de selve Voghelen/maer en ghebruycken alsnu soo grooten curieusheyt noch hoveringhe niet/alsse wel plachten te doen. Tegens dese so schoone ende pluym-rijcke fraeye Voghels/heeft men in Indien andere die gantsch contrarie zijn / de welcke/behalven dat sy van haerselven leelijck zijn anders nieuwers meer toe dienen / als dreck van haer te gheven/doch zijn evenwel dies niet teghenstaende van gheen min-der profijten. Hebbe hier wel op ghelet / my ver'wonderende van de voorsienicheyt des Scheppers / dat hy op soo veelderley manieren is schickende/ dat de Menschen altoos van d'ander Creatueren ghedient worden. Daer worden op sommige Eylanden ofte Clippen (die dicht aen de Custe van Peru ligghen) eelijcke Bergen van verre ghesien/die gantsch ende al wit zijn/jae schijnen int ghesicht van louter sneeu ofte witte Aerde te wesen/ende zijn altemael mis-hoopen van Zee-voghelen-dreck / de welcke aldaer ghestadelijcken commen/den dreck op schijten / dit selve is in sulcker meenichte/dat het spietsen hoogh leyt/t'welcke een fabel schijnt te wesen. Men vaert alleenlijcken nae dese Eylanden met geheele Barcken ofte Schuyten/om den dreck ofte mest te halen/want daer anders gheen dinck ter Werelt is. Dit selve is so seker/ende oock soo gheriesselijck/dat het Aertrijck (dat daer met ghemest wert) de granen ende vruchten met grooten avantagie voort-brenght. T'voorseyde mest ofte dreck wordt Guano geheeten/maer van ghecomen is/den naem van de Valleye die men Lunaguana heet. In de Valleyen van Peru, soo profiteren se haer met desen dreck / ende is de vruchtbaerste mest/die daer ghevonden wort. De Quee-appelen / Granaet-appelen/ als oock d'ander Vruchten/gaen d'ander in grootte ende goetheyt veel te boven / segghen d'oorsake hier van te wesen/om dat het Water (daer dese Boomen mit begoten werden) doort Landt synen loop heeft/daer desen dreck met vermenght is / waerom soo schoonen Vruchten voort-brenghen: In voeghen/dat van de Vogelen/niet alleen vleesch om t'eten/den sanck om vermaken/de Pluymen om vercieren ende te hoveren/maer noch oock der selven dreck dienende is/tot weldaet des Aerdtrijcks / zijnde t'selve soo altemael gheordineert van den oppersten Wercksman/tot dienste der menschen/op dat den Mensche weder soude ghedencken/danckbaer ende getrou te wesen den ghenen die hem met alles is goet doende.

Het 38. *Capittel.* Van de Bergh-Ghedierten.

Behalven de verhaelde soorten van Bergh-gedierten/ die met Indien ende Europa ghemeyn zijn/soo heeft men daer noch andere/de welcke ick niet en weet/dat sy hier gevonden worden/ of soo men se heeft/ soo zijnse by avontueren van daer ghebracht. Daer zijn Ghedierten ghelijck als Verckens diese Saynos noemen / de welcke van't vreemde schepsel zijn/die den navel op de borstelen hebben/loopen by geheele Kudden doort gebergte/zijn van natueren wreedt/sonder yet te vreesen/maer loopen daer recht op aen/hebben uytsteeckende Borstelen/ghelijck als scheer-messen/ofte vlimmen/daer sy wel goede wonden ofte quetsueren met doen connen/soo de ghene/diese Jagen / haer daer niet teghens en versien. De gene diese willen jaghen/climmen op de boomen/om haer te versekeren / alsdan soo comen de Saynos ofte Verckens by ghehele Cudden teffens/ende siende datse de Man niet crijghen connen/bijten ende knaghen aen den boom/de welcke alsdan van bove met werp-pijlen ofte cleyne swijnspiet en afwerpē/

ende

ende dooden der soo veel alsse willen. Zijn seer goet om t'eten/maer is eerst noodich/ datmense tersiont den ronden Bal (diese aen den navel van de Borstelen hebben) afsnijt/want souden anders in eenen dach gecorrumpeert ende stinckende wesen. Daer is noch een ander sorte van Gedierten/die in't schijnsel zijn/gelijck als Zwaet-verckens/de welcke Guadatinajas gheheeten worden. Verckens van de selve specie gelijck als in Europa, t'wijffele of die in Indien gheweest zijn / eer daer de Spagnaerden quamen/om dies wille datter in't Relaes ofte Tractaet van de ontdeckinghe der Eylanden van Salomon verhaelt wordt / hoe dat sy daer Hoenderen ende Spaensche Verckens ghevonden hebben. 'Tghene dat altoos seker is / is dat het selve Vee byna op alle plaetsen in Indien in grooter menichte vermenichfuldicht is. Op vele Contreyen soo wordter 'tvleesch noch versch ofte onghesouten af ghegeten/ende houdent oock voor so ghesont ende goet als t'Schapen vleesch/ghelijck als daer is in Cartagena, op sommige plaetsen soo zijn de selve wildt ende wreedt ghe worden/in sulcker voeghen / datser ghejaecht worden ghelijck als Bosch-verckens/ghelijck als daer is in nieu Spagnien, ende op ander Eylanden/daer haer 'tselve Vee in't wildt ende op de Gheberghten begheven heeft. Worden op etlijcke oorden ghemest met het Graen van't Mays, (dat is daer't Indiaens Broot af gemaeckt wort) daer mede uytnemende wel groyen ende vet worden: wort ghedaen om datse veel Boters souden gheven/ (te weten/vet ofte smeer/dat van de Spagnaerden Verckens-boter gheheeten wordt) 't welcke sy in de plaets van Oly besighen. Op etlijcke plaetsen makenser uytghelesen Hammen ofte Hespen van/als te Toluca in nieu Spagnen, ende te Paria in Peru. Keerende nu weder op het Ghedierte van daer/soo is te weten/dat Saynos de ghelijckenis hebben / van Verckens/doch evenwel wat cleynder. Van ghelijcken soo zijnder oock d'Eelanden/ de cleyne Ossen gelijck/hoe wel dat sy/in't wassen van de Hoornen / eer cleyne Muylen schijnen te wesen: De Huyden der selven / zijn seer gheacht voor Kolders ende ander bedecsels/om datse voor haer hardicheyt/wel eenighe slagen ofte steken wederstaen ende teghens houden connen. 'Tgene dat de dickte ende hardicheyt der huyden/ d'Eelanden is beschermende/'tselve is oock (de gene die men Armadillios noemt) beschermende / de menichte der schammen/die sy/als sy willen/op en toe doen/gelijck als een Harnas: zijn cleyne Beestkens die haer op de Gheberghten onthouden/ende voor de defensie ofte 'tbeschermsel dat sy hebben/ (van haer selven in haer schammen te mogen verberghen/de welcke sy oock nae haren wille connen uyt strecken) soo worden sy Armadillos dat is / so veel als ghewapent geseyt) gheheeten. Ick hebber wel van gegeten/maer en docht my niet te weerdich te wesen. Veel beter cost is / dat van de Yguanas, al hoe wel dat het ghesicht des selven yselijck is/ want hebben eyghentlijcke de ghelijckenisse van Spaensche Haeghdissen/ is niet te min een sorte van Water-ghedierten/want onthouden haer in't water / climmen oock op't Landt ende op de Boomen die aen den Oever van den Water-cant staen / daer sy haer dan van boven af in't water laten vallen / alwaer sy als dan ghecreghen worden van de Barcken ofte Schuyten/die hier toe onder aen vast gemaeckt ligghen. Chinchillas is noch een

'Het Vercken vleesch is van gelijcke in Mocambicke soo goet/dat het alle t'ander in goetheyt te bovē gaet/ in sulcker voegen dat men't de krancken in de plaets vā Hoenderen toe laet etē / worden int contrarie/in Spagnien / de siecken/ ghelijck als Pest verboden.

Van dese Armadillos mach men sien by den voornoemdē Doctor Paludanus tot Enchuysen/ als ick hem met ghebracht hebbe.

noch een ander soorte van Ghedierten/ghelijck als Hardillas, ende hebben een wonder sacht vel/welcke vellen voor een heerlijck ende ghesont dinck ghedragen worden/om de maegh te verwarmen/ofte voor borst-lappen/ want zijn van een passelijcke warmte. Van ghelijcken soo worden van't bont van dese Chichillas, Dekens ende Frisen ghemaeckt. Worden ghevonden in de Gheberghten van Peru, alwaer van ghelijcken oock noch een ander Beestken ghevonden wort/dat seer ghemeyn is/ghenaemt Cuy, 't welcke d'Indianen voor een seer goet eten houden/ ghebruyckense oock seer ordinaris in haerlieder sacrificien/doende met de selve Cuys haer Offerande/zijn ghelijck als jonghe Conijnen/ende hebben oock haer holen onder d'aerde/ hebbende op sommighe ordent' Aerdtrijck gantsch doorgraven: Etlijcke zijn grau/andere wit ende van verscheyden coleuren. Daer zijn noch andere Beestkens/die sy Viscachas noemen/ de welcke van ghedaente zijn/ghelijck als Hasen/doch wat grooter/ worden van ghelijcken ghejaecht ende ghegeten. Van opperchte Hasen heeft men daer oock op plaetsen menichte van Jacht of Conijnen worden van ghelijcken ghevonden in't Rijcke van Quito, doch de goede zijnder uyt Spagnien ghebracht. Daer is noch een ander anbolsich ofte antijcks Dier/t'welcke door syn uytnemende traegheyt spots-ghewijs/ Perico ligero, (dat is/lichtich Hondeken) ghenaemt wort/heeft lype naghelen aen elcke hant ofte voorste poot/verset de voorste ende achterste pooten als by compas/ende op syn streeck met een groote flegma ofte verlanckfaemheyt/is bynaest gelijck als een Aep/zijnde de selve in't aenghesicht seer ghelijck/maeckt een groot ghebeert met crijten ende tieren/onthout hem op de Boomen/ende eet Mieren.

Het 39. Capittel. Van de Meer-katten ende Apen van Indien.

Meer-katten heeft men daer over alle 't Gheberghte der Eylanden op't vaste Lant ende in d'Andes, ontallijcken veel/ is een soorte van Apen/doch eenichsins verscheyden/om der steerten wille/diese seer lanck hebben/als oock om dat onder haer gheslachten zijn/ t'eenemael swart/andere asch-verwich/sommighe grau/ etlijcke ghesprinckelt en verscheyden. De lichtveerdigheyt ende loosheyt van dese Beesten/is om te verwonderen/want schijnt bynae/dat sy eenich vernuft ende redelijckheyt hebben/ ende in't clauteren over't gheboomte/schijnen sy de Voghelen nae te bootsen. Hebbe in Caripâ (in't reysen van Nombre de Dios nae Panamâ toe) een Meer-kat sien springhen van eenen Boom af/ tot op eenen anderen/ die aen de ander zijde van de Riviere stont/dat my ghenoech verwonderde: winden haer met de steert om eenen tack/ende werpen haer alsoo daer sy willen. Soo wanneer dat de spatie te groot is/ dat sy die niet wel met een spronck connen over comen/soo ghebruycken sy een aerdige behendichheyt/te weten/vatten den anderen aen de steerten/makende alsoo een maniere van een kettingh van veel aen een vast/daer nae soo dringhense ghelijckelijck malcanderen voort/zijnde de voorste van d'ander gheholpen/maeckt dat hy in't springhen een tack in de weyst krijght/alwaer hy hem alsdan soo vast aen houdt/ dat hy alle d'ander op helpt/die haer al te samen d'een aen d'anders steert vast houden/ als gheseyt is. De fitte cluchten/aerdicheyt/ende andere antijcksche perten/die sy toestellen/is een dinck om te noteren/want d'abelheyt diese aen nemen (alsmense leert) en schijnt niet van stomme Beesten/maer van een Menschelijck vernuft te wesen. Ick hebber een ghesien te Cartagena, in't huys des Gouverneurs/ tghene dat my wel van den selven gheseyt wiert/scheen bynaest onmoghelijck te wesen/ te weten/ hoe datse hem in de Ca-

 verne ofte

verne ofte Herbergh om Wijn sonden/dragende in de eene hant de kan/ende in d'ander 't gelt/ twelck men hem in geenderley manieren uyt der hant cost crijgen/voor al eer dat hy eerst de wijn hadde: Ende soo hem de kinderen op de straet nae riepen/ of wierpen/soo sette hy de kan aen een zijde/soeckende eenige steenen/ waer mede hy terstont ruyme baen maeckte/gaende alsdan weder met sijn kan/sijnen wegh voortaen. Ende 'tgene dat noch meer is/is/dat al hoe wel hy selfs mede een goet vrient van den Wijn was/ (gelijc als ic het hem hebbe sien drincken/alst hem sijn meester van boven af in den mont goot) soo en soude hy nochtans de kan ofte Wijn/sonder oorlof/ ofte datmen 't hem gaf/niet gheroert hebben: Seyden oock/dat soo hy opgetopde/ of ghepronckte ende geblanckette Vrouwen sach/dat hy daer terstont nae toe spronck/ ende de doeck van't hooft haelde/ende qualijck handelde. Het mach wel wesen/dat sy daer wat by hangen/want ick het selve niet al ghesien hebbe/evenwel soo en dunckt my in effect niet datter eenige beesten zijn/die so seer met de menschelijcke conservatie overeen comen/als dit geslachte der Meer-katten. Daer worden so veel dingen af vertelt/ dat ick het voor beter houde (om niet te dencken dat ick fabelen geloof geeft/ ofte datse van anderen daer niet voor ghehouden worden) dese materie te laten blijven / met alleenlijck den Autheur van alle Creatueren te gebenedijen/dewijle dat hy/soo't schijnt/ alleenlijck soodanighe soorte van Ghedierten ghemaeckt heeft / tot een recreatie ende vermakelijck tijt-verdrijf der Menschen/ twelcke anders niet en is / dan van lachen/ ofte om te doen lachen. Sommighe hebben gheschreven / dat men Salomon van dese Meer-katten uyt West-Indien ghebracht heeft/maer laet my duncken dat het selve van Oost-Indien gheweest moet zijn.

Het 40. *Capittel.* Van de *Vicuñas* ende *Tarugas* van *Peru.*

ONder ander dingen/ die men in Indien van Peru notabel heeft / zijn de Vicuñas ende Schapen (diese van't Landt heeten) twelcke tamme ende seer proffijtelijcke Beesten zijn. De Vicuñas is wildt/ende de Schapen/tam Vee. Sommige hebben ghemeynt/ dat de vicuñas de gene zijn/daer Aristoteles, Plinius, ende andere Autheuren van gehandelt hebben/te weten/daer sy van de Capreas (ofte wilde Geyten) schrijven/daer sy sonder twijffel ghelijckenis van hebben/ende dat/door de lichtveerdigheyt/ als oock om datse haer in't Gebergte onthouden/ende eenige gelijckenis van Geyten hebben/ doch en zijn't in effect niet/want de vicuñas en hebben geen Hoorns als d'ander doen/ gelijc als Aristoteles verhaelt. Oock minder en zijn't geen Orientaelsche Geyten/ daer de Bezâr-steenen af comen/ ofte so sy van soodanige soorte zijn/so mogen dat sonderlinge specien wesen/soo/gelijck als 'tgheslachte der Honden/als Dogghen ende Windhonden van verscheyden specien zijn. Van gelijcken so en zijn de Vicuñas van Peru de Gedierten niet/die in de Provincie van nieu Spagnien de bezâr-steenen hebben/ want de selve een soorte van Herten ofte Venesoenen zijn/alsoo dat ick niet en weet/dat dese soorte van Gedierten op eenige plaetsen ter Werelt gevonden worden/dan alleenlijck in Peru ende Chile, twelcke aen den anderen grenst. De Vicuñas zijn grooter als Geyten/en cleynder als Kalveren/zijn in de coleur by naest Leeu verwich ofte taneyt/doch een weynich claerder/en hebben geen Hoorens/gelijck als de Herten ende Geyten wel hebben: Weyden ende onthouden haer op seer hooge Ghebergten/ende dat/op d'alder coutste ende woeste plaetsen/die aldaer Punas geheeten worden/en worden van't ys nochte sneeu gantsch niet verkrenckt/maer schijnt daer eer een vermaken in te hebben/hou-

ven/houden haer altoos met hoopen by een/ende zijn uytnemende rasch in't loopen: Wanneer dat sy eenige reysende lieden ofte Beesten gemoeten/so nemen sy terstont de vlucht/gelijck als de gene die seer vreesachtich zijn/ende alsse vlieden soo jagen sy haer jongen voor haer heen: Men en can niet te weten comen/ datse seer vermenichfuldigen/hier om wast/dat de Coningen Ingas de Jacht van de Vicuñas verboden hadden/ten waer dat het selve geschiede door haer bevel ende voor haerlieder Feesten: Wort van sommige beclaecht/dat men naer der Spagnaerden comste/de Chacos ofte Jacht der Vicuñas, al te veel toe gelaten ende oorlof ghegeven heeft/ende datse daer door vermindert zijn. De maniere der Indianen Jacht ofte Chaco, is/haer met veelder (om te vergaderen/in sulcker voeghen/ datse by wijlen twee/drye duysent/ende meer/over hoop zijn/soo datse een groote spatie van't Gebergte omringen ende besetten moeten/als dan soo makense/dat sy de Jacht van alle canten by een jagen/daer sy er dan/ drye/vier hondert/ofte soo veel alsse willen/van nemen/ latende alle d'ander weer loopen/namelijcken de Wijfkens/om voort te genereren/plachten dese Beesten oock te scheeren/ende maeckten van't hayr ofte Wol/ Dekens ende mantels van grooter waerde/want de wol ofte 'thayr is gelijck als sachte zijde/ende mogen langen tijt dueren. En om dies wille dat de coleur uyt de natuer/ende niet geverwet is/ so is het by naest onverganckelijck/zijn coel ende seer goet in den tijt van heet weder/als oock tegens d'inflammatien der nieren/ende houden die op ander plaetsen voor seer gesont/segghende datse d'overvloedige hitten tempereren ofte matigen. 'Tselve doet oock van ghelijcken de Wol/in de Bedden gevult/die van sommige daer in ghewrocht wordt/ om de gesontheyts wille/ende dat/door d'experientie dieser van hebben. Voor andere gebreken als voor't flerecijn/willen segghen/dat dese Wol oock goet soude wesen/ ofte Dekens daer af gemaeckt/doch even wel so en hebbe ick van dese experientien geen sekerheyt af. 'Tvleesch van de Vicuñas en is niet goet/hoe wel dat het d'Indianen eten/en daer oock roock-vleesch af maken. Voor Medecijn mach ick er af segghen/'tghene my selfs gebeurt is/te weten/als ick reysende was door't Gheberghte van Peru, so ben ick gecomen op een avontstont by een Tambo ofte Herbergh/ met sulcken onlijdelijcken pijn in d'oogen/datse my dochten uyt het hooft te springen/ welcke accident te comen plach/als men door veel sneeus reyst/ende 'tselve veel aensiet. Nu ligghende met dese groote smerte/ende hebbende by nae alle patientie verloren/soo quam daer een Indiaensche Vrouwe by my/ende bracht een weynich vleesch van een Vicuña, die op de selve stont gedoot was/loopende 't bloet daer noch uyt/ende seyde: Neemt Vader/legt dit op u oogen/'tsal terstont wel beteren/en leggende de selve Medecijn op d'oogen/ so slesten terstont de pijn/ende was binnen seer corten tijdt gantsch ende al wech/sonder dat ick die oyt meer voelde/behalven de voorschreven Chacos, 'twelcke gemeyne sacchen zijn/so gebruycken d'Indianen noch bysondere practijcken om dese Vicuñas te crijgen/te weten/so wanneer sy die soo verre binnen scheuts hebben/dat sy die beworpen mogen/so worpen sy haer sommige lijnen ofte coordekens/met sekere looden daer aen toe/de welcke haer soo om de beenen verwarren/datse daer nae niet meer loopen mogen/waer mede sy die t'haren wille vangen. Het principaelste daer men dit beest om acht is om de Bezâr-steenen/die daer in gevonden worden/ waer van wy terstont sullen handelen. Daer is noch een ander soorte diese Tarugas noemen/die oock wilt zijn/maer zijn veel radder en lichtveerdiger/als oock lijviger/dan de Vicuñas, en hebben de coleur wat versengder/met sachte ende hangende oogen/en loopen niet met hoopen by een/gelijck als de Vicuñas, ofte ten minsten/so en hebbe ick die anders niet gesien/dan altijt een alleen/ende dat/op seer hooge plaetsen. Van dese Tarugas so crijgt men oock Bezâr-steenen/de welcke grooter ende van meerder deuchden zijn/als d'ander.

Het 41. Capittel. Van de *Pacos*, *Guanacos*, ende Schapen van *Peru*.

GHeenich dinck en heeft Peru van meerder rijckdom ende voordeels/ als het Vee van't Lant/ van den onsen/ Schapen van Indien. ende van d'Indianen (in de ghemeyne tale) Ilama gheheeten/ want so men die wel insiet/ soo zijn't d'alder profijtelijckste ende oncostelijckste Beesten van alle de ghene die daer bekent zijn. Van dit Vee soo crijghen sy cost ende cleeren/ gelijck als men in Europa van't Vee der Schapen doet/ ende hebbender van/ noch meer/ 'tvoeren ende draghen van/ van alles watse van doen hebben/ want dienen om haer de lasten te draghen ende te brengen. Ten anderen/ soo ist niet noodich/ dat men daer yet aen becostiicht/ als van Hoef-yſers/ zadels/ ofte andere inspansels/ ende noch veel minder aen Haver/ want zijn haer Meesters om niet dienende/ haer te vreden stellende met het Cruyt ofte gras/ dat sy in't velt vinden/ in voeghen dat haer Godt voorsien heeft met Schapen ende Last-peerden/ ende dat/ altemael met een soorte van Beesten. Ende so ghelijck als het voor een arm volck was/ soo en wilde hy niet/ dat sy haer eenighe oncosten doen souden/ want Weyden hebben sy genoech op de Gheberghten/ andere nootdruſten en begeert dit Vee niet/ noch en heeft het oock niet van doen. Dese Schapen ofte Ilamas zijn tweederley soorten/ te weten/ d'eene Pacos, ofte wollige Schapen/ ende d'ander slecht-hayrich ende van weynich Wols/ de welcke beter zijn/ om de last te draghen/ zijn grooter als groote Schapen/ ende cleynder als Kalven/ hebben seer langhe halsen/ in ghelijckenis van de Kameelen, 'twelcke oock alsoo vereysschende is/ want dewijle datse hoogh ende verheven van lichamen zijn/ soo behooren sy oock om de welstant/ langhe halsen te hebben: Zijn van verscheyden coleuren/ eenige gantsch wit/ andere t'eenemael swart/ etlijcke grau/ ende sommighe verscheyden/ diese Moromoro heeten. D'Indianen hadden daer in de Sacrificien/ groote achtinghe op/ van wat coleur datse moesten wesen/ voor verscheyden tijden ende effecten/ 'Tvleesch des selven is goet/ al hoe wel het sterck ofte stras is. Dat van de Lammeren is 'tbeste ende leckerste datter gegeten mach worden/ doch worden hier weynich in verdaen/ want de principaelste vruchten daer van/ zijn de Wollen om Lakens af te maken/ ende den dienst van de lasten te draghen ende brenghen. De Wolle wort van d'Indianen bereyt/ ende ghewaet af ghemaeckt daer sy haer mede cleeden/ maken daer een soorte van grof ende ghemeyn tuych af/ 'twelcke sy Havasca heeten/ ende van noch een ander/ dat fijn/ ende delicaet is/ Cumbi ghenaemt: Van dit Cumbi, soo maken sy Tafelcleeden/ Dekens/ Tapijten ende Lakens van uytghelesen wercken/ 'twelcke langen tijt dueren mach/ ende heeft een soo schoonen glants/ gelijck of het bynae half van zijde waer. Ende 'tghene dat noch (op haer maniere van Wol te weven) t'singulierste is/ is dat zyt van beyde zijden weten te weven/ met alle de wercken die sy willen/ sonder dat men eens op eenige plaetsen van't gheheele stuck/ den draet ofte t'eynde daer van can onderscheyden. De Coninghen Ingas van Peru hadden groote Meesters van dit Cumbi te wercken/ waer van de principaelste woonachtich waren in de Provincie van Capacicha, by't groote Lack ofte Meyr van Titicaca, verwense met verscheyden Cruyden van sonderlinghe coleuren/ die op dese wol seer fijn ende wel comen/ waer mede sy veelderley tuych maken. Van't grove ende slechte/ jae oock van't fijne ende delicate werck/ soo zijn alle d'Indianen/ als oock de Vrouwen/ in't Gheberghte goede Meesters/ ende hebben haer weef-touwen in haer huysen/ sonder dat sy't Laken (dat

ken (dat sy voor haer huys van doen hebben) behoeven te coopen / ofte een ander te laten maken. 't Vleesch van dit Vee ghebruycken sy om roock-vleesch af te maken/ 'twelcke langhen tijt dueren mach/ende wort oock veel genoten ende verdaen. Ghebruycken oock dese Schapen om den last te draghen/ ende dat / by groote hoopen tessens/want daer gaen dickwils hoopen van drye/vier hondert / jae tot duysent Schapen ghelijck/ghelade met Wijnen/Coca,Mays,Chuño , Quick-silver ende ander waren/'tzy wat dat het soude moghen wesen / zijnde van alle 'tselve / 't Silver de beste Coopmanschappe/want dragen de Barras ofte platen Silvers/van Potosi af/naer Arica toe/'twelcke zijn t'seventich mijlen weeghs / ende plachten dat in voortijden nae Arequipa te brengen/'twelcke hondert en vijftich mijlen zijn. 't Ghene dat my dickwils verwondert heeft/is te sien/hoe dat dese hoopen Schapen altemets gingen/ met een ofte twee duysent Barren ofte platen silvers/'twelcke meer als drye hondert duysent Ducaten zijn / sonder eenighe ander bescherinsel ofte Wacht by haer te hebben/ van een weynich Indianen/ende dat/alleen om haer den wegh te wijsē/ende te laden: Ende als het al veel was/eenigen Spagnaert daer by / slapende alle nachten onder den blauwen Hemel/sonder eenighe ander toesicht/dan als ghesept is/ende daer en is noch noyt (op een soo langen wech/ende met soo weynich Convoy) van soo veel Silvers/yet af gebroken/soodanich ende soo groot is de veylicheyt daer men in Perū mer over wegh reyst. De last die ghemeynlijcken elcke Schaep draeght/ zijn vier ofte ses arroben, ghewichts/ende soo't eenen langen wegh is/soo en gaen sy maer twee/drye/ ofte ten hooghsten vier mijlen des daeghs. Dese Schaep-drijvers hebben haer bekende rust-plaetsen/daer sy weyden ende water vinden/alwaer sy ontladen/ende haer Tentkens op rechten/haer vyer ende cost bereyt maken/soo dat sy daer gheen quaet ghenoeghen van hebben / hoe wel dat het een maniere van al te flegmatijcken ofte tragen reyse is. Soo wanneer dat den wegh maer een dach reysens is/ soo draeght een van dese Schapen wel acht ende meer arroben ghewichts / gaende met syn volle last/ die gheheele dach-reys/acht ofte thien mijlen/ghelijck als het arme Soldaten (die in Peru over wegh reysen) gedaen hebben. Alle 't voorschreven Vee/is vrient van coude climaten ofte getemperheyt/hierom ist datse op de Gheberghten wel aerden eñ voortteelen/ende op de vlacke Velden ofte platte landen/sterven sy van hitten. Het gebeurt wel/dat dit Vee t'eenemael met hijsel/ofte rijp ofte ijs bedeckt comt/zijnde des niet te min even ghesont ende wel te vreden. De slecht-harige Schapen hebben een seer gratieus ende antijcks gesicht/want comen wel op den wegh te penseren / heffende den hals om hoogh/ende blijven alsoo/een/met grooten voordacht/een langhen poos aen staen sien/sonder eens te verroeren / noch eenich teycken van vreese ofte vreuchden te bewijsen/in somma dat het een lust om lachen doet / als men haer statichept aensiet/ hoe wel dat sy haer oock somtijts wel haestich verveeren/ende met last met al / tot op het hooghste van de steenrotsen loopen/soo dat het wel gebeurt (so sy die niet en connen bereycken/om 't Silver/datse geladen hebben/niet te verliesen / die met een Roer doot te schieten. De Pacos worden oock altemets soo grimmich / datse haer / met last met al/ter neer worpen/sonder dat men haer met geenighe remedien weder can doen op staen/jae sullen haer liever in duysent stucken laten houwen/dan haer te verroeren als haer dese grimmichept ofte dullichept over comt. Waer door 't sprreeck-woort (dat men in Peru ghebruyckt) gecomen is/te segghen teghens een/die hem niet wil laten seggen of onderrechten/dat hy ghe-empackeert is/om te bewijsen dat hy weerborstich ofte hartneckich is/want de Pacos alsoo insghelijcks doen / als haer de grillichept over comt. Het remedie datter d'Indianen van toe doen/is te rusten/ende by de Paco neder te gaen sitten/hem heel te troetelen ende vrientschappe te bewijsen/tot so lange dat hy

ven/want en hadden in gantsch Peru noch noyt Pijn-appelen / noch Vruchten daer van/ghesien/ten zy dat sy daer van Spagnien ghebracht waren/ 't welcke een seer extraordinaris dinck schijnt te wesen. Nu soo sal dit weynich/ghenoech wesen in't gene dat de Bezâr-steenen belanghende is/daer worden noch andere Medecinael-steenen van Indien ghebracht/als voor't steken der Milt/bloet ende Melck-steenen / voor de Baer-moeder/als oock de ghene die men Cornerijnen heet/voor't Herte/maer om dat het de materie der Ghedierten/daer wy van ghehandelt hebben niet aen en gaet/soo en isser gheen verbant daer yet van te segghen / ende 'tghene dat gheseyt is/ dient alleenlicken om te verstaen hoe dat den oppersten Heere ende almoghenden Autheur/ aen alle oorden der Werelt/syn gaven/secreten ende wonderen ghefor meert ende verdeelt heeft/voort welcke hy behoort aenghebeden ende gheglorificeert te zijn/ van eeuwen tot eeuwen/Amen.

Eynde des vierden Boeckx.

Prologhe ofte Voor-reden op de naevolghende Boecken.

GHetracteert hebbende,het gene dat tot de Historie *Naturael* van *Indien* vereysschende is,soo sal in't resterende,ghehandelt worden,de Historie *Morael*, dat is, van de costuymen ende daden der Indianen , want nae den Hemel,ghetempertheyt,gheleghentheyt ende hoedanicheden der nieuwe werelt,als oock der Elementen ende *Mixten* ofte *Compositien*, te weten,van hare *Metalen*, Planten ende Ghedierten , daer in de voorgaende vier Boecken van gheseyt is , t'ghene dat ons voorghecomen is,soo sal nu,om de voorseyde reden,volghen , tracteren van de lieden,die de nieuwe werelt bewoonen, gelijck als in de navolgende Boecken daer van geroert sal worden,'tghene dat weerdich duncken sal om verhalen. Ende de wijle dat d'intentie, van dese Historie,niet alleen en is,om notitie te gheven van datter in *Indien* om gaet, maer om oock van gheiijcken,de selve notitie aen te voeren ende te stueren,tot de vruchten,die men uyt de kennisse van soodanigen dinghen soude moghen ghenieten,dat is,de selve lieden behulpich te wesen,tot haer behoudenis,als oock den Schepper ende Verlosser (die haer uyt so grooten schemelende duysternisse van haer dwalinghe ghebracht,ende 't wonderbaerlijcke licht des *Euangeliums* gheopenbaert ende ghemeyn ghemaeckt heeft) daer van te glorieren. Hier om soo salder eerstelijck,in't aenvolgende Boeck,geseyt worden, 'tghene dat henlieder Religie ofte superstitie,Ceremonien,Afgoderije ende Sacrificien is aengaende, ende daer nae 'tgene dat hare Politie,Regeeringhe,wetten,Usantien ende Daden beroerende is. Ende om dat men onder de Natie van *Mexico* gheheugenisse ghehouden heeft van haer beginsel ofte op-comste,ghescheidenissen,Oorlogen,ende andere dingen,weerdich om verhalen,behalven het ghemeyne,daer in't seste Boeck van ghehandelt wort , soo sullen wy een eyghen ende bysondere verhael doen,in't sevenste Boeck ,ende dat, tot d'aenwijsinghe toe,der ghestaltenisse ende voorsegginghe , die dese lieden hadden , van't nieuwe Rijcke van *Christo* onsen Heere,van hoe dat het hem over de selve Landen soude verbreyden,ende haer onderworpen maken,soo ghelijck als het aen alle de reste der werelt ghedaen heeft, 't welcke voorseker een weerdich dinck,ende van grooter aenmerckinge is,te sien,in welcker voeghen, dat het de Goddelijcke voorsienicheyt geordineert heeft,om 't licht van syn woort incomste te

crijghen

crijghen op d'uyterste contreyen der Werelt. Mijn voornemen en is niet, om te beschrijven tghene dat de Spagnaerden in de selve Gewesten ghedaen hebben, daer Boecken ghenoech van gheschreven zijn, noch oock minder van't ghene dat des Heeren knechten bearbeyt ende bevruchticht hebben, want het selve is wel een ander neersticheydt op een nieu vereyſſchende, dan wil my alleen laten genoeghen met dese Historie ofte verhael, te stellen, aen de Poorte ofte Deure des *Euangeliums*, de wijle t'selve alles streckende is, tot dienste ende kennisse in *Naturael* ende *Morael* van *Indien*, op dat het geestelijck, ende de Christendom geplant ende vermeerdert mach worden, ghelijck als t'selve op't breetste uytgheleydt is, in de Boecken die wy gheschreven hebben, *Procuranda Indiorum salute*. Soo hem nu yemant van sommige Ceremonien ende usantien der Indianen quam te verwonderen, ende die verachtende waer, als onnatuerlijck ende ongheschickt, ofte de selve voor ongoddelijck ende als een Duyvels dinck is verworpende, mach eens besien wat dat de Griecken ende de Romeynen (die de Werelt onder haer ghebiet hadden) ghedaen hebben, of sy van die, oock niet het selve, ofte ander dierghelijcken, ende by wijlen ergher van vinden, ghelijck als sulcx lichtelijcken verstaen mach worden, niet alleen van onse Autheuren, *Eusebio Caesariense, Clemente Alexandrino, Theodoreto Cirensi*, ende andere, maer oock van haer eyghen, ghelijck als daer zijn *Plinius, Dionysius, Halicarnassius* ende *Plutarcus*. Want wesende de Meester van alle d'onghelooficheyt, de Prins der Duysternisse, soo en is het niet nieus, dat men onder de Heydenen is vindende, wreetheyt, onsuyverheyt, raserijen, ende eyghen sotternijen, als een rechte leere ende onderwijsinghe van soodanighen Schole. Hoe wel dat d'oude Heydenen, dese van de nieuwe Werelt, in vroomheyt ende natuerlijck verstant, veel te boven ginghen, niet teghenstaende, soo is men oock, aen dese, dinghen ghemoetende, weerdich om ghedencken. Doch is even wel eyntlijcken, int meestendeel, ghelijck als van een *Barbaris* volck, t'welcke, behalven t'licht boven de natuer, van ghelijcken ghebrekende was, de Philosophije ende natuerlijcke onderrechtinghe.

Het vijfde Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het eerste *Capittel*. Hoe dat de hooverdije ende nijdicheyt des Duyvels, d'oorsake gheweest is, van d'Afgoderije.

De hooveerdije des Duyvels is soo groot ende ge-
weldich/ dat hy altoos begeerich ende soeckende is/ voor een Godt
ghehouden ende geeert te worden/ in alle t'ghene dat hy syn selven
can toeeyghenen ende stelen van't gene dat alleendijck den alderop-
persten Godt toe comt/ ende en laet niet af/ t'selve te doen onder de
verblinde Natien der Werelt/ die't lichte ende claerheydt van't H.
Iob. 41. Euangelio/ noch niet verschenē en is. Van desen so hooveerdigen Tyran lesen wy in Iob,
van hoe dat hy syn oogen op't alderhoogste is slaende eñ dat hy onder alle de kinderen
der hooveerdije/ den Coninck is/ syn verdorven naturere eñ stoute vermetenheyt (daer hy
syn Throone/ met die van Godt/ socht te verghelijcken) wordt ons wel claerlijck in de
Esai. 14. H. Schrifture gerefereert/ daer hem in Esaia aldus ghesëyt wort: Ghy spreeckt in u
selven/ ick sal tot in den Hemel opclimmen/ ende mijnen stoel boven alle Gods Ster-
ren stellen/ ende sal my ter neder setten/ op't opperste van't Testament, aen de eynden
van Aquilo ofte Noorden/ comende tot boven de hooghten der Wolcken/ ende wesen
Ezech. 28. den alderhooghsten ghelijck. Ende in Ezechiele staet aldus: V hert heeft hem ver-
heven/ ende seydet/ ick ben Godt/ ende zy gheseten in den stoele Gods/ int midden der
Zee. Dese boose lust van hem Godt te maken/ blijft den Satan noch al by/ ende al
hoe wel dat de rechtveerdighe ende straffe castijdinge des Alderhooghsten/ hem alle
pompeusheyt ende hooghmoet wech genomen heeft/ waer door hy soo seer vernedert
worde/ hem tracterende gelijck als syn onbeleefsheyt ende Sotternije verdient hadde/
gelijck als het in de selve Propheten breedelijcken volght: Niet teghenstaende/ soo en
is hierom syn obstinate intentie niet een dinck verslaut/ vertoonende de selve op alle
manieren/ waer dat hy can ende mach/ gelijck als eenen rasenden Hont/ bijtende t'sel-
ve zwaert/ daer hy met ghewont wort. Want de hooveerdicheydt (gelijck alsser ghe-
Psal. 73. schreven staet) van de ghene die Godt haten/ blijft altoos even hardtneckich. Hier uit
soo comt de eeuwige ende vreemde sorge/ die desen Gods-Vyant altoos gehadt heeft/
om hem van den Menschen te doen aenbidden/ inventerende soo menigerley manie-
ren van Afgoderije/ daer hy so langhen tijt t'meesten deel der Werelt/ met onder t'jock
Matth. 12. gehadt heeft/ soo dat Godt nauwelijcken eenen hoeck van syn Gemeynte Israels/
overbleef. Ende daer nae als hem de cracht van't Euangelium overwonnen ende ont-
wapent hadde/ zijnde door de macht van't Cruyce/ de geweldichste ende bequaemste
plaetsen van syn rijcke ingenomen/ soo is hy met de selve Tyrannie/ gevallen op d'al-
derverste ghelegen ende Barbarische Volckeren/ alle middelen soeckende/ om onder
haer de valsche ende leugenachtige Gods-dienst t'onderhouden/ die hem van de So-
ne Godts/ in syn Kercke/ ontrocken zijn/ ende door den selven/ ghelijck als een wreedt
Iob. 40. Beest in een Kau gesloten/ om te wesen zijn eyghen selfs spot/ ende een verheugingh
syner knechten/ gelijck als t'selve door Iob bediet wort. Maer om dies wille dat d'Af-
goderije van't beste ende voornaemste deel der werelt uytgeroeyt ende verdrijft was/
soo heeft

soo heeft hy hem vertrocken aen het uyterste ende verschheydenste rijcke / te weten/ aen d'ander zijde der Werelt: Ende al hoe wel dat het selve/in edelheyt minder is/soo is het nochtans in de grootte ende breedde/meerder. D'oorsaecke waeromme dat de Duyvel d'Afgoderije soo seer in alle ongeloovicheyt ghesterckt heeft / ende dat men qualijck eenich volck vindt / of het zijn Afgoden-Dienaers / is nameliycken om twee motijven/comende t'eene door den genen die met syn ongeloovige hoovaerdije besmet zijn/de welcke (soomense wel overdencken wil) men aenmercken mach/ by het ghene daer hy den selven Sone des Heeren/ende waerachtighen God / voor ooghen ghestelt heeft/hem soo onbeschaemdelijcken segghende/dat hy voor hem soude nedervallen ende aenbidden/seggende t'selve/ sonder sekerlijc te weten/dat hy den selven Godt was/ hoewel dat hy ten minsten groot vermoeden hadde/van dat hy Gods sone was. Wie en soude sulcken stoute aenval/ een so uytnemende en wreeden hoovaerdije/ niet verschricken? waerom het geẽ wonder is/ dat hy hem van eẽ onwetent volc/voor Godt doet aenbidden/ dewijle dat hy den selvẽ God tempteerde/eñ hem voor God was uytgevende/zijnde een stinckende eñ afgrijselijcke creatuer/d'ander oorsake eñ motijf van Afgoderije is/den doodelijcken haet ofte nijt ende Vyandtschap die hy met den Menschen heeft. Want/soo gelijck als den Salichmaker seyt/is van den aenbegin een doodslagher ghewecst / t'welcke hy door een onbeweeghlijcke conditie ende eyghenschappe(van syner boosheyt)heeft. Ende om dat hy weet/ dat het grootste achterdeel(dat den Mensche mach hebben/is/ de creatueren voor Godt aen te bidden/soo en rust hy nimmermeer/noch en hout niet op / manieren van Afgoderijen t'inventeeren/om den Menschen daer mede te vernielen/ende tot Godts vyanden te maken/ende zijn tweederley quaden die de Duyvel/d'Afgoden-dienaers doet/te weten / t'eene / van dat hy Godt versteckt/ghelijck als de Schrift seyt: Ghy hebt verlaten den Godt die u ghescharpen heeft/ende t'ander/van dat hy hem begeeft/ende onderdanich maeckt/aen een nederiger ende minder dinck / als hy selfs is / want alle schepselen zijn minder als een redelijck creatuer. Ende al hoe wel dat den Duyvel in de natuere boven den Mensche is/so is hy nochtans/in de waerdicheyt eñ state / veel minder/gesien dat den mensche in dit leven bequaem is/om t'eeuwighe Goddelijck leven te beerven / ende aldus soo is Godt op alle manieren met de Afgoderije onteert / den Mensche bedorven/ ende den Duyvel van weerzijden/hoovaerdich/nijdich/ende daer wel in te vrede.

Math. 4.

Deut. 32.

Het 2. Capittel. Hoe veel manieren van Afgoderije dat d'Indianen ghepleeght hebben.

D'Afgoderije / seyt den Wijsen Man(door den Heyligen Geest)is een oorsake/ beginsel ende eynde van alle quaden/hierom soo heeft den Vyant der Menschen soo veelderley manieren ende soorten van Afgoderijen vermenichvuldicht. Om nu de selve int bysonder te verhalen/soude een dinck sonder eynde wesen/ maer brengende d'Afgoderije tot hooftstucken/ soo heeft men daer twee soorten van/ te weten/d'eene int ghene dat beroerende is/de dinghen die uyt de natuere/van haer selfs zijn / ende d'ander/der dinghen die versiert/ofte door Menschelijcke vonden ghebout zijn. D'eerste van de selve/verdeelt haer in tween/want het gene dat men aenbidt/of is int gemeyn/ ghelijck als Son/Maen/Vyer/Aertrijck ende Elementen/ofte int bysonder/ghelijck als een soodanighe Rivier/Fonteyn/Boom ofte Bergh / want dese dinghen en worden niet

Sap. 14.

den niet om haer specie/maer int bysonder aengebeden. Dusdanige maniere van Afgoderije/is in Peru seer veel in gebruyck ghewreest/ende worden eygentlijck Guaca gheheeten. De tweede maniere ofte soorte van Afgoderije/die uyt de Menschelijcke vonden ofte verstieringhe voortcomt: Heeft oock andere verschillen / d'eene int ghene dat eyghentlijck in const ende Menschelijcke inventie bestaende is (gelijck als daer is/eenighe Afgoden ofte Beelden/van hout steen ofte Gout aen te bidden/als een Mercurium ofte Palladem, twelcke sonder de Schilderije ofte afbeeldinghe niet en is/noch geweest heeft: t'ander verschil is / van't ghene dat in effect ghewrest heeft/ ende noch yet is/ evenwel niet het ghene/dat den Afgoden-dienaer(die't aenbidt) veynst/ghelijck als de dooden ofte yet van haerder dinghen/t'welcke de Menschen/door ydelheyt / ende uyt beveynstheyt aenbidden/in voegen dat wy daer/in alles/vier manierē van afgoderije/ die d'Onchristenen gebruycken/ uyt teilen/ van alle de welcke noodich wesen sal yet te segghen.

Het 3. Capittel. Hoe datter onder d'Indianen eenighe kennisse van Godt is.

N den eersten/ hoe wel dat de schemelinghe / des ongheloofs/t'verstant der selver Natien verdonstert heeft/ soo en laet daerom/des niet tegenstaende/t'licht der waerheyt ende reden/eenichsins in veel dinghen/ onder haer/ te wercken/ soo dat sy ghemeynlijck zijn ghevoelende ende bekennen/datter een oppersten Heere ende Schepper van alles is/ den welcken die van Peru, Viracocha heeten/ ende gaven hem oock namen van grooter waerdicheyt/als Pachacamack ofte Pachayachachick, dat is/ Schepper des Hemels ende Aerde/ende Vfapu, dat is/ Wonderbaerlijck/ende andere diergelijcken: Deden den selven aenbedinghe / zijnde den principaelsten die sy int aensien des Hemels/ eerden. T'selve vint men oock onder t'ghebruyck van die van Mexico, ende noch hedensdaeghs/onder de Chinen ende andere Onchristenen/t'welcke een seer goede ghelijckenisse heeft/met het gene dat het Boeck van de wercken der Apostelen refereert/ van't ghene dat Paulus in Athenen gemoette/alwaer hy een Altaer vont/ die geintituleert was/ Ingnoto Deo, dat is/ door den onbekenden Godt/ uyt het welcke d'Apostel oorsake nam/om syn Predicatie te doen / seggende: Den ghenen die ghylieden zijt eerende/sonder te kennen/den selven is den genen/ die ick u Predicke ofte verconaighe.

Act. 17.

Alsoo is het oock / op de selve maniere / met den genen die hedensdaeghs t'Euangelie aen d'Indianen verrondighen/want en vinden gheen groote swaricheydt/om haer te bewegen/ende te doen gelooven/datter een oppersten Godt ende Heere van alles is/ ende dat den selven/den Godt der Christenen ende warachtighen Godt is. Hoe wel dat my een dinck seer verwondert heeft / te weten / dat al hoe wel sy de voorschreven notitie ghehadt hebben / soo en hebben sy nochtans gheen eyghen vocabel ofte woort ghehadt / om Godt te noemen. Want soo wy in de Indiaensche spraecke/ eenich woort willen soecken / dat met Godt over een comt/(ghelijck als int Latijn/ Deus, int Griecx/ Theos, int Hebreeus/ El, ende in Arabich/ Ala) soo en conden wy daer/ in de tale van Cusco, noch oock van Mexico, gantsch gheen vinden/waer door den ghenen/die d'Indianen Predicken ofte toe schrijven/t'selve Spaensche woort van Dios ofte Godt ghebruycken/ voeghende t'selve in de prononciatie ende verclaringhe naer d'eyghenschappe der Indiaenscher talen/die seer verscheyden zijn. Waer uyt men sien mach hoe cleyne ende swacke wetenschappe dat sy van Godt hadden/ dewijle dat sy hem noch

hebben noch niet en weten te noemen / dan alleen met onse vocabel ofte name / doch en weten in effect niet / daer yet taliter qualiter, ofte weten. Ende alsoo hadden sy oock in Peru, een seer rijcken Tempel ghemaeckt / die sy noemden / de Pachamack. de welcke het principaelste Heylichdom van't selve Rijcke was. Ende t'selve Pachamack is so veel te segghen / ghelijck wy verhaelt hebben / als Schepper / hoe wel dat sy / dees niet teghenstaende / in desen Tempel van ghelijcken hare Afgoderijen gebruyckten / ende den Duyvel met syn ghelijckenis aenbaden. Deden insghelijcx den Viracocha sacrificien ende offranden aen / hebbende de selve d'opperste plaets onder de bedehuysen der Coninghen Ingas. Ende dat sy de Spagnaerden quamen Viracochas te heeten / was om dat sy die / in de opinie / voor Hemelsche kinderen / ende ghelijck als Goddelijck hielden op de maniere / ghelijck als d'ander / aen Paulo ende Barnabæ, Goddelijckheyt toeschreven / heetende den eenen Iupiter ende d'ander Mercurius, onderstaende haer sacrificien voor te stellen ghelijck als Goden. Op de selve wijse / deden oock d'ander Barbaren van Malta, insiende dat den Ader aen den Apostel geen quaet en dede / noemden hem een Godt te wesen. Nu soo ghelijck als de selve waerheyt soo ghelijckformich is / met alle goede reden / van datter een oppersten Heere ende Coninck des Hemels is / den welcken de Heydenen / met alle hare Afgoderije ende ongeloovicheyt / niet ontkent hebben / ghelijck als t'selve blijckt / so wel in de Philosophije van Plato in Timeo, in de Metaphysica van Aristoteles ende Aschlepius van Trismegistus, als oock in de Poesijen van Homerus ende Virgilius, Soo comt het oock / dat d'Euangelische Predicker's (willende de waerheydt / van eenen oppersten Godt / grondeeren ende achtervolgen) niet veel swaricheyts te maken hebben / al zijn de Natien / die sy predicken / noch so Barbarisch ende Beestachtich. Maer is een swaer dinck / haer uyt de ghedachten te roepen / ofte wisschen / datter anders gheenen Godt / noch Goddelijckheyts en is / dan van eenen alleen / ende dat alle t'ander gantsch gheen eyghen macht / wesen / nochte werckinghe meer en heeft / dan alleen t'gene datter van dien oppersten ende eenigen Godt ende Heere gegeven ende mede ghedeelt wort. Dit is gantschelijcken noodich / haer in alle manieren te persuaderen / ende hare dwalinghe int ghemeyn te wederlegghen / van niet meer t'aenbidden als eenen Godt / ende noch meer int bysonder / voor Goden te houden / ende Godtheyt toe te schrijven / ende hulpe te versoecken / aen ander dinghen / die gheen Goden en zijn / noch yet meer vermogen / dan datter van den warachtighen Godt ende Heere / ende haer Schepper toeghelaten wert.

Act. 18. *Pat. in Timeo. Arist. cap. ult.* 12. *Metaph. Trismeg. Pemandron & Aschlep.*

Het 4. *Capittel.* Van de eerste soorte der Afgoderije, met de natuerlijcke ende ghemeyne dinghen.

NAer den Viracoche ofte oppersten Godt / so is de Son de ghene / die onder d'ongheloovighen aldermeest gheeert ende aenghebeden wert / ende daer naer d'ander dinghen / die haer in de Hemelsche ofte Elementsche natuere vertoonen / ghelijck als daer zijn / de Maen / Morghen-sterre / Zee ende Aertrijck. Ende t'ghene dat d'Ingas Heeren van Peru, naeden Viracocha ende Son / den derden Guaca ofte aenbidtsel toeeygenden / ende in meeste eerbiedinghe hadden / was den Donder / den welcken sy met dyse namen noemden / te weten / Chuquillà, Catuilla ende Intillapa, versierende den selven een Man te wesen / die in den Hemel / met een slinghei ende knodse / in de handen staet / ende dat het in syner macht is / te laten reghenen / haghelen / donderen / ende alle t'ghene meer / dat het Ghewelfte der Lucht (daer de wolcken vergaderen) in hem heeft. Dit

was een

was een Guaca, (also hietense d'aenbidtsels) die door alle d'Indianen van Peru ghemeyn was / de welcke sy oock verscheyden sacrificien op offerden. Ende in Cusco (welcke t'Hoff ende Metropolis ofte Hooft-Stadt is) worden der oock kinderen voor gesacrificeert/ghelijck als voor de Son. Dese drie voorschreven Viacocha, Son ende Donder/worden op een bysondere maniere (van alle d'ander) aengebeden/ ghelijck als Polus schrijft/t'selve ondersocht te hebben/te weten/namen in de handen/als sy die ophieven om t'aenbidden/een dinck ghelijck als een Manopel ofte Hantschoen. Aenbaden van ghelijcken t'Aertrijck/t'welcke sy noemen Pathamama, in sulcker voeghen/ gelijck als d'Ouderen de Godinne Telus gecelebreert hebben/ ende noemden de Zee Mamacocha, soo ghelijck als sy van d'Ouderen/Thetis ofte Neptunus ghenoemt worde. Aenbaden van gelijcken den Reghenboogh/zijnde den selven oock t'Wapen ofte t'Devijs van Inga, te weten/met twee uytghestreckte Slanghen daer by. Onder de Sterren soo aenbaden sy/int ghemeyn alte samen/de ghene die van haer/Colca, ende by ons/de Cabrillas ofte Seplkens/ghenaemt worden. Schreven ofte eygenden diversche Sterren/verscheyden officien toe/zijnde de selve aengebeden van den genen die haer hulpe van doen hadden / ghelijck als de Schaep-Herders / sacrificeerden ende eerden een Sterre/diese Vrcuchillay noemden / de welcke sy seyden een Ram te wesen/ van veel coleuren/die hem alleen bemoeyt/t'Vee te behoeden. Men verstaet/dat het de gene is/die van de Astrologen, de Lier ghenoemt wort. De selve aenbaden oock noch ander twee/ die daer dicht by staen/die sy Catuchillay ende Vrcuchillay noemdē/de welcke sy versieren een Schaep met een Lam te wesen. Andere aenbaden een Sterre diese Machacuay hietē/onder welckers lastē stondē de serpentē en slangē/om van haer niet beschadicht te worden: Gelijck als oock een ander Sterre/ diese Chuquichinchay (dat is Tyger) noemden/t'ghebiet hadde over de Tygren/ Beyren ende Leeuwen/ ende gheloofden ghemeynlijcken/datter van alle Ghedierten ende Voghelen /die daer op der Aerden zijn/ een ghelijckenis af in den Hemel was/tot welcker laste ende bevel de generatie ende vermeerderinghe des selven stont/ waer door sy oock met verscheyden Sterren te doen hadden/ghelijck als diese noemden Chacana, Topatarca, Mamana, Mirco, Miquiquiray, ende meer andere/soo dat sy eenichsints schenen te hangen aen't Dogma, des Ideas van Plato. De Mexicanen aenbaden oock bynaest op de selve maniere/ na den oppersten Godt/de Son: Ende hierom wast/ dat sy Hernando Cortês (gelijck als hy selve in eenen Brief/ aen den Keyser Carel de vijfde/ is verhalende) een Sone der Sonne hieten/ende dat/door de haestichept ende macht/daer hy't Lant met was omringhende/maer de meeste aenbedinghe/deden sy aen den Afgodt Vitzilipuztli ghenaemt/den welcken van alle de selve Natie / den Almachtighen / ende Heere van alle dat gheschapen is/ghenoemt worde: Ende ghelijck als soodanighen / hadden hem de Mexicanen eenen Tempel ghebout / welcker bousel van een soo grooten / hooghen/ schoonen ende heerlijcken werck was/als men yewers sien mocht / ghelijck als men de plaetsen ende sterckte des selven / noch aen de ghebroken ende overghebleven muren (int midden der Stadt van Mexico) sien mach. Doch hier in soo was d'Afgoderije der Mexicanen veel verdoolder ende grouwelijcker/ als die van d'Ingas, ghelijck als int vervolgh van desen/ beter verstaen sal worden/ want het meestendeel van haerder aenbiddinge en Afgoderije/bestont in gemaecte Afgodē/ en niet in de selve natuerlijcke ofte eygen dingen: hoe wel dat d'Afgoden de selve natuerlijcke effecten toegeeygent waren/als van den Regen/van't Vee/van't Oorlog/en van de generatie/so gelijck als de Griecken en Latijnen/van gelijcken d'Afgoden Phebum, Mercurium, Iovem, Minervam ende Martem stelden. Eyntlijck/de gene die't met overdacht wel insiet/sal bevinden/dat de maniere die den Duyvel ghehadt heeft/ om d'Indianen te bedriegen/ is de

selve

selve daer hy de Griecken / Latijnen / ende d'ander oude Heydenen / met bedroghen heeft/daer te verstaen ghevende dat dese schepselen der Planeten, als Son / Maen/ Sterren ende Elementen, een eyghen macht ende authoriteyt hadden / om den Menschen goet ofte quaet te doen. Ende dewijle datse Godt gheschapen heeft tot dienste van den Mensche / soo heeft hy hem soo qualijck weten te regeeren ende te houden/ dat hy hem aen d'een zijde/door Gode datte opwerpen/ende van d'ander zijde/soo bega/ende onderwerp hy hem/de Schepselen/die minder zijn als hy/ aenbiddende ende aenroepende de selve wercken/latende t'aenbidden/ende aen te roepen/ den Schepper des selven/gelijck als het van de Wijsen-Man seer wel uyt ghelept wordt / met dese woorden/seggende : Alle de Menschen/in de welcken de kennisse Godts niet gevonden werdt/ zijn ydel ende verdwaelt / want en hebben uyt de selve dingen / daer't goede gelijckenis af heeft/noch niet connen comen tot volcomen kennisse van den genen die't warachtich wesen heeft. Ende al wast schoon datse syn wercken quamen te sien/soo en conden sy nochtans den Autheur ende Werck Meester niet eens ramen/ van ghelooflen/dat het Vier/of de Wint/ofte de swevende Lucht/ of den omloop der Sterren/ofte de menichte der wateren/of de Son/ofte de Maen/Goden ende Regeerders de Wereldt waren/maer soo sy(verliest zijnde door de schoonheyt van soodanighe dinghen)quamen te dencken dat het Goden waren/soo ist een reden/ dat sy eens besien/hoe veel te schoonder/als sy/dat den Schepper des selven moet wesen/ want den gheveer der schoonheyt is den ghenen/die alle dese dinghen ghemaeckt heeft. Ende so haer de moghentheyt ende wonderbaerlijcke werckinghe/van dese dinghen comen te verwonderen/soo behooren sy/door het selve/eyntlijcken te verstaen/hoe veel te machtigher(als die al te samen)dat wesen moet/den ghenen diese t'wesen/datse hebben/ gegeven heeft : Want door de selve groote ende schoonheyt/ die de Schepselen hebben/ can men wel ghenoech overdencken / hoedanich dat den Schepper / van alles wesen moet. Tot hier toe zijnt d'eygen woorden uyt het Boeck der Wijsheyt/ van de welcke seer wonderlijcke ende stichtighe argumenten ghenomen moghen worden / om t'groot bedroch der ongheloovigher Afgoden-dienaers te verdelghen / de welcke veel liever t'Schepsel willen dienen ende eeren/ als den Schepper selfs / ghelijck als haer van den Apostel gherechtelijcken verweten wort. Maer dewijle dat dit onse teghenwoordighe intentie niet en is/want het selve volcomelijcken genoech gedaen is / in de Sermoenen die daer gheschreven zijn teghens de dwalinghen der Indianen/ soo salt door dese mael ghenoech wesen / te segghen / datse int aenbidden van den oppersten Godt/als oock van dese ydele ende leugenachtighe Goden / vast eenderley maniere hadden. Want de maniere van den Viracocha, Son/Sterren/ende alle d'ander Guacas ofte Afgoden/t'aenbidden/was de handen op te slaen / ende een seker gheluydt met de lippen te maken/bynaest ghelijck als den ghenen die cussende is / eysschende ofte biddende een yder / om t'ghene dat hy gheerne hadde / ende haer offrande te doen. Hoe wel datter in de woorden/ van alsse met den grooten Ticciviracocha spraken / eenich verschil was/den welcken sy principaelijcken alle de macht ende t'gebiedt toeschreven/ zijnde d'ander/ghelijck als particuliere Goden ofte Heeren elck in syn eyghen huys/ ghelijck als voorspraken van den grooten Ticciviracocha. Dese maniere van met de open handen/ende ghelijck als een maniere van cussen/aen te bidden/ is in ghelijckenis van den ghenen die den heyligen Iob vergrouwelt als een eyghenschappe der Afgoden-dienaers/segghende : Hebbe ick mijn handen met mijn mondt ghecust / aenschouwende de Son/als sy blytschijnende/ ofte de Maen/ als sy claer is/ t'welck een groote misdaet ende versakinghe is/van den oppersten Godt.

Sap. 13.

Rom. 1.

Iob. 31.

Het 5. Capittel. Van de Afgoderije, die d'Indianen gebruyckten met de particuliere dinghen.

DEn Duyvel en was noch niet te vreden / met dat hy de verblinde Indianen hadde doen aenbidden / de Son / Maen / Sterren / t'Aertrijck / Zee / ende de ghemeyne dinghen der nature / maer is noch verder gepasseert / van haer de cleyne dinghen voor Goden te gheven ende onderdanich te maecken / zijnde veel van de selve seer vuyl ende ontijdich. Men en sal hem van dese verblintheyt / onder de Barbaren, soo seer niet verwonderen / soo men ghedencken wil / dat de Wijsen ende Philosophen (gelijck als den Apostel seyt) die Godt ghekent hebben / en hebben hem niet gegloriveert / noch eerbiedinghe ghedaen / als haren Godt / maer zijn in hare ghedachten verydelt / ende in haer onwetende herten verduystert / jae zijn soo verre ghecomen / dat sy de glorie ende Goddelijckheyt des eeuwighen Godts ghewisselt hebben teghens ghelijckenissen ende Beelden van verganckelijcke ende ongheachte dinghen / ghelijck als van Menschen / Voghelen / Beesten / Serpenten / etc. Want is een ghenoech bekent dinck / dat van den Hont Osiris, die d'Egyptenaren aenbaden / als oock van de Koeye Ysis, ende den Ram Amon, ende in Roomen de Goddinne der Cortsen Febris, ende de Gans van Tarpeia, ende in de wijse Stadt van Athenen, den Raven ende den Haen / ende van andere dierghelijcke ongheachte dinghen ende Sotternijen / daer de Memorialen ofte Gheschi-boecken der Heydenen vol af zijn / comende de Menschen tot so grooten uytsinnicheyt ende verdruckinghe / om oorsake dat sy haer niet en hebben willen begheven onder de Wet van haren warachtighen Godt ende Schepper / ghelijck als t'selve van S. Athanasie (daer hy tegens d'Afgoden-dienaers is schrijvende) wijsselijcken ghehandelt wert. Maer onder d'Indianen / namelijcken die van Peru, soo is d'uytsinnicheyt ende t'verlies / dat hier door geschiede / een dinc dat ons oock wel te buyten gaet / want aenbaden de Rivieren / Fonteynen / de scheuren ofte brokken der Clippen ofte groote Steenrotsen / t'Gheberghte / t'opperste ofte toppen der Heuvelen / (die sy Apachitas noemen) t'welcke sy voor een dinck van grooter devotie hielden. Eyndelijcken / t'sy wat dat het van natuerlijcke dingen souden moghen wesen / dat haer docht wat bysonders ende verscheyden van d'ander te zijn / baden sy aen / als daer in erkennende eenighe sonderlinghe Goddelijckheyt. In Caxamalca vander Nasca, so wiert my eenen grooten Zant-Bergh ghewesen / de welcke t'principaelste aenbiddsel ofte Guaca der Ouderen was: Ende als ick haer vraeghde wat Goddelijckheyt dat sy daer in vonden / soo wiert my geantwoort / om dat het een wonder was / een soo seer hooghen Gheberghte van zant te wesen / staende int midden van veel andere / van loutere Steenrotsen / t'welcke oock voorwaer een wonder-dinck om dencken is / hoe datter een soo grooten Zandighen spits ghecomen mach wesen / int midden van so veel steenighe Berghen. Om in de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen / een groote Clock te gieten / soo hadden wy ghebreck van veel hardt Baen-hout / waer door daer / onder andere / eenen ongeschickten grooten boom afghehouwen wert / den welcken / door syn ouderdom ende groote / eenen langhen tijdt / een aenbiddsel ofte Guaca der Indianen ghewéest was. Op deser wijs / ende t'zy oock wat dat het souden moghen wesen / van eenich dinck / dat yet bysonder ofte mismaeckt / meer als andere van zijn Gheslachte / difforme was / soo lieten sy haer terstondt voorstaen / dat het eenighe Goddelijckheydt hadde / Jae deden dit selve tot met de Steenen /

Rom. 1

Steenen/Metalen, als oock met de Wortelen ende Vruchten der Aerden / gelijck als onder de Wortelen die sy Papas heeten / daer men sommighe van een vreemt fatsoen ofte ghedaente van vint/de welcke sy den naem van Ilallakuas gheven / ende hebben haer aen-ghebeden ende gekust. Aenbidden van gelijcken oock de Beyren / Leeuwen/ Tygren ende Slangen/om dat sy haer gheen quaet souden doen: Ende even soo gelijck als hare Goden zijn alsoo zijn oock de dingen dieser offeren/als sy die aenbidden. Hebben een ghebruyck/als sy over wegh reysen/op de Paden ofte Cruys-weghen/op de Ghebergten/namelijcken op d'opperste toppen die sy/als geseyt is/Apachitas noemen/te stropen oude schoenen/pluymen/ghekauwde Coca, 'twelcke een Cruyt is / dat sy seer veel ghebruycken: Ende als sy niet meer en vermogen/ soo leggen sy daer ten minsten een steen/ 'twelcke altemael soo veel is/als een offerande/op dat sy haer willen laten passeren ende cracht geven/ 'twelcke sy daer mede/nae haer seggen/vercrijghen/ ghelijck als 'tselve in een Provintiael Concilie ofte Synode van Peru verhaelt wordt. Waerom daer/op de voorschreven weghen/ seer groote hoopen van dusdanige offer-steenen/ende van d'andere voorschreven dingen ghevonden worden. Dus dan niet is d'uytsinnicheyt ende 'tgebruyc der Ouderen geweest/daer in Proverbio van gesproken wordt/seggende: Gelijc als den gene die de Heuvel van Mercurio steenen offert/also is het oock van gelijcken met den genen/die d'onwetende eere aen doet/ Dat is geseyt/ dat men van't eene niet meer vruchten noch nuttichheyt en crijght als van't ander. Want soo gelijck als Mercurius d'offrande van steenen niet en gevoelt/ alsoo en draegt den onwetenden oock gheen kennisse/om de deuchden/die hem gedaen zijn te loonen. Ghebruyckten noch een ander/ende niet minder arghelische offrande/ te weten/trocken haer de wijn ofte oogh-brauwen uyt / ende offerden die aen de Son / of aen de Ghebergten of Apachitas, of aen de Winden/ofte aen de dingen daerse eenige vreese voor hebben. Soodanich was d'ellendicheyt daer d'Indianen in gheleeft hebben/ghelijck als daer hedensdaeghs noch veel alsoo leven / de welcke den Duyvel (ghelijck als syn kinderen) soo veel wijs can maken/als hy selfs wil/ jae al zijn't noch soo groote beuselinghen/gelijck als diergelijcke gelijckenisse der Heydenen/van S.Chrisostomi, in een Homilia gemaeckt wort. Doch de Dienaren Godts/die d'onderwijsinge ende behoudenisse der selven/bevolen is/en behooren dese kinder-dinghen niet te verachten / dewijle de selve soodanich zijn/datse wel stricken genoech connen maken/ tot harer eeuwiger verdoemenisse / maer behoorense met goede ende lichte redenen t'onderrechten/om haer van soo groote dwalinge af te trecken/want is in der waerheyt een dinck om t'aenmercken/hoe seer datse de gene/diese op den rechten wegh helpen / onderdanich zijn. Daer en is doch/onder alle de lichamelijcke schepselen/geen heerlijcker dinc/ als de Son/zijnde oock het ghene dat ghemeynlijcken van alle Heydenen aengebeden wort. Nu soo is my van een seer discreet ende goet Christen Capiteyn vertrocken/ dat hy met een goede ende slechte reden/d'Indianen beweeght hadde/te gelooven/dat de Son gheen Godt/maer een schepsel Godts was/ 'twelcke aldus toe ginck: Hy eyschte den Caçique ende principaelsten Heere/dat hy hem een flucx ende lichtveerdich Indiaen wilde bestellen/om met eenen Brief te versenden / 'twelcke hy dede. Doe soo vraechde den Capiteyn aen den Caçique: Segt my nu eens/wie is de Heere ende Oversten/den Indiaen/die den Brief soo snellijcken heen draeght/ ofte ghy / diese hem doet draghen? Waer op den Caçique antwoorde: Sonder twijffel / ick/ want hy en doet niet meer/dan als ick hem bevele. Wel aen/seyde den Capiteyn/alsoo is het oock van gelijcken met de Son/die wy sien/ende met den Schepper van alles / want de Son en is niet meer/als een dienaer/van dien oppersten Heere/loopende door syn bevel met soo grooter snellicheyt om/sonder moede te werden/om alle Volckeren te lichten. Hier

conf. Limens. 2. p. 2. cap. 99.

Prov. 26.

ten. Hier door moghet ghy sien/hoe weynich reden/ende wat een bedrogh dat het is/ dat men de Son de eere gheeft/die men syn Schepper ende Heere van alles/ schuldich is. Dese reden van den Capiteyn stont haer altesamen wel aen / ende den Caçique met d'Indianen/die daer by waren/seyden dat het warachtich was / ende dat sy daer oock seer in verheucht waren/sulcks verstaen te hebben. Daer wort oock vertelt/van een van de Coninghen Ingas, ('twelcke een seer vernuftich Man was) dat siende den selven/hoe dat alle syn Voorsaten/de Son aenghebeden hadden/ seyde/ dat hy niet en cost ghelooven/dat de Son een Godt was/noch wesen mocht/want Godt/seyde hy/ is een groot Heer / ende doet syn dinghen met grooter sachtmoedicheyt ende heerlijckheyt/ende de Son en rust noch en hout nimmermeer op van loopen / waerom hem docht/dat een soo ongherustighen dinck/gheenen Godt wesen mocht/ waer een hy seer wel seyde. Ende soo men d'Indianen met bequame ende blijckelijcke redenen/ haer bedroch ende verblintheyt comt te verclaren / laten haer wonder wel over-raden/ende tot de waerheyt bekeeren.

Het 6. Capittel. Van een ander soorte van Afgoderije met de overledenen ofte dooden.

Een ander/ ende een seer verscheyden soorte van Afgoderije (als de verhaelde) is de gene/die de Heydenen gebruyckt hebben/ter oorsaken van henlieder overledenen ofte dooden/diese lief/ ende weert hadden/ende schijnt oock dat den Wijsen-Man te verstaen geeft/ 'tselve het beginsel van d'Afgoderije gheweest te zijn/segghende aldus: 'T beginsel der overtredinghe is gheweest / de reputatie ofte achtinghe der Afgoden/ ende dese inventie is de gheheele bederffenis van 't leven / want in 't begin der Werelt/ soo en warender gheen Afgoden/noch in 't eynde en sullender oock in der eeuwigheyt gheen wesen. Maer d'ydelheyt ende ledicheyt der Menschen/heeft dese inventie alder eerst in de Werelt gebracht/ende hierom soo hebben sy oock haer leven soo haest voleyndicht: Want ghescheiden/dat ghevoelende den Vader seer bitterlijck den doot van den ongheluckigen Soon/heeft/tot syner vertroostinghe/een Afbeeltsel des overledenen ghemaeckt/ beginnende te eeren ende aen te bidden/ (gelijck als Godt) den ghenen die weynich te voren/als een sterflijck Mensche syn daghen voleynt hadde. Ende tot desen eynde/soo ordineerde hy onder syn Dienaers/datse tot syner ghedachtenisse bevolelijcke sacrificien souden doen. Daer nae/in 't verloop van tijden/beginnende dese vervloeckte ghewoonte authoriteyt ende aensien te crijghen/soo is dese dwalinghe voor een Wet ghecanoniseert ghebleven / ende alsoo wierden de conterfeytsels ende Beelden/door bevel der Tyrannen ende Coninghen/ aenghebeden. Hier uyt quamt oock/dat men/met de ghene die absent ende van der hant waren/alsoo van ghelijcken begonst te doen. Ende de ghene die men presentelijcken niet en mochte aenbidden/als men verre van der handt was/wierden de conterfeytsels der Coninghen (diese eeren wilden) ghebracht/ende badense op deser voeghen aen/voldoende met dusdanighe inventie/d'absentie van den ghenen/diese aenbidden wilden. Desen vont der Afgoderije wiert noch vermeerdert/door de curieusheyt van excellente Constenaers / die met haerder conste/de selve schilderijen ende beelden/soo elegant maeckten/ datse de ghene (die nieten wisten wat dat het was) verweckten/om die t'aenbidden. Want soeckende/met de fraeyicheyt van haerder consten/de gene te gelieven/die haer werck gaven/ bestachten noch veel schoonder Figueren ende Schilderijen aen den dach / ende 'tghemeyne

Sap. 14.

ghemeyne volck/ Heer omnes, verhoort zijnde/ door de vertooninge ende gheestichheyt des wercks/ begonsten den anderen (die weynich te voren ghe-eert hadde geweest als een Mensche) te achten/ ende voor haren Godt te houden. Ende dit was t'ellendich bedrooch der Menschen/ de welcke haer voeghende/ alsnu tot haerder affectien ende ghevoelen/ alsdan tot het vleyen ende pluymstrijcken der Coninghen/ begonsten den onbegrijpelijcken name/ van Godt/ te stellen aen de steenen/ ende die voor Goden aen te bidden. Alle dit selve is uyt het Boeck der Wijsheyt/ 'twelcke een dinck is/ weerdich om te noteren. Den ghenen die een curieuser ondersoecker is van de oude dinghen/ sal (Hiere. 19.) tot een punct vinden/ dat dese conterfeytsels ende afbeeldinghe der overledenen/ d'oorsake (Sophon. 1.) ende 'tbeghinsel der Afgoderye gheweest is/ segghe van de Afgoderye van eyghentlijcke Afgoden ende Beelden aen te bidden/ want het ander van de Schepsels aen te bidden/ ghelijck als de Son ende 'tHemelsche heyrcracht/ (daer in de Propheten mentie van ghemaeckt wort) en is niet seker so van/ of het naederhant geweest is/ hoe wel dat/ dat van de Beelden ende Afgoden te maken/ ter eeren van de Son/ Maen/ ende t'Aerdtrijck/ is sonder twijffel ghe weest. Nu comende tot onse Indianen/ so zijn de selve (even soo gelijck alst de Schriftuere aenwijst) op 't hooghste van haerder Afgoderye ghecomen/ want eerstelijcken soo sochtense de lichamen der Coninghen ende Heeren te conserveren ende te bewaren/ de welcke also geheel ende sonder stanck ofte corruptie bleven/ over de twee hondert Jaren. Op dese maniere soo laghen de Coninghen Ingas in Cusco, te weten/ elck in syn Capel ende aenbidtsel/ van de welcke den Vice-Roy de Marckgraef van Cañette, (om d'Afgoderye uyt te roepen) drye ofte vier dede uyt halen/ ende in de Stadt de los Reyes, ofte van der Coningen/ brenghen/ de welcke een' ghenoechsame verwonderinghe veroorsaeckte/ te sien Menschen lichamen/ van soo veel Jaren/ die noch soo gaef ende geheel waren. Elck een van de voorschreven Coningen Ingas, liet alle syn Thresoren ofte Schat/ Goederen ende Renten tot onderhout van de Capelle/ ofte aenbidtsel/ daer syn lichame soude begraven worden/ latende eenen grooten hoop Ministren/ als oock alle syn familie/ tot den dienste des selven ghededicieert. Want daer en was gheenen naecomende Coninck/ die de Thresooren ende nae-gelaten Goederen van syenen Voorsaet usurpeerde ofte na hem trock/ dan vergaderden weder voor hem ende syn Hofghesin op een nieu. Ende en waren oock noch niet te vreden met dese Afgoderye/ der doode lichamen/ maer deden oock haere figueren af maken/ want elcken Coninck maeckte in syn leven/ een steenen Beelt ofte figuere van syn selven/ 'twelcke sy noemden Guaoiqui, dat is soo veel als Broeder gheseyt/ want de selve Figueren werden/ so wel in syn leven/ als daer naer/ soo veel eere aengedaen/ als den Inga selfs: Voerende oock met haer ten oorloge/ ende droeghen se in de Processien om/ om reghen ende goet ghe was te crijghen/ doende den selven verscheyden Feesten ende sacrificien aen. Van dese Afgoden wasser een groote menichte in Cusco ende haer Jurisdictie. Men verstaet dat de superstitie/ van dese steenen Beelden aen te bidden/ gantsch ofte 'tmeestendeel te niet is/ nae dat het/ door de neerstigheyt des Licentiaets Polus, aen den dach gecomen is/ zijnde d'eerste die uytgeroepen worde/ die van Inga Roca, Hooft van de principaelste parthye van Hanon Cusco. Op dese maniere vint men oock/ dat onder ander Natien/ groote achtinge geweest is/ met de lichamen der Voorsaten/ ende van haer Figueren te eeren ende aen te bidden.

Het 7. Capittel. Van de superstitien diese met de dooden bedreven.

D'Indianen van Peru gheloofden in't ghemeyn d'onsterffelijckheyt der Zielen, ende dat de goede, de glorie, ende de quade de straffe creghen, waer door daer weynich swarigheyts valt, om haer dese artijckelen te doen aen-nemen, maer van dat de Lichamen met de Zielen souden op-staen, en hadden gheen kennisse van, waer door sy groote neerstigheyt deden (ghelijck als ghesept is) om de Lichamen te conserveren, ende nae haer doot, eere aen te doen. Ende hierom soo wierden sy oock van haer Nacomelingen met cleeden behanghen, ende sacrificie daer voor ghedaen, namelijcken voor der Coninghen Ingas. Moesten in haerder begraeffenisse vergeselschapt wesen, met een groot ghetal van Dienaers ende Vrouwen, tot voor den dienste van't ander leven. Ende alsoo wierden oock (na den tijdt datse storven) alle de Vrouwen, Dienaers, ende Officianten ghedoot, daer sy best toe ghesint waren, om haer in d'ander Werelt te dienen. Ten tijden dat Guanacapa starf, (welcke was den Vader van Atagualpa, in wiens tijde nde Spagnaerden daer eerst in quamen) soo wierden daer ghedoot over de duysent persoonen, ende dat, van allen ouderdom ende qualiteyt, tot syner dienste ende gheleyde in't ander leven: Worden ghedoot, nae datse eerst veel liedekens ghesongen, ende ghebrast hadden. Ende de gene die alsoo omghebracht wierden, hielden haer voor geluckich ende salich, datse alsoo sterven mochten: Sacrificeerden ende offerden haer oock veel dinghen op, namelijcken kinderen, met welcker bloet sy d'overledenen bestreken, makende van't selve, een streep van't eene oor tot het ander, over't aenghesicht heen. De selve superstitie ende onmenschelijckheyt, van Mans ende Vrouwen te dooden, tot gheleyde ende dienste der overledenen in't ander leven, hebben van ghelijcken andere Barbarische Natien oock ghepleecht, gelijck sy't oock noch in ghebruyck hebben, ende nae dat Polus wel schrijft, soo heeft het by nae geheel Indien door ghemeyn gheweest. Jae dat noch meer is, so wort van den eerwaerdighen Beda verhaelt, hoe dat d'Engelschen (al eer sy Christenen waren) van gelijcken de selve maniere hadden, van volck te dooden, om in geselschap ende dienste der overledenen te wesen. Daer wort vertelt van eenen Portugees, die onder de Barbaren gecaptiveert zijnde, in't vanghen, een oogh met een Pijl uyt ghesch oten wiert, ende geschiedende daer nae, datse hem wilden sacrificeeren, om te wesen in't gheselschap van een Heere die daer gestorven was, soo seyde den Portugees, hoe dat de ghene die in't ander leven woonen, den overleden in weynich acht souden hebben, om dies wille datse hem een eenoogich Mensche tot een met-ghesel gaven, waer door het beter soude wesen, datse hem een met twee oogen mede gaven: 'Twelcke de Barbaren oock een goede reden docht te wesen, ende volghende synen raet, liet en hem wech gaen, ende namenden een ander voor in de plaets. Behalven dese superstitie, van de Menschen met de overledenen te dooden, ('twelcke niet en ghesch iet, dan met seer ghequalificeerde Persoonen) soo isser noch een ander, die veel ghemeynsamer, ende dat generalijcken, door geheel Indien is, dat is, van te stellen eten ende drincken op de Sepulturen ofte Graven voor d'overledenen, ghelovende datse haer daer met onderhouden, 'twelcke van ghelijcken een dwalinghe der Ouderen gheweest is, gelijck als van Sinte Augustijn verhaelt wort. Ende om 'tselve (van den haren eten ende drincken voor te stellen) te festeeren, soo vindt men noch hedens daeghs veel Indiaensche ontchristenen, die

Augustijn in Epist. 64.

haer over-

haere overledenen ofte dooden / heymelijcken uyt de Kercken ende Kerck-hoven op-graven/ende weder in de Ghebergten/Spelonken/ofte in haer eyghen huysen begraven. Hebben oock voor een ghebruyck/haer Silver in de Monden/ Handen ende boesemen te steken/ende treckense oock nieuwe/dubbelde ende prosfijtelijcke Cleederen/onder 't doot-cleet/aen/ want t'gelooven dat de Zielen/van haere overledenen/omswerven/ende datse coude/honger/dorst/ende arbeyt zijn ghewoelende. Hierom ist/ datse haere Jaerlijcksche Uytvaerden ende Vigilien doen/ende haer met eten/drincken/ ende cleederen voorsien. Door dese oorsake comt het / dat de Prelaten, met groote reden/in haer Synoden doen waerschouwen/dat hen de Priesters sullen verbooden zijn/ om d'Indianen te doen verstaen/dat d'offranden die in de Kercken op de Graven ghestelt worden/gheen eten noch drincken en is/voor de Zielen / maer voor den Armen ofte Ministren/ende dat het Godt is/die alleen de Zielen in d'ander Wereldt onderhoudt/want en eten noch en drincken gheenich dinck dat lichamelijck is/want daer is veel aen ghelegen/datse dit wel ende te deghen weten / op datse t'heylich ghebruyck niet en verkeeren in de Heydensche superstitie / ghelijck als het van velen ghedaen wordt.

Het 8. Capittel. Van de ghebruycken die de Mexicanen ende andere Natien, met de overledenen ghehadt hebben.

Verhaelt hebbende/ 'tghene dat in Peru, onder veel Natien/met de overledenen/'tghebruyck is ghewest/ soo sal't oock wel behooren/dat wy hier van/speciael mentie/der Mexicanen maken welcker begraeffenisse seer solenneel ende vol grooter uytsinnicheyts was/zijnde 'tselve in Mexico, een officie der Priesters ende Religieusen/ (die men aldaer met een wyse ende observatie hadde/ ghelijck als nae ghesept sal worden) om de dooden te begraven / ende haere exequien ofte uytvaerden te doen. De plaetsen daer syse begroeven / waren d'Achterwerven/als oock op de plaetsen van haer eyghen huysen. Andere brochtense op de Ghebergten/ daer men de sacrificien dede. Eenige verbrandense/ende begroeven d'asschen in de Tempelen: In somma/datse al te samen begraven worden/ met alle haere Cleederen/Ghesteenten ende Juweelen diese hadden. Ende van de ghene diese verbranden/leydense d'asschen in potten/met alle de Juweelen/Ghesteenten ende vercieresels daer by/sae al warense oock noch soo costelijck/ songhen t'Officie ofte Ghetijden der dooden/ghelijck als Responsen, met de doode lichamen/ veel reysen op heffen/ende veel ander Ceremonien. In dese begraeffenissen worden daer ghegeten ende ghedroncken/ende zijnde dat persoonen van qualiteyt/soo wierden alle de gene die haer in de begraeffenisse vernoeyt hadden/ghecleedt. Soo wanneer datter een gestorven was/soo leydense hem uytghestreckt/in een Camer neer/ tot soo lange datter van alle plaetsen de vrienden ende bekenden by quamen/ de welcken den dooden presenten brachten/ende hem groetten / ghelijck als of hy noch levent ghewest hadde: Ende soo 't een Coninck ofte Heere van eenighe plaetse ghewest was / soo presenteerdense hem Slaven/om met hem ghedoodt te worden/tot synen dienste in d'ander Wereldt. Dooden van ghelijcken syn eyghen Priester ofte Cappellaen / want alle de Heeren hadden elc een Priester/die daer binnens huys de Ceremonien administreerde: Dooden hem/om den dooden in d'ander Wereldt te gaen administreren: Dooden van ghelijcken den Hofmeester/Schencker/de Dwerghen ende Bultenaers / met de

welcke sy den ghemeynlijck ende veel-tijts lieten dienen / als oock de Broeders die hem aldermeest ghedient hadden / 'twelcke een magnifijck dinck onder de Heeren was/ datse hen van haer Broeders/ ende de boven-ghenoemde lieten dienen: In somma/ dooden alle de ghene/ die van haren huyse waren/ om in d'ander Wereldt weer huys op te stellen. Ende om aldaer gheen armoede te lijden/ so begroevense met hen veel rijckdommen van Gout/ Silver/ Ghesteenten/ rijcke Gordijnen van veelderley wercken/ goude arm-ringhen/ ende ander dierghelijcke costelijcke Juweelen. Ende soo den dooden verbrant wiert/ soo dedense 'tselve van ghelijcken met alle 'tvolck ende verciersels/ datter met ghegheven worde voor d'ander Wereldt/ ende namen alsdan al-le d'assche/ ende begroevense met grooter solemniteyt. D'exequien ofte Uytvaerden duerden thien daghen/ ende dat/ met lamentatien ende droevighe ghesangen. De Priesters droeghen d'overledenen met verscheyden Ceremonien (nae dat yder begheert worde) uyt/ welcke Ceremonien soo veel waren / datmense qualijcken conde tellen. De Capiteynen ende groote Heeren wierden met haer Wapenen ende Triomph-teyckenen behanghen/ nae de Daden ende brave feyten/ diese in de Oorloghen / ofte Regieringhe/ ghedaen hadden: Alle dese dinghen ende teyckenen wierden alsoo ghe-draghen voor 't Lijck/ ofte doode lichaem heen / tot der plaetsen daerse begraven ofte verbrant souden worden/ zijnde van haerlieder/ als in Processie gheleydt/ gaende met de selve/ de Priesters ende Digniteyten der Tempelen, met verscheyden cleedinge ende verciersels/ te weten/ eenighe te wierooken/ andere al singhende / sommighe spelende op droevighe fluyten ende Trommelen/ 'twelcke 'tgheschrey ende ghehuyl / der onder-saten ende vrienden/ noch veel meer vermeerden. De Priester/ die't officie dede/ ginck ghecleedt ende behanghen met de teyckenen van den Afgodt/ die den Overleden ghe-representeert hadde / want alle de Heeren representeerden altoos d'Afgoden / ende hadden van ghelijcken hare toe-namen/ waer door de selve soo seer gheacht ende ge-eert waren. Dese voorseyde teyckenen wierden ordinaris van d'Oorden der Ridder-schappe ghedraghen. Ende nae dat den ghenen/ die ghebrant soude worden / ghebracht was op de plaets/ daer men d'assche soude bergaren/ soo wiert hy met de tacken (ende alle 'tghene meer datter tot syn provande behoorde/ als ghesegt is) omringht/ ende alsoo 'tvyer in ghesteken/ 'twelcke sy altoos met gharste barn-houten vermeerden/ tot soo langhe dat het al te samen tot assche was. Dit ghedaen zijnde/ soo quam daer terstont een Priester uyt/ met een Duyvels Cleedt aen / hebbende monden aen alle de leden/ ende veel spieghels-ooghen/ met een groote stock in de hant/ waer mede hy alle d'assche/ met een groote opgheblasen hooghmoet/ omroerde/ makende den selven een soo wreeden ende afgrijselijcken representatie / dat hy alle d'omstaenders een anghst ende verschrickinghe aen jaeghde. Ende somtijts soo quam desen Minister / oock wel met ander verscheyden cleedinghe uyt / nae dat de qualiteyt van den Overleden met brachte. Dese verhalinghe der dooden ende begraeffenisse/ hebben wy ghedaen / ter cause van d'Afgoderye der overledenen/ soo sal't nu recht wesen/ dat wy weder op het principaelste propoost keeren/ ende met dese materie een eyndt maken.

Het

Het 9. *Capittel.* Van de vierde ende laetste soorte der Afgoderije, die d'Indianen, namelijcken, de Mexicanen, met de Beelden ende Figueren ghebruyckt hebben.

HOe wel dat in de voorseyde manieren van Afgoderije/ (daerse de Schepselen aenbaden) Godt grootelijcken met te cort
ghedaen ende vertoornt worde/ soo en is niet teghenstaende/ den heyli-
ghen Gheest noch veel meer verdoemende ende vergrouwelende/ d'an-
der soorte van Afgoderije/daerse alleenlijcken de Figueren ende Beel-
den (die van Menschen hadden gemaeckt zijn) aenbidden/ sonder datter in haer yets
meer is/dan steen/hout/ofte metael te wesen/met de gedaente van die daer den hant-
wercker heeft willen gheven/waerom soodanighe van den Wijsen-Man/ onghelue- *Sap. 13.*
kich ghenoemt worden / ende datmen henlieder hope wel onder de dooden rekenen
mach/der gener/die de wercken des Menschen handen voor Goden houden/de welc-
ke van Gout ende Silver/ende met inventie ende ghelijckenis der Ghedierten/ ofte
van de onnutte steen/ghemaeckt zijn/niet anders zijnde/ als een dinck van Antiqui-
teyt/ende gaet alsoo Goddelijcken vervolghen/tegens dit bedroch ende uytsinnicheyt
der Heydenen/gelijck als 'tselve oock van de Propheten/Esaias,Hieremia,Baruch,ende
van den heylighen Coninck David, overvloedich ende gracieuselijcken ghedisputeert *Esai. 44.*
wert: Waerom soo salt van doen wesen/dat de Minister van Christo (die de dwalin- *Hier. 10.*
ghen der Afgoderije weder-spreeckt) dese plaetsen wel doorsie ende gegrondeert heb- *Baruch. 6.*
be/als oock de redenen/die daer den heylighen Gheest soo aerdich by brengt/de welc- *Psal. 113.*
ke haer altesamen in een corte sententie reduceren/gelijck alst van den Propheet Osea
ghestelt wort/segghende: Den Werck-man is geweest den genen die hem gemaeckt *Osear. 8.*
heeft/waerom hy oock geenen Godt en is / van ghelijcken soo sal't Calf van Sama-
rien oock wel/voor spinnewebbens te passe comen. Nu comende tot ons voornemen/soo
is te weten/datter in Indien groote curieusheyt geweest is/van Afgoden ende Schil-
derijen te maken/ende dat/op verscheyden manieren/ende van differente materialen/
de welcke sy voor Goden aenbaden: Worden in Peru,Guacas ghenoemt/ ende waren
ordinaris van leelijcke ende mismaeckte gedaenten/ten minsten soo waren alle de ge-
ne die ick ghesien hebbe/ alsoo. Gheloove sonder twijffel/dat den Duyvel (tot wiens
vereeringhe sy de selve maeckten) een wel-behaghen ende genoechte moeste hebben/
hem in de ghedaente van mismaeckte Figueren/te doen aenbidden / want is in effect
alsoo waerachtich/dat den Duyvel uyt veel van dese Guacas ofte Afgoden / tael ende
antwoort gaf/nemende syn Priesters ende Ministren/dese Oraculen, van den Vader
der leughenen/waer/ende soodanich als hy selfs is/alsoo waren oock syn Raetslagen/
Waerschouwingen ende Prophecyen. Daer dese maniere van Afgoderije aldermeest
bestant hielt/ende dat meer als op eenighe plaetsen ter Werelt/ was in de Provintie
van nieu Spagnien,in Mexico,Tezcuco,Tlascala,Cholula,ende ander omligghende quar-
tieren van't selve Rijcke. Het soude een al te overdadighen dinck wesen/ alle de super-
stitien te verhalen/diese hier in wel gebruyckten/ eben wel soo en sal't sonder vermake-
lijckheyt niet wesen/daer yet af te refereren. Den principaelsten Afgodt der Mexica-
nen/als boven gheseyt is/was Vitzilipuztli,dese selve was een houten Beeldt / ghefat-
sonneert in de ghedaente van een Man/ ghesseten op een blauwe Schabel/die op een
Rosbaer ghefondeert was/ofte vast stont/hebbende van elcken hoeck/een uytsteckende
stock/met een Slanghen hooft aen de punten ofte eynden daer aen. De Schabel be-
duyden/

duyden/dat hy alsoo in den Hemel gheseten was / noch soo hadde den selven Afgodt/ 'tgantsche voorhooft blau ende over de neus een blauwe streeck/ de welcke reyckte van't eene oor aen't ander/ hadde op het hooft een costelijck/ Plumagie/ in de gedaente van een Voghels beck/ zijnde t'eynde des selve/ van ghebruyneert Gout/ hadde in de flincker Hant een witte Rondas/ met vijf Vederen van witte Pluymen/ die daer

cruys-ghewijs aen gheseten waren/ comende boven een triumph-taerxken van Gout uyt/ ende aen de zijden/ vier Pijlen/ de welcke/ nae der Mexicanen segghen / hem van den Hemel ghesonden waren/ om de daden ende feyten uyt te rechten / die op syn plaets verhaelt sullen worden: Hadde in de rechter hant een rust ofte leen-stock/ ghefatsonneert ghelijck als een Slanghe/ ende gantsch t'eenemael met blauwe varen ofte strepen: Alle dit ornament ofte vercierſel/ ende alle het ander meer / dat seer veel was / hadde syn bysondere bediedtsels/ ghelijck als het selve van de Mexicanen uytghelept wort. Nu soo is den naem van Vitzilipuzli, soo veel te segghen/ als 'tverkeerde ofte averechts van de welschijnende Plumagie. Van den hooveerdighen Tempel, Sacrificien/ Feesten ende Ceremonien deses grooten Afgods / sal daer nae ghesept worden/ 'twelcke voorwaer dinghen zijn/ waerdich om te noteren: Segge nu alleenlijck/ dat desen Afgodt rijckelijcken gecleedt ende toeghemaeckt zijnde/ ghestelt was op eenen hoogen Altaer, te weten/ op een cleyn parck/ zijnde seer wel bedeckt ende met slaep-lakens overtoghen/ als oock behanghen met Juweelen/ Pluymen/ vercierſels van Gout/ ende veel Rondassen ofte Schilden van Pluymen / ende dat op het aldercierlijckste ende curieuste/ dat sy sulckx te weegh conden brenghen/ hebbende gestadelijcken/ tot meerder eerbiedinghe/ altoos een Gordijn voor hem hanghen. By de Capel van den voorseyden Afgodt/ soo wasser noch een ander back ofte parck / van minder vercierſel/ alwaer eenen anderen Afgodt stont/ die Tlaloc genaemt was/ want dese twee Afgoden stonden altoos by den anderen / om dat syse voor Metghesellen ofte Mackers/ ende van ghelijcker macht hielden. Noch soo wasser in Mexico eenen anderen pronck-

den principalen Afgod/de welcke was den Afgod der Penitentien/Aflaten/ende vergevinghen der Sonden/desen was ghenaemt/Tezcatlipuca, ende was ghemaeckt van eenen seer blinckenden steen/ende dat/soo swart als gitte/ zijnde gecleet met sommige cierlijcke habijten/op haer maniere/hadden goude oor-ringen/ende in de onderste lippe eenen Silveren-schacht/van ontrent een vingher lanck/ waer in op sommighe tijden een groene/ende op ander tijden een blauwe pluyme stack/ t'welcke hem vertoonende was/ghelijck als een Esmerault ofte Turcois; hadden oock t'nederste van het hayr omwonden met eenen Riem van gebruyneert Gout/hebbende aen't eynde van dien/een gouden oor gemaeckt/met een roock daer op gheschildert / t'welcke soo veel beduydde/als de gebeden der verdruckten ende sondaren/die hy verhoorden/ alsse haer aen hem waren bevelende. Tusschen t'voorseyde oor ende t'ander / soo hingender een groote menichte van Juweelkens. Hadde noch om den hals een hanghende bagge ofte Juweel van Gout/die soo groot was/ datse hem de gantsche borste bedeckte/ende aen beyde d'armen goude arm-ringhen/van ghelijcken aen den navel eenen costelijcken groenen-steen/ende in de slincker hant een waeyerken van costelijcke groene/blauwe ende geluwe pluymen/ de welcke van een blinckende goude plate uytstaken/ zijnde de selve soo seer gebruyneert/dat het een glants van hem gaf/ ghelijck als een Spieghel/waer mede te verstaen gaf/dat hy in de selve Spieghel alles sach/watter in de Werelt ghedaen worde. Desen Spieghel ofte gouden plaet / wiert gheheeten Itlacheáia, dat is gheseyt/syn Spieghel ofte aenschousel. In de rechter handt soo hadde hy vier pijlen/de welcke soo veel bedieden als de straffe die hy aen de misdadigers dede/waerom sy oock geenen Afgodt meer en vreesden/als desen/ op dat hy haerlieder boosheyt ende quade feyten niet en wilde openbaren. Inde Feeste des selven (t'welcke was eens om de vier Jaren) soo wasser vergiffenis der Sonden / ghelijck als hier nae gheseyt sal worden. Desen selven Afgodt Tezcatlipuca, hieldense oock voor den Godt der drooghten/honger/onvruchtbaerheyt ende pestilentie/ waerom sy hem oock op een ander maniere afmaelden / te weten / al sittende op een schabel/ ende dat/met grooter authoriteyt/zijnde omhangen met een roode gordijn/die met doots-hoofden ende beenen der dooden bewrocht was / hebbende in de slincker hant een Rondasse met vijf vederen van Catoen ghemaeckt/ende in de rechter hant een Worp-Pijl ofte Roede/als daer mede dreyghende met eenen uytghestreckten arm/ghelijck als of hyse terstont wilde worpen. Wt de Rondasse staken vier pijlen/hadde t'wesen lieflijck ende t'lijf gantsch swart besmeert/met het hooft vol veerē van Quartels besteken/gebruycten met desen Afgod soo groote superstitien/ende dat/door de groote vreese dieser van hadden. In Cholula, niet verre van Mexico, t'welcke een Republijck ofte Stede op syn selvē is/aenbadē eenē vermaerden Afgod te wetē dē Afgod der Cooplieden/ eñ zijn oock noch hedensdaeghs tot de Coop-handelinge seer genegen/den welcken sy noemden Quetzaâlcoâlt, desen Afgodt stont op een groote plaets / in een seer hooghen Tempel, hebbende rontsom hem/Gout/Silver/Juweelen/costelijcke Pluymen ende Lakenen van verscheyden coleuren/hadde de gedaente van een Man/uytgesondert t'aensicht/ t'welcke was ghelijck als van een Voghel/ met eenen rooden beck/ hebbende boven op/een kam / ende lellen met reghelen tanden/ende een uytsteeckende tonghe/ ende op het hooft eenen pampieren geschilderden scherpachtighen Mijter, met veel goude vercierfels om de beenen/ende ander duysent inventien van dieshasen/die t'selve altemael bedieden ofte uytleyden/aenbaden hem in effect/om dat hy den ghenen rijck maeckte dien hy wilde/ ghelijck als den anderen Godt Mammon ofte Pluton. Ende den naem die de Choluanen haren Godt gaven/quam oock voorwaer seer wel te propoost / hoewel dat sy't selfs niet en verstonden / noemden hem Quetzaâlcoâlt, dat is soo veel / als

een Slanghe van costelijcke Pluymen gesept/ want sodanich is den Duyvel der begeerlijckheydt. Dese Barbaren en waren noch niet alleen te vreden / met de Goden te hebben/maer hadden noch oock van ghelijcken hare Goddinnen/ghelijck als de fabulen der Poeten/de selve oock voor den dach brenghen / die de verblinde Heydenschap der Griecken ende Romeynen eerbiedinghe aenbeden. De principaelste van de Goddinnen/diese aenbaden/hietense Tozi, dat is soo veel ghesept/als onse Groot-Moeder/ de welcke/nae dat de Historien der Mexicanen vermelden/een Dochter was des Coninck Culguacan, zijnde d'eerste/die door bevel van den Vizlipuztli, ghevilt wierde/hem daer mede/de selve/op sulcker voeghe/voor syn Suster consacrerende / ende van dien tijt af/soo begonstense de Menschen tot de sacrificien te villen / ende de levende / haer met de vellen ofte huyden der gesacrificeerden/te becleeden/meynende dat haren God daer een goet genoegen in hadde / als oock de herten uyt te trecken / der ghener diese sacrificeerden/leerdense van gelijcken van haren Godt/dat hyse selve was uyttreckende van den ghenen die hy in Tula castigeerden/ als op syn plaets ghesepdt sal worden. Een van dese Goddinnen/diese aenbaden/hadde een Soon/die een over groot Jager was/den welcken die van Tlâscala daer nae oock voor eenen Godt aennamen/ t'welcke waren de ghene die de partije hielden/teghens de Mexicanen/ met welcker hulpe/ de Spagnaerden Mexico in creghen. De Provincie van Tlascâla is seer wel ende bequaem gheleghen om te Jaghen/daer t'selve volck oock seer toe gheneghen is/ ende makender een groote feeste af/te weten/schilderden den Afgod op een sekere maniere/ in welcker verhael niet noodich is/dē tijt te verslijtē/maer de feeste dieser met hieldē/ die seer gratieus was/gheschiede op dese maniere: Bliesen ofte speelden/int opcomen van den dach/t'gelupt van een Cornet ofte Basuyn, waer mede sy haer al te samen versaemden met haer Pijlen/Boghen/Netten/ ende ander Jacht-ghetuygh / ende ginghen alsoo met haren Afgodt in Processie/volghende een groote menichte van Volck achter aen/tot op eenen hoogen Bergh/op't opperste van de welcke/een Prieel stont van groene tacken/hebbende int midden een Altaer dat seer costelijckē toebereyt was/ alwaer sy den Afgodt op stelden/deden dese wech ofte processie met een groot ghetier ende rumoer van Cornetten/Kinckhoorns/Fluyten ende Trommelen/ende gecomen zijnde op de bestemde plaets / soo besetten sy den gantschen voet van't Gheberghte/ rontsom/daer van alle canten t'vyer in steckende / waer mede sy veel ende verscheyden soorten van Ghedierten op jaeghden/als Venesoenen/Hasen/Conijnen/Vossen/Wolven/etc. de welcke / om t'vier t'ont vlieden/nae't opperste toe liepen/comende de Jaghers haer altoos/met een groot gheкrijsch ende ghetier/ nae / blasende op diversche Instrumenten/ tot soo langhe dat syse tot op't hooghste voor den Afgodt jaeghden / alwaer sy de Jacht soo benauden ende in een drongen / dat syse deden springhen ende rollen/d'een van boven neer /d'ander op't Volck/ende eenige op den Altaer, waer mede sy een groot vermaken ende Feeste hadden/soo namense daer als dan een groot getal af/ waer van sy de Venesoenen ende groote Beesten/ voor den Afgodt sacrificeerden / haer de herten uyt treckende / met de selve Ceremonien / alsse in de sacrificie der Menschen gebruyckten. Dit ghedaen wesende/namen alle de voorschreven Jacht op den hals/ende keerden met den Afgodt wederom/in de selve ordinantie/alsse heen gegaen waren/comende met alle dese dingen/ende met grooter vreuchden ende Musijck van Cornetten ende Trommelen in de Stadt tot in den Tempel, alwaer sy haren Afgodt weder in setten / met grooter eerwaerdicheyt ende solemniteyt/ alsdan soo gingen sy terstont daer nae gelijckelijck t'vleesch van alle de voorschreven Jacht bereydt maken/ waer mede sy de gantsche Ghemeynte een Banket aendeden: Ende t'eten volepnt zijnde/deden hare representatien ende Dans-Spelen voor een Afgodt. Hadden oock.

den oock noch veel ander Goden ende Goddinnen / met een groot ghetal van Afgoden/ want waren onder de Natie der Mexicanen/ ende hare Naburen voorseydt/ de vermaertste van allen.

Het 10. *Capittel.* Van een vreemde maniere van Afgoderije, die de Mexicanen ghebruyckten.

SO ghelijck als wy gheseydt hebben / dat de Coningen Ingas van Peru, sekere steenen Beelden deden oprechten/ die na haer ghelijckenisse ghemaeckt waren/ de welcke sy Guaoiquies ofte Broeders noemden/ doende de selve soo veel eerbiedinghe aendoen/ als haer eyghen Persoonen. Alsoo deden van ghelijcken de Mexicanen met hare Goden/ jae ginghen hier in/ d'ander noch verre te boven/ want maeckten hare Goden van levende Menschen/ t'welcke gheschiede op dese naevolghende maniere / te weten/ namen een slaef/ die haer best aen stont/ ende aleer datse hem hare Afgoden opofferden/ soo gavense hem den selven naem van den Afgodt/ die hy ghesacrificeert soude worden/ ende becleeden hem met de selve habijten ende omhanghsels des Afgodts / segghende dat hy den selven Afgodt representeerde: Ende alle desen tijdt over/ dat de representeringhe duerde/ welcke in sommighe Feesten eens des Jaers/ ende in andere/ om de ses Maenden/ ende in etlijcke minder was / soo dedense hem soo veel eerbiedinghe aen/ als den selven Afgodt/ als oock in hem eten ende drincken te gheven/ ende vrolijck te maecken / ende soo wanneer dat hy over straete ginck / soo liep het Volck terstont/ om hem t'aenbidden/ hem veel aelmoessen biedende/ leyden hem van ghelijcken de krancken ende Kinderen te vooren / om dat hyse ghesont soude maecken/ ende de zeghueninghe gheven / ende lieten hem oock in alles sijnen wille volbrenghen/ uytghesondert dat hy altoos (om niet te moghen wech loopen) met thien of twaelf Mans/ over al waer dat hy ginck/ bewaert wiert. Ende op datse hem over al/ daer hy voorby ginck/ eerbiedinghe souden bewijsen / soo blies hy somtijdts eens op een Fluytken/ waer mede t'Volck ghewaerschouwt wiert om hem te comen aenbidden. Als hy nu wel te deghen gesaysoneert ende vet was/ (den dach van de Feeste ghecomen wesende) soo sneden sy hem op / doodden ende aten hem/ ende deden daer een solemnele sacrificie met / welcker aenmerckinghe voorwaer een beweghenisse maeckt/ te sien op wat een maniere dat den Satan dit Volck in zijn ghewelt hadde / ghelijck hyer hedensdaechs noch veele heeft / maeckende dierghelijcke potsijsen ende bedrieghetije op de costen der bedroefder Zielen ende ellendighe Lichamen / die hem ghepresenteert werden / drijvende sijnen spot met het ghene dat hy d'ongheluckighe Menschen aen doet/ verdienende hare sonden / datse van den oppersten Godt/ in handen van sijnen Vyandt ghelaten worden / den welcken sy voor haren Godt/ ende tot een toeverlaet vercoren hebben. Nu dewijle datter ghenoech gheseyt is / van't geene dat d'Afgoderije der Indianen is beroerende/ soo willen wy vervolghen om te handelen van de maniere der Religie/ ofte om beter te segghen/ der Superstitien die sy in hare Godts-diensten ghebruyckten/ als van hare Sacrificien/ Tempels, Ceremonien/ ende alle t'ghene datter meer aen cleeft.

Het 11. Capittel. Hoe dat den Duyvel ghesocht heeft, in de maniere der Sacrificien, Religie ende Sacramenten, Godt te vergheliicken.

Maer aleer dat wy hier toe comen / soo moet men op een dinck verdacht wesen/dat seer waerdich is t'aenmercken / te weten/ dat soo ghelijck als den Duyvel/door syn hoovaerdije/ Vyandtschappe ende teghens-strijdt ghenomen heeft teghens Godt / ende t'ghene dat onse Godt/door syn Wijsheydt/tot syner stichtinghe ende eere/ als oock tot welvaert ende ghesondtheydt der Menschen gheordineert heeft / alsoo heeft oock den Duyvel ghesocht t'selve nae te comen / ende dat te verdraeyen tot syner eere ende meerder verdoemenisse der Menschen. Alsoo sien wy oock/dat soo ghelijck als den oppersten Godt/Sacrifitien/Priesters/Sacramenten/Religieusen/Propheten ende Volck heeft/die tot synen Goddelijcken dienste ende Heylighe Ceremonien ghededicеert zijn / alsoo heeft oock den Duyvel van ghelijcken syn Sacrificien/ Priesters/ maniere van Sacramenten / Volck die ghededicеert zijn/tot een Heylighe versierde Clooster-ghemeynschappe/ ende duysentderley soorten van valsche Propheten. Om alle het selve/int bysonder/ghelijck als het toegaet/te verclaren/ soude een groot vermakelijckheydt / ende van niet minder aenmerckinghe wesen/ door den ghenen die overdencken wil / dat soo ghelijck als den Duyvel een Vader der leughenen is / nae
Ioan. 5. dat het wel van de volcomen waerheydt int Euangelium verhaelt werdt / alsoo is hy oock onrechtveerdichlijck/ soeckende Godts glorie nae hem te trecken / ende met syn duysternisse t'Licht te veynsen. De Toovenaers van Egypten onderwesen zijnde van
Exod. 7. haren Meester den Satan / sochten/ in teghenheydt van Moyse ende Aaron, andere dierghelijcke wonderen nae te bootsen. Oock soo lesen wy int int Boeck der Rech-
Iud. 15. teren/van den anderen Micas, Priester des ydelen Afgodts / hoe dat hy ghebruyckende was/d'ornamenten ende cleedinghe diese in den Tabernakel des waerachtighen Godts/gewoon waren te ghebruycken/den selven Ephot, Teraphijn, ende alle t'ander. Nu t'mach wesen wat dat de Gheleerden willen / daer en is evenwel bynaest niet een dinck/dat door Iesum Christum onsen Heere/in syn Euangelische Wet inghestelt is / ofte den Duyvel heeft het op eenighe maniere nae ghebootst / ende tot syn Heydenschap ghetrocken/ghelijck als den ghenen bevinden sal / die achtinghe neemt op het ghene dat wy/ door seeckere informatie / van de costuymen ende Ceremonien der Indianen hebben comen te weten / waer van wy / int vervolgh van dit Boeck/ tracterende zijn.

Het

Het 12. Capittel. Van de *Tempelen* die men in *Indien* ghevonden heeft.

NV dan/ beginnende by de Tempels, so gelijck als den oppersten Godt ghewilt heeft/ dat men hem een huys soude toeeyghenen/ daer syn Heylighen Naem/ met bysonder diensten/ gheerelebeert mochte worden/ alsoo heeft oock den Duyvel/ d'ongheloovighen tot syner intentien gepersuadeert/ hem triomphantelijcke Tempelen, bysondere Beedthuysen ende Heylichdommen/ te maecken. In elcke Provincie van Peru, was een principael Guaca ofte Beedthuys/ ende behalven de selve/ noch eenighe/ die Vniversale ofte Alghemeyne waren/ te weten/ voor alle de Rijcken der Ingas, ende onder allen soo warender twee die uytghenomen waren/ een diese hieten Pachacama, de welcke stont vier mijlen van Lima, alwaer men noch hedensdaeghs d'overblijfsels ende fondamenten sien mach/ van een seer out ende groot Edificie oft Ghebouw/ uyt den welcke Francisco Pizarro, ende den synen/ alle die oneyndtlijcke rijckdom ende Schatte van Gouden ende Silveren Vaten ende Cruycken creghen/ die hen ghebracht werden/ als sy den Inga Ataguálpa ghevanghen hadden. Men weet/ door warachtighe informatie/ dat den Duyvel in desen Tempel, sichtbaerlijck van syn Orákel, tael ende antwoort gaf/ ende datser by tijden een seer ghemaelde Slanghe in saghen. Dit van den Duyvel/ in dese valsche Heylichdommen/ tael ende antwoort te gheven/ ende d'ellendighen te bedrieghen/ is een dinck/ dat in Indien seer gheneyn/ ende voor warachtich bevonden is/ al hoe wel dat den Vader der leughenen (ter plaetsen daer 't Euangelium is ghecomen/ ende het teycken van 't heylighe Cruyce opgherecht is) nu al openbaerlijck stom ghewoorden is/ ghelijck als Plutarchus oock van by synen tijden is schrijvende/ daer hy seyt: Cur cessaverit pithias fundere Oracula. Ende S. Iustinus Martelaer/ is oock van de selve silentie/ die Christus stelde aen den Duyvel/ die uyt d'Afgoden spraken/ breedelijcken tracterende/ ghelijck als het langhe van te vooren/ in de Heylighe Schrifture/ gheprophetecrt was ghewecst. De maniere die d'ongheloovigher Ministren ende Toovenaers hadden/ om met hare Goden te consulteren/ was (gelijck als sy van den Duyvel onderrecht waren) ghemeynelijcken des nachts/ gaende met de rugge nae den Afgodt gheheert/ al eerselinghs nae binnen toe/ ende buyghende t'lijf met een nederhangent hooft/ stelden sy haer in een leelijcke ende ongeschicte gestaltenis/ op welcke maniere sy alsdan consulteerden ofte raet vraeghden. D'ordinarische antwoorde diese creghen/ was op de maniere van een afgrijselijck fluyten/ ofte met soodanighen gherrijsch/ dat het hen een verschricken aen jaechden/ Ende alle t'ghene dat hy henlieden adverteerde ende beval/ was altoos streckende tot haerlieder bedroch ende achterdeel. Daer wordt alsnu/ door de barmhertighe ydt Godts/ ende de groote macht van Iesu Christo, seer weynich af gevonden. Den anderen Tempel ende Beedthuys van Peru, was noch veel geachter/ en stont in de Stad van Cusco, ter plaetse daer nu t'Clooster van Sinte Dominico staet/ ende aen de Pilaren steenen van 't fundament/ die noch hedensdaeghs in esse zijn/ is het goet te sien/ dat het een heerlijck ghebou ende vernaemt werck ghewcest is. Desen Tempel was/ ghelijck als het Pantheon der Romeynen/ int ghene dat belanghende is/ te wesen een huys ende wooninghe aller Goden/ want de Coninghen Ingas stelden daer alle de Goden in/ van alle de Provincien ende volckeren diese overwonnen/ stellende elcken Afgodt in een bysondere/

Plutar lib. de trac. re. Iustin in Aolo pro. Christian.

ende op syn bestemde plaetse/ zijnde elck op syn selven gedient ende geeert/ van die van syn Provincie/ met excessive oncosten van dinghen diese tot haer administratie brachten. Hier mede lietense haer duncken/ datse d'overwonnen Provincien voorversekert hadden/ om datse hare Goden/ als tot een onderpant/ in bewaernis hielden. In desen selven Tempel, so stont oock de Punchao, t'welcke eenen Afgodt van de Son was/ zijnde van seer fijn Gout/ ende met groote costelijckheyt van ghesteenten ghemaeckt/ ende stont ghewent naer't Oosten/ ofte teghens den opganck de Sonnen/ ende dat/ met soodanigen artificie/ dat het schijnsel van de Son/ int opgaen/ daer recht op aen quam/ ende om dies wille dat het van een seer fijn Metael was/ soo gaf het/ in de weerschijn/ soo grooten claerheyt van hem/ dat het een ander Son scheen te wesen. Desen aenbaden d'Ingas voor haren Godt/ als oock den Pachayachachic, t'welcke den Schepper des Hemels is. Daer wort ghesept/ datter/ int plunderen van desen soo costelijcken Tempel, een Soldaet was/ die d'overschoone Goude-plate/ van dese Son/ tot een buyt kreegh/ ende soo ghelijck als het dapper op een dobbelen ginck/ soo quam hy de selve op eender nacht met spelen te verliesen/ waer van in Peru het spreeck-woort ghecomen is/ als men van groote dobbelaers is sprekende/ te segghen/ hy verspeelt de Son/ eer datse opghecomen is.

Het 13. *Capittel.* Van den hooveerdigen *Tempel* van *Mexico.*

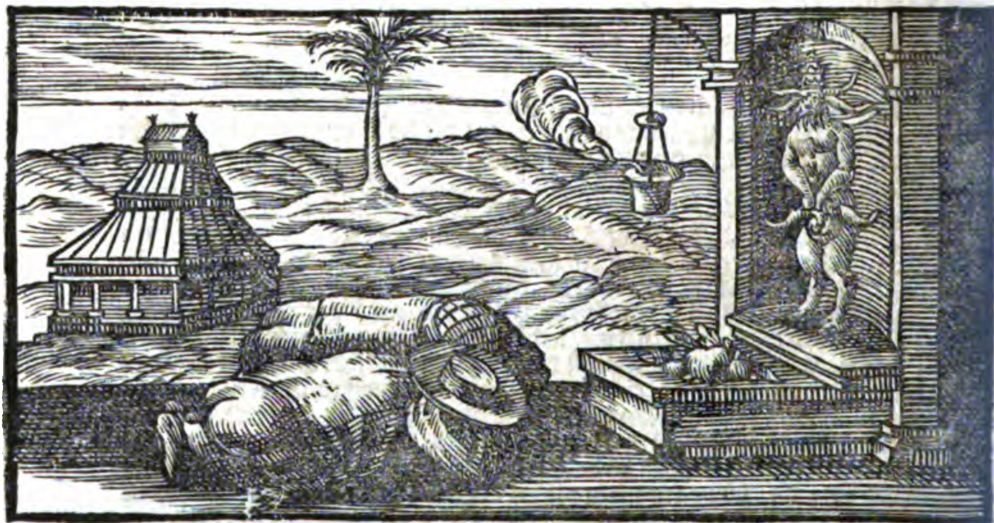
Maer de superstitie der Mexicanen/ was/ sonder comparatie/ veel meer/ so wel in hare Ceremonien/ als oock in de groote van hare Tempels, die de Spagnaerden in voorleden tijden de Cu hieten/ t'welcke een vocabel moest wesen/ dat sy van die van't Eylandt Santo Domingo, ofte Cuba, ghenomen hadden/ ghelijck als oock veel ander/ die daer ghebruyckt worden/ de welcke/ noch van Spagnien/ noch van gheenighe ander tale en zijn/ die men hedensdaegs in Indien is ghebruyckende/ gelijck als daer is Mays, Chicha, Vaquiano, Chapeton, ende andere diergheliicke. Nu so wasser in Mexico de Cu, die so vermaerden Tempel van Viztlipuztli, de welcke van een seer grooten omvanck was/ hebbende van binnen in/ een seer schoone open plaets/ t'eenemael van groote steenen gemaeckt/ in maniere van Slangen/ die aen den anderen ghevlucht zijn/ waer van t'selve omringhsel oock ghenaemt wiert/ Coate pantli, dat is soo veel ghesept/ als een omringende plaets ofte pant van Slangē/ t'bovenste ofte de toppē van de Cameren ende Beedthuysen/ daer d'Afgoden stonden/ hadde een seer aerdighe Gevel ofte voorschot van cleyne ghewrochte steenen/ die soo swart waren als gitte/ seer net ende met goeder ordene opghebout/ zijnde t'velt des selven over al bestreken van een witte ende roode verwe/ t'welcke van beneden een seer schijnlijck vertoon gaf. Op dese Gevel ofte voorschot/ stonden Tinnen die seer fraey ghewrocht waren/ ghelijck als Kinckhoorens/ hebbende op de Hoeck-tinnen twee sittende Indianen van steen ghehouwen/ met kandelaren in de handen/ van de welcke quamen uytsteken/ een maniere ghelijck als Cruys-armen/ hebbende aen de eynden van dien/ costelijcke geele ende groene pluymen/ ende eenige langhe vederkens van't selve. Binnen in den omganck van dese plaets ofte pandt/ stonden veel Cellen ofte Wooninghskens voor de Religieusen/ Ende noch andere om hoogh/ voor de Priesters ende Papas, ofte Pausen/ want alsoo noemdense d'Opperpriesteren/ die den Afgodt dienden. Dese voorschreven plaets was soo groot ende spatieus/ datser (nae der usantie van't selve Kercke) henlieden vergaderinghe ende ronde Dans-Spelen in hielden/ wel van acht ofte thien duysent Menschen t'effens/ ende dat/ sonder eenich belet/

t'welcke

t'welcke een onghelooflijck dinck schijnt te wesen. Hadde vier deuren ofte incomsten/ te weten/ nae't Oosten/ Westen/ Noorden ende Zuyden/ ende op elcke deure respondeerde eenen seer schooren geplaveyden wegh ofte straet van twee ende drie Mijlen lanck / in voeghen datter te midweghen van't Lack ofte Meyr (daer de Stadt van Mexico opghebout was) vier seer breede straten quamen/ cruysghe wijs/ diese grootelijcken verciede. Boven de Portalen der voorseyder deuren opte poorten/ stonden vier Goden ofte Beelden/ met de aengesichten nae de voorseyde straten toeghekeert. Ende tegens over de deure deser Tempel vā Vizlipuztli, stondē dertich trappē van dertich vademen lanck/ de welcke door een straet (die tusschen den omganck van de plaets ofte pant ende de selve trappen quam) afghescheyden waren. Op't bovenste van dese trappen/ was een wandel-plaets ofte plat van dertich voeten breet / altemael van Ciment ghemaeckt. Int midden van dese wandel-plaetse / stont een seer wel ghewrocht Pallissade van seer hooghe Boomen ofte Masten/ die alsoo op een rije ghestelt waren/ ontrent een vadem van den anderen verscheyden/ dese houten waren seer dick / ende altemael met pot-aerde bestreeckē/ ende met cleyne gaten daer in/ van onderen af/ tot d'opperste toppen toe / so quamender door de gaten van den eenen boom aen den anderen/ dunne roeden ofte speten/ aen de welcke veel dootshoofden van Menschen gereghen ofte gespeet waren / zijnde van de zijden doorghesteken/ hebbende elcke roede ofte spit/ twintich dootshoofden. Dese reghelen dootshoofden quamen van onderen af / tot het bovenste van de staken ofte boomen/ vol/ van de Pallissade ofte stercken/ van't eene eynt af/ tot het ander toe/ van so veel/ eñ vol van dootshoofden / dat het een verwonderinghe ende afgrijsen om sien was. Dese dootshoofden waren van den genen diese sacrificeerden/ want nae datse doodt waren/ ende t'vleesch ghegheten was/ so brachtense de dootshoofden ende leverdense aen de Ministren des Tempels, de welcke de selve alsdan daer by reghen ofte aen snoerden/ tot soo langhe datser van selfs in stucken afvielen/ en de droeghen oock altoos sorghe/ de vervallen plaetsen met andere nieuwe te vervullen. Int opperste van den Tempel, waren ghemaeckt twee dinghen ghelijck als Capellen / waer in stonden de twee Afgoden (ghelijck als ghesept is) van Vizlipuztli, ende sijn macker Tlalôc, welcke Capellen gmaeckt waren/ van uytgehouwen figueren/ ende stonden soo hoogh/ dat men (om daer boven by te comen) een steygher moeste opclimmen van hondert en twintich steenen trappen. Recht voor hare Cellen was een open plaets van veertich voeten int viercant / int midden van den welcken/ stont eenen opghe rechten steen / in de ghedaente van eenen scherpachtighen groenen Piramide, van vijf spannen hoogh/ de welcke daer ghestelt was/ om de Menschen te sacrificeren : Want alsser een Man met den rugghe opghewoppen worde/ soo dedet hem t'lijf ombuyghen / wordende alsdan alsoo opghesneden ende t'hert uyt het lijf ghetrocken/ als nae ghesept sal worden. Behalven desen / soo warender noch achte ofte neghen dusdanighe Tempelen in de Stadt van Mexico , de welcke al te samen dicht aen den anderen / binnen in een groot parck oft ommeringhel stonden / hebbende haer trappen/ ende plaetsen ofte panden met haer Cellen/ ofte slaepplaetsen int bysonder ende op haer selven/ waer van d'incomsten van sommighe nae't Westen stonden/ ander nae't Oosten/ ettelijcke int Noorden/ eenighe nae't Zuyden / ende die al te samen seer wel gewrocht/ met Thorens ende verscheyden gedaenten van Tinnen ende schilderijen / met veel steenen figueren / zijnde met groote ende breede stijlen bevestight. Dese Tempelen waren verscheyden Goden gededicceert ofte toegheeyghent. Maer na den Tempel van Vizlipuztli, so was die van den Afgod Tezcadipucâ, (t'welcke was den Godt der penitentien ende castijdinghen) seer hoogh ende heerlijck ghebout/ hebbende/ om daer in te climmen/ t'achtentich trappen : die volepnt zijnde / soo quamper een plat van

plat van hondert ende twintich voeten breet/ende dicht daer aen/een getapijte Zale met gordijnen van verscheyden coleuren ende wercken / hebbende een leeghe ende breede deure / die altoos met een sluyer bedeckt was / daer alleenlijcken de Priesters mochten door in gaen. Den gantschen Tempel was bewrocht met verscheyden Effigien ofte Afbeeltsels/ende uytghehouwen figueren/ die seer curieus ghemaeckt waren / want dese twee voorseyde Tempelen waren ghelijck als Cathedralen ofte Domkercken/zijnde alle d'ander/in respect van dese / ghelijck als Parochien ende Cluysen/ ende waren soo spacieus ende van soo veel Cellen ofte slaep-plaetsen/ dat daer in ghehouden wierden / d'Administratien/ Collegien/ Scholen/ende der Priesteren Huysbestinghe/als naemaels ghesept sal worden. Nu soo sal dit ghesepde ghenoech wesen/ om te verstaen de hoovaerdije des Duyvels/ende t'ongheluck van dat ellendige volck/ die met soo groote oncosten van hare goederen/arbeyt/ende leven/haren eygen vyant dienden/de welcke van henlieden anders niet en sochte/dan haer Zielen te verderven/ ende de Lichamen te vernielen / ende waren hier mede noch seer wel te vreden / hun dunckende (door't groot bedroch) datse groote ende machtighe Goden hadden / den welcken soo grooten dienste aengheboden wierden.

Het *14. Capittel.* Van de Priesters ende d'ampten diese bedienden.

ONder alle de Natien der Werelt/soo vint men Persoonen/die eyghentlijcke ghedeputeert zijn/tot den warachtighen ofte valschen Godts dienste/dienende de selve om te sacrificeeren/ende aen de Ghemeynte te verkondighen / t'ghene dat hen hare Goden bevelende zijn/van't welcke in Mexico een vreemde curieusheydt was/ ende naebootsende den Duyvel/t'ghebruyck van Godts Kercke/stelden van ghelijcken syn ordinantie van Opper ende Onder-Priesters/ende eenige als Acoliten, ander als Leviten.

Ende

Ende t'ghene dat my alder-meest verwondert heeft/ is/ dat den Duyvel noch tot in den naem toe/ den dienst Christi schijnt te willen usurperen ende nae hem trecken: Want d'oversten der Priesteren/ ghelijck of wy segghen wilden/ d'opper-Priesteren/ noemden de Mexicanen/ in hare oude tale/ Papas, (dat is in Spaensch ende Latijn/ Pausen te segghen) ghelijck als t'selve noch hedensdaeghs by hare Historien ende Ghetijde-Boecken blijckende is. De Priesters van Vizilipuztli volghden ofte erfden nae den ander en aen/ by geslachten van sekere Wijcken ofte gebuerten/ daer toe gedeputeert: Ende de Priesters van d'ander Afgoden/ wierden daer toe gheroepen/ ofte ten waer sake datse van haer jonckheyt af tot den Tempel gepresenteert waren. Den eeuwighen ofte ghestadighen dienst der Priesteren/ was/ d'Afgoden te bewieroocken/ t'welcke ghedaen wert viermaels int eenmael ofte in een natuerlijcke dach/ te weten/ d'eerste mael int opcomen van den dach/ ten tweeden des middaeghs/ ten derden int ondergaē van de Son/ de vierde mael des middernachts/ ter welcker urē/ alle de Digniteyten des Tempels opstonden/ ende bliesen ofte speelden (in de plaets van Clocken) op Basuynen/ groote Kinckhoorns/ ende op Fluytkens/ spelende alsoo een goede poos/ een maeblich gheluyt. Het spelen volepnt zijnde/ quam den ghenen/ die't syn werck was/ uyt/ ghecleet zijnde met een wit habijt/ gelijck als een Dalmatijck, hebbende in de eene hant een Wierooch-vat vol gloeyende kolen/ welcke kolen hy uyt een vier-test nam/ die ghestadelijcken voor den Altaer stont en brande/ ende in d'ander hant een Beurse ofte Tas vol Wierooch/ daer hy t'Wierooch uyt nam/ ende int Wierooch-vat wierp/ ende comende daer den Afgodt stont/ so bewieroochte hy hem met grooter eerbiedinge. Dit gedaen wesende/ nam hy eenen doeck eñ maecte den Altaer eñ de gordijnen daer met schoon/ alsdan so gingense al te samen op een plaets by den anderē/ alwaer sy een seer wreede eñ straffe penitentie deden/ slaende eñ geesselende hen selven soo seer/ datter t'bloet na volgde/ in sulcker voegen als geseyt sal worden/ so wanneer dat wy tracteren sullen van de penitentie die dē Duyvel aen den synē onderwesen heeft. Daer en mochte niemant in dese Metten van de middernacht ghebreken/ ende daer en mocht oock anders niemandt in de sacrificien verstaen/ dan allenlijcken de Priesters/ te weten/ een yeghelijck nae syn Graet ende Digniteyt. Preeckten van ghelijcken/ op sekere Feestdaghen voor't Volck/ ghelijck als int tracteren van't selve/ geseyt sal worden. Hadden hare Renten/ als oock menichte van Offrande die hen ghegeven werden. Nu van de salvinghe daerse met tot Priesters ghewijet wierden/ sal van ghelijcken daer nae ghehandelt worden. In Peru soo onderhieldense haer van de Erven/ die men de Chacaras noemt/ haerder Goden/ de welcke veel ende seer rijck waren.

Het 15. Capittel. Van de Cloosters der jonghe Dochteren, die de Duyvel tot sijnen dienste geinventeert heeft.

Soo ghelijck als het leven der Religieusen (de welcke als naevolghers van Iesu Christo, ende syn ghebenedijde Apostelen/ van so veel Godtsdienst Knechten ende Maeghden/ in de Heylighe Kercke/ voor goet bekent ende gheprofesseert) een soo aengenamen dinc is/ in d'ooghen des Goddelijcken Majesteyts, ende daer synen heylighen Naem so seer door gheeert/ ende syn Kercke met verciert wort: Alsoo heeft oock den Vader der leughenen ghesocht t'selve nae te bootsen/ om op een sekere maniere/ competentie ofte teghenstrijdt te hebben/ ende te maecken dat syn Ministren haer oock in strengicheyde ende observantie uytmunten mochten. Daer waren in Peru veel Cloosters van jonge

Dochters ofte Maeghden/ want en mochte daer andersins niet ontfanghen worden: hadden ten minsten in elcke Provincie een Clooster/ in de welcke twee sorten van Vrouwen waren/ te weten/ eenighe Oude/ diese Mamacônas noemden/ dienende tot onderwijsinge van d'ander: d'andere waren jonge meyskens/ de welcke daer eenen sekeren tijt/ in onthouden/ ende daer nae voor hare Goden/ ofte voor den Inga uytgetrocken worden. Dit Huys ofte Clooster worde gheheeten Allaguâci, dat is ghesept/ t'Huys der uytghelesen/ ende elck Clooster hadde syn Vicarius ofte Gouverneur/ gheheeten Appopânaca, den welcken authoriteyt ende macht hadde/ om daer toe soodanighen uyt te kiesen als hy wilde/ t'zy van wat qualiteyt datse mochten wesen/ zijnde van onder de acht Jaren/ ende alsse hem maer van goeder ghedaenten ende gheschicktheyt dochten te wesen. Dese daer aldus in gesloten wesende/ worden van de Mamacônas onderwesen in verscheyden dinghen/ die tot s' Menschen leven van noode zijn als oock in de Godtsdiensten ende Ceremonien van haerlieder Goden/ alsdan so worden se van hier uytgetrocken (zijnde boven de veerthien Jaren oudt) ende met grooter opsicht ende goeder bewaringhe nae 't Hoff ghesonden/ van de welcke alsdan eelijcke gedeputeert wierden om in de Guacas ofte Beedthuysen ende Heylichdommen te dienen/ ende een eeuwighe Maegdom t'onderhouden. Andere gehuyscktense voor d'ordinarische sacrificien/ die daer van Maeghden ghedaen worden/ ende eenighe andere voor extraordinarische/ als voor de gesontheyt/ t'overlijden ofte Oorloghen des Ingas. Van ghelijcken een deel voor des Ingas Wijven ofte Boelen/ ende voor syn ander Vrienden ende Capiteynen/ die hyse gheven wilde/ waer mede hy haer een groote vereeringhe dede/ dese verdeelinghe worde aldus alle Jaers ghedaen. Voor 't onderhout van dese Cloosters (de welcke een groote menichte van Maeghden hadden) soo warender Renten ende eyghen Erven/ van welcker vruchten sy voorsien ende onderhouden wierden. Ten was gheenich van de Vaders gheoorloft/ haer Dochters te moghen weygheren/ alsse van den Appopanâca geeyscht wierden/ om in de voorseyde Cloosters ghebracht ende opghesloten te worden: Jae dat meer is/ daer warender veel die haer Dochters uyt haer selven ende met een vrye wille aenboden ende daer toe presenteerden/ meynende een groote verdienste te verwerven/ alsse voor den Inga gesacrificeert wierden. Soo daer ghevonden wierdt datter eenighe van de Mamacônas ofte Acllas (in verminderinghe van haer eere) te buyten ghegaen hadde/ soo was de castijdinghe onwederroepelijck/ van levent begraven/ ofte andersins wreedelijcken omghebrocht te worden. In Mexico soo hadde den Duyvel van ghelijcken syn maniere van Nonnen/ al hoe wel dat haerlieder Professie ende Heylichmakinghe maer voor een Jaer alleen en duerde/ t'welcke was op dese maniere/ te weten/ daer stonden binnen in dat groote besteck ofte parck (dat boven verhaelt is) in den principaelsten Tempel, twee Huysen teghens den anderen over/ van beslóten Religieusen/ waer van t'eene van Mans/ ende t'ander van Vrou-Persoonen was. In dat van de Vrouwen/ waren alleenlijck Maeghden ofte Jonghe Dochters van de twaelf tot de derthien Jaren/ de welcke ghenaemt wierden/ de Dochters der Penitentie/ ende waren in ghelijcken ghetal als de Mans persoonen/ leefden in reynicheyt ende opghesloten/ ghelijck als Maeghden die ghedeputeert waren tot den dienste van haren Godt. D'exercitie diese hadden/ was den Tempel te vaghen ende te besprenghen/ ende alle morghens den Afgodt ende syn Ministers t'eten te bereyden ende te koken/ van het ghene dat de Religieusen van d'Aelmoessen vergaert hadden. De spijse diese voor den Afgodt toemaeckten/ waren cleyne Coeckskens in de ghedaenten als handen en de voeten/ met noch andere ghedraeyde crakelinghen/ makende by 't selve broot/ sekere composten/ t'welcke sy alsoo den Afgodt daghelijckx voorstelden/ dat alsdan van syn

Priesters

Priesters opghegheten worde / soo ghelijck als Daniel van die van Bel is verhalende. *Dan. 14.* Dese Dochters wierden eerst gheschoren / laten de daer nae het hayr wassen tot op eenen secker en tijdt: stonden van ghelijcken des Middernachts op / om de Metten van d'Afgoden (die daer altoos gedaen wierden) te singhen / waer in sy de selve exercitien hadden / als de Religieuse Mans. Hadden oock haer Abdissen, diese te werck stelden / int maecken van de ghewrochte doecken / van alderhande wercken ende besticksels / tot een ornament ende verciersel der Afgoden ende Tempels. De cleederen diese ghemeynlijcken droeghen / waren t'eenemael wit / sonder eenighe colour / ofte daer yet op te hebben. Deden van ghelijcken des middernachts haer Penitentien / met haer te sacrificeren ende te geesselen / als oock haer te wonden aen de puncten van't bovenste der ooren / ende t'bloet datser also uyt trocken / plackten se haer op de kaken ende wanghen van't aensicht / ende hadden binnen in haer vertreck-Camer / eenen Back / daer se haer daer nae van't bloet afwiesschen. Leefden eerlijck ende in cuyscheyt / ende soo se bevonden / dat haer yemant te buyten ghegaen hadde / al waert schoon maer in een cleyne saecke / moest terstondt / sonder eenighe remissie / sterven / segghende datse t'huys van haren God ontwijet hadde. De voorsegginghe ofte teycken diese hadden van eenich van soodanighe overtredinghe gheschiet te wesen / was soo wanneer datse in de Capel van haren Afgodt eenighe Rat saghen loopen / ofte Vleer-Muys vlieghen / ofte datse eenighe van syn Slupers ofte Doecken ghecnaeght hadden: Want seyden / dat soo daer gheen schandael ofte misbruyck gheschiet waer gheweest / soo en soude hem oock de Ratte ofte Vleer-Muys niet hebben dorven verstouten / om soodanigen onbeleeftheydt te toonen / ende hier uyt namense oorsaecke / ondersoeckinghe te doen. Ende soo se by aventuere de delinquante quamen te betrapen / al waert datse noch soo vermaent was / moest op de staende voet sterven. In dit Clooster en wierden anders geen Maeghden toeghelaten in te comen / dan zijnde uyt een van de ses Wijcken ofte Ghebuerten / die tot den selven effecte bestemt waren. Dese besluytinghe duerde aldus / als gheseyt is / een Jaer tijdts / welcken tijdt sy / ofte haer Ouders / beloftenis ghedaen hadden / den Afgodt op de selve maniere te dienen / ende van daer so quamense weder uyt / om te moghen Houwelicken. Dit selve van dese Maeghden / als oock van die van Peru, heeft eenighe ghelijckenisse met de Virgines Vestales van Roome / daer ons de Historie-Schrijvers van vermelden. Ende op dat men verstaen mach / waerom dat den Duyvel soo heerlijckheydt ghehadt heeft / ghedient te worden van Persoonen / die de reynicheydt ende kuyscheyt bewaren / soo is te weten / dat het selve niet gheweest en is / om dat hy een welbehagen in de reynicheydt heeft / (dewijle dat hy van syn selven een onreyn Gheest is) maer is om daer mede den oppersten Godt (in alle manieren daer hy can ende mach / dese glorie / van hem te laten dienen / in volcomen reynicheyt / afhandich te maken.

Het 16. Capittel. Van de Cloosteren der Religieusen, die den Duyvel voor syn superstitien heeft.

HEt is een dinck dat seer bekent is (door Brieven der Vaders van ons gheselschap / gheschreven uyt Iapan) hoe groote menichte van Religieusen (dese Bonsos noemen) dat men in de selve Landen heeft / als oock van hare costuymen / superstitien ende leughenen / waerom niet noodich is / 'tselve op een niew te verhalen. Van de Bonsos ofte Religieusen van China, refereren de Vaders / die daer in't Lant gheweest hebben / hoe datter verscheyden sorten ofte Oorden van zijn / van de welcke eenighe witte habijten met Bonetten draghen: Andere hebben swarte Cleederen sonder Bonetten / als oock sonder hayr / ende datse in't ghemeyn weynich gheacht zijn / ende worden van de Mandarijnen ofte Magistraten soo wel ghestraft ende gegeesselt / als alle t'ander volck. Doen Professie van gheen vleesch / visch / noch eenich dinck dat leven ghehadt heeft / te eten / dan alleenlijcken Rijs ende Cruyderen / doch eten in't heymelijcken alle dinck / ende zijn argher als 't ghemeyne volck. De Religieusen van't Hof / te weten / van die in Paquin woonen / seyt men seer gheacht te wesen. De Mandarijnen gaen gemeynelijcken in de Varellen ofte Conventen van de voorschreven Monicken haer vermakelijckheydt ende tijt-verdrijf nemen / ende comen daer bynaest altoos weder beschoncken ofte droncken uyt. De voorschreven Cloosters staen ordinaris buyten de Steden / ende in de Steden hebbense de Tempelen ofte Kercken / maer wat beroerende is / d'Afgoden ende Tempelen, maeckender in China weynich were af / want de Mandarijnen hebben luttel curieusheydts met d'Afgoden / ende houdense voor een spotternije / noch en ghelooven oock nauwelijcx datter een ander leven noch een ander Paradijs is / dan t'Officie van Mandarijn ofte Magistraet te hebben / noch oock datter een ander Hel is / als de Ghevanghen-Huysen daer sy de delinquenten ofte misdadighers in doen stellen: Ende segghen dat het noodich is / t'ghemeyne volck met Afgoderije t'onderhouden / ghelijck als het selve door den Philosoph / van den lieder Gouverneurs / aenghewesen wort. Dit was oock van ghelijcken / in de Schrifture / een maniere van excuse / die Aaron gaf / van't gulde Kalf dat hy ghemaeckt hadde / des niet te min / soo hebben de Chinen altoos voor een maniere te hebben / int achterste van hare Schepen / in Capellekens / die daer toe ghemaeckt zijn / een ghesneden Beeldt / van eener Maghets ofte Vrouwen Figuere / de welcke gheseten is in een stoel / hebbende twee Chinen voor haer neder ghecnielt / in maniere ghelijck als Enghelen / voor 't welcke sy nacht ende dach een ontsteken licht hebben hanghen / ende ten tijden datse t'zeyl willen gaen / soo doense t'selve Beelt veel sacrificien aen / ende dat / met veel Ceremonien ende gheruchs van Trommelen / Clocken / ende Vier-Pijlen te schieten / etc. Nu comende tot de Religieusen / soo en weet ick niet / datter in Peru een eyghen huys geweest is / daer hen Religieuse Mans by den anderen onthouden hebben. Van ander Priesters ende Tooveraers warender ontallijcken veel / maer eyghentlijcke Observantie / daerse / soo't schijnt / van den Duyvel ingheestelt moet wesen / was in Mexico, want aldaer waren / int begrijp des grooten Tempels, twee Cloosters / gelijck als boven gheroert is / te weten / een van jonghe Dochters ofte Maeghden / daer van ghesepdt is / ende een ander van jonge Gesellen / van de achthien tot de twintich Jaren / de welcke Religieusen ghenaemt wierden: Dese droeghen cruynen op't hooft / gelijck als Monicken / hebbende evenwel t'hayr een weynich langher / comende tot half weghen d'ooren / uytgesondert datse t'hayr / recht op den top van't hooft / ontrent vier vingeren breet / soo lanck lieten wassen /

Arist. 12. en Methaph.

Exod. 32.

wassen/dat hen achter over den rugghe heen quam/ghelijck als een vlecht / t'welcke sy oock alsoo ghevlechtet ende opghevlecht droeghen. Dese jonghe Ghesellen/de welcke in den Tempel van Vizlipuzli dienden/leefden in armoede ende kuyschept/ doende t'Officie van Leviten, want administreerden de Priesters ende Digniteyten des Tempels, van de Wieroock-Vaten ende t'licht te verschaffen/ de cleederen waer te nemen/ de Ghewijede plaetsen te reynighen/ende t'Barn-hout by te brenghen/ op datter altijts ontsteken vier in Godts vyertest mochte wesen/t'welcke diende in de plaets van een Lampe/die ghestadich voor den Altaer des Afgodts stont te branden. Behalven dese jonghe Ghesellen/soo waerender noch ander Jongers/de welcke waren ghelijck als jonghe Apen/ dese dienden voor de hantreyckende dingen/als om den Tempel met groenichept/Cruyden/ Roosen ende Biesen te besteken ende bestropen / de Priesters hant-water te geven/de scheermessen ofte vlijmen (die tot de sacrificien gebesicht werden) te wetten ende bereyt te maken/te gaen met den genen die d'aelmoessen eyschten) om d'offeranden te dragen. Alle dese voorseyde hadden hare Oversten/daerse onder stonden/ende leefden met so grooten eerbaerheyt/dat so wanneer datse int openbaer quamen/daer eenighe Vrouwen ontrent waren / soo neyghdense de hoofden met het gesicht nae der aerden toe / sonder haer te dorven verstouten die eens op te sien om de selve aen te sien / droegen voorhalsen/deeden die gelijck als Netten gebrept waren. Dese Convent-Jonghers hadden oorlof om door de Stadt d'aelmoessen te gaen bidden by de Ghebuerten/ende ginghen vier en vier/ende ses en ses t'samen / met eenen verslaghen ende ootmoedighen Geest: Ende so wanneer datmense niet en gaf/so wast hen georlooft te mogen gaen op de Ackeren ende Zaey-Landen/om soo veel Koorn-aeren ofte granen te plucken/alsse van doen hadden/sonder datter den Eygenaer yet teghens mochte seggen/ofte int minste beletten dorst/hadden de selve oorlof/ om dieswille datse in armoede leefden/ sonder eenighe Renten meer te hebben als d'aelmoessen. Daer en mochtender boven de vijftich niet wesen/hadden hare exercitien in penitentien te doen/ ende des middernachts op te staen/ om op de Basuynen ende Kinckhoorns te spelen/om t'volck te wecken / ende bewaeckten oock den Afgodt by quartieren ofte beurten/om t'vier/dat voor den Altaer brande/ niet te laten uytgaen: namen oock t'Wieroocks-Vat waer-mede de Priesters den Afgodt/ des middernachts ende ander tijden/ met bewieroockten. Dese waren d'oversten seer onderdanich ende gehoorsaem/sonder datse int minste haer bevel te buyten ginghen/ende nae dat de Priesters des middernachts t'Wieroocken voleynt hadden/so gingen hen dese op een bysondere plaets sacrificeren/haer t'bloet met scherpe punten uyt de wangen treckende ende t'bloet datser alsoo uyt creghen/streckense op de slapen van't hooft / tot beneden d'ooren. Dese sacrificie ghedaen wesende / gingen sy hen terstont in een Lack ofte besloten Water wasschen. De Jonghers en bestreken haer met gheen Betumen op de hoofden noch aen de Lichamen/ghelijck als de Priesters deden/ ende hare cleederen waren van een geweest werck/dat daer gemaect wort/van een seer ruyich ende grof wit tuych. Dese exercitie ende strengicheyt/van penitentie te doen duerde hen alsoo een gantsch Jaer over/in welcken tijt sy met grooter abstinentie ende demoedicheyt leefden/t'welcke voorwaer om te verwonderen is/hoe dat de valsche opinie der Religie so veel met dese Jongers ende Dochters vermochte/datse met so grooten strengicheyt in des Satans dienste deden / t'gene dat van velen van den onsen niet gedaen en wort/in den dienste des alderopperste Godt: t'welcke een swaere verwarringe is/ voor den genen/ die met een weynich penitentie diese doen/ seer opgeblasen en wel in haer schik zijn. Doch dewijle dat de selve exercitie/niet voor altoos/maer alleenlijc voor een Jaer was/so maeckten sy t'selve wat lijdelijcker te wesen.

Het 17. *Capittel.* Van de Penitentien ende strengicheydt die d'Indianen, door s'Duyvels ingheven, gebruyckt hebben.

NU de wijle dat wy op dit bestek ghecomen zijn/ soo salt goet wesen de vervloeckte hooveerdighe des Satans t'openbaren/ om die eenichsins te doen sincken/ende onse traegheyt te verwacKeren/ tot den dienste des oppersten Godts: Soo laet ons dan yet segghen/ van de strenghe ende vreemde Penitentien die dit ellendige volck/ door
3. Reg. 18. des Duyvels ingheven/ ghebruyckt hebben/ ghelijck als de valsche Propheten van Baal die hen selven met lancetten wonden/ ende bloet upttrocken/ ende soo gelijck als
Psal. 105. die den onreynen Beelfegor hare Sonen ende Dochteren sacrificeerden ofte opofferden
Num. 25. ende die door 't vier lieten gaen/ghelijck alst de heylighe Schriftuere getuyghende
4. Reg. 21. is: Want den Satan is altoos een groot vrient gheweest/ om op groote costen der Menschen ghedient te worden. Wy hebben hier vooren ghesept/ hoe dat de Priesters ende Religieusen des middernachts opstonden/ ende nae dat de Priesters alsdan den Afgodt bewierooct hadden/ soo ginghen sy/ ghelijck als de Digniteyten ofte Superintendenten des Tempels, op een sekere breede plaets ofte Choor/ daer veel bancken ofte setels waren/ alwaer sy hen ter neder stelden/ nemende elck een Puya van Mangey, ('t welcke is ghelijck als een elssen/ scherpe priem/ ofte een ander soorte van lancetten ofte vlimen/ waer mede sy haer door de kuyten ofte braden van de beenen/ dicht aen de schenen doorstaken/ daer alsoo veel bloets upttreckende/ met het welcke sy de slapen van't hooft bestreken/ ende met de reste van't bloet/ doopten ofte wiesschen sy de lancetten ofte elssen/ de welcke sy daer nae tusschen de tinnen ofte ghevels van de plaets leyden/ steckende de selve in ronde Globen ofte bollen/ die van strop ghemaeckt waren/ op datse van alle man ghesien/ ende (de penitentie/ diese voor de Ghemeynte deden/) verstaen mochte werden: Wiesschen hen van 'tselve bloet/ in een Lack ofte besloten water/ dat hier toe geordineert was: 'twelcke ghenaemt wiert Ezapan, dat is soo veel als bloedich water ghesept. Daer was een groote menichte van dese lancetten ofte elssen/ in den Tempel/ want en mochten gheen twee maels dienen/ dan moesten elcke reyse weer nieuwe wesen. Behalven 'tselve/ soo hadden dese Priesters ende Religieusen noch groote Vasten-daghen/ ghelijck als daer was/ vijf ende thien dagen achter een te vasten/ alsser eenighe principale Feest-daghen voor handen waren/ zijnde de selve ghelijck als Quatuor tempora, Onderhielden de Continentie ofte kuyscheyt soo strengheiijck/ datter veel van dien (om niet te vallen in eenighe swackheyt des vleesch) haer manlijckheden overmidts splouden/ soeckende duysenderley middelen haer impotent te maken/ om haer Goden niet te vertoornen/ ende droncken oock geen Wijn/ ende sliepen seer weynich/ want haer meeste exercitie was by nacht/ deden hen selven/ ende dat/ door den Duyvel/ groote wreetheden ende martirisatie aen/ ende dit altemael/ om datmense voor groote vasters ende boetdoenders soude houden. Hadden voor een maniere/ hen met gheknoopte coorden te disciplineren ofte geesselen. In de Processie ofte Feeste/ diese den Afgodt Tezcatlipuca aen deden/ (welcke was/ als vooren gesept is/ den Godt der penitentien) soo en geesselden hen niet alleen de Priesters/ maer de gantsche Ghemeynte/ ende alle 't volck [illegible] haer van ghelijcken/ want alsdan soo haddense al te samen nieuwe coorden in de handen/ ende dat/ van een Vadem lanck/ de welcke ghemaeckt waren van't Hennep van Mangey, hebbende een knoop aen't eynde/ waer mede sy haer wel dapper ende lustich te keer ginghen/ slaende van

de van

de van over de schouderen op den rugghe. Tot dese Feeste soo hielpen haer de Priesters met vasten/ ende dat/ vijf daghẽ aen den anderen/ maer eens daeghs etende/ zijnde van haer Huysvrouwen afghesondert/ sonder datse in de voorseyde vijf daghen eens uyt den Tempel quamen/ haer met de voorseyde cooiden wel dapper ende dicht geesselende. Van de Penitentien ende d'excessive strengicheydt/ die de Bonsos ghebruyckten/ zijn ons de Brieven der Vaders van 't gheselschap Iesu, (diese uyt Indien gheschreven hebben) breedelijck handelende/ hoe wel dat het selve al te samen altoos gesophistiqueert heeft gheweest/ ende meer gheschiet is om t'welstaens/ als om de waerheyts wille. In Peru soo moeste alle het volck twee daghen lanck vasten/ teghens de Feeste van Ytu, die seer groot was/ in welcken tijdt sy haer Wijven niet eens aen en raeckten/ noch en aten oock gheenich dinck met Sout noch Axi, noch en droncken gheen Chicha, op welcke maniere sy dickwils vasteden. Ende voor sekere sonden/ soo deden sy de penitentie/ van haer te gheesselen/ met strenghe netelen/ ende ander tijden/ malcanderen met een sekere steen/ een hoop slaghen op den rugghe te gheven. Op sommighe plaetsen soo vertrecken haer sommighe van dit verblint volck (ende dat/ door ingheving he des Duyvels) op wilde ende woeste Ghebergten/ alwaerse haer een langhen tijdt onthielden/ ende een ghestrengh leven leyden. Somwijlen soo sacrificeerense hen/ ende worpen haer selven van een hooghe Steenrotse af/ datse in stucken vallen/ t'welcke al te mael anders niet en zijn/ als valstricken/ van den ghenen/ die gheenich dinck liever siet ende meer bemint/ als t'verlies ende schade der Menschen.

Het 18. Capittel. Van de Sacrificien die d'Indianen aen den Duyvel deden, ende van wat dinghen.

Net gene daer den Vyant/ Godt ende der Menschen/ altoos syn archeyt ende listicheydt in bewesen heeft/ is ghewest in de veelheyt ende verscheydenheyt der offranden ende sacrificien/ de welcke hy tot syner Afgoderye/ den ongeloovighen onderwesen heeft. Ende soo ghelijck als de substantie der creatueren/ in Godes dienste ende stichtinge consumeren/ een wonderbaerlijcke acte ende eyghenschappe der Religie is/ om dat het selve de sacrificie is/ alsoo heeft oock den Vader der leughenen gheinventeert/ dat men hem/ als Autheur ende Heere/ Godts creatueren soude sacrificeren ende op offeren. D'eerste soorte van sacrificien/ die de Menschen ghebruyckten/ was seer slecht ende eenvoudich/ offerende Cain van de Vruchten der Aerden/ ende Abel van 't beste van syn Vee/ t'welcke van ghelijcken daer nae van Noë, Abraham, ende d'ander Patriarchen ghedaen wiert/ tot der tijt toe/ dat haer van Moyse ghegeven wierden/ t'langhe Ceremoniael Boeck der Leviten, daer so veelderley soorten ende verscheydenheyde van sacrificien in voorghestelt worden/ als oock door verscheyden handelinghen/ ende van verscheyden dinghen/ ende met verscheyden Ceremonien: Alsoo heeft hem oock den Satan/ onder sommighe Natien/ wel laten bevallen/ haer t'onderrichten/ datse hem sacrificeren souden van 't ghene datse hebben/ t'zy hoe dat het soude moghen wesen. Onder anderen heeft hy hem soo veel te buyten ghegaen/ in haer te gheven menichte van Wetten/ Ceremonien ende Observantien/ dat het een dinck om verwonderen is/ soo dat hy hem hier in claerlijcken vertoont/ d'oude Wet te willen naebootsen/ ende in veel dinghen de selve Ceremonien te willen usurperen oft nae hem trecken. So moghen wy alle de ghene die dese ongheloovighen ghebruyckt hebben/ reduceren tot drie soorten van sacrificien/ te weten/ d'eene van de dinghen die sonder ghevoelen zijn/

Genes. 8.

Genes. 15.

d'andere

d'ander van de Ghedierten/ende de derde van de Menschen. In Peru haddense noch een ghebruyck te offeren Coca, dat onder haer een seer gheacht cruyt is: Mays, t'welcke haer Cooren is/ gecolueerde pluymen: Chaquirâ, van haer Mollo gheheeten: Zee-schulpen/ende somwijlen oock Gout ende Silver/daer sy eenighe figueren van Ghedierten af maeckten: Van ghelijcken fijne Lakenen van Cumbi, welriekent ghewrocht hout/ende seer ordinaris ghebrandt smeer ofte talck: Dese offranden ofte sacrificien worden ghedaen om goet weder ende ghewas te crijghen/ ofte om ghesontheydt/ ofte om haer van eenighe perijckelen ende qualen te bevrijden. In de tweede soorte/ soo waren hen ieder ordinarische sacrificien van Cuies, t'welcke zijn Ghedierten ghelijck als cleyne padden/ die d'Indianen oock wel eten: Ende in saecken van importantien ende wel ghestelde persoonen aengaende/ soo offerden sy Schapen van't Lant/ofte Pacos,(soo wel gewolde als slechtharighe)ende hadden een groot opsicht ende aenmerckinghe op't getal/ in de coleuren/ als oock op de tijden/ waer mede sy wonderlijcke Ceremonien oprechteden. De maniere die d'Indianen (nae haer oude Ceremonien) ghebruyckten/ om eenighe groote ofte cleyne Vee te dooden/ is de selve van die van de witte Mooren/ diese de Alquible hieten/dat is de Vee ofte t'Schaep op de rechter arm te leggen/ ende hem d'ooghen nae de Son te keeren/ sprekende sekere woorden/ nae de ghedaente van de Vee diese dooden/ want soose van een bonte ende beplackte coleur was/ soo wierden de woorden gedirigeert ofte ghesonden tot den Chuquilla, ofte Donder/ om gheen ghebreck van Water te hebben: Ende soo't wit ende slechtharich was/ soo wiert het de Son toegeeyghent/met andere woorden/ ende zijnde wollich/ met andere/ op dat hy haer wilde lichten ende voetsel gheven: Soo't nu een Guanaco was/dat is ghelijck als grauachtich/ so wierden de sacrificien gededicieert aen den Viracocha. Ende in Cusco, so wierden daer/met dese Ceremonien/ alle daeghs een slechtharich Schaep opgeoffert/voor de Son/t'welcke gehaant wiert met een root Hemdt-rock aen/ worpende int branden sekere Corfkens met Coca, int vier/(t'welcke sy Villacaronca noemden.) Ende om dese sacrificien te doen/ so haddense een uytghesondert Volck ende Vee die daer toe Gedeputeert waren/ sonder yewers anders toe te dienen. Sacrificeerden van ghelijcken Voghelen/ hoewel dat dit in Peru soo ghemeyn niet en was/ als in Mexico, daer't sacrificie van de Quartels seer ordinaris was. Die van Peru sacrificeerden uyt de Puna, (alsoo noemense aldaer de woeste plaetsen) alsse pewers ten Oorlogh souden gaen/ om daer mede de machte der Guacas ofte Goden/ van henlieder tegenparthye te doen verminderen. Dese sacrificien wierden ghenaemt Cuzcovicça ofte Contevicça, of oock Huallavicça of Sopavicça, welcke ghedaen wierden op dese maniere. te weten/ namen veelderley soorten van ghevogelte uyt de Puna, ende vergaerden veel bijstelich ofte doornich hout/ genaemt Ganlli, ende t'selve ontsteken zijnde/ soo leydense alle de Voghels by een/ welcke versamelinghe sy Quiço hieten/ende wierpense alsoo int vier/ om het welcke d'Officianten van de sacrificie rontsom ginghen/ met sekere ronde ende cantighe steenen/ op de welcke gheschildert stonden/ veel Slangen/ Leeuwen/ Padden ende Tygers/ seggende Vsachum, dat is soo veel ghesept/ als wilt ons Victorie wel laten ghelucken/ ende noch andere woorden/ waer mede sy seyden/ laet de crachten der Guacas onser vyanden te niet ende verloren wesen: Ende brachten alsdan noch eenighe swarte Schapen voor den dach/ die etlijcke daghen sonder eten hadden opghesloten gheweest/ de welcke ghenoemt worden Vrcu: Ende int dooden van de selve/ soo seydense/ dat soo ghelijck als de herten van dese Beesten verslaut ende crachteloos waren/ datse alsoo oock haerlieder wederparthye wilden verslauwen eñ crachteloos maken. Eñ soose in dese schapẽ vernamen/ een seker vleesch/ t'welcke achter aen't herte hangt/ met het vasten ende voorleden

ghevanghenis/

ghevanghenis/niet gheconsumeert ofte verdwenen en was/soo hielden sy't voor een quade voorsegginghe ofte Prognosticatie. Brachten oock sekere swarte Honden/ghenaemt Apurucos, de welcke sy dooden/ende op een vlack Veldt neer wierpen/doende als dan 't vleesch van de selve/aen een sekere sorte van volck (met sekere Ceremonien) op eten. Dese Sacrificie deden sy van ghelijcken / op dat den Ingas met gheen fenijn ofte vergift beschadicht en soude worden: Ende om dit te doen/soo vastense van den morghenstont af/tot datse de sterren saghen / als dan soo atense den buyck vol / ende braesten/nae der witte Mooren usantie. Dese Sacrificie was d'alder aenghenaemste/ van teghens der Opersten Goden/ende hoe wel dat het selve hedensdaeghs meestendeel te niet is/door dien dat d'oorloghen gheslist zijn/soo isser niet teghenstaende noch al eenich spoor (ende dat niet weynich) by de ghemeyne Indianen afghebleven/soo wanneer datse bysondere questien uytstaende hebben/ofte datse by de Caciques (dat zijn de Heeren) ofte onder de Dorpen ende Vlecken/eenich verschil teghens den anderen hebben. Item / sacrificeerden van ghelijcken Zee-schelpen/diese aldaer Mollo noemen/de welcke sy aen de Fonteynen ende vloeyende Beken offerden/segghende dat de Schelpen de Kinderen van de Zee waren/ende dat de Zee / Moeder van alle de Wateren was. Hebben (nae datse van coleur zijn) verscheyden namen / waerom sy haer oock tot verscheyden effecten dienen. Ghebruyckten van dese Zee-schelpen by naest in alle manieren van Sacrificien. Ende daer zijn hedensdaeghs noch sommighe/ die de ghemalen Mollo ofte Schelpen door een superstitie / in de Chicha (het welcke haren dranck is) doen. Hadden oock ghedeputeerde Indianen gheordineert / die de Sacrificien ofte offranden deden/door de vloeyende Beken ofte af-wateringhen / die door de Vlecken ende Charcas, ofte Bou-landen heen liepen/ 't welcke gedaen worde/ soo haest als de selve bezaeyt waren/op datse niet en wilden op-houden van loopen/ ende de selve te begieten. Dese sacrificien wierden door de Waerseggers/by loten uyt ghekoren/ 't welcke ghedaen zijnde/soo wordender van de Contributie der Ghemeynte/alle 'tghene vergadert datter ghesacrificeert soude werden/ende alsoo gelevert aen den ghenen die de last hadden om de selve Sacrificien te doen/ de welcke sy deden in't beginsel van den Winter/dat is soo wanneer dat de Fonteynen / vloeyende Beken/ ende Rivieren beginnen te wassen / ende hoogh te worden / door de vochtigheyt des tijts / 't welcke sy hare Sacrificien toe schreven: Maer de Fonteynen ende Water-beken der onbewoonde plaetsen/en dedense gheen Sacrificie aen. Dese veneratie ofte eerbiedinghe aen de spruytende Wateren/Fonteynen/Beken / doorloopende Wateren ofte Rivieren/die door de Vlecken ofte Bou-landen heen loopen/ is haer noch hedensdaeghs aenghebleven: Houden van ghelijcken in eeren/de Fonteynen ende Rivieren der onbewoonde plaetsen/ende de Contreye daer twee Rivieren in den anderen loopen/en haer vermenghen ofte ghemoeten/doense een bysondere eerbiedinghe ende veneratie aen/want wasschen haer aldaer om van eenighe ghebreken te ghenesen/nae datse haer eerst wel bestreken ofte besmeert hebben met Meel van Mays ofte van ander dinghen/daer noch andere verscheyden Ceremonien by doende / 't welcke sy van ghelijcken in Badt-stoven doen.

Het 19. Capittel. Van de Sacrificien diese van Menschen deden.

Maer het gene dat in't ongeluck van dit ellendich volck aldermeest te beclaghen is/ was den Tribuyt diese aen den Duyvel betaelden/ in't sacrificeeren der Menschen (die nae Godts Beeldt gemaeckt ende gheschapen waren/ om van Godt te genieten) diese hem op-offerden. Heeft onder veel Natien een ghebruyck gheweest/ datse (om haer lieder overledenen te geleyden) ghedoodt hebben de persoonen die haer alder aenghenaemst waren/ ende den genen daerse/ naer haer goet-duncken/ in de ander Werelt alderbest af ghedient souden mogen wesen/ ghelijck als voren geseyt is. Behalven dese occasie/ soo haddense in Peru een usantie/ kinderen van de vier tot de thien Jaren toe/ te sacrificeeren/ zijnde 'tmeestendeel des selven/ in saken die den Inga beroerende waren/ gelijck als in syn siecktẽn ende cranckheden/ om ghesontheyt te verwerven / als oock soo wanneer dat hy ten oorloch troch/ om victorie te vercrijghen. Ende soo wanneer datse den nieuwen Inga den quast ofte quispel gaven / 'twelcke des Coninckx teycken was/ ghelijck als alhier den Scepter ofte Croon/ sacrificeerden in de selve solemniteyt/ 'tghetal van twee hondert Kinderen/ ende dat/ van de vier tot de thien Jaren toe/ een hardt ende onmenschelijck spectakel. De maniere van de selve te sacrificeeren/ was/ die te verwoggen/ ende met sekere grim-aensichten ende Ceremonien te begraven. Op andere tijden/ soo onthalsdense/ ende bestreken haer met het bloet des selven/ van't eene oor tot aen't ander. Sacrificeerden van gelijcken jonge Dochters ofte Maeghden van de ghene die men den Inga uyt de Cloosteren (daer wy hier voren af ghehandelt hebben) brachte. Daer was in dese soorte van sacrificie / een seer groot ende ghemeyn abuys/ te weten/ soo wanneer datter eenich van de principaelste/ als oock van de ghemeyne Indianen/ cranck was/ ende dat haer den Waerseggher ghesept hadde/ dat hy voorseker sterven soude/ soo sacrificeerden sy haer eyghen Sonen aen de Son ofte den Virachocha, biddende datse hen daer mede wilden te vreden stellen / ende 'tleven van den Vader niet benemen. Diergelijcke wreetheyt / nae dat de Schrifture vermeldt/ soo dede oock den Coninck van Moab, in't sacrificeeren van syn eerste ghebooren Soon/ op de mueren/ ende dat ten aensien der Kinderen van Israel / de welcke dese daet soo grouwelijcken voor ooghen stont/ datse hem niet meer en wilden benauwen / ende weder nae haer woningen toe keerden. Dese selve maniere van wreede sacrificien te doen/ refereert de heylige Schrift wel gebruyck geweest te zijn/ onder de Barbarische Natien der Cananeen, Iebuseen, ende d'ander meer/ daer't Boeck der Wijsheyt mentie af maeckt/ segghende: Sy noemen't vrede/ te leven in soo veel ende groote swarigheden/ als daer is/ haer eyghen Kinderen te sacrificeeren/ ofte andere verborghen sacrificien te doen/ ofte alle den nacht over in dingen van sotternye te waken/ ende hierom ist/ datse haer in't leven/ ende Houwelijcken staet/ onreyn houden/ benemende den eenen aen den anderen/ uyt haet ende nijt het leven. / ende den anderen ontneemt hem 't Wijf ende de vrede/ ende gaet al verwert door den anderen heen / als bloet-vergieten/ dooden/ stelen/ bedroch/ valscheyt/ ontrou/ oproer/ onrecht / muyterije / Godt te vergeten/ de Zielen te belasteren/ 'twesen ende gheboorte te verwisselen/ de houwelijcken te veranderen/ ongeschictheyt in overspel ende onreynicheden/ want d'Afgoderije is een afgront ofte Poel van alle quaden. Dit is den Wijsen-man/ segghende van't selve volck/ daer hem David van beclaeght/ dat de Kinderen van Israel soodanighe costuymen af gheleert hebben/ jae soo veel/ datse haer eyghen Sonen ende Dochteren

3. Reg. 3.

Sap. 1.
cap. 14.

Psal. 105.

aen den Duyvel quamen te sacrificeeren/ t'welcke noyt van Godt begeert noch aenghenomen ghe weest is/ want nademael dat hy den Autheur van't leven is / ende alle d'ander reste voor den Mensche gheschapen heeft/ soo en is hy daer gantsch niet met beholpen/ dat d'een Mensche d'ander 't leven beneme. Ende al hoe wel dat den Heere de goede wille des ghetrouwen Patriarchs Abrahe (de daet van syn Soon te willen onthoofden) gheapprobeert ende voor goet aenghenomen heeft/ so en heeft hy't nochtans in gheenderley wijse toeghelaten/ waer uyt men de booshevt ende quade ghenegentheyt des Duyvels sien mach/ die hier in Godt heeft willen te boven gaen / hem vermakende in aenghebeden te wesen/ met verstortinge vant Menschelijcke bloet/ soeckende in deser voeghen 'tverlies der Menschen lichamen ende Zielen / ende dat door den uytsinnighen haet ende nijt die hy de selve (als syn soo wreeden weder-partije) heeft.

Het 20. *Capittel.* Van de grouwelijcke Sacrificien der Menschen, die de Mexicanen ghebruyckten.

AL hoe wel dat die van Peru, in Kinderen te dooden/ ende van haer eyghen Sonen te sacrificeeren / die van Mexico te boven ginghen/ want ick noyt gelesen noch verstaen hebbe / dat de Mexicanen sulckx in ghebruyck gehadt hebben/ niet teghenstaende / in de menichte der Menschen diese sacrificeerden/ ende in de afgrijselijcke maniere daer syt met deden/ gingen sy niet alleen die van Peru, maer oock alle Natien der Werelt te boven. Ende op dat men sien mach/ 'tgroote ongheluck daer den Duyvel dit volck in verleydt hadde/ soo sal ick ordentlijck verhalen die onmenschelijcke usantie diese hier in gehadt hebben : Eerstelijcken/ soo waren de Menschen/ diese aldus sacrificeerden/ in den Crijgh gevangen/ ende soo't gheen Captijven ofte Slaven en waren / soo en

 bedeinse

bedenckt dese solemnele sacrificien niet/ waer (soo het schijnt) sy der Ouderen gebruyck ghevolcht hebben/ die 't sacrificie (nae dat eenighe Autheuren seggen) daerom Victima noemden/ om dat het van een overwonnen dinck was/ soo ghelijck als sy 't oock noemden/ Hostia, quasi ab Hoste, om dat het een Offerande was van haren Vyanden/ hoe wel dat het ghebruyck van 't selve/ t'een ende t'ander vocabel/ verbreyt ende ghestreckt heeft/ tot alle soorten van sacrificien/ in effect dat de Mexicanen hare Afgoden anders niet en sacrificeerden/ dan hare Captijven ofte Slaven/ ende om de selve Slaven te crijghen/ soo wast datse ordinaris oorloch voerden. Hier van quamt datse in hare Velt-slagen ende stryden/ altoos sochten/ elck een om syn wederparthye levent te vanghen ende niet te dooden/ om daer hare sacrificien mede te volbrenghen. Dese reden gaf oock Moteçuma aen den Marckgraef van den Dale/ als hy hem vraeghde hoe dat het by quam/ naedemael hy soo machtich was/ ende soo veel Rijcken overwonnen hadde/ dat hy de Provintie van Tlascâla niet overweldicht en hadde/ zijnde een dinck dat hy soo lichtelijcken hadde connen uytrechten/ willende: 't Eene was/ op dat de Jeucht ende aencomende Mannen van Mexico mochten hebben waer in datse haer exerciteerden ende oeffenden/ om in gheen ledicheyt ende met ghemack opghevoet te werden. 't Andere ende 't principaelste/ waeromme dat hy dese Provintie ghereserveert ende ghespaert hadde/ was om te hebben van waer hy de Slaven ende Captijven/ ofte ghevangenen mochte halen/ diese hare Goden sacrificeerden. De maniere diese in dese sacrificien hadden/ was aldus/ ginghen in de Palissade ofte Steccade der Doots-hoofden/ daer boven van ghesept is/ alwaer de ghene vergaderden die ghesacrificeert souden werden/ ende deden aen de voet ofte 't nederste van dese Palissade, een sekere Ceremonie met de selfde/ te weten/ stelden se al te samen aen de voet van dien/ op een rije heen/ ende dat met goeder wacht van veel volcks daer controm: Terstont daer naer soo quam'er een Priester uyt/ hebbende een corte Alve ofte Choor cleedt aen/ vol frengnien aen de zoomen ofte boorden/ ende quam van 't opperste des Tempels afnemen een Beeldt ofte Afgodt in de hant/ 't welcke ghemaeckt was van een deech van Bledos ofte Mayer/ ende ghebacken Mays met Honich vermenght/ hebbende d'ooghen van groene Coraelkens/ ende de tanden van de granen van 't Mays, comende soo haestich als hy mochte/ de trappen des Tempels afgheloopen/ ende clom alsoo op eenen grooten steen/ die te middeweghen van de placts ofte 't marckt op een seer hoog Tanneel ofte Schabot vast stont: Dese steen worde ghenaemt Quauxicâli dat is/ den Arent-steen ghesept/ quam by een leederken (dat teghens 't Schabot over stont) op/ dalende alsoo weder by een ander/ dat aen de ander zijde stont/ af/ altoos met synen Afgodt in d'armen/ comende eyntlijcken ter plaetsen daer de ghene stonden/ die ghesacrificeert souden werden/ ende beginnende van 't eene eynt af/ nae 't ander toe/ ginck aen een yeder int bysonder/ desen Afgodt voor oogen houden/ segghende: Siet/ dit is uwen Godt. Dit nu aldus ghewesen hebbende/ daelde weder aen d'ander zijde van de steyger ofte trappen af/ gaende alle de ghene die sterven souden als in Processie/ tot die plaetse daerse ghesacrificeert souden werden/ alwaer sy de Ministers/ die haer sacrificeren souden/ al bereyt vonden staen. Het ordinaris ghebruyck van de sacrificien was de borst op te snijden van de gene diese sacrificeerden/ ende 't Hert daer noch half levent uyt te rucken/ ende 't lichaem alsoo langhs de trappen des Tempels, al rollende/ af te stooten/ 't welcke gantsch in bloet ghewentelt ende besprenght wiert. Ende om 't selve beter te verstaen/ soo is te weten/ datter ter plaetsen daer men de sacrificie dede/ quamen te staen/ ses sacrificeerders/ die tot de selve Digniteyt gheconstitueert ofte geordineert waren: De vier/ om de handen ende voeten/ der ghesacrificeerden/ vast te houden/ ende een voor den hals/ ende d'ander om de borst op te snijden ende 't hert uyt te trecken.

Bledos is een Moescruyt/ 't welcke uyt Latijn Blitum, ende in Duytsch/ Mayer genaemt wordt.

te trecken. Dese wierden ghenaemt/Chachalmua, 't welcke in onse tale soo veel is / als Minister ofte Dienaer der ghewijede dinghen/dit was onder haer een van d'opperste Digniteyten ende van grooter estime/'twelcke aen-erfde gelijck als een dinck van eenich leen. De Minister/die 't officie van te dooden hadde / 'twelcke den sesten van hen allen was/was ghehouden ende geacht/gelijck als een opper-Priester ofte Paus/ zijnde den naem des selver / verscheyden/nae dat de gheleghentheyt des tijdts ende de solemniteyten/die se sacrificeerden/met brachte : Oock mede soo waren de Clederen (van alsse uyt quamen om te sacrificeren) van ghelijcken nae den tijt / verscheyden. Den naem van haer Digniteyt, was Papa ofte Paus/ende Topilzin, het habijt ende dracht was eenen rooden gordijn/op de maniere van een Dalmatick, hebbende aen de boorden/frengien/ in de plaets van zoomsel/ met een Croon van costelijcke groene ende geele Plumagien op 't hooft/ende aen de oore/een maniere van gulde Oorhanghsels/met groene Ghesteenten daer in ghecastueert : Hadden oock onder aen de lippe/te weten/te halfweghen de kin/een dinck ghelijck als een schaft van een blauwe steen ghemaeckt. Dese ses sacrificeerders quamen met de aensichten ende handen seer swart ende leelijck aen ghestreken/hebbende de vijf van dien / ghemaeckte hayrvlechten op de hoofden/die seer ghecrult ende verwert stonden / zijnde met leere riemen om 't midden van 't hooft vast gebonden/ende aen de voorhoofden cleyne papiere schildekens/die met verscheyden coleuren geschildert waren / de Clederen waren witte Dalmaticken, zijnde met swart bestickt ende bewrocht / met dusdanighe habijten so verkleedense haer in de selve figuere des Duyvels/in sulcker voegen/dat se int gesicht met hare grim-aensichten/alle de Ghemeynte ende omstaenders/een groot verschricken aen jaeghden. De n opppersten Priester hadde een seer groot breet ende scherp steenen mes in de hant/ende d'ander Priester hadde eenen houten halsbant / welcke ghemaeckt was in maniere als een Slanghe. Nu staende aldus alle ses voor den Afgodt/deden sy hare eerbiedinghe/ende stelden hen in ordinantie by den steen/ die ghelijck als een Piramide, als voren ghesey t is/recht teghens de deure des Afgodens Camer over stont. Desen steen was soo scherp ende puntich/dat als men daer den genen die ghesacrificeert sonde werden/met den rugghe liet op vallen/soo bough hy terstont soo crom om/dat men hem seer lichtelijcken t'lijf/in 't opvallen van 't mes over-midden haelden. Nae dat dese sacrificeerders in ordinantie stonden/ so wierden alle de gene die se in de oorloghe ghevanghen hadden/ende die in dese Feeste gesacrificeert souden werden/uytghehaelt/ende dat met een goede wacht ende menichte van volc vergheselschapt/ende brachtense de langhe trappen op / al te samen op een rije ende moedernaeckt/ter plaetse daer de Ministren bereyt stonden/ende comende een yegelijck in syn ordinantie/soo quamen de ses sacrificeerders/ende namender een voor een af/te weten/d'een een voet ofte been/ende d'ander een ander / ende d'ander twee elck een arm/ende wierpense alsoo met den rugge op de voorseyde scherpe ende puntige steen/ alwaer se dan/den vijfsten van dese Ministers/den houten hals-bant over 't hooft heen om den hals streeck / zijnde van den opper-Priester met een groote radicheyt de borst met het voorseyde mes op gehaelt/ende 't herte met de handen uyt ghetrocken/ 'twelcke hy alsoo noch roockende aen de Son toonde / dien hy den selven roock van 't herte op offerde/waer mede hy hem terstont nae den Afgodt toe keerde / hem 't selve in 't aensicht werpende/als dan soo nam hy terstont het lichaem des gesacrificeerden/ ende stiet het met grooter lichtveerdicheyt van boven de trappen des Tempels, al rollende af/want de scherpe steen stont soo dicht by de trappen / datter gheen twee voet spatie tusschen den steen ende d'eerste trappe was / waer door hyse met een ghesette voet alsoo hol/over bol/van boven neer rommelde/op dese maniere soo wierdense alte-

 samen/

samen/d'een voor ende d'ander nae/ghesacrificeert. Ende nae datse (doot zijnde) van boven neer gheworpen laghen/soo quamen d'eygenaers der selven/te weten/de gene diese van gevangen hadden gewerst/ende namense wech/deeldense onder haer/atense op/ende maeckten daer een groote Feeste met/de welcke altoos op't minste / over de veertich ende vijfftich waren / want daer waren onder haer die seer bedreven ende handich waren om de selve te captiveren ofte vanghen. Dit selve deden also van ghelijcken alle d'andere omligghende Natien / die de Mexicanen in alle haere costuymen/Wetten ende Godts-diensten ghelijck waren.

Het 21. Capittel. Van noch een ander maniere die de Mexicanen ghebruyckten in de sacrificien van Menschen.

DAer was noch een ander maniere van sacrificie / op verscheyden Feesten/de welcke sy noemden Racaxipe Veliztli, dat is soo veel gesept/als villinghe van Menschen/worden alsoo ghenaemt / om dies wille datse op sekere Feest-daghen een slaef ofte slaven (nae't ghetal datse begheerden) namen / diese 't Vel af villden/'twelcke als dan van een persoon/daer toe ghedeputeert/aenghetrocken wierdt: Desen ginck voor by alle de huysen/over alle plaetsen ende merckten der Steden/al singende ende danssende/ende een yeghelijck moest als dan den selven wat bieden/want den genen die hem niet en gaf/sloech hy met een eynt van't Vel in't aenghesicht / hem met het Bloet van't selve een slabbaey ghevende. Dese guychelerije duerde soo langhe / tot dat het Vel aen stucken ende vlarden was. In desen tijt soo vergaderden de selve/die aldus om liepen veel aelmoessens/'twelcke besteet wiert in dingen die tot hunnen Godts-dienst van noode waren. In veel van dese Feesten/soo wordender een uytdaginge gedaen/tusschen den ghenen die't Sacrificie doen souden/ende den ghenen die ghesacrificeert souden worden/'twelcke gheschiede op dese maniere: Bonden den slaef met d'eene voet aen eenen grooten ronden steen/ende gaven hem een Swaert met een Rondas in de handen/om zijn selven te verweeren/terstont soo quam den anderen die hem sacrificeren soude/van ghelijcken gewapent/met een Rapier ende Schilt/ende soo't gebeurde/ dat den ghenen die ghesacrificeert soude werden/d'overhant behielt/soo was hy vry ende ontslaghen van't sacrificie/vercrijghende noch daer en boven/ daer voor/ eenen naem van een vroom Capiteyn/ende ghelijck als een soodanich/worde hy daer nae geacht: Maer soo den selven overwonnen bleef/soo wiert hy op den selven steen/daer hy aen ghebonden was/terstont ghesacrificeert. Noch soo was een ander maniere van Sacrificie/soo wanneer datse eenighen slaef dediceerden ofte toe-eyghenden/ om den Afgodt te representeren/welcker ghelijckenisse sy seyden den selven te wesen/ 'twelcke aldus toe ginck: Gaven alle Jaren eenen Slaef aen de Priesters / op dat de levende gelijckenisse des Afgodts/nimmermeer en soude ghebreken/den welcken sy terstont/ nae dat hy in't Officie ghetreden was/ (zijnde eerst eelijcken seer wel gewasschen ende gheereynicht) alle de cleederen ende teyckenen des Afgodts aentrocken ende omhinghen/hem den selven naem ghevende/ende was 't gheheele Jaer door / soo veel gheacht ende gheeert als den selven Afgodt. Hadde altoos tot een bewaringhe twaelf Mans by hem/op dat hy niet wech en liepe/ende met dese wacht/so lietense hem vrijelijcken gaen/waer dat het hem luste: Ende soo't by gevalle ghschiede / dat hy quam wech te loopen/so moest de principaelste van de Wacht-houders/in zijn plaetse staen/ om den Afgodt te representeren/ende daer nae gesacrificeert te worden. Desen voorschreven

schreven Indiaen ofte slaef/hadde de alder eerlijckste Camer ofte wooninge des Tempels, alwaer hy at ende dronck/daer hem oock alle de principaelste quamen dienen ende eerbiedinghe doen/met hem de Spijsen aen te rechten/op de bereydinge ende manie van de groote Heeren: Ende soo wanneer dat hy door de Stadt heen ginck/ soo hadde hy altoos een groot gheselschap van Heeren/ende de voornaemste by hem/die hem gheleyden/ende droegh oock een pijpken inde hant/daer hy altemets op speelde/ waer mede te verstaen gaf/dat hy over strate ginck/op welcker gheluyt de Vrouwen terstont met haer Kinderen op d'armen quamen uytloopen / hem de selve voor zijn voeten neer legghende/ende begroeten hem ghelijck als een Godt/ doende 'tselve van ghelijcken alle t'ander Volck. Des nachts soo stelden se hem in een Kavwe / die van stercke ijsere Roeden ghemaeckt was/op dat hy haer niet en mochte ontvlieden / tot der tijt toe/dat den Feest-dach ghecomen was/alsdan soo wiert hy ghesacrificeert/ ghelijck als voorzen verhaelt is. In dese voorseyde ende andere veelderley manieren was't dat den Duyvel dese ellendighe Menschen bedroghen/bespot ende verleyt hadde/ende de menichte die met dusdanighe Helsche wreetheyt/omghebracht ende gesacrificeert waren/was soo veel/dat het een ongeloofelijck dinck schijnt te wesen/want daer wort gheaffirmeert datter reysen gheweest zijn/daerder over de vijf duysent ghesacrificeert wierden: Jae daer zijn daghen gheweest / datter op verscheyden plaetsen/ op dese voorseyde maniere/ over de twintich duysent om ghebracht zijn. Tot dese soo afgrijsselijcke moorderye/ghebruyckte den Duyvel door zijn Ministers / een aerdighe inventie/ende was/dat soo wanneert de Priesters des Satans tijt ende goet dochte/ so ginghen sy tot de Coninghen/ende gaven hen te kennen / hoe dat de Goden van honger storven/ende datse haer wilden ghedachtich wesen: Alsdan soo maeckten hen de Coninghen terstont ghereet/ende waerschouden malcanderen / hoe dat de Goden t'eten eyschten/dat sy daerom haer volck gereet souden laten vinden op een bestemden dach/ seyndende haer volck naer de Provintien van haerder wederpartye toe / om hen ten strijde bereydt te maken: Aldus hare Volcken versaemt / ende de Heyrtochten in krijghs-ordinantie ghestelt hebbende / soo quamense op de bestemde Velden by een/ ende leverden den anderen een Velt-slach/zijnde alle hare questie ende ghevecht anders nierwers om/dan om d'een d'ander te vanghen tot de voldoeninghe der sacrificien/pretenderende een yeder aen weder zijden/hem op't vroomste te verkloecken ende beveerstighen/om de meeste Captijven ofte ghevanghenen voor de Sacrificie te brenghen/in voeghen datse in dese Oorloghen meer weyts doen om den anderen levent te vanghen/als doot te smijten/want alle hare intentie was / levende Lieden te brenghen/ om haer Afgoden te spijsigen/ende dit was de maniere daerse hare Goden de Victimas met brachten: Oock soo is te weten/datter geenighen Coninck gecroont wiert/voor aleer dat hy eenighe Provintien overwonnen hadde / ende een menichte van Captijven voor hem brachte/ tot sacrificien van sijn Goden / alsoo datter van alle canten een onuytsprekelijck dinck was/ 'tbloet dat tot des Satans eere vergoten ende ghestort wierdt.

Het

Het 22. *Capittel.* Hoe dat de selve Indianen al moede waren, ende de wreetheden van hare Goden niet langer verdraghen mochten.

DEse soo uytnemende wreetheyt (van soo veel Menschen Bloet te storten/ende een soo swaren tribuyt/ van altoos Captijven ofte slaven t'overwinnen/tot onderhout van hare Goden) hadde al veel van de selve Barbaren moede gemaeckt/ende lieten hen oock duncken/een onlijdtbaer dinck te wesen / niet teghenstaende/door de groote vreese die hen de Ministers der Afgoden/van haren 't weghen/voorstelden / als oock door de listigheyt daerse 'tghemeyne volck met bedrogen hielden/en lieten niet af/hare strenghe Wetten te volbrenghen: Doch waren evenwel jammerlijcken verlanghende/haer van soo swaren last ontslaghen te sien/ende was oock een voorsieninge Gods/dat d'eerste die haer Christi Wet verkondichden / dit volck in dusdanighe ghestaltenisse vonden/want lieten haer sonder twijffel voorstaen / dat het een goede Wet ende Godt moeste wesen/den ghenen die alsoo ghedient wilde zijn. Tot desen proposte soo is my vertrocken gheweest/van een eerwaerdich Priester in nieu Spagnien/hoe dat hy ten tijden als hy eerst in 't selve Lant ghecomen was/ghevraeght hadde/aen een out ende gheacht Indiaen/hoe dat het by quam/dat d'Indianen Christi Wet so haest hadden aenghenomen/ende de hare verlaten/sonder de selve meer t'approberen noch t'ondertasten ende disputatie daer van te houden/in sulcker voeghen dat het scheen de selve verandert te hebben/sonder door wettelijcke ende genoech-doende redenen daertoe ghemoveert ofte beweeght te wesen. Waer op d'Indiaen antwoorde/segghende: En laet u (Vader) niet voorstaen/dat wy Christi Wet soo onbedachtelijcken aenghenomen hebben /als ghy wel segt/want ick versekere u/ dat wy alreede so moede ende ongherust waren/met de dinghen die ons d'Afgoden op leyden / dat wy voorghenomen hadden de selve te verlaten/ende een ander Wet te verkiesen: Ende om deswille dat de ghene die ghylieden predickten/ons docht met gheen wreetheyt vermenght te wesen/comende soo wel t'onsen propooste/als oock soo rechtvaerdich ende goet/so verstonden wy/dat het d'oprechte Wet moeste wesen / waerom wy die oock met grooter begeerten aenghenomen hebben. 'Tghene dat van desen Indiaen ghesevt wiert/comt seer wel over een met het ghene datter ghelesen wert in d'eerste verhalen die Hernando Cortes aen den Keyser Carel de vijfde sont / alwaer hy verhaelt / hoe datter (nae dat hy de Stadt van Mexico overwonnen hadde / wesende in Cuyoacan) tot hem ghecomen zijn/Ghesanten der Ghemeynte ende Provintie van Mechoacan, biddende dat men haer syn Wet ofte Geloof wilde seynden/met den genen diese haer mochten uytlegghen ende verclaren/want waren gheresolveert / de hare te verworpen/ende om dies wille datse haer niet goet en docht te wesen: 'Twelcke Cortes haer verwillichde ende oock dede/ende zijn hedensdaeghs de beste Christenen der Indianen van gheheel nieu Spagnien. De Spagnaerden die dese soo wreede Sacrificien der Menschen sagen/namen voor haer/met een opsette wille/ alle haer macht te gebruycken/om sulcken vervloeckten Vleesch-banck van Menschen uyt te roeyen ende te vernielen. Ende dat noch veel meer/alsse op eenen avont t'sestich ofte t'seventich Spagnaerden voor haer ooghen sagen sacrificeren/de welcke ghevangen hadden gheweest in een Velt-slach/diese in 't Oorlogh van Mexico, tegens haer ghehadt hadden. Ende op een ander mael/soo vondense noch te Tezcusco, in een logement ghescreven / met hout-cool aen de want/aldus: Alhier heeft gevangen ghelegghen den ongheluckighen

N. met

N. niet syn mackers / de welcke die van Tezcuco gesacrificeert hebben. Van ghelijcken soo isser een vreemt/doch warachtich dinck gheschiet/de wijle t'selve van gheloofwaerdighe persoonen vertelt wort/ende was/dat staende etlijcke Spagnaerden/ om t'spectakel van dusdanighe offranden t'aenschouwen / soo soude daer een cloeck ende wel dispost Jonghelinck opghesneden/t'herte uytghetrocken/ende alsoo/nae haer usantie/van boven de trappen afghewoppen wesen / beneden comende/ teghens de Spagnaerden/in syn tael ghesept hebben: Cavalleros muerto me han, dat is / Ridders/ sy hebben my ghedoodt: t'welcke aen den onsen een groot medelijden ende afgrijsen veroorsaeckte. Ten is gheen ongheloofelijck dinck / den selven ghesproken te hebben/ nae dat hem t'herte uytghetrocken was / dewijle dat Galenus verhaelt / dat het somtijts/int sacrificeren der Ghedierten/gheschiet is/dat de selve(nae datse t'herte uytghetrocken/ ende op den Altaer ghelept waren)haer verroert ende aemtocht ghegheven/ jae dat meer is/luyde ghebleet/ ende een stuck weeghs heen geloopen souden hebben. Nu achterlatende de disputatie / van hoe dat het selve met de nature over een comt/ soo is het ghene/dat de materie beroerende is / te aenmercken / met hoe een onlijdelijcke dienstbaerheyt/ dat de voorseyde Barbaren den Helschen dootslagher onderworpen waren/ende hoe groote barmhertichheyt dat den Heere getoont heeft/ in haer syn sachtmoedighe/oprechte/ende in alles aenghename Wet ghemeyn te maken.

Galen, lib. 2. de Hipocr. & Platon. placit. cap. 4.

Het 23. *Capittel.* Hoe dat den Duyvel onderstaen heeft, de Sacramenten der Heylighe Kercke nae te bootsen.

HEt ghene dat aldermeest / van den haet ende weerbarstichheyt des Satans/te verwonderen is/is/dat hy niet alleen in d'Afgoderye ende sacrificien/maer oock in sekere manieren van Ceremonien/ onse Sacramenten(die onsen Heere Iesus Christus inghestelt / ende syn Heylighe Kercke int ghebruyck heeft) naeghebootst heeft/ namelijcken so heeft hy 't Sacrament van't Nachtmael (t'welcke het alderhooghste ende Goddelijckste is) onderstaen in een sekere forme nae te bootsen / ende dat / tot een groot bedroch der ongheloovighen/ t'welcke op dese maniere toegaet / te weten / in d'eerste Maent diese in Peru, Râyme noemden / de welcke by ons met December over een comt/ soo wordender een seer solemnele Feeste ghehouden/Capacrâyme gheheeten / met seer groote sacrificien ende Ceremonien / die veel daghen lanck duerde / in de welcke gheenighen vreemdelinck ofte uytheemscher hem int Hoff (t'welcke te Cusco was) mocht laten vinden. Dese daghen volleyndicht zijnde / soo wierden alle vreemdelinghen oorlof ghegheven om te moghen in comen/ende maecktense alsdan de sacrificien ende Feeste deelachtich/met haer t'Sacrament te geven op dese maniere: De Mamacônas van de Son/welcke waren ghelijck als Nonnen / maeckten cleyne Koecxkens van't Meel van't Mays, zijnde de selve gheknneedt ende ghebacken met bloet van witte Rammen/die oock op den selven dach gheoffert werden/ deden alsdan de vreemdelinghen van alle de Provincien terstont in comen / ende steldense in ordene: Dit ghedaen zijnde/so quamen de Priesters/(de welcke van een seker gheslacht/ ende afcomelinghen van Iluqui Yupangui waren) ende gaven elcken Persoon een bete ofte brock van de voornoemde Koecxkens / segghende datse haer dese stucken ofte brocken gaven/op datse met den Inga (t'welcke den Coninck van Peru was) vereenicht ende in verdrach souden blijven / ende waerschouden haer oock / gheen quaet teghens den Inga te spreken noch te dencken/maer datse hem altoos goetgunstich wilden wesen / want

den selven beet ofte brock soude getuygenis van haer intentie geven / ende soose haer behoorlijcke plicht niet en deden / soo soudet de selve uytbrenghen ende teghens haer aen wesen. Dese voorgheschreven Koecken wierden ghebracht in groote Goude ende Silvere Schotelen/ de welcke hier toe alleenlijck ghebesicht wierden / ontfinghen ende aten al te samen de beten ofte brocken/ met een groote dancseggingе aen de Son/ van de weldaet/ toonende in de woorden/ als ooch int gelaet/ een groot contentement en devotie/ protesterende datse van alle haer levē geenich dinc tegens de Son noch tegens dē Inga doen noch dencken souden/ op welcker conditie sy de voorseyde spijse van de Son ontfingen/ en dat ooch de selve cost soude blijven in hare lichamen tot een getuygenisse der getrouwicheydt diese de Son ende den Inga haren Coninck bewijsen souden. Dese Duyvelsche maniere van uytdeelinghe wierden van gelijcken gehouden in de thiende Maent/ Coyaraime ghenaemt/ t'welcke September was/ te weten/ in de solenne feeste diese çitua noemden/ ende dat/ met alle de voorschreven Ceremonien. Ende behalven d'uytdeelinghe van't H. Nachtmael/ (soo't gheoorloft is sodanighen woort te ghebruycken) soo sonden sy noch ooch van de voorschreven Koecken aen alle de Guacas, Heylichdommen ofte vreemde Afgoden/ van het gantsche Rijck over/ waer toe op de selve tijt aldaer persoonē van alle wegen bereyt stonden/ om t'selve t'ontfanghen/ segghende datter t'selve van de Son ghesonden werdt / in teyckenen dat hy begeerde/ datse hem al te samen souden achten ende eeren. Van ghelijcken soo wierden daer de Caçicken, (dat zijn d'Overste Regeerders ofte Heeren) door gunste/ ooch wat af ghesonden. Iemandt sal dit by avontuer voor een fabel ofte beuselinghe houden/ doch is in effect een dinck dat seecker ende warachtich is/ want dese maniere van't Sacrament uyt te deelen/ heeft gheduert van den tijt des Ingas Yupanguy af/ (welcke den ghenen was/ die de meeste Wetten / ghebruycken ende Ceremonien inghestelt heeft / ghelijck als een ander Numa, in Roome) tot dat het Euangelium onses Heeren Iesu Christi, alle de voorschreven superstitien wech ghenomen heeft/ ghevende de warachtighe ende levendighe spijse/ die de Zielen te samen hout / ende met Godt vereenicht. Den ghenen die hem hier van volcomelijcken wil voldoen/ mach lesen t'Relaes dat den Licentiaet Polus ghescheven heeft aen den Aerdts-Bisschop van de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen/ Don Ierenimo de Loaysa, salder dit / ende noch veel ander dinghen meer/ in vinden / t'welcke hy met grooter neersticheyt ende sekerheyt ondersocht ende by een versaemt heeft.

Het 24. Capittel Op wat maniere dat den Duyvel in *Mexico* onderstaen heeft, nae te bootsen, de Feeste ofte Ommeganck van't *Corpus Christi*, dat is t'Sacraments-dach, ende d'uytdeelinge van't Nachtmael, die de Kercke ghebruyckt.

En grooter verwonderinge sal veroorsaken/ de Feeste ende ghelijckenisse van het Nachtmael / die den selven Duyvel (als Prince van de Kinderen der Hoovaerdije) in Mèxico gheordineert heeft/ ende hoewel dat de selve wat lanck is/ soo salt nochtans goet wesen/ t'selve te verhalen / soo ghelijck als het door gheloofwaerdighe Persoonen beschreven is/ t'welcke aldus toe ginck: De Mexicanen hielden de principaelste Feeste/ van haren Godt Vitzlipuztli, in de Mey-Maent/ ende twee dagen voor de Hoochtijdt/ soo quamen de jonghe Dochters (die wy vooren gesept hebben/ te wesen gelijck als Nonnen/ ende die haer in den selven Tempel onthielden) ende maeckten een groote

quantiteyt

quantiteyt van't zaet van Bledos ofte Mayer/ gelijckelijcken met gheroost Mays vermenght/ t'selve ghemalen wesende/kneeddent met Honich/ makende alsoo van't voorseyde deech/ eenen Afgodt/die soo groot was/als het selve houten Beelt/ende setten hem in de plaets van d'ooghen/groene blauwe/ofte witte Corralen/ende voor tanden/ de Greynen van't Mays, hem vercierende met alle t'ghewaet ende omhanghsel / dat vooren gheseypt is. Nae dat hy aldus tot sijn volcomen perfectie ghebracht was / soo quamen alle de Heeren/ende brachten een costelijck ende cierlijck cleet/ghemaeckt nae des Afgoden usantie/t'welcke sy hem aentrocken / Aldus wel ghecleedt ende toeghemaeckt zijnde/soo steldense hem op een blauwe schabel in sijn Rosbaer ofte Setel/om alsoo op de schouderen ghedraghen te worden. Als nu den dach van de Feeste ofte Hoogh-tijdt ghecomen was/soo quamen alle de voorschreven jonghe Dochters/ een ure voor den dach/uyt/ghecleedt zijnde met witte cleeren ende met nieuwe verciersels omhangen/ende werden op dien dach genaemt/ Susters van den Godt Viztlipuztli: Waren oock ghecroont met Crantsen van gerooste ende ghebarsten Mays, hebbende dicke snoeren van't selve / om de halsen/welcke haer quamen tot onder de slincker armen/hadden de wanghen ofte t'aenghesicht met verwe bestreken/ ende d'armen van de elleboghen af/tot op de handen toe/ verciert met alderley gecoleurde pluymen van Papegayen. Aldus toegemaeckt wesende/soo namense de Rosbaer/ofte Setel des Afgodts/op de schouderen/ende brachtense tot op de plaets/ alwaer de jonghe Gesellen al te samen al bereyt stonden / ghecleet zijnde met een ghewaet van aerdighe ende seer huyp,e Netten/hebbende de selve maniere van gecroonde Crantsen/ als de Dochters. Nu comende de Dochters met den Afgodt uyt / soo ghenaeckten de Jongelinghen met grooter eerbiedinghe / ende namen den voorschreven Setel op de schouderen / ende droeghense alsoo tot aen den ondersten trap ofte voppel van den Tempel, alwaer haer van de gantsche Gemeynte voor verootmoedighde ende nederbuyghde/ nemende d'aerde van de vloer/ende die haer selven op't hooft legghende/ t'welcke onder haerlieden een ghemeyne Ceremonie was in de principaelste Feesten haerder Goden. Dese Ceremonien aldus ghedaen zijnde/begonst de gantsche Ghemeynte in Processie te trecken/ ende dat/ met soo grooter haesten alst haer immers doenlijck was/gaende aldus tot op eenen Bergh/staende een mijl buyten de Stadt van Mexico, ghenaemt Chapultepec, alwaer sy een vermaninghe/ met eenighe sacrificie deden: t'welcke ghedaen zijnde/scheyden daer weder terstont met de selve haeste van daen/ nae een plaets toe/die niet verre van daer ghelegen was/ghehceten Atlacuiavaya, alwaer sy de tweede vermaninghe deden. Van hier soo ginghen sy tot op een ander Vleck/een mijl verder aen ghelegen/t'welcke ghenaemt wordt/Cuyoacan, van waer sy alsdan weder nae de Stadt van Mexico toe keerden/sonder eens te pauseren/ doende alle desen voorschreven wegh (t'welcke over de vier mijlen was) in drie ofte vier uren tijdts: noemden dese Processie Ypaina Viztlipuztli, dat is te seggen/ den haestigen ofte spoedighen wegh van Viztlipuztli. Wedergekomen zijnde tot aen de voet ofte voppel van de trappen/soo settense den Setel daer neder/ende namen eenighe dicke ende stercke coorden/ende bondense aen de hatsels van de Rosbaer ofte Setel/waer mede sy malcanderen helpende, eenighe van boven/ andere van onderen/ ende dat / met grooter achtinghe ende eerbiedinghe/ den Afgodt met Setel met al tot op't opperste van de Tempel hijsten/met een groot getier van Pijpen/Basuynen/ Kinckhoorns ende Trommelen /trocken hem aldus op deser maniere om hoogh/om dies wille dat den stegher van den Tempel seer smal was/ende de trappen seer hoogh opgingen/ waerom sy hem daer / op de schouderen niet en mochten opcrijghen. Ende terwijle dat men den Afgodt om hoogh haelde/soo stont de gantsche Gemeynte op de plaets met

grooter ootmoedicheyt ende vreese. Nae datse hem aldus om hoogh ghehaelt / ende in een Capelleken van Roosen (t'welcke daer toe ghemaeckt was) ghestelt hadden / soo quamen terstont de Jongelingen / ende stroyden daer om en t'om veel bloemen van verscheyden coleuren / in sulcker voeghen datser den gheheelen Tempel, soo wel van buyten als van binnen / met vervulden. Dit ghedaen zijnde / soo quamen de Dochters uyt / met de boven-ghesevde cleederen ende verciersels om ende aen / brenghende uyt haer vertreck-camer eenighe crakelinghen / die ghemaeckt waren van't deech van geroost Mays ende t'cruyt Bledos ofte Mayer / te weten / van't selve daer den Afgodt af ghemaeckt was / hebbende de ghedaente van groote beenderen ende gavense aen de Jonghelinghen / de welcke de selve om hoogh brachten / ende alsoo voor den Afgodt neer leyden / te weten / t'gheheele parck over / tot soo langhe datter niet meer en mochten liggen / dese craeckelinghen van deech noemdense de beenderen ende t'vleesch van Vitzlipuztli. Nu dese beenderen daer alsoo ghelept wesende / quamen alle d'Ouderlinghen (als Priesters / Leviten / ende alle d'ander Ministers) uyt den Tempel, een yder nae syn Ouderdom ende digniteyt / want hadden hier van een seer goede ordinantie ende gheschicktheyt / met hare namen ende tytelen / comende alsoo achter den anderen uyt / met hare slupers van Netten / van diversche coleuren ende wercken bewrocht / naer dat een yeders waerdicheydt ende ampte met brachte / hebbende Crantsen op de hoofden / ende ghereghen snoeren van bloemen om de halsen. Achter dese soo volghden de Goden ende Godinnen / diese aenbaden / in verscheyden Figueren / zijnde ghecleedt met het voorschreven Librey. Aldus in ordinantie ghestelt zijnde / rontsom de voorseyde crakelinghen van deech / soo maeckten sie daer over een sekere Ceremonie van ghesangh ende Dans-spelen / met het welcke de selve ghesegent ende ghewijet bleven / voor vleesch ende beenderen des selven Afgodts. De wijinghe ende Ceremonie van de crakelinghen ghedaen zijnde / (waer mede die voor vleesch ende beenderen van den Afgodt ghehouden wierden) soo wierdense op de selve maniere gheacht ende ge-eert ghelijck als haren Godt. Terstont hier nae soo quamen de Sacrificeerders / ende deden de sacrificien der Menschen / op de maniere als op een ander gheseyt is. Ende daer wierden altoos op desen tijt meerder quantiteyt gesacrificeert / als op ander daghen / om dat het een soo hooghen Feestdach was. De sacrificien volepndicht wesende / soo quamen terstont alle de Jonghelinghen ende Dochters uyt den Tempel (toeghemaeckt als gheseyt is) in ordinantie ofte in geleden / ende op een rije tegens den anderen over / al danssende ende singende / ende dat / op het geluyt van een Trommel die daer gheslaghen wiert ter eeren des Afgodts ende van de solemniteyt diese celebreerden / op welcker ghesanghen / alle de Heeren / Ouders ende t'voornaemste volck met een weer-stem antwoorden / danssende rontsom haer heen / makende alsoo te samen een fraeye ende welgheschickten ronden Dans / ghelijck als sy't voor een ghebruyck hebben / blijvende altoos de Jonghelinghen ende de Dochters int midden / tot welcker aenschou aldaer de gheheele Stadt by een versaemde. Op desen dach van den Afgodt Vitzlipuztli, soo was het een ghebruyck / (t'welcke oock over t'gheheele lant seer scherpelijcken onderhouden wierde) dat men anders gheen spijs en mochte ghenutten / dan alleenlijck van't voorseyde deech ofte crakelinghen met Honich / daer den Afgodt van ghemaeckt was / ende desen cost moest noch terstondt des morghens / int opgaen van den dach / ghegeten worden / sonder daer eenich water ofte yet anders op te moghen drincken / tot dat het over den middach was / ende soo't contrarie gheschiede / soo hielden sy't voor een groote Kerck-roof ende quade voorsegginghe ofte prognosticatie. De Ceremonien volepndicht zijnde / mochtense ander dinghen eten / ende onder-tusschen / datse met het selve doende waren / soo verberghdense het Water

voor de

voor de Kinderen/ende waerschouden oock alle de gene/die tot verstant ende kennis ghecomen waren/ datse gheen Water en souden drincken/want seyden/ dat Godts toorne op haer soude comen/ende datse daerom souden moeten sterven/ soo datse t'selde met grooter sorghe ende strengicheyt onderhielden. De Ceremonien/ Danssen ende Sacrificien ghedaen zijnde/soo gingense haer ontcleeden/ ende alsdan soo namen de Priesters ende Digniteyten des Tempels den Afgodt van deegh/ ende trocken hem de cleederen ende t'ghewaet/dat hy om hadde/ uyt/ ende braken hem/als oock de cracelinghen/die ghewyet waren/in stucken/ ende maeckten daer veel brocken af/ende beginnende van de voornaemste ofte meeste af/ deeldense de selve om ende gavense de heele Ghemeynte/ groot ende cleyn/ soo wel de Vrouwen als de Mans/ in maniere van't Nachtmael/ t'eten/ t'welcke sy oock met soo grooter eerbiedinghe/ vreese ende tranen ontfinghen/dat het een dinck om verwonderen was/segghende datse t'vleesch ende de beenderen van haren Godt aten/hen voor onwaerdich houdende sulcken weldaet te ghenieten. Nu de ghene die siecke ofte kranck waren/ lieten voor een ander eyssehen/ ende wierdt haer met grooter eerwaerdicheyt ende opsicht ghebracht. Alle de ghene die't Sacrament ontfinghen/ waren gehouden te betalen de thienden van't selve zaet/daer den Afgodt af ghemaeckt wierde. De solemniteyt van't Sacrament ofte t'Nachtmael ghedaen zijnde/soo clommer een Ouderlinck/ van grooter aensien/ om hoogh/ende vercondichde ofte predichte/met luyder stemmen/ haerlieder Wet ende Ceremonien. Wie en sout niet verwonderen / dat den Duyvel soo sorghvuldich ghewee st is/hem te laten aenbidden/ende te ontfanghen op de selve maniere/ als het Iesus Christus onsen Godt gheordineert ende onderwesen heeft/ ende soo ghelijck als het van de heylighe Kercke in ghebruyck is/ soo dat het in der waerheyt ghenoech t'aenmercken staet/ t'ghene int eerste ghesept is/dat den Satan soeckende is/ soo veel als hy mach/om d'eere ende dienste/die men Godt schuldich is/ t'ontstelen/ ende nae hem te trecken/ hoe wel dat hy daer doch altoos syn Tyrannie ende onreynicheden met is vermenghende/ want is doch een dootslagher / een onreyne Gheest/ende een Vader der leughenen.

Het 25. *Capittel.* Van de Biecht ende Biecht-Vaders die d'Indianen ghebruyckt hebben.

VAn gelijcken soo heeft de selve Vader der leugenen willen naebootsen/ t'Sacrament van de Biechte / ende hem van syn Afgoden-Dienaers doen eeren / met de Ceremonien die met het ghebruyck der gheloovighen seer over een comen/ want hadden in Peru voor een opinie/dat alle den teghenspoet ende kranckheden/diese creghen/ haer over quamen door de zonden diese ghedaen hadden/tot welcker remedie/ sy de sacrificien waren gebruyckende: Ende behalven dit/ soo Biechten ofte bekenden sy noch oock mondelingh hare zonden/ ende dat/bynae in alle de Provincien/ waer toe sy hare gedeputeerde Biecht-vaders hadden/so wel van meerder/als van minder qualiteyt/ zijnde oock eenige zonden uytghesondert voor d'oversten/ ontfinghen oock penitentien/ende bywylen seer strengelijck/namelijcken soo wanneer dat den ghenen/ die de zonden gedaen hadde/ een arm Mensch was/ende de Biechtvader niet en hadde te gheven. Dit ampt van de Biecht te hooren/ was van gelijcken by de vrouwen. In de Provincien van Collasuyo, so was ende is noch/ dese usantie/ vā de gochelsche biechtvaders (diese Ychuri, ofte Ychuiri noemē) [illegible]/ende hebben voor een opinie/dat het een merckelijcke zonde is/eenige

sonden in de Biechte te verswijghen of te bedecken / ende die Ychuris ofte Biecht-va-
ders radende daer nae (door loten/ofte in't besien van't inghewant van eenich Ghe-
dierte/offe hem oock eenige sonden verberghen/ende castigerense/te weten/haer met
eenen steen veel slaghen op den rugghe te geven / tot soo langhe dat sy't altemael be-
kennen/alsdan so gevense haer penitentie/ende doen daer sacrificie voor. Dese Biech-
te ghebruycken sy oock/soo wanneer dat haer Kinderen/Vrouwen/Mans / ofte Ca-
ciquen (dat zijn de Heeren) sieck/ofte in eenighe swarigheden waren / ende als den
Inga kranck was/soo biechten haer alle de Provintien / namelijcken de Collas. De
Biecht-vaders waren gehouden t'secreet te bewaren (doch met een seker bestek.)
Nu de sonden/daerse haer principalijcken van beschuldichden/waren dese : Eerstelijc-
ken van d'een d'ander/buyten Oorlogh / te doen : Item stelen / een anders Wijf te
nemen/vergift-cruyderen te maken om quaet te dooden/ofte yemant te betooveren :
Hielden oock voor een merckelijcke sonde/onachtsaem te wesen/in d'eerbiedinge van
hare Guacas ofte Afgoden/ende hare Feest-daghen t'ontheyeren / ende van den Inga
quaet te segghen/ende hem niet gehoorsaem te wesen / maer en confesseerden haer niet
van inwendighe acten ofte ghedachten / ende nae't relaes van sommighe Priesters/
soo beschuldighense haer nu (nae datter de Christenen in't Lant ghecomen zijn) aen
hare Ychuris, ofte Biechtvaders/jae tot de ghedachten toe. Den Inga en biechte syn
sonde teghens gheenighen Mensche/maer alleenlijcken aen de Son / op dat hy't den
Viracocha wilde over draghen/ende hem die vergheven. Nae dat hem den Inga ghe-
biecht hadde/soo maeckte hy een sekere badinghe om hem volcomelijcken van syn son-
den te reynighen/ t'welcke was op dese maniere/te weten : Stelde hem in een Rivie-
re van een loopent water/ende seyde dese woorden : Ick hebbe mijn sonden aen de
Son ghesept/ende wilt ghy Riviere die ontfanghen ende in de Zee voeren/ op datse
nimmermeer en verschijnen. Dese badinghe ofte afwasschinghe ghebruyckten van
ghelijcken alle d'ander/die haer biechten/met de Ceremonien die de Moozen ofte Ma-
chometisten usantien seer ghelijck waren/de welcke sy het Guadoi noemen/zijnde van
d'Indianen Opacuna gheheeten. Soo wanneer het ghebeurde / dat yemant syn Kin-
deren afstorven/soo hieldense den selven voor een groot sondaer/seggende dat het door
syn sonden toe quam/dat de Soon eer/als de Vader starf. Ende als eenighe van soo-
danighe hare badinghe (naer de Biecht) Opacuna ghenaemt/doen souden/als geseyt
is/soo moestense van eenich misnaeckt Indiaen (als van een Bultenaer/ofte van de
ghene die eenighe andere ghebreken der natuere hadde/met Netelen ghegeesselt we-
sen. Soo de Toovenaers ofte Waersegghers door hare loten ofte voorsegginghe/ be-
vestichden/datter eenich sieck Mensch/ofte krancke sterven soude/ soo en twijffelden
sy niet eens haer eyghen Soon om te brenghen/ (al wast schoon datser geen meer en
hadden) waer mede sy verstonden ende meynden ghesontheyt te vercrijghen/seggen-
de datse haer Soon tot een sacrificie/in haer plaets opofferden/ende nae dat de Chri-
stenen in't selve Landt ghewest zijn/soo heeft men noch evenwel dese wreetheyt/ op
eenighe plaetsen/ondervonden gheschiet te zijn. Het is in der waerheyt een dinck om
te noteren/dat dit ghebruyck / van heymelycke sonden te Biechten/d'overhandt be-
houden heeft/als oock van soo strenghe penitentien te doen / ghelijck als daer was/te
vasten/ haer ghewaet / Gout ende Silver over te gheven/ haer op de Gheberghten
t'onthouden/ende zware slaghen op den rugghe te verdraghen. Ende daer wort van
den onsen ghesept/datse noch hedensdaeghs (in de Provintie van Chicuito) eenighe
van dese pestilentiale Biechtvaders ofte Ychuris gevoet hebben/ zijnde van veel siec-
ken ende kranken besocht/maer beginnen/door Godts genade/ in alles tot kennisse te
comen/ ende de groote weldaet van onse Sacramentale Biechte te verstaen/ tot de

welcke

welcke sy daer met grooter devotie ende geloove laten binden. Het is eensdeels een voorsienighe des Heeren gheweest/ t'voorleden ghebruyck ghedooght te hebben/ op dat haer onse Biechte niet swaer en valle/ aen te nemen/ waer mede den Heere in al-les gheglorificeert (ende den Duyvel als een schimper bespot) blijft. Ende om dat het hier te propoost comt/ soo sal ick ons verhalen t'ghebruyck van vreemde Biechte/ die den Duyvel in Iapan ingheboert heeft/ nae dat het selve door eenen brief/ van daer ghesonden/ gereciteert wert/ den welcken aldus luyt/ segghende: Daer staen in Oçaca eenighe uytnemende groote Steenrotsen/ ende dat/ soo hoogh/ datter eelijcke scherpten ende spitsen opcomen/ die over de twee hondert vademen in de hooghte hebben: Onder dese Rotsen ende scherpe spitsen/ heeft men een punt/ die uytwaerts aen steeckt ofte overhanght/ de welcke soo yeeselijcken aen te sien is/ dat de Xamabuxis (dat zijn de Pelgrims) van daer alleenlijcken by te comen/ beginnen te sitteren ende te beven/ ende t'hayr te Berch te staen/ door die afgrijselijckheydt van de selve plaets. Op dese voorseyde uytsteekende ofte overhanghende punt is ghestelt/ met een vreemt artificie) een groote Ysere-Schaft/ van drie ofte meer vademen lanck/ ende aen't eynde van dese Schaft/ soo is ghehecht een maniere van een gewicht/ welcker ballancien ofte weegh-schalen soo groot zijn/ dat in een van de selve schalen een Man sitten mach/ ende de Goquis (t'welcke zijn de Duyvels in figueren van Menschen) doen/ dat de Pelgrims/ een voor een/ in een van dese weeghschalen gaen sitten/ alsdan soo doense/ door een artificie van een omloopent radt/ dat de voorschreven Schaft/ met de weeghschalen daer aen/ allengskens uytghevoert wert/ in sulcker voeghen/ dat het eyndelijcken gantsch ende t'eenemael in de Lucht blijft hanghen/ zijnde een van de Xamabuxis in d'eene schael ghesetten. Ende door dien dat de ballance/ daer de Man in sit/ gheen teghen-ghewicht altoos/ in d'ander schael en heeft/ soo daelt hy daer terstont met neer/ ende d'ander stijght gheheelijcken om hoogh/ tot soo langhe datse boven aen de Schaft comt te stemmen/ alsdan so roepen hem de Goquis, van de steenrotse af/ toe/ dat hy hem Biechte/ ende alle syn zonden segghe die hy ghedaen/ ende in ghedachtenisse heeft/ dit selve gheschiet aldus met soo luyder stemmen/ dat het alle de ghene die daer ontrent zijn/ wel hooren moghen/ waer mede hy hem terstont beghint te Biechten/ ende eenighe van de omstaenders lachen om de zonden diese hooren/ ende andere suchten der om/ ende op elcke zonde dien hy seyt/ soo daelt die ander weeghschale (te weten/ de ledighe die om hoogh hanght) altemets een weynich nederwaert/ tot soo langhe dat hy eyntlijcke (alle de zonden uytghesept hebbende) met de ledighe balance in ghelijcke swarte over een comt. Hanghende den ellendighen penitent aldus met de andere weeghschael effen ende over een/ soo doet alsdan de Goquis t'radt wederom/ ende de Schaft binnen in gaen/ om daer weder te moghen uytclimmen/ settende soo weer een ander in syn plaets/ tot datse al te samen op de voorschreven maniere ghewegen ende ghebiecht zijn. Dit selve is vertrocken gheweest van een van de voorseyde Japonen/ (nae dat hy Christen ghewoorden was) den welcken dese Bedevaert selve seven reysen ghedaen hadde/ hebbende soo veelmaels in de weeghschael gheseten/ daer hy hem openbaerlijck ghebiecht hadde/ ende seyde/ dat soo daer by ghevalle yemant van dese/ die aldaer ghestelt waren/ zijn zonden niet te recht/ ghelijck alsse gepasseert waren/ en bekende/ ofte de selve versweegh/ soo en woude de ledighe balance niet dalen: Ende soo hy noch daerenteghen (nae datse hem vermaent hadden de waerheydt te Biechten) obstinaet bleef/ van niet te willen bekennen/ soo slingherde hem de Goquis uyt de balance van boven neer/ alwaer hy in een ooghenblick in morselen viel. Maer desen Christen/ Jan gheheeten/ seyde ons/ dat de vreese ende verschrickinge van dese plaets/ ordinaris soo groot is/ voor alle de ghene die daer by comen/ ende t'perijckel om uyt de

balance aen stucken te vallen/ staet een peghelijck soo grouwelijck voor ooghen/ dat het bynae nimmermeer en ghebeurt/ oste sy belijden alle hare sonden reyn uyt. Dese plaets wort met een ander naem gheheeten/ Sangenotocoro, dat is te segghen/ een plaetse der bekentenisse oste Biecht. Door dit Relaes siet men seer claerlijck/ hoe dat den Duyvel gepretendeert heeft/ Godts dienste naer hem te trecken/ doende de sonden Biechten (t'welcke den Salichmaker ingghestelt heeft tot remedie van den Mensche) met soodanighe Duyvelsche superstitie/ ende dat/ tot haer meer der verderffenis/ zijnde de Heydenschap van Iapon niet min/ als die van de Provincie van Collao in Peru.

Het 26. Capittel. Van de mismaeckte salvinge die de Maxicaensche Priesters ende andere Natien ghebruyckten, als oock van hare Toovenaers.

IN de oude Wet heeft God geordineert/ en de maniere inghestelt/ hoe ende waermede dat Aaron ende d'ander Priesters ghewijet souden werden/ ende wy hebben oock in de Evangelische Wet van ghelijcken het Heylighe Chrisma oste Vormsel/ als oock de salvinge die wy ghebruycken/ als wy Priesters van Christo ghewijet worden. Desghelijcx soo wasser in d'oude Wet een seeckere welrieckende ghemaeckte Salve/ de welcke/ door Godts bevel/ anders nieuwers toe ghebruyckt wiert/ dan alleenlijck tot Godes dienste. Alle dit selve heeft oock den Duyvel op syn maniere willen naebootsen/ maer ghelijck als hy placht/ met een inventie van soodanighe ontijdighe ende vuyle dinghen/ datse daer door selfs genoech openbaren/ wie dat den Autheur daer van is. De Priesters der Mexicaenscher Afgoden/ salfden haer op dese maniere/ te weten/ besmeerden oste bestreken haer van't hooft af tot op de voete toe/ ende t'gantsche hayr over/ ende van dit smout/ t'welcke sy daer alsoo nat op deden/ soo quam hen t'hayr te wassen/ ghelijck als ghebreydde vlechten/ in voeghen dat het scheen te wesen/ ghelijck als de Maen van de Peerden/ soo wanneer datse in vlechten ghebreyt ende opghebonden is/ comende t'selve met lanckheyt van tijdt soo lanck te wassen/ dat het haer tot over de knyen heen reyckte/ zijnde t'ghewicht daer van soo swaer/ datser genoech aen te lijden hadden/ want en scheerdent noch en cortent van alle haer leven nimmermeer af/ oste ten was dat haer sulcx (door den grooten Ouderdom der gunt/ ende datse tot eenighe laste der Regeeringhe oste andere eerlijcke Ampten der Ghemeynte ghestelt wierden) vermeghen t'voorseyde hayr ghevlecht met Catoenen vlechtsnoeren van ses vingheren breet. Nu den roock daerse haer met beroockten ende aenstreken/ was ordinaris van swartsel/ want het selve is van ouderen hercomen altoos een aenghename ende bysonder offrande ghewees van hare Goden/ waer door het oock seer gheacht ende in eeren ghehouden was: waren altoos met dit swartsel oste Incke van't hooft tot de voeten bestreken/ soo dat het schenen swarte Morianen te wesen. Ende dit was haerlieder ordinarische salvinghe oste besmeersel/ uytghesondert dat soo wanneer sy ginghen/ om de Bosschagien/ de toppen van de Berghen/ ende de donckere ende vreeselijcke Spelonckken ende Holen/ daerse hare Afgoden hadden/ te sacrificeren ende te bewierooken/ als dan soo ghebruycktense een andere bysondere salvinghe/ met sekere Ceremonien om de vreese te verjaghen ende een onbeschroomt hert te crijghen. Dese salve was ghemaeckt van sekere fenijnighe Ghedierten/ als van Spinnen/ Scorpioenen/ Rupsen oste Rijpen/ Salamanders/ Ader-

slanghen/

slanghen/etc. de welcke van de Jonghers der Collegien vergadert werden/ende waren daer oock soo op gheslepen/datser altoos een groote menichte by een hadden/ teghens soo wanneer datse haer van de Priesters afgheeyscht wierde: Oock soo was hare particuliere sorghe/dese fenijnighe Gedierten op te jaghen/ende soose by gevalle (ymers anders om gaende) eenighe van de selve int ghesicht cregen/soo stelden se haer verschoonde te weer/om die met alder neersticheydt te vanghen/ even ghelijck off er haer t'leven aen ghehanghen hadde. Hier uyt quamt oock/dat d'Indianen ghemeenlijcken van dese fenijnighe Ghedierten gheen vreese en hadden/ handelende de selve ghelijck als eenighe ander dinghen/ door oorsake datse in dusdanighe exercitien opghevoet waren. Om nu t'smout hier van te maken/ so naemense die alle gelijck te samen/ ende braedense op de vyertest des Tempels, die voor den Altaer stont/tot soo langhe datse al te samen tot asschen wierden/ alsdan soo dedense dese assche in mortieren ofte stampers/met veel Tabaco, (dat is / Petum ofte Nicotianum) t'welck een cruyt is/ dat van dit Volck gebruyckt wort/om t'vleesch te verdooven/ ende den arbeyt niet te gevoelen/waer mede de selve assche vermenghden / want dedense de cracht verliesen. Wierpen noch oock onder dese assche ende t'voorseyde cruyt sommige levende Spinnen/ Schorpioenen ende Ruysen/ofte Rupen/t'welcke sy alsoo t'samen omhutselden ende stampten. Dit aldus ghedaen zijnde/ soo deden syer een seker gemalen zaet onder/Ololuchqui ghenaemt/t'welcke van d'Indianen in dranken ingenomen wort/ om visioenen te sien/welcker effect ofte operatie/is/een van syn sinnen te berooven. Maeckten noch oock van ghelijcken met de voorschreven assche/ swarthayrighe Wormen/welcker hayr alleenlijck vergift is / alle dit selve smeerdense alsoo te samen met swartsel/ende dedent alsdan in Potkens / t'welcke sy alsoo voor hare Goden stelden/ segghende dat het selve haren cost was / waerom het oock van hen een Godlijcke spijse ghenoemt wert. Met dit smeersel van/veranderden sy haer in gochelaers / saghen ende spraken met den Duyvel. Soo wanneer dat de Priesters met dit smout bestreken waren/soo verlorense alle vreese/ende vercreghen eenen wreeden Geest met een fel ghemoet/in sulcker voeghen/ datse de Menschen in de sacrificien met grooter stoutmoedicheyt ombrachten/gaende by nacht ende ontijden alleen op de Gebergghten/in donckere vreesselijcke Spelonckcken ende Holen / verachtende de wreede Ghedierten/want lieten hen voor ghewis voorstaen/dat de Leeuwen/Tygren/Wolven/ Serpenten / ende andere wreede Ghedierten die daer int Ghebergthe onthouden/ voor haer de vlucht nemen souden/ende dat/door de deucht ende cracht van't voorseyde Goddelijcke smout: Ende al waert schoon/ datse niet ghevlucht hadden door de cracht van't smeersel/souden sy immers wech ghelopen hebben voor t'ghesicht van een soo Duyvelsche figuere daerse in getransformeert waren. Van ghelijcken so was dit voorschreven Betumen ofte smout dienstich/ om krancken ende kinderen met te ghenesen / waerom hetselve van een yeder een Goddelijcke Medecijne ghenaemt wordt. Hierom wast datse oock van alle weghen tot de Priesters ende Digniteyten quamen/ghelijck als tot haer Salichmakers/om hen van de Goddelijcke Medecijne t'appliceren/ ende sylieden bestreken daer de ghebreckelijcke plaetsen met / ende daer wort geaffirmeert datser merckelijcke baet by vonden / t'welcke moest comen/door dien dat het Tabaco ofte Nicotiaen ende t'Ololuchqui seer goet ende gheproeft is/ om t'vleesch te verdooven ofte te versachten: Ende zijnde geappliceert tot plaesters/ soo is het selve alleen werckende de doovinghe int vleesch: Hoe veel te meer/ daer soo veelderley stof van fenijn by is: Ende door dien dat het haer de pijne verlichte / soo lietense haer voorstaen / dat het een werckinghe van ghenesen ende een Goddelijck dinck was: Waerom dese Priesters oock eenen toeloop hadden ghelijck als Heylighen/de

 ghen/de

ghen/de welcke de slechte ende eenvoudighe met dusdanighen bedrogh begochelden
ende int Net hielden/haer soo veel diets makende alsse selve wilden/ maeckende oock
datse altoos ghehouden bleven/ om hare Medecijnen ende Duyvelsche Ceremonien
te comen versoecken/want hadden soo veel autoriteyts ende aensien/datse haer (soofer
yet diets maeckten) t'selve ghenoegh voor een artijckel des geloofs conden doen aen-
nemen: Ende alsoo wast oock/datse onder de Gemeynte duysenderley superstitien/
van Wieroock te offeren/opbrachten/als oock de maniere van't hayr te scheeren/ende
stockskens met draden van Slanghen-Beenkens aen de halsen te binden/ende datse
hen op sulcken tijt ende ure souden baden: Item van s'nachts by een vyertest te ma-
ken/anders gheen Broot t'eten/dan van't ghene dat hare Goden gheoffert was: Be-
riepen hen oock terstont op haer Waersegghèrije/ ende voor-seyden de dingen int be-
sien van't inghewant der Beesten ende circulen van't Water. In Peru soo ghebruyc-
ten de Toovenaers ende Ministers des Duyvels van ghelijcken veel gochelerije en-
de voorsegginghen/want de groote menichte/die daer van dese Waersegghers/ Lot-
werpers/Gochelaers/Teycken-bedieders/ ende ander duysenderley soorten van val-
sche Propheten waren/was een dinck sonder eynde. Ende dese pestilentie duert noch
meestendeel hedensdaeghs/doch evenwel int heymelijck / want en derren hare Duy-
velsche Godloose Ceremonien ende superstitien int openbaer niet ghebruycken/ van
welcker bedriegherije ende Godtloosheyt breeder ende int bysonder ghewaerschouwt
wort/in de Confessionael ofte onderrechtinghe der Biechte/ ghemaeckt door de Prela-
ten van Peru. Daer werde / namelijcken/ onder dese Indianen/een soorte van Too-
verije ende Toovenaers toeghelaten/door de Coninghen Ingas, de welcke zijn gelijck
als Nigromanten ofte Swarte-Constenaers / die haer in soodanighen ghestaltenis
ende figuere veranderen alsse willen/ ende vliegen een verre ende verscheyden wegh/
in weynich tijts/door de Lucht heen/voorsiende t'ghene datter omgaet / ende spreken
oock met den Duyvel/den welcken haer uyt sekere steenen ofte andere dinghen/ (die
sy in grooter eeren houden) tael ende antwoort geeft. Dese dienen voor Waerseggers/
als om te segghen/t'ghene datter in verre Landen ende contreyen ghescyiet is/eer dat
men daer tijdinghe van heeft/ofte comen mach/ghelijck alst noch ghebeurt is/na dat-
ter de Spagnaerden int Lant ghe weest zijn/ want is geschiet/datse geweten hebben/
alle de beroerten/Velt-slaghen/oneenicheden ende dooden/ soo van de Tyrannen als
van des Conincx zijde/als oock van de persoonen in bysonder/die over de twee of drie
hondert Mijlen van daer/ghebeurt waren / ende dat / op den selven dach ende stont/
ofte s'daeghs daer nae/alsse gheschieden/t'welcke door eenen natuerlijcken ganck ofte
wegh/onmoghelijcken was soo haest te weten. Om dit abuys van Waersegherije
uyt te rechten/ soo stellense haer in een huys dat van binnen toegesloten is/ende drinc-
ken haer soo droncken / datse gantsch uyt haer verstant zijn/als dan soo comense een
dach daer nae/ende antwoorden op t'gene datter ghevraeght wort. Sommighe seg-
ghen ende affirmeren/dat de selve een sekere salvinghe ofte smeersel gebruycken: oock
soo segghen d'Indianen/dat d'oude Wijven ghemeynlijcken dit Officie useren/ ghe-
lijck als daer zijn d'oude Vrouwen van een Provincie / ghenaemt Coallo , ende van
een ander Vleck/Manchâi gheheeten/als oock in de Provincie van Gnarochiri, ende op
ander plaetsen diese ons uytsonderen. Dienen van ghelijcken om te verclaren/
waer dat de verloren ofte ghestolen dinghen zijn/welcke soorte van Toověrije op alle
plaetsen ghevonden wort/tot de welcke ghemeynlijcken ende seer ordinaris die Ana-
cônas ende Chinas (die de Spagnaerden dienen) haren toevlucht nemen / alsse yet van
haer Meesters verloren hebben / ofte begeerich zijn om eenighe voorleden ofte toe-
comende gheschiedenissen te weten / ghelijck als wanneer datse uyt de Spaensche

Steden

Steden toe gaen/om eenighe bysondere ofte ghemeyne affairen/soo vraeghense alsdan oft haer wel ofqualijc gaen sal/ofte offer oock sullen sieck worden of sterven / of gesont wederom comen/ofte offer oock sullen verkrijgen/ t'ghene datse gaen versoecken / waer op dan de Toovenaers/jae ofte neen antwoorden / hebbende eerst met den Duyvel ghesproken in een duystere plaetse / in sulcker voeghen dat men syn stem wel hooren mach/sonder te sien met wien noch wat dat hy spreect/ tot welcker effecte sy duysenderley Ceremonien ende superstitien zijn doende/om den Duyvel te verwecken/haer wel te deghen vol ende sat drinckende/ende ghebruycken tot dat officie / int bysonder/ van een cruyt/Villca ghenaemt/daer sy't nat ofte sap af uytdouwen/ende in de Chicha (dat is haren dranck)ofte yewers anders in doen. Nu soo mach / by alle t'ghene dat ghesept is/blijcken/hoe groot dat die ellendichept ende t'ongheluck is/ van den genen die soodanighen Ministers tot Leermeesters hebben / welcker officie anders niet en is/dan enckel bedroch: Oock soo wort bevonden/datter geen meerder swaricheyt onder d'Indianen en is/ (om de waerheydt van't heylighe Euangelie aen te nemen) dan de ghemeynschappe van de voorschreven Toovenaers/de welcke ontallijcke veel waren/ende noch wel zijn/al hoe wel datse door de ghenade Godts/ende neersticheyt der Prelaten ende Priesters/al te mets beginnen minder/ende niet soo hinderlijck te worden/ende etlijcke van de selve hebben haer bekeert/ ende openbare bekentenisse ende predicatie voor de Gemeynte ghedaen/wederroepende hare dwalinghen ende bedriegherije/ doende verclaringhe van haerder archelisten ende leughenen / waer uyt een groote vruchte ende wasdom ghevolcht is / soo ghelijck als wy door Brieven van Iapon verstaen van ghelijcken/in de selve Contreyen/ gheschiet te zijn/ tot een groote eere ende glorie van onser Godt ende Heere.

Het 27. *Capittel.* Van andere Ceremonien ende costuymen der Indianen, die met den onsen ghelijck zijn.

Ndere ontallijcke Ceremonien ende costuymen hadden d'Indianen / waer van veel met die van de oude Wet van Moyse ghelijckenis hebben. Andere comen met d'usantie der Mooren ofte Machometisten over een/ ende etlijcke hebben oock eenich schijnsel met die van de Euangelische Wet/ soo ghelijck als daer zijn/die badinghen/ ofte t'gene datse Opacuna heeten/t'welcke was haer in Water te baden/ om van hare sonden reyn te blijven. De Mexicanen hadden van ghelijcken haer Doopsels met dese Ceremonien/te weten / sacrificeerden wat van d'ooren ende t'Manlijck lidt der Kinderen/die nieu ghebooren waren/waer in sy eenichsins de Ioodtsche Besnijdinge naer quamen. Dese Ceremonien worden principalijcken ghebruyckt met de Kinderen der Coninghen ende Heeren / t'welcke aldus toeginck: Soo haest als de selve ghebooren waren/soo wisschense de Priesters af/ende ghewasschen zijnde/soo steldense haer in de rechter hant een cleyn rappierken/ ende in de slincker hant een rondasken. Nu de Kinderen van't ghemeyne volck steldense yet van't ghereetschap/ van haerder hantwercken/in de handen / ende de Meyskens eenich ghereetschap van Spinnen/ Weven/ende Naeywerck/ dit ghebruyckentense aldus vier daghen lanck/t'welcke al te mael gheschiede voor eenighen Afgode. In de Houwelijcken soo haddense oock hare manieren van Huwelijcks-voorwaerden/ ende ghebruycken/daer den Licentiaet Polus een gantsch Tractaet van gheschreven heeft/ van't welcke hier nae wat ghehandelt sal worden. Ende in andere dinghen / soo hadden hare Ceremonien ende usantien

ooch eenighe maniere van redelijckheyt. De Mexicanen wierden ghetrout ende t'samen ghegeven door de handen haerder Priesters / op dese maniere: De Bruydegom ende Bruydt stelden haer voor den Priester by den anderen / de welcke haer als dan beyde by der handt nam / ende vraeghde ofse begeerden te trouwen: Nu haren wille verstaen hebbende / so nam hy een eynt van de sluyer / daer sy 't hooft met bedeckt hadde / ende een ander eynt van synen Mantel ofte omslach / ende bontse te samen / daer een knoop van maeckende / ende brochtse dan alsoo ghebonden tot haerent in huys / alwaer een ontsteken vyer-test stont / om de welcke hy haer seven maels dede rontom gaen / dit ghedaen zijnde / soo ginghen de ghetroude by den anderen neer sitten / zijnde t'Houwelijck hier mede besloten. De Mexicanen waren uytnemende jalours / van de volmaecktheyt haerder Bruyden / want soo syer eenighe feylen aen bevonden / gaven't met der daet / als ooch met laster-woorden te kennen / tot een groote versmaetheyt ende schaemte der ouders ende vrienden / waerom / dat sy daer niet beter nae ghesien hadden: Maer de ghene die haer eere bewaert hadden / ende t'selve alsoo bevindende / dedense groote feeste ende chiere aen / doende aen haer ende haer Ouders groote giften ende gheschencken / als ooch groote Offranden aen hare Goden / met groote Banckett en / te weten / een in syn / en een ander in haer huys: Ende so wanneer datmense hem te huys brachte / soo wiert alle t'ghene dat hy ende sy van provisie te samen brachten als van Landen / Juweelen ende ander ghewaet / per memorie ghestelt / welcke memorie van haer Ouders bewaert wiert / op dat / soo sy by gheval quamen te ontghuwelijcken / (ghelijck als het onder hen een ghebruyck was) ende niet wel over een en quamen / men de deylinghe van de goederen doen mochte / nae dat een yder inghebracht hadde / scheldende den anderen quijt / soo dat elck een van weder mochte trouwen met wie dat 'se wilden / ende hem bleven de Sonen / ende haer de Dochters / ende hen wierdt alsdan ooch seer scherpelijcken bevolen / niet weder te versamen op Lijfstraffe / t'welcke seer strenghelijck ende scherp onderhouden wiert. Nu al hoe wel datse in veel ceremonien met den onsen schijnen over een te comen / so is het nochtans niet teghenstaende / different / ende dat / door die groote vermenginge diese altoos met de onghschickte grouwelen hebben. Het ghemeyne ende t'meeste hier van / is / een van drye dinghen te hebben / te weten / of wreetheydt / of onreynicheyt / ofte ledicheydt / want waren al te samen of wreet ende hinderlijcken / als Menschen te dooden ende bloet te vergieten / of waren onreyn ende ontschoich / als t'eten ende te drincken in den naem van de Afgoden / haer soo leelijcken te besmeeren ende aen te strijcken / met andere duysent verachte dingen / ofte waren ten minsten ydel / wanckelbaer ende t'eenemael leedich / ende meer Kinder dinghen als Mans daden / zijnde de reden hier van / d'eyghen conditie van den boosen Geest / welcker intentie altoos is / quaet te doe. / ende te verwecken tot doodtslaghen ende onreynichheyt / ofte ten minsten tot ydelheden ende onvolmaeckte verontledinghe / t'welcke bevonden sal worden van een yder / die de handelinghe des Duyvels (met den Menschen / die hy bedrieght) met achtinghe wel doorsiet / want wort in alle syn insettinghen / alles ofte eensdeels bevonden van't ghene dat ghesept is. Ende nae dat de selve Indianen t'licht van ons gheloof ontfanghen hebben / so lachen sy / ende dryven selve haer spot met de kinder dinghen / daer sy van hare valsche Goden met verontledicht hebben geweest / de welcke sy dieden veel meer / uyt vreese van datse haer quaet doen souden / soose haer niet in alles onderdanich waren / dienden / dan uyt eenige liefde diese tot haer hadden / hoe wel datter ooch veel van haer in bedrogh leefden / met een valsche hoope van aerdtsche goederen ende tijtlijcke weldaden te ghenieten / want van de overgancklijcke en quam haer niet eens in ghedachten: Ooch soo staet t'aenmercken / dat ter plaetsen / daer de tijdelijcke

moghende

moghentheydt ende macht aldermeest verheven was / aldaer wierden oock de superstitien aldermeest vermeerdert / soo ghelijck als men sien mach aen de Rijcken van Mexico ende Cusco, alwaer de Aenbidtsels ofte Goden so veel waren / dat het een ongheloofllijck dinck schijnt te wesen / want waren alleen binnen de voorschreven Stadt van Cusco, over de drie hondert int ghetal. Van de Coninghen van Cusco, soo was Mango Inga Yupangui, den ghenen / die de meeste Godtsdiensten haerder Afgoden opbracht ende vermeerden / inventerende duysenderleye manieren van Sacrificien / Feesten ende Ceremonien. Ende t'selve was van ghelijcken / in Mexico, by den Coninck Iscoâlt, welcke was den vierden van't selve Rijcke. Onder d'ander Natien der Indianen / als in de Provincie Guatimala, in de Eylanden / int nieuwe Coninckrijck / in de Provincie van Chile, ende onder andere Gemeynten / (al hoe wel datse een groote menichte van superstitien ende sacrificien hadden) soo waren sy nochtans niet te ghelijcken met die van Mexico ende Cusco, alwaer den Satan hem was onthoudende / ghelijck als in syn Roome of Jerusalem / tot dat hy daer / t'sijner spijt / van daen ghedreven is / ende in syn plaets ghestelt ende ingheboert wert / het heylighe Cruys / ende t'Rijcke Christi onsen Heere / besittende t'ghene dat den Tyran geusurpeert / ofte onrechtelijcken nae hem ghetrocken hadde.

Het 28. *Capittel.* Van sommighe Feesten, die, die van *Cusco* ghebruyckt hebben, ende hoe dat den Duyvel van gelijcken heeft willen naboot-sen het *Mysterium* ofte verborghentheyt der H. Dryvuldicheyt.

Om nu dit Boeck te besluyten / t'welcke is / van dat de Religie aengaet / soo resteert daer noch wat te segghen / van de Feesten ende solemniteyten / die d'Indianen ghebruyckt hebben / de welcke (om datse veel ende verscheyden waren) al te samen niet verhaelt moghen werden. D'Ingas, Heeren van Peru, hadden tweederley Feesten / waer van eenige ordinaris waren / die op haren besetten tijt ende in de Maenden quamen / ende andere extraordinaris / die door eenighe wichtighe oorsaken overquamen / soo gelijck als wanneer datter eenen nieuwen Coninck ghecroont / ende eenich Oorlog van importantie aenghevanghen wierden / ofte datter een groote benautheydt van quade tijden was. Van de ordinarische Feesten soo is te verstaen / datse in elck een van de twaelf Maenden des Jaers / een sonderlinghe Feeste ende Sacrificie deden: Want al hoe wel datse in elcke Maent ende Feeste des selven / hondert Schapen ofte Rammen offerden / soo moestense nochtans van verscheyden coleuren ofte gedaenten wesen. In de eerste Maent / die sy Rayme hieten / (t'welcke December is) so hieldense d'eerste Feest / zijnde oock de principaelste van allen / waerom de selve Capacrayme genaemt wierdt / dat is een costelijcke ofte principale Feeste ghesept. In dese Feeste / soo wiert daer een groote menichte van Schapen ende Lammeren / tot een sacrificie / gheoffert / ende wierden ghebrandt met ghewrocht ende welrieckent hout / brachten daer oock Schapen / Gout ende Silver by / ende setten daer de drie ghesneden Beelden der Sonne / ende de drie van den Donder / Vader / Soon ende Broeder / die se seyden / de Son ende den Donder te hebben. In dese Feesten / soo wiert de jonghe Ingas ghedediceert / dat is / de Guâras ofte Broecken opghesett / ende d'ooren doorboort / makende van d'Ooren met slinghers gheceessselt / ende t'gantsche aensicht met bloet overstreken / t'welcke al te mael was tot een teycken / datse den Inga ghetrouwe Ridders souden wesen. Daer en mochte niet een vreemdelinck / in dese Maent ende Feeste / te

Cusco wesen/maer als de Feesten volepndicht waren / soo mochten al die van buyten/ binnen comen/alsdan soo wiert haer ghegheven van de koecken die van't Mays ende t'bloet der sacrificie ghemaeckt waren/t'welcke sy aten tot een teycken/datse met den Inga vereenicht waren / als vooren gheseyt is. Het is voorwaer om te noteren/hoe dat den Duyvel/op syn maniere/ van ghelijcken in de Afgoderye/de Drijevuldicheyt inghevoert heeft/want de drie voorschreven Beelden der Sonne/waren genintituleert Apoînti, Chursunti ende Intiquaoqui, dat is soo veel gheseyt als den Vader ende Heere Son/den Soon Son / ende den Broeder Son. Op de selve maniere soo noemdense oock de drie Statuen ofte Beelden van Chuquûlla, welcke is van den Godt die hem is onthoudende in de Gheweste ofte Regioen der Lucht/daer den Donder/Reghen ende Sneeu van daen comt. My is indachtich/ hoe dat my ghewesen wiert (wesende in Chuquisaca) van een eerwaerdich Priester/een Informatie/ die ick langh ghenoech in handen ghehadt hebbe / in de welcke voor warachtich vertoont wiert/hoe dat een sekere Guâca ofte Aenbidtsel / daer d'Indianen Professie voor deden / den Tangatânga t'aenbidden/eenen Afgod was/die sy seyden/in een/drie/ende in drie/een te wesen: ende als hem den selven Priester hier van was verwonderende/ soo seyde ick hem / dat mijn gheloof was/dat alle het ghene dat den Duyvel/door syn leugens ende bedroch/ de waerheyt mochte ontstelen/dat hy't selve dede/ende dat/met alsulcken helschen ende weerdarstighen hooveerdye/als hy altoos begeerich geweest is/om Godt ghelijck te wesen. Nu/keerende tot de Feesten/te weten/van de tweede Maent/die genaemt wiert/Câmay, soo noemense noch/boven de sacrificien/d'asschen/ende wierpense in een afloopent water / volghende de selve alsoo vijf mijlen weeghs / met leenstocken in de handen/van achteren nae/biddende datse die tot in de Zee wilden brenghen/want aldaer soo soude den Viracocha t'selve Present ontfanghen. In de derde / vierde ende vijfde Maent/soo offerden sy van gelijcken/in elcke Maent/ haer hondert Schapen/ te weten/swarte/beplackte/of bonte ende grauwe/met noch veel ander dingen/t'welcke wy achter laté om niet moeylijc te wesen. In de seste maent/genaemt Hatuncûzqui Aymorâi, welcke met de Mey-Maent over een comt/soo wierden daer oock hondert Schapen (ende dat/van alle coleuren) geoffert. In dese Maen ende Maent/ (t'welcke is in den tijt dat men t'Mays uyt den Oegst t'huys brenght) soo dedense de Feeste (die noch hedens daeghs onder d'Indianen seer gheuseert werdt) diese noemen Aymorâi: Dese Feeste wort ghedaen/ soo wanneer dat men van de Chacra, ofte de Bouwerye af/nae huys toe comt/met sekere gesangen/waer mede sy biddende zijn/ dat het Mays, t'welcke sy noemen Mamacôra, langhe mach dueren/nemen van haer Chacra, Bouwerye ofte Acker-Lant/een seeckere quantiteyt van't beste Mays, ende legghen dat/met sekere Ceremonien/in een cleyn bondelken (genaemt Perua) dat drie nachten bewakende/alsdan so doen sy het selve Mays in de costelijckste deckfels ofte Mantels diese hebben/ende nae dat het wel toegheстopt ende bereyt is/soo aenbiddense dese Perua, ende houdent in grooter weerden / segghende dat het de Moeder van't Mays, van haer Chacra ofte Bouwerye is / ende dat het Mays van't selve syn herkomste ende onderhoudt heeft: Doen in dese Maent een bysondre Sacrificie / ende de Toovenaers vraghen aen de Perua, of het oock kracht heeft voor het toecomende Jaer: Ende soo't dan neen antwoordt / soo brenghen sy't op de selve Chacra ofte Bouwerye / om te verbranden / t'welcke sy met soodanighen solemniteyt doen / als een yeghelijck vermach/makende met de selve ceremonien weder een ander Perua, seggende datse het selve vernieuwé/op dat het zaet vā't Mays niet te loor en gae: maer soo't antwoort/dat het cracht genoech heeft om langer te dueré/so laten sy't tot het ander jaer toe blijven. Dese voorschrevé superstitie duert noch tot hedens daechs toe/eñ is onder d'Indiané seer ghe-

seer ghemeyn dese Peruen, met de Feesten van't Aymorâi te houden. In de sevenste Maent/ Auca ycuzqui Intirâymi gheheeten/ de welcke met Junio over een comt/ soo dedense de Feeste/ Intirâymi ghenaemt/ in de welcke geoffert werden/ hondert van de Schapen Guanacos, ende seyden/ dat dit de Feeste van de Son was. In dese Maent soo maecktense een groote menichte van Statuen ofte Beelden/ die ghewrocht ofte gesneden waren van't hout Quinua, zijnde al te samen met costelijcke cleederen toeghemaeckt / ende deden den dans diese Câyo noemden: stroyden in dese Feeste veel bloemen over den wegh/ zijnde d'Indianen seer bestreken ofte besmeert/ ende de Heeren met goude plaetkens aen de kinnen behangen/ gaende al te samen al singende. Staet t'aenmercken/ hoe dat dese Feeste bynae comt te vallen op den selven tijdt/ als by ons Christenen de solemniteyt van't Corpus Christi, ofte Sacraments-dach / ghehouden wordt/ ende heefter oock in sommighe dinghen eenich schijnsel van ghelijckenis met/ ghelijck als daer is/ in de danssen/ representatien ofte ghesanghen. Door dese oorsake/ soo zijnder eenighe onder d'Indianen ghe weest/ ghelijck als men daer hedensdaeghs oock noch wel vint/ die hen laten duncken / dat het celebreren van onse solemne Feeste van't Corpus Christi, ofte Sacraments-dach / veel superstitien heeft / ende datse noch hare oude Feeste van't Intirâymi celebreren. In de achtste Maent/ genaemt Châhua Huarqui, soo wierden daer ander hondert Schapen verbrandt/ in voeghen als gheseyt is/ al te samen graeuachtich/ hebbende de coleur van Vizcâcha: dese Maent comt met d'onse van Iulio over een. In de neghenste Maent/ gheheeten Yapaquis, soo wierden daer ander hondert Schapen van Castagnen coleur verbrandt / ende daer wierden soo onthalst als verbrandt / duysent Cuîes, op dat het Ys/ de Locht/ 't Water ende de Son/ de Châcaren ofte d'Acker-landen/ niet en wilden beschadighen: dese schijnt met Augusto over een te comen. In de thiende Maent/ gheheeten Coyaraymi, soo wierden daer verbrant/ ander hondert witte ghewolde Schapen. In dese Feeste (die met Septembri over een comt) soo dedense de Feeste/ Situa ghenaemt/ 't welcke gheschiedde op deser maniere: Vergaderden haer al te samen/ op den eersten dach/ eer dat de Maen uytquam/ ende soo haest alsse de selve int ghesicht creghen/ soo maecktense een groot gheruchte met roepen ende crijten/ hebbende brandende toortsen in de handen/ met de welcke sy d'een d'ander op't lijf sloeghen/ segghende: laetter het quaet uytgaen/ 't welcke sy noemden Panconcos. Dit ghedaen zijnde/ soo dedense de generale afwasschinge in de spruytende wateren ende Fonteynen/ een yeder in sijn eyghen conduyt ofte toebehoorte/ ende droncken alsdan vier daghen achter den anderen. In dese Maent soo backten de Mamacônas, van de Son / een groote menichte van de koekens/ die met het bloet der sacrificien ghebacken waren / ende gaven daer elcke vreemdelinck een brocke ofte beet van: sonden oock van ghelijcken aen de vreemde ofte uytheemsche Geacas van't gantsche Rijcke over / als oock aen verscheyden Guracas, in teycken van't gantsche Rijcke over/ als oock aen verscheyden Curacas, in teycken van't verbont ende ghetrouwicheyt aen den Son ende den Inga, als vooren geseyt is. D'afwasschinghe ofte t'baden/ de dronckenschap/ ende eenich spoor van dese Feeste Situa ghenaemt/ zijn evenwel noch hedensdaeghs op elijcke plaetsen duerende / doch met de ceremonien eenichsins wat verscheyden/ ende seer heymelijck/ alhoewel dat het principaelste/ als oock int openbaer/ te niet ende ghecesseert is. In de elfste Maent/ gheheeten Homarâimi punchaiquis, soo wierden daer ander hondert Schapen ghe acrificeert: ende soo't gheschiede/ datse water ghebreck hadden/ soo steldense een gheheel swart Schaep op een vlack velde/ vast ghebonden / om dat het reghenen soude/ ende goten daer veel Chicha rondtom / ende en gavent oock niet t'eten / voor aleer dat het quam te reghenen. Dit selve wordt van ghelijcken noch aldus / op desen selven tijdt/

in veel

in veel contreyen onderhouden/ t'welcke is in Octobri. In de laetste Maent ghenaemt Ayamara, soo wierden daer ander hondert Schapen gesacrificeert/ alsdan soo dedense de Feeste Raymiçantâra Râyquis gheheeten: In dese Maent/ welcke met Novembri over een comt/ soo bereyde men alle t'ghene dat noodich was/ voor de Jonghers/ die men in de aenvolgende Maent Oorlinghen soude maken/ doende de Jonghers oock met de ouden een sekere Monsteringhe/ als oock sommige sprongen ende tuymelen. Dese Feeste noemdense Ituraymi, de welcke ordinaris gedaen wiert/ soo wanneer dat het te veel ofte te weynich regende/ ofte alsser pestilentie was. Van extraordinarische Feesten/ die seer veel waren/ soo was de voornaemste/ den ghenen/ diese Ytu hieten: Dese Feeste van Ytu en hadde geen besetten tijt/ dan dedense alleenlijck in tijden van nooden: Ende om de selve te doen/ soo vaste alle het Volck twee dagen lanck/ in welcken tijt sy gheen vrouwen aen en roerden/ noch en aten oock geenich dinck met sout/ noch Axi, noch en droncken oock gheen Chicha, vergaderden hen al te samen op een plaets/ daer gheeneghen vreemdelinck/ noch eenich Ghedierte was/ ende hadden voor dese Feeste/ sekere Mantels/ Cleederen en Ciraet/ t'welcke alleenlijck hier toe was dienende: ginghen in Processie met de Mantels over t'hooft bedeckt/ ende dat seer verlanckssaem met het gheluydt van haer Trommelen/ sonder d'een d'ander eens te spreken/ t'welcke aldus duerde eenen gheheelen dach ende nacht over/ tot des anderen daeghs daer aen volghende/ alsdan soo aten/ droncken ende dansten sy twee daghen ende nachten over/ seggende dat haerlieder ghebedt verhoort was: Ende hoe wel dat men t'selve hedensdaeghs niet en doet met alle de voorseyde Ceremonien/ soo is het niet teghenstaende seer ghemeyn/ een ander diergelijcke Feeste te doen/ diese Ayma noemen/ met eenighe Cleederen diese alleenlijck daer toe houden. Dese maniere van Processie/ ghelijck als gheseydt is/ van bywijlen met Trommels/ ende t'vasten voor aen/ met de dronckenschap achter nae/ gebruyckense in tijden van groote nooden ende benautheden: Ende hoe wel datse t'sacrificeren van de Runderen/ ende ander dinghen (diese voor de Spagnaerden niet verbergen moghen) ten minsten int openbaer/ naeghelaten hebben/ soo onderhoudense nochtans/ des niet teghenstaende/ veel Ceremonien/ die haren oorspronck van de voorschreven oude Feeste ende superstitien hebben. Hierom soo ist noodich/ dat men op't selve achtinghe heeft/ namelijcken om dies wille datse dese Feeste van't Ytu noch hedensdaeghs zijn doende met dissimulatie ende onder den deksel/ in de dansen van't Corpus Christi, ofte den Ommeganck van't Sacraments-dach/ makende de dansen van Llamallama, van Guacon, ende andere diergelijcke/ conform d'oude Ceremonien ende superstitien/ die d'Indianen/ ten tijden haerder Heydenschap/ plachten te hebben/ op datse van de Pastoren ende Priesters niet toeghelaten worden/ ghelijck als men aldaer/ int ghene dese materie beroerende is/ breeder Relaes van gegeven heeft/ ende is voor dese mael genoech alhier aengheroert te hebben/ d'exercitie/ daer den Duyvel syn Gebodinghen mede verondedught hadde/ op dat men t'syner tijt sien mach/ wat onderschept ende verschil datter is/ tusschen t'licht ende de duysternis/ ende van de Christelijcke waerheyt tot de Heydensche leughenen/ al hoe wel dat der Menschen ende Gods Vyandt/ noch soo veel ghesocht heeft/ Godts dinghen met artificien ofte conste nae te bootsen.

Het 29. Capittel. Van de Feeste van't *Iubileo*, ofte Aflaet, die de Mexicanen ghebruyckt hebben.

De Mexicanen en waren in hare solenniteyten ende Feesten/niet minder curieus / ende hoe wel datse in de goederen beter coop waren/so warense nochtans/sonder comparatie / in't Menschen bloet veel costelijcker. Van de principaelste Feeste van Vizlipuztli is boven gehandelt/nae de welcke de Feeste van den Afgodt Tezcatlipuca seer gesolemniseert was. Dese Feeste quam in de Mey-maent / ende hadden in haerlieder Kalendier ofte Almanack/den naem van Toxcoâlt,maer de selve verliep ende verschicte in sulcker voeghen/datse alle vier Jaren/met de Feeste der Penitentie/over een/t'samen gelijck quam/in de welcke Indulgentia plenaria, ofte volcomen Aflaet/ende vergiffenis der sonden was. Sacrificeerden op desen dach een slaef/die de gelijckenis van den Afgodt Tezcatlipuca hadde/t'welcke was op den neghenthienden Meye. In de Vesper-tijt van dese Feeste/soo quamen de Heeren in den Tempel,ende brachten een nieu cleet/soo ghelijck als dat van den Afgodt/'t welcke hem de Priesters (d'ander Cleederen uytgedaen zijnde) aen trocken/ende bewaerden d'uytghetrocken Cleederen/met soo grooter eerwaerdigheyt/ende noch meer als wy d'Ornamenten ofte Misgewaet handelen. Ende daer waren oock in de Cofferen des Afgodts/veel ghereetschaps/als van verciersels/Juweelen/ende ander Baggen ende Arm ringhen van costelijcke Pluymen/de welcke anders nievers toe en dienden/dan daer alsoo te liggen / alle 't welcke van haer soo wel aengebeden ende ge-eert wiert/als den selven Godt. Nu/ behalven 't gewaet/daerse hem op den selven dach met aendeden/ soo behingense hem oock noch daer en boven met bysondere triomph-teyckenen van Pluymen / Arm-ringen/ Son-hoeden/ende ander dingen. Op dese maniere toegemaect zijnde/dedense de Gordijne/die voor de deure hinck/wech/op dat hy van een yeder gesien mochte werden: Ende int op-doen/so quam daer een Digniteyt (van den selven Tempel) uyt / zijnde op de selve maniere gecleedt als den Afgodt/hebbende eenige Bloemen/ende een cleyn steenen Fluytken/van een seer fijnel geluyt in de hant/'t welcke hy (inghekeert zijnde tegens t' Oosten) blies ofte speelde/doende also van gelijcken int keeren nae't westen/ Noorden ende Zuyden. Aldus gespeelt ofte geblasen hebbende/ nae alle de vier zijden der Werelt/ ('t welcke soo veel bediedde/als dat het de teghenwoordigen/ ofte die absent ende van der handt waren/hooren mochten) soo sette hy de vinger op de vloer/ ende nam daer wat Aerde af/'t welcke hy in de mont stack/ende op at/tot een teycken van aenbiddinge/doende 'tselve van ghelijcken/alle de ghene die present waren/ ende streckten haer/al schreyende ter neder/ende aenriepen de donckerheyt der nacht/ende de Windt/haer biddende/datse hen doch niet en wilden begheven noch vergeten/ ofte datse haer 't leven wilden benemen/ende so veel moeyten/ alsser in passeerden/ op een eynt brengen. Met dat dit Fluytken geblasen ofte ghespeelt wierdt/soo gevoelden de Dieven/Overspeelders/Dootslagers/ofte eenige andere sorte van misdadigers/een groote verschrickinge ende droefheyt/jae sommighe ontstelden hen so seer / datse haer niet en costen onthouden noch dissimuleren misdadich te wesen/waerom alle de selve anders niet en baden tot haren Godt/ dan dat hare misdaden niet gheopenbaert en mochten worden/stortende veel tranen/met groot berou ende leet wesen/ende offerden menichte van Wieroock/om Godt te versoenen. De vrome ende cloecke Helden / als oock alle d'oude Soldaten/die de Krijgh volchden/en hoorende t' Fluytken/so badense

aen Godt den Schepper/ende aen den Heere/door wien wy leven/als ooc aen de Son/ ende aen d'andere hare principale Goden/met een seer groote benautheyt ende devotie/datse hem doch tegens hare Vyanden wilden victorie ende sterckte verleenen/om veel Captijven ofte slaven te mogen vangen/tot een vereeringhe haerder sacrificien. Dese voorseyde Ceremonien wierden gedaen thien dagen voor de Feeste/in welcken tijt de Priesters altoos op't Fluytken speelden / op datse al te samen d'aenbiddinghe van d'aerde t'eten/doen souden/als oock om aen d'Afgoden t'eysschen/'tghene dat sy begeerden/doende alle dagen de gebeden met suchten ende karmen /ende d'oogen nae den Hemel/ghelijck als den ghenen die leetwesen ende berou van hare schulden ende sonden hadden/hoe wel dat dit herlieder berou anders niet en was / dan door vreese van lichamelijcke straffe diese creghen/ende niet om d'eeuwighe: Want affirmeeren/ datse niet en wisten/datter in't ander leven so nau'wen straffe was/waer door sy hen oock soo onvrijwilligen ter doot begaven/meynende dat men aldaer al te samen in rusten was. Nu/gecomen zijnde den eersten dach der Feeste/van desen Afgodt Tezcatlipuca, so versaemde haer de geheele Stadt ofte Gemeynte op de plaets/om gelijckelijcken oock te celebreren de Feeste van den Almanack ofte Kalendier, die wy ghesept hebben/te heeten Toxcoâlt, dat is soo veel geseyt/als een dinck dat drooogh is./ welcke Feeste altemael streckende was/om water van den Hemel te eysschen/ in maniere gelijck als wy de Processien ende Gebeden doen/ende hierom soo hieldense dese Feeste altoos in de Mey-maent/'twelcke is den tijt datmen in't selve Lant 'tregen-water aldermeest van doen heeft. Men begonst de selve Feeste te celebreren den negensten Meye/ende volbrachten den negenthienden. In den morghenstont van den laetsten dach/soo brochten haer Priesters een Rosbaer ofte Setel uyt / die seer verciert was/met Gordijnen ende Slippers van verscheyden manieren. Dese Setels hadden soo veel handt-vatsels alsser Minsters waren diese draghen souden/ de welcke al te samen met swartsel bestreken quamen/hebbende langhe gemaeckte ende ghevlochte hayren/die te middewegen met witte riemen ofte bindtsels ghebonden waren/zijnde de cleederen van't levrey des Afgodts. Op desen Setel so steldense de personagie des Afgodts/die tot dit Ampt uytgesondert was/den welcken sy noemden / de ghelijckenisse van den Gode Tezcalipuca, namen hem op de schouderen/ende brachten hem int openbaer tot aen den voet van de trappen/alsdan so quamen terstont hier uyt de geestelijcke Jongelingen ende Dochters/van den selven Tempel, uyt/met een dicke coorde/die ghedraeyt ofte ghemaeckt was van snoeren van gheroost Mays, met den welcken sy den geheelen Setel omringhden/ende hingen oock terstont een snoer ofte rijstich/van't selve / om des Afgodts hals / met een Crantz op't hooft: Dese Coorden wierden genaemt Toxcâlt, 'twelcke so veel te bedieden was/ als de drooghte ende onvruchtbaerheyt des tijts. De Jongelingen quamen met Gordijnen van Netten gemaeckt/om-wonden/ende met Crantsen/ende rijstighen ofte snoeren van't gheroost Mays, ende de Dochters waren ghecleedt met nieuwe habijten ende vercierfels/ hebbende van ghelijcken rijstighen van't selve om de halsen / ende op de hoofden hulsels van rijskens ofte roeykens ghemaeckt/altemael met Mays bedeckt / zijnde de voeten ende d'armen bepluymt/ende de kaken ofte wangen met verwe aengestreken: brachten van ghelijcken/veel Crantsen ende snoeren / ofte rijstighen van't gheroost Mays met haer uyt/ende steldense ende hinghense de voornaemste op de hoofden / ende om de halsen ende gavender oock in de handen eenighe Bloemen. Den Afgodt aldus op syn Setel ghestelt zijnde/soo haddense op de gheheele plaets een groote menichte van Mey-boomen ofte groene tacken van Mangey, welcker Bladeren breet ende dijstelich zijn. Den Setel op de schouderen der voorseyder ghestelt zijnde / soo droeghense den selven

den selven in Processie binnen in den Omganck van de plaets / hebbende voor haer heen gaen/ twee Priesters/ elck met een Offerkest ofte Wierooks-vat/ de welcke den Afgodt gestadelijcken bewierookten : Ende t'elcken mael datse 't Wierooch daer in wierpen/ soo hestense d'armen soo hoogh op/ nae den Afgodt ende de Son toe / alsse ymmers mochten/ segghende datse haerlieder ghebeden ten Hemel wilden oproeren/ soo ghelijck als den selven roock was opwaerts treckende. Al het ander volck die op de plaets den Afgode/ in 't ront som gaen van achteren nae volghden/ hadden al te samen nieuwe coorden in de handen/ die ghemaeckt waren van 't gaern van Manguey, ende dat/ van een Vadem lanck, met een knoop aen 't eynde/ waer mede sy haer disciplineerden ofte geesselden met groote slaghen op den rugge / in maniere ghelijck als men hem by ons/ op den heylighen ofte witten Donderdach/ disciplineert. Den gheheelen omvanck van de plaets ende de Cinnen van 't dack / stonden altemael voor groene tacken ende Bloemen / ende dat / soo fraey ende lustich vercieret ende toeghemaeckt/ dat het een vermaken om sien was. Dese Processie aldus ghedaen zijnde/ soo hijstense den Afgodt weder in syn plaets daer hy behoorden te staen/ terstont daer na soo quam daer een groote menichte van Volcke / met Bloemen die op verscheyden manieren toeghemaeckt waren/ ende stroyden der den Altaer / met synen omvanck/ als oock de gantsche plaets vol van/ in sulcker voeghen dat het een voorbereydinghe van een monument ofte begraeffenis scheen te wesen. Dese dinghen worden aldus door des Priesters handen bestelt/ doende de Jongelinghen des Tempels d'administratie van buyten aen/ ende bleef dien dach/ met syn Capelle alsoo ontdeckt/ sonder de sluyer daer voor te hebben. Dit ghedaen zijnde/ soo quamense al te samen ten offer/ te weten/ met Gordijnen/ Sluyers/ Juweelen/ costelijcke Ghesteenten/ Wierooch/ harsighe Houten/ Koren ayren van Mays, Quartels/ eyndelijcken met alle het ghene/ dat men in diergheliicken solenniteyten ghewoon was t'offeren. In de offerande van de Quartels ('twelcke van den Armen was) ghebruyckten se dese ceremonie/ te weten/ gavense aen den Priester/ de welcke die/ in 't nemen / de hoofden af trock / ende alsoo terstont aen de voet van den Altaer heen wierp/ om 't bloet t'ontloopen / doende oock alsoo met alle de gene die daer geoffert wierden. Van andere Vruchten/ ende eetbare waren/ offeroen een yegelijck nae syn vermoghen / 'twelcke door de Ministers des Tempels aen de voet van den Altaer geleyt wiert/ ende sy waren oock de gene die 't op namen/ ende in de Cellen (diese daer hadden) droegen. Dese solemnele offerande aldus volevndicht zijnde/ soo ginck het volck in haer woonplaetsen ende huysen eten / blyvende daer en tusschen de Feeste aldus opgheschort/ tot nae de maeltijt. Middeler-tijt soo beoccupeerden haer de Jongelingen ende Dochters des Tempels (met de voorschreven vercierselss toeghemaeckt) den Afgodt te dienen / van alle het ghene dat hem voor syn eten ghededicert ofte toe-gheeygent was/ 't welcke bereyt wiert van andere Vrouwen die belofteniss ghedaen hadden/ haer dien dach te verontledigen/ om den Afgodes kost te koocken/ ende hem dien gantschen dach over/ te dienen. Alle de gene die aldus beloften gedaen hadden/ quamen in 't aencomen van den dach / haer presenteren aen den Opsiender des Tempels, om gheboden te wesen/ wat datse doen souden/ ende deden oock 't ghene haer bevolen was / met grooter sorghe ende neerstigheyt: Brachten daer nae soo veelderley inventien ende verscheydenheyt van spyse / dat het een dinck om verwonderen was. Dese cost aldus bereyt/ ende den tijdt van de Maeltijt ghecomen synde/ soo quamen alle de Dochters des Tempels in Processie uyt/ hebbende elck een korfken vol Broot in de eene/ ende een Komme ofte schotel van de toegemaeckte spijse/ in d'ander hant/ en voor haer heen/ so ginc een out bedaegt Man/ de

welcke voor Hof-meester diende/met een seer antijcks habijt/te weten/hadde een wit Choor-cleedt aen/'twelcke hem reyckte tot over de knyen / ende daer onder een root leyzen Wambays sonder mouwen / op de maniere van een Sambenito, ('twelcke in Spagnien de schand-rockskens zijn/die d'Inquisitie de misdadighers tot een Penitentie doet dragen/alsse haer van de Ketterye bekeeren ende af-staen) ende hadde in de plaets van mouwen/vleugelen/daer eenige breede riemen ofte banden uyt quamen/aen de welcke (te weten/recht achter op de rugge) een middelbare Galabaça ofte Cauwoerde hinck/die door eenige gaetkens (die daer in waren) vol Bloemen stack/hebbende binnen in verscheyden dingen van superstitie. Desen Ouden ginck aldus toegemaeckt/voor alle 'tgereetschap seer ootmoedich/droevich/ende met neder-gheslaghen hoofde heen/ende comende by 't besteck ('twelcke was aen de voet van de trappen/so dede hy een groote ende ootmoedige eerbiedinge/ende stelden hem aen d'een zijde/alsdan so genaeckten de Dochters/een ende een/met het eten/met een groote reverentie/de welcke altemael op een rije gestelt wierden: Dit gedaen zijnde/so quam den ouden/ende geleydense also wederom/ende sy keerden alsdan wederom nae hare vertreckplaetse toe. Nae dat sy ingegaen waren/so quamen de Jongelingen ende Ministers des selven Tempels, uyt/ende hieven de spijsen van daer op/ende brachtense in de Cellen der Digniteyten ende Priesters/de welcke vijf daghen achter een ghevast hadden/maer eens daeghs etende/zijnde van hare Vrouwen afgesondert/sonder in alle de vijf dagen eens uyt den Tempel te comen/hen seer strengelycken met Coorden geesselende: Aten van dese Goddelijcke spijse (gelijck als syse noemden) so veel alsse mochten/van de welcke oock niemant gheoorlost was t'eten/dan sylieden alleen. Nu dat nu alle tvolck gegeten hadde/so quamen sy weder by den anderen op de plaets/om de Feeste te celebreren/ende t'eynde daer van te sien/alwaer sy dan een slaef ofte gevangen uytbrachten/die den Afgodt een Jaer lanck gherepresenteert hadde/zijnde gecleet/toegemaeckt ende ge-eert/ghelijck als den selven Afgodt. Ende nae datse hem al te samen reverentie gedaen hadden/so leverdense hem in de handen van de Sacrificateurs/die oock op de selve tijdt uyt quamen/ende genomen zijnde by de handen ende voeten/soo sneedt hem de Paus de borst open/ende haelde daer t'herte uyt / dat met de hant soo hoogh opsteeckende als hy mocht/'tselve aen de Son ende den Afgodt vertoonende/als op een ander verhaelt is. Desen/die den Afgodt representeerde/aldus gedoot zijnde/so quamense op een ghewijede plaets/die tot dien effecte ghedeputeert was/comende de Jongelinghen ende Dochters/met de voorschreven toemaecksels / alwaerse in ordinantie gestelt zijnde/by de Trommel/op't ghelupt van't spelen / der Digniteyten des Tempels, dansten ende songen/ende alle de Heeren toe-ghemaeckt zijnde met de selve teyckenen ofte omhangsels, die de Jonghelinghen droegen/dansten in't ront/rontsom by haer heen. Op desen dach so en wierdender ordinaris anders geen meer ghedoodt/als desen gesacrificeerden/want daer wierden alleenlijck om de vier Jaren eens / andere met hem gedoot: Ende soo wanneer dat het selve geschiede/soo was het t'Jaer van't Aflaet ende Indulgentia plenaria. Nu haer ghenoegen hebbende van spelen/eten/en drincken/ende de Son onder zijnde/so gingen de voorschreven Dochters nae haer vertreck-plaetsen/ende namen groote aerde schotelen/vol ghebacken Honich-broot/welcke bedeckt waren met eenige gemaeckte Fruyten van Doots-hoofden en beenderen/ende brachten den Afgodt Collacie, commen tot aen de plaets/die voor de deure van de Capelle stont/ende 'tselve daer nederstellende/so gingense met haren Hofmeester vooren/in de selve ordinantie weder af/gelijck alsse ghecomen waren: Terstont daer nae/so quamen alle de Jongelingen met Rieten in de handen/ende in ordinantie gestelt zijnde/uyt/ ende liepen nae de Trappen des Tempels toe / doende elck een syn best/om

best/om voor d'ander aen de schotelen der Collatie te genaken/ende de Digniteyten des Tempels hadden achtingh ende ooghmerckinghe om te sien wie dat d'eerste/t'weede/ derde ende vierde/daer by quam/sonder van alle d'ander meer werckx te maken/tot datse alle de Collatie aen-grepen ende wech droegen/gelijck als groote overblijfselen van heylichdommen. Dit gedaen zijnde/soo namen de Digniteyten ende Ouderen des Tempels de vier eerste die daer aengecomen waren/ende steldense te midde wegen van haer/ende brachten se alsoo tot in de Cellen/alwaerse haer met seer goede verciersels begaef den ende vereerden/ende wierden oock van dien tijt voortaen gheacht ende ghe-respecteert ghelijck als uytghelesene ende vermaerde Mannen. De opneminghe der Collatie gedaen/ende die gecelebreert wesende met een groote blijschap ende gerucht/ soo gavense alle de Dochters ende Jongelingen/die den Afgodt gedient hadden/ oorlof/datse wech gaen mochten/ende alsoo ginghense oock d'een voor ende d'ander naer uyt: Ende ten tijden datse wech ginghen/soo stonden alle de Jonghers der Collegien ende Scholen/by de deure van de plaets met gemaeckte Bies ende Crupt-ballen in de handen/ende bewierpense/haer begeckende ende den spot daer met drijvende/als een volck die haer van den dienste des Afgodts af-scheyden/gingen alsdan met vryicheyt/om met haer selven te doen t'ghene datse wilden/waer mede de solenniteyt ende Feest ten eynde was.

Het 30. Capittel. Van de Feeste der Coopliedén, die de *Cholutecas* ghebruyckten.

AL hoe wel datter ghenoech geseyt is van de Godtsdiensten die de Mexicanen hare Goden aendeden/des niet tegenstaende/om dat den Godt/die genaemt was Quetzaâlcoalt, eenen God van't rijck volck was/ende een bysondere Godts-dienste ende solenniteyt hadde/soo sullen wy alhier verhalen/'tgene dat van syn Feeste ghecelebreert wort. Nu/so worde de Feeste van desen Afgodt gesolemniseert op dese maniere/te weten/veertich dagen te voren/soo kochten de Coopliedén een wel gesatsonneerde slaef/ sonder eenich letsel ofte teycken/so wel van siecken/als van wonden ofte slagen: Desen cleedense alsdan met het selve gewaet ende verciersels des Afgodts/om dat hy hem dese veertich dagen soude representeren: Ende aleer datse hem nu cleeden/so reynichden ende wiesschense hem tweemaels in een Lack ofte Meyr/'t welcke sy der Goden Lack noemden. Aldus gereynicht ende gewasschen wesende/soo cleeddense hem op de selve maniere/als den Afgodt gecleet was: wiert alle dese veertich daghen over seer ge-eert/om het gene dat hy representeerde/stelden hem des nachts in een Kamere ofte besloten Tralie/ (als op een ander geseyt is) om niet wech te loopen/ ende haelden hem des morgens terstont wederom uyt/hem stellende op een eerlijcke ende behoorlijcke plaets/alwaerse hem dienden ende costelijcke spijsen t'eten gaven: Ende als hy gegeten hadde/soo hingense hem snoeren/ofte vlijstigen van Bloemen om den hals/ ende gaven hem veel ciercrkens in de handen/ hadde seer volcomelijcken syn Lijf-wacht/ende veel ander volckx die hem gheleydden ende met hem door de Stadt ginghen/ende den sel ven ginck over al singende ende danssende/om door de ghelijckenis van haren God bekent te wesen/ende nu beginnende te singen/soo quamen de Vrouwen ende kinderen uyt haer huysen loopen/ om hem te groeten ende offerande te doen/gelijck als eenen Godt. Negen daghen voor de Feeste ofte Hooghtijt/soo quamender twee achtbare oude Mannen/van de Digniteyten des Tempels/voor hem/en

daer voor hem verootmoedighende/ seyden sy met een seer nederighe ende sachte stemme: Heere/ sult weten/ hoe dat van nu over neghen daghen/ u wien acheyt van danssen ende singhen een eynt neemt/ want sult alsdan sterven/ ende hy soude antwoorden/ dat het te goeder tijden mochte wesen. Dese ceremonie noemdense Neyôhò, Maxîlt, Hêztli, dat is te segghen: die Voorbereydinghe: ende alsse t'selve deden/ soo saghense hem met grooter achtinghe aen / of hy hem oock noch met de selve blijschappe danste als hy plach / ende soo hy't selve niet en dede met soodanighen vreuchde als sy't wel begeerden / soo dedense een seer walghelijcke superstitie / te weten/ ginghen terstont ende namen de Blijmen ofte Scheermessen van't sacrificie / ende wieschense van't Menschen bloet/ datter van de voorgaende sacrificien aengheleeft was/ met welcke afspoelinghe sy hem eenen dranck maecten/ die met een ander van't Cacao vermengt was/ t'welcke sy hem alsoo te drincken gaven / want seyden dat het selve soodanighen operatie in hem wrochte / dat hy sonder eenighe memorie ende bynae uytsinnich bleef van't ghene datse hem ghesept hadden/ keerende weder tot d'ordinarische ghesangen ende seyden noch meer/ dat hy hem selfs/ door dese middel/ met grooter blijdschap presenteerde om te sterven/ zijnde door desen dranck betoovert. D'oorsake waerom datse den selven sochten de droefheyt wech te nemen/ was om dieswille datse t'selve voor een seer quade voorsegginghe ende prognosticatie hielden van eenich groot quaet. Nu den dach van de Feeste ghecomen zijnde/ soo namen hem de Sacrificateurs/ des middernachts/ (nae datse hem eerst veel ghe-eert/ met Musijck ghesonghen/ ende berooockt hadden) ende sacrificeerden hem op sulcken maniere/ als op een ander verhaelt is/ doende van sijn herte/ offerande aen de Maen/ ende daer nae den Afgodt daer mede bewerpende / latende t'Lichaem van de trappen des Tempels van boven neer af rollen/ alwaer hy dan opgenomen wiert van den genen die hem geoffert hadden/ t'welcke waren de Coopliedden/ welcker Feeste dit was. Opghenomen zijnde / droeghense hem in een huyse van een van de voornaemste/ alwaer syer verscheyden spijsen af bereyden / om met een dagheraet t'bancket ende de maeltijdt van de Feeste te celebreren/ begroetende eerstelijcken den Afgodt met eenen goeden morghen/ ende eenen cleynen dans diese hem aendeden/ ondertusschen dat het daeghde ende t'Sacrificie ghekoockt worde. Daer nae/ soo versamden hen alle de Coopliedden tot dit Bancket/ namelijcken de gene die de handelingh hadden van slaven te coopen ende vercoopen/ tot welckes laste stont alle Jaeren een slaef te offeren tot de ghelijckenisse van haren Godt. Desen Afgodt was een van de principaelste van die contreye/ ghelijck als verhaelt is / ende alsoo was oock den Tempel, daer hy in stont/ van grooten aensien ende hadde t'sestich trappen om daer op te comen/ ende op't opperste van't selve / een plat van middelbare wijde/ t'welcke seer curieuslijck ghepleystert was. Te middeweghe van dit plat/ stont een groot ende ront stuck/ in maniere van een Oven/ met een enge ende leege incomste/ in sulcker voeghen dat men hem seer moest buyghen ende bucken om daer door in te comen. Desen Tempel hadde van ghelijcken / Cellen ofte woonplaetsen/ ghelijck als alle d'ander / alwaer Conventen waren van Priesters/ Jongheling(h)en/ Dochters/ ende van Jonghers als op een ander ghesept is/ by de welcke alleenlijck een Priester assisteerde/ die daer continuelijcken syn residentie hielt/ de welcke was als dienende by de weke: Want alhoewel datter ordinaris in elcken Tempel drye ofte vier Pastoorен ofte Digniteyten waren / niet teghenstaende soo hadde elck een syn weke om te dienen/ sonder daer uyt te comen. Nu / soo was het Officie/ van den genen die't syn weke was/ alle daghen (nae d'onderwijsinghe van de Jonghers/ ten tyden dat de Son onder ginck) een groote Trommel te slaen/ doende daer mede waerschouwinghe/ soo ghelijck als wy door een gheklaepck hebben tot het avondeghebedt

ghebedt te cleppen. Dese Trommel was soo groot/dat men syn gheluyt over de gheheele Stadt hooren mocht/ende met dat se die begonsten te hooren/ soo hieldense haer in soo grooten silentie/dat het scheen daer niet een Mensch te wesen/ zijnde de Marckten terstont verstoort ende 't volck vertrocken/blijvende daer mede over al inde grooter stilheyt ende ruste. In den dageraet/als den dach uyt brack/soo sloegense die wederom/tot een teycken dat het begost te daghen/waer mede haer de reysende lieden ende Vreemdelinghen ghereet maeckten/om haer op den wegh ende reyse te begheven/zijnde tot de selve stont ende tijdt toe belet om uyt de Stadt te mogen comen. Desen voorseyden Tempel hadde een middelbare binne-plaets/alwaer men op den dach van haerder Feeste groote dans-spelen ende kluchten bedreef/met seer gratieuse sotte clachten ende representatien/waer toe te midde-weghen van dese plaets een cleyne Theatrum ofte Tonneel stont/van dertich voeten int vierkant/ die seer aerdich gheplaveyt was/'twelcke voor dien dach met groene tacken bestelcken/ende met alle politie/moghelijck zijnde/op't cierlijckste toeghemaeckt wiert/dat al te mael met Bogen ende Pyleeren (van verscheyden Bloemen ende Pluymen ghemaeckt) omtrocken was/ zijnde ondertusschen hier ende daer behanghen met veel Voghelkens/Conijnen/ende andere aengename dinghen/ alwaerse haer/nae den eten/al te samen vergaerden/alsdan soo quamen de Representeerders ofte Personagien uyt/met cortwijlighe representatien/maeckten hen ghelijck als Dooven/Hoeckelaers/ Mancken/ Blinden/ Creupelen ende Lammen/comende om aen den Afgodt ghesontheyt te versoecken. De dooven antwoordende averechts verkeert/de Hoeckelaers al hoestende/ de Creupelen ende Lammen/manck gaende/deden hare clachten/ende seyden hare ellenden/waer mede sy d'omstaenders van't volck seer deden lachen: Andere quamen uyt in den naem van de fenijnighe Ghedierten/eenige ghecleedt zijnde als Slangen/ andere als Padden/ettelijcke als Haeghdissen/etc. Ende den anderen ghemoetende vertelldense haer officien of handelinghe/ende keerende van een yeder weder op syn selven ende rechte ghedaente/soo speeldense op ettelijcke Fluytkens/waer mede de toehoorders een groot vermaken ende tijt-verdrijf hadden/want waren seer aerdich ende constich. Veynsden haer oock als veelderley Vlieghen ende Vogelkens van verscheyden coleuren/comende de Jongers van den Tempel in sodanighe gedaente van cleederen uyt/ climmende op de geboomten/die se daer toe gestelt hadden/ alwaerse van de Priesters des Tempels met spuyten op't lijf gheschoten wierden/ waer van d'eene t'haerder bescherminghe ende d'ander tot haerder aenvechtinghe/een groot debat maeckten/met seer gratieuse spreucken/daer sy d'omstaenders alsoo mede onderhielden: 'Twelcke aldus volbrocht zijnde/soo maecktense met alle dese personagien ghelijck/ eenen Dans/ waer mede de Feeste ten eynde ende uyt was. Dit selve ghebruycktense aldus te doen op de principale Hoogh-tijden ende Feesten.

Het 31. Capittel. VVat proffijt datter te halen is, uyt het Relaes van de superstitien der Indianen.

HEt ghene dat nu ghereferreert is/ sal ghenoech wesen om te verstaen wat een sorgh dat d'Indianen ghehadt hebben/ om hare Afgoden en den Duyvel ('twelcke 'tselve is) te dienen en te eeren/want volcomelijcken te verhalen tghene dat hier van is/is een dinc/dat eyndelijc en van weynich proffijts is. Ende het gene dat noch verhaelt is/ macht yemant dencken/weynich of niet aen gelegen te wesen/en dat het is gelijc als den tijt te

verslijten in't lesen der fabulen ende vies vasen/die de Boecken van de Ridders daden zijn versierende/maer soo't van soodanigen te recht aenghemerckt wort / soo sullense bevinden/ t'selve een seer verscheyden saecke te wesen/ ende dat het oock proffijtelijck mach zijn voor veel dinghen/notitie te hebben van de costuymen ende Ceremonien/ die d'Indianen ghebruyckende waren. Eerstelijcken in de Landen daer men de selve gebruyckt heeft/en ist niet alleen voordelijck/maer oock t'eenemael gantsch noodich/ dat de Christenen ende Leeraers van Christi Wet/kennisse hebben van de dwalingen ende superstitien der Voor-ouderen/om te besien of d'Indianen de selve nu ter tijdt oock in't heymelijck of in't openbaer zijn ghebruyckende: tot welcker intentie/ treffelijcke ende neerstighe Mannen daer breede Tractaten af ghescheven hebben / van't ghene datse ondervindende waren. Van ghelijcken soo hebben de Provintiale Concilien bevolen/dat men t'selve beschrijven ende Drucken soude/ghelijck alst in Lyma gedaen is/ende dat/noch veel breeder ende copieuser alst hier ghehandelt is/alsoo dat het in de Landen van Indien (eenighe notitie/die men hier van aen de Spagnaerts doet) wel noodich is/tot wel-varen der Indianen. Nu/voor de selve Spagnaerden aldaer/ende 'tzy oock waer dat het soude moghen wesen/mach dese vertellinge van gelijcken dienstich zijn/om Godt onsen Heere danckbaer te wesen/ende hem sonder ophouden voor soo grooten weldaet te loven/ghelijck als daer is / ons syn heylighe Wet (de welcke t'eenemael rechtvaerdich/reyn ende proffijtelijcken is) deelachtich ghemaeckt te hebben/die oock seer wel t'onderscheyden ende te kennen is/als men de selve met Satans Wetten is verghelijckende/in de welcke sy soo langhen tijt ongeluckich gheleeft hebben. Mach van ghelijcken oock dienen/om te kennen de hoovaerdye / nydt/ bedrogh/ ende argheli sten des Duyvels/met den genen die hy in slavernye/ ofte onder syn gewelt heeft/de wijle dat hy t'eender zijde/Godt wil verghelijcken / ende met hem ende syn heylighe Wet competentie ofte tegenstrijt voeren/ende ten anderen/ t'selve is vermengende met soo veel ydelheden/onreynicheyts/jae oock met soo veel wreetheden/ dat hy daer selfs ghenoech met is openbarende / dat hy voor een Officie heeft / alle 'tgoet te verdelghen ende te niet te brenghen. Eyndtlijcken / den ghenen die de verblintheyt ende duysternisse te sien comt/in de welcke soo menighen tijden/soo grooten Provincien ende Rijcken gheleeft hebben/ende dat des niet teghenstaende / noch veel Volckeren/ende een groot deel der Werelt / in dierghelijcke bedroch levende zijn / en sal niet naelaten connen / (soo hy een recht Christelijck ghemoet heeft) den Alderhooghsten te dancken/voor den ghenen die hy van soodanighen duysternisse geroepen ende ghetrocken heeft/tot het wonderbaerlijcke licht synes Euangeliums,biddende die onmetelijcke liefde des Scheppers de selve te willen conserveren/ende in syn kennisse ende onderdanigheyt te vermeerderen/ende hem gelijckelijcken te willen erbarmen over de ghene die noch even wel volghende zijn/den wegh van haerder verlies/doende instantie aen den Vader der barmhertigheden/haer te willen ontdecken de Schatten ende Rijckdommen Iesu Christi, den welcken met den Vader ende den heylighen Gheest regnerende is van eeuwen tot eeuwen/ Amen.

Eynde des vijf den Boecks.

Het seste Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het eerste Capittel. Hoe dat de gene een valsche opinie hebben, die d'Indianen voor onverstandighe lieden houden.

Ghehandelt hebbende 'tghene beroerende is/de Religie die d'Indianen gheobserveert hebben / hebbe voorghenomen in dit Boeck te schrijven van haerlieder manieren/Politien ende Regeeringhe, ende dat tot twee eynden: 'Eene,om de valsche opinie wech te nemen/die men daer ghemeynlijcken van heeft / als van een Wildt/beestachtich ende onwetent Volc/ofte ten minsten/datse nauwelijcks den selven naem zijn verdienende/uyt welcker bedroch comt te volgé/datmense veel ende seer merckelijcke overlast ende onrecht doet/henlieder in weynich minder diensten ghebruyckende als de Beesten/verachtende / 'tzy wat maniere van respect dat men haer soude mogen hebben/ 'twelcke so gemeynen ende boosen bedroch is/als de gene wel weten/die met eenige seleurs heyt ende aenmerckinghe onder haer gewandelt/ende hare secreten ende advijsen gesien ende gehoort hebben/ende ghelijckelijcken/'tweynich datse al te samen geacht worden / van de ghene die meynen datse veel weten/de welcke doch ghemeynlijcken d'alder onwetenste / ende op haer eyghen selfs/alder meest vertrouwende zijn. Soo en sie ick geen beter middel/om dese so hinderlijcke opinie alderbest te moghen wech genomen werden/dan met te verstaen gegeven/d'ordinantie ende maniere van Procederen/die dese lieden gehadt hebben/ ten tijden datse nae hare Wetten leefden/onder welcke (al hoe wel datse veel dinghen hadden die Barbarisch ende sonder fondament waren) sy des niet teghenstaende oock veel andere hadden/die verwonderens weert waren/by de welcke wel een ghenoech te verstaen is/datse een natuerlijck vernuft hebben/om wel onderwesen te worden/ja gaen oock in't meerendeel / veel van onse Republicken ofte Ghemeynten te boven. Ende ten is niet te verwonderen / datter heftighe dwalinghen met vermenght zijn/ want de selve vint men wel onder de voornaemste der Wet-ghevers ende Philosophen/al ist schoon datter Licurgus ende Plato met onder ghereckent worden / ende in de alder wijste Ghemeynten/ghelijck als daer zijn ghe weest die van Roome ende Athenen, sien wy wel onwetentheden/weerdich om lachen. Voorwaer/ so de Republicken ofte Ghemeynten der Mexicanen/ende die van den Ingas, in kennisse geweest waren ten tijden der Romeynen ofte Grieken/sonder twijffel hare Wetten ende regeeringe souden wel gheacht geweest zijn: Maer om dies wille / dat wy (sonder hier van yet te weten/noch die oock te willen hooren of verstaen) daer met het zweert in comen/ soo en dunckt ons niet/dat d'Indiaensche dingen weerdich zijn / eenige reputatie te hebben/dan soo ghelijck als dingen/die op de Jacht in't Gheberghte verkregen/ende tot onsen dienste ende goet-duncken gebracht zijn. Maer de lieden van meerder curieusheyt ende wetenschap (de welcke hare secreten/oude stijle/ende Regeeringe/ door-gront/ende te recht verstaen hebben) gheven daer een ander ende verscheyden oordeel van/haer verwonderende datter soo veel geschicktheyts ende reden/onder haerlieden gheweest is. Van dese Autheuren een/is geweest eenen Polus Ondegardus, den

 welcken

welcken ick gemeynlijcken/in de dinghen van Peru, volghe / ende in de materien van Mexico, Ioan de Tovar die gheweest is Beneficiael der Mexicaenscher kercke/zijnde nu ter tijt van ons geselschap ofte Societeyt van Iesu, de welcken/ter begeerten des Viçoreys Don Martin Henriques, neerstich ende vreet ondersoeck ghedaen heeft/van de oude Historien van de selve Natie/behalven noch andere treffelijcke Autheuren/die my/ soo by gheschrifte/als met den monde/genoechsaem onderrecht hebben / van alle het ghene dat ick in desen verhalende ben. T'ander eynde / van dat uyt de kennisse der Wetten/Costuymen ende Politie der Indianen volghen mach/is/die te helpen/ ende door de selve te regeeren: Want in't ghene daer sy de Wet van Christo ende syn heylighe kercke/ niet teghens en zijn / behoorense gheregeert te worden nae uyt'wijsen haerder Wetten ende Rechten/welcke zijn ghelijck als hare municipale Loyen/ (ofte 't Lants Rechten) door welcker mis-verstant/ghepleecht zijn/feylen ende misbruycken van niet weynich wichticheyts/niet wetende den genen die oordeelen/ noch oock de ghene die Regeeren/maer met datse haerlieder onderdanen/oordeelen ende Regeeren sullen/t'welck/behalven (dat het ghene men haer doet / overlast ende buyten reden is) oock een groot achterdeel ende schade is/om datse ons zijn hatende / ghelijck als lieden die in alles (soo wel in't goet als in't quaet) haer altoos teghen / ende contrarie gheweest zijn.

Het 2. Capittel. De maniere van de Rekeninghe ende *Kalendier* ofte *Almanack* die de Mexicanen ghebruyckten.

NU dan/beginnende by de afdeylinge der tijden ende Rekeninghe/die d'Indianen ghebruyckt hebben / 't welcke een van de merckelijckste teyckenen van haerder vernuft ende abelheyt is / soo sal ick eerstelijck verhalen op wat manieren dat de Mexicanen haer repartitie maeckten/in de af-deylinghe van't Jaer/Maenden / ende van haren Kalendier ofte Almanack, als oock de Rekeninghe der Eeuwen) ofte Ouderdommen der Werelt.) Deelden 't Jaer in achthien Maenden/gevende elcke Maent twintich daghen / 't welcke te samen ghesommeert/ comen/ in als drye hondert ende t'sestich daghen. Nu d'ander vijf resterende dagen (die daer gebreken tot de volcomenheyt van't volle Jaer) en voeghdense by geenich van de Maenden / maer tekendense op haer selven/ende noemdense ledige/ofte overschot van daghen/in de welcke 't volck gantsch niet en deden/noch en gaghen oock niet eens nae de Kercken om/ dan verontledichden haer alleenlijck in malcanderen te versoecken om tijtcortinghe/ ende de Priesters des Tempels hielden op van sacrificeren. De selve daghen voorby zijnde/begonsten weder op de rekeninghe ende tellinghe/van't Jaer te comen / welcker beginsel ende eerste Maent was/in den tijt van de Maent/als de bladeren weder begonsten groen te worden: Doch hadden daer even wel drye daghen van Februario by/want haren eersten dach van't Jaer/was den ses en twintichsten Februarij, ghelijck als sulcks by haren Almanack ofte Kalendier is blijckende/in de welcke den onsen met een merckelijcke rekeninge ende conste/ingheluyft is / door d'oude Indianen / die d'eerste Spagnaerden te kennen quamen/welcken Almanack ick selfs ghesien / ende noch ter tijt in handen hebbe/die in der waerheyt aenmerckens weerdt is / om t'discours ende abelheyt van dese Mexicaensche Indianen te verstaen. Elck een/van de achthien Maenden voorseyt/heeft syn bysondere naem/afbeeltsel/ende eygen teycke/ 't welcke gemeynlijcken genomen was/van de principaelste Feeste/die men in alsulcke Maent celebreerde/ofte nae dat de veranderinghe van't Jaer/op den selven tijt / met brachte. Hadden oock in den selven Almanack voor alle hare Feesten/ sekere beteyckende

kende daghen uytghesondert/de welcken teldense elck van derthien daghen/teyckende een yeder dach/met een cleyn ront Cyfferken/af/ende dat alsoo/tot derthienen toe/beginnende alsdan terstont weder te tellen van nieus aen/een/ twee/etc. Deelden van ghelijcken de Jaren in vieren/met vier teyckenen/voeghende tot elcke Jaer een bysonder teycken/'twelcke waren vier Figueren/te weten / d'eene een Huys / d'ander een Conijn/de derde een Riet/de vierde een Vyerslach / op welcke maniere sy de selve oock af-beelden/ende de Jaren/daerse in vieren/noemden/seggende/ op so veel Huysen/op so veel Vyerslaghen/van sulcken Radt/geschiede soo/ende sulcken dinck: Want men moet weten/dat haerlieder Radt ('twelcke is ghelijck als een Eeuwe/ofte een sekeren tijt van Jaren) vier weken van Jaren hadde/zijnde elcke weke van derthien Jaren/in voegen dat het in als quam te wesen/twee en vijftich Jaren. Schilderden in't midden van't Radt een Son / waer van vier armen ofte dweersch-streken uyt quamen / de welcke tot aen de circumferentie ofte omganck van het Radt reyckten/ ende daerom heen streckten/in sulcker voegen datse de circumferentie ofte omganck in vier partijen af-deelden/zijnde elcke gedeelte met synen arm ofte streeck/van eenderley verwe/makende alsoo vier verscheyden coleuren/te weten/van groen/ blau/ roodt ende geel. Nu soo hadde elck een van dese vier ghedeelten/noch derthien scheptsels ofte af-beeldinghen/met haer teyckenen van Huys/Conijn/Riet ende Vyerslach/ bediedende elck een syn eyghen Jaer/ende aen de zijden/ofte in margine,soo beeldense de geschiedenissen/van't selve Jaer/af/ op welcke maniere ic (in den voorseyden Almanack) gesien hebbe/ t'Jaer dat de Spagnaerden eerst in Mexico quamen/ met een af beeldtsel van een Man die op onse maniere in't root ghecleedt was/ want soodanich was 'thabijt van den eersten Spagnaert die Hernando Cortês derwaerts sont. Ten eynde van de voorschreven twee en vijftich Jaren/ (waer mede 'tRadt volsloten wiert) soo ghebruyckten se een cluchtige Ceremonie/te weten / braken op den laetsten nacht/ alle de Vaten ende Potten diese hadden/aen stucken/ende deden alle de lichten uyt / segghende dat in eenighe van de besluytinghe der Raden/de Werelt voleynden ende vergaen soude/ende dat het misschien soude wesen/in de selve/daerse haer in vonden/ende dewijle dat de Werelt doch vergaen soude/so en behoefdense niet te koken/noch t'eten/ waerom sy oock geen Vaten noch licht van doen hadden/ende waren alsoo dien gheheelen nacht over/wacker/seggende dat het by avontuer niet daghen en soude: Doch hielden even wel al te samen met grooter sorghe/dapper wacht / om te besien of het oock daeghde. Nu insiende dat den dach aen quam / soo speeldense op veel Trommelen/Basuynen/Pijpen/ende andere blijde ende vrolijcke Instrumenten/seggende dat het Godt noch een ander Eeuwe (dat zijn twee en vijftich Jaren) verlengt hadde/ alsdan soo begonstense weer een ander Radt op een nieu: Cregen op dien dach / met den dageraet/ (ende dat/tot een beginsel van een ander Eeuwe) nieu licht/ende cochten weder op een nieu/Vaten/Potten ende alle 'tgene dat'e van doen hadden/om t'eten te bereyden: gingen al te samen om nieu licht by den Opper-Priester ofte Paus/ van de welcke 'tselve opgeslagen werde/zijnde te voren gecelebreert een seer solemnele Processie/tot een dancsegginge van dat het dach geworden/en een ander Eeuwe verlengt was. Dit was nu haerlieder maniere van de Weken/Maenden/ Jaren/ ende Eeuwen te tellen.

Het 3. *Capittel.* Op wat maniere dat *d'Ingas* de Iaren ende Maenden telden.

IN dese tellinghe der Mexicanen (hoe wel dat het een groote Rekeninghe ende vernuft was / voor lieden die sonder Letteren waren) dunckt

wy des niet tegenstaende/gebreck van aenmerckinge te wesen/ van datse gheen rekeninghe met de Manen hadden/ende datse de Maenden/naer uytwijsen des selve/ niet en verdeelden/in't welcke/sonder twijffel/die van Peru haer te boven gingen: Want de selve rekenden gantsch ende t'eenemael/t'Jaer van soo veel daghen/ als wylieden doen/dat verdeelende in twaelf Maenden/ofte Manen/smijtende daer onder/ de elf daghen die van de Maen over blijven. Om nu een sekere ende volcomen rekeninghe van't Jaer te houden/soo gebruyckten se dese abelheyt/ te weten/hadden in de gebergten die rontsom de Stadt van Cusco zijn/ ('twelcke 't Hof der Coninghen Ingas was/ zijnde van gelijcken 'tgrootste heylichdom van alle hare Kercken/ ende soo gelijck als of wy seyden een ander Roome) twaelf Pilaerkens staen/ de welcke in sulcker ordonnantie/distantie/ende ghestaltenis gestelt waren/dat elck een van dien/in elcke maent wijsende was/waer dat de Son/op ende onder ginck. Dese noemdense Succanga, door welcke sy de Feesten/als oock de tijden van zaeyen/maeyen ende alle d'ander dingen/ vercondichden: Deden dese Pilaren van de Son/oock sekere sacrificien aen/ nae dat haerlieder superstitien met brachten/elcke Maent hadde syn eygen ende verscheyden name ende bysondere Feeste/begonnen eerst het Jaer met de Maent januario, gelijck als wy/maer daer nae/soo heeft eenen Coninck Inga (ghenaemt Pachacuto, dat is soo veel geseyt/als reformeerder des tijts) 'tbeginsel van't Jaer begonnen met de maent Decembri, ooghmerck hebbende (soo gelijck als te dencken is) op soo wanneer dat de Son weder begint/van't uyterste bestek van Capricornus, te rugge te keeren/ 'twelcke is van de Tropico, die haer aldernaest ghelegen is. Eenighen sekeren reghel van Schrickel-jaer/en weet men niet/dat eenich van beyde dese Natien ghehadt hebben/ hoe wel dat sommige meynen van jae. De Weken die de Mexicanen telden/ en waren eygentlijcken geen weken/dewijle datse van geen seven dagen en bestonden: noch d'Ingas en hadden van ghelijcken oock dese verdeelinge niet/ 'twelcke geen wonder is/ ghesien dat de Rekeninghe der weken niet en is/als die van't Jaer/ door den omloop der Sonne/noch ghelijck als die van de Maent/door den loop der Manen/ maer waren onder de Hebreen door d'ordinantie van de Scheppinge der Werelt/ ghelijck als van Moyse verhaelt wort/ende onder de Griecken ende Latijnen/door 'tghetal der seven Planeten, met welcker namen/insgelijcx de dagen der weke/ghenoemt worden: Maer voor lieden die sonder Boecken ende letteren waren/is het genoech/ ende noch meer als veel/ 't Jaer/ de Feesten ende Ghetijden met soo veel gheschicktheyts ende ordene te hebben/ als ghesept is.

Genes. 1.

Het 4. *Capittel.* Datter geenighe Natien van Indianen ontdeckt zijn, die Letteren ghebruycken.

DE Letteren zijn gevonden om in inmeditament, ofte sonder ander middelen te refereren ende te bedieden/de woorden die wy prononceren/soo gelijck als de selve woorden ende Vocabulen luydende zijn/gelijck als de Philosoph seyt/soo zijn't/ sonder ander middelen/ teyckenen ofte een uytdruckinghe/van't voornemen ende ghedachten der Menschen/zijnde t'eene ende t'ander (meyne de Letteren ende de stemmen) gheordineert om de dingen te kennen te geven/de stemmen voor de teghenwoordighen/ ende de Letteren/voor de gene die van der handt ende absent zijn:/ als oock voor de Nacomelinghen/de teyckenen/die men op't naeste by/niet en ordineert/ tot bediedinghe van de woorden/dan van dingen. En worden/noch en zijn oock in der waerheyt gheen

gheen Letteren geheeten/al hoe wel datse schoon geschreven staen/ so gelijck als daer is een af-beeltsel der Sonne/en can noch en mach niet gesept worden/ een schrifte ofte letteren/van de Son te wesen/maer Schilderije. Van ghelijcken alsoo ooc/ noch min noch meer/van de ander teeckenen die gheen ghelijckenisse met de dinghen hebben/ dan alleenlijcken dienende zijn/tot een memorie ende gheheugenis : Want de ghene diese ghevonden hebben/en hebbense niet verordineert tot bedieding he van woorden/ maer alleenlijck tot een bewijs ofte vertoon van soodanigen dinck. Dese sodanighe teeckenen dan/en zijn eyghentlijcke gheen Letteren/noch en worden oock niet gesept Letteren ofte schriften te wesen/maer Cijfferen/ofte gedenck-teeckenen/ soo ghelijck als de gene die de Espheristen ofte Astrologiens ghebruycken/ om verscheyden Hemelsche teeckenen ofte Planeten , als van Mars, Venus, Iupiter, etc. te beduyden / 'twelcke Cijfferen zijn/ende gheen Letteren : Want met hoedanighen naem dat men Mars noemt/woort altoos/des niet teghenstaende/op eenderley maniere/van de Italianen/ Francoysen ende Spagnaerden/bediedet ende afgebeelt/ welcke de Schriften niet en doen/hoe wel datse de dingen bediedende zijn/ is door middel van de Letteren / alsoo datse niet verstaen en worden/dan van den ghenen die de sprake connen / Verbi gratia. Dit geschrift ende woort/ Son/ofte Sol,en can de Griecke noch den Hebreer niet verstaen/wat dat het bediet/door dien dat hem dese Latijnsche Vocabel onbekent is / in voegen dat de geschriften ende Letteren alleenlijck gebruyckt worden/van den genen/ die de Vocabulen daer met zijn bediedende : Ende soose de selve door ander middelen zijn verclarende/soo en zijn't gheen Letteren noch gheschriften/maer afbeeltsels ende Cijfferen. Hier uyt staen twee seer notabel dingen t'aenmercken/ teene/dat de memorie der Historien ende Antiquiteyten, onder de lieden geduerich ende in gheheugenisse mach blijven/op een van dryе manieren/te weten/of door de Letteren ende gheschriften/gelijck als de Latijnen/Griecken/Hebreen/ende veel andere Natien zyn gebruyckende/ofte door afbeeldinge/soo ghelijck als het byna ist door de gheheele Werelt een ghebruyck ghe weest is/ghelijck alsser oock in't tweede Concilio van Niçeno ghesept wiert/de Schilderije te wesen/de Boecken der Leecken/van die niet lesen en connen : ofte door cijfferen ende characteren, soo ghelijck als d'Arithmetica bediedende is/ 'tghetal van hondert/duysent/ende alle t'ander meer/sonder eens 't woort van hondert/ofte t'ander van duysent/te prononcieren. D'ander aenmerckinge van die te noteren staet/ is 'tghene in dit Capittel voorgestelt is/te weten/dat gheenich van alle de Natien der Indianen/die by onsen tijden ontdeckt zijn ghe weest/ letteren nochte geschriften gebruyckende zijn/maer wel op d'ander twee manieren/ghelijck als daer zijn/ af beeltsels ende figueren : Ende en meyne dit niet alleene/van de Indianen van Peru ende nieu Spagnen, maer ooc eensdeels van die van Iapon ende China. Ende al hoe wel dat het ghene ick segghe/ eenighe seer valsch sal schijnen te wesen / door de groote kennisse die daer is/van de groote Librarijen ofte bibliotheken ende Studien van China ende Iapan, als oock van hare Platen ofte zegelen/Placaten ende Brieven/ is niet teghenstaende/die seer eenvoudighe waerheyt (soo / ghelijck als men verstaen sal in't Discours hier aen volghende.

Het 5. Capittel. De maniere der Letteren ende Boecken, die de Chinen ghebruyckten.

DE gheschriften die de Chinen ghebruycken / meynen veel lieden (jae is oock een ghemeyne opinie) dat het Letteren zijn/ gelijck als wy

 in Europa

in Europa hebben / te weten / dat men met de selve/ woorden ende redenen schrijven mach / zijnde alleenlijck van onse letteren ende gheschriften verscheyden / in hare characteren, van een ander forme ofte maecksel te wesen / soo ghelijck als de Griecksche van de Latijnsche/ ende de Hebreeusche van de Chaldeeusche differeren ende verschillende zijn/ t'welcke tot meerendeel alsoo niet en is/ want sylieden en hebben gheen Alphabet, noch en schrijven gheen letteren / noch en is oock de verscheydenheyt der characteren niet/ maer haerlieden schrijven/ is bestaende/ in afmaelinghe ofte cyfferen/ ende hare letteren en zijn oock geenich deel van segh-woorden bediedende / soo ghelijck als d'onse/ want zijn figueren van dinghen/ ghelijck als van de Son/ van't Vyer/ van de Mensche/ van de Zee/ ende alsoo van alle t'ander meer. Dit wort claerlijcken bewesen/ door dien dat zijnde de talen/ die de Chinen spreken/ ontelbaer/ ende onder haer seer verscheyden/ soo worden nochtans/ des niet teghenstaende/ haerlieder gheschriften ende hands-teycken gelijckelijcken van een yeder gelesen/ ende in alle spraken verstaen) soo ghelijck als ons ghetal van Arithmetica, ghelijckelijck in Fransoys / Spaensch/ ende in Arabisch verstaen wort: Want dese Figuere 8. bediedt altoos/ t'zy waer dat het soude moghen wesen/ acht / hoewel dat het selve ghetal van de Francoysen op een maniere/ ende van de Spagnaerden / op een ander ghenaemt ofte ghepronuncieert wort. Hier uyt soo comt het dan/ dat soo gelijck als de dinghen onder haer ontelbaer zijn/ alsoo zijn oock de letteren ofte figueren (die van de Chinen ghebruyckt worden/ om de selve al te samen te bedieden/ ofte af te beelden) bynae oneyndlijcken. Daerom soo moet den gheenen/ die in Chinen lesen ofte schrijven sal/ (ghelijck als de Mandarijnen (dat zijn de Heeren) ende ghelcerden doen / ten minsten kennisse hebben/ van vijf en tachtich duysent figueren/ characteren ofte letteren/ ende den geenen die dan noch in dese studie volmaeckt ende perfeckt wesen sal / moeter over de hondert en twintich duysent weten/ een dinck dat al te overdadich is / ende oock onghelooflijck schijnt te wesen/ soo't niet ghesept en worde/ van ghelooffwaerdige persoonen/ ghelijck als daer zijn de Broeders ofte Vaders van ons Gheselschap ofte Societeyt, de welcke aldaer noch ter tijdt haerlieder tale ende gheschriften zijn leerende / zijnde over de thien Jaren/ datser nacht ende dach/ met een onsterffelijcken arbeyt ende moeyten/ in ghestudeert hebben/ t'welcke altemael/ door de Christelijcke liefde ende begeerte van de behoudenisse der zielen/ overwonnen wort. Dit selve is oock d'oorsake / waerom dat de Gheleerden in China, soo geacht worden/ als een dinck dat soo difficijl is: ende sy zijn oock alleen de ghene / die bedienende zijn/ d'Officien ofte Ampten van Mandarijnen, Gouverneurs/ Rechters ende Capiteynen / ende hierom soo draghen d'Ouders oock groote sorghe voor haer kinderen / om die te doen leeren lesen ende schrijven. Daer zijn sekere ende veel Scholen / daer de kinderen ofte Jonghers onderwesen worden/ alwaerse van de Meesters des daeghs / als oock des nachts van de Ouders in huys/ soo veel ghepoort ende aenghedreven worden/ ende doense soo veel studeren/ datser ghemeynlijcken d'oogen van verschemelt ende bedorven hebben/ haer seer dickwils met rieten geesselende / doch evenwel niet met soodanighe wreetheyt ende rieten als men de misdadighers castijdt. Dese dan/ wort ghenaemt de tale der Mandarijnen, ofte Heeren/ de welcke den ouderdom van een mensche wel van doen heeft / om te mogen leeren/ oock so is t'adverteeren/ dat alhoewel dat de tale/ die de Mandarijnen spreken/ een ende verscheyden van de ghemeynen (die veel zijn) is / wordende aldaer ghestudeert/ soo ghelijck als by ons de Latijnsche ofte Griecksche/ zijnde alleenlijck in kennisse van de Gheleerden/ ende dat/ gantsch China over/ soo wort niet teghenstaende t'geene dat daer van ghescreven wort/ in alle talen ofte spraken verstaen: want al ist schoon/ dat de Provincien malcanderen by de woorden niet en verstaen/ soo verstaense nochtans

evenwel/

even wel/ den anderen by gheschrifte / door dien dat de letteren / characteren ofte figueren/onder haer allen/van een maecksel ende beduetsel zijn / maer en heeft/int spreken/ de selve naem noch pronontiatie niet/ want zijn soo/ghelijck als ick ghesept hebbe/om te bedieden/dinghen/ende gheen woorden/ghelijck als tselve int exempel van d'Arithmetica, lichtelijcken te verstaen is. Hier uyt soo comt het oock / dat de Iaponen ende Chinen (die in de Natien ende Talen soo verscheyden zijn) de gheschriften van den anderen lesen connen / ende soose t'gene datse lesen ofte schrijven/ quamen te spreken/ en soude int minste niet verstaen worden. Dit zijn nu de letteren ende boecken van de Chinen, die door de Werelt soo seer vermaert zijn/ende hare Printen ofte Druckselś/ zijn/de Figueren (van diese begeeren te drucken) in een houte plate te snijden / ende daer van alsoo veel bladen met te drucken alsse selfs willen/in maniere gelijck als men alhier de conterfeytsels ofte af beeldtsels druckt/die in coper ofte hout ghesneden zijn. Nu/soo soude eenich verstandich Man moghen vraghen / hoe datse de concepten ofte meyninghen/door eenderley Figuere connen bedieden/ dewijle dat men met gheen eenderley Figuere bedieden can / de verscheydenheyt/ die daer in de dinghen voorcomen/soo ghelijck als daer is / te segghen dat de Son verwarmt / ofte van dat ick de Son aensie/ofte dat het een Sonneschijns dach is. Eyndelijcken/de Casus,conjunctien ende Artijckelen, die men in veelderley talen ende schriften heeft / hoe dat het moghelijck is/de selve door eenderley Figuere te bedieden. Hier op wort geantwoort/datse met sekere stipkens/streeckskens ende ghestaltenisse / alle dese verscheydenheyt van bediedinghe weten te maken/maer t'valt swaerlijck te verstaen/hoe datse in hare tale eenighe eyghen namen connen schrijven / namelijcken van vreemde linghen/dewijle dat het dinghen zijn diese noyt ghesien hebben / noch daerse eenighe Figuere toe hebben connen vinden / waer van ick selve hebbe willen experientie doen / ten tijden dat ick my in Mexico was vindende by eenighe Chinen/de welcke ick badt / datse my in hare tael/dese propositie wilden schrijven/te weten / Ioseph de Acosta is uyt Peru ghecomen/ ofte een ander dierghelijcke : waer op een van de Chinen / een langhe wijl stondt en peynsde / ende heeft het int eyndt gheschreven /t'welcke daer nae van hem/ als oock van d'andere/ghelesen wiert/ in effect/ met de selve reden/ hoewel datse in de eyghen name eenichsins valieerden/ want ghebruycken dese middelen nemen den eyghen naem/ ende soecken eenich dinck in haer Tale/ daer soodanighen naem best met over een comt/welcke Figuere sy dan in de plaets van de selve stellen: Ende soo ghelijck als het swaerlijck is, onder soo veel namen/eenighe ghelijckenisse te vinden/met de dinghen ende stemmen van haer eyghen sprake / alsoo valt het haer oock moeylijck/soodanighe namen te schrijven / jae soo veel/ dat ons ghesept wiert van Vader Alonso Sanches, hoe dat ten tijden/als hy in China verkeerde/ende door soo veel Overscharen / van den eenen Mandarijn (ofte Rechter) tot den anderen ghebracht wiert/ datse/om sijnen naem (op de platen ofte paspoorten/die sy lieden gebruycken) te schrijven/daer altoos een langhe poos op stonden en dachten/tot datse hem eyndtlijcken op haer maniere eenen naem gaven/ doch met een onvolmaeckten sin/soo datser qualijck met te recht costen comen. Dit is nu de maniere der letteren ende geschriften / die de Chinen gebruycken/zijnde die van de Iaponen dese seer gelijck: Hoewel datter gesept wort (van de Iaponsche Heeren die in Europa gheweest zijn) datse seer lichtelijcken alle dinghen in haer sprake schreven/ jae al warent schoon eyghen namen / van herwaerts over:ende my zijn oock etlijcke gheschriften/ van haer hant/ ghewesen/waer door blijckende is/datse eenighe sorte van letteren moeten hebben / hoewel dat het meestendeel van haerder gheschriften / characteren ende figueren moeten wesen/so gelijck als van de Chinen ghesept is.

Het 6. Capittel. Van de *Vniversiteyten* ende *Studien* van *Indien*.

VAn de groote Scholen ende Vniversiteyten der Philosophije/ende andere natuerlijcke leeringen / wort ghesept van de Vaders van't Gheselschap/ofte Jesuiten/die aldaer gheweest zijn/die noyt ghesien en hebben/noch en connen oock niet ghelooven datser zijn/maer dat alle hare Studie anders niet en is / als in de Mandarijnsche tale / de welcke seer swaerlijck/ ende wijtstreckende is/ghelijck als wy verhaelt hebben. Tghene datse oock studeren/zijn dingen die men in de selve tale heeft/twelcke zijn Historien/Secten/Civile ofte Burgerlijcke Wetten/t'Morael van Proverbien,ofte spreucken en de Fabulen/ende veel andere compositien, ende de graden ofte digniteyten die men daer heeft/zijn in dese Studie van haerder tale ende Wetten. Van de Goddelijcke scientien ofte wetenschap/ en hebben gantsch gheen spoor van: Van de Natuerlijcke / niet meer als wat spoors/ doch met seer weynich ofte gantsch gheen Methodus ofte Leere/noch Conste / dan alleenlijcken met losse ofte onghebonden propositien ofte voorstellingen/nae dat het vernuft ende studie van een yeder/luttel ofte veel is. In de conste van Mathematica, hebbense wat/door d'ervarentheyt van den omloop ende Sterren / ende in de Medecijnen/door de kennisse der Kruyderen/diese seer veel gebruycken/ en de daer zijnder oock veel die cureren. Schrijven met Pinceelen/hebben oock veel gheschreven ende gedruckte Boecken/maer zijn al te samen slordich ende ongestileert van reghelen. Zijn groote Comedianten ofte Tonneel-speelders/ t'welcke sy oock doen met een groot apparaet ofte toerustinghe van Tonneelen/Cleederen/Clocken / Trommelen ende stemmen/op synen tijt. Daer wort van de Vaders verhaelt/ datse ghesien hebben Comedien ofte Schou-spelen/die thien ende t'waelf dagen ende nachten achter een dueerden/ sonder datter opt volck op't Tonneel / als oock om te sien/ontbrack: Comen met verscheyden Personagien ende Scenen uyt / ende ter wijlen dat d'eene representeren / soo eten ofte slapen d'andere. Handelen in dese Comedien van Moràle dinghen / als oock van goede exempelen/doch altoos vermenght met eenige andere gedenckweerdighe Heydensche dinghen. Dit is in somma 'tgene dat den onsen van de letteren ende exercitien/van die van China zijn verhalende/soo dat men niet en mach ontkennen / de selve van veel vernufts ende abelheyts te wesen/ doch soo is alle 'tselve van weynich substantie/want alle de gheleertheyt van China,comt in effect te bestaen/in te connen lesen ende schrijven/sonder yet meer/dewijle datse eenige andere hooger sciëntien ofte wetenschappe niet begrijpen connen/ ende oock soo en is 'tselve lesen ende schrijven/ noch geen warachtich lesen noch schrijven/want en sijn geẽ letterẽ/die haer tot woorden dienen/maer figuerkens van ontelbare dingen/de welcke men met een oneyndelijcken arbeyt/ende moeylijcken tijt/in kennisse comt te crijghen: Ende so wanneer dat het met alle hare wetenschappe ende geleertheyt al om comt/ soo weet een Indiaen van Peru ofte Mexicõ (die lesen ende schrijven ghelеert heeft) meer als een van haer alder geleertste Mandarijnen, want een Indiaen sal met vier en twintich letteren (dien hy schrijven ende hy een brengen can) schrijven ende lesen alle de vocabulen ofte woorden die daer in de werelt souden mogen wesen/ende de Mandarijn met syn hondert duysent letteren sal twijffelich staen/ende seer verlegen wesen/om eenigen eygen naem van Marten ofte Alonso te schrijven / ende sal oock noch veel minder connen schrijven/de namen van de dinghen die hy niet en kent/soo dat / eyndtlijcken ghesept/ 'tschrijven van China maer een sorte van Schilderijen ofte Cijfferen is.

Van de Chineesche Pennen ofte pinceelẽ/als oock inckt / hebbe ic met my uyt Oost-Indien gebracht / als oock pampier / t'welcke 't eerste is/ dat ick opt op geenighe plaetsen ter werelt ghesien hebbe / makent van alderley couleuren / ende is in handelen so sacht als zijde/dat syn besiens wel weert is alle 't welcke men sien mach by dẽ hoogh gheleerden ende wijt - vermaerdẽ Heere Doctor Paludanus tot Enchuysen.

Het 7. Capittel. De maniere van de letteren ende gheschriften die de Mexicanen ghebruyckten.

MEn vint onder de Natien van nieu Spagnen, groote kennisse ende memorie/ van haerder Antiquiteyten, ende als ick begeerich was/ om t'ondersoecken / op wat maniere dat d'Indianen hare Historien/ ende soo veel bysonderheden/ mochten conserveren/ ende in gheheughenisse behouden/ soo verstont ick/ dat/ al hoe wel datse soo veel curieusheyt ende behendicheyt niet en hadden/ als de Chinen ende Japonen/ soo en ghebrack haer oock evenwel/ des niet teghenstaende/ eenighe soorte van letteren ende boecken/ waer mede sy/ op haer maniere / de dinghen van haerlieder Voor-Ouderen/ waren conserverende/ ende in ghedachtenis beyteiden. In de Provincie van Iucatan (alwaer t'Bisdom/ dat men van Honduras noemt/ ghelegghen is) waren eenighe Boecken van bladen ghemaeckt/ die op haer maniere ingebonden ofte t'samen ghevouwen waren/ in de welcke/ de geleerde Indianen/ de verdeelinghe van hare tijden hadden. als oock de kennisse der Planeten, Ghedierten/ ende andere naturele dinghen/ met haerder Antiquiteyten, een dinck dat van grooter curieusheyt ende neersticheyt was: Ende een verstandich Leeraer liet hem voorstaen / dat alle t'selve Tooverije ende swarte Consten moeste wesen/ waerom hy vast aenhielt / dat men die verbranden soude/ waer door de selve Boecken oock verbrant werden/ t'welcke daer nae niet alleenlijcken van de selve Indianen/ maer ooc van de curieuse Spagnaerden beclaegt worden / de welcke begeerich waren om de secreten van dat Lant te weten. Dit selve is oock in andere dinghen ghebeurt/ dat meynende den onsen / dat het al te mael niet als superstitien en zijn/ hebben daer door veel memorien ende gheheughenissen/ van oude ende verborghen dinghen/ verloren/ de welcke niet weynich te proffijt mochten comen. Dit comt uyt eenen onwetenden yver/ van datse/ sonder te weten/ noch oock van der Indianen dinghen/ te willen weten/ met een obstinaetheydt ende wrevelich ghemoet / segghen dat het al te mael Tooverijen/ ende dese lieden al te samen dronckaerts zijn/ wat datse doch souden moghen weten of verstaen. Maer den ghenen die hen/ van haerlieder/ met eenen goeden inborst hebben willen informeren / hebbender veel dinghen onder ghevonden die aenmerckens weert waren. Eenen uyt die van onse gheselschap van Iesu, dat een seer erbaren ende bedreven Man is / heeft in de Provincie van Mexico, d'Ouderen van Tuscuco, Tulla, ende van Mexico, by een vergadert/ ende daer veelghemeynschaps met ghehadt/ ende wesen hem hare Liberijen, Historien ende Kalendiers, ofte Almanacken, t'welcke een dinc was/ weerdich om sien/ want hadden hare Figueren ende Hieroglifica, ofte beduytsels / daer sy de dinghen op deser maniere met af beelden/ te weten/ de dinghen die eenighe figueren ofte ghedaenten hadden/ steldense met haer eyghen afbeeltsel/ ende voor de dinghen/ die gheen eyghen afbeeltsel en hadden/ ghebruycktense andere bediedende characteren, van't selve: Ende voor de gheheughenisse des tijts/ in de welcke dat een yeder dinck ghesciede/ soo behielpense haer met de gheschilderde Raden / die elck/ een Eeuwe waren inhoudende/ te weten/ van twee en vijftich Jaren / als vooren ghesept is. Aen de zijde ofte in margine van dese Raden/ soo ginghense die/ nae 't Jaer/ datter eenighe ghedenckweerdighe dinghen ghebeurden/ daer by conterfeyten/ met de voorseyde figueren ende characteren, ghelijcker wijs als te stellen een gheschildert Man/ met eenen hoet ende root rockiken aen / int teycken van't Riet/ daerse doe ter tijt in waren/ beeldense t'Jaer af / dat de Spagnaerden

eerst in haer Lant quamen/ende alsoo van alle d'ander gheschiedenissen meer: Maer om dies wille dat hare figueren ende characteren soo sufficient niet en waren/ als onse gheschriften ende letteren soo en condense oock juyst in de woorden so perfectelijcken niet over een comen/dan alleenlijcken in de substantie der concepten ofte meyninghen: maer om dies wille datse oock in gebruyck hadden/ Oratien, Harenghen, ende veelderley ghesangher (die van de Orateurs / oude Rethorijcken / ende haerlieder Poeten ghemaeckt ende ghecomponeert waren) te refereren ende uyt het hooft te verhalen/ t'welcke onmoghelijck was door de voorseyde Hieroglificas ende characteren te moghen leeren /so is te weten dat de Mexicanen groote curieusheyt hadden/ om haerlieder kinderen de voorseyde Oratien ende ghedichten van buyten ende uyt de memorie te doen onthouden/waer toe sy oock Scholen hadden / ghelijck als Collegien ofte Seminarien, alwaer de Jonghers dese ende veel andere dinghen/van d'Ouders onderwesen wierden/de welcke / door d'onderhoudinghe / soo volcomelijcken geconserveert/ ofte in de memorie bewaert wierden/ghelijck als ofter Schriftuere af gheweest waer. Namelijcken/so deden de voornaemste Natien/ dat de kinderen haer begaven/om Rethorijckers te worden/ende t'ampt van Orateur te ghebruycken ende datse t'selve van woort tot woort aennamen: Ende als de Spagnaerden quamen / ende haer met onsen letteren leerden lesen ende schrijven / soo wierden daer noch veel van dese / door de selve Indianen gheschreven /soo ghelijck als van treffelijcke Mannen ghetuyght wort/die ghelesen te hebben. Dit wort daerom ghesept/om dies wille/dat soo wie / in de Mexicaensche Historie/eenighe langhe ende welsprekende Redenen ofte Oratien comt te lesen/souden veel lichtelijcken ghelooven / dat de selve door de Spagnaerden gheinventeert/ende in rechter waerheyt / niet van de Indianen ghereferert waren: Maer de waerheyt verstaen hebbende/en sal niet connen naelaten / t'selve soodanighen ghelooff te gheven/als de reden van hare Historien met brenght. Hebben van ghelijcken de selve Redenen/met figueren ende characteren, op haer maniere/gheschreven: Ende ick hebbe (om my hier in te voldoen) selfs ghesien de Ghebeden van't Pater-Noster, Ave Maria, t'Symbolum, ofte t'Ghelooff/ende de generale Biechte/ op de voorseyde maniere der Indianen/waer van hem yemant/soo hy't quaem te sien / met recht soude moghen verwonderen: Want om te beduyden/de woorden van ick sondaer doe mijn belydenisse/schilderense een Indiaen/die voor een Religieus op de knyen leyt/ gelijck als den ghenen/die hem Biecht/ende terstont voor dat/van tot God Almachtich/stellense drye aensichten ofte hoofden/met hare Croone op/in maniere van de Drijvuldicheyt; Ende van tot de glorieuse Maghet Maria/maeckense een Lieff-Vrouwen aensicht / met het halve Lijf / ende een kindeken: Ende van S. Pieter ende S. Pauwels twee ghecroonde hoofden/met de sleutelen ende een zweert/op welcke maniere sy de gheheele Biechte met Beelden afghemaelt hebben / ende soo waer dat de figueren ghebreken/daer stellense characteren, soo ghelijck als waer in dat men ghesondicht heeft/etc. waer uyt men de subtijlheydt ende t'vernuft van dese Indianen verstaen mach/want dese maniere van onse Ghebeden ende Artijckelen des Ghelooffs / aldus te schrijven/en is haer van gheenighe Spagnaerden onderwesen gheweest / noch sy en conden daer oock niet met te recht comen/maer maeckten / van't ghene men haer leerde / seer bysonder bediedinghe. Ick hebbe op de selve maniere van figueren ende characteren, in Peru, de Biechte gheschreven ghesien/ van alle de zonden die een Indiaen in de memorie hadde/om te Biechten/hebbende elck een van de thien Ghebođen / op een sekere maniere afghecontersept/met sekere teeckens daer by/gelijck als cijfferen/ t'welcke de zonden waren/die hy teghens sulcken ghebodt ghedaen hadde. Ick en twijffel niet / soomen veel (van onse bedreven Spagnaerden) te last leyde / een memorie van

wijse van dierghelijcke dinghen (door de wijs van contersceptsels ende teyckenen) te maecken/datser in een Jaer / jae noch in thien/gheen uytcomste van souden weten te gheven.

Het 8. Capittel. Van de gheheughenissen ende Rekeninge, die d'Indianen van Peru ghebruyckten.

D'Indianen van Peru, en hadden (voor der Spagnaerden comste) gantsch geen sorte van gheschrift/ noch van letteren/ noch van characteren, cijfferen ofte figuerkens/ soo ghelijck als die van China ende die van Mexico, evenwel soo en onderhieldense daerom de gedachtenisse van haerder Antiquiteyten niet min/noch en hadden oock in alle hare dinghen/van Vrede/Oorlogh/ende Regeeringhe/niet minder rekeninghe/ want waren/in de transporteringe/ofte overbrachte/van d'eene tot d'andere/ seer neerstich/ ende wierden oock van de Jonghers/ghelijck als een gewijet ende heylich dinck aenghenomen ende onthouden / t'ghene haer van d'Ouders gerefereert wiert/ t welcke sy oock alsoo/met de selve sorghvuldicheyt / van ghelijcken aen hare naecomelinghen onderwesen. Nu/behalven dese neersticheyt/soo voldedense noch eens deels t'gebreck van't gheschrift ende letteren/met afbeeldinghe / soo ghelijck als die van Mexico, (hoe wel dat dese van Peru seer grof ende plomp ghedaen waren) ende eens deels / als oock t'meeste/met Quipos: Dese Quipos, zijn eenighe Memorialen ofte Registeren van snoeren ghemaeckt / zijnde met differente knoopen ende verwen/ waer mede sy verscheyden dinghen bedieden. Het is een onghelooflijck dinck / wat dat sy met dese inventie veel verhaet ende onthouden hebben / want alle het ghene dat ons de Boecken verhalen mogen/van Historyen/Wetten/Ceremonien/ ende vertellinge van handelinghen/wort al te samen soo volcomelijcken by de Quipos voldaen / dat het een wonder is. Daer waren/tot onderhoudinge van dese Quipos, gedeputeerde Officianten/de welcke noch hedensdaeghs ghenoemt worden/ Quipo camâyo, die ghehouden waren/van een yeder dinck bescheyt te gheven / soo ghelijck als alhier by ons de Notarissen/ende men moestse/van ghelijcken oock alsoo/volcomen gheloof gheven/ want daer waren/van verscheyden materien / als van Oorlogh/Regeeringhe/Tributen/ Ceremonien/ende van landen/verscheyden Quipos ofte snoeren/ende in elcke t'samenbintsel van soo veel knoopen/knoopkens/ende ghestrickte draeykens / eenighe roode/ andere groene/etlijcke blauwe/sommighe witte/eyntlijcke soo veel verscheydenheyt/ ghelijck als wylieden met vierentwintich letteren (op verscheyden manieren by een versaemt) soo veelderley/ende oneyndlijcke vocabulen voortbrenghen: Alsoo verclaerden dese van ghelijcken oock/met hare knoopen ende coleuren / ontallijcke veel beduydinghen van dingen. Dit selve is in sulcker voeghen/dat het noch wel hedensdaeghs in Peru gheschiet/ten eynden van twee ende drye Jaren/ als men eenigen Correcteur ofte Rechter deporteert ofte afstelt/dat d'Indianen alsdan uyt comen/met hare cleyne ende sekere Rekeninghen/eysschende/ van datse hem in sulcken Dorp / ses eyeren ghegheven hebben/sonder die te betalen/ende in sulcken huys/een Hoen / ende aldaer twee voeders cruyt ofte gras voor syn Peert/ende dat hy der maer soo veel Tomijnen op betaelt heeft/blijvende noch so veel schuldich/tot alle t'welcke sy de Attestatie doen/ int besluyt van de Rekeninghe / met menichte van knoopen ende bintsels van Coordekens/t'selve overleverende voor ghewisse getuyghen ende een seker gheschrift. Ick hebbe een t'samen-bindtsel van dusdanighe snoeren ghesien / daer een Indiaensche

Vrouwe/een generale Biechte van alle haer leven aengeteyckent hadde/ende Biechte haer oock daer met/ghelijck als of ick het soude moghen doen met eenen gheschreven Brief ofte memorie. Ende als ick haer noch vraeghde nae sommige draden ofte snoerkens die my een weynich different schenen te wesen/ soo verstont ick/ dat het sekere circumstantien ofte omstandicheden waren/ ende die de zonden vereyschten om volcomelijcken ghebiecht te wesen. Behalven dese Quipos van garen/ soo hebbense noch andere van steenkens/met de welcke sy t'eenemael comen te leeren/de woorden diese in de memorie onthouden willen/ende is een dinc om sien/ hoe dat de oude ende bedaerde lieden/met een rinck van steenkens ghemaeckt/ het Pater-Noster zijn leerende/ende met een ander/het Ave Maria, ofte t'Gheloof/ ende hoe datse weten welcke de steen is van dat hy ontfanghen is van den H. Geest/ende welcke/van dat hy gheleden heeft onder Pontio Pilato, is een gheneucht om haer dat te sien emenderen/ soo wanneer datse ghemist hebben/ ende alle de verbeteringhe bestaet alleenlijck in haer steenen wel te besien. Wat mijns belanghende is/ soo waer my een van soodanighe ringhen ghenoech om te doen vergheten/ al wat ick opt van buyten gheleert hebbe. Van dese en plachtender/tot de selve effect/niet weynich op de Kerckhoven te wesen. Nu/ soo isser noch een ander sorte van Quipos te sien/ diese met de Granen van's Mays gebruycken/t'welcke een gochelerye schijnt te wesen/ want om in een seer verwarde Rekeninghe (daer een goet Reken-Meester met Pampier ende Inckt ghenoech aen te doen soude hebben) te sien/hoe veel dat een yder/van soo veel/ contributie comt/treckende soo veel by/ met ander duysent verdeelinghen/ soo sullen dese Indianen hare Granen nemen/ende legghen een hier/drie daer/ acht ick en weet waer/ nemen een Graen van hier wech/ende legghent op een ander/ ende wisselender drye van daer/sullen in effect met hare rekeninghen soo volcomelijcken ten eynde comen/ datter niet een hayr aen ghebrecken sal/ ende sy lieden weten haer oock beter in rechte ende in rekeninghe te stellen/van dat een yeder moet betalen/of hebben/dan wy haer met Pen ende Inckt souden connen te vooren schrijven ende te recht helpen. Soo dit dan geen vernuft en is/ende soo dese lieden dan noch Beesten zijn/mach dan yemant/ die't believt/gheoordeelt worden/t'ghene dat ick daer van sekerlijck oordeele/ is/ datse int ghene daerse hen toe begheven ende in bedreven zijn/ons verde te boven gaen.

Het 9. Capittel. Wat maniere ofte forme dat d'Indianen in hare gheschriften hadden.

HEt en sal niet quaet wesen/te voeghen by't ghene wy van de gheschriften der Indianen aenghemerckt hebben/ hoe dat haer gebruyck niet en was met achter-een-volghende regelen te schrijven/ maer van boven nederwaerts/ofte int ronde. De Latijnen ende Griecken hebben gheschreven van de slincker nae de rechter zijde toe/ t'welcke de meeste ende gemeynste usantie is/die van ons ghebruyckt wort. De Hebreen beginnen/int contrarie/ van de rechter hant af/ ende schrijven nae de slincker zijde toe/ in sulcker voeghen dat hare Boecken het beginsel hebben/daer d'onse voleynden. De Chinen en schrijven/noch ghelijck Griecken/noch ghelijck Hebreen/maer van boven nederwaerts: Want de wijle dat het gheen letteren/maer gheheele woorden zijn/ende dat elcke figuere ofte character een dinck op syn selven beduydende is/ soo en ist haer niet noodich/die aen den anderen te sluyten/ende vervolghens te voeghen/ ende moghen wel van boven neer schrijven. Die van Mexico en schreven oock (om de selve redenen

den) in gheen reghelen van d'eene zijde nae d'ander / maer verkeert van de Chinen/ schrijvende van onderen af/op waertes aen / op welcke maniere sy de rekeninge der daghen hielden/als oock van alle t'ander datse aenteyckenden: Doch soo wanneer datse in hare Raden ofte Teyckens schreven/soo begonnense van te middweghen af/daer de Son gheschildert stont/ende climmen alsoo van daer af (te weten/in de Jaren dat sy in waren) tot nae den rinck ofte cirkel van't Radt toe. In somma / dat men is vindende/ alle de vier verscheydenhedē in geschrifte/ te wete/ eenige schrijvē van de rechter af/nae de slincker hant toe/andere van de slincker na de rechter/eenighe van boven nederwaerts/ende sommige van onderen opwaerts. Soo dat rijck is dan de verscheydenheyt van't vernuft der Menschen.

Het 10. Capittel. Hoe dat d'Indianen hare Boden uyt sonden.

OM nu te voleynden / t'ghene dat dit schrijven beroerende is/soo soude yemant met recht moghen twijffelen / hoe datse van alle hare Rijcken (die so groot waren) kennisse conden hebben/ ende wat maniere van afveerdinghe dat de Coningen van Mexico ende Peru gaven/in de saken die haer ten Hove voorquamen ende bejeghenden / dewijle datse gheen letteren ofte schriften en hadden / noch gheen Brieven en schreven. Desen twijffel mach wech genomen worden/met te weten/dat men haer met woorden/ende door schilderye ofte memorialen/seer breedelijcken bescheyt gaf/van alle t'gene datter voorquam/ tot welcker effecte daer lieden waren van uytnemende radtdicheyt/die voor loopende Boden dienden/om te gaen ende comen / wordende van jonck af/tot loopen gheoeffent ende opgevoet/ende sochten altoos datse mochten seer lanck gheaessemt wesen/in sulcker voegen / datse een groote hooghte mochten opclimmen/ sonder moede te werden. Ende hierom wast datse in Mexico prijsen gaven/aen d'eerste/dryé/vier/die den langhen ofte hooghen steygher/van de trappen des Tempels, opclommen/ghelijck als int voorgaende Boeck ghesept is. Ende in Cusco, soo clommen d'Orlingen/in de solemnele Feeste van't Capacrâyme, elck een om strijt/ den Bergh van Ianacâuri op/ende d'oeffeninghe van te loopen / is ghemeynlijcken onder d'Indianen seer in ghebruyck gheweest/ghelijck als het oock noch is / soo wanneer dat het een sake van importantien was/ soo brachtmen de Heeren van Mexico de sake (daer men haer van onderrechten wilde) voor gheschildert ofte uyt ghebeelt/ so gelijck alsse deden ten tijden datse d'eerste Spaensche Schepen int ghesicht creghen/ ende so wanneer datse quamen om Toponchan in te nemen. In Peru was/onder de loopende Boden/een vreemde curieusheyt/ want den Iuga hadde over alle syn Rijcken/ Posten ofte Boden ghestelt/diese aldaer Chasquis noemden/van de welcke op syn plaets ghesept sal worden.

Het 11. Capittel. Van de Regeeringhe ende Coninghen diese ghehadt hebben.

HEt is een dinck dat seker ende ondervonden is / dat int ghene daer de Barbaren aldermeest hare Barbarischeydt in toonen/ is in de Regeeringhe ende maniere van te ghebieden / want hoe dat de Menschen de redelijckheyt naest zijn/hoe datse Menschelijcker ende goedertierender zijn/ende de regeeringhe minder hoovaerdije heest: Ende de ghene die Coningen ende Heeren zijn/houden haer slechter / ende voeghen hen oock beter met haer Vassalen ofte Ondersaten/haer kennende/in de nature/ghelijck/ende door nederigher / om te hebben minder obligatie van nae't gemeyne welvaert te sien. Maer onder de Barbaren is

ren is het gantsch int contrarie/ want hare Regeeringhe is Tyrannich/ ende tracteren hare onderdanen/ ghelijck als Beesten/ willende oock/ dat men haer handelen ende houden sal/ als Goden. Hierom ist/ dat veel Natien ende Volckeren van Indien/ gheen Coninghen noch absolute Heeren lijden willen/ dan leven in vrye ende onbedwonghen Gemeynten/ kiesende alleenlijck voor sekere saken/ namelijcken/ in tijden van Oorlogh/ Hoofmannen ende Vorsten/ den welcken sy (soo langhe als de selve administratie duert) onderdanich zijn/ keerende daer nae weder tot haer oude ende eerste officie ofte vryheyt: Op deser voeghen wort het meestendeel van dese nieuwe Werelt gheregeert/ te weten/ van daer gheen gesonderde Coninckrijcken/ noch gevoechde Republicken ofte Gemeynten/ noch eeuwighe ende bekende Vorsten ofte Coninghen en zijn/ hoe wel dat men daer/ niet tegenstaende/ wel eenighe Heeren ende voornaemste heeft/ de welcke onder de ghemeyne man ende d'ander zijn/ ghelijck als uytmuntende Ridders/ op welcke maniere het int gheheele Lant van Chile toegaet/ alwaer d'Araucanen/ die van Tucapel ende andere/ soo veel Jaren de Spagnaerden teghensghestaen hebbe. Alsoo was oock van gelijcken t'gheheele Lant van't nieuwe Coninckrijck van Granaden/ ende dat van Guatimala/ ende d'Eylanden gantsch Florida, Brasilien, Luçon, (ofte de Phillippijnen) ende andere groote ende geweldighe Lantschappen/ uytghesondert dat in veel van de selve/ de Barbarischeyt noch veel grooter ofte meerder is/ want en hebben nauwelijcks eenighe kennisse van Overhooft/ maer gebieden ende regeeren al te samen int ghemeyn/ waerom het daer oock al te mael anders niet en is/ noch toe gaet/ dan soo gelijck alst haer int hooft comt/ met overlast/ cracht ende ghewelt/ onredelijckheyt ende ongheschicktheyt ende soo wie dat van't meeste vermogen is/ is den ghenen die d'overhant ende t'ghebiedt heeft. In Oost-Indien heeft men wijdestreckende ende seer ghesonderde Coninckrijcken/ ghelijck als daer is/ dat van Sian, van Bisnaguar ende andere/ de welcke een hondert duysent Man ofte twee te velt connen brenghen/ alsse willen. Ende noch so gaet boven al/ de groote ende de macht van't Rijcke van China, welcker Coninghen (nae datse verhalen) over de twee duysent Jaren geregneert hebben/ ende dat/ door hare goede regeeringhe. In West-Indien soo heeft men alleenlijcken maer twee gesonderde Coninck ofte Keyser-Rijcken ontdeckt/ welcke is dat van de Mexicanen in nieu Spagnen, ende dat van d'Ingas in Peru, ende ick en soude niet lichtelijcken connen segghen/ welcke van dese twee/ dat het gheweldichste Rijcke gheweest is/ want in Edificien ofte Gebouwen/ ende grootscheyds van Hoff/ soo ginck Moteçuma die van Peru te boven. In Threesoren ofte Schatten/ Rijckdom ende groote van Provincien/ soo ginghen d'Ingas die van Mexico te boven/ ende in Antiquiteyt ofte Oudtheyt/ soo was oock het Rijcke van d'Ingas ouder/ even wel niets te veel. In feyten van Wapenen ende Victorien/ dunckt my/ datse bijde gelijcke deel ghehadt hebben. Een dinck is altoos seker/ dat dese twee Rijcken alle d'ander Heerlijckheden der Indianen (die in de selve nieuwe Werelt ontdeckt zijn) in goeder geschicktheyt ende Politie grootelijcx te boven gingen/ als oock in de mogentheyt/ rijckdommen/ en noch veel meer in superstitien ende diensten van hare Goden: Ende hoe wel datse beyde in veel dinghen over een quamen/ soo warense nochtans in een dinck seer verscheyden/ want onder de Mexicanen soo was de successie van't Rijcke/ door verkiesinghe/ ghelijck alst Roomsche Rijcke: Ende onder die van Peru soo wast door Erffenis ende naeste bloet/ ghelijck als de Coninckrijcken van Spagnen ende Vranckrijck. Van dese twee Regeeringen (ghelijck als van't aldervoornaemste ende bekenste der Indianen) sal getracteert worden/ t'ghene dat tot onse propoost goet duncken sal/ achterlatende veel cleyne ende moeyloose dinghen die niet te beduyden hebben.

Van't Oorlogh ende vrome daden van dese Araucanen, mach men lesen int tractaet vā Don Alonso de Arzilla, ghelijck als op een ander geannoteert is.

Het

Het 12. Capittel. Van de Regeeringhe der Coninghen *Ingas* van *Peru*.

SO wanneer dat den Inga (die in Peru Regneerde) doot was/so volghde hem syn wettijcke Soon/int Rijcke nae/ende hielden voor soodanighen/den ghenen die gheboren was/van de principaelste vrouwe des Inga, die sy Coya noemden/ de welcke was (zedert de tijt van eenen Inga, Iupangny ghenaemt/ af) haer eyghen Suster/ want de Coninghen hieldent voor een grootsheyt/met haer Susters te treuwen: Ende al wast schoon/datse ander Vrouwen ofte Bysitten hadden/so was nochtans de successie van't Coninckrijck op de Soon van de Coya. Wel is waer/ dat soo wanneer den Coninc eenigen wettelijcken Broeder hadde/so succedeerde den Broeder voor den Soon/ ende nae den selven/den Neef van desen/te weten/sijn Broeders ende eersten Coninx Soon. De selve maniere van successie onderhielden van ghelijcken/ de Curacas ende Heeren/in de goederen ende Ampten. Daer wierden/met den overledenen/ oneyndelijcken veel Ceremonien ende overdadighe exequien ofte uytvaerden (op haer maniere) bedreven/onderhielden een grootsheyt/die voorwaer oock groot is/te weten/ dat geenigen Coninc/die van nieuws de Regeringe aenvinc/ghenich dinc van de costelijcke Vaten/thresoren ofte Schatten/nochte goederen des voorgaenden Coninx/ erfde/ maer moest syn eygen huys opstellen/ende Gout en Silver/en alle t'ander/weer van nieuws aen vergaderen/sonder eens aen dat van den overledenen te raken/t'welcke alsoo al te samen gededicreert ofte toegheeygent wiert/voor syn Beelt-huys ofte Guaca, als oock voor de costen ende renten van syn Huysghesin/ die hy naeliet/ de welcke hem/ met haer nacomelingen/al te samen eeuwichlijcken verontledichden/in de sacrificien/Ceremonien ende diensten des overleden Coninx/ want hielden hem terstont nae syn doot/voor eenen Godt/ende hadden syn sacrificien/gehouwen Beelden/ende alle t'ander meer. Door dese onderhoudinghe wast/ dat den Schadt (die men in Peru hadde) oneyndelijck was/om dat altoos elck een van d'Ingas, sochte/ syn huys ende schat boven dat van syn Voorsaten/te doen uytmunten ende te verbeteren. Nu/ het teycken daerse de Possessie/ofte t'besit van't Coninckrijck/met aennamen/ was eenen rooden wollen quast/die in sijnichept de zyde te boven ginck/den welcken hem quam te hanghen recht te middewegghen van't voorhooft/ende en mocht oock van niemandt anders gedraghen worden/als alleen van den Inga, want was ghelijck als een Coninx Croon ofte Diadema: Doch aen de zyde van't hooft/ te weten/ by't Oor hanghende/ mochte men den quast wel draghen/ghelijck alsse oock van andere Heeren ghedraghen werden/maer op't midden van't voorhooft/was alleen voor den Inga, als ghesept is. Soo haest als hy nu de quast ontfinck/soo wordender een seer solemnele Feeste/ ende een groote menichte van sacrificien ghedaen/ met een groote quantiteyt van Goude ende Silvere Vaten/ende veel cleyne Schaepkens van't selve gemaeckt/ als oock een groote somme van groote ende cleyne lakenen/ van't Cumbi ghemaeckt/ die seer net ghewrocht waren. Item/veel ende alder ley Zeeschelpen/ ende veel costelijcke Pluymen/met duysent Schapen/de welk van verscheyden coleuren moesten wesen/ van alle t'welcke men sacrificie dede: Ende den Opper-Priester nam een Kint/van de ses tot de acht Jaren oudt/in de handen/segghende gelijckelijck met alle d'ander Ministeren) tot het ghehouwen Beelt/van den Viracocha: Heere/ die presenteren ofte offeren wy

u/op

u/op dat ghy ons in ruste hout/ende ons in onse Oorlogen wilt helpen/ ende dat ghy onsen Heere den Inga in syn grootheyt ende staet wilt onderhouden / ende dat hy altoos mach voorspoedich wesen / ende dat ghy hem oock wilt gheven / veel wetenschaps ofte verstandt / om ons te regeeren. By dese Ceremonie ofte Huldinghe / soo vonden haer / die van't gantsche Rijcke over/ als oock van weghen alle de Guacas ende Heylichdommen / diese hadden: Ende d'eerbiedinghe die dese lieden haren Ingas aendeden / als oock d'affectie diese tot hem hadden/ was sonder twijffel seer groot/sonder datter opt bevonden is / datter yemant van den haren eenighe verraderye tegens hen gepleeght heeft/ want en procedeerden in haerder Regeeringhe/ niet alleenlijck met grooter macht/maer oock met veel gherechticheyt ende Justitie/ sonder in gheenderley maniere toe te laten/ datter yemant on recht of te cort gedaen wiert. Den Inga stelde syn Gouverneurs over verscheyden Provincien/ zijnde eenighe als Superintendenten, ende sonder yemant anders t'erkennen als hem alleen: Andere van wat minder machts/ende eenige int bysonder/met een vreemde geordineert geregeltheyt/in sulcker voegen/datser haer niet eens en dorsten droncken drincken/ja noch int minste een koorn-aer van't Mays haerder ghebueren ontnemen. Dese Ingas hadde oock voor een grootsheydt ende opinie / dat men d'Indianen altijts behoorde geoccupeert ende int werck te houden/ waer van men noch hedensdaeghs sien mach/ de straten / ende weghen diese met eenen oneyntlijcken arbeydt ghemaeckt hebben/ t'welcke men seyt gheweest is/om d'Indianen te oeffenen/ ende om datse niet ledich souden wesen. Soo wanneer datse op een nieu/eenighe Provincie overwonnen/ soo was terstont haer advijs/de principaelste der Ingeboren nae een ander Provincie te vervoeren/ofte nae haer Hoff te transporteren / ende dese worden hedensdaeghs in Peru, Mitimas ghenaemt / stellende in de plaetse van de selve / uyt die van haer Natie van Cusco, namelijcken van de Oorlinghen/ welcke waren / ghelijck als Ridders van ouden Huyse ofte Gheslachte. De castijdinghe die men voor de misbruycken dede/ was seer straf / ende alsoo accordeeren alle de ghene die hier yet van hebben comen te weten / datter gheen beter noch gheradender Regeeringhe voor d'Indianen mach wesen.

Het *13. Capittel.* Van de verdeelinghe die *d'Ingas* deden met hare Vasalen ofte Onderdanen.

NU/ verhalende het ghene geseyt is/ wat breeder ende in bysonder/ soo is te weten/dat de verdeelinghen die d'Ingas van haer Vassalen ofte Ondersaten deden / was soo bysonderlijck/ datse die al te samen seer lichtelijcken conden regeeren / al hoe wel dat het een Rijcke was van duysent mijlen in de streckinghe: Want soo haest alsse eenige Provincien overwonnen/ so maeckten ende voeghdense d'Indianen terstont tot Republicken ende Ghemeynten/ tellende de selve by Rotten/ ende stellende over elcke/ thien Indianen/eenen die daer t'ghebiet ende sorgh voor hadde / ende over elcke hondert een ander/ende over elcke duysent een ander / ende over elcke thien duysent een ander / ende desen noemdense Huno, t'welcke een principael ampt was / ende over alle de voorseyde wasser in elcke Provincie een Gouverneur / uyt het Gheslachte van d'Ingas, den welcken sy al te samen onderdanich waren / hem een yeder op't breedtste Rekeninghe ghevende van al datter gheschiet was / te weten/ van de ghene die daer gheboren ende ghestorven waren / als oock van't Vee ende d'Ackeren.

d'Ackeren/ ofte de bou ende zaey-landen. Dese Gouverneurs quamen alle Jaren uyt Cusco, (alwaer't Hof was) ende keerden daer weder nae toe/ teghens den tijt dat men de groote Feeste van't Rayme soude houden/ brenghende alsdan alle den Tribuyt van't Rijcke met hen ten Hove/ want en mochten daer oock andersins niet in comen. T'gheheele Rijcke was verdeelt in vier quartieren/ die ghenaemt wierden Tahuantinsuyo, t'welcke waren Chinchasuyo, Collasuyo, Andesuyo, Condesuyo, ende dat/ conforme de vier weghen die van Cusco uytquamen/ alwaer men t'Hof ende de generale vergaderinghe hielt. Dese weghen/ als oock de Provintien die daer met over een comen/ strecken nae de vier hoecken ofte zijden der Werelt/ te weten/ Collasuyo nae't Zuyden/ Cinchasuyo nae't Noorden/ Condesuyo nae't Westen/ ende Andesuyo nae't Oosten. In alle hare Republicken ofte Gemeynten/ haddense twee soorten ofte Rotten van volcke/ welcke waren van Hanansayo ende Vrinsaya, dat is soo veel ghesept/ als die van boven/ ende die van beneden. So wanneer datter yet geboden/ ofte voor den Inga ghebrocht soude werden/ soo was het al te voren verclaert/ hoe veel dat elcke Provintie/ Republick ende Rot/ daer van te deel quam/ t'welcke niet een was met ghelijcke ghedeelte/ maer een yeder na advenant/ nae de qualiteyt ende vermoghen van elck landt/ in sulcker voeghen datse wel wisten (om de somme van hondert duysent Hanegen (ofte Schepelen Mays op te brenghen/ verbi gratia,) dat sulck een Provintie het thiende deel/ daer van stont te gheven/ ende sulck een/ het sevende deel/ ende sulck een/ t'vijfde paert/ etc. ende van ghelijcken t'selve onder de Republicken, Rotten ende Aillos, ofte gheslachten. Voor't Recht ende de Rekeninghe van alles/ soo warender die Quipocamayos, t'welcke d'Officieren van de Reken-camer waren/ die met hare draden ende knoopen/ sonder eens te faelgeeren/ wisten te segghen/ tot een Hoen ende voeder houts toe/ wat datter gegeven was/ ende by de Registers der selve/ soo wistense ander d'Indianen/ in een oogenblick te reeckenen wat dat een yeder te deel quam.

Het 14. *Capittel*. Van de *Edificien* ofte Gebouwen ende Ordonnantie, die *d'Ingas* in hare *Fabrijcken* ofte Timmeringhen hadden.

DE Edificien ende Fabrijcken ofte Gebouwen/ die d'Ingas ghemaeckt hebben/ soo in Sterckten/ Tempelen, Weghen/ Velt ofte Landthuysen/ ende andere/ zijn seer veel/ ende van overdadighen arbeyt ghe weest/ ghelijck als het huydighen daeghs ghesien mach worden aen de vervallen stucken ende overblijfsels/ soo in Cusco als in Tiaguanaco, in Tambo, ende op ander plaetsen/ alwaer men steenen vindt van uytnemende groote/ so dat men niet en can ghedencken/ hoe datse ghehouwen/ ghewrocht ende ghestelt connen wesen/ ter plaetsen daerse staen. Voor alle dese Ghebouwen ende Sterckten/ die den Inga in Cusco, ende op verscheyden plaetsen van sijn Rijcke/ dede maken/ so quam daer een groot ghetal van Volck uyt alle Provintien/ want maeckten breede ende wonderlijcke Ghebouwen/ en ghebruyckten gheen vermenginghe van materie ofte kalck/ noch en hadden oock geen yser noch stael/ om de Steenen te houwen ende te bearbeyden/ noch eenige Instrumenten ofte gereetschap om die te brengē/ eñ zijn nochtans so net eñ perfect gewrocht/ dat men op veel plaetsen d'afscheyptsels niet onderscheyden en can/ daerse aen den anderē gevoegt zijn/ zijnde veel van de selve steenen so groot als gesept is/ so dat het een ongeloofelijc dinc soude wesen/ so ment niet en saeg. Ic hebber in Tiaguanaco een gemetē van 38. voeten lanc/ ende 18. voeten breet/ hebbende de dicte van ontrent ses voeten. In de mueren van de Fortresse ofte t'Slot van Cusco, de

welcke met handen ghestapelt/ofte op den anderen gelept zijn/heeft men veel steenen die noch veel grooter zijn. Ende t'ghene dat meer is te verwonderen/ is / dat alhoewel dat dese steenen/van de voorschreven Mueren/ met gheen Reghel ofte Winckelhaeck ghehouwen/ende onder den anderen/ (te weten / in de groote ende ghedaente) seer ongheliick zijn/soo sluyten ende voeghen de naeden/ ofte scheptsels/ nochtans soo wel op den anderen/sonder eenighe vermenginghe van materie ofte kalck / dat het een ongheloofliick dinck schijnt te wesen. Alle dit selve wiert gedaen met veel volcx/ ende met groote lijdtsaemheyt int arbeyden/ want om den eenen steen met den anderen te voeghen/ (nae datse wel ende juyst te samen sluyten) soo heeft het noot wendich moeten wesen / de selve dickwils te beproeven / de wijle dat de meesten veel van

dien/niet gheliick noch effen vol uyt en comen. De menichte dieder van Volck moeste comen/om aen de steenen ende Ghebouwen te arbeyden/ wierden van den Inga jaerliick uytghesondert ende aengheteyckent/ doende d'Indianen onder haer de verdeelinghe/gheliick als van alle d'ander dingen/ sonder datter hem yemant tegens stelde/ ofte 'tselve qualiick afnam. Doch alhoewel dat dese Edificien groot waren / soo stonden sy nochtans qualiick ende onprofiitelicken verdeelt / zijnde eyghentliicke gheliick als Meskiten , (dat zijn der Mahometister Kercken) ofte Barbarischer Ghebouwen. Eenighe verwelfde steenen Bogen en wisten sy in haer Ghebouwen niet te maken/ noch en hebben oock de wetenschap der vermenginghe van kalck ofte siment noyt verereghen. Soo wanneer datse in de Rivier van Xauxa, quamen te sien/d'oprechtinghe van de houte Boghen ofte steunsels/ daer men de steenen Brugghe op over welven soude/ ende hoe dat menste daer nae (de Brugghe ghemaeckt zijnde) weder wech dede/begonden sy te vlieden ende wech te loopen / meynende dat het gheheele werck van de Brugghe (die van gehouwen steen is) ter neder soude storten: Maer so wanneer datse saghen/dat de selve geheel ende vast bleef staen / ende datter de Spagnaerden ove-

den over ginghen/soo seyde den Caçique ofte Heere/ tot syn mede-gesellen: T'is recht ende reden dat wy dese dienen / want schynen voorwaer wel Kinderen van de Son te wesen. De Bruggen die sy ghebruyckten/ waren van een soorte van strop/ofte gedroogde Biesen/de welcke met stercke touwen ofte Kabels aen de Oeveren van den water-cant vast ghebonden ende ghehecht waren/ want en maeckten geen Bruggen van steen ofte hout. T'geene dat men hedensdaechs heeft in de doorwateringhe ofte uytloosinghe van't groote Lack ofte Meyr van Chicuito in Collao, is een dinck om te verwonderen / want den selven arm ofte doortocht is uyt der maten diep/ sonder datter eenich siment ofte materie plaets houden mach / ende is soo breet/ dat het niet moghelijck is/ t'selve met eenich overwelfsel ofte steenen Boghe te mogen overcroppen/ waerom het gantsch onmoghelijck was/ daer eenige steenen ofte houten Brugghe over te connen maken / des niet teghenstaende soo heeft het vernuft ende d'abelheyt der Indianen connen vinden / hoe datter een seer vaste ende seeckere Brugghe over ghemaeckt mochte werden / ende dat / alleenlijck van strop: 'twelcke een fabel schijnt te wesen/ende is doch evenwel waerachtich / want maeckten / ghelijck als op een ander geseyt is/ van een seeckere soorte van Biesen / (die't Lack voortbrenght/van haer Totora gheheeten) eenighe Bondels / ghelijck als ghebonden mutsaerden/ ofte schooven: ende om dieswille dat het selve een lichte materie is / soo en gaet het niet te gront/alwaer sy alsdan veel Biesen op stropden/zijnde de voorseyde Balen ofte Bondels/seer wel/ aen weerzijden van de Rivier / vast ghebonden / waer mede men daer (soo wel met gheladen beesten/als de lieden) t'zijnen wille mach over passeeren. Als ick dese Brugghe bywylen over passeerde / soo was ick my verwonderende / van de consste ende inventie der Indianen / om dat sy met een soo lichtveerdighen dinck/ beter ende seeckerder Brugghen maecken/als de Brugghe van de Barcken is/daer men van Sivilien naer Triana over gaet. Ick hebbe oock de lenghde van de selve Bruggen ghemeten/ende was/soo't my wel ghedenckt/ van drie hondert ende soo veel voeten. De diepten van de selve doortocht/ofte uytloosinghe/ seyt men ongrondelijck te wesen/ende schijnt dat het water / boven op/ niet eens en verroert/doch segghen dat het van onder eenen seer ghewelddighen loop ofte stroom heeft. Dit is nu ghenoech / soo veel als d'Edificien ofte Ghebouwen aengaet.

Het 15. *Capittel.* Van de goederen des *Ingas*, ende van d'Ordinantie der Tribuyten ofte Impoosten dien hy over d'Indianen ghestelt heeft.

Den Rijckdom van d'Ingas was onnoembaer ofte sonder comparatie/ want alhoe wel datter geenighen Coninck en was/ die yet van de goederen ende schatten van zijn Voorsaet quam te erven/ soo hadden sy nochtans evenwel alle den Rijckdom ofte schat van hare Rijcken t'haren wille/de welcke van gout/silver/als oock van ghewaet ofte lakenen ende Vee/ seer overvloedich ende abondant waren. Ende den aldergrootsten Rijckdom van allen/was/die ontelbare menichte van Onderdanen/die altoos verontledicht en bereyt waren/tot ghene daer't haren Coninck gheliefde. Nu/so wierden hen uyt elcke Provintie ghebrocht/ 'tgeene datter uytgelesen was/te weten/ de Chichæ, (een Natie alsoo ghenaemt) dienden hen met welrieckent ende costelijck hout. De Lucanas, met cloecke gaenders/om haer Rosbaer ofte Setel te draghen. De Chumbibilcas, met danssers / ende alsoo voorts in alle t'ander meer/daer elcke Provintie wat bysonders ende uytmuntende van hadde / ende dit noch behalven de gemeyne middelen ofte Impoosten die sy al te samen contribueerden. De gout ende Silver

Mijnen (daer men in Peru een wonderlijcke overvloet van heeft) wierden berept ofte ghegraven Indianen / die hier toe upt ghesondert waren/ de welcke van den Inga, in alle het ghene dat sy voor hare costen ende nootdruften van doen hadden / versorght wierden waer mede men int selve Rijcke soo grooten schat ende rijckdom hadde/ dat-ter veel van opinie zijn/ dat het ghene / dat de Spagnaerden in handen ghecreghen hebben/ (alhoewel dat het soo veel was als wy weten) niet gheweest en is het thiende deel/ van't ghene dat d'Indianen wel versoncken/ wech gesteken ende verborghen hebben/ sonder dat men t'selve oyt (met alle de neersticheyt die de begeerlijckheyt wel ghedaen heeft om te weten) heeft connen ontdecken ofte vinden. Doch den grootsten rijckdom die dese Barbarische Coninghen hadden/ was/ dat alle hare Vassalen ofte Ondersaten/ haer captijven ofte slaven waren/ welcker arbeyt sy oock t'haren wille/ ende nae haer appetijt waren ghenietende. Ende t'ghene dat te verwonderen is/ is dat sy haer in sulcker voeghen / ende met sulck een ordene/ van haer lieden lieten dienen/ dat het haer gheen slavernije/ maer een seer geluckich leven docht te wesen. Om nu te weten d'Ordonnantie der Tribupten/ die d'Indianen aen haer Heeren gaven/ soo is te weten/ dat soo wanneer den Inga de Republijcken ofte Steden (die hy overwon) aenteyckende/ soo verdeelde hy alle t'Lant in drye ghedeelten/ t'eerste deel/ voor de Religie ende Gods-diensten/ in sulcker voeghen dat den Pachayachachi, (t'welcke den Schepper is) de Son (de Chuquilla, ofte Donder/ de Dooden / ende d'andere Guacas ende Heylichdommen/ elck een / sijn eyghen Landen hadden / wordende de vruchten hier van/ verdaen ende ghebesicht in sacrificien/ ende tot onderhout der Ministren ende Priesters/ want elcke Guaca ofte Aenbidtsel / hadde zijn ghedeputeerde Indianen int bysonder. T'meestendeel hier van / wierden verdaen in Cusco, alwaer den alghemeynen Heylichdom was / ende de reste in de selve Republijcke ofte Stede/ daer't gheplucket ende gewonnen wiert/ want hadden in elck Dorp ofte Vlecke/ hare Guacas ende Aenbidtsels met de selve ordinantie ende aenroepinghe / als die van Cusco, comende van ghelijcken in haer doen / met de selve Godts-diensten ende ceremonien over een/ t'welcke een dinck om verwonderen is/ ende is oock waerachtich/ want is by meer dan hondert Dorpen ondervonden gheweest/ seecker te zijn/ hoe wel dat eenighe by de twee hondert mijlen van Cusco verscheyden liggen. Nu/ t'gene dat men aldus op dese Landen zaeyde ende pluckte/ ofte inhaelde/ wiert geleyt in bewaer-huysen/ die alleenlijck hier toe gemaeckt waren/ ende dit was een groot deel van't tribuyt dat d'Indianen gaven / doch men en can niet weten hoe veel dat het gheweest is/ want was op t'eene Landt veel/ ende op't ander luttel/ ende op eenighe plaetsen by nae t'eenemael/ ende dit deel beneficeerden ofte bearbeyden sy alder-eerst. Nu/ het tweede deel van de Landen ende Erven / was voor den Inga, waer van hy / met het gene dat tot sijnen dienste van doen was/ als oock sijn maechschap/ de Heeren/ t'garnisoen ende de Soldaten/ af onderhouden wierden / zijnde t'selve oock wel t'meestendeel der Tribupten/ soo ghelijck als het aen de Depositien ofte Provand-huysen ghesien mach worden/ want zijn veel langher ende wijder als de Bewaer ofte Provand-huysen der Guacas ofte Beed-huysen. Desen Tribuyt wiert ghebracht in Cusco, ofte ter plaetsen daer't voor de krijchs-knechten van doen was / ende dat / met een breeende ende spoedighe sorghvuldicheyt: ende soo wanneer t'selve niet van doen en was/ soo wiert het thien twaelf Jaren bewaert/ teghens den tijdt van noode. Dese Landen van Inga wierden ghebeneficeert nae die van de Goden/ ende gingense al te samen (sonder eenighe exceptie) bearbeyden/ met haer Feest-cleederen aen/ singhende Liedekens tot lof van den Inga ende de Guacas, ende soo langhe als de beneficie ofte arbeyt duerde / soo atense altoos op des Ingas cost / ofte op de cost van de Son ofte

Guacas,

Guacas, daerse de Landen voor bearbeyden: Maer d'oude Lieden/ siecken/ Vrouwen ende Weduwen/ waren van desen Tribuyt vry ende exempt: ende alhoewel dat het ghene dat gheplukt ofte ghewonnen wiert/ voor den Inga, voor de Son/ ofte voor de Guacas was/ soo waren evenwel/ des niet teghenstaende/ de Landen eyghentlijcke van de Indianen ende haerlieder voor-Ouders. Het derden-deel van de Landen/ wierden van den Inga voor 't ghemeyne Volck ghegheven/ doch men en can niet ghe weten/ hoe groot dat dit deel wel gheweest is/ ende of het oock meerder of minder mochte wesen/ als dat van den Inga ende de Guacas, altoos is het seker datter toesicht was/ t'selve ghenoech te wesen/ om t'gemeyne Volck met t'onderhouden. Van dit derden-deel en hadde niemant eenighe besittinghe oft eyghenschappe int bysonder/ noch d'Indianen en hebben oock noyt eenighe possessie van eyghen dinghen ghehadt/ ten waer dat het was door sonderlinghe gunste ende toelatinghe des Ingas: doch evenwel soo en mocht het selve niet vervreemt/ noch oock onder d'erfghenamen verdeelt worden. Dese Landen van't ghemeyne Volck/ wierden Jaerlijcks verdeelt/ ende een yeder een wijsinghe ghedaen van een alsulcken stuck Lants/ als hy voor t'onderhout van zijn persoon/ Vrou ende Kinderen van doen hadde/ zijnde t'eene Jaer wat meer of min als t'ander/ nae dat het Huysghesin was/ waer toe sy oock haer ghesette maet hadden. Van't ghene dat een yeder aldus toegedeelt wiert/ en gavense noyt eenich tribuyt/ want alle hare contributie ofte belastinge was/ alleenlijck de Landen van den Inga ende van den Guacas te bouwen ende te beneficieren ofte bearbeyden/ ende de vruchten des selven in deposito ofte bewaringhe te stellen. Soo wanneer dat het een onvruchtbaer Jaer was/ soo wierden alle de gebreckelijcke ofte nootdruftighe lieden/ van de selve opgheslooten vruchten ofte provianden/ voorsien/ want hadden altoos een groote menichte van overschot. Van 't Vee dede den Inga de selve verdeelinge als van de Landen/ t'welcke was/ die te tellen ende weyden/ ende plaetsen uyt te sonderen voor 't Vee van den Guacas ende den Inga, ende van elcke Republijcke ofte Stede (als oock van't ghene datter opghevoet wiert) was een deel voor haer Jurisdictie ofte Contreye/ een ander voor den Coninck/ ende de reste voor de selve Indianen/ jae hadden van gelijcken de selve verdeelinghe ende ordinantie tot onder de Jaghers toe/ ende lieten oock gheensins toe/ datter eenighe wijfkens (verstaet van de Jacht) vervoert ofte ghedoot wierden. Het Vee/ ofte de kudden van den Inga ende Guacas, waren veel ende groot/ ende noemdense Capacllamas, maer het Vee ofte de kudden van het ghemeyne Volck zijn weynich ende arm/ waerom die Guacchallamar gheheeten wierden. Den Inga stelde groote sorghvuldicheyt in de conservatie ofte onderhoudinghe van't Vee/ want is oock alle den schat van't selve Rijcke. De wijfkens en wierden (ghelijck als ghesept is) in geenderley maniere ghesacrificeert noch ghedoodet/ noch oock op de Jacht ghevanghen. Soo daer eenich van de Runderen schurft ofte zeerich wiert/ (t'welcke sy aldaer Carache noemen) soo moest ment terstont levent begraven/ op dat het d'ander t'quaet niet aen en cleefden. Scheerden t'Vee op zijnen tijdt/ ende gaven daer een yeder van/ datse voor hen/ ende voor haer wijf ende Kinderen/ ghewaet ofte cleederen af spinnen ende weven souden. Ende daer wiert insgelijcx versoeck op ghedaen/ ofse t'selve oock volbrachten/ ende naequamen/ straffende den genen die onachtsaem was. Van't Vee des Ingas, wierden gewaet ofte lakenen afgeweven/ so voor hem als voor sijn Hofgesin/ te weten/ een soorte van Cumbi, die costelijck ende van beyde zijden even recht was/ ende een ander die slecht en grof was/ de welcke sy van Abasca noemen. Men en hadde van dit ghewaet ofte cleederen geen geset getal/ dan alleenlijck t'ghene dat een yegelijck toegeleyt wiert. De wol die daer overschoot/ leydense by haer Depositen ofte Winckel-ghebouwen: ende hierom

wast/ dat

wast/dat de Spagnaerden by haerlieden / van dese dinghen / als oock van alle ander nootdrusten tot s' Menschen leven/seer vol op/ af vonden/ als sy daer eerst in quamen. Wie salder nu mogen wesen / (die van eenighe consideratie is) die hem van soodanighe merckelijcke ende wel voorsiene Regeeringhe niet en verwondere? want alhoewel dat d'Indianen gheen Religieusen noch Christenen en waren/soo onderhieldense nochtans (op haer maniere) een alsulcken hooghen volmaecktheydt / van geenich dinck eyghen te hebben/ende haer al te samen voor haer nootdrusten te voorsien/ende de dinghen der Religie/ende van haren Coninck ende Heere soo volcomelijcken t'onderhouden.

Het 16. Capittel. Van d'Ambachten ofte Handt-wercken die d'Indianen leerden.

Noch so hadden d'Indianen van Peru een ander weldaet/te weten/een yeder leerde ende oeffende hem van jongs af/in alle Ambachten ofte Handt-wercken die tot het Menschelycke leven van doen zijn/want daer en waren onder haer geen bysondere Ambachtslieden ofte Meesters/ gelijck als by ons/van Snijders Schoenmakers ende Wevers/maer leerden ende versaghen haer al te samen / van alle het gene datse voor haerlieder persoonen ende huysen van doen hadden: costen alleghelijck Weven/ ende haer eyghen Laeckenen ende ghewaet maken/ ende hierom wast dat soo wanneer haer den Inga met wol dede versien/ soo wast soo veel als oft hyse ghecleet hadde. Wisten al te samen 't Landt te bouwen ende te beweldadighen / sonder eenighe andere arbeyders daer toe te huyren: Maecten altemael eygen huysen/ende de Vrouwen waren de gene die hier aldermeest af wisten/sonder in weelden opgevoet te worden/maer dienden haer Mans met grooter sorghvuldicheyt. Van andere Ambachten ofte Handt wercken / die eygentlijcke niet en zijn van ghemeyne ende ordinarische dingen voor't Menschelijcke leven/haddense haer eygen ende bysondere Werckmeesters/ ghelijck als daer waren/ Silversmeden/ Schilders/ Potbackers/ Schuytvoerders/Reken-meesters ende Speellieden. Ende in de selve Handt-wercken van Weven/ Bouwen ofte Timmeren/soo waren daer oock noch Meesters voor uytghelesen ende exempte wercken / van de welcke hen de Heeren dienden / maer onder de ghemeynen Man (ghelijck als ghesevt is) soo ghereesden een yeghelijck zijn selven/ van't ghene dat hy voor zijn huys van doen hadde / sonder dat den eenen aen den anderen hier van yet betaelde/ende is oock noch hedensdaeghs alsoo/in sulcker voeghen dat niemandt den anderen van doen en heeft/voor de dingen van zijn huys ende persoon/ghelijck als daer is van Coussen/ Schoenen/ Cleederen/ een Huys te bouwen/ zaeyen ende maeyen/ende s'ghereetschap ende d'Instrumenten daer toe te maecken. Hier inne soo comen d'Indianen bynaest over een / met de Institutie ofte Reghel der oude Monicken / die int leven van de Vaders verhaelt worden. Om de waerheyt te segghen/is een Volck/die weynich begeerlijckheyts ende weelden hebben/ ende alsoo zijnse oock te vreden met een wel-ghematicht leven: want voorwaer / soo men haer maniere van leven uyt wille keur / ende niet van ghewoonte ende uyt de nature aennam/wy souden segghen/dat het een leven waer/van grooter volmaecktheyt/ ende en laet oock niet een ghenoechsame voorbereydinghe te hebben/ om de leere des heylighen Evangeliums (de welcke soo grooten vyant is van de hovaerdije/ begeerlijckheyt ende weelde) aen te nemen ende t'ontfanghen / maer de Predikers en con-

formeeren

fozmeren hen altoos niet met het exempel/ datse met de Leere (diese aen de Indianen predicken) geven. Een dinck isser om veel op ghelet te wesen / te weten/ dat/ hoewel dat de dracht ende de cleedinge der Indianen so slecht was/ so waren nochtans alle de Provintiē/ hier van verscheyden/ namelijckē int gene datse op't hooft settē/ zijnde van sommige een geweven ofte gevlechte wronge ofte vlecht/ die dicwils om/ eñ door den anderen gewonden is: van anderen is het breet/ ende maer eens omwonnen: van etlijcke gelijck als mortieren ofte diepe hoeden: van eenige gelijck als hooge ronde bonetten: van andere gelijck als t'buytenste van een seef ofte sift/ ende alsoo anders duysentderley verscheydenheedē meer. Ende daer was oock een onwederroepelijcke Wet/ dat niemant de dracht ende t'habijt van zijn Provintie mocht veranderen/ ja al waert oock schoon dat hy hem op een ander plaets transporteerde / t'welcke den Inga (om goede Regeeringhe) voor seer nootwendich hielt/ so gelijck als het oock noch hedensdaeghs is/ hoewel datter nu so veel opsichts ende sorgh niet en is als het wel plachte te wesen.

Het *17. Capittel.* Van de Post-boden ende *Chasquis* die den *Inga* ghebruyckten.

Van loopende Boden ende Posten hadde den Inga in alle zijn Rijcken eenen grooten dienst af/ noemdense Chasquis, welcke waren de gene die haer Mandaten ofte bevelen aen de Gouverneurs droegen/ eñ haer advijsen wederom int Hof brachten. Dese Chasquis onthielden haer op elcke Topo, (dat is alle anderhalve myle weeghs) in twee huyskens/ ende waren vier Indianen / de welcke by Maenden van elck quartier voorsien ende verandert wierden/ ende liepen met de bootschappen / die hen gegeven wierden/ in aller haestichept/ tot datse die aen een ander Chasqui gaven/ die altoos (te weten/ van de gene die loopen souden) bereyt ende wacker/ of op de wacht stonden: liepen tusschen dach ende nacht by de vijftich Spaensche mijlen weeghs/ niet tegenstaende dat de meeste landen van daer/ seer woest ende wilt zijn. Dienden van gelijcken om eenige dingen/ die den Inga begeerde in grooter haest te brengen: ende alsoo haddense oock in Cusco versche Zeevisch (hoewel dat het hondert mijlen weechs zijn) in twee dagen tijts / ofte weynich meer. Naer datter de Spagnaerden int Lant gecomen zijn / so heeft men dese Chasquis gebruyckt in tijden van eenighe beroerten ofte grooten noot. Den Viceroy Don Martin heeftse voor ordinaris gestelt/ alle vier mijlen weegs/ om d'expeditien te dragen ende te brengen / t'welcke in dat Rijcke een sake is van grooter importantie/ hoewel datse met so grootē vaardichept ende so haest niet en loopen/ als d'oude ende voorledenen wel gedaen hebben/ noch en zijn oock soo veel niet / doch worden wel betaelt/ ende dienen gelijck als d'ordinarische boden van Spagnien / ghevende de packetten ofte brieven alle vier ofte vijf mijlen over.

Het *18. Capittel.* Van de VVetten, Iustitie ende straffe, die *d'Ingas* geordineert hebben, als oock van haer Houwelijcken.

So gelijck als men den genen/ die int Oorlogh/ ofte eenige andere administratien wel dienden/ preminentien ende voordeelen gaf/ gelijck als van eygen Landen/ Wapens/ Houwelijcken met Vrouwen van des Ingas geslachte/ alsoo dedense van gelijcken aen de ongehoorsamen/ ende de gene die schult hadden/ een straffe castijdinge. De dootslagen ende t'stelen wierdē met der doot gestraft: de Overspelen ende bloetschanden van met de ascendenten ende descendenten in linea recta, ofte

rechte

rechte graet/ wierden desgelijcx met de doot des misdadigers gestraft: doch evenwel/ soo is te weten/ datse voor geen overspel en hielden/ veel Vrouwen ofte Bysitten te hebben/ noch sy (te weten/ de Vrouwen) en hadden daer oock geen lijf-straffe om/ soomense by andere vont/ dan alleenlijck die de rechte Huysvrouwe was/ met de welcke sy eygentlijcken t'Houwelijck onderhielden/ want dese en was niet meer als een/ ende wierden met bysondere solemniteyt ende ceremonie ontfangen ende aengenomé/ 'twelcke was den Bruydegom t'haren huyse te gaen/ ofte die met hem te nemen/ ende haer een Ojota aen de voeté te doé. Otoja hietense de schoené diese aldaer gebruycken/ welcke zijn gelijc als Spaensche alpargatten, (ofte grauwe Monicx-schoenen) die bové opé zijn. So de Bruyt maegt was/ so was d'Ojota vã wol/ maer so sy't niet en was/ so wasse vã sparto, (dat is van't tuych daer men de Spaensche Vijge-korven af maeckt.) Alle d'ander moesten dese dienen eñ erkenné/ ende dese droech oock een jaer lanc zwarte rou cleederen voor de Mán/ als hy overleden was/ ende en troude in een Jaer lanck geen ander/ waren gemeynlijcker jonger als de Man. Dese gaf den Inga, met zijn eygen hant/ aen zijn Gouverneurs ofte Capiteynen/ ende de Gouverneurs ende Caçicken versaemden in hare Steden de jonge Gesellen ende Dochters op een placts/ ende gaven elck een zijn Vrouwe/ besluytende t'houwelijck met de voorschreven ceremonie van haer d'Ojota aen te trecken. Dese hadde de pene van lijf-straffe/ soomense by een ander vont/ als oock van gelijcken den misdadiger: ende al wast schoon/ dat haer den Man vergaf/ so ende lietense haer daerom niet te straffen/ doch niet met der doot. De selve pene wasser oock/ in de Bloetschande/ van met de Moeder/ Groot-moeder/ Dochter/ ofte Kints kinderen te doen te hebben. Met ander maechschap en wast niet verboden te huwelijcken ofte te boeleré/ maer was alleen in de eerste graet. De broeder met de suster en lietense van gelijcken niet toe/ accessie te hebben/ noch en hielden daer oock gheen Houwelijck van/ int welcke in Peru veel Lieden met bedroghen zijn/ gelovende dat d'Ingas ende Heeren/ wetlijcken met haer eygen susters trouden/ al waert schoon datse van een Vader ende Moeder waren. Maer de rechte waerheyt is/ dat dit selve/ altoos voor onwettelijcken gehouden/ ende in de eerste graet/ in houwelijck te vergaren/ verboden is geweest/ geduerende dit selve aldus tot den tijt van Topa Inga Yupanguy, Vader van Guainacapa, ende Groot-Vader van Atagualpa, in wiens tijt de Spagnaerdé eerst in Peru quamen: want den selven Topa Inga Yupanguy was den eersten die dese gewoonte brack/ trouwende met Mamoello, sijn eyghen Suster van Vader ende Moeder: ende den selven beval/ ende wilde oock/ dat alleen de Heeren Ingas, ende anders niemant/ met haer eygen susters/ van Vader ende moeder/ mochten huwelijcken/ so gelijck als hy dede. Hadde tot een soon Guainâcapa, ende een Dochter die genaemt was Coya Cussilimay, ende beval op de laetste ure sijns levens/ ofte sterf bedde/ dat dese zijn soon ende dochter/ broeder ende suster van Vader eñ Moeder/ te samen souden trouwen/ ende dat het ander principael volck/ voor haer Huys-vrouwen mochten nemen/ haer eygen susters/ van de Vaders zijde alleen. Ende soo ghelijck als 'tselve houwelijck onwettelijck ende tegens de natuere was/ alsoo ordineerde oock Godt/ dat met de vruchte die daer van quam ('twelcke was Guascar Inga ende Atagualpa Inga) t'Rijcke van d'Ingas een eynt nam. So wie dat het gebruyck van de houwelijcken der Indiané van Peru grondelijcker ende breeder begeert te verstaen, mach lesen het Tractaet dat Polus (ter begeerté van Don Hieronymo de Loaysa, Aerts-Bisschop van de Stadt de los Reyes) geschreven heeft/ den welcken so van dit/ als oock van veel ander dingen der Indianen/ neerstich ondersoeck gedaen heeft. Ende tselve is oock noodich/ om de dwalinge van veelé wech te nemen/ de welcke niet wetende/ welck dat onder d'Indianen de wettelijcke ofte bysit is/ doen den ghedoopten

Indiaen

Indiaen de bysit trouwen/ende de rechte Vrouwe verlaten. Oock mede soo siet men t'weynich fondament dat sommighe ghehadt hebben/de welcke pretendeerden te segghen/dat wordende Man ende Wijf ghedoopt/ al waert schoon dat het Broeder ende Suster waren/soo behoorden nochtans haer Houwelijck bevesticht ende toeghelaten te worden. T'contrarie hier van/is besloten byt Synode Provintiael van Lyma, ende dat/met veel reden/ want het selve houwelijck en was oock noch by de Indianen selfs niet wettelijck.

Het 27. *Capittel.* Van de afcomste der *Ingas*, Heeren van *Peru*, ende van hare *conquesten* ofte overwinningen ende Victorien.

DAer is/door bevel van de Catholijcke Majesteyt den Coninck Don Philippus onsen Heere/ondersoeck ghedaen/ende dat/met alle mogelijcke neersticheyt/van de afcomste/Godtsdiensten ende Wetten der Ingas, ende om dat de selve Indianen gheen ghescriften en hebben/soo en heeft men't soo wel niet connen te weegh brengen/ als men't wel begeerde/maer by haer Quipos ende Registeren (de welcke/ ghelijck als gheseyt is/ haer in de plaets van Boecken dienden) heeft men connen te weten/t'ghene ick alhier segghen sal. Eerstelijcken/soo is te weten/ dat men in voorleden tijden/ noch Coninck noch Heer in Peru en hadde/ dese al te samen onderdaenich waren/ maer

waren gelijc als versaemde rotten eñ gemeynten/ gelijc als het hedensdaegs noch is/ int rijcke van Chile, eñ byna alle d'ander plaetsē geweest zijn/die de Spagnaerden in de selve Westersche Indien overwonnē hebbē/uytgesondert t'rijcke van Mexico. So is te weten/dat men onder d'Indianen gevonden heeft/ drie manieren van Regeeringen

Nn ende le-

ende leven: d'eerste ende principaelste / als oock de beste / is gheweest / die van't Coninckrijcke oste Monarchije, soo ghelijck als daer was / die van die van de Ingas, ende die van Moteçuma, hoe wel dat dese int meerendeel Tyrannich waren. De tweede is / van de by een versaemde Rotten oste Ghemeynten / daer men met de Raet van velen Regeert / ende ghelijck als Raden oste vergaderinghen zijn. Dese kiesen / in tijden van Oorlogh / een Capiteyn oste Oversten / den welcken een gheheele Natie oste Provincie onderdanich is. In tijden van Vrede / soo Regeert hem elcke Stede oste Vergaderinge op syn selven / hebbende altoos eenighe principale oste voornaemste / die van't ghemeyne Volck in respect ende achtinghe ghehouden worden: Ende soo wanneer datter eenighe saken voorcomen daer veel aen ghelegen is / soo vergaderen eenighe van de selve / om t'overlegghen / wat dat haer te doen staet. De derde maniere oste soorte van Regeeringhe / is gantsch ende t'eenemael Barbarisch ende wildt / ende zijn Indianen die gheen Wet / geen Coninck / noch geen blijvende plaets en hebben / maer onthouden haer by hoopen t'samen / ghelijck als wreede ende wilde Ghedierten. Ende nae dat ick hebbe connen vermercken / soo zijn d'eerste bewoonders van dese Indien / oock een soodanighe soorte van Volcke gheweest / ghelijck als hedens daeghs noch zijn / een groot deel der Brasilianen, Chiriguanen, Chunchenen, Yscaycingen, Pilcoçonen, ende t'meestendeel der Floriders, als oock in nieu Spagnen, alle de Chinchemecken. Van dese generatie oste soorte / is (door't vernuft ende belept van sommighe der voornaemste onder haer) d'ander Regeeringhe der Ghemeynten ende versaemde Rotten uytghecomen / daer men een weynich meer gheregeltheyts ende beleyts onder heeft / soo ghelijck als daer noch hedens daeghs zijn / die van Arauco, Tucapel ende Chile, als oock gheweest zijn / int nieuwe Coninckrijck van Granaden, de Moscas, ende in nieu Spagnen etlijcke Otomiten, wordende onder al die soodanighe / minder wreedtheydt / ende wat meer redelijckheyts ghevonden. Van dese generatie oste soorte / is / door de cloeckheyt ende wetenschap van sommighe excellente Mannen / t'ander ende machtigher Gouvernement uytghesproten / voorsien wesende met een Coninckrijck ende Monarchie, t'welcke wy in Mexico ende in Peru ghevonden hebben / want d'Ingas brachten tgantsche Lant onder haer subiectie / ende stelden daer hare Wetten ende Regeeringhe over. Den tijt die (by hare Memorialen) van haer Regeeringhe ghevonden wort / en comt noch tot gheen vier hondert / ende passeert over de drie hondert Jaren / hoe wel dat haer Heerlijckheydt (eenen tijdt lanck) niet verder en streckte / als tot vijf / ses mijlen rontsom Cusco. Haer beginsel ende opcomste is gheweest uyt die Valleye van Cusco, comende allengskens te conquesteren, oste t'over winnen / t'Landt dat wy Peru noemen / te weten / van voorby Quito, tot de Rivier / Rio de Pasto, (dat is de Rivier van de Weyde) nae't Noorden / ende nae't Zuyden / tot aen Chile toe / t'welcke bynaer zijn duysent Spaensche mijlen in de lengte: In de breede / Westwaerts aen / tot aen de Zuyder Zee / ende tot by de groote Velden van d'ander zijde van den Reghel der Gheberghten Andes, alwaer noch hedens daeghs ghesien wort / een plaets / die de Pucara van den Inga ghenoemt wort / t'welcke een Sterckte oste Slot is / dat hy ghebout heeft / tot een bescherminghe van teghens t'Oosten. D'Ingas en zijn van daer af niet verder ghepasseert / ende dat / door de menichte der Wateren / als van Morassen / Lacken oste Meyren ende Rivieren / die van daer af uytloopen. De breede van haer Rijcke en mocht noch tot gheen hondert mijlen comen. Dese Ingas ginghen alle Natien van America in Politie ende Regeeringhe / ende noch veel meer / in Wapenen ende cloeckheyt / te boven / al hoe wel dat de Cañaris (de welcke hare Doot-vyanden / ende de Spagnaerden behulpich waren) haer noyt eenich voordeel hebben willen erkennen: Ende soo de selve reden / noch hedens daeghs onder haer gheroert / ende een

weynich

weynich ghesloocht ofte gheschift woort/ sullen daer den anderen by huyselijcken ontbieden ende ombrengen/ om d'opinie (van wie dat de vroomste ende cloeckste is) staende te houden / ghelijck alst in Cusco gheheurt is. Den tijtel ofte naem daerse met conquesteerden, ende haer Heeren van dat gheheele Lant maeckten/ was/ te veynsen/ dat nae de algemeyne Sintvloet (van de welcke alle dese Indianen wetenschap ende kennisse hadden) de Wereldt door dese Ingas weder gerestaureert ende opghecomen was / comende haer der 7. uyt de speloncke ofte t'hol van Pacaritambo, eñ dat haer daerom alle d'ander sedē tribuyt eñ onderdanichept schuldich waren / als haerlieder Progenitoren ofte Voor-teelders. Behalven dat/ so seydense ende bevestichdense ooc noch/ dat sylieden alleen de warachtighe Religie ende wetenschap hadden / van hoe dat Godt ghedient ende geeert moeste wesen/ waeromme sy ooc alle d'ander onderwijsen moesten/ ende t'fondament datse hier in hadden / van hare Godtsdiensten ende Ceremonien/ is een dinck dat oneyntlijck is. Daer waren in Cusco (als t'Heylich Landt) over de vier hondert Aenbidtsels/ zijnde alle de plaetsen vol misterien. Ende soo ghelijck alsse ginghen conquesterende ofte overwinnende/ alsoo brachten ende voerdense oock haer eyghen Guacas ende Godtsdiensten over dat gheheele Rijcke in. Den principaelsten diese aenbaden/ was den Viracocha Pachayachachic, dat is den Schepper der Werelt/ ende nae hem/ de Son/ ende seyden dat de Son/ als oock d'ander Guacas, de deucht ofte cracht ende t'wesen van den Schepper ontfinghen/ ende datse voor hem d'Intercesseurs ofte Voorbidders waren.

Het 20. *Capittel.* Van den eersten *Inga* ende sijn nacomelinghen.

Den eersten Man / die d'Indianen voor een beginsel van d'Ingas noemen/ is gheweest Mangocâpa, ende desen versierense nae de Diluvie ofte Sintvloet/ uyt het Hol, ofte t'Venster van Tambo ghecomen te wesen/ t'welcke vijf ofte ses mijlen van Cusco verscheyden is. Den selven/ segghense / heeft twee principaele Gheslachten der Ingas, t'beginsel ghegheven/ t'eene Hanan Cusço, ende t'ander Vrin Cusco ghenaemt. Van t'eerste Gheslachte zijn gecomen de Heeren die t'Lant overwonnen ende gheregeert hebben. Den eersten diese t'Hooft maeckten (van deser Heeren ghslachte die ick segghe) was ghenaemt Ingaroca, den welcken een Gheslachte ofte Aillo ghesticht heeft/ t'welcke sy den naem van Viçaquiquirao gheven: Ende al hoe wel dat desen gheen groot Heer en was / soo liet hy hem nochtans met Gouden ende Silveren Vaten dienen/ ordinerende dat men alle synen schat soude dediceren ofte toeeygenen/ tot den Godtsdienst van syn Lichaem/ ende tot onderhout van syn Familie ofte Huysghesin/ ende syn naecomer dede alsoo van ghelijcken/ wordende een ghemeyn ghebruyck/ gelijck als ghesept is/ dat gheenighen Inga de goederen noch Huysinghe van den Voorsaet Erfde/ maer stichten haer huys op een nieu. Ten tijden van desen Ingaroca ghebruyckten sy Gouden Afgoden. Nae Ingaroca is ghevolght/ Yaguarguaque, dat is ghesept Bloetschreper/ die al out was: segghen alsoo ghenaemt te wesen/ om dat hy/ van zijn Vyanden overwonnen ende ghevangen wesende/ uyt enckele spijt ende weemoedicheydt/ bloet weende. Desen wiert begraven int Dorp / Paulo ghenaemt/ t'welcke leyt op den wegh nae Omasuyo toe. Desen heeft ghesticht / t'gheslachte van Aocailli panaca ghenaemt. Nae desen / is ghevolght syn Soon Viracocha Inga, dese was seer Rijck/ ende maeckte groote Vaten van Gout ende Silver / ende heeft ghesticht de

Familie ofte t'Geslachte van Coccopanâca. T'lichaem van desen is (door de faem van de groote Schat/die daer met begraven was) ghesocht geweest van Gonçalo Piçarro, ende heeft het oock (nae dat hy veel Indianen wreede tormenten aengedaen hadde) in Xaquixaguana ghevonden/alwaer hy naderhant van den President Guasca gevangen ende gherecht is gheweest. Den selven Gonçalo Piçarro beval/ t'Lichaem van den voorschreven Viracocha Inga te vermanden/ende d'Indianen namender daer nae d'asche van/ende leydense in een Pot te bewaren/ende deden daer groote sacrificien met/ tot der tijt toe/dat het selve/met ander lichamen meer/ van d'Ingas, van Polo, gherenoveert wiert/diese met een wonderlijcke neersticheyt ende practijcke/ uyt der Indianen macht ghetrocken heeft/vindende de selve soo seer gebalseemt/ datse noch gaef ende g'heheel waren / waer mede hy een groote somme van Afgoderije (diese de selve aendeden) wech nam. Nament desen Inga qualijck af/ dat hy syn selven Viracocha (t'welcke den name Godts is) intituleerde ofte noempghende: Maer om hem t'excuseren/soo seyde hy/ hoe dat hem den selven Viracocha in een droom gheopenbaert was/ ende bevolen hadde/dat hy sijnen naem voeren soude. Nae desen is ghevolght Pachacûti Inga Yupanguy, den welcken een seer cloeck overwinner / een groot Republijckstichter/ende een vinder was/van't meestendeel der Godtsdiensten ende superstitien haerder Afgoderije/ghelijck als terstont ghe'ept sal worden.

Het 21. *Capittel.* Van *Pachacuti Inga Yupanguy*, ende t'ghene datter geschiet is tot *Guaincâpa* toe.

PAchacûti Inga Yupanguy, regneerde t'sestich jaer/ende heeft veel overwonnen: T'beginsel van syn Victorien was / dat eenen sijnen oudtsten Broeder (den welcken de Heerlijckheydt ofte t'Regiment ende d'administratie van't oorlogh/bij leven ende met wille/van sijnen vader hadde) de nederlaegh creegh/ in eenen

in eenen slach dien hy met de Changas dede / t'welcke een Natie is / die de Valleye ofte t'Dal van Andaguailas besaten / ontrent dertich ofte veertich mijlen van Cusco, op de wegh van Lyma, hem alsoo (verslaghen ende verwonnen zijnde) met weynich Volck vertreckende ende te rugghe keerende: t'welcke siende den minder Broeder Inga Yupanguy, heeft (om hem selven Heere te maken) een inventie ghevonden / ende geseyt dat (wesende hy alleen ende seer kranckmoedich) hem den Viracocha Schepper / gesprooken hadde / hem beklaghende / dat / nae dien hy een Alghemeyne Heere ende Schepper van alles was / hebbende ghemaeckt den Hemel / de Son / de Werelde / de Menschen / ende siende al watter is onder syn ghewelt / datse nochtans hem de behoorlijcke onderdanicheyt niet en bewesen / maer deden eer een ghelijcke eerbiedinghe aen de Son / den Donder / t'Aertrijck / ende aen ander dingen / de welcke doch anders / niet meer deucht noch crachtes en hadden / dan alsse van hem cregen / ende dat hy hem daerom dede weten / hoe dat men hem / in den Hemel daer hy was / Viracocha Pachayachachic noemde / t'welcke soo veel bedieт als Alghemeyne Schepper: Ende op dat men soude ghelooven / t'selve warachtich te wesen / hoe wel dat hy alleen was / soo en soude hy niet eens twijffelen / met desen tijtel volck op te maken / ende hoe wel dat de Chângas soo veel ende Victorious waren / dat hy hem / des niet teghenstaende / teghens haer / Victorie verleenen soude / ende een Heere maken / want hy soude hem Volck seynden / die hem (sonder ghesien te worden) te hulpe souden comen / t'welcke alsoo gheschiede: Want begonst met desen tijtel / ende onder dit decksel / Volck op te maken / ende eenen grooten hoop te versamen waer mede hy de Victorie vercreegh / ende hem selven tot een Heere maecte / ontnemende syn Vader ende Broeder (die hy met stryt verwan) de Heerlijckheyt ofte t'Regiment / comende daer nae van ghelijcken de Chângas t'overwinnen: Ende zedert den tijt van de Victorie af / soo verordineerde hy / dat men den Viracocha voor den alghemeynen Heere soude houden / ende dat hem de Beelden van de Son ende Donder / eerbiedinghe ende eerkennisse souden doen / ende van dien tijt af voortaen / soo wiert het Beelt van den Viracocha, boven dat van de Son / Donder / ende alle d'ander Guacas ghestelt. Ende hoe wel dat desen Inga Yupanguy, Châcras Landen ende Vee uytsonderde / voor de Son / Donder / ende d'ander Guacas, soo en dede hy nochtans gantsch gheen aenwijsinghe van eenich dinck voor den Viracocha, ghevende voor reden / dat wesende den selven een alghemeyne Heere ende Schepper / sulcx niet van doen en hadde. Nu / de Victorie van de Chângas ghehadt hebbende / soo heeft hy syn Soldaten verclaert / hoe dat sylieden niet ghewneest en zijn / de ghene die den stryt ghewonnen hebben / maer sekere ghebaerde Mans / die hem den Viracocha ghesonden hadde / ende datse oock niemant en heeft connen te sien comen / dan hy alleen / zijnde de selve daer nae in steenen verandert / ende dat het noodich was die te soecken / om dat hyse / nae syn segghen / wel wiste te kennen: Verhalven soo vergaderde hy eenen grooten hoop steenen / dien hy van't Gheberghte uytlas / ende rechtense voor Guacas op / de welcke sy aenbaden / ende sacrificien aendeden / noemende de selve de Pururâncas. Dese voerdense seer devotelijcken met haer ten Oorlogh / hen laten denckende / datse met haerder hulpe / de Victorie voor seker ende ghewis hadden. Dese imaginatie ende versieringe / van den selven Inga, vermocht soo veel dat hy daer seer merckelijcke Victorien mede vercreegh. Desen Inga stichte de Familie ofte gheslachte / Ynacapacaca ghenoemt / ende rechte een groot Gouden Beelt op / t'welcke hy Indyllâpa noemde / stellende t'selve op een Rostbaer / die gantsch ende t'eenemael van louter ende seer costelijck Gout was / van welcker Gout noch veel ghebracht is gheweest tot Caxamalca, voor de vryicheydt ofte t'Rantsoen van Atahualpa, ten tijden als hem den Marck-graeff Francisco Piçarro ghevanghen hadde. Deses Ingas Huys-

Dienaers/ en Yanacônas, die tot syner gedachtenis dienden / hy est den Licenciaet Polus, in Cusco ghevonden/vindende het Lichaem des selven getransporteert van Patallacta tot Totocache, alwaer nu de Parochie-Kercke van S. Blasius ghesticht is. T'selve Lichaem was noch soo gheheel/ende met een seker Betumen toeghemaeckt, dat het levendich scheen te wesen: hadde d'ooghen van Goude Blieskens ghemaeckt/ de welcke soo wel ingheset waren/datter de natuerlijcke ooghen gheen ghebreck aen en deden/hebbende op't hooft noch een lick-teycken van een steen-worp/ t'welcke hy in eenen sekeren strijt ghecreghen hadde: Was gantsch grau/ sonder dat daer oock een hayr aen ghebrack / soo ghelijck als of hy op den selven dach eerst ghestorven ware/ zijnde meer als t'sestich ofte tachtentich jaren dat hy doot geweest was. Dit lichaem/ met meer andere van d'Ingas, wierdē van dē voorschreven Polo na de Stad van Lyma toeghesonden / door bevel des Viçoreys de Marck-graeff van Canette , t'welcke seer noodich was/om d'Afgoderye van Cusco uyt te roeyen. Int Gast-huys van S. Andries(t'welcke den voorschreven Marck-graeff gesticht heeft) hebben veel Spagnaerden t'voorschreven Lichaem/met alle d'ander meer/ghesien/ hoewel datse nu al qualijck ghetracteert ende wat vergaen zijn. Don Philippe Charitopâ, de welcke t'derde ofte vierde gelidt (in rechte successie) van desen Inga was/affirmeerde dat de goederen/ die den voorschreven Inga syn Familie ofte Huysghesin naeliet / onnoembaer waren/ ende datse moesten wesen in handen van den Ianaconas, Amâro, Tito ende andere. Na desen van/soo is ghevolght Topa Inga Yupanguy, ende nae dien / een ander syn Soon/ die den selven naem hadde/ den welcken ghesticht heeft de Familie ofte t'Gheslachte Apac Aillo ghenaemt.

Het 22. Capittel. Van den principaelsten Inga, *Guainacapa* ghe-heeten.

Na den voorschreven Heere is gevolgt Guainacapa, dat is soo veel geseyt/als een Rijck ofte cloeck Jonckman/t'welcke hy oock van beyden was/ende dat meer/ als eenich van syn voorsaten ende naecomelinghen: Was seer voorsichtich / ende stelde een groote ordene op alle plaetsen van't gantsche Lant over: Was in de Krijchshandelingh seer Resolupt/stout/cloeckmoedich ende ghelucktich/ ende verkreegh oock groote Victorien. Desen verbreyde syn Rijcke/ veel meer als alle syn voorsaten t'samen ghedaen hadden/de doot nam hem wech int Coninckrijcke tot Quito, dat hy ghewonnen hadde/t'welcke vier honder Mijlen van syn Hoff verscheyden is. Wiert gheopent / ende lieten de darmen ende t'herte in Quito blijven/om dat hy't alsoo bevolen hadde: Ende syn Lichaem wiert ghebracht ende ghelept in den vermaerden Tempel der Sonne/ binnen Cusco. Daer worden noch hedensdaeghs ghetoont/veel ghebouwen/gheplaveyde weghen/Fortressen ofte Sloten / ende andere merckelijcke ende uytnemende wercken van desen Coninck: Heeft oock ghesticht de familie ofte t'gheslachte van Temebamba. Dese Guainacâpa wert van den synen/by syn levende lijf / voor een Godt aenghebeden/een dinck dat (naer der ouden bevestinghe) met geenich van syn voorsaten ghedaen is gheweest. Als hy sterf soo wierden daer duysent persoonen) van die van synen huyse) gedoot/om hem in d'ander werelt te gaen dienen/ende sy lieden stervē oock seer vrywillich om hem gheselschap te houden, jae in sulcker voeghen/ datter veel (behalven de verhaelde) haer selfs tot de selve efferte der doot presenteerden. Den rijckdom ende Schat van desen/ was een dinck dat noyt ghesien is gheweest: Ende om dat de

dat de Spaengnaerden niet lange na syn doot int Lant quamen/ soo wast dat d'Indianen seer sorghvuldich waren/ t'selve al te mael te verdelghen ende wech te steken/ hoe wel datter een groot deel van ghebracht is ghe weest tot Caxamalca, voor't rantsoen van syn Soon Atahualpa. Daer wort bevestight van gheloofwaerdighe lieden/ dat hy binnen Cusco over de drie hondert/ 300 Kinderen / als Kints kinderen hadde. De Moeder van desen/ genaemt Mamaoclo, was in grooter estime ende aensien. De Lichamen / soo van de Moeder als van Guainacâpa (die seer wel ghebalsemt ende geciereert waren) zijn van Polo nae Lyma gesonden geweest/ waer mede hy een oneyntlicheypt va Afgoderije (dieser met vergeve) wech nam. Nae Guainacâpa soo succedeerde in Cusco syn sone/ Tito Gussy gualpa genaemt/ die daer nae Guascar Inga geheete wiert/ dewelcke syn lichaem noch verbrant wiert door de Capiteyne va Atahualpa, die insgelijcx Guainacapas sone was: Desen stont (in Quito wesende) tegens zijnen broeder op/ hem met een gheweldighe heyrkracht teghens treckende/ alsoo dat soo ghesciedent dat de Capiteynen (van Atahualpa) Quizquiz ende Chilicuchima, Guascar Inga in de stadt van Cusco ghevangen namen/ te weten/ nae dat hy voor Heere ende Coninck bekent ende toeghelaten was ghe weest/ want was in effect de wettelijcke successeur ofte naecomer/ waer van die/ van over alle zijn Rijcke (namelijcken int Hof) grootelijcken inbezwaert waren. Ende soo ghelijck alsse in d'uyterste noot/ haer (tot de sacrificien begevende) niet machtich ghenoech en vonden / om haer Heere in vryicheyt te stellen/ ende om datse oock van de Capiteynen (die hem ghevanghen hadden) seer over weldicht waren/ als mede door't groote Heyrlegher daer Atahualpa met aen quam/ so accordeerdense/ ende daer wort noch ghesept/ datse/ door zijn bevel / een groote sacrificie deden aen den Viracocha Pachayachachic, t'welcke den alghemeynen Schepper is/ hem biddende dat (dewijle sy haer Heere niet en mochten verlossen) hy Volck van den Hemel wilde seynden/ die hem uyt de ghevangheniss mochten trecken. Staende aldus met een groot vertrouwen op haer sacrificien/ soo quam daer tijdinge/ hoe datter een seecker Volck/ van over Zee/ uyt de Schepen aen lande ghecomen waren/ die Atahualpa ghevangen hadden/ ende om dies wille dat de Spagnaerden (die Atahualpa in Caxamalca gevangen namen) so weynich waren / als oor om dat het juyst terstont geschiede als d'Indiane t'voorsz. sacrificie aen den Viraçocha gedaen hadden/ so noemden sy de Spagnaerde Viracochas, geloovende datse van Godt gesonden waren/ waerom den selven naem (van datse de Spagnaerden Viracochas noemden) noch tot heden sdaeghs in gewoonte gebleven is. Ende so wy voorwaer e sodanigen exempel gegeven hadde/ als de reden wel eyschte/ so souden d'Indianen met recht geraden hebben/ in te segghen dat het een Volck was/ die Godt ghesonden hadde: Oock soo staet de hooge Goddelijcke voorsienicheypt hier in grootelijcken te bemercken/ van hoe dat die/ d'incomste der onseren in Peru, bereyt hadde/ de welcken onmogelijcken geweest soude hebben/ soo de tweedracht ende oneenicheypt van de twee Broederen ende haer Volck/ als oock de groote estime daerse de Christenen/ als van een Hemels Volck/ in hadden/ niet ghe weest en ware/ t'welcke ons seeckerlijcken is verbindende / dat soo de Landen van d'Indianen ghewonnen worden/ dat noch soo veel te meer ghewonnen sullen worden de Zielen voor den Hemel.

Het 23. Capittel. Van de laetste Successeuren ofte afcomelinghen van der *Ingas*.

HEt gene dat op't voorseyde meer te seggen valt/ is breedelijcken van de Spagnaerden getracteert in de Historien der Indianen / ende om dat

om dat het van de teghenwoordighe intentie vreemt ende verscheyden is / soo sal ick alleenlijcken verhalen de successie die daer van d'Ingas gheweest is. Doodt wesende Atahualpa in Caxamalca, ende Guascar in Cusco. (hebbende Francisco Piçarro, met den synen, het Coninckrijck overweldicht) soo heeft se Mangocâpa (den Sone van Guainacâpa) in Cusco belegert / eñ seer benaut gehadt / maer heeft in eynde t'lant gantsch eñ al verlatē eñ hem vertrocken tot Vilcabamba, int Gebergte / alwaer hy hem / door de woestheyt der Gebergten / onthouden mocht. Alhier onthielden haer d'afcomelinghen der Ingas tot op Amaro, den welcken sy bringhen / ende op de plaets van Cusco de doot aendeden / met een ongelooflijcke weemoedicheyt der Indianen / in te sien / dat men openbare Iustitie dede / van den ghenen diese voor haerlieder Heere hielden. Nae dit selve / soo zijn gheschiet de ghevanghenissen van andere / uyt het voorseyde gheslachte der Ingas. Ick hebbe ghekent eenen Don Chalos, Dooms Sone van Guainacâpa, Sone van Paulo, die hem liet doopen / ende de partye van de Spagnaerden (tegens syn broeder Mangocapa) altoos toeghedaen was. Ten tyden des Marck-graefs van Canette, is ghecomen met vreden uyt Vilcabamba Saritopa Inga, in de Stadt de los Reyes (ofte van der Coninghen) ende hem wiert gegeven / de Valleye ofte t'Dal van Yucay, met meer ander dinghen / in 't welcke syn Dochter naeghevolgt is. Dit is van de successie ofte afcomste die hedensdaeghs van die soo weeldighe ende overrijcke Familie ofte geslachte der Ingas bekent is / welcker ghebiet ofte Regeeringe wel hondert ende so veel Iaren geduert heeft / tellende int selve Rijcke / elf afcomelinghen / tot dat het t'eenemael gecesseert ende vergaen is. In d'ander parcioliteyt ofte afcomste van Vrin-Cusco, de welcke (ghelijck als vooren geseyt is) van gelijcken syn hercomste heeft van den eersten Mangocapa is ghevolght Cinchirôca: Nae desen / Capac Yupânguy, ende nae den selven / Iluqui Yupanguy: Nae desen / Maytacâpaeste Tarcoguaman: Na den selven / syn Sone die niet ghenoemt wort: Nae dien / Don Iuan Tambo Maytanpanaca Dit is nu ghenoech int ghene dat de materie van den oorspronck ende afcomste der Ingas, die't Lant van Peru overheert hebben / met het ghene meer / dat ghesept is / van hare Wetten / Regeeringhe / ende maniere van procederen / is belanghende.

Het 24. Capittel. Wat maniere van Republijcke, ofte Stadts Regeeringhe, dat de Mexicanen ghehadt hebben.

HOe wel dat by de Historie (die van't Rijcke / successie ende oorspronck der Mexicanen geschreven sal worden) de maniere van haer Republijcke ofte Stadts ordene ende Regeeringhe blijcken sal / soo sal ick nochtans in een somme verhalen / t'ghene dat alhier in't ghemeyn / alderaenmerckelijckste schijnt te wesen / welcker breeder verhael daer nae in de Historie volghen sal: Eerstelijcken int ghene daer de Regeeringe der Mexicanen seer politijck in schijnt ghe weest te hebben / is gheweest in d'ordene / diese ghehadt / ende sonder overtreden / onderhouden hebben / van eenen Coninck te kiesen: Want van den eersten (diese ghehadt hebben / Acamapich geheeten) af / tot den laetsten toe / t'welcke was Motencuma, den tweedē van dien name / so en heefter noch gheenich / t'Rijcke / door erffenis ende successie / beseten / dan door Wettelijcke verkiesinghe ende electie / t'welcke int eerste van de Ghemeynte ghescheide / hoe wel dat de sake van de treffelijckste ende voornaemste aengedreven ende uytgevoert wiert. Daer nae / ten tyden van Iscoatl, den vierden Coninc / so zijnder, door raet eñ ordene / Electeurs ofte Keurvorsten ghestelt, de welcke ghelijckelijcken / met twee Heeren ofte Coninghen (die

ghen (die onder die van Mexico stonden / welcke was die van Tezcuco, ende die van Tacuba) de electie ofte verkiesinghe te doen/ toe quam. Cozen gemeynlijcken jonghe Mannen tot Coninghen/ om dat de Coningen altoos ten oorlogh trocken/ende was oock t'principaelste daer hyse om begeerden/ ende alsoo saghense oock datse tot de Oorlogh bequaem mochten wesen / ende datser selver een yverichheydt in hadden. Nae d'Electie, soo hieldense twee manieren van Feesten: D'eene / int aennemen van de Possessie der Coninclijcke staet/waer toe sy/in den Tempel gaende/groote Ceremonien ende sacrificien deden/op de vyerteest (diese Goddelijc noemden) daer altoos/voor den Altaer van haren Afgodt/vyer in was/doende daer nae veel Oratien ende Harengen van Rhetorica, waerinne sy groote curieusheyt hadden. D'ander ende sollemneelste Feest was/die van haerder crooninge. Om tot de selve te comen/so moest hy eerst eē Velt-slach winnen/ende seker ghetal van Captiven ofte slaven brenghen/ om haerder Afgoden te sacrificeren/ende quam alsdan met groote triomphe ende pracht in/wordende seer solennelijck ontfanghen / so wel van die van den Tempel, (de welcke al te mael in processie gingen/spelende op verscheyden Instrumenten / al Wierroockende ende singhende) als van de Weerlijcken ende die van't Hoff/die al te samen met haerder inventie uytquamen / om den Victorieusen Coninck te ontfanghen. De Croon ende t'Coninckteycken/was van vooren op de maniere van een Mijter, ende van achteren aengheslaghen/in sulcker voegen/datse niet geheel ront en was/ want het voorste stack hoogher/ende punts-ghe-wijs op. Den Coninck van Tescuco hadde de preminentie / dat den Coninck van Mexico van sijner handt moeste ghecroont worden. De Mexicanen waren haer Coninghen seer ghetrou ende onderdanich/ende daer en wort niet bevonden datser eenich verraet ghepleeght hebben: Alleenlijcken soo worter van de Histori'en ghereffereert/ datse den vijfsten Coninck/Ticocic ghenaemt/om dat hy bloohertich ende cleynmoedich was/met vergift hebben ghesocht om te brengen / maer door competentie ende ambitie, ofte eergiericheyt/ en can men niet bevinden datter onder henlieden oneenicheyt noch partijschap gheweest is / ghelijck men ghemeynlijcken onder de Gemeynten wel heeft: Maer daer wort eer verhaelt (ghelijck op syn plaets ghesien sal worden) dat de beste van de Mexicanen t'Coninckrijcke geweyghert ende verworpen heeft/ hem laten dunckende / dat het voor de Republijcke ofte ghemeyne sake/beter was/een ander Coninck te hebben. In den eersten/soo waren de Coningen (om dat de Mexicanen noch arm ende nau beset waren) in haer tractement ende Hofghesin seer matich ofte gemodereert/ maer soo gelijck als se in macht ofte moghentheyt waren aenwassende / alsoo groeydense oock in toerustinghe ende grootsheyt/tot datse quamen tot die soo groote pracht van Motecuma, dat/al en hadde hy schoon anders niet ghehadt/als t'huys van de Ghedierten / dien hy hadde / soo soude het noch een opgheblasen dinck (ende noyt syns ghelijcken ghesien) gheweest hebben: Want daer waren in syn huys/van alderley Visschen Voghelen/Gedierten ende Beesten/ghelijck als in een ander Arcke van Noe. Voor de Zee-Visschen / hadde hy Cisternen ofte Backen met Sout-Water ende voor de Rivier-Visch/ Backen met soet ofte versch Water. Voor de Jacht ende Grijp-Voghelen/haer gheleghentheyt/als oock van ghelijcken voor de wreede Beesten/ende dat/in grooter overvloet/ hebbende een groote menichte van Indianen / die alleenlijck verontledicht waren/ om dese Ghedierten t'onderhouden ende te voeden. Soo wanneer dat hy sach / dat het niet moghelijck en was eenighe soorte van Visch/ Voghel / ofte wreedt Beest te moghen levent onderhouden/soo moest hy des selven ghelijckenisse costelijck uytghehouwen hebben in dierbare Ghesteenten/in Silver / of in Gout/ of in marber/of in steen ghesneden. Hadde oock voor verscheyden manieren aen leven/bysondere Paley-

sen ende Huysen/eenighe van plaiser/ander van rouwe ende droefheydt/ende eenighe voor de Regeeringhe ofte t'Gouvernement/ hebbende in syn Paleysen verscheyden wooninghen/ naer de qualiteyt van de Heeren die hem dienden/ ende dat/ met een vreemde ordinantie ende distinctie.

Het 25. *Capittel.* Van de verscheyden *Digniteyten* ofte Staten, ende *Ordinen* der Mexicanen.

Hadden een groote eerbaerheydt/ in de Heeren ende Edellieden hare tytelen ofte Digniteyten te gheven/ op dat men onder haer mochte erkennen/ wiens dat men de meeste eere schuldich was. Nae den Coninck/ soo was de Digniteyt ofte t'Ampte van de vier/ ghelijck als Kurvorsten/ de welcke/ nae dat d'Electie van den Coninck ghedaen was/ van ghelijcken ghecoren wierden/ waren ghemeynlijcken de Broeders/ ofte seer nae Maechschap/ van den Coninck. Dese wierden ghenoemt Atlacohecalcatl, dat is soo veel ghesepdt/ als een Prins van de Worp-Lancen/ t'welcke een soorte van gheweer was/ die sy lieden seer veel ghebruyckten. Nae dese/ soo waren de gene die men Tlacatecatl noemde/ dat is Menschen-clover/ ofte Doorhouwer ghesept. Den derden tytel/ was van den ghenen diese Eſuahuacatl noemden/ dat is Bloetstorter ofte vergieter te segghen/ niet soo als hy wil/ maer al crabbende: Alle dese tytelen waren van Krijghslieden. Daer was noch een vierde Digniteyt, die gheintituleert was/ Tlillancalqui, dat is/ Heere van't swarte Huys/ ofte van de swarticheydt/ ende dat/ om een seker swartsel daer hen de Priesters met bestreken/ ende dienende was tot haerder Afgoderye. Alle dese vier ampten/ waren van den oppersten Raet/ sonder wiens goetduncken den Coninck gheen sake van importantie dede/ noch doen mochte. Ende als den Coninck doot was/ soo moest den ghenen voor Coninck ghecoren worden/ die eenich van dese vier tytelen hadde. Behalven de voorsepde/ soo waren daer noch andere Raden ende Oyerscharen: Ende daer wordt van ervaren lieden/ van't selve Lant ghesept/ datter soo veel ghewéest souden zijn/ als in Spagnen/ ende datter verscheyden Consistorijs met haer Rechters ofte Auditeuren, ende Balliouwen van't Hof waren/ hebbende andere Substituiten als Correcteurs, Hooch-Balliouwen/ Ser-houders/ Oppier-Schouten (ende andere van minder weerdicheyt/ die van gelijcken oock onder dese stonden/ met een seer goede ordinantie/ zijnde de selve al te samen de vier Superintendente Princen (die neffens den Coninck assisteerden) onderworpen/ ende dese vier mochten alleen vonnis gheven van leven ter doot/ ende alle d'ander moesten aen dese per memorie gheven/ t'ghene datse Sententieerden ende uyt wesen ende den Coninck wiert op seeckere tijden notitie ghegheven/ van alle t'ghene dat in syn Rijcke omginck ende ghedaen wiert. In de goederen haddense van ghelijcken haer Politie ende goede administratie/ hebbende over t'gantsche Rijcke haer Officieren/ Reken-Meesters ende Thresoriers verdeelt/ die des Conincx Tribuyten ende Renten ontfinghen/ ende inhaelden. Den Tribuyt wiert ten minsten eens ter Maent int Hoff ghebracht/ zijnde de contributie van alle t'gene dat de Zee ende t'Lant voort brengt/ soo wel van de verciersels als van de mont-costen. Int ghene dat haer der Religie ofte superstitie ende Afgoderye aengaet/ haddense noch veel meerder sorghvuldicheyt ende distinctie/ met een groot ghetal van Ministers, welcker ampt was/ de Gemeynte haer Godtsdiensten ende Ceremonien t'onderwijsen ende te leeren: Waerom een Indiaen seer wel ende wijsselijcken seyde tegens een Christen Priester/ die hem van

d'Indianen

d'Indianen beclaeghde/ dat het gheen goede Christenen waren (ende datse de Wet Godts niet en leerden. Laet (seyde hy) de Paters, ofte Papen / soo veelsorghs draghen om d'Indianen Christenen te maken / als de Ministers van de Afgoden wel ghehadt hebben/ om haer de Ceremonien te leeren/ want met de helft van de selfde sorgh/ soo sullen wy Indianen/ seer goede Christenen wesen/ de wyle dat doch de Wet Iesu Christi, veel beter is/ wordende door ghebreck van dese onderwijst / van d'Indianen niet aenghenomen. Seyde voorwaer de waerheyt / ende is oock voor onsliden een ghenoechsame confusie ende schande.

Het 26. Capittel. De maniere van der Mexicanen vechten, ende van Krijghs-Ampten diese hadden.

DE principaelste graet van eeren / stelden de Mexicanen in den Krijgh/ derhalven soo wast oock / dat d'Edellieden de treffelijckste Soldaten waren/ ende andere die gheen Edellieden en waren/ quamen door de glorie der Krijghshandelinge/ tot Digniteyten ende Ampten/ ende onder d'edelen gerekent te worden/ gaven notabele prijsen aen den ghenen die haer vromelijcken ende cloeck ghedraghen hadden / ghenietende preminentien, die niemant anders hebbē en mocht/ waer mede sy haer seer stoutmoedich ende hartich maeckten. Haer Wapenen waren scherpe Vlijmen ofte Scheer-messen van Vier-steen / die aen beyde zijden van een stock/ vast gemaeckt waren. Dit geweer was soo fel/ datter geaffirmeert werdt / datser met eenen slach t'Hooft van een Peert by de Neck gantsch met afschielden. Gebruyckten oock swaere Kolven ofte Knodsen/ ende stijve Lancen/ ende oock soo ghelijck als Spietsen/ ende andere Werp-Lancien/ daer sy wonder in gheoeffent waren: Vechteden oock veel met t steenen uyt. Nu/ om haer te beschermen/ soo gebruyckten se kleyne Rondassen ende Schilden/ sommighe

 ghelijck

ghelijck als Helmetten oste Casketten/met een groot ghevеert van Plumagien aen de Rondassen ende Helmetten: Cleedden haer met Tygers/ Leeuwen/ oste ander wreede Beesten vellen: Waren tegens den Vyant seer haestich int aenvallen /ende ooc seer bedreven op't loopen ende worstelen/ want haer maniere van't overwinnen en was soo veel niet ghelegen in te dooden/als in te Captiveren of te vanghen/ dienende de Cativen, als gesept is/tot haerder sacrificien. Moteçuma is ghеweest den genen/ die de Ridderschap tot meerder graet oste Digniteyt ghebracht heeft / ordinerende in de krijghshandelinghe sekere Digniteyten, soo ghelijck als van Commandeurs met bysondere teyckenen. D'aldergheprefereertste van dese / waren de ghene die de cruyn van't hayr met een roode riem opghebonden hadden / met een costelijcke Plumagie / waer van eenighe tacken af uytstaken / die achter op den rugge neerhinghen / met quasten van't selve aen de eynden. Dese quasten waren soo veel int ghetal als de feyten waren/diese bedreven hadden. Van de Orden der Ridderschappe was van ghelijcken den Coninck selfs/ende wort oock alsoo met dusdanighe sorte van Plumagie afgheschildert ghevonden / ende in Chapultepec, alwaer Moteçuma met syn Soon in een Steenrotse uytghehouwen staen / (t'welcke weerdich om sien is) staense met de voorschreven dracht/met een groot ghevеert van Plumagien. Daer was een ander orden/diese de Aguilas, oste d'Arenden noemden / ende van noch een ander diese de Leeuwen ende Tygren hieten/ t'welcke gemeynlijcke de vrome ende cloecke Helden waren/die hen in den krijgh uytmunteden /dese quamen altoos/ alsse ten strijt ginghen/met haer teyckenen uyt. Daer waren noch andere/ ghelijck als vale oste grauwe Ridders / die van soo grooter estime niet en waren als d'ander: Dese droeghen gesneden Colders/ die hen int ront tot boven over t'oor heen reyckten / comende ten strijt met de teyckenen / als d'ander Ridders / maer waren alleenlijcken ghewapent van de middel opwaerts / want d'altertreffelijckste wapenden haer gheheel end' al. Alle de boven verhaelde mochten Gout ende Silver draghen/haer met costelijck Catoen Cleeden/goude ende beschilderde Vaten hebben/ende met Schoenen gaen. De ghemeyne Man en mochten anders gheen Vaten ghebruycken als van aerde / noch en mochten niet gheschoeint gaen/ noch oock anders gheen Cleederen draghen als van Nequen, t'welck een grof tuych is. Elck een van de vier voorschreven Ordenen oste Digniteyten, hadden int Paleys oste Hoff/ haer eyghen wooninghen ende tijtelen: D'eerste wierden ghenaemt/de wooninghe der Princen oste Vorsten: De tweede/ van d'Arenden: De derde/van de Leeuwen ende Tygren: De vierde/ van de grauwe oste vale Ridders/etc. t'ander volck/die gemeynder waren/hadden haer wooninghen beneden: Ende so yemant buyten syn Logement Herberghde/ was op de pene van Lijfs-straffe.

Het 27. Capittel. Van de groote sorghvuldicheyt ende Politie, die de Mexicanen ghehadt hebben, int opbrenghen van de jeucht.

Gheenich dinck en heeft my meer verwondert noch weerdigher ghedocht ghepresen ende in memorie ghehouden te wesen/ als de sorghvuldicheyt ende ordene die de Mexicanen ghehadt hebben/ int opvoeden van haer kinderen: Want om datse wel verstonden / dat alle de hope van een goede Republijcke oste Stadts welvaert/bestaende is/in de onderwijsinghe der kintsheyt ende jeucht / (t'welcke van Plato breedelijcken ghehandelt wort/in syn Boecken/ De Legibus, oste van de Wetten) soo besteldense dat haer Kin-

haere Kinderen/de weelde ende vryicheyt (de welcke/door den selven ouderdom / twee pestilentien zijn) ontrocken worden/haer verontledighende in profijtelijcke ende eerlijcke exercitien/tot welcker effecte sy in de Tempelen bysondere huysen van Kinderen hadden/soo ghelijck als Scholen/ofte onderwijs-huysen/zijnde van de Jonghers ende Dochters des Tempels (daer op syn plaets breedelijcken van ghehandelt is) verscheyden. Daer waren in de voorschreven Kinder-Scholen een groote menichte van Knechtkens/die daer vrywillichlijcken van d'Ouders self gebracht wierden/de welcke haer Opsienders ende Tucht-Meesters hadden/ diese leerden ende onderwesen/ in loflijcke exercitien/als van beleeft te wesen/ haer Ouders in respect ofte achtinghe te hebben / te dienen ende onderdanich te wesen / waer toe sy haer lessen ende leeringhen gaven ende voorbeelden. op dat sy de Heeren mochten aengenaem wesen: Leerden haer oock singhen ende danssen onderrechtense van ghelijcken in krijghs handelinghe/ghelijck als daer is/een Pijl/Harpoen-Yser/ ofte geroste Roede op een besteck af te schieten / met een Rondas wel om te gaen / ende met het zweerdt te spelen of te schermen. Dedense qualijck slapen/ende noch argher eten/ op datse van jonghs af tot den arbeyt souden wennen/ende gheen weeldich volck worden. Behalven t'gemeyne ghetal van dese Jongers/soo waender noch/in de selve vertreck-plaetsen/ andere Heeren ende Edellieden Kinderen / de welcke wat meer opsichts ende een bysonder tractement hadden: De cost wiert haer van haer Ouders ghesonden; Waren oude ende ervaren Mannen bevolen/datter die nae sien souden/ van de welcke sy ghestadelijcken onderricht ende vermaent wierden/deuchtsaem te wesen/kuysch te leven/ghereghelt int eten te zijn/ te vasten/de ganck te matighen / sachtsinnich ende gheschickt te gaen: Hadden voor een ghebruyck haer in eenighen arbeydt ende swaere exercitien te beproeven. Soo wanneer datse al opghevoet waren/soo haddense groote achtinghe op haer gheneghentheyt/ende den ghenen diese saghen tot den krijch gheneghen te wesen/ (ende ouderdom hebbende) sochtense in eenighe occasie te beproeven. Dese soodanige/sondense onder decksel datse de Soldaten eten ende lijftochten souden brenghen/in de krijch/om aldaer te moghen sien / hoe dat het toeginck/ ende de armoede die daer geleden wiert/ op datse alsoo de vreese mochten verliesen. Leyden haer dickwils een seer swaré last op den hals/om datse (soose haer int selve cloeckmoedich toonden) te lichtelijcker int gheselschap van de Soldaten mochten aenghenomen worden: alsoo dat het oock wel ghebeurde geladen nae't Legher te gaen/ende Capiteyn / met een teycken van eeren/wederom te comen: Ende van andere die haer soo seer wilden uytmunten/datse d'eerste mael ghevanghen ofte doot bleven. Hielden voor't arghste/ gevangen te blijven/waerom sy haer selven liever doot vochten/als in de handen van haerder Vyanden te raken / in voeghen dat den ghenen die haer hier toe begaven/ (t'welcke ordinaris de Kinderen van den Adel ende vrome Helden waren) volghden daer haer gheneghentheyt ende affectie in. Andere die gheneghen waren tot de dinghen des Tempels, ende om (op onse maniere gesproocken) gheestelijck te wesen. Namense (alsse de Jaren hadden) uyt der Scholen/ende brachtense in de Cellen ofte woningen des Tempels, die daer voor de Religieusen waren/haer van gelijcken de geestelijcke teyckenen aendoende/ende aldaer haddense haer Prelaten ende Meesters / diese/ van al wat de selve administratie aenginck/ onderwesen/ ende moesten in den dienste/ daerse haer toe dediceerden, ofte begaven/volherden ende achtervolghen. Groote ordene ende gheschicktheyt was dit van de Mexicanen/in haer Kinderen op te brenghen/ ende soo men nu ter tijdt de selve ordinantie hadde/in huysen ende Seminarien te maken/daer men dese Jonghers opbrachte/de Christenheyt der Indianen soude sonder twijffel seer floreren. Sommighe jalouersche Persoonen hebbent bestaen int werck te

legghen/hebbende den Coninck ende synen Raet oock bewesen/ de hant aen't selve te houden/maer om dieswille dat het een sake van interes is/so gaet het seer verlanck-saem ende flauwelijcken voort. Godt wil ons te recht helpen/op dat het gene de kinderen der duysternisse t'haerder verlies ghedaen hebben/ ons ten minsten een confusie ofte verwerrtheydt en zy/ ende dat de kinderen des lichts niet soo seer int goet ten achteren en blijven.

Het 28. Capittel. Van de Dans-spelen ende Feesten der Indianen.

DEwijle dat in de vermakelijckheydt ende tijtcortinghe van een Republijck ofte Ghemeynte/tot syner tijdt/eens deels de goede Regeeringhe bestaende is/soo en salt niet quaet wesen yet te segghen van't gene dat d'Indianen hier van gebruyckt hebben/namelijcken de Mexicanen. Daer is gheenich gheslachte ofte soorte van Menschen (die in ghemeynschap leven) ontdeckt gheweest/ die haer maniere van vermakelijckheyt en de tijt verdrijf niet en hebben/met spelen/danssen/ofte cortwijlighe exercitie. Ich hebbe in Peru een maniere van vechten (speels ghewijs) ghesien/de welcke met soo ernstlijcken ghemoet/ van de partijen ontstack/dat haer Puclla (ghelijck syse hieten) niet ghenoech perijckels af liep. Hebbe oock duysenterley manieren van danssen ghesien/ daer sy verscheyden ampten ofte gheneeringhen naebootsen/ als van Schaepherders/ Ackerlieden/ Visschers/Jaghers/ etc. Ende waren gemeenlijcken al te mael met eenich ghelnyt ende treden/die seer verlancksaem ende flematijc/op haer pas quamen. Daer waren noch ander Danssen/met Mom-aensichten (diese Guacones noemen) zijnde de grijnsen ende haer Trongnien/ghelijck als van enckele Duyvels. Dansten van ghelijcken/d'eene Mans/op d'anders schouderen/op de maniere alsse in Portugal de Pelas (ghelijck syse heeten) draghen. T'meesten-deel van dese Dans-spelen waren superstitien/ ende een soorte van Afgoderije: Want alsoo wast/ datse hare Afgoden ende Guacas eerbiedinghe bewesen: Waerom de Prelaten ghesocht hebben/ soo vele alsse moghen/dierghelijcke Dans-spelen te schouwen: Doch om dat het meestendeel van dien/ enckele vermakelijckheyt ende tijtcortinge is/soo wort het des niet te min noch evenwel toeghelaten/datse op haer maniere danssen ende springhen moghen. Spelen/ met dese Danssen/ op verscheyden Instrumenten/te weten eenighe ghelijck als Fluytkens ofte Pijpkens/andere ghelijck als Trommen/ende andere ghelijck als Kinckhoorns. T'ordinariste is al tesamen met ghelijcker stemmen te singhen: Singhen een ofte twee haerlieder Rijmen ofte gedichten vooraen/ende antwoordende alle d'ander met het laetste van't veers. Sommighe van dese Liedekens ofte Ghedichten waren seer aerdich/ende verhaelden eenighe Historien: Andere waren vol superstitien/ende andere waren niet als enckele beuselingen ende leuterijen. Den onse/die onder haerlieden verkeeren/hebben onderstaen/de dinghen van ons heylich Gheloof/ onder haer maniere/van ghesanghen in te voeren/ende t'profijt dat hier door ghevonden wordt/ is seer veel/want staen met de lust van de sangh ende thoon/gantsche daghen over/in toe te hooren ende nae te segghen/sonder eens moede te worden. Hebben van ghelijcken in hare tale onse maniere van ghedichten ende wijsen ghestelt/ ghelijck als van Octaven, ghesangen van Liedekens ende Rondeelen/ende is om te verwonderen/hoe wel/ ende met wat een lust/datse d'Indianen aennemen. Dit is voorwaer voor dit Volck een groote ende seer noodighe middel. In Peru soo worden dese Danssen gemeynlijcken Taqui ghenoemt: In ander Provincien van Indien noemdense Areytos, ende in

Hebben in Portegael eē ghebruyckt/ datse in de processien vā eenige Ommeganghen ende groote Feestdaghen onder andere Dansspelen ende representatien/ jonge Dochterkens al staende op de schouderen draghen/ alwaer dē drager/ met de voeten/ al danssende/ eñ het Dochterken met de armen in de Lucht/ een aerdige boertsertje aenrechten.

Mexico,

Mexico, Mitotes. In gheenighe plaetsen en was soo grooten curieusheydt van spelen ende danssen/ als in nieu Spagnen, alwaer men noch hedensdaeghs Buytelaers vint/ die een doen verwonderen: Eenighe op een corde/ andere die met voeten op een stock ofte rechte pael staen en danssen/ ende veelderley sprongen doen: andere die met de soolen ende t'Hol van de Voeten een stuyck ofte balck verroeren/ omdraeyen/ ende om hoog werpen/ t'welcke niet gelooflijcke schijnt te wesen/ soo ment niet en saech/ ende doen noch ander duysent proef-stucken van grooter subtijlheydt/ in clauteren/ springhen/ buytelen/ swaere ghewichten te draghen/ slaghen te verdraghen/ de welke ghenoech souden wesen om yser te breken/ van alle t'welcke men aerdighe ende antijcksche perten ghenoech af siet. Maer de vermaeckelijcke exercitien die van de Mexicanen aldermeest in weerden ghehouden is/ is die solennele Mitote, t'welcke eenen Dans is/ diese in sulcker achtinghe hielden/ datter al te mets de Coninghen selfs in quamen/ doch niet teghens haren danck/ ende met ghewelt/ ghelijck als een Coninck Don Pedro van Arragon met den Barbier van Valencien. Desen Dans ofte Mitote dedense ghemeynlijcken in de transen ofte binne plaetsen van de Tempels ende s' Coninx Huysen/ de welcke d'alderruymste waren/ stelden te midde weghen van de plaets twee Instrumenten/ zijnde t'eene int maecksel ghelijck als een Trommel/ ende t'ander als een Ton/ t'welcke uyt een stuck ghemaeckt/ ende van binnen uytgeholt was/ comende te staen ghelijck als op een Beelt van een Mensche of Ghedierte/ ofte op een Pilaer: Waren beyde-gaer in sulcker voeghen ghestelt/ datse op den anderen accordeerden/ ende een goede consonantie gaven/ maeckten daer verscheyden ghelupt met/ zijnde de ghesanghen veel ende verscheyden/ ginghen al tesamen al singhende ende danssende op t ghelupt/ met soo grooten gheschicktheyt ende ordene/ dat niemant den anderen over tradt/ ofte te buyten ginck/ passende al te mael op malcanderen/ soo wel in de stemmen als int verroeren van de voeten/ ende dat/ met sulcken behendicheyt/ dat het een dinck om sien was. In dese Dans-spelen maecktense twee Ringhen van Volck/ te weten/ int midden daer d'Instrumenten stonden/ stelden haer d'Ouderen/ Heeren/ ende de treffelijckste lieden/ de welcke aldaer bynae met een stilstaende voet dansten ende songhen. Rontsom de selve/ een goet stuck daer van af/ quamen al d'ander/ twee ende twee uyt/ danssende rontom met meerder haestigheyt/ makende verscheyden veranderingē/ eñ sekere sprongē/ op synē tijt eñ te propoost/ comende also onder haer eenen seer breedē eñ ruymē rinc te makē. Quamē al dese danssē met het alderbeste ghewaet datse hadden/ ende met verscheyden Juweelen/ een yeder nae syn vermoghen. Hadden hier een groote achtinge op/ waerom sy dese maniere van danssen van jonghs afleerden ende aenwenden. Al hoe wel datse veel van dese Dans-spelen ter eeren van haer der Goden hielden/ soo en was het nochtans van haer Institutie ofte Instellinghe niet/ maer was/ ghelijck als ghesept is/ een maniere van recreatie ende verheuginghe voor de Ghemeynte/ derhalven soo en is het oock gheen reden/ t'selve d'Indianen t'ontrecken/ maer dat men wel voor hem sie/ datter geenigen superstitie met vermenght worde. In Tepotzotlan, t'welcke een Dorp is/ ghelegen seven mijlen van Mexico, hebbe ick de voorschreven Dans ofte Mitote sien doen in de binne-plaets van de Kercke/ ende stont my wel aen/ dat men d'Indianē op de Feestdagen hier in vercontentichde eñ met onderhielt/ de wijle datse doch nootwendich eenige recreatie ofte vermaeckelijckheyt hebben moeten/ want int gene dat openbaer ende sonder yemants nadeel gheschiet/ heeft men minder hinder van/ als in andere diese op haer selven alleen souden mogen doen/ so haer dese wech-genomē eñ verboden werdē. Eñ generalijcken so is het/ int gene dat men d'Indianen van haere costuymen eñ gebruycken mach toelaten/ (so daer niets van haer oude dwalingen onder vermengt is)

weerdich

weerdich te gheherbergen ende toe te laten/ende te maken na den raet des Paus S. Gregorius, dat hare Feesten ende tijtcortingen gerecht ende gestiert worden tot Godes ende syner Heylighen eere / welcker Feesten sy celebrerende zijn. Dit sal nu ghenoech wesen/als oock int ghemeyn/van de costuymen/ende politijcke ghebruycken / der Mexicanen/ van haren oorspronck ofte opcomste / vermeerderinghe / ende Keyser-Rijcke/ (t'welcke een saecke is / die wat breeder ende vermakelijcker wesen sal / t'selve upt de gront ende van eersten in/te verstaen) sal blijven om in een ander (te weten t'aenvolghende) Boeck van te handelen.

Eynde des sesten Boecks.

Het sevenste Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het eerste Capittel. Wat datter aen gelegen is, kennisse te hebben van de daden der Indianen, namelijcken van de Mexicanen.

Alle (ofte t'zy wat) Historien dat het soude moghen wesen/waerachtich ende wel gheschreven zijnde / en brenghen geen cleyn proffijt voor den leser: want het gene dat geweest is / gelijc als de wijse man seyt) dat selve dat is/noch en t'gene dat wesẽ sal/is t'selvẽ geweest is. De menschelijcke dingen zijn haer onder den anderẽ seer gelijc/eñ wt de geschiedenissen van't eene/so leert men t'ander. Daer en is geen so Barbarisch volc/die niet yets goets hebben/dat prijsens weert is: Ende daer en is oock geen soo politijc ende Menschelijc/die niet yets hebben dat te verbeteren is. Nu/soo wanneer dat het Relaes ofte Historie/ van de daden der Indianen/anders gheen vruchte meer en hadde / als t'ghemeyne / van te wesen een Historie ende Tractaet / van dinghen die in effect ende met de waerheyt alsoo geschiet zijn/soo is het waerdich voor een nutbaer dinck aenghenomen ende ontfangen te worden / ende niet om dat het Indianen zijn / soo en is daeromme de notitie van hare dinghen niet te verwerpen/ghelijck als wy in de natuerlijcke dinghen sien / dat d'Autheuren niet alleenlijck en schrijven van de voornaemste Gedierten/ uytnemende Planten ende dierbare Gesteenten/maer oock van de weynich gheachte Ghedierten/ghemeyne Cruyderen/ Steenen/ende dinghen die seer ordinaris zijn/ want men in deselve oock eyghenschappen heeft / die aenmerckens weert zijn: In voegen / dat soo wanneer dit anders niet en ware als een Historie/wesende/ ghelijck als het is/ en gheen fabulen ende versierselſ/soo en is het gheen subiect / dat men voor onweerdich houden mach om te schrijven ende te lesen. Maer daer is noch een andere seer sonderlinghe reden/ te weten/om dat het van een weynich gheacht Volck is/ so wort het ghene dat van haerlieden ghedenckens weert is/te meerder gheacht/als oock om dat het verscheyden materien zijn/van die van Europa, ghelijck als daer zijn/ van de selve Natien/

selve Natien/so geeft het een grooter lust/ om upt de gront ende van aenbegin te verstaen/haer eerst oorspronck of beginsel/haer maniere van procederen/ haer geluckighe ende teghenspoedighe ghesschiedenissen/ende en is niet alleen lust/maer oock proffijt/nemelijcken voor de ghene die daer met handelen moeten. Want de kennisse van haerder dinghen / zijn haer noodende / om ons int onse gheloof te gheven / en de zijn int meerendeel onderwijsende/hoe datse ghehandelt moeten worden. Is oock noch veel van de ghemeyne ende onweetende verachtinge/wechnemende/daerse die van Europa in hebben/de welcke van dese lieden oordeelende zijn/ datse geenige dinghen van menschelijcke redelijckheyt noch voorsichtichheyt hebben. Den onschult van dese hare gemeyne opinie/en can niet wel beter gevonden worden/ als in de warachtighe narratie/van de daden van dese lieden. Soo sal ick dan/met des Heeren hulpe / handelen van den oorspronck/successie ende notabele daden der Mexicanen/ende dat/so cort als my moghelijck is/ende int laetste soo sal men verstaen moghen/ die ghestaltenisse die den alderhooghsten Godt heeft willen uytkiesen / om dese Natien t'licht des Euangeliums/van sijnen eeuwighen ghebooren Sone Iesu Christo onsen Heere/t'openbaren/ den welcken ick bidde / dat hy desen onsen cleynen arbeyt/in sulcker weghen te recht will stieren/dat het ter eeren ende glorie van syn Goddelijcke moghentheyt/ ende tot eenighe nuttichheyt van dese lieden (dien hy sijn Heylighe Evangelische Wet vergemeynschapt heeft) strecken ende int licht comen mach.

Het 2. *Capittel.* Van de Oude bewoonders van *nieu Spagnen*, ende hoe datter de *Navatlacas* in ghecomen zijn.

D'Oude ende eerste bewoonders van de Provincien die wy nieu Spagnen heeten/waren seer Barbarische ende woeste lieden / ende onderschielden haer alleenlijck van de Jacht / waerom sy den naem van Chichimecas cregen/ leefden sonder t'Lant te besaeyen/ofte te bouwen/ noch en woonden oock niet by een/want alle hare exercitie ende leven was anders niet als Jaghen/waer in sy wonder bedreven waren. Woonden ende onthielden haer op de scherpe Steenrotsen/ende op d'alderwoeste plaetsen van t'Gheberghte / levende seer Beestelijck/sonder eenighe Politie / ende gantsch ende al naeckt. Jaeghden Deneseenen/Hasen/Conijnen/Wesels/Mollen/Wilde Katten/Voghelen/als oock onreyne dieren/soo ghelijck als daer zijn Slanghen/Haeghdissen/ Ratten / Sprinckhanen ende Wormen/met het welcke/als oock met Cruyderen ende Wortelen/sy haer onderhielden: Sliepen op de Gebergten in de holen ende Wildernissen: De Vrouwen ginghen vanghelijcken met de Mans op de selve exercitie van de Jacht/latende de kinderen aen een tack van een Boom (in een Biesen Korfken ghelegen) hanghen/nae datse haer Buyck vol ghesoghen hadden/ tot soo langhe datse wederom van de Jacht quamen. En hadden geen Overhooft/noch eenighe erkentenisse/ende leefden sonder eenighe kennisse van Goden/Godtsdienste of Religie. Men vint noch hedensdaegs in nieu Spagnen dusdanighe soorte van volcke/de welcke alleenlijck van hare boghen ende pijlen leven/ende seer hinderlijc zijn/want om quaet te doen/ende yet te bespringhen/voegen ende rotten haer by een/sonder dat haer de Spagnaerden upt met goetheyt of quaetheyt/met list of gewelt tot eenighe Politie ende onderdanicheyt hebben connen brengen: Want naedemael datse geen Gemeynschappen/Dorpen/ofte sekere plaetsen hebben / daerse haer onthouden/soo ist met dit Volck te vechten / anders niet als enckele Gheberghten op ende neer te jagen/alwaerse haer verspreyden / ende

op't alderwoeste en bedeckste van't gebergte verbergen. Soodanich van/is huydendaeghs de maniere van't leven der Indianen / ende dat / in veel Provincien ende op verscheyden plaetsen. Van dese soorte van Barbarische Indianen / wort voornamelijcken ghetracteert/in de Boecken De procuranda Indorum salute, soo wanneer daer ghesept wort/dat het haer van noode is/ghedwonghen ende onderdanich ghemaeckt te worden/met eenich eerlijck ghewelt/ende dat het ons noodich is / haer eerst te leeren Menschen worden/ende daer nae Christenen. Men wil segghen / dat de gene die men in nieu Spagnen, Otomyes noemt / (t'welcke ghemeynlijcken d'arme Indianen zijn/die op de woeste plaetsen woonen) van de selve soorte gheweest zijn: Doch dese woonen by den anderen/ende hebben eenighe Politije/ende noch wel tot dingen van de Christenheyt. De ghene die haer met hen lieden wel verstaen / en bevindense niet onbequamer/noch onabelder/als d'ander / die Rijcker ende voor Politijcker ghehouden worden. Maer/comende tot onse propoost/dewijle dat dese Chichimecas en Otomyes (van de welcke geseyt is/d'eerste bewoonders vā nieu Spagnen geweest te zijn) zaeyden noch maeyden/latende t'alderbeste ende vruchtbaerste Lant onbewoont ligghen/ soo ist selve daer nae/ van de Natien die van buyten quamen / inghenomen ende verontledicht ghewoorden/de welcke/om dat het een politijck volck was / Navatlâca ghenaemt wierden/dat is soo veel gheseydt/als een Volck die hare sprake weten te verclaren/ende uyt te legghen/ in comparatie van d'ander Barbarische ende onredelijke Menschen. Dese twee bewoonders Navatlâcas, zijn ghecomen/van een seer verghelegen Lant/uyt het Noorden/alwaer men als nu een Rijcke ontdeckt heeft/datse nieu Mexico heeten/ in welcke Landouwe/twee Provincien zijn/d'eene Aztlan gheheeten/(dat is een plaets van de Reyghers ghesept) ende d'ander Teuculhuacan ghenaemt/dat is soo veel ghesept/als een Lant der gener die Goddelijcke Groot-vaders hebben. In dese Provincien soo hadden de Navatlâcas hare Huysen/ Acker-Landen/ Goden/Godtsdiensten ende Ceremonien/ met goede gheregheltheyt ende Politije. Dese Navatlâcas waren verdeelt in seven Gheslachten ofte Natien/ ende om dat het int selve Lant een ghebruyck was/dat elcke Gheslachte haer bysonder ende bekende Contreye ende onthoudinghe hadde / soo schilderense den oorspronck ende afcomste der Navatlâcas, in de Figuere van een Spelonche ofte Hol/segghende datse uyt seven Holen gecomen zijn/t'Lant van Mexico te bewoonen/ waer van sy in in haer Liberijen ofte Bibliotheeck een Historie af maken/ Schilderende seven Holen met haer afcomelingen. Den tijt dat de Navatlâcas uyt haer Lant gecomen zijn/naer Rekeninge ende t'melden van haer Boecken/passeert over de acht hondert Jaren/ ende ghereduceert op onse rekeninghe / is gheweest int Jaer ons Heeren acht hondert ende twintich/ alse eerst uyt haer Lant begonsten te trecken/vertoefden in den wech/eer datse in't Landt van Mexico (datse nu bewoonen) quamen / tachtentich volle Jaren. D'oorsake van haer soo verlanghsaem reysen / was door persuasie ende bevel van hare Goden / t'welcke sonder twijffel Duyvels ghe weest zijn / die sichtbaerlijcken met haer spraken/van datse vereysschen ende soecken souden nae nieuwe Landen van soo ende soodanighe teyckenen/ende alsoo zijnse ghecomen/t'Lant te besien/ ende de teyckenen t'erkennen/die hare Afgoden haer ghesepdt hadde / ende alwaer datse goede plaetsen vonden/ slaegense haer ter neder/ende bewoondense/ die besaeyende ende bebouwende: Ende alsse van weder ander beter ontdeckten/ verlietense de gene diese bewoont hadden: Doch latende altoos op de selve plaetsen/eenich Volck blijven/ namelijcken de ghene die out / kranck ende moeloos waren. Lieten van ghelijcken versien met goede Ghebouwen ende Edificien van de welcke men noch hedensdaegs (op de weghe daerse door heen quamen) spoor ende teycken af vindende is. Met dese maniere/ van

soo ver-

soo verlanckhem te reysen/ brachtense de tachtentich Jaren overweegh/ met dooling ghene dat men wel in een Maent tijdts gaen mach / ende zijn alsoo ghekomen ins Landt van Mexico op onse Rekeninghe / t'Jaer van neghen hondert ende twee.

Het 3. Capittel. Hoe dat de ses Gheslachten van de *Navatlacas* t'Lant van *Mexico* bewoont hebben.

DEse seven Ghessachten/ daer van ghesept is/ quamen al te samen ghelijck uyt/ zijnde d'eerste de Suchimilcos, dat is soo veel ghesept/ als Volck van de Bloem Ackeren: Dese behouden de Zuyt-zijde van de Water-cant van't groote Lack ofte Meyr van Mexico, stichten een Stadt van haer naem/ met noch veel ander plaetsen. Lange daer nae / soo quamen die van het tweede Gheslachte/ Chalcas ghenaemt/ (dat is ghesept/ Volck van de monden) ende timmerden insghelijcken een Stadt van haer naem/ verdeelende de Lant-palen ofte weyden met de Suchimilcos. De derde waren de Tepanecas, dat is Volck van de Brugghe gesept: Dese behouden ende bewoonden oock de Water-cant van't Lack/ te weten aen de West-zijde. Dit Volck vermenichvuldichden so seer/ datse de Hooft-plaets van haer Provintie Azcapyzalco noemden/ t'welcke so veel gesept is/ als Mieren-hol/ ende zijn een langhen tijt seer machtich ghewe est. Nae dese/ soo zijn ghecomen de gene die Tezcûco bewoont hebben/ t'welcke zijn/ die van Cûlhua, dat is crom Volck ghesept/ om dieswille datter in haer Landt eenen Bergh stont/ die seer crom was. Op dese voorghen soo is t'Lack ofte Meyr van dese vier Natien/ omringht geworden/ bewoonende dese/ de zijde van't Oosten/ ende de Tepanecas de zijde van't Noorden. Dese van Tezcûco werden voor seer cortops ende wel bespraeckt ghehouden/ zijnde haer tael oock seer fraey. Daer nae soo quamen die Tlatluicas, dat is volck van't Gheberghte ghesept/ dese waren d'alderplompste ende grootste van allen. Ende om dieswille datse alle de platte Landen/ rontsom t'Meyr/ tot aen't Gheberghte toe/ bewoont ende dicht vonden / soo passeerdense aen d'ander zijde van't Gheberghte / ende vonden aldaer een seer spatieus/ heet ende vruchtbaer Landt / alwaerse veel ende groote Vlecken bouden / noemende de Hooft-plaets van haer Provintie Quahunachuâ, t'welcke soo veel te segghen is / als een plaets daer des Arents stem ghehuyt geeft/ wordende van die van onse ghemeyne Tale Quernavaça gheheeten/ ende is de selve Provintie die men hedensdaeghs t'Marckgraefschap noemt. Die van't seste Gheslachte/ t'welcke de Tlascaltecas zijn/ dat is t'Volck van't Broot ghesept / passeerden over t'Gheberghte heen/ Oostwaerts aen/ treckende tot onder t'besneeude Gheberghte/ daer den vermaerden Vulcan, ofte Vyerighen Bergh / tusschen Mexico ende de Stadt de los Angelos, ofte van d'Enghelen/ staet: Vonden seer groote ende goede gheleghentheden/ ende verspreyden haer oock seer wijt ende breet/ timmerende heerlijcke ghebouwen met verscheyden Vlecken ende Steden. De Hooft-plaets van haer Provintie noemdense/ na haren naem/ Tlascalâ. Dit is de Natie/ die de Spagnaerden toeghedaen waren/ met welcker hulpe sy oock t'Landt quamen t'overwinnen/ waerom de selve/ tot op den huydighen dach/ noch vry van Tribuyt zijn/ ghenietende een gheneraele ofte alghemeyne exceptie. Ten tijden dat alle dese Natien de selve Landen begonsten te bewoonen / soo en bewesen haer de Chinchimecas (te weten / d'oude ende eerst bewoonders) gantsch gheen waengunst/ noch en stelden der haer oock niet eens teghen/ dan docht haer alleenlijck vreemt te zijn/ ende ghelijck als verwondert ende verbaest wesende/ verberghdense haer int alderbedeckste van de Steenrotsen. Maer

de gene die aen d'ander zijde het beschreven Gheberghte woonden (alwaer de Tlascaltecas behouden) en wilden niet consenteren/ t'ghene dat alle d'ander Chichimecas ghedaen hadden/ maer stelden haer ter weer om haer Landt te beschermen: En de om dies wille dat het Reusen waren/ (nae't verhael van hare Historien) soo meynden se de vreemdelinghen met ghewelt te verdrijven/ maer haer groote cracht wiert door de listicheyt van de Tlascaltecas overwonnen ende t'onder ghebracht/ te weten maeckten daer eerst versekert/ ende eenen bedeyns den peys ofte vrede met/ ende nooden haer te gast/ op een groote Maeltijdt/ hebbende te vooren een hoop Volck/ te schuyl ende in een verborghen laech ghelept. Alsse nu aldus int beste van haer wasserije ende dronckenschap waren/ so ontstalense haer/ met een groote dissimulatie/ de Wapenen/ t'welcke waren groote Knodsen ofte Kolven/ Rondassen/ houte Zweerden/ ende andere diergelijcke soorte van Gheweer. Dit gedaen zijnde/ quamen haer onversiens overvallen ende bestormen/ de welcke haer willende te weer stellen/ ende missende haer Wapenen/ sloeghen de handen aen de naest-staende Boomen/ ende scheurden daer de tacken van af/ ghelijck als ander de bladen van Latou souden moghen afsnijden. Doch deurdien dat de Tlascaltecas in Wapenen ende op haer hoede waren/ soo hebbense eyndelijcken de Reusen overweldicht ende verslaghen/ in sulcker voeghen/ datter niet een af te lijf en bleef. Niemant en verwondert hem/ noch en houde dit van de Reusen voor geen fabel/ want daer worden noch hedensdaeghs Menschen-gebeenten gevonden/ die van ongeloofelijcke groote zijn. Als ic in Mexico was/ t'jaer van ses en tachtich/ so wiert daer een van diesdanige Reusen gebonden in een van onse Erven/ (die wy noemen Iesus van't Gheberghte) maer van ons een van de kiesen ghetoont wierdt/ de welcke/ sonder t'selve te encareceren ofte te verheffe/ wel so groot was/ als een mans vuyst/ ende alle t'ander nae advenant/ t'welcke ick selfs ghesien hebbe/ my verwonderende van een soo ongheschickten groote. Met dese Victorie dan/ soo zijn de Tlascaltecas vreedsaemich/ ende alle d'ander Gheslachten/ in rusten gebleven/ onderhoudende de voorschreven ses Gheslachten der vreemdelingen/ altoos vrientschappe onder den anderen/ houwende ende trouwende d'eene met d'anderen kinderen/ verdeelende de Lant-palen ofte linighen seer vreedsamelijcken/ soeckende elck een met een eerlijcke competentie ofte eergiericheyt/ syn Republijck ofte Gemeynte te verbreyden/ vermeerderen ende heerlijck te maken/ tot so lange datse tot grooten aenwasch ende mogentheyt quamen. Die Barbaren Chichimecas siende wat datter omginck/ begonsten eenighe policye aen te nemen/ haer lichamen te bedecken/ ende schaemte te maken/ van't gene datse tot die tijdt niet ghedaen hadden/ ende beginnende altemets met het ander Volck om te gaen/ verliesende door de ghemeynschappe de vreese/ quamense met der tijt van haer te leeren/ beginnende te mets Hutten ende Boeten te maken/ met eenighe ordene ende gheregheltheydt van Republijcke ofte Stadts Gemeynte/ kiesende Heeren/ ende haer voor Overicheyt erkennende/ alsoo datse hier mede een groot deel van't beestelijcke leven (datse te vooren hadden) achter lieten ende afleyden/ doch blijvende evenwel altoos op de Berghen/ ende dicht aen't Gheberghte van d'ander afghesondert. Op dese selve maniere/ houde ick voor seecker/ dat het met alle d'ander Natien ende Provintien van Indien toeghegaen is/ dat d'eerste wilde lieden geweest zijn/ de welcke/ om haer van de Jacht t'onderhouden/ seer woeste ende wilde Landen doorloopt/ ende een nieuwe Werelt ontdeckt hebben/ de selve bynaest bewoonende ghelijck als wilde Dieren/ sonder Huys/ Dack/ Ackeren/ Vee/ Coninck/ Wet/ Godt/ noch redelijckheydt te hebben: Daer nae comende andere nieuwe ende beter Landen te soecken/ hebben t'goede bebouwt/ gheregheltheyt/ policye/ ende een maniere van Republijcke (hoewel seer Barbarisch) inghevoert. Nu daer nae soo hebben haer eenighe

(van dese

van dese selve/ofte misschien van ander Natien/die wat meer wetenschaps ende listicheyts hadden/als d'ander) beghéven/om de ghene die van minder vermogen waren/ te verdrucken/ende t'haerder onderdanicheyt te brenghen/ tot soo langhe datse groote Coninckrijcken ende Keyserdommen quamen te stichten. Alsa ist geweest in Mexico ende in Peru, ende alsoo ist oock sonder twijffel ghewéest/t'zy waer dat het wil/op alle plaetsen daer men onder dese Barbaren gesonderde Steden ende Republijcken/ofte Stadts-gemeyntē vindēde is/waerom ic wy in mijn opinie (die ic int eerste boec breedelijck ē. ghehandelt hebbe) come te bevestigen/van dat d'eerste bewoonders van West-Indiē overlant gecomē zijn/eñ dat consequentelijckē alle de landen van Indien met dése van Asien, Europa ende Africa, ende de nieuwe Werelt met d'oude/aen een comen/hoe wel dat tot huydigen daeghs toe/ t'Lant dat dese twee Wereldén aen een knoopt ende t'samen voeght/noch niet ontdeckt is/ ofte soo daer Zee tusschen beyden is / moet soo nau wesen/datter de wilde Gedierten/al swemmende/ende de menschen in cleyne ende arme schuyten/met over mogen comen. Maer achterlatende dese Philosophie/ soo willen wy weder tot onse Historie keeren.

Het 4. Capittel. Van den uyttocht ende wegh der Mexicanen, ende vand e bouwinghe van Mechoacan.

NU verloopen zijnde/drie hondert ende twee jaren/ dat dese ses voorschreven Gheslachten uyt haer Landt ghetrocken waren / ende dat van nieu Spagnen bebout ende bewoont hadden/zijnde t'lant al seer bewoont ende in goede ordene ende politie ghebracht / soo zijn die van't sevende Volc ofte Gheslachte/over ghecomen/t'welcke de Natie der Mexicanen is/comende/ghelijck als d'ander/uyt de Provintie van Aztlan ende Teculhuacan, een politijck / beleest/ ende seer strijtbaer Volck: Dese aenbaden den Afgodt Vizdipuztli, van de welcken hier voren breedelijcke mentie ghemaeckt is: Ende den Duyvel/ die in den selven Afgodt was/spracc/ende regeerde dese Natie seer lichtelijcken. Desen dan/beval haer/ uyt haer Lant te trecken/hen belovende/dat hy haer Princen ende Heeren soude maken/van alle de Provintien die d'ander ses Gheslachten bebout hadden / ende dat hy haer soude ghéven een seer overvloedich Landt / met veel Gouts/ Silver/costelijcke Ghesteenten / Pluymen / ende rijcke Mantels ofte Cleederen: Waer mede sy uyt trocken/hebbende haren Afgodt (in een Arcke van Biesen ghesetten) by haer/ de welcke van vier de voornaemste Priesters ghedraghen wiert/met wien hy oock gemeynschap hielt/ ende hen heymelijck de ghschiedenissen van haren wegh openbaerde/ hen waerschouwende van't ghene dat haer wedervaren soude/ ghévende ende ordinerende haer lieden Wetten/Godts dienstē/ceremonien eñ sacrificien/in sulcker voegen datse oock niet een voet en versetten / sonder goetduncken ende bevel van desen Afgodt: Wanneer ende waer datse reysen ende rusten souden / wierdt van hem voorghestelt/ ende van haer tot een punt toe achtervolght. Het eerste datse deden / (alsse ievers quamen) was terstondt een Huys ofte Tabernakel te bouwen / voor haren valschen Godt / ende stelden hem altoos te midde weghen van't Legher / daerse haer ter neer sloeghen/settende d'Arcke op een Altaer/die op de selve maniere ghemaeckt was/ gelijck alsse de Christelijcke Kercke in ghebruyck heeft. Dit ghedaen zijnde / soo bereyden ende boudense hare Ackeren met Koorn ende andere Aertvruchten/ diese onder haer ghebruyckten/maer waren noch evenwel haren Godt so onderdanich /dat soo't hem goet dochte/datse inhaeldē so haldense't in/eñ so niet/ (en bevelende dat sy't Leger

souden:

souden opbreken) so bleef het daer altemael staen/ tot enckel zaet/ ende tot onderhoudt van d'oude krancken/ ende moeyloose lieden/ dieser met opsette wille lieten blijven/ t'zy te wat plaetsen datse quamen/ pretenderende dat alle t'Landt van haer Natie mochte bewoont blijven. By aventuere soo sal deze uyttocht ende bevaert der Mexicanen/ een ghelijckenis schijnen te hebben/ met de tocht ende wegh die de kinderen van Israel uyt Egypten deden/ want sy seyden wierden oock/ als dese/ vermaent uyt te trecken/ om t'Lant van Beloften te soecken: Ende hadden/ soo wel d'eene als d'ander/ haren Godt tot een Leydtsman/ haer beraetslagende met de Arcke, ende hem een Tabernakel makende/ ende brachten oock/ soo wel d'een als d'ander/ een groot ghetal van Jaren om/ eer datse int Lant van Beloften quamen: So datter in alle dat selve als oock in veel ander dinghen (van dat de Historie der Mexicanen vermeldende is) ghelijckenisse is/ met het gene dat de Heylighe Schrifture verhaelt van de Israeliten/ ende is sonder twijffel alsoo/ dat den Duyvel/ Prins der hooverdye/ ghesocht heeft (in de handelinghe ende onderdanicheyt van dit Volck) nae te boetsen/ t'ghene dat den Alderhooghsten ende waerachtighen Godt met syn Ghemeynte uytghewrocht heeft. Want soo/ gelijck als vooren geseyt is/ soo heeft den Satan altoos/ een wonde appetijt ofte lust/ om Godt te verghelijcken/ welcker gemeynschappe en de handelinge met de Menschen/ desen Doot-Vyant valschelijcken ghesocht heeft t'usurperen/ ofte nae hem te trecken. Daer en is noch noyt Duyvel gevonden die also met de lieden omghegaen heeft/ als desen Duyvel Vitzliputzli, ende blijckt oock wel wie dat hy geweest is/ want daer en zijn noch noyt superstitieuser Godes-diensten/ noch wreeder ende onmenschelijcker sacrificien ghesien/ noch ghehoort/ als dese die hy den ghe- leert ende onderrecht heeft/ zijnde eyndtlijcke ghelijck als de ghene/ die ghestight waren van den selven Vyant des Menschelijcke Geslachtes. Den Oversten ofte Capiteyn/ die dese lieden nae volghden/ was ghenaemt Mexij, waer van daer nae den naem Mexico ende die van syn Natie/ Mexicanen/ afghecomen is. Nu reysende aldus met de selve vertraechtheyt/ (als d'ander ses Natien gedaen hadden) bouwende/ saeyende en maeyende op verscheyden plaetsen/ waer van men noch tot huydigen daeghs de teecken ende ruinen ofte overblijfsels vint/ passerende veel moeyten ende perijckelen/ zijn eyntlijcken ten langhen laetsten gearriveert in de Provincie die men Mechoacan heet/ (dat is soo veel als een Visch-rijck-lant geseyt) want men aldaer seer veel heeft/ te weten/ in de groote ende schoone Lacken ende Meyren die daer zijn/ alwaer sy (om dat haer de ghelegentheyt ende frischeyt van't Lant aenstont) begeerden te rusten: Maer te raet gaende met haren Afgodt (den welcken daer niet te vreden was) so bedense hem/ dat hy haer ten minsten wilde vergunnen/ datser eenich van haer Volck mochten laten/ om een soo goeden Lande te bebouwen: Waer in hy wel te vreden was/ ende gaf haer oor de practijck/ hoe datse doen ende aenrechten souden/ t'welcke was/ dat gaende swemmen/ soo wel vrouwen als mans/ in een schoon Lack ofte Meyr/ Pazcuaro ghenaemt/ om hen te baden/ soo riet hy/ dat men de cleeren soude ontrooven van de gene die daer blijven/ ende terstont sonder eenich rumoer/ t'Legher opbreken/ ende voortgaen/ t'welcke also ghedaen wert. Als nu d'ander (die met de list van't baden/ op't bedrogh niet verdacht waren) uytquamen/ en haer van haer cleederen en metghesellen berooft/ bespot/ ende verlaten vonden/ blevense seer verslaghen ende claghelijck: ende om te bewijsen den haet dieser op creegen/ so seyt men datse haer dracht/ als oock haer tale/ veranderden. Ten minsten/ so ist een dinc dat seker is/ dat dese Mechoacanen altoos vyanden van de Mexicanen geweest zijn/ waerom sy oock den Marckgraef van den Valle/ t'gheluck ofte te goeder tijt quamen aenbieden/ ten tijden als hy de Victorie van't overwinnen van Mexico vercreghen hadde.

Het

Het 5. Capittel. Van't gene dat haer wedervaren is, in *Malinalco*, in *Tula*, ende in *Chapultepec*.

VAn Mechoacan tot Mexico zijn over de vijftich mijlen/ op desen wegh leyt Malinalco, alwaert gebeurde/ datse een haren Afgodt bedaeghden van een Vrouwe uyt haerder gheselschap/ die een groote Tooveraersster was/ (de welcke genaemt wiert/ Suster van haren Godt) om datse henlieden/ met haer quade consten/ groote schade dede/ ende op een seeckere maniere sochte/ haer/ van henlieden/ voor een Godinne te doen aenbidden: waerop den Afgodt aen een van de Ouderlinghen/ die d'Arcke droeghen/ in een droom openbaerde/ ende seyde/ dat hy de gemeynte/ van synent weghen/ soude troosten/ haer op een nieu groote beloftenis doende/ ende datse denselven/ syn Suster/ als een wreede ende quade vrouwe/ met alle haer familie/ souden verlaten/ verleende t'Leger by nacht/ ende met grooter stillicheyt op/ sonder eenich spoor te laten/ waer nae toe datse trocken/ t'welcke sy alsoo deden. Nu/ de Tooveraersster haer/ met haer familie/ alleen ende bespot vindende/ heeft aldaer een Vleck gesticht/ t'welcke Malinalco ghenaemt wiert/ ende men hout die van Malinalco alsnoch voor groote Toovenaers/ gelijck als Kinderen van soodanighe Moeder. Nu/ om dies wille dat de Mexicanen/ door dese partijschappen/ als oock om de veel krancken ende t'moeploos Volck/ datse hier ende daer achter lieten/ seer gesmaeckt ende gemindert waren/ soo wildense haer wederom versterken/ waerom sy haer Rust-plaetse maeckten/ in een ghelegentheydt die men Tula hiet/ dat is soo veel als een/ plaets van Biesen ghesevt/ aldaer geboodt haer den Afgodt/ datse een groote Riviere souden af dammen/ ende verleyden/ in sulcker voeghen datse over een groot vlack velt/ mochte heen loopen/ ende met de conste dien hy haer leerde omringhdense een schoon Geberchte/ Coatepec genaemt/ al t'emael met Water/ ende maeckten daer een groot Lack ofte Meyr/ t'welcke sy rontsom beplanten met Wilgen/ Popelieren/ Elsen/ ende ander boomen/ alwaer veel Visch in begonst te groeyen/ comende oock na't gheboomte veel ghevoghelte/ soo dat het een seer lustighe plaets wiert. Ende om dat haer de gelegentheyt wel aenstont/ ende moede wesende van soo veel reysens/ begonstense veel te handelen van aldaer te bouwen/ ende niet verder te passeren: Waer van hem den Duyvel seer dapper verstoorde/ dreyghende syn Priesters met der doot/ ende beval haer terstondt/ datse d'afdamminghe van de Riviere weder wech souden nemen/ ende t'Water laten loopen/ daer't te vooren ghelopen hadde/ ende seyde/ dat hy de ghene die onghehoorsaem geweest waren/ dien aenstaende nacht sulcken castijdinghe souden gheven als sy verdient hadden. Ende so gelijck alst t'quaetdoen den Duyvel eyghen is/ ghehengende dickwils de rechtveerdicheyt Godts/ dat de ghene die hem voor haren Godt vercoren hebben soodanighen Beul overghelevert wierden/ so geschiedent/ datter des middernachts/ op een seker oort van't Legher een groot gherucht ghehoort wiert/ ende als sy daer smorghens nae toe ginghen/ soo vondense daer ligghen de ghene die voor ghenomen hadden aldaer te blijven. De maniere van datse ghedoot waren/ was de borst upgheruckt/ ende t'herte daer uyt ghehaelt/ soo ghelijck als syse vonden liggen/ waer mede desen haren lieflicken Godt aen die arme ongheluckighe Menschen leerende was/ de maniere van Sacrificien die hem aenghenaem waren/ t'welcke was van die tijdt voortaen de Menschen in haer grouwelijcke Sacrificien de Borst op te snijden/ ende de herten daer uyt te rucken. Met dese castijdinghe ende met het verdrooghen van't

Velt/ om-

Velt/om dat het Lack weder gantsch verloopen ende uytghedrooght was / soo hebbense hen met haren Godt beraden/ende zijn/ met sijn wille ende bevel / allenghskens voor aen ghetrocken/tot datse op een Mijl nae aen Mexico in Chapultepec quamen/ een plaetse die seer geterlewreert is / om sijn gheneuchelijckheydt ende frischeydt wille/ maeckten haer in dit Gheberghte sterck/door vreese van de Natien die t'selve Landt bewoonden / die haer al te samen teghens waren / namelijcken/om date eenen Copil, Sone van de Toovenaerster diese in Malinâlco verlieten/de Mexicanen gheblameert/ ende eenen quaden roep naegheghheven hadde/den welcken/door bevel van sijn Moeder/een langhen tijt daer nae int vervolgh der Mexicanen ghecomen is/soeckende de Tepanecas, met de andere omligghende naebueren/jae tot de Chalcas toe/ tegens haer te doen opstaen/ende bracht het oock in sulcker voeghen te wegh / datse met ghewapender hant op trocken/ om de Mexicanen te vernielen. Den voorschreven Copil stelde hem op eenen Bergh/die te midde weghen van't Lack staet / (Acopilco gheheeten) verwachtende de Nederlaghe ende vernielinghe van sijn Vyanden : Maer sy lieden liepen/door't advijs van haré Afgod/naer hem toe/en quamé hem onversoens t'overvallen ende doot te smijten / ende brachten t'hert aen haren Godt/den welcken t'selve beval int Lack ofte Meyr te worpen/ van't welcke sy versieren een Tunal (dat is eenen Boom alsoo ghenaemt) voortgecomen is/ alwaer daer nae Mexico ghesticht wiert. De Chalcas, met de ander Natien/zijn teghens de Mexicanen ten strijde ghecomen / hebbende de Mexicanen voor haer Capiteyn ghecoren een kloeckmoedich Heldt/met namen Vitzilovitli, den welcken in de meeste furie ofte hitte/van de Vyanden ghevanghen ende ghedoot wiert : Doch evenwel soo en verloren de Mexicanen hierom de moet niet/maer vochten seer vromelijcken/so datse/ tot spijt van de Vyanden/eenen open wegh ofte scheuringhe/in haer slach-orden maeckten / hebbende te midde wegen van haer/d'oude Mannen / Vrouwen ende Kinderen/ende passeerden alsoo tot Atlacuyavaya toe / een Vleck ofte plaets van de Culhuas, de welcke sy besich vonden met haer Feeste te celebreren. Alhier maeckten sy haer sterck / sonder datse eens van de Chalcas, noch van d'ander/achtervolght werden/ maer zijn weder / als beschaemt wesende (om dat sy/die soo veel waren) haer van soo weynich overwonnen saghen) naer haer Woon-plaetsen toe ghetrocken.

Tunal is een Boom ofte plante / bestaende in enckele bladeren die gantsch grof ende dick zijn/comende t'eene bladt uyt het ander voort / daer int vierde Boeck hier vooren Cap. 23. van ghehandelt is.

Het 6. Capittel. Van den strijdt diese hadden teghens die van Culhuaçan.

SOnden/door raet van den Afgodt / hare Ghesanten aen den Heere van Culhuacan, hem gheleghentheydt ende plaets eyssche nde/om te bouwen ende woonen/den welcken/nae dat hy hem met den sijnen beraden hadde / haer aenwijsinghe dede op Tiçaapan (dat is soo veel ghesept/als t'witte Water) met intentie van datse mochten sterven ende te loor gaen : Want daer was in de selve contreye een groote menichte van Adderen/Slanghen/ende andere Fenijnighe Gedierten/die uyt een Gheberghte/ dat daer ontrent stont / voort quamen. Maer sy lieden aengheport ende onderrecht zijnde van haren Duyvel / namen seer gheerne aen / t'ghene dat haer ghepresenteert wierdt / betemmende door s'Duyvels Konst alle de voorschreven Ghedierten / sonder datse haer yet quaets deden / Jae veranderdense noch oock tot voedtsel / daer t'haren wille ende bymoedelijcken van eetende : T'welcke de Heere van Culhuacan siende / als oock hoe datse Landt bebouden / Ende daer Acker ende

saeplanden

zeer-landē gemaect haddē/ gehengde haer syn stad/ eñ liet haer toe datser in alle vrientschappe met mochten handelen. Maer den God/ die de Mexicanen aenbaden/ en dede dit niet (so gelijck als hy placht) om eenich goet/ dan om meerder quaet te doen. Nu so seyde hy tot syn Priesters / dat dit de plaets niet en was/ daer hy begeerde datse blijven ende volherden souden/ ende dat oock d'uytcomste van daer / door Oorlogh te weegh ghebracht moest wesen/ waer toe sy een Vrou-Persoon moesten soecken/ om te brenghen aen de Goddinne van't discoort ofte tweedracht/ zijnde den aenslach/ dat men soude doen eysschen aen den Coninck van Culhuacan, syn Dochter/ tot een Coninginne der Mexicanen/ ende Moeder van haren Godt/ den welcken d'Ambassaetschap goet-dunckende / haer die terstont met veel verciersels ende gheselschaps overghelevert heeft. Nu / den selven nacht datse ghecomen was / soo hebbense (door bevel van den selven doot-slager diese aenbaden) de dochter seer wreedelijcken gedoot eñ gevilt/ ghelijck als sy't oock seer delicaet doen connen / treckende t'vel een Jonghelinck aen/ ende dat/ boven over de cleederen van de Dochter / stellende haer alsoo op deser maniere by den Afgodt/ haer voor een Goddinne ende Moeder van haren Godt dedicerende/ ende baden haer oock/ van die tijt af/ aen/ haer eenen Afgodt makende diese Tocçi noemden/ dat is soo veel als onse Groot-Moeder ghesëyt. Nu/ noch niet te vreden wesende met dese wreetheydt/ soo hebbense met schalckheyt de Coninck van Culhuacan, Vader van de Dochter ghenoodet/ dat hy syn Dochter (die al voor een Goddinne geconsacreert ofte ghewijdt was) soude comen aenbidden: Ende comende den selven met groote presenten ende veel gheselschaps van den sijnen/ hebben hem in een Capelle ghebracht/ die seer doncker was/ alwaer haren Afgodt stont / op dat hy syn Dochter/ die daer oock stont / offerhande aen doen mochte: Maer geschiedende dat hy (tot ontsteken van't Wieroock/ t'welcke op haer maniere in een Vyertest opgheoffert werde) door de vlam/ t'vel van syn Dochter quam te bekennen: Ende verstaen hebbende de wreetheyt ende t'bedrogh/ is terstont al crijtende uytgeloopen / ende met alle syn Volck met een dullicheydt ende verbolghen ghemoet/ op de Mexicanen ghevallen/ tot soo langhe dat hy haer te rugge dreef/ ende vertrecken dede/ tot aen't Lack ofte Meyr toe/ jae soo seer/ datser bynae in versmoorden ende te grondt ginghen. De Mexicanen verweerden haer/ ende worpen met sekere Roeden/ diese ghebruyckten/ daer sy haer wederparthye dapper met quetsten / in sulcker voeghen datse eyntlijcken Lant creghen / ende verlatende de selve contreye/ zijn over het Lack ofte Meyr ghecomen/ seer verdestrueert/ moeploos ende nat wesende/ met een groot ghescrey ende ghecrucht van Vrouwen ende Kinderen/ teghens haer/ ende teghens haren Godt/ die haer in sulcken parcket stelde. Moesten over een Rivier/ die men niet gronden conste/ al waerse van hare Rondassen / Schilden / Pijlen ende Biesen / Balsas ofte Bondels maecten/ daerse met over quamē. Eyntlijcken/ makende van Culhuacan af/ eenen omweegh/ zijn ghecomen tot Iztapalâpa, ende van daer tot Acatzintitlan, ende daer nae tot Iztacâlco, ende eyntlijcken ter plaetsen daer hedensdaeghs de Hermitje ofte Cluyse van S. Antonio staet/ aen de incomste van Mexico, ende in de Wijck die men als nu van S. Pauwels noemt/ haren God hen in de tribulatien ende moeploosheyt vertroostende/ ende hen moet ghevende/ met beloftenissen van groote dinghen.

Het 7. Capittel. Van de Stichtinge ofte Bouwinge van Mexico.

NU, den tijt ghecomen wesende/ dat den Vader der leughenen syn Gemeynte voldoen wilde/ de welcke niet langher soo veel omweghen/

moeytens ende perijckelen verdraghen mochte / soo ist ghebeurt / dat eenighe oude
Toovenaers ofte Priesters (int doorgaen van een dichte bewassen Wildernisse van
Biesen ende dierghelijcke cruyderen) ghemoet hebben een plas van seer claer ende
schoon Water / t'welcke scheen versilvert te wesen / ende slaende haer oogen rontsom
her/sagen dat de Boomen/de Beemt/de Visschen/ ende al wat datse te sien quamen/
seer wit schijnende was/ ende haer hier van verwonderende/ soo wierdense een Pro-
phetije van haren Godt ghedachtich/de welcke haer t'selve ghegheven hadde/tot een
teycken/van de plaets daerse rusten/ ende Heeren van't ander Volck worden souden:
Ende schreyende van blijdtschap / zijnse met de goede tijdinghe weder nae de Ghe-
meynte ofte t'Legher gecomen. Den aenvolgenden nacht/ soo is Vizlipuzli een out
Priester in een droom verschenen/seggende datse int selve Lack ofte Meyr een Tunal-
Boom souden soecken/die uyt een steen voort quam/t'welcke nae zijn seggen/was/ter
plaetsen daer/ door sijn bevel/t'herte van sijn vyant

Copil, sone van de Toovenaerster geworpen was/
ende datse op de selve Tunal souden vinden eenen
seer schoonen Arent/die hem aldaer was weyden-
de/ofte onderhielt met het voetsel van seer schoone
Voghelen: Ende soo wanneer datse sulcx saghen/
soo mochtense weten/dat het de plaetse was/daerse
haerlieder Stadt Timmeren souden/de welcke al-
le d'ander souden overtreffen/ ende in de Werelt
vermaert wesen. Des morghens soo versaemden
de Ouden de gantsche Ghemeynte /ende dat/ van
den meesten tot den minsten toe/ende dedense een
vermaninghe ende reden / van't vele datse haren
Godt schuldich waren/ende van de verschijninge/
dien hy dien nacht (hoe wel onweerdich) ghehadde
hadde/besluytende datse al te samen gelijc/behoor-
den te gaen/om die soo gheluck salighe plaets / die
haer beloeft was/ te soecken/ t'welcke in haer al te
samen soo grooten devotie ende blijdtschappe ver-
oorsaeckte/datse haer terstont/sonder eenich dilap/
op de tocht begaven/ende haer verdeelende aen d'een ende d'ander zijde/ende over de
gheheele Wildernisse van Liesen/Biesen/ende ander cruyderen van't Lack/ begon-
stense nae de teyckenen der openbaringhe/van die soo ghewenschte plaets te soecken/
quamen op den selven dach te ghemoeten de Plas-waters des voorleden daeghs/
maer seer verscheyden/want en was niet wit-schijnende/maer soo root als bloet/zijn-
de verdeelt in twee stroomen/waer van d'eene so dick ende doncker blau was/ dat het
haer seer verwonderde / ende te dencken gaf / dat het eenich groot mysterium moeste
bedieden. Eyntlijck/nae datse langhe hier ende daer ghesocht hadden/ soo vertoonde
hem den Tunal-Boom, die uyt een steen ghesproten was/sittende in de selve eenen Co-
ninck Arent met opghespreyde ende uytghereckte vleughelen/ ende t'ghesicht nae de
Son toeghewent/hebbende rontsom hem een groote verscheydenheyt van costelijcke
Voghels-Pluymen/als wit/root/geel/blau ende groen / van sodanighe fijnicheyt/
als daerse de Beeldekens af maken/ende hadde in sijn clauwē een seer schoone Vogel.
Soo wanneer datse hem te sien/ende de plaets van't Orackel te kennen quamen/ soo
zijnse al te samen op haer knyen ghevallen/doende den Arent een groote eerbiedinghe
ende hy heeft haer van ghelijcken t'hooft toegeneyght/ende van alle canten besien.

Aldus

Alhier was een groot rumoer ende bewijs van devotie ende dancksegginghe aen den Schepper / ende haren grooten Godt Vitzlipuztli, die haer in alles een Vader was/ ende altoos met waerachticheyt ghehandelt hadde/noemden/om de voorschreven oorsake/de Stadt diese alhier stichteden/Tenoxtitlân, t'welcke soo veel te bedieden is/ als een Tunal op een steen/ zijnde haer Wapen ende Devijs noch tot op den huydighen dach/een Arent op een Tunal, hebbende in d'eene clauwe/een Voghel / ende sittende met d'ander clauwe op den Tunal. Des anderen daeghs zijnse met ghelijcker stemme gaen maken een Cluyse ofte Capelle/dicht by de Tunal van d'Arent/op dat d'Arcke van haren Godt aldaer mochte rusten ende bewaert wesen/tot der tijt toe datse de macht creghen om eenen heerlijcken Tempel te maken / ende alsoo wast / datse die maeckten van aerden-soden ende ander dierghelijcke materie/ ende met stroo overdeckten. Terstont daer nae/datse haer beraetslaecht hadden /soo naemense voor haer/ te coopen/van de omligghende ghebueren hout/steen ende kalck/in mangelingh van Visch/Vorschen ende Garnaet/als oock voor Gansen/ Scholvers / Teelinghen/ ende ander verscheyden sorten van Water-Voghelen/alle t'welcke sy met groote neersticheyt/int voorschreven Lack ofte Meyr/dat hier van seer overvloedich is/ vischten ende joeghen / ginghen met dese dinghen op de Marckten van de Steden ende Dorpen der Tepanecas,ende die van Tezcuco,haer Nabueren/ vergaderende allenghskens/ met grooter bevenstheyt ende practijcke/t'ghene datse van doen hadden/tot de bouwinghe van hare Stadt / ende maeckten een ander beter Capel van steen ende kalck voor haren Afgodt. Beheypden ende bemden oock een groot deel van't Lack ofte Meyr/met planchen ende ciment. Dit ghedaen zijnde/soo heeft / op eenen nacht/ haren Afgodt/een van hare Priesters aldus toeghesproken : Seght tot de Vergaderinghe ofte Ghemeynte der Mexicanen / dat hen de Heeren affonderen ofte verdeelen/ een yder met syn Maechschap/vrienden ende aenhanghers / in vier principale Wijcken ofte Ghebuerten / latende t'Huys / dat ghy voor mijn Rust-plaetse ghemaeckt hebt/te midden e̅ze blijve̅/en̅ elcke verdeelinge ofte rot/betimmere syn Wijcke ofte geberte na syne̅ wille. En̅ dit zijn de vier principale Wijcke̅ va̅ Mexico,die hedensdaeghs genaemt zijn/S. Ian de Ronde,S. Maria,ofte lief-vrouwe/S. Paulus en̅- S. Sebastiaen. Nae dat haer de Mexicanen in dese vier Wijcken verdeelt hadden/so heeft hen haren God bevolen/datse onder haerlieden souden verdeelen de Goden/die hy haer aenwees/ende datse in elc een van de vier principale Wijcken souden ordineren ende afteyckenen/ andere bysondere Wijcken ofte Ghebuerten / daer de voorschreven Goden ghestelt ende geeert souden worden. En̅ also hadde̅ dese Wijcken noch oock andere cleyne Wijcken / die onder haer stonden / nae dat het ghetal van de Afgoden was/ die hen haren Godt dede aenbidden/de welcke sy noemden Calpultetco, dat is ghesepdt / Godt van de Wijcken. Op dese maniere wordent ghesticht/ende van cleyne beginselen so is de Stad van Mexico Tenoxtitlân tot een groote wasdom ende vermeerderinghe ghecomen.

Het 8. *Capittel.* Van de oproeringhe van die van *Tlatelulco*, ende van den eersten Coninck die de Mexicanen ghecoren hebben

DE verdeelinghe der Wijcken ende Ghebuerten met de voorschreven ordinantie ghedaen zijnde/soo zijnder sommighe uyt d'Ouders/ende van langhen herecomste (die hen lieten duncken / dat men haer in de verdeelinge/van de Erven ende plaetse̅ / sulcken voordeel niet en gaf/alsse wel verdienden / als Volck die op haer seer ghetreden ende verstoort waren/ midtsgaders

ende haer Maechschap ende Vrienden) die ghemutineert / ende teghens d'ander opghestaen hebben / ende zijn vertrocken een nieuwe Woon-plaetse te soecken / de welcke haren wegh nemende langhs het Lack ofte Meyr-heen/zijn ghecomen daer 't is een cleyn Dupnachtich ofte opghehooght Lant vonden / t'welcke sy Tlatelolli noemen/ende waer sy haer ter neer sloeghen/ghevende t'selve den naem van Tlatellulco, dat is soo veel gheseydt/als een opghehooght ofte gebult Landt. Dit was de derde verdeelinghe ofte scheuringhe der Mexicanen/nae datse uyt haer Landt ghetrocken waren/ zijnde d'eerste die van Mechoacan, ende de tweede die van Malinalco. Dese die haer naer Tlatellulco affsonderden/ waren van haer selven ongherust ende van quaden inborst/ende alsoo wast datse oock hare nabueren de Mexicanen de quaetste Buerschap aen deden / dese costen/ warense altoos overlastich ende moeylijck/ jae soo veel / dat d'oude twist ende partijschappe noch tot op den huydighen dach is duerende. Nu/ siende die van Tenoxtitlan, dat haer die van Tlatellulco seer teghens waren / ende datse al te mets vermeerden ende aenwassen / vreesende ende schroemde datse hen met der tijt souden moghen te boven-gaen/ soo hebbense haer op de saeke langhen tijt beraedtslacht/besluytende eyndelijcken dat het goet was eenen Coninck te kiesen/die sy lieden onderdanich waren / ende de wederpartye ontsien mochten/ want hier mede souden sy lieden onder henlieden soo veel te eendrachtigher ende stercker wesen / ende de Vyanden en souden haer soo veel niet versmaden. Aldus gheresolveert zijnde om een Coninck te kiesen/soo hebbense noch eenen anderen ende seer noodigen ende goeden raet ghenomen/datse niemant van onder haer lieden selfs toe willen kiesen/ om alle twist ende tweedracht te schouwen/als oock om met den nieuwen Coninck eenighe van de naest ligghende Natien (daerse af omringht ende hulp-loos van waren) te winnen: Ende siende t'selve al te mael wel in/als oock om te versoenen den Coninc van Culhuacan, den welcken sy grootelijcken verongheldijckt ende te cort ghedaen hadden/ om datse de Dochter van sijn voorsaet/ ghedoodt/ghevilt/ ende daer soo grooten spot mede bedreven hadden/als mede om eenen Coninck te hebben/ die van't Mexicaens bloet was/van welcker generatie/daer veel in Culhuacan waren / vanden tijt af datse met in peys ende vrede leefden / soo hebbense besloten dat eenen Coninck te kiesen / een Jonck-Man met namen Acamapixtli, Sone van een groot Mexicaens Vorst/ ende Vrouwe/ Dochter des Coninckx van Culhuacan, sonden terstont hare Gesanten om hem sulcx aen te bieden / met een groot present/doende de selve hare Ambassaetschap op dese maniere: Groot-Heer/wy lieden U. Vassalen ende Dienst-knechten de Mexicanen / steeckende ende besloten zijnde/ onder de Wildernisse der Biesen ende Water-biesen van't Lack ofte Meyr/alleen/ende verlaten van alle Natien der Werelt/zijnde alleenlijck van onsen Godt gheleydt/ter plaetsen daer wy nu zijn / t'welcke ghelegen is/in de Jurisdictie van U. Lantpalen/ende die van Azcapuzalco, ende die van Tezcuco. Ende de wijle dat ghy ons toegelaten hebt/daer in te woonen/ soo en begeeren wy noch en is oock gheen reden/sonder Hooft ende Heere te wesen/die ons gebiet/te recht helpt/ghelept/ende ons teghens onse Vyanden beschermt ende voorstaet. Hierom ist/dat wy tot u comen/wetende dat in u huys ende Hoff/ Sonen sijn/ die van onse generatie met u vermaechschapt / ende van onse ende uwer inghewant ende bloedt voortghesproten zijn. Onder dese/soo hebben wy kennisse van eender uwes ende onses kints kint ghenaemt Acamapixtli, den welcken wy u bidden/ons te willen geven voor een Heere/ende sullen hem in sulcker achtinge hebben/als hy verdienende is/ghesien dat hy is van rechter Linea ende oorsprongh der Mexicaenscher Heeren ende Coninghen van Culhuacan. Den Coninck de saecke ingesien hebbende / ende hoe dat het hem niet qualijck en quam/mits de Mexicanen/ die doen ende noch waren

int ver-

sijt verbont te treden/heeft hen gheantwoort/datse sijn Dochters Sone te goeder tijt mochten met hen nemen/hoe wel hy daer by seyde/dat soo't een Vrou-Persoon ware / en soudese haer niet gheven : Willende daer mede te verstaen gheven/ dat soo leelijcken feyt/dat boven verhaelt is/voleyndende sijn reden / met te segghen : Gaet henen/mijn Kint/dient uwen God/weest sijnen Stadhouder/Regeert en Gouverneert/de Schepselen/der gener/door wiens wy leven/Heere van der Nacht/van den Dach/ende van de Winden : Gaet henen/ ende weest een Heere der Wateren/ ende van't Lant dat de Natie der Mexicanen besitten: neemt hem nu met u/ in goeder ure/ende siet toe/dat ghy hem handelt als een Sone ende Kint mijns Dochters. De Mexicanen bedanckten hem wederom/ende baden hem gheluckelijck/ dat hy hem met sijn eygen hant wilde uythuwelicke/ende also gaf hy hem tot een Huysvrouwe een van de principaelste Dochters van onder haerlieden/brachten de nieuwe Coninck ende Coninginne met alder eeren die 't hen moghelijck was / ende deden haer incomste / commende al te samen/tot de cleyne kinderen toe/ uyt/ om haren Coninck te sien / ende brachten hem in een Paleys/ t'welcke alsdoe arm ghenoech was/ende stelden hem in haere Coninckelijcke Setels. Terstont daer nae/soo stont daer een van d'oude Rhetorijckers (die daer seer menighe ende gheschickt waren) overeynt / ende sprack op dese maniere: Mijn Sone/ende onsen Heere ende Coninck/ weest seer willecom in dit arme Huys ende Stadt/onder dese Wildernisse van Biesen ende Water-liesen/ etc. alwaer d'armen van V. Vaders / Groot-Vaders ende Maechschap zijn lijdende t'ghene dat den Heere/van dat gheschapen is/bekent is : Neemt acht/ Heere/dat ghy comt wesen een Voorstander / schaduwe ende beschutsels van dese Natie der Mexicanen/ om dies wille dat het is t'zaet van onsen Godt Vizlipuztli, om welcker oorsake V't gebiet ende de Iurisdictie ghegheven wort. V is wel bekent/ dat wy in ons Landt niet en zijn/ want het ghene dat wy nu besitten/is ons vreemt/ ende wy en weten niet/hoe dat het moghen ofte vermoghen met ons wesen sal/daerom so meught ghy aenmercken/dat ghy niet en comt om te rusten / noch om V te vermaken / maer om eenen nieuwen arbeyt aen te vaten met een soo swaren last die u altoos ghenoech te doen sal gheven/wesende een Slaef ofte Dienstknecht van alle dese menichte/die V te deel ghevallen is / ende van alle d'ander naest gheleghen Volckeren / de welcke ghy soecken sult aenghenaem te wesen/ende in vreedsaemheyt/t'onderhouden / dewyle dat ghy weet dat wy in haer Landt-palen ende Iurisdictie woonen : waer mede hy voleynde met weder te verhalen/weest seer willecom / ghy ende de Coninginne onse Vrouwe/in dit V Coninckrijck. Dit was de Harenge ofte Ontfangh-reden van den Ouden/de welcke/met alle d'ander die de Mexicaensche Historien celebreeren/ sy voor een ghebruyck hadden/de Jonghers van buyten te leeren / ende dese Redenen alsoo/ door overdracht/ ende van handt tot handt/ te conserveren ende in ghedachtenisse te houden/zijnde eenighe van de selve waerdich om met haer eyghen woorden verhaelt te worden. Den Coninck antwoorde/ haer danckende / presenterende zijn uyterste neersticheyt ende sorghe/om haer te beschermen/ ende soo vele als hy mocht/ behulpsaem te wesen/waer mede sy hem den Eedt deden/ende setten hem/op haer maniere/ de Coninclijcke Croon op / de welcke ghelijckenisse heeft de Croon van de Senioria ofte Heerlijckheyt der Venetiaenders. Den naem van desen eersten Coninck Acamapixtli, wil soo veel segghen/als Rieten in de hant hebbende alsoo is oock sijn Wapen ofte Teecken/een Hant met veel Rieten-Pijlen daer in.

Het 9. *Capittel.* Van't vreemde Tribuyt dat de Mexicanen aen die van *Azcapuzalco* betaelden

HEt kiesen van den nieuwen Coninck quam so wel te ghelucken / dat de Mexicanen / in een weynich tijts / een forme van een Republijcke ofte Stadts regeeringe / en by de vreemdelingē eenen naem ende opsnie begonsten te crijgen / waer door haer omligghende Nebueren (ghepickt zijnde door haet ende vreese) begonsten te handelen / om haer t'onder te brenghen / namelijcken de Tepanecas, welcker Hooft was de Stadt van Azcapuzalco, aen de welcke sy tribuyt betaelden / als een Volck die van buyten ghecomen waren / ende in haer Lant woonden: Maer den Coninck van Azcapuzalco, vreesende haer macht die te mets aenwies / heeft ghesocht de Mexicanen te verdrucken / waerop hem met den synen beraden hebbende / heeft doen segghen aen den Coninck Acamapixtli, dat den tribuyt / diese hem betaelden / weynich was / ende datse hem oock van dien tijt voortaen souden brenghen / Wilghen ende andere boomen / tot de opbouwinghe van sijn Stadt: Ende behalven dat / soo soudense hem noch maken een Ackerwerf int Water van verscheyden Aertweyten / ende hem die alsoo volwassen / ende rijp / door 't selve Water / alle Jaren heen brenghen / sonder yet te ghebreken: Ende so niet / soo verclaerden hy haer voor vyanden / ende dreyghdese uyt te roeyen ende te vernielen. De Mexicanen werden / door dit bevel / seer dapper verslaghen ende ontstelt / hen laten dunckende / dat het een onmogelijck dinck was / t'ghene men haer oplevde / ende dat het anders niet en was dan een oorsaecke te soecken om haer te verderven. Maer haren God Vitzlipuztli heeft haer ghetroost / verschijnende den selven nacht / voor een van d'Ouders / hem bevelende / dat hy syn Sone den Coninck / van synent weghen soude segghen / dat hy niet en soude twijffelen / den eysch van't tribuyt aen te nemen / ende dat hy / met syn hulpe / soude maken / dat het al te mael lichte om doen ware. T'welcke oock alsoo gheschiede: Want ghecomen wesende den tijt van't tribuyt te geven / soo brachten haer de Mexicanen de Boomen diese hen bevolen hadden / als oock d'Ackerwerf int Water ghemaeckt / ende die door 't Water heen voerende / op het welcke stondt veel ghegraent Mays (dat is haer Coorn) met syn aeren / als oock Chile of Axi, Blitum ofte Meyer / Tomates, Frisolen. Chias, Cauwoerde / ende veel ander dinghen / al te samen volwassen ende in saysoen. Den ghenen die d'Ackerwerven ofte Bou-Landen (die men int Lac ofte Meyr van Mexico, midden int water maect) niet gesien heeft / sal t'ghene hier verhaelt wort / voor een beuselinghe houden / ofte sullen ten minsten gelooven / dat het Tooverije ende een werck van den Duyvel (die dese lieden aenbaden) ghewerest is / maer is sekerlijck ende voorwaer / een dinck dat seer wel te doen is / ende dickwils ghedaen wort / drijf Ackeren op't water te maken / want storten d'aerde in sulcker voegen boven op de Biesen ende Water-kesen / dat het van't Water niet eens ghekrenckt mach worden / wordende daer op ghesaeyt / gheboutt / ende wast / geeft rijpdom / ende wordt alsoo nae alle weghen vervoert. Maer om t'selve lichtelijcken met grooter menichte ende seer wel ghesaysoneert te maken / soo ist al te mael wel te ghelooven / datter den Vitzlipuztli (die anders Patillas genoemt wiert) mede omghegaen heeft / namelijcken int eerste / alsse sulcx noyt ghedaen noch gesien hadden. Den Coninck van Azcapuzalco heeft hem oock seer verwondert / soo wanneer dat hy volbracht sach / t'ghene dat hy voor onmoghelijck gehouden hadde / ende seyde tot den synen / dat dat volck eenen grooten Godt hadde / ende dat het haer al te mael licht om doen

an doen was/ende seyde tot henlieden: Naedemael dat hen haren Godt alle dinck te vooren dede/soo begeerde hy/datse hem op een ander Jaer/ten tijden datse de tribuyt brachten/van ghelijcken souden brengen op d'Ackerwerf/een Gans met een Reyger/ sittende op ghebroeyde Eyeren/ende moest wesen in sulcker voeghen/ dat/ ten tijden van't aencomen/de jonghen terstont uytgepickt wierden/ende voor den dach quamen/ sonder dat het andersints mochte wesen/ op de verbeurte van in haer vyandtschap te vervallen / uyt welcken soo hoovaerdighen ende ontoenlijcken eysch / onder de Mexicanen een groote vreesheyt volghde. Maer haren Godt heeft hen by nacht (ghelijck als syn ghewoonte was) door eenen van den synen vertroost/ seggende/dat hy't selve altemael op sijnen last nam/ ende datser niet in bevucht wilden wesen/ ende datse haer versekeren souden/datter eenen tijt soude comen/dat die van Azcapuzalco, de selve vremde lasten/van nieuwe tribuyten/met het leven betalen souden/maer dat het voor den tegenwoordigen tijt van doen was/te swijghen/ende ghehoorsaem te wesen. Den tijt van den tribuyt gecomen wesende/brengende de Mexicanen alle het gene datter van haer Ackerwerf afgeeyscht was/so quamen daer op de Balsa ofte Acker te verschijnen (sonder dat sylieden selfs wisten hoe dat het toeginck) een Gans ende een Reygher / sittende op haer Eyeren te broeyen. Nu/haren wegh vervoorderende / zijn ghecomen tot Azcapuzalco, alwaer sy terstont de jonghen uytkipten / waer van den Coninck van Azcapuzalco boven maten verwondert zijnde/wederom tot den synen ghesept heeft/dat de selve dinghen meer als menschelijc waren/ ende dat de Mexicanen een voortganc hadden/om noch Heeren boven al te worden. Eyntlijcken/so en swackten doch evenwel d'instellinghe/van't tribuyt te geven/niet een hayr / ende om datse haer niet machtich ghenoech en vonden / soo warense verduldich / ende volherden in dese subjectie ende dienstbaerheyt/vijftich Jaren lanck. In desen tijt soo quam den Coninck Acamapixtli t'overlijden / hebbende syne Stadt van Mexico vermeerdert ende versien met veel Ghebouwen/Straten/ Doortochten van Wateren / ende een groote menichte van Victualien ofte lijftochten. Heeft geregneert met grooter Vrede ende ruste veertich Jaren/hebbende altoos jaloers gheweest van't welvaren ende vermeerderinge van sijn Republijcke ofte Ghemeynte. Ligghende op syn sterven / soo dede hy een dinck weerdich om gedencken/te weten/en wilde de successie van't Coninckrijcke niet stellen in handen van den genen dien hy't laten mochte/ maer liet eer de Republijcke ofte Ghemeynte in haer volcomen vryheyt/op datse (gelijck alsse hem vrywillichlijcken ghecoren hadden) oock alsoo mochten kiesen / den ghenen die 't haer alderbest te pas quam/tot de goede Regeeringhe / haer vermanende datse doch altoos de welstandt van hare Republijcke ofte Ghemeynte wilden aensien / ende bewijsende swaricheyt te hebben/van dat hy haer niet vry en liet van tribuyt/ ende de subjectie/ met haer te bevelen syn Vrou ende Kinderen / heeft syn leven voleyndicht/ latende syn gheheele Ghemeynte/door syn doot/seer mistroostich.

Het 10. Capittel. Van den tweeden Coninck, ende van't ghene dat by sijn Regeeringhe ghescÿiet is.

DE uytvaert van den overleden Coninck gedaen wesende/hebben haer d'Ouderen/t'voornaemste volck/ende een deel van de Ghemeynte versaemt/om eenen Coninc te kiesen/ alwaer den alderoutsten den noot voor ooghen stelden/ daer sy in waren/ ende dat het noodich was/voor Hooft van haer Stadt te kiesen/ een Persoon die mededooghentheydt hadde met de oude lieden/

oude lieden/ Weduwen ende Weesen / ende die een Vader van de Ghemeynte waer/ want sylieden souden wesen de pluymen van syn vleughelen / d'ooghharen van syn ooghen/ende den baert van syn aensicht/ende dat het noch van noode was/ cloeckmoedich te wesen/ dewijle dat het haer haest van doen soude wesen / hen met cracht van haer handen te behelpen/nae dat het hen haren Godt gheprophetcert ende voorseyt hadde. Soo is dan de Resolutie gheweest/ voor eenen Coninck te kiesen / een Sone van den Voorzset/ghebruyckende hier in/soo Edelen Resolutie/ hem tot een nacomer te gheven syn Sone/soo ghelijck als hy gehadt hadde/in meerder betrouwen te hebben op syn Ghemeynte. Desen Jonghelinck was ghenaemt Vitzilovidi, t'welcke bedupt costelijcke ofte Rijcke pluym/stelden hem een Coninck Croon op/ende salfden hem/ghelijck alst de ghewoonte was te doen met alle hare Coninghen/met een salve diese Goddelijck noemden/want was de selve daerse haren Afgodt met salfden. Een Rethorijcker dede hem terstont een elegante Oratie, hem verweckende moet te hebben om haer te verlossen uyt de moeyten / dienstbaerheydt ende ellende daerse van de Azcapuzalcos in verdruckt leefden: Ende voleyndt zijnde/hebben hem al te samen gegroet/ende deden hem hare erkentenisse. Dese Coninck was ongehout/ende syne Raet lieten haer duncken/dat het goet was hem te houwelijcken/met een Dochter des Coninck van Azcapuzalco, om hem te vrient te hebben/ende met dese oorsake eenichsins te doen verminderen van de swaere last der tribuyten / die hy haer opleyde / hoe wel datse vreesden/dat hy hem niet en soude willen verootmoedigen/haer syn Dochter te gheven/om dat hyse voor syn onderdanen hielt. Maer versoeckende t'selve met grooter oetmoedicheyt ende seer beleefde woorden/den Coninc van Azcapuzalco heeftet in verwillicht/ende een van syn Dochters ghegheven/ghenaemt Ayauchigual, ende deden de Ceremonie ende solemniteyt van't Houwelijck / t'welcke was / een eynde van des Mans Mantel te binden/met een ander eynde van't Wijfs huyck ofte cleet/ in teycken van des Houwelijckx bant. Dese Coninginne baerden een Sone/welcken naem sy versochten aen sijn Groot-Vader den Coninck van Azcapuzalco, ende meynende te laten (ghelijck als sy't voor een ghebruyck hebben/ want waren uyt der massen groote Voorseggers/in haer kinderen namen te geven) beval dat men syn Dochters Sone soude heeten Chimalpopoca, het welcke te segghen is/een Schilt ofte Rondas dat roock van hem gheeft / met het goet genoegen dat den Coninck van Azcapuzalco, met het Dochters kint beweegs/soo nam de Coninginne syn Dochter oorsake/ hem te bidden voor goet te willen aensien (ghesien dat hy al een Mexicaens kindts kint hadde) de Mexicanen te willen verlichten van die soo swaere lasten van sijn Tribuyten/ t'welcke den Coninck seer gheerne (met goetduncken van den sijnen) toeliet/ haer latende/in de plaets van't Tribuyt datse gaven/ verobligeert/ van datse alle Jaren souden brenghen een paer Gansen ende eenighen Visch / tot een erkentenis van syn Onderdanen/ende datse in syn Lant woonden/met het welcke de Mexicanen seer verlicht ende wel te vreden bleven. Maer desen troost en duerde haer niet lanc/want de Coninginne haer Voorstanster wert binnen weynich Jaren afflijvich / ende een Jaer daer nae/den Coninck van Mexico, Vitzilovitli, latende syn Sone Chimalpopoca van thien Jaren. Heeft geregneert derthien Jaer/ sterf van weynich ouder als dertich Jaer/was ghehouden voor eenen goeden Coninck / sorghvuldich ende neerstich in de Godtsdiensten harer Goden/ van de welcke sy voor een opinie hadden / dat de Coninghen gelijckenis waren/ende dat d'eere die men haren Godt aendede/dat men die den Coninck dede/t'welcke syn gelijckenis was/ ende hierom wast dat de Coninghen soo curieus waren / in den Godtsdienste ende eerbiedinghe van hare Goden. Was van ghelijcken cloecksinnich / in de herten van de onlijdsaemheyt ghemeenen te

winnen

winnen ende tot hem te trecken/ende daer veel handels met te drijven/waer mede sy syn Stadt vermeerde/makende dat de synen hen verontledichden (op het Lack ofte Meyr) in Krijghs-saken/toerustende het volck/teghens het ghene daerse vast op toe leyden om te verkrijghen/ghelijck als haest blijcken sal.

Het 11. *Capittel.* Van den derden Coninck *Chimalpopoca*, ende van synen wreeden doot,ende oorspronck van den Krijgh die de Mexicanen aenvinghen.

Ot een navolgher van den dooden Coninck/hebben de Mexicanen/na seer rijpen raet/ ghecoren / syn Sone Chimalpopoca, hoe wel dat het een Jonghen van thien Jaren was/hen latende duncken/dat het haer noch evenwel van doen was / de genade des Conincx van Azcapuzalco t'onderhouden/met datse syn Dochters Sone tot een Coninck maeckten/ende stelden hem alsoo op synen throon/hem ghevende de teyckenen van't Oorlogh/met een Boghe ende Pylen in de eene hant/ende een sweert van Blijmen ('twelcke spitsen ghehuypcken) in de rechter handt/beduydende hier mede na haer segghen/datse hen door Wapenen pretendeerden vry te maké. Die van Mexico leden een grooten noot ende gebreck van Water/want dat van't Lack ofte Meyr was morassich ende quaet om drincken/ende tot een remedie van't selve / deden dat den jongen Coninc soude seyndé om aen syn Grootvader/die van Azcapuzalco te eysschen/ 't Water van't Gheberghte van Chapultepec, welck gheleghen is een myl van Mexico, ghelijck als boven ghesept is/'twelck sy seer mildelijcken verkreghen / ende stellende in't selve neersticheyt/maeckten een water-goot van Turven/ ofte zooden van aerde/stacken ende palen/waer mede 'twater tot in haer Stadt quam: maer om dat het op't Lack ghebout was/ende de goot daer over heen quam/ soo wast dat het op veel plaetsen om viel en aen stucken brack ende en mochten haer water niet ghenieten ghelijck alsse wilden ende van doen hadden. Met dese occasie ('tzy nu dat sy lieden 'tselve al willens sochten/om met de Tepanecas te breken / ofte 'tzy datse met weynich aenmerckinghe haer beweeghden) sonden in effect een seer trotsen Ambassaetschap aen den Coninck van Azcapuzalco, segghende datse 't water/dat hy haer geschoncken hadde/niet en mochten genieten/om dat haer de goot tot veel plaetsen omstelt ende aen stucken was/ waerom sy hem eyschten/dat hy haer wilde versien van hout/kalck/ende steen/ende syn wercklieden seynden/om met het selve een goot te maken van kalck ende steen/die niet vergaen mocht. Dese tijdinghe en beviel de Coninc niet wel/ende den synen noch veel minder/haer dunckende dat het een seer vermeten ende stoute boodtschap was/ende een quaet bedrijf van Onderdanen met haer Heeren. Nu/de principaelste vanden Raet verstoort zijnde / ende segghende dat het selve noch al te onbeschaemt was/gesien datse niet te vreden en waren in een vreemt Lant te woonen/ende dat men hen haer water gaf/ wilden dat men hen soude gaen dienen/ wat dat doch voor een dinck was / ofte wat dat haer een vliedent volck / ende die onder vlief-bosschen staken/lieten duncken/datse haer souden doen verstaen offe goet waren voor Werck-meesters/ende datse haer d'opgeblasentheyt souden doen dalen/ met haer 't Lant ende 'leven af handich te maké. Met dese redenen ende toornicheyt zijnse uytgegaen/latende den Coninck/diese eens deels voor suspect hielden / om de Dochters Soons wille/ende sy lieden hielden op haer selven weder eenen nieuwen Raet/in de welcke besloten wiert/dat men openbaerlijck soude doen uytroepen / dat

gheenighen Tepaneca met de Mexicanen souden handel of wandel doen/noch in haer Stadt comen/noch toelaten/datse in de hare quamen/op lijfstraffe/waer uyt men verstaen mach/dat de Coninck onder dese Lieden gheen absoluyt ghebiet ende heerschappije en hadde/ende dat hy eer de Regeeringe hadde op de maniere van een Burgermeester ofte Hertoch/als van een Coninck/hoe wel dat oock daer na/'tghebiet van de Coninghen/met de macht opghewassen is/tot dat het enckele tyrannije ghewoorden is/gelijck als men sien sal aen de laetste Coninghen: Want onder de Barbaren ist also altoos ghewest/dat soo groot als ghewest is de macht/soo groot is 'tghebiet ghewest. Jae men vint oock noch wel in onse Historien van Spagnien/dat etlijcke van de oude Coninghen/de maniere van Regeeringe/ ghelijck als dese Tepanecas in ghebruyck hadden. Oock mede soo waren d'eerste Coningen van Roome van gelijcken alsoo/uytgesondert dat Roome van Coninghen quam te declineren op Consulen ofte Burgermeesters ende vroetschap/ tot soo langhe dat het weder op Keyseren quam. Maer de Barbaren zijn van ghematichde Coninghen gedeclineert tot op Tyrannen/ zijnde d'eene ende d'ander Regeeringe gelijck als uytnemende/ende de middelste/te weten/die van een gematicht Coninckrijck/ d'alder sekerste. Maer keerende op onse Historie/siende den Coninck van Azcapuzâlco/de absolutie van den zijnen / 'twelcke was de Mexicanen om te brenghen/badt haer/datse eerst sijn Dochters Soon / den jonghen Coninck/wilden ontstelen/ende datse daer nae te gueder tijdt de Mexicanen mochten overvallen. Stemden bynaest al te samen hier in over een/om den Coninck te ghelieven/ende om datse medelijden met den Jonghen hadden: Maer twee van de principaelste waren daer hefticht teghens/ affirmerende dat het eenen quaden raet was: Want al hoe wel dat Chimalpopoca van haer bloet was/was van weghen de Moeder/ende dat de zijde van de Vaders wegen aldermeest trecken soude/ende hier mede beslotense/dat den eersten die men behoorde 't leven te nemen was Chimalpopoca, Coninck van Mexico,ende datse oock beloof den 'tselve alsoo te doen. Met dese resistentie diese hem deden/ende met de resolutie diese genomen hadden/nam den Coninck van Azcapuzâlco sulcken swarigheyt/dat hy van hertsweer ende desperaetheyt terstont sieck wert/ende niet langh daer na gestorven is/met wiens doot volevndende de Tepanecas haer te resolveren/hebben een groote verraderye aengevangen/ende op eenen nacht liggende den jongen Coninck van Mexico te slapen sonder wacht ende eenich achterdencken/zijnde die van Azcapuzalco in sijn Palleys ghecomen/ ende hebben met der haest Chimalpopoca gedoot/ende zijn daer weder van daen gekeert/ sonder datmense eens ghewaer werde. Soo wanneer des morghens den Mexicaenschen Adel (nae haer gewoonte quamen om haren Coninck te groeten / ende hem met soo wreede wonden doot vonden/maeckten sulcken rumoer ende misbaer/datter de geheele Stadt af waegh[d]e/ende stelden haer terstont al te samen (blint zijnde van gramschap) in wapenen om de doot van haren Coninck te wreken. Nu/spieden dus verbolgen ende sonder ordinantie heen loopende/so is haer een van haer voornaemste Ridders te gemoet gegaen/ende heeft gesocht haer te stillen/ ende met voorbachte wijse redenen op te houden. Waer loopt ghy/ (seyde hy) O Mexicanen / weest gherust ende stelt u herten te vreden/denckt dat de dinghen sonder consideratie geen goet beleyt noch uytcomste en hebben/bedwinght s'herten leet/overpeynsende / dat al hoe wel dat uwen Coninck doot is/soo en is met hem niet volevndicht /: het doorluchtich Bloet der Mexicanen/ Sonen hebben wy van de overleden Coningen/ met welcker toeverlaet/ succederende in't Rijcke/ghy beter doen sult / 'tghene dat ghy voorneemt. Nu/wat Overste ofte Hooft hebt ghy/die u in uwen opset geleyde? En loopt so blint niet/berust u gemoet/kiest eerst een Coninck ende Heere die u geleyde/versterckte ende

moedt.

moedt ghebe teghens uwe Vyanden: Maer en tusschen dissimuleert met verstandt/ ende de Wtvaert van uwen dooden Coninck/die ghy teghenwoordich hebt/want daer nae salder beter gelegentheyt wesen/tot de wrake. Hier mede hieldense van haer voornemen op/ende om de Wtvaert van haren Coninck te doen/soo nooden'se de Heeren van Tezcuco,ende die van Culhuacân,den welcken sy/dat soo leelijcken ende wreede feyt (dat de Tepanecas te werck gestelt hadden) vertelden/ waer mede sy haer beweeghden tot medelijden van haerlieder/ende tot vyantschept van tegens hare Vyanden: Voeghden daer by/dat hare intentie was of te sterven of soo grooten quaet te wreken/haer biddende datse die soo onrechtveerdighe sake/van haer wederparthie niet en wilden behulpich wesen/want en wilden van ghelijcken oock niet/ datse hen met haer Wapenen ende Volck bystant deden/ maer dat sy't tusschen beyden wilden aensien hoe't daer met afliep: Alleenlijck tot haer onderhout begeerdense/datse haer d'onderhandelinghe niet en wilden afsluyten/gelijck als de Tepanecas gedaen hadden. Op dese redenen bewesen die van Tezcuco ende die van Culhuacan een seer goet ghenoeghen ende satisfactie/presenterende hare Steden/ende allen handel ende wissel diese begeerden/om haer/nae haren wille/soo te Water als te Landt/ te voorsien van Lijftochten. Nae dit/soo baden haer die van Mexico,by haer te willen blyven/ ende t'assisteren op d'Electie van den Coninck diese wilden maken/ 'twelcke sy van gelijcken accepteerden om haer te ghelieven.

Het 12. Capittel. Van den vierden Coninck *Iscoalt*,ende van den Krijgh teghens de *Tepanecas*.

SOo wanneer dat alle de gene (die haer by de Electie souden laten vinden) versaemt ende by een waren/so isser een van d'Ouders (die men voor een groot Orateur hielt) opgestaen/ende sprack/ na dat de Historien verhalen op deser maniere: O gebreeckt/O Mexicanen 't licht van uwen oogen/maer niet dat van't Herte: Want al ist schoon dat ghy verloren hebt/den genen/die't licht ende den Leytsman was/ van dese Mexicaensche Ghemeynte/soo is doch gebleven dat van't Herte/ om t'overdencken / dat soose een ghedoot hebben/soo zijnder ander ghebleven/ die met groot voordeel sullen moghen voldoen/'tgebreck dat den selven ons doet. Den Adel van Mexico en is hier mede niet te niet/noch het Coninckx Bloet ten eynde: Keert u oogen ende siet rontsom/soo sult ghy om u heen sien staen den Mexicaenschen Adel/in ordinantie/niet een noch twee/maer veel ende seer excellente Vorsten/ Sonen van den Coninck Acamapixtli,onsen rechten ende wettelijcken Heere. Alhier mooght ghy t'uwen wille uytkiesen/seggende/desen willen wy/ende dien willen wy niet/ende soo ghy een Vader verloren hebt/alhier sult ghy Vader ende Moeder vinden. Maeckt rekeninge/O Mexicanen/dat de Son voor eenen cleynen tijt gheeclipseert/ende t'Aertrijck verduystert is/ende datse het licht terstont weder gecregen hebben. Soo Mexico met de doot van uwen Coninck verduystert is/laet de Son terstont opgaen/kiest eenen anderen Coninck/besiet wien/maer dat ghy u ooghen opslaet/ende tot wiens dat u herte ghenegen is/dien is de gene die uwen Godt Vizzlipuztli uytvercoren heeft. Ende vertreckende dese Oratie wat meer/so heeft den Orateur gheconcludeert / met een groot welbehaghen van alle die daer by waren. Soo is dan uyt den Raet voor Coninck ghecoren geworden/Izcoâlt,'twelcke soo veel te seggen is/ als een Slanghe van Vlijmen/ den welcken een Sone was van den eersten Coninck Acamapixtli, die hy by een van

syn Slavinnen geteelt hadde/en hoewel dat hy niet wettelijck en was/ soo hebbense hem gecoren/want in goede manieren/vroomhadicheyt ende cloeckheyt/ginck hy alle d'ander te boven/he wesen daer al te samen een goet genoegen in te hebben/ namentlijcken die van Tezcuco, om dat haren Coninck gehout was met een Suster van Itcoalt Ghecroont ende op syn Coninckl. Setel ghestelt zijnde/soo isser een ander Orateur uytgecomen/den welcken seer hzeedelijcken handelende was/van d'Obligatie die den Coninck tot syn Ghemeynte hadde/ende van de goede moedt die hy bewijsen moest inden noot ende swaricheden/seggende onder andere reden aldus: Siet/nu zijn wy u aenhanghsels/sult ghy by avontuere den last laten vallen / die op u schouderen leyt? Sult ghy laten vergaë den ouden Man/t'oude Wijf/'t Wees kint ende de Weduwe? Hebt medelijden met de kinderen die op handen ende voeten langs der aerden cruypen/de welcke vergaen sullen so ons onse vyanden veroveren. Nu dan/Heere/begint uwen Mantel t'ontvouwen ende uyt te spreyden/om u kinderen op den hals te nemen/'twelcke zijn d'armen ende 'tgemeyne Volck/de welcke haer toeverlaet hebben op de schaduwe van uwen Mantel/ende op de frischeyt van u goedertierenheyt/ende noch veel ander dierghelijcke woorden/de welcke de Jonghers (ghelijck als op syn plaets geseyt is) voor haer exercitie van buyten leerden/ ende onder wesense daer nae gelijck als een les/aen de gene die van nieus in de selve Faculteyt van Orateur studeerden. Alsdoe so waren de Tepanecas al geresolveert/ de gantsche Natie der Mexicanen te vernielen/ ende hadden tot dien effecte een groot ghereetschap ende toerustinghe/ waerom den nieuwen Coninck vast besich was/om t'Oorlogh aen te vanghen/ ende aen den man te comen/met de gene die haer so verongelijckt ende vertoornt hadden. Maer de gemeyne Man/Heer omnes, siende dat hare wederpartijen in veelheyt van getal/ende van alle amonitie ende gereetschap van Oorlogh/hen te boven gingen/zijn vol angst ende vreese tot den Coninc gegaen/hem met grooter oetmoedicheyt biddende/dat hy doch een so perijckeleusen Oorlogh niet wilde aenvangen/want soude wesen om syn arme Stadt ende Volck te vernielen. Nu / ghevraecht zijnde wat middelen datse dan begeerden/datmen voorwenden soude? Antwoorden/dat den nieuwen Coninck van Azcapuzalco barmhertigh was/dat men aen hem vrede soude versoecken/ende haer presenteren om hem te dienen/ende dat sy haer uyt die Bies-bosschen ende Water-liesen wilde trecken/ende haer huysen ende Landen onder den zijnen geven/ om al te samen onder een Heere te wesen/ende dat men/om 'tselve te vercrijgen/ haren Godt op syn Rosbaer ofte Setel voor hen soude nemen/tot een Middelaer ende Voorbidder. Dit rumoer ende gekarm van de Ghemeynte vermocht so veel/ namelijcken om datter sommige van den Adel waren/die de selve meyninghe toestonden/ dat men de Priesters dede roepen/ende den Setel met haren Godt bereyt maeckten/ om de reyse te beginnen. Als dit selve nu aldus toegestelt wiert/ ende al te samen met dit accoort van vrede/ende haer onder de Tepanecas te begeven/bewillichden/ so isser van onder 'tvolck opgestaen/een Jongelinck van een aerdich en galliart gelaet/den welcken haer met een groote stoutmoedicheyt seyde: Wel / wat is dit / Mexicanen? zijt ghy sot? hoe dus? salder so veel versaechtheyts wesen / dat wy ons aldus sullen over leveren aen die van Azcapuzalco? Ende hem nae den Coninck wendende / heeft hem geseyt: Hoe comt het/Heere/dat ghy sulck een dinck toelaet? Spreeckt tot dese Ghemeynte /ende segt haer/datse middel laten soecken tot onser bescherminghe ende eere/ende dat wy ons niet soo onwetende ende schandelijcke en stellen in handen van onse vyanden. Desen Jongelinck was genaemt Tlacaellel, zijnde den selven Coninck daer Oom over/ende was den aldervroomsten ende cloecksten Capiteyn/ en vanden meesten Raet die de Mexicanen opt gehadt hebben/gelijck als hier nae gesien sal worden. Nu/

den. Nu reparerende van Iscoâlt, met het gene dat hem syn neve so voorbarighelijcken gesept hadde/hielt de Ghemeynte op/seggende/datse hem eerst wilden beproeven een ander beter ende eerlijcker middel/ende keerende hier mede tot den Adel van den synen seyde: Alhier zijt ghy al te samen/de gene die mijn Maechschap / ende de goede van Mexico zijt/den genen die moedt heeft om my een bootschap te doen aen de Tepanecas, die stae op. Siende den eenen op den anderen/ bleven stil / ende daer en was niemant die hem onder't mes presenteren wilden. Alsoo heeft hem de Jonghelinck Tlacaellêl (op staende) gepresenteert om te gaen seggende/ ghesien dat hy doch sterven moeste, so wasser weynich aen gelegen of het heden of morghen was/datter om sulcken oorsake beter te verwachten stont/dat hy daer was / hy mocht hem bevelen/ 'tghene dat hem beliefde. Ende hoewel datse dit b. staen/ al te samen voor vermetenheyt achten/soo heeft hem/des niet tegenstaende/ den Coninck ghereso. lveert heen te seynden/om de wille ende gelegentheyt des Coninck van Azcapuzalco ende syn volck te weten/houdende voor beter 't leven van syn Neve t'aventueren/dan d'eere van syn Ghemeynte. Tlacaellêl bereyt zijnde/heeft hem op den wegh begeven/ende comende tot aen de Wachters/(dewelcke ordinantie hadden/om 'tzy wat Mexicanen datse costen crijgen/doot te smijten) heeft haer met een abelheyt gheperssuadeert / datse hem wilden byden Coninck brengen/den welcken hem verwonderende te sien / ende ghehoort hebbende syn Ambassaetschap/welcke was / aen hem vrede versoeckende met eerlijcke middelen. Heeft geantwoort/dat hy met den zijnen soude spreken / ende dat hy des anderen daeghs wederom soude comen om t'antwoort: Ende eyschende Tlacaellêl versekeringe/en cost hem anders gheen ghegeven/dan dat hy syn goede neerstigheyt soude ghebruycken. Hier mede is hy weder tot Mexico ghekeert/ghebiedende syn woort aen de Wachters van wederom te comen. Den Coninck van Mexico bedanckende syn goethertigheyt/heeft hem wederom gesonden/om d'antwoort: Ende soo de selve van Crijch hielt/so beval hy hem/aen den Coninck van Azcapuzalco sekere wapenen te geven/om hem te beschermen/ende hem 'thooft te salven ende met Pluymen te besteken/so gelijck als men de doode lieden dede/hem segghende / nademael dat hy geen vrede en begeerde/so soudense hem ende syn Volck 'tleven benemen. Ende hoewel dat den Coninck van Azcapuzalco wel peys begeerde/want was van goeden inborst/so hebben hem den synen nochtans in sulcker voegen opgherockt ende verhooverdicht/dat d'antwoort van openbaer oorlogh was. 'Twelcke gehoort hebbende den Gesant/heeft gedaen alle het ghene dat hem synen Coninck bevolen hadde/verclarende met de selve ceremonie (van den Coninc Wapenen te geven/en hem met der dooden Salve te besmeeren) dat hy hem/van weghen synen Coningh / uytdaeghde ende ontseyde/'twelcke die van Azcapuzâlco blijdelijcken toeliet/ hem latende Salven ofte besmeeren/ende met Pluymen besteken/ende gaf den Ghesant ofte Bode / een seer goede rustinge ofte Wapentuych in betalinghe/ende hier mede waerschoude hy hem dat hy de deur van't Palleys niet weder uyt soude gaen / want daer stont veel volck op hem te wachten / om hem aen stucken te slaen / maer dat hy door een cleyn Poortken ('twelcke hy in een gang van syn Paleys opgedaen hadde) heymelijc soude uytgaen/'twelcke den Jongelinck alsoo volbrachte/ende loopende door onbekende omwegen/quam so verde/dat hy in salvement geraecte/ten aensien van de wachters / ende heeft haer/van daer af/uytgedaeght/seggende: Tenapecas ende Azcapuzalcos, ghy doet u ampte seer qualijc van wacht te houden: Nu dan/weet/hoe dat ghy al te samē sult sterven/ende daer en sal niet een Tepaneca te lijf blijven: waer mede de wachters op hem aenvielen/ende hy weerde hem so vromelijcken/dat hy daer etlijcke van doot smeet/ende siende dat het volc vermeerden/heeft hem aerdichlijckē vertrocken na syn

Stadt toe/alwaer hy de tijdinghe bracht/dat het Oorlogh aengevangen was/sonder remedie/ende dat de Tepanecas met haren Coninck uytghedaecht bleven.

Het 13. Capittel. Van den Slach die de Mexicanen deden met de *Tepanecas*, ende van de groote Victorie diese vercreghen.

Zijnde d'uytdaginge ter ooren gecomen van de Ghemeynte van Mexico, zijn met de ghewoonlijcke vertsaechtheyt nae den Coninck geloopen/hem oorlof eysschende / dat sylieden uyt haer Stadt begeerden te gaen / want hielden haer verlies voor ghewis ende seker. Den Coninck heeft haer getroost en goeden moet gegeven/belovende dat hy haer vryicheyt soude geven/soose de vyanden overwonnē/ en datse niet en souden twijffelen haer voor overwinners te houden. De Gemeynte seyde daer weer op: Ende soo wy overwonnen werden/wat sullen wy dan doen? Soo wy overwonnen werden/antwoorde hy/ so verbinden wy ons van nu af/in uwen handen te stellen/op dat ghy ons doodet/en ons vleesch moogt eten/uyt vuyle pannen/ende dat ghy u op ons wreeckt. Wel aen/also salt oock zijn/seyden sy/so ghy de victorie verliest/ en so ghyse vercrijght/so presenteren wy ons/van nu af/u tributarien te wesen/ende u Huysē ende Landen te bouwen/u Wapenen en lasten te dragen/als ghy ten oorlogh treckt/ ende dat/voor nu ende altoos/wylieden en onse nacomelingen. Dit accoort gemaect zijnde/tusschen 'tgemeyne Volc en den Adel/ ('twelcke sy daer na volbrachtē met wil ofte met dwanc/ende dat volcomelijcken gelijc als sy't belooft hadden.) Den Coninc maeckten Tlacaellêl syn overste Velt-Heer/en zijnde haer geheele Leger in slachordene gestelt/ghevende 'tbevel van Capiteynen aen de alder-vroomste van syn Maechschap ende Vrienden/heeft haer een seer discrete en heftige Harenge (ofte vermaninghe) ghedaen/maer hy hy noch voeghde/den moede die sylieden al hadden / die niet cleyn en was/bevelende datse al te samen/op't bevel en gebiet van den Oversten Velt-Heer die hy genoemt hadde/souden passen/den welcken 't Volck in tween deelde/ende beval d'aldercloeckste ende stoutherrichste/datse in syn geselschap/d'alder eersten aenval souden doen/ende dat alle de reste/met den Coninc Izcoalt stil souden staen/tot der tijt toe/datse d'eerste/door de vyanden sagen inbreken. Nu treckende van aldus in ordinantie aen/so werdense van die van Azcapuzalco ontdeckt / dewelcke terstont met een furie ter Stadt uyt liepen/met een groote rijcdom ende costelijckheyt van Gout/ Silver/schoone Plumagien/ende seer costelijcke Wapenen/gelijck als de gene/die de Heerschappije van dat geheele Lant hadden. Iscoâlt dede een Velt-teycken/met eenē cleynen Trommel/dien hy op den rugge droech/ende terstont verhief hem een groot gecrijsch/met een geroep van Mexico, Mexico, ende vielen op de Tepanecas: Ende hoe wel dat haer de selve/sonder comparatie/in't getal te boven ginghen / so hebbense die nochtans in desordre gestelt ende doen te rugge keeren na haer Stadt toe/ en comende de gene die achter gebleven waren daer oock op aen/roepende met luyder stemmē: Tlascaellêl, victorie/victorie/zijn al te samen over hoop tot in de Stadt ghelooopen/alwaerse door s' Coninckx bevel/niemant en spaerden / noch Mans/noch Ouden/noch Vrouwen/noch Kinderen / brachtense altemael met den zweerde om/roofden ende plunderden de Stadt/die seer rijck was. Ende hier noch niet met te vreden wesende/ zijn noch uytgetrocken in't vervolch van den genen die ghevlucht waren/ ende haer op de woestheyt en wildernisse van't gebergte (die daer dicht by staen) versteke̅ hadden/ende zijnder op gevallen/ende hebbense seer wreedelijckē omgebracht en gedoot.

De Tepanecas

De Tepanecas hebben van eenen Bergh (daerse op ghevlucht waren) de Wapenen van boven neer gheworpen/ende baden haers lijfs ghenade/haer presenterende om de Mexicanen te dienen/ende haer Landen/Ackeren/steen/kalck ende hout te gheven/ ende hen altoos voor haer Heeren te kennen. Waer mede Tlascaellel syn Volck beval af te wijcken/ende den slach op te houden/haer 't leven vergunnende onder 't verbant van de voorgestelde conditien/ twelcke sy haer solennelijcken deden zweeren / en met eet bevestigen/waer mede sy weder na Azcapuzalco toe keerden/ende met haren seer rijcken roof ende groote victorie na de Stadt van Mexico. Des anderen daechs dede den Coninck de voornaemste ende 'tgemeyne volc vergaderen/ende verhalende t'ac- coort/dat de Gemeynte ghemaeckt hadde/vraechde offe oock te vreden waren/ 'tselve nae te comen. De Gemeynte seyden/dat sy lieden sulcks belooft / ende den Adel 'tselve seer wel verdient hadden/ende datse oock alsoo te vreden waren/haer eeuwichlijcken te dienen/ende hier van dedense den Eet/ twelcke sonder overtredinge altoos onder- houden is ghe weest. Dit gedaen zijnde/is Iscoalt weder nae Azcapuzalco gekeert/en- de heeft/met Raet van den sijnen/alle de Landen ende goederen (van de gene die o- verwonnen waren) ghedeelt onder d'overwinners / zijnde 't principaelste deel voor den Coninck/ende terstont daer na voor Tlascaellel, daer na voor d'ander Edel-lieden/ naer dat hem een yeder/in't vechten vroom ghedragen hadde. Sommige van de ghe- meyne Man/wierden van ghelijcken Landen ghegeven/om datse haer vromelijcken gequeten hadden/alle d'ander/wesense van der hant af/ende verschovense/ gelijck als een bloo ende cleynhertich Volck. Teyckenden oock ghemeyne Landen af voor de Wijcken ofte Gebuerten van Mexico,een yeder 't zijn/om met de selve den dienste en- de Sacrificie van hare Goden te gherieven. Dit is ghe weest d'ordinantie / diese van die tijt af voortaen altoos onderhouden hebben/in de deelinghe van den Roof ende Landen/der ghener diese overwonnen/ende tot onderdanicheyt brachten. Hier mede soo bleven die van Azcapuzalco soo arm/datse noch voor haer eygen/selfs niet een Ac- kerwerf en behielden. Ende t'alderbitterste was/haren Coninck t'ontnemen / ende gheenen anderen meer te moghen hebben/als alleen den Coninck van Mexico.

Het 14. Capittel. Van den Crijch ende Victorie die de Mexicanen hadden op de Stadt van Cuyoacan.

AL hoe wel dat het principaelste van de Tenapecas, Azcapuzalco was/soo waren daer noch ander Steden/die onder haer/eygen Heeren hadden/als Tacuba ende Cuyoacan. Dese ghesien hebbende de voorleden destructie/ beghreerden dat die van Azcapuzalco den Crijch weder teghens de Mexicanen vernieuwen souden: Ende siende dat sy't niet te werck stelden / als de- gene die gantsch ghebroken ende machteloos waren/so hebben die van Cuyoacan on- der haer gehandelt/den Crijch op haer selven te voeren/waerom sy sochten om d'an- der omliggende Natien daer oock toe te verwecken/hoewel dat sy lieden haer niet en wilden bemoeyen/noch questie met de Mexicanen hebben. Maer den haet ende nijt (diese van haer voorspoet hadden) aenwassende/soo begonsten die van Cuyoacan, de Mexicaensche Vrouwen (die op haer Marckten quamen) qualijck te tracteren/ha- ren spot daer met drijvende/doende 'tselve van gelijcken met de Mans diese vermoch- ten quaet te doen/waerom den Coninc van Mexico verboot/datter niemant van d'en sijnen/tot Cuyoacan souden comen/noch dat men oock niemant van den haren/in Mexi- co gehengen soude. Hier mede volgende die van Cuyoacan haer te resolveren om t'or-

loch aen-

logh aen te vanghen/maer wildense daer eerst met eenigen schandelijcken ende trotsen schimp/toe verwecken/twelcke was/hen op een van haer solemnele Feesten te gast noodende/alwaerse (nae datser met een seer goeden cost wel gespijst/ende met groote Dans-spelen/nae haer ghebruyck/onthaelt hadden) haer voor't laetste gherecht/ in de plaetse van't Fruyt/Vrouwen Cleederen sonden/haer dwinghende dat sijse moesten aen-trecken/ende alsoo op sijn Vrouws ghecleet/weder na haer Stadt toe keeren/ haer verwijtende/datser van enckele bloohertichheyt ende Wijfs-aerdichheyt (dewijle datser van te voren toe gepoyt hadden) niet in Wapenen ende ter weer gestelt hadden. Die van Mexico (seyt men) deden haer wederom/in betalinghe/ eenen anderen swaerlastighen spot/van hen in hare Poorten van Cuyoacan, sekere roock te maken/ waer mede sy deden/datter veel Vrouwen quade misdrachten cregen/ende oock veel volckx siecke wierden. Eyndtlijcken/dat de sake op een openbaer Oorlogh uyt quam/ comende d'een tegens den anderen/met alle haer macht te slach/ in welcken slach de listicheyt ende vromicheyt van Tlacaellêl, de victorie verkreegh / want latende den Coninck/vechtende met die van Cuyoacan, wist met etlijcke / doch weynich vrome Soldaten/een omlaegh te maken/in sulcker voeghen/dat hy die van Cuyoacan op den rugghe aen quam/ende van achteren in den hoop slaende / hen nae haer Stadt toe dede wijcken/ende siende datse hen sochten te begheven inden Tempel die seer sterck was/ is met ander drye Soldaten/door haer heen ghesläghen / ende heeft haer de Voortocht ende den Tempel afhandich ghemaeckt/ende den brant daer in ghesteken / haer dwinghende te veldewaert in te vluchten/alwaer met de overwonnenen/ een groote destructie ghedaen wiert/ende vervolchdense tot op thien mylen weeghs te Landewaerts in/tot soo langhe datse op een Gheberghte comende/ (de Wapenen van haer werpende/ ende de handen over een cruyssende) haer aen de Mexicanen op gaven/ ende hen met veel tranen om vergiffenis baden/van de onbeleeftheyt diese bedreven doense haer als Wijven veracht hadden / ende presenteerden haer voor slaven: In somma/hebben haer eyndtlijcken begheven ende in ghenade ontfanghen. Met dese victorie zijn de Mexicanen/met eenen seer rijcken buyt van gewaet/wapenen/Gout/ Silver/Juweelen/seer schoone Plumagien / ende een groote menichte van Captijven/wederom gekeert. In dese daet hebben haer boven al gequeten/die van de voornaemste van Culhuacan, die de Mexicanen quamen helpen/om eere te verwerven/ende daer nae datse van Tlacaellêl verkent ende voor ghetrou bevonden wierden/ (hen ghevende Mexicaensche devijsen ofte Eer-teyckenen) heeftse altoos by hem/aen sijn zijde gehouden/vechtende deselve met een groote vroomheyt. Men sach wel dat men dese drye/met den Oversten Velt-Heer/alle de victorie schuldich was/ want van alle de Captijven ofte ghevangenen die daer waren/wiert bevonden/dat van de drye deelen/de twee deelen van dese vier ghecreghen waren/'twelcke seer lichtelijcken bevonden wierdt/door de listicheyt diese ghebruyckten/want so wanneer datse yemant vinghen/soo snedense die een locx hayrs af/ende leverdense alsoo aen d'ander over / ende daer wiert bevonden/dat de ghene die't hayr afghesneden hadden/soo overdadich veel waren/als ghesept is/waer door sy een groote reputatie ende fame vercreghen / van vrome Helden/ende eerdense als overwinners/met haer te gheven seer groote voordeelen van den roof ende Landen/soo ghelijck als de Mexicanen altoos in ghebruyck ghehadt hebben/waer mede sy de ghene die ten strijde trocken / soo cloeckmoedich maeckten/om hen in de Wapenen uyt te munten.

Het

Het 15. Capittel. Van den strijdt ende Victorien die de Mexicanen hadden met de *Suchimilcos*.

NU/ de Natie der Tepanecas, t'onderghebracht zijnde/ soo hadden de Mexicanen oorsake / om t'selve te doen met de Suchimilcos de welcke/ghelijck als ghezeydt is/d'eerste waren / van de voorseyde seven Holen ofte Gheslachten/die't Lant bewoont hebben. D'oorsake en is van de Mexicanen niet ghesocht gheweest/hoewel datse/ ghelijck als Overwinners/presumeren mochten/voorder aen te passeren. Maer de Suchimilcos hen selden om haer eyghen quaet/ghelijck als het gheschiet met lieden van weynich verstandts/ende van al te grooten sorghvuldicheyde/ de welcke een t'quaet (datse haer laten inbeelden) te schouwen/daer midden in vallen. De Suchimilcos lieten haer voorstaen/dat de Mexicanen met de voorleden Victorien/handelen souden/ om haer oock tot onderdanicheyt te brenghen/ende tracterende hier van onder haer lieden/ soo warender die seyden/dat het goet was/dat men haer van stonden aen af/voor Over-Heeren erkenden / ende haer avontuer voor goet bekenden/ ende te ghemoet ginck. Doch eyntlijcke/soo heeft de meyninghe van tot contrarie / plaets ghehouden/ van haer t'onderscheppen ende slach te leveren. T'welcke verstaen hebbende den Coninck van Mexico, Iscoalt, heeft sijnen Oversten Tlacaellêl , met sijn Volck daer nae toeghesonden/ende quamen malcanderen slach te leveren/op't selve Velt/daer de scheydinge van haer limyten ofte Lant-palen was : Ende hoewel dat in Volck ende toerustinghe/beyde de partyen niet seer ongheluck en waren/ so waren sy't nochtans seer veel in d'ordinantie ende gheregeltheyt van't vechten/ want de Suchimilcos vielender ghelijckelijcken met den gantschen hoop t'seffens/ ende sonder ordene / op aen. Tlacaellâl hadde de sijnen verdeelt in Rotten ofte Vleughelen / in goeder ordinantie/ende alsoo wast datse haer wederpartye seer haest in desordre stelden / ende nae haer Stadt toe deden wycken/de welcke sy oock met der haest in namen / haer vervolghende tot soo verre/dat syse in den Tempel besetten / alwaer syse met vier deden uytvluchten nae't Gheberghte toe/tot dat sy haer eyntlijcken met ghecruyste handen deden opgheven/ keerende den Capiteyn ofte Oversten Tlacaellêl, met grooter triumphe/wederom comende de Priesters uyt met haer Musijck-Spelen van Fluyten / hem ontfanghen/ hem met de principaelste Capiteynen bewierookende/ ende doende andere Ceremonien ende vertooninghe van blydschap diese ghebruyckten / ende den Coninck ginck met haer al te samen ghelijck nae den Tempel, om haren valschen Godt dancksegginghe te doen/waer nae den Duyvel altoos seer ghehaeckt heeft/van hem te verheffen/ met de eere dien hy niet uytghericht en hadde / dewijle dat d'overwinninghe ende Regeeringhe niet van hem / maer van den warachtighen Godt ghegheven wort/den ghenen die't hem goet dunckt. Des anderen daeghs / soo is de Coninck Izcoalt nae de Stadt Suchimilco toe getrocken/ende liet hem sweeren ende hulden voor Coninck van de Suchimilcos, ende om haer te troosten/beloofde hy/ dat hy haer goet doen soude/ende tot een teycken van't selve /liet hy haer bevelen / datse souden maken eenen gheplaveyden ofte ghestraetten wegh/streckende van Mexico af / tot Suchimilco toe/ t'welcke vier Mylen weeghs zijn / op datter alsoo tusschen haer beyden te meerder handel ende ghemeynschaps wesen mochte/t'welcke de Suchimilcos te werck stelden/ ende in weynich tijdts soo beviel haer de Regeeringhe / ende het tractement van de Mexicanen/soo wel/datse haer voor seer geluckich hielden/Coninck ende Rebublijck/

 ofte de

ofte de ghemeyne Regeeringhe verandert te hebben. Eenighe van de omligghende ghebueren en namen (ghelijck alsse wel behoort hadden) noch hier geen Spieghel aen/ zijnde opghetrocken ende verblindt/ of door haet ende nijt/ ofte door vreese van haer verlies. Die van Cuytlavâca (een Stadt gelegen op 't Lant ofte Meyr/ welcker naem ende habitatie (hoewel verscheyden) noch tot op den huydighen dach duert. Waren seer bedreven/ op de Schuytvaert van 't Meyr/ ende lieten haer duncken/ datse hier mede de Mexicanen te Water wel krencken mochten. T'welcke den Coninck ter ooren comende/ soude wel ghewilt hebben/ datter syn Legher teghens ten strijde ghetrocken hadde. Maer Tlacaellêl houdende dit Oorlogh in weynich achtinge/ ende voor een schandelijck dinck/ datment met dese lieden so seer ter herten soude nemen/ presenteerde dat hyse alleenlijck met Jonghers wilde verwinnen/ ghelijck als hy 't oock te weer stelde/ ginc in den Tempel/ en nam uyt de vertrec-plaetse van dien/ de jongers die hem best aenstonden/ en nam van tusschen de 10. en 18. jaren/ alle de jongers dien hy wiste/ die met Schuyten ofte Cânoas om roeyen gaen/ ende gevende de selve sekere onderwysinghe ende ordene van vechten/ is met haer nae Cuytlavaca toe ghetrocken/ alwaer hy/ met syn loose trecken ende listicheden/ de Vyanden soo benaut maeckte/ dat hyse op de vlucht kreegh/ ende volghende haer op de jacht nae/ so is de Heere van Cuytlavaca, uyt de Stadt comende/ hem te ghemoet ghegaen/ hem met sijn Stadt ende Volck opghevende (waer mede het terstont cesseerde van haer meer quaets te doen. De Jonghers zijn/ met grooten roof ende veel ghevangenen/ voor haer sacrificien/ wederom ghekeert/ ende werden seer solennelijcken/ met grooter Processie/ Musijcken/ ende Wierookinghe ontfanghen/ ende ginghen haren Afgodt aen bidden/ nemende eerde/ ende etende daer van/ ende treckende de Priesters/ met de Lancetten/ Bloet uyt de schenen/ met meer andere dierghelijcke superstitien/ diese in dusdanighen handel ghebruycken. De Jonghers bleven grootelijcken gheeert ende ghenoot/ wordende van den Coninck omhelst ende ghecust/ ende van haer Vrienden en Maghen gelept/ ende t'gherucht liep over t'ghe heele Lant/ hoe dat Tlacaellêl de Stadt van Cuytlavaca met Jonghers overwonnen hadde. De tijdinghe van dese Victorie/ ende d'aenmerckinghe van de voorledenen/ openden d'ooghen van die van Tezcuco, (een treffelijck ende seer verstandich volck in haren doen) in sulcker voeghen/ datse/ met de eerste Resolutie/ van meyninghe werden/ haer den Coninck van Mexico onderdanich te maken/ ende hem hare Stadt aen te bieden. Soo heeft dan den Coninck van Tezcuco, met goetduncken van die van syn Raet/ Ghesanten ghesonden/ die seer Rethorijck ofte wel sprekent waren/ met uytgelesen Presenten/ om haer aen te bieden voor Onderdanen/ hen biddende om een goede vrede ende vrientschappe/ t'welcke seer goetwillichlijcken ende gheerne aenghnomen wiert/ hoewel datse/ door Raet van Tlacaellêl, (om t'selve t'effecteren) dese Ceremonie deden/ dan dat die van Tezcuco, met die van Mexico, te Velt quamen/ ende slach leverden/ ende haer eyntlijcken opgaven/ t'welcke een Acte ende Ceremonie van Oorlogh was/ sonder dat daer van weder zijden Bloet ghestort/ ofte yemant ghequetst werde. Hier mede soo bleef den Coninck van Mexico voor Overhooft van Tezcuco, sonder dat hy haer haren Coninck eens ontnam/ maer maeckte hem van synen oppersten Raet/ t'welcke daer nae soo altoos onderhouden is gheweest/ tot den tijdt van Moteçuma, den tweeden van dien name/ toe/ in welcker Regeeringhe de Spagnaerden int Landt quamen. Met de Stadt ende t'Landt van Tezcuco, tot onderdanicheydt ghebracht te hebben/ bleef Mexico voor Provintie ofte Overhooft van alle het Landt ende Vlecken/ die rontsom t'Lack ofte Meyr (daer't op ghefondeert is) waren. Nu/ hebbende van Iscoalt dese voorspoedicheyt ende Regeeringhe ghenoten twaelf Jaren/ is sieck ende afflijvich ghewooden/ latende

t'Rijcke/

t'Rijcke/datse hem ghegheven hadden / in groote wasdom/door de vroomheyt ende Raedt van sijn Neve Tlacaellêl, (ghelijck als gheseydt is (den welcken voor beter hielt Coninghen te maecken/ als sulcx selfs te wesen/ ghelijck als hier nae gheseydt sal worden.

Het 18. Capittel. Van den vijfden Coninck van *Mexico*, ghenaemt *Moteçuma*, d'eerste van dien name.

D'Electie van den nieuwen Coninck/ quam de vier treffelijckste Keurvorsten toe/(ghelijck als op een ander gheseyt is) ende gelijckelijcken/door bysondere Privilegie/den Coninck van Tezcuco, ende den Coninck van Tacubâ, dese ses versaemde Tlacaellêl, ghelijck als den ghenen / die de meeste authoriteyt hadde/ende de saecke in beraet ghestelt zijnde/quam de verkiesinghe te vallen op Moteçuma, d'eerste van dien name/ Neve van den selven Tlacaellêl, sijn Electie was seer aenghenaem/ende also wierden daer oock seer solemnele Feesten ghedaen/met meerder pompeusheyt als de voorgaende. Terstont alsse hem ghecroonen hadden/ soo brachtense hem/met een groot gheleyt/nae den Tempel, ende voor de Vyertest (diese Goddelijck noemden) daer altoos nacht ende dach vyer in was / stelden hem aldaer een Coninckx Throon/met Coninckliycke verciersels/ ende met de punten van een Tygher ende Veneson(die den Coninck / tot dien eynde / aen sijnen Afgodt ghesacrificeert hadde) trock hy bloet uyt sijn ooren / uyt sijn kaken / ende uyt sijn schenen/want alsoo was den Duyvel belust/gheeert te wesen. Alhier deden de Priesters/ Ouders ende Hooft-Mannen/ haer aenspraken ofte Oratien, hem al te samen gheluck biedende/ghebruyckten in soodanighe kiesinghe groote Banckett en/Dans-Spelen/veel Vyerwercken ende Lichters te maken. Ende daer wiert ten tijden van desen Coninck ingheuoert/ofte int gebruyck gebracht/dat den Coninck/tot de Feeste van sijn Crooninge/selfs in Persoone/ergens een Oorlogh ofte strijt soude aenvangē/ daer hy ghevanghenen van daen brachte/om solemnele sacrificien met te doen / ende dit selve bleef van dien dach af/voor een Wet. Alsoo trock Moteçuma nae de Provintie van Chalco, de welcke haer voor Vyandt verclaert hadde/alwaer hy/ vromelijcken vechtende/een groote menichte van ghevanghenen kreech / waer mede hy / op den dach van sijn Crooninghe/een uytghelesen sacrificie presenteerde/ hoewel dat hy voor datmael de Provintie van Chälco, de welcke van een strijtbaer Volck was / niet gheheel t'onderghebracht ende gheslecht hadde. Op desen dach van de Crooninghe was ser eenen grooten toeloop van verscheyden naest ende vertghelegen Contreyen/om de Feeste te sien/ ende daer wierden al te samen overvloedighe ende costelijcke spijse ghegheven/ende men cleeddese al te samen met nieuwe cleederen / namelijcken d'arme lieden. Hierom wast oock/dat de Tributen des Coninckx/op den selven dach/ met grooter gheschicktheyt ende pracht/in de Stadt ghebracht wierden / als van alderhande ghewaet/ofte lakenen/ Cacao, Gout/ Silver/ costelijcke Pluymen / groote Packen van Catoen, Axij, ofte Indiaensche Peper/verscheyden soorten van Aertweysen/veelderley soorten van Zee ende Rivier-Visch/ menichte van vruchten / ende ontallijcke veel Jachts/behalven dan noch die onnoembare Presenten die de Coningen ende Heeren aen den nieuwen Coninck sonden. Alle de Tributen quamen in ghelede ende by ghebuurten/nae de verscheydenheyt der Provintien/ comende de Hoffmeesters ende Ontfanghers met sekere ende verscheyden Wapenen ofte Eer-teyckenen voor aen / en de altemael met sulcken gheschicktheyt ende Politie / datter niet

 min te

min te sien was aen de incomste der tributen/als ae alle d'ander Feest. Den Coninc gecroont wesende/begaf hem tot de overwinninge van verscheyden Provincien/ende om dieswille dat hy cloeck ende vroom was/soo quam hy van d'eene Zee tot aen d'ander/hem in alles behelpende met den Raet ende loosheyt van syn Overste Capiteyn Tlacaellêl, den welcken hy (als reden was) seer lief ende weert hadde. Den krijch daer hy hem aldermeest in verontledichde / ende die hem alderswaerste viel / was die van de Provintie van Chalco, in de welcke hem groote dinghen beseghenden / waer onder een gheschiede die wel notabel was / te weten/zynde een syner Broeder ghevanghen/soo hebben de Chalcos voorghenomen hem tot haren Coninck te maken / waer toe sy hem t'selve seer beleefdelijcken ende onderdanichlijcken voor ooghen leyden. Nu/hy dan siende haer obstinaet voornemen/heeft haer geseyt/ dat soose hem in effect voor Coninck wilden opwerpen/datse op de palets souden oprechten een seer hooghe Mast/ende maken op't hooghste van dien/een cleyne stellagie / om aldaer op te climmen. Ende ghelovende sy lieden/dat het een Ceremonie was/om hem verhevender te maken/hebben t'selve also te werck gestelt. Ende vergaderende hy alle syn Mexicanen/ontrent de Mast/isser boven op ghecommen/met een bloem-ruyckerken in de handt/ende heeft/ van daer af/ tot de synen aldus ghesproken: O vrome Mexicanen/ dese willen my verheffen voor haren Coninck/ maer de Goden en laten my niet toe/ dat ick/om Coninck te wesen / mijn Vaders-Lant verraderye bewijse/ ende wil liever hebben/dat ghy van my leeret/u eer te laten dooden/als u te begeven aen u vyanden zyde. Dit ghesept hebbende/ wierp hem van boven neer af in duysent stucken/ van welcker spectakel de Chalcos soo grooten afgrijsen cregen/ende met sulcken toorn ontsteken wierden/datse terstont op de Mexicanen vielen / ende haer met de spietsen doorliepen/ende om hals brachten/als een wilt ende verbittert boos Volck/segghende dat haer herten met den Duyvel beseten waren. Den aenvolghenden nacht ghebeurdet/datse twee Uylen hoorden/die teghens den anderen aen / een droevich gekrijt maeckten/t'welcke die van Chalco voor een voorsegginge hielden/datse haest vernielt ende t'onderghebracht souden worden/ghelijck alst oock ghebeurde: Want den Coninck Moteçuma quam selfs in Persoone met syn gantsche macht op haer aen / ende overwonse/vernielende haer gheheele Coninckrijck/ en de passerende t'besneeude gebercghte/(genaemt) veroverde ende conquesteerde t'Lant tot aen de Noort-Zee toe/ ende nemende van daer af/synen keer nae de Zuyder Zee toe / overwon ende bracht noch oock verscheyden Provintien tot onderdanicheydt / in voeghen dat hy hem een seer machtigen Coninck maeckte/dit altemael met hulpende raet van Tlacaellêl, den welcken men bynae de gantsche Mexicaensche Heerschappye schuldich was. Doch evenwel / soo was syn meyninghe (ghelijck als het oock ghedaen wierdt) dat men de Provintie van Tlascala niet veroveren soude/op datter de Mexicanen een Frontier-plaets van vyandē aen mochten hebbē/daer haer de jeucht van Mexico in de wapenē mochte oeffenen ende gelijckelijckē om te hebben menichte van captijven/daerse hare Afgoden sacrificien van doen mochten/in de welcke/gelijck als men ghesien heeft/ een groote menichte van Menschen geconsumeert ofte verdaen wierden/ ende dese moesten nootwendich in den Krijch ghenomen wesen. Desen Coninck Moteçuma (ofte om beter te segghen/ synen Oversten Tlacaellêl) is men met rechte schuldich alle de geschicktheyt ende Politie die Mexico gehadt heeft/als van Raden/Consistorien/Vierscharen voor verscheyden saken/daer een groote gheregheltheyt in was/ ende oock so grooten ghetal van Raets-Heeren ende Rechters / als in eenighe van de bloeyenste Republijcken ofte Ghemeynten van Europa, Desen selfden Coninck bracht syn Coninclijcke huys tot grooten aensien ende authoriteyt/makende veel ende verscheyden Officianten/

Officianten/ ende liet hem met groote Ceremonie ende pracht dienen. In de Godtsdiensten van syn Afgoden en heeft hy hem niet minder ghetoont/ vermeerderende t'ghetal der Ministeren/ ordinerende nieuwe Ceremonien/ houdende in syn Wet een meenighte ende vele superstitieuse observantie/ bouwde dien grooten Tempel (daer in de voorgaende Boecken mentie van ghemaeckt is) voor synen Godt Vitzlipuztli. In de dedicatie vanden Tempel, offerde hy ontallijcke sacrificien van Menschen / dien hy in verscheyden Victorien ghecreghen hadde. Eyndelijcken/ ghenietende een groot voorspoedicheyt in syn Heerschappye / quam sieck ende afsijnich te worden/ hebbende geregeert achte en twintich Jaren / seer different van synen navolgher Tiçocic, die hem/ noch in vroomheyt/ noch in ghebruyck niet eens en gheleeck.

Het 17. *Capittel.* Hoe dat *Tlacaellel* geen Coninck wilde wesen, ende van de Electie ende ghesschiedenissen van *Tiçocic*.

DE vier Gedeputeerde vergaderden haer met de Heeren van Tezcuco ende Tacuba, ende presiderende Tlacaellêl, ginghen daer met voort/ om d'electie van den Coninck te doen / ende gaven al te samen haer stemmen op Tlacaellêl, ghelijck als den ghenen die't selve ampt/ beter als yemant anders/ verdienende was. Maer hy weygherde sulcks met crachtighe ende voldoende redenen / de welcke haer beweeghden een ander te kiesen/ want hy seyde/ beter voor de Gemeynte te wesen/ dat een ander Coninck/ ende hy syn uytrechter ende medehulper was/ soo ghelijck als hy't tot dien tijt toe gheweest hadde/ als alle den last op hem alleen te laden/ want sonder Coninck te wesen/ mochtense voorseker houden/ dat hy niet minder voor syn Gemeynte soude arbeyden/ als of hy selver ware. Ten is gheen dinck dat veel in ghebruyck is/ van niet te willen ghedooghen / d'opperste plaets ende ghebiet te hebben/ te willen de sorgh en moeyte / ende niet d'eere ende oppermacht: Noch ten gebeurt oock niet veel/ dat den ghenen / die't altemael by syn selven can uytvoeren ende handelen/ blijde is/ dat een ander de principaelste hant ofte macht heeft/ ten aensien dat de sake der Ghemeynte te beter uytcomste hebbe. Desen Barbare heeft hier in/ de seer wijse Romeynen ende Griecken te boven gegaen/ ende soo niet/ laet het segghen Alexander, ende Iulius Cæsar, de welcke den eenen te weynich was/ een Werelt te ghebieden / ende d'alderweerdichste ende ghetrousten van den synen/ met wreede tormenten t'leven benomen heeft/ alleenlijc om een cleyn vermoedē dat hy hadde / van dat se begeerden te regeeren/ ende den anderen verclaerden hem voor Vyant van syn Vaders-Lant/ segghende/ soo men yemmers t'recht verbreken woude/ soo souden't men alleen verbreken om te moghen Regeeren / soo groot is den dorst die de lieden hebben om te ghebieden. Hoewel dat de daet van Tlacaellêl oock wel ghesproten mochte wesen/ van een al te grooten vertrouwen op syn selven / hem latende dincken/ dat hy sonder Coninck te wesen / selver ghenoech was / ghesien dat hy by naest de Coningen tot syn ghebiet hadde / ende sylieden lieten hem oock toe/ toe te moghen dragen een seker eer-teycken als een Tiara (dat is een Turbant ofte Tiers) t'welcke alleenlijcken de Conninghen betaemde. Doch boven alle t'selve / soo is dese daet prijsens weert / ende noch meerder/ te houden / de Gemeynte beter te moghen helpen / wesende onderdaen als Overhooft: Want is in effect alsoo/ dat ghelijck als in een Comedie, de meeste eere is verdienende/ den ghenen die representeren de is / de Personagie die d'alderbequaemste ende noodichste van doen is / al ist schoon van een Schaepherder ofte Boer/ latende die van den Coninck ofte Capiteyn voor de ghene

die't doen can. Alsoo behooren oock/ in goeder Philosophie/ de lieden meer t'gemeyne welvaert aen te sien/ ende haer te voeghen tot het ampt ende staet / daerse best in bedreven ende bequaem toe zijn: Maer dese Philosophie is meerder opghehoopt/ dan alsse teghenwoordich ghehandelt wordt / daerom soo laet ons tot onse vertellinghe comen met te segghen/ dat in vergheldinghe van syn vedichept / ende door't respect dat hem de Mexicaensche Keurvorsten hadden / soo badense Tlacaellêl, dewijle dat hy niet en begeerde te Regeeren/ dat hy wilde segghen/ wie dat hem dochte / dat men de Regeeringhe in handen soude stellen. Hy gaf syn stem op een Soon des overledenen Coninckx/ die noch heel jonck was/ met namen Tiçocie: Ende sy antwoorden / dat het seer swacke schouderen waren / voor soo veel lasts. Waer op hy weder seyde/ dat de haren daer oock waren/ om den last te helpen draghen/ soo ghelijck alsse met de voorgaende ghedaen hadden/ waer mede sy haer resolveerden/ ende coren Tiçocie, doende met hem de ghewoonlijcke Ceremonien/ doorboorden hem de neus/ ende stelden daer/ tot een sraepichept/ een Esmerault in. Ende dit is d'oorsake / dat desen Coninck in de Mexicaensche Boecken voor een doorghebroorde neus vertoont ofte aenghetepckent wort. Desen wiert seer different van dat syn Vader ende Voorsaet gheweest hadde/ want wiert ghescholden voor bloohertich ende weynich strijtbaer/ trock uyt/ om tot syn crooninge/ eē Provintie/ die opgestaē was/ te bevechtē/ eñ verloor op de tocht veel meer van syn volc/ als hy vyanden gevangē creech. Des niet tegenstaende/ keerde hy wederom/ seggende/ dat hy't getal van de vyanden bracht/ die daer tot de sacrificē vā sy crooningē van doen waren/ eñ alsoo wiert hy ooc met grooter solenniteyt gecroont. Maer de Mexicanen waren qualijc te vredē/ datse een Coninc haddē/ die cleynmoedich ende gheen goet Crijchsman was / waerom onder haer handelden / hem met vergift aen een cant te helpen/ ende alsoo en duerde hy oock in de Regeeringhe / niet langher als vier Jaren. Waer aen goet te sien is/ dat de Kinderen niet altoos t'bloet ende de vroomheydt van d'Ouders aen en erven / ende hoe dat de glorie ende eere van de Voorsaten meer gheweest is/ hoe dat d'ondeucht ende verachtheyt / van de ghene die haer int ghebiet/ ende niet in de verdiensten/ naevolghen/ te hatelijcker is. Maer dit verkes verbeterde des te meer/ eenen anderen Broeder van den overledenen/ desghelijcx Sone van Moteçuma, den welcken ghenaemt was / Axayaca, ende wierdt niet goetduncken van Tlacaellêl ghecoren/ waer in hy beter gheraeckte als met den voorleden en.

Het 18. Capittel. Van de doodt van *Tlacaellel*, ende daden van *Axayaca*, den sevenden Coninck van *Mexico*.

Op desen tijt soo was Tlacaellêl seer out/ ende droegen hem/ als soodanich/ in een stoel op de schouderen/ om hem te laten vinden in den Raet ende saecken die daer voor quamen. Quam eyndelijcke sieck te worden/ ende comende den nieuwen Coninck (die noch niet gecroont en was) hem versoecken / heeft veel tranen ghestort / hem laten dunckende / dat hy aen hem een Vader/ ende Vader van het Vaders-Landt verloor. Tlacaellêl heeft hem seer hertgrondelijcke syn kinderen bevolen/ naemelijcken den outsten/ die hem in d'Oorloghen (diese ghehadt hadden) vroom ende wel ghedraghen hadde. De Coninck beloefde hem/ dat hy daer nae sien soude / ende om den ouden noch meer te vertroosten/ soo heeft hy hem voor syn ooghen ghegheven / den last ende eerteyckenen van Overste Capiteyn ofte Veldt-Heer / met alle de preeminentien ofte voordeelen

voorheelen van syn Vader. Waer mede den Ouden soo wel te vreden/ ende gherust was/dat hy daer syn daghen met volepnde. Ende so de selve van daer niet en passeerde nae die van't ander leven/ soo souwmense voor ghelucklich moghen rekenen / want hy/door syn cloeckheyt/van een arme ende verlaten Stadt/daer hy in geboren was/ ghesondeert/een soo grooten/rijcken ende machtighen Coninckrijck. Ende ghelijck als een soodanighe stichter/ende dat/bynae van haer gantsche Heerlijckheyt/ soo hebben hem de Mexicanen/den Uytvaert gedaen / met meerder pompeusheyt ende vertooninghe / alsse opt eenich van de Coninghen ghedaen hadden. Om nu t'gheclach ende den rouwe(die de gantsche Mexicaensche Ghemeynte/ door de doodt van desen haren Capiteyn/ bedreven)te doen vergeten/ soo heeft Axayâca voorghenomen/terstont den tocht t'aenveerden / die tot sijn Crooninghe van noode was / ende is met grooter haeste met syn Legher ghepasseert nae de Provintie van Teguantepec, de welcke van Mexico verscheyden leyt/twee hondert Mijlen / ende heeft aldaer eenen slach ghedaen/teghens een machtighe ende ontallijcke Heyrcracht/ die daer/ soo van de selve Provintie/als van d'omligghende gebueren teghens Mexico vergadert was. Den eersten die van syn Legher/te velde ende voortquam/ was den selven Coninck/ daghende syn wederpartije uyt / van de welcke hy (alsse hem aenvielen) veynsde te vlieden / tot soo langhe dat hyse in een laech brachte / alwaer hy veel Soldaten(met stroo bedeckt)verborghen hadde. Dese quamen op haren tijt voor den dach/ ende de gene die voor liepen/keerden haer weder om/in sulcker voegen/datse die van Teguantepec tusschen beyden creghen/ende vielen daer op aen / ende deden daer een wreeden neerlaegh onder/ende vervolgende de Victorie/raseerden ende vernielden hare Stadt ende Tempel, ende castigeerde alle d'omligghende gebueren seer straffelijck/ ende waren sonder rusten overwinnende tot Guatulco toe/een Haven aende Zuyder-Zee/ die hedensdaeghs seer bekent is. Van dese tocht is Axayaca weder na Mexico ghekeert/ met een seer grooten Buyt ende Rijckdom/alwaer hy hem/ met een grooten hooghmoet/ excessive gereetschap van sacrificien/tributen/ende alle t'ander meer/liet Croonen / comende alle de Werelt uyt / om syn Crooninghe te sien. De Coninghen van Mexico ontfinghen de Croon van de handt van de Coninghen van Tezcuco, welcke preeminentie haer toe quam. Dede noch veel ander tochten ende aenslaghen / daer hy groote Victorien met vercreech/ wesende selve altoos den eersten/die syn volck aenvoerde/ende den Vyant aenranssen/waer mede hy een naem verkreech/ van een seer vroom Capiteyn. Ende hy en ghenoeghde hem niet alleen met de vreemde Natien t'onder te brenghen/maer stelde noch die van syn eyghen Rebellen ofte Oproer-makers den toom in den mont/een dinck dat syn Voorsaten noyt hadden moghen/ noch derren doen. Daer is voorhen gheseyt gheweest / datter sommighe ongheruste ende malcontenten/ van de Mexicaensche Ghemeynte afghesondert ende ghescheyden waren / die niet verde van Mexico een ander Stadt bouden / de welcke sy noemden Tlatellulco, ende was daer / als nu S. Iacob staet. Dese Oproerders maeckten een Rot ofte parthye op haer selven/ende quamen seer te vermenichvuldigen/ende en wilden de Heeren van Mexico noyt erkennen/noch haer ten dienste staen. Nu/soo heeft dan den Coninck Axayaca aen haer ghesonden/ te vermanen datse niet en wilden verdeelt ende afghesondert wesen/maer dewijle sy van een bloet ende Ghemeynte waren/datse haer met henlieden souden versamen/ende den Coninck van Mexico erkentenisse doen. Op dese bootschap antwoorde de Heere van Tlatellulco, met een groote verachtinghe ende hooghmoet/dagende den Coninck van Mexico uyt/om hant voor hant met hem te campen/ende heeft terstont syn Volck toegherust / bevelende datter haer een deel souden verberghen/ onder Biesen ende Lies-Bosschen van't Lack ofte

Meyr/

Meyr/om alſo te bedeckter te weſen/oſte om die van Mexico ſe meerder te beſpotten/ beval haer toe te maken ghelijck als Ravens/Eynden/Voghelen/Vorſſchen/ende als andere fenijnighe Dieren/die men int Meyr heeft/meynende de Mexicanen met bedroch te verraſſchen / ende datſe over de weghen ende ſtraten van't Lack ſouden comen. Axayaca ghehoort ende verſtaen hebbende d'uptdraginge/ende de liſtichept van ſyn wederpartye/heeft ſyn Volck verdeelt/ende ghevende een deel aen ſyn Overſten de Sone van Tlacaellel, heeft hem bevolen de ſelve laghe van't Meyr te niet te maken/ ende te vernielen/ende hy is van d'ander zijde ghetoghen / met de reſte van't Volck/ door een onghewoone wegh/nae Tlatellulco toe/ende heeft eerſt door al uptgeroepen/ den ghenen die hem uptghedraeght hadde/op dat hy ſyn woort ſoude nacomen ende volbrenghen. Ende comende de twee Heeren van Mexico ende Tlatellulco upt / om teghens den anderen te campen/hebben beyde haer de hären bevolen ſtil te ſtaen/ tot der tijt toe datſe ſaghen wie dat van haer beyden/ d'overwinner bleef. Ende t'bevel ghehoorſaem zijnde/zijn ſeer moedichlijck en den anderen te keer ghegaen / alwaer eyntlijcken(nae datſe een wij'e tijts ghevochten hadden) die van Tlatellulco ghedwonghen wiert/den rugge te keeren/want die van Mexico deckte hem ſoo vechtende meer op/als hy verdraghen mochte. Siende die van Tlatellulco haren Capiteyn vluchten/ gaven van ghelijcken den moet verloren/ende lieten den rugghe ſien/ende vervolghende de Mexicanen/haer op de hielen nae/zijnder met een verbolghen moet opghevallen. Oock ſoo en is den Heere van Tlatellulco, Axayaca niet ontcomen/want meynende den ſelven hem ſterck te maecken/op't bovenſte van ſynen Tempel , is hem nae ghecommen / ende heeft hem met ghewelt ghegrepen / ende van den Tempel af / in morſelen neer ghewprpen / doende daer nae den Tempel ende de Stadt een brant ſteken. Middeler tijt dat dit aldus toeginck / ſoo was den Mexicaenſchen Overſten/daer ginder/ſeer heſtich doende/in hem te wreken van den ghenen die haer met bedroch ghesocht hadden in net te krijghen. Ende naer datſe door de wapenen ghedwonghen waren, haer op te gheven / ende om ghenade te bidden / ſoo ſeyde den Overſten/dat hy haer in gheen ghenade woude op nemen / voor ende aleer datſe de ghedaente der Ghedierten(daerſe in verwandelt hadden ghheweeſt)eens naeboorſten. Daeromme ſoo moeſtenſe ſinghen ende tieren ghelijck als Kick-Vorſſchen ende Ravens/welcker Deviſen ſy aenghenomen hadden/ende datſe op deſe maniere/ende oock anders gheen/ghenade verwerven ſouden/ willende hen hier mede te ſchande maken/ende met haer liſtichept de ſpot drijven. De nooſt doet alle dinghen met der haeſt leeren/want ſonghen ende craeyden/oſte tierden/met alle de verſcheydenheyt van ſtemmen die haer bevolen wierdē ten eynde datſer met het leven mochten af comen/hoe wel ſeer beſchaemt/van een ſoo ſwaer-laſtighen tijtverdrijf / die haer dparden met henlieden bedreven. Men ſeyde dat het noch tot den huydighen dach duert/ dat die van Mexico, die van Tlatellulco ſulcx verwijten/ende ſy moghent oock ſeer qualick verdraghen / dat men haer yet van deſe gheneuchelijcke ſanghen/ ende craepen oſte tieren ophaelt. Den Coninck Axayaca hadde in deſe Feeſte een goet behaghen/ ende zijn met de ſelve/ende met een groote blijdtſchappe weder nae Mexico toe ghekeert. Deſen Coninck wierdt ghehouden voor een van d'alderbeſte/heeft gereguneert elf Jaren/hebbende tot een naecomer een ander/die in cloeckhept ende deughden niet minder en was.

Het

Het 19. Capittel. Van de daden van Autzol, den achtsten Coninck van *Mexico*.

Onder de vier Keurvorsten van Mexico, wiert (g'helijck als ghesepdt is) t'Rijcke door haer stemmen ghegheven / aen den ghenen die't haer goet docht. Nu/soo wasser eenen van grooter bequaemheyt/ ghenaemt Auziôl, op den welcken de meeste stemmen vielen / ende syn Electie was oock van de gantsche Gemeynte wonder aenghenaem / want behalven/ dat hy seer cloeck ende vroom was/ soo hieldense hem al te samen voor seer gemeynsaem ende een vrient van goet te doen / t'welcke in de ghene die Regeeren / t'principaelste is/ van bemint ende ghehoorsaemt te wesen. Den tocht dien hy voornam te doen/tegens de Feeste van sijn Crooninghe/ was om te gaen straffen d'onbeleefschept van die van Quaxutâclan, een seer rijcke ende voorspoedighe Provintie / de welcke hedens daeghs t'principaelste van nieu Spagnen is. Dese hadden de Hoff-Meesters ende Officieren (die de Tributen nae Mexico brachten) bespronghen ende afghesét / ende warender met opghestaen. Hadde een groote moeyte om dit Volck t'onder ende tot ghehoorsaemheyt te brenghen / want hadden haer begheven ter plaetsen daer de Mexicanen/door eenen grooten arm van der Zee/t'overcomen belet was/ tot welcker remedie/Autzôl, met een vreemde ende moeylijcke inventie/ int water dede sonderen / een dinck ghelijck als een Eylandeken/ghemaeckt van Rijsen ofte teenen/aerde/ende veel ander materialen / waer mede hy met sijn Volck tot by syn vyanden mocht overcomen/ende haer slach leveren / in welcken slach hy haer ter neer leyde/ verwon / ende tot sijnen wille castigeerde/ende is met grooter triumphe ende rijckdomme weder na Mexico toe ghekeert / hem nae haerlieder ghewoonte doen croonende. Den selven Autzôl heeft met verscheyden conquesten ofte overwinninghen/ syn Rijcke verbreydt tot by Guatimala toe/ t'welcke ghelegghen is/ drie hondert Mijlen van Mexico. En is oock niet min milt als vroom gheweest / want soo wanneer dat syn Tributen ghebracht wierden/ (de welcke/gelijck als gesept is/met groote pompeus heyt ende overvloet in quamen) soo quam hy uyt syn Paleys/ende vergaderende / ter plaetsen daer't hem goet dochte/alle de Ghemeynte/beval dat men aldaer de Tributen soude brenghen/alwaer hy alle de nooddruftighe ende Armen onderelde van't ghewaet/eetbare spijsen / ende van alle t'ghene datse van doen hadden/ in grooten overvloet: Ende de dingen van waerdye/als Gout/Silver/Juweelen/Plumagien ende Bagghen/deelde hy onder de Capiteynen/Soldaten/ende t'Volck die hem dienden/een yeder na syn verdiensten ende vrome daden dien hy ghepleeght hadde. Oock mede soo was Autzôl van ghelijcken een groot Republijck-stichter / vorpende de quade Edificien ter neder/ende hertimmerende wederom veel heerlijcke Ghebouwen op een nieu. Liet hem duncken/dat de Stadt van Mèxico weynich waters was ghenietende/ende dat het Lack ofte Meyr seer Morassich was / waerom hy voor hem nam / daer eenen grooten arm ofte loop Waters (daer haer die van Cuyoacân met dienden) in te brenghen/tot welcker effect hy dede ontbieden de treffelijckste van de selve Stadt t'welcke een seer vermaert Toovenaer was/ende syn inventie voorgestelt hebbende/heeft hem de Toovenaer ghesepdt / dat hy wel voor hem soude sien/wat dat hy dede/want in de selve saecke was een groote swaricheydt ghelegghen/ende dat hy mocht weten/dat soo hy't selve Water uyt te roer ofte syn loop trock/ende in Mexico leyde/ dat hy daer de Stadt met verdrincken souden. Den Coninck hem laten dunckende / dat het maer

excusen waren/ om syn voornemen te willen beletten/ heeft hem met gramschap wech gestooten ende verjaecht. Des anderen daegs heeft hy tot Cuyoacân gesonden eenē Alcade ofte Officier van't Hoff om den Toovenaer ghevangen te nemen. Ende hebbende den selven verstaen/ waerom dat de Ministers des Coninck gecomen waren/ heeft haer bevolen in te comen/ ende heeft hem getransformeert ofte verandert in de ghedaente van eenen vreeselijcken Arent/ van welcker ghesicht sy soo beanghst wierden/ datse wederom ghekeert zijn/ sonder hem te vanghen. Autzôl vertoornt zijnde/ heefter ander ghesonden/ voor de welcke hy hem vertoonde in de ghedaente van een seer wreeden ende fellen Tyger/ waerom hen dese desghelijcx niet en dorsten aenroeren: Zijn ten derden mael ander ghecomen/ ende vonden hem ghelijck als een grouwelijck Serpent/ waerom sy noch soo veel te meer vreesden. Den Coninck met dese halsstricken verbijstert zijnde/ heeft die van Cuyoacan doen dreyghen/ by alsoo verre datse hem dien Toovenaer niet ghebonden en brachten/ dat hy der de Stadt terstont om soude doen vernielen ende omwerpen. Door dese vreese/ ofte 't zy nu met syn eyghen wille/ ofte door dwanck van den zijnen/ soo is den Toovenaer daer eyndelijcken nae toegegaen/ ende daer comende/ heeft hem terstont doen vermoorden/ ende openende een Canael ofte Tocht/ daer 't Water (nae Mexico toe) door quam / is met syn intentie ten eynde ghecomen / comende eenen grooten stroom ofte loop Waters in syn Lack ofte Meyr stooten / de welcke sy met groote Ceremonien ende superstitien gheleyden/ gaende sommighe Priesters Wierookende op den Oever van de watercant. Andere sacrificerende Quackels / ende besmeerende de canten van de tocht ofte goot/ met haer bloet. Andere spelende op Hinckhoorns / ende doende t' Water Musijck aen/ met welcker cleedinghe (meyne van de Goddinne van't Water) was/ dat de voornaemste toeghemaeckt was / groetten ende hieten t' Water al te samen willecom. Alsoo staet het noch hedens daeghs altemael afgheconterfeyt in de Mexicaensche Annalen ofte Jaer-Boecken/ welcke Boecken men in Roome heeft / op de ghewijde Bibliotheeck ofte Liberije Vaticano, alwaer een Vader onses gheselschaps (die van Mexico gecomen was) dese/ ende d'ander Historien meer/ te sien quam/ ende verclaerdense den Bibliothecker van syn heylichheyt/ die een wonder groot vermaken hadde/ t'selve boeck te verstaen/ dat hy van te vooren noyt hadde connen te verstaen comen. Den loop van't Water quam tot Mexico toe/ maer den aenstoot was soo groot / dat het niet veel en schilde/ ofte de Stadt soude verdroncken hebben / ghelijck alst den anderen ghesepdt hadde/ ende quam in effecte een groot deel van dien te ruyneren/ maer door 't vernuft van Autzôl wiert t'selve altemael geremedieert / want liet een Waterloosinghe ofte Sluys maecken / waer mede hy de Stadt versekerde / ende heeft alle t vervallen (t'welcke van een quaet ghebou was) weder gerepareert/ ende versien met een sterck ende welghemaeckt werck / ende liet alsoo syn Stadt rontsom met Water beringhelt (ghelijck als een ander Venetien) ende seer wel bebout. De Regeeringhe van desen/ duerde elf Jaer/ rustende op den laetsten ende aldermachtichsten naecomer van alle de Mexicanen.

Het *20. Capittel.* Van de Electie des grooten *Moteçuma*, den laetsten Coninck van *Mexico*.

TEn tijden dat de Spagnaerden in nieu Spagnen quamen/ (t'welcke was int Jaer ons Heeren/ duysent vijfhondert ende achthien) soo regneerde Moteçuma, den tweeden van die 's namen/ ende laetsten Coninck der Mexicanen:

tanen: Segghen den laetsten/ want alhoewel dat die van Mexico, nae den doodt van desen/ eenen anderen coren: Joe dat noch meer is/ by't leben des selben Moteçuma, hem verclarende voor een Vyant van't Vaders-Lant/ ghelijck als hier nae ghesept sal worden/ soo en heeft nochtans/ den ghenen die hem in de successie nae volghde/ als oock den ghenen die ghevanghen ghebracht wiert/ in de handen des Marckgraeffs van den Dale/ niet meer ghehadt als bloote namen ende Tijtelen van Coninghen/ om dies wille dat de Spagnaerden alsdoe bynae haer gheheele Rijcke verovert ende afhandich ghemaeckt hadden. Alsoo dat wy met reden daerom Moteçuma voor den laetsten Coninck rekenen/ ende is oock ghelijck als soodanich/ ghecomen op't upterste ende hooghste der Mexicaenscher macht ende grootsheydt/ de welcke (van onder de Barbaren ofte Heydenen te rekenen) een yder een groote verwonderinghe gheeft. Voor dese oorsake/ ende om dat dit de saysoen was/ die Godt gewilt heeft/ dat de kennisse des Euangeliums, ende t'Rijcke Iesu Christi, in dit Landt soude inghevoert worden/ soo sal ick de dinghen van desen Coninck een weynich breeder verhalen. Moteçuma was van syn selven seer statich rustsinnich/ ende van weynich sprekens/ ende soo wanneer dat hy quam te spreken/ in den Oppersten Raet/ daer hy van was/ soo gaf syn discretie een verwonderinghe ende naedencken/ waerom dat hy/ noch oock voor syn Coninckx ampt/ ontsien ende gerespecteert was. Onthielt hem ghemeynlijcken in een groote vertreck-plaetse/ dien hy voor syn selven geordineert hadde in den grooten Tempel van Vitzlipuztli, alwaer men seyde/ dat hy veel met syn Afgod omginck/ ende met hem sprack/ ende hielt hem alsoo voor een groot Religieus ende Devotaris. Met dese conditien/ ende met dat hy van seer goeden Adel ende grootmoedich was/ soo is d'Electie/ seer lichtelijcken/ ende met weynich teghenstants/ op hem ghevallen/ gelijck als een persoon daerse (voor soodanighen ampt) al te samen d'ooghen opgheslaghen of ghewoppen hadden. Nu crijghende den selven de wetenschap van syn verkiesinge/ is hem in den Tempel (op de voorseyde syn vertreck-plaetse) gaen verberghen/ t'zy dat het geweest is/ om een so swaren sake t'overdencké/ (gelijc als daer is van so veel volcx te regeeren) ofte t'zy dat het geweest is (gelijc als ic best geloove) door een geveynst gelaet/ vã dat hy de Heerschappije niet en achte. In somma/ hebben hem aldaer gevondé en ghecreghen/ ende brachten hem/ met alle t'ghelept ende vreuchde/ die't hen moghelijck was/ nae haer Consistorie toe: Ende hy quam met sulcken gravitept/ datse al te samen seyden/ dat hem den naem van Moteçuma (t'welcke soo veel te segghen is/ als een straf Heere) met recht wel toequam. De Keurvorsten deden hem een groote eerbiedinghe/ ende gaven hem de wete van syn Electie/ ginck terstont van daer/ nae de Oyer ofte Cooltest van de Goden/ om te Wierooken ende syn Offrande te doen/ hem bloet treckende upt de ooren/ kaken ende schenen/ ghelijck alst een ghebruyck was. Becleeden hem met syn Coninclijcke verciersels/ ende doorboorende t'nederste van syn neus/ hinghen daer een seer costelijcken Esmerault aen/ (Barbarische ende pijnlijcke usantien) doch de macht van te ghebieden/ dede/ datset niet en ghevoelden. Sittende daer nae op synen Throon/ heeft d'Oratien ofte Aenspraken/ diese hem deden/ aenghehoort/ de welcke/ nae datset in ghebruyck hadden/ elegant ende constrijck waren. D'eerste dede den Coninck van Tezcuco, ende om dat de selve noch met versche memorie in ghehenghenisse ghebleven/ ende waerdich om te hooren is/ soo sal ick'e alhier stellen/ ende was aldus: T'groot avontuer dat alle dit Rijcke vercreghen heeft/ (seer edele Jongelinck) in verdient te hebben/ V te ontfanghen voor een Hooft/ van alle het goet/ m[illegible] door de lichtichepdt ende overeencominghe van V Electie/ ende door die soo algemeyne blijtschappe (diese al te samen daeromme bewijsen) ghenoech

 verstaen

verstaen worden. Hebben voorwaer seer groote reden/ want de Mexicaensche Heerschappije/ is nu also groot ende wijt verbreyt/ dat daer/ om een Werelt (gelijc als dese is) te regeeren/ ende een so swaren last te dragen/ niet minder stercte ende dapperheyt van doen en is/ als die van V onbeweeghlijc ende cloeckmoedich hert/ noch oot minder rustsinnicheyt/ wetenschap ende voorsichticheyt/ als d'uwe. Ick sie claerschijnlijc/ dat den almoghenden Godt/ dese Stadt lief heeft/ naedemael dat hy se licht ghegeven heeft/ om te kiesen/ t'ghene dat haer noodich van doen was. Want wie twijffelt/ dat een Vorst (die voor syn Regeeringe) de negen dubbelheden van den Hemel doorgront heeft/ alsnu (dat hem de last vā syn rijcke verbindende is) niet sulckē levendigē scherpsinnicheyt niet en souden begrijpen ende vervaten/ de dingen van't aertrijcke/ om syn volck te baet te comen. Wie twijffelt/ dat de groote cracht/ die ghy altoos so vroomelijcken bewesen hebt/ in saken van importantie/ V alsnu (daer so veel van doen is) niet en sullen overschieten? wie soude moghen dencken / dat in soo veel deuchts gebreken sal/ toeverlaet ende remedie voor Weduwen ende Weesen? wie en soude hem niet laten geseggen/ dat de Mexicaensche Heerschappije niet al gecomen is / op't hooghste van haer authoriteyt/ dewijle dat V de Heere/ van dat gheschapen is/ soo veel vergheneynschapt heeft? want van u alleen aen te sien / bewijst ghy aen den genen die u besiet. Verblijt u/ O ghy geluckich Lant/ van dat u den Schepper ghegheven heeft/ een Prins die u sal wesen/ een vaste colomne daer ghy op steunt/ sal wesen een Vader ende toevlucht/ daer ghy u met sult te hulp comen/ sal wesen met den synen in barmhertichheyt ende medelijden meer als broeder. Laet u/ O Coninck/ voorseecker voorstaen/ dat ghy met de staet geen oorsake en neemt/ om V te vermaken/ ende gestreckt te liggen op't bedde/ verontledicht in wellust ende tijtverdrijf/ maer t'herte sal V eer in de beste slaep ontspringen ende wacker blijven/ om de sorgh die't voor V sal dragen/ ende sal in de smakelijckste beet van syn eten/ geen gevoelen hebben/ opgetrocken zijnde in de gedachten van V welvaert. Segt my doch/ geluckich Rijcke/ of ick reden hebbe/ in te seggen/ dat ghy u met sulcken Coninck vrolijc maect/ ende u adem/ ofte aessem/ verhaelt. Ende ghy/ O seer wel-geboren Jongelinc/ ende groot mogenden onsen Heere/ hebt een goet vertrouwē eñ moet/ dat (nademael V de Heere/ van al dat geschapen is/ dit ampt gegeven heeft) hy V van gelijcken geven sal/ stercte eñ cracht/ om t'selve t'onderhouden. Eñ den genen die in allen den voorleden tijt/ so milt met V geweest is/ die moocht ghy wel vertrouwen/ dat hy V niet en sal weygeren/ syn grootste gaven/ dewijle dat hy V in den grootsten staet beroepen ende gestelt heeft/ den welckē ghy veel eñ goede jaren moet genieten. Den Coninc Moteçuma sat op alle dese redē met grooter aendacht toe en hoorde/ de welcke volepndicht zijnde/ hem (gelijck als men seyt) in sulcker voegen bewegden/ dat hy tot drie mael toe aenvinck om t'antwoorden / ende sulcx niet en cost uytbrengen/ als overwonnen zijnde van tranen/ tranen die d'eyghen lust ofte blijtschap wel plachs te stoRten / smedende een maniere van devotie (die van syn eygen vreuchde voortcomt) met bewijs van groote ootmoedicheyt. Eyntlijc hem bedarende/ heeft cortelijck geseyt: Ic moeste wel (goede Coninck van Tezcuco) blint genoech wesē/ so ic niet en saech eñ verstont/ dat de dingē die ghy my geseyt hebt/ anders geweest zijn/ als enckele gunste die ghy my hebt willen bewijsē / dewijle dat (hebbende so veel Edele eñ wel-geboren mannen in dit Rijcke) ghy de hant geslagen hebt/ op die van d'alderminste bequaemheyt/ t'welc ic ben/ eñ is seker/ dat ic in my so weynich bewints gevoele/ voor een soo treffelijcken sake / dat ick niet en weet wat beginnen/ dan alleenlijcken mijn toevlucht te nemen tot den Heere van dat geschapen is/ dat hy my wil bystaen/ ende al te samen te vermanen voor my te willen bidden. Dese woorden ghesept hebbende/ begonst weder om van beweghenis te weenen.

Het

Het 21. Capittel. Hoe dat *Motecuma* den dienst van sijn Huys ordineerde, ende den strijt dien hy voerde om hem te laten Croonen,

DEsen/die in syn Electie so veel ootmoedicheyts ende beweghens ghetoont hadde/ heeft terstont (nae dat hy Coninck was) syn hooghmoedige ghedachten beginnen t'openbaren/ bevelende in den eersten/dat niemant van de ghemeyne lieden/in syn huys/noch eenich Coninex Officie mochte bedienen/ ghelijck als het/ tot die tijt toe/ syn voorsaten in ghebruyck ghehadt hebben/ waerinne hy haer seer berispte/ datse hen hadden laten dienen van sommige van leegen stamme/ ende wilde dat alle de Heeren ende lieden die van Adel waren/ hen in syn Paleys souden onthouden/ ende d'ampten van syn Huys ende Hoff bedienen. Ende als hem t'selve van een Ouder/ van grooten aensien/ (die hem opghebracht hadde/ende syn Tuchtmeester was) teghens ghesproken wiert/seggende dat hy wel soude voor hem sien/ ende dat het selve al wat veel in hadde/want was om de gantsche gemeynte ende de gemeyne Man van hem te jagen ende te verbreemden: Jae dat meer is/ en souden hem niet eens dorven aensien/siende datse also verworpen eñ verschoben waren. Waer op hy weder seyde/dat dat het gene was dat hy sochte/ eñ dat hy niet en soude toelatē/dat dē gemeynen man met dē Adel soude vermengt eñ onder een wesen/ gelijc alst tot die tijt toe geweest hadde/ en dat den dienst die soodanich Volc dede/ was soo gelijck als sy selfs waren/ waer mede de Coninghen gantsch geen reputatie en verworven. Heeft hem eyntlijcken in sulcker voegen geresolveert/dat hy nae sijnen Raet sont/te bevelen/ datse terstont alle de Setels ende ampten/die/die van de Ghemeynte in syn Huys ende Hoff hadden/ soude benemen ende te niet doen/ende die weder gheven aen de Ridders ofte Edellieden/t'welcke alsoo ghedaen wiert. Dit ghedaen zijnde/ is selfs in persoone ghetrocken op de tocht ende aenslach die tot syn Crooninghe van doen was. Nu/soo wasser teghens de Croon gerebelleert ofte opghestaen/een Provintie die seer vert ghelegen was/nae de Noorder-Zee toe/al waer hy nae toe trock/met hem nemende de uytgelesenste van syn volck/de welcke al te samen seer cierlijck ende wel toegherust waren/ ende voerde t'Oorlogh met sulcken cloecsinnicheyt ende behendicheyt/dat hy in weynich tijts de gheheele Provincie t'onderbracht/ ende de gene die schult hadden/ strafselijck castigeerde/keerende met een seer groot getal van ghevanghenen/ voor de sacrificien/ende veel ander Buyts/ wederom nae huys toe. In syn wederom-comste wiert hy van alle de Steden seer solemnelijcken ontfanghen/ende de Heeren van dien/ quamen hem dienen ende hantwater gheven/ doende haer ampten ghelijck als die van syn eyghen huysghesin/ een dinck datse met geenen van de voorledenen ghedaen hadden/so groot was de vreese ende t'ontsich datse van hem ghecreghen hadden. In Mexico wiert de Feeste van syn Crooninghe ghedaen met sulcken pompeusheyt van Danspelen/Comedien, Sotte-cluchten/lichters/inventien/verscheyden Spelen/ende met soo veel Rijckdoms van Tributen/die hem van alle syn Rijcken gebracht wierden/ datter eenen toeloop was/ van vreemt Volck/ die daer te vooren noyt ghesien noch bekent waren gheweest/jae oock selfs de vyanden der Mexicanen/quamen bedecktelijcken in een groot ghetal/ om die te sien/ ghelijck als daer waren die van Tlascala ende Mechoacan. Motecuma sulcx te vooren comende/ heeft bevolen datmense soude Herberghen/ende soo wel tracteren als syn eyghen persoon/ende dede haer fraeye stellagien ende Rijck-Vensters maecken/ ghelijck als den synen/ om de

Feeste te sien. Ende des nachts so quamen/(soo wel spelieden) als den selven Coninck/ daer oock mede in / met haer spelen ende Mom-Aensichten. Ende om datter van dese Provintie mentie gemaeckt is/ so ist goet dat men weet/ hoe dat die van Mechoacan, Tlascâla ende Tepeâca, haer noyt en hebben willen begheven onder de Coninghen van Mexico, maer hebben eer seer vromelijcken daer teghens gestreden/ hebbende die van Mechoâcan, die van Mexico, oock wel eenighe reysen verwonnen/ als oock van gelijcken die van Tepeâca, alwaer den Marcgraef Don Fernando Cortês (nae datse hem met de Spagnaerden uyt Mexico verjaegt hadden) in meyninge was/ d'eerste Stadt van de Spagnaerden te bouwen / de welcke hy noemde / (soo't my wel ghedencht) Segura de la Frontera, (dat is/ de versekeringhe van de Frontiere) hoewel dat de selve bouwinghe weynich voortganck hadde/ want alle het Spaensch Volck/ is daer nae (met de veroveringhe) nae Mexico ghepasseert. In effect / dat het die van Tepeâca, Tlascâla ende Mehoâcan, altoos staende ghehouden hebben teghens de Mexicanen/ hoewel dat Moteçuma teghens Cortês seyde/ dat hyse al willens niet en hadden willen overwinnen ende t'onderbrenghen/ om t'onderhouden d'oeffeninghe van den Krijch/ ende te crijghen t'ghetal der ghevanghenen/ diese van doen hadden.

Het 22. *Capittel.* Van de costuymen ende grootsheydt van *Moteçuma.*

DEsen Coninck dan/ begaf hem/ om hem te doen respecteren/ ja bynaest gelijck als een Godt te doen aenbidden/ want niemant van't ghemeyne Volck en mocht hem onder d'ooghen ofte int aensicht sien/ ende soo't yemant dede / moester om sterven. En stelde syn voeten noyt op der aerden/ maer wiert altoos ghedraghen op de schouderen van de Heeren / ende soo hy af soude stijghen/ soo spreydense hem een costelijck Tapijt onder de voeten/ om op te gaen. Als hy overwegh ginck/ soo moest hy / met de Heeren van sijn ghesellschap/ in een parck ofte besteck gaen/ dat tot dien eynde daer toegemaeckt was/ ende alle t'ander Volck buyten t'parck van beyde de zijden. En droch noyt cleedt tweemaels aen/ noch en adt noch en dranc nimmermeer / meer als eens uyt een Schotel ofte Drinc-Beker / moeste altoos altemael nieu wesen : Ende daer hy hem eens mee ghedient hadde/ gaf hy terstont aen syn Dienaers/ de welcke met dese toevallen costelijck ende schoon getracteert ghinghen. Was uyt der maten Vriendt/ van dat men syn Wetten onderhielde: gebeurde wel/ als hy van eenich oorlogh (met Victorie) wederom quam/ dat hy veynsende hem ydwers te gaen vermaken/ hem onbekent maeckte / om te sien (dewijle sy niet en dochten / dat hy teghenwoordich was) offe yet van de Feeste ofte ontfanck achter lieten/ ende offe die yewers in te buyten gingé/ ofte dat daer wat aen gebrack/ soo castigeerde hy's sonder remissie. Om oock te weten hoe dat syn Ministeren haer ampt bedienden/ soo maeckte hy hem van gelijcken dickwils in ander habijten onbekent/ jae ondersochte ende vernam scherpelijck/ wie dat syn Rechters socht om te coopen/ ofte haer verwerkte om onrechte saken voor te staen/ ende yet hier van bevindende/ werden de selve terstont ter doot verwesen/ en vraeghde daer niet eens na/ of het Heeren/ dan of het van syn Maechschap / jae of het van syn eyghen Broeders waren/ want den ghenen die misdede / moest sonder remissie sterven. Hielt met den sijnen weynich ghemeynschaps / ende liet hem selden sien / was veeltijdts in syn vertreck-plaetse/ overpeynsende de Regeeringhe van syn Rijcke. Behalven dat hy een goet

een goet Rechter ende statich was/ so was hy oock seer strijtbaer/ jae seer gheluckich/ eñ vercreech vor also groote Victorien/ comende tot alle de voorschreven grootsheyt. Ende om dat de selve al in de Spaensche Historien ghescreven staen / soo en dunckt my niet noodich daer yet meer after verhalen. Ende int ghene dat nu voortaen geseyt sal worden/ sal ick alleen sorgh hebben/ te schrijven t'gene dat d'Indiaensche Boecken ende Tractaten zijn verhalende/ daer onse Spaensche Schrijvers geen mentie af en maecken/ om dies wille datse de secreten van dat Landt soo wel niet ghewetten hebben/ ende zijn dinghen seer waerdich aen te mercken / ghelijck als nu ghesien sal worden.

Het 23. Capittel. Van de vreemde Voor-spoken ende teyckenen die daer in *Mexico* ghe schiedden, eer dat hem sijn Heerschappije volcynde.

HOewel dat ons de Goddelijcke Schriftuere verbiedt/ Deut. 18. Hiere. 10.
vele Voor-spoken ende Prognosticatien geloof te geven/ ende Hieremias
ons te kennen gheeft / dat wy ons verschricken van de teyckenen des
Hemels/ ghelijck als de Heydenen doen/ soo is nochtans de selve Schrif-
tuere leerende/ dat (in sommighe algemeyne veranderinghen ende castij-
dinghen/ die Godt doen wil) de Teyckenen / Monstren ende Voor-spoken / die daer
veeltijts plachten te verschijnen/ niet al te misprijsen of te verwerpen en zijn/ ghelijck Lib. 9. d.
als ons Eusebius Cesariensis te verstaen gheeft / want den selven Heere van de Heme- Demonst.
len eñ der Aerden/ ordineert soodanighe vreemde nieuwicheden aen den Hemel/ Ele- Euang.
menten/ Beesten ende aen ander syn schepselen/ op datse eensdeels mogen dienen tot Demon-
een waerschouwinge voor de menschen/ ende eensdeels om een beginsel te wesen/ van strat, 1.
de straffe/ met de verschrickinghe ende verbaertheyt/ diese veroorsaken. In t'tweede
Boeck der Machabeen staet ghescreven/ hoe dat het (voor die soo groote veranderin- Mach 5.
ghe ende beroerte der kinderen van Israel/ veroorsaeckt door de Tyrannije van An-
tiocho Epiphanes ghenaemt/ de welcke de Heylighe Schrift is noemende / wortel der
sonden) ghesciede/ dat men over Jerusalem/ veertich daghen lanck/ groote slach-oor- Mach 5.
den van Ruyterije ende krijghsvolck / in de lucht sach/ de welcke met haer vergulde
Harnassen/ Spietsen/ Schilden/ felle Peerden/ ende met bloote zweerden/ slaende ende
schermutserende/ teghens den anderen doende waren. Ende daer wort gheseyt / dat
(siende dit selve die van Jerusalem) sy Gode baden/ dat hy syn straffe wilde van haer
weeren/ ende dat de selve Voor-spoken ofte Teycken/ te goede mochten gedijen. Int Sap. 17.
Boeck der wijsheyt/ soo wanneer dat Godt syn Gemeynte wilde trecken uyt Egyp-
ten, ende d'Egyptenaren straffen/ wierden oock verhaelt etlijcke ghesichten ende ver-
schrickinghe van Monstren/ als van vier verschijnende lichten/ gesichten by ontijden
van vreesselijcke trongnien ende gedaenten/ die daer verschenen. Iosephus, in de Boec-
ken de bello Iudaico, ofte van de Joodtsche Oorloghen / vertelt van veel ende groote
Voor-spoken/ die daer verschenen voor de destructie van Jerusalem/ ende laetste ghe- Euseb. lib.
vanghenisse van t'ongheluckighe Volck/ die God met veel reden voor vyanden hielt. 1. de Eccl.
Ende van Iosephus heeft Eusebius Cesariensis, ende andere/ t'selve Relaes ghenomen/ Hest.
authoriserende de selve Prognosticatie. De History-schrijvers zijn vol van dierghe-
lijcke observatien ende groote veranderinghe van Staten / Republijcken / ofte Rijc-
ken. Ende Paulus Orosius en isser niet weynich vertellende/ ende syn observantie en

hy oock

is oock sonder twijffel niet ydel/want hoewel dat het een ydelheydt/jae een supersticie
is/doe Godt door syn Wet verboden heeft / Prognosticatien ende Teyckenen lichte-
lijcken gheloof te gheven. Niet teghenstaende in seer groote dinghen/veranderingen
van Natien/Rijcken/ende seer merckelijcke Wetten/ende is het geen ydelheyt/maer
goet geraden/te gheloověn/dat d'opperste Wijsheydt schickt/ ofte toelaet/de dinghen
die eenighe tijdinghe met brengh'en/van dat ghesthieden sal/t'welcke dienende is/ ge-
lijck als ick gheseyt hebbe/d'eene tot een waerschouwinghe/ende d'ander/van wegen
de straffe/ende al te samen tot een teycken/dat de Coninck der Hemelen met der men-
schen dinghen rekeninghe hout/den welcken/ gelijck als door de grootste verandrin-
ghe der Werelt/ (t'welcke sal wesen den dach des oordeels) gheordineert heeft d'alder-
grootste ende schrickelijckste teyckenen die men soude moghen bedencken. Also oock/
om te bedieden / ander cleynder ofte minder veranderinghe (doch even-wel
merckelijcke)op verscheyden plaetsen der Werelt/soo en laet hy niet te vertoonen ee-
nighe wonderbaerlijcke schijnsels/ die hy/nae de Wet van syn eeuwighe wijsheyt/ver-
ordineert heeft. Oock mede/soo is te verstaen/dat alhoewel dat den Duyvel een Va-
der der leughenen is / soo doet hem nochtans den Coninck der glorien t'zijner spijt/
dickwils de waerheyt bekennen/jae van louter vreese ende tegens synen danck/moet-
Matth. 1. se den selve niet weynichmaels segghen. Also wast / dat hy in de Woestijne / ende
Luc. 4. door den mont der Beseteñen/met luyder stemmen was roepende/ dat Iesus den Sa-
lichmaker was/die ghecomen was om hem te vernielen. Alsoo seyde hy oock (door
Act. 16. Phitonissa) dat Paulus den oprechten Godt predickte. Van ghelijcken / verschijnende
ende tormenterende de Huysvrouwe van Pilato,dede haer door Iesum, den rechtveer-
dighen Man/solliciteren. Insghelijckx soo zijn ons noch oock(behalven de Heylighe
Schrifture)andere Historien refererende/verscheyden getuygenissen van d'Afgoden/
tot een bevestinghe der Christelijcker Religie / daer Lactantius, Prosperus, ende ander/
mentie van maecken. Ende in Eusebius, in de Boecken der bereydinghe van't Euan-
gelij, ghelesen mach worden/ende daer nae in die van zijn Demonstratie, t'welcke hier
van breedelijcken is handelende. Hebbe alle dit selve aldus te propoost ghebracht/op
dat niemant en wille verachten/t'ghene dat de Historien ende Jaer-boecken der In-
dianen zijn verhalende / beroerende de vreemde Voorspoken ende Prognosticatien diese
ghehadt hebben/van dat haer Rijcke/ende t'Rijcke des Duyvels/die sy ghelijckelijc-
ken aenbaden/ten eynde was/ende om datse ghebeurt zijn/ in soo onlanghs gheleden
tijden/welcker ghehengenis noch versch in de memorie is/ als oock om datse de reden
soo ghelijckformich zijn / dat hem den voorseyden Duyvel van een soo groote ver-
anderinghe vreesde ende beclaeghde / Ende Godt hier mede ghelijckelijck
soo wreede ende verwoeste Afgoden-dienaers begost te castigeren/soo segge ick/ datse
weerdich zijn/gheloof te gheven/ ende voor soodanighe ist/ dat ickse oock houde ende
alhier verhale. Nu/so is t'selve toegegaẽ op deser maniere/dat hebbende Moteçuma ge-
regeert veel Jaren lanck/met d'alderopperste voorspoedicheyt/ende ghestelt zijnde in
soo hooghen gedachten/dat hy hem prompelijcken dede dienen ende vreesen/jae aen-
bidden / ghelijck of hy een Godt gheweest waer / soo begonst hem den alder-
hooghsten te castigeeren / ende eensdeels te waerschouwen / met te ghehenghen/
dat de selve Duyvels (dien hy aenbadt) hem seer droevighe voorboden son-
den / van verlies van syn Rijcke / Ende datse hem tormenteerden met Progno-
sticatien, die noyt ghehoort ofte ghesien waren / waer mede hy soo melancolijck
ende bevreest bleef/dat hy van syn selven niet en wist. Den Afgodt van die van Cho-
lôla, Die ghenaemt wiert Quezalcoâlt, verconDichde/ hoe datter een vreemt volck
op den wegh was / om die Rijcken te besitten. Den Coninck van Tezcuco
(t'welche

t'welcke een groot Nigromant ofte Swarte-Constenaer was / ende compact met den Duyvel hadde) quam Moteçuma besoecken / buyten de ghewoonlijcke uyr / ende verseeckerde hem / sijn Goden ghesept te hebben / hoe dat hem ende sijn gantsche Rijcke een groot verlies ende moeyte voor handen was. Veel Toovenaers ende Gochelaers / seyden hem t'selve van gelijcken / onder de welcke eenen was / die hem seer bysonderlijcken seyde / t'ghene dat hem naemaels quam te ghebeuren: ende staende met hem te spreecken / soo wiert hy ghewaer / hoe dat hem de Duymen ende groote Teenen van de handen ende Voeten ghebraecken. Nu zijnde met soodanighe tijdinge gantsch ontstelt ende qualijcken te vreden / heeft alle dese Toovenaers bevolen ghevanghen te nemen / maer zy-lieden zijn haestelijcken uyt de ghevanghenisse verdwenen / waer mede Moteçuma soo rasende ende uytsinnich wiert / (van dat hyse niet en mocht doen dooden) dat hy alle henlieder Vrouwen ende Kinderen dede ombrenghen / ende haer Huysen ende Goederen in de grondt uytroeyen ende vernielen. Ende voelende sijn selven / door dese voorboden gheprickelt / soo heeft hy ghesocht den toorn van sijn Goden te versoenen / waer toe hy gheboot te brenghen eenen seer grooten Steen / om daer hestighe sacrificien op te doen / ende gaende seer veel volck / met haer Kabels ende ghereetschap uyt / om die te brengen / en constense niet eens verroeren / hoe wel datse vast aenhoudende / seer veel dicke Kabels aen stucken braecken / ende door dien datse noch even opiniatelick voortginghen / sonder ophouden / soo hoordense int eynt / dicht by de Steen / een stemme / datse niet en wilden te vergheefs arbeyden / want en soudense doch niet connen met nemen / om dat den Heere / van dat gheschapen is / niet langher en wilde ghedooghen / dat men sulcke dinghen dede. Moteçuma dit hoorende / heeft bevolen / datse de sacrificien aldaer souden doen: waer op (soo men seyt) weder een ander stem seyde / En heb ick niet ghesept / dat het niet en is de wille des Heeren / van dat gheschapen is / dat men sulcx doet: ende op dat ghy sien meucht / dat sulcx waer is / soo sal ick my een poos laten voortsleppen / ende sult my daer nae niet weder connen verroeren: T'welcke alsoo ghebeurde / datse die een poos lichtelijcken voorttrocken / ende daer nae in gheenderley maniere / soo lange datse haer / door veel biddens / liet brenghen tot aen de incomste der Stadt Mexico, alwaerse subijtelijcken in een Watertocht ofte stroom viel / ende soeckende daer nae / en is noyt verschenen of gevonden / maer vondense daer nae / weder ligghen / op de selve plaets daer sijse van daen ghehaelt hadden / waer van zy seer verwondert ende versuft bleven. Op desen selven tijt / soo verscheen daer aen den Hemel / een seer groote ende licht-schijnende vlamme Vyers / in de ghedaente van een Pyramide, de welcke hem begonst te verthoonen des middernachts / climmende alsoo op: ende des morghens als de Son op ginck / soo quam het te staẽ op het besteck van den middach / al waer het weder verdween. Verthoonde hem op dese maniere alle nachten / den tijt van een gantsch jaer lanck / ende t'elcke mael dat het uyt quam / soo maeckte t'volck een groot ghecrijsch ende gheroep / (ghelijck alst haer ghewoonte is) verstaende dat het een voorsegginghe ofte teycken van groot quaet was: oock mede soo is eens den gheheelen Tempel ontsteecken / (sonder datter van binnen of van buyten / eenich licht / noch Donder of Blixem / ontrent was) ende ghevende de Wachters een groot ghelupt / quam daer seer veel volcx met Water nae toe loopen / om t'selve t'uyten / maer en hielp gantsch niet / tot soo langhe dat het gantsch end' al gheconsumeert was / segghen dat het scheen ghelijck of het Vyer uyt het selve Houtwerck ghecomen hadde / ende dat het met het Water meer brande. Saghen van gelijcken een Comeet opcomen

 by cla-

by claren lichten dach / de welcke sijnen loop dede / van uyt den Westen nae't Oosten / werpende een groote menichte van Voncken ofte Vyerstralen van hem / ende seyden te hebben de ghedaente van een seer langhe Steert / ende aen't beginsel ofte eynde / drie dinghen ghelijck als hoofden. T'groote Lack ofte Meyr / t'welcke gheleghen is / tusschen Mexico ende Tezcuco, begonst (sonder datter eenighe Windt / Aerdtbevinghe / ofte eenighe andere oorsaecke was) subitelijcken te sieden / wassende ende springhende met Waterbellen ofte Bobbelen / soo hoogh op / dat alle de Timmeragien ofte Ghebouwen / die daer dicht by stonden / onder de voet vielen. Daer wordt gheseyt / dat men op desen tijdt / veel gheluydts ofte stems hoorde / ghelijck als een bedruckte ofte weemoedighe Vrouwe / de welcke somtijdts seyde: O mijn Kinderen / uwen ondergang ende verderf is nu op handen. Andermaels seyde sy / O mijn Kinderen / waer sal ick u heen voeren / dat ghy t'eenemael niet verloren en gaet? Van ghelijcken soo verschenen daer verscheyden Monstren met twee Hoofden / ende brenghende de selve voor den Coninck / verdwenen terstont uyt het ghesicht. Alle dese voorseyde dinghen gaen twee seer vreemde Monstren te boven / waer van t'eene aldus was: De Visschers van't Meyr ofte Lack / creghen een Voghel van de grootte ende Coleur als een Craen / doch van een vreemde ende noyt-ghehoorde ghedaente / den welcken zy brachten tot Moteçuma, die tot die'r stonden hem onthielt / int Paleys datse noemden van den Rouwe ende Droefheyt / dat altemael swart ghevernet was: want soo ghelijck als hy hadde verscheyden Paleysen tot vermaeckelijckheyt ende tijdt-verdrijf / alsoo hadde hyse oock van ghelijcken voor tijden van swaricheyt / daer hy nu dapper met becommert was / door de dreyghementen die hem sijn Goden aen deden. Met sulcke droevighe maren ofte voorboden / quamen by hem recht op den Middagh / ende stelden hem den selven Voghel voor / de welcke recht boven op't Hooft / een dinck hadde / t'welcke blinckende ende doorschijnende was / op de maniere van een Spieghel / int welcke Moteçuma conde sien t'schijnsel van den Hemel ende Sterren / waer van hy verwondert bleef / ende keerende d'Ooghen nae den Hemel toe / en sach daer gantsch gheen Sterren altoos aen. Nu / siende weder in de selve Spieghel / sach hy Crijchsvolck die van uyt den Oosten / met een Heyrlegher / al vechtende ende doot smijtende aen quamen / dede sijn Waerseggher s roepen / die hy veel hadde / ende hebbende t'selfde ghesien / sonder reden weten te gheven / van't ghene haer ghevraeght was / soo is den Voghel op den besten tijdt verdwenen / sonder datse die oyt meer te sien quamen / waer van Moteçuma seer droevich ende gantsch verbaest bleef. T'ander datter gheschiedde / was aldus: Daer quam eenen Boer ofte Bouman hem aenspreecken / de welcke ghehouden was / voor een goet degelijck ende slecht man / ende den selven refereerde hem / hoe dat wesende hy des voorighen daeghs besich op sijn Ackerwerf / soo quam daer eenen overgrooten Arent nae hem toe vliegen / ende nam hem int ghewicht op / sonder eenich letsel ofte seer te doen / ende bracht hem by een seecker Hol / al waer hy hem in dede gaen / segghende den Arent: Aldergroot-moghenste Heere / daer brenghe ick u den ghenen die ghy my bevolen hebt. Ende den Indiaenschen Landtman sach rontsom aen allen zijden / om te sien met wien dat hy sprack / ende en conde niemant sien / ende hoorde terstont een stemme / de welcke hem seyde / Kent ghy dien Man / die aldaer op der Aerden uytghestreckt leyt? Ende siende op de Vloer / sach hy een Man die seer vast in slaep lach / met Coninckljcke verciersels aen / ende een Bloem-rieckerken / met

een

een welrieckende brandende Leemte in de Handt / nae de ghewoonte van't selve Landt / ende comende de Bouman hem te verkennen / sach dat het was den grooten Coninck Moteçuma. Terstont nae dat hem den Landtman verkent hadde / soo antwoordde hy: Groot-moghende Heere / dit schijnt te wesen onsen Coninck Moteçuma. Waer op de stemme wederom seyde / Ghy seght de waerheydt / besiet eens hoe slaperich ende sorgheloos dat hy leyt / van de groote moeyten ende quaden die hem over t'Hooft hanghen ende bejeghenen sullen: t'is altijdt / dat hy betale de groote overlasten ende quellinghe / die hy Godt aenghedaen heeft / ende de groote tyrannije van sijn opgheblasentheydt / ende hy is hier van soo sorgheloos ende verblindt in syn ellendicheydt / dat hy't niet eens en ghevoelt: ende op dat ghy't sien moocht / soo neemt die Leemte / dien hy in sijn Handt heeft brandende / ende houtse aen sijn Dye van't Been / ende ghy sult sien / dat hy't niet eens sal voelen. Den armen Landtman en dorst hem niet ghenaecken / noch oock doen t'ghene hem ghesept wierdt / door de groote vreese diese al te samen van den selven Coninck hadden. Maer de stemme seyde wederom: En vreest niet / want ick ben / sonder comparatie / veel meer als desen Coninck / ende ick can hem vernielen / ende u beschermen / daerom doet het ghene dat ick u bevele. Waer mede den Boer de Leemte uyt des Coninck Handt nam / ende stackse hem al brandende aen sijn Dye / ende hy en verroerde hem niet eens / noch en thoonde daer gantsch gheen ghevoelen in. Dit ghedaen zijnde / seyde de stemme tot hem: dewijle dat hy nu sach / hoe slaperich dat den selven Coninck lach / dat hy hem soude gaen wacker maecken / ende vertellen alle het ghene datter ghepasseert was / ende dat hem den Arent alsdoe / door't selve bevel / weder int ghewicht op nam / ende op de selve plaetse bracht / daer hy hem van daen ghenomen hadde / ende tot voldoeninghe van't ghene hem ghesept was / soo quam hy hem waerschouwen. Men seyt / dat Moteçuma alsdoe nae sijn Dye sach / ende bevont dat het verbrandt ofte versengt was / t'welcke hy tot die'r stonden niet eens ghevoelt hadde / waer mede hy boven maten droevich ende mistroostich bleef. T'mach wesen / dat het ghene den Landtman alhier verhaelde / hem ghebeurt is / door een inbeeldinghsche Nacht-ghesicht / ende en is niet ongheloofsijck / dat Godt de Heere (door middel van eenen goeden ofte quaden Enghel) gheordineert ofte toeghelaten heeft / de selve waerschouwinghe te doen aen den Landtman / (hoe wel een ongheloovich ofte Heyden) tot een castijdinghe des Coninck / naedemael dat wy van dierghelijcke ghesichten zijn lesende in de Goddelijcke Schrifttuere / datse van ghelijcken gheopenbaert zijn / aen ongheloovighe ofte Heydensche lieden ende sondaten / als Nabuchodonosor, Balan, ende die Pithonissa van Saul. Ende soo wanneer dat juyst alle dese dinghen niet alsoo volcomelijcken gheschiet waren / soo is het nochtans seecker / dat Moteçuma met groote swaricheyt ende quellinghe belast was / door de veel ende verscheyden Voorboden ofte Spoocken dien hy hadde / van dat sijn Rijcke ende Wet haest op een eynde was.

Het 24. Capittel. Van de tijdinghe die Moteçuma creech, hoe dat de Spagnaerden aen sijn Landt ghecomen waren, ende van d'Ambassaetschap dien hy aen haer sandt.

NV/ soo zijn dan int veerthiende Jaer/ der Regeeringhe van Moteçuma, (t'welcke was int jaer onses Salichmaeckers/ 1517.) verschenen in de Noort-Zee / eenighe Schepen met volck/ maer van de bewoonders van de Zee-Custe (t'welcke Onderdanen waren van Moteçuma) hen seer grootelijcken verwonderden / ende willende haer d'Indianen noch meer voldoen/ van wie datse waren/ zijn met etlijcke Canoas ofte Schuyten/ de Schepen aen boort ghevaren / nemende veel verversschinghe van eetbare Spijsen ende costelijck ghewaet voor haer / ghelijck als offse ghecomen hadden om die te vercoopen. De Spagnaerden ontfinghense in haer Schepen / ende in betalinghe van hare Spijsen ende Cleederen/ daerse hen van te vreden stelden/ gaven sijse sommighe Snoeren/ van valsche roode/ blauwe/ groene ende geele Steenen/ de welcke d'Indianen meynden dierbare Steenen te wesen. Ende hebbende haer de Spagnaerden gheinformeert / van wie dat haren Coninck was / ende van sijn groote macht / hebben haer verlof ghegheven / segghende datse die Ghesteenten aen haer Heere wilden brenghen/ ende hem segghen/ datse hem voor dese reyse niet en mochten gaen besoecken/ maer datse welhaest wederom souden comē/ om hem te comen besien. Met dese bootschap zijn die van de Zee-Cust nae Mexico toe getogen brengende met haer in een Doeck geconterfeyt/ alle het ghene datse gesien hadden/ als van de Schepen/ Menschen/ ende haer ghedaente/ gelijckelijck met de Ghesteenten diese hen ghegheven hadden. Met dese bootschap bleef den Coninck Moteçuma seer perplex ende swaermoedich / ende beval datser niemant yet af segghen souden. Des anderen daeghs vergaerde hy sijnen Raet / ende wijsende haer de Doecken ende Snoeren/ vraeghde hen om raet/ wat dat men doen soude. Ende daer wiert besloten/ dat men aen alle de Zee-Custen ordene soude stellen / om op haer hoede te wesen ende wacht te houden / ende datse hen (soo daer yet bejeghende ofte overquam) daer van souden waerschouwen. T'aenvolghende Jaer/ t'welcke was int begintsel van't Jaer van achthienen/ soo sagense t'Zeewaert in/ de Vloot verschijnen/ daer den Marchgraef van den Dale / Don Fernando Cortês, met sijn medghesellen in quam / met welcke tijdinghe Moteçuma seer verbaest was / ende hem met den sijnen beradende / seyden zy altemael / dat sonder twijffel ghecomen was/ haer oude eñ groote Heere Quetzalcoâl, de welcke geseyt hadde/ dat hy weder comen soude/ eñ dat hy nu oock alsoo van uyt den Oosten quam/ daer hy nae toe ghegaen was. Daer was onder de selve Indianen een opinie / dat haer in voorleden tijden een groot Prins verlaten hadde/ met belosten van weder te comē/ van welcker fundament op een ander gheseyt sal worden. Hebben eyntlijcken ghesonden vijf treffelijcke Ghesanten/ met costelijcke Presenten/ om haer willecom te heeten/ seggende dat zy wel wisten/ dat haer groote Heere Quetzalcoâl daer mede quam/ ende dat hem haer Dienaer Moteçuma dede visiteren / hem houdende voor sijn Dienstknecht. Dese Ambassaetschap verstonden de Spagnaerden door middel van Marina Indiaen diese met hen brachtē/ de welcke de Mexicaensche tale const. Ende dunckende Hernando Cortês, dat het selve een goede occasie was / om in Mexico

Mexico te gheraecken / heeft bevolen dat men sijn Camer seer wel ende cierlijck soude opschicken ende toerusten / ende hebbende sijn leven ghestelt met groote authoriteyt ende pracht/heeft de Ghesanten bevolen in te comen/de welcke niet meer en ghebrack / als hem door haren Godt aen te bidden. Gaven hem haer Ambassaetschap / segghende dat sijn Dienaer Moteçuma hem dede versoecken / ende dat hy hem / als sijn Stadthouder / t'Landt op sijnen naem in bewaernis hielt / ende datse wel wisten/ dat hy Tolpicin was/ die haer al over veel Jaren beloofst hadde/ weder te comen sien / eñ datse hem alhier van de Cleederen brachten die hy placht te draghen / als hy onder haer verkeerde / ende datse hem oock baden / de selve te willen ontfanghen/hem biedende veel ende seer goede Presenten. Cortês antwoorde (accepterende de giften) ende gaf te verstaen/dat hy den ghenen was/die zy seyden/waer mede zy seer wel te vreden bleven/ siende datse van hem soo vrientlijcken ende lieftallich ghetracteert wierden / t'welcke (soo wel in dese als in ander saecken) in desen vroomdadigen Capiteyn prijsens weert was: ende soo sijn ontworp voortganck ghehadt hadde / t'welcke was / t'selve volck met goetheyt te winnen/ soo scheent datter de beste middelen voorghewent ende gheraeckt waren / die men soude moghen wenschen / om dat gheheele Landt met liefde ende vreedsamicheyt/ t'Evangelium onderdanich te maecken. Maer de sonde van die soo wreede doots-slaghers ende Satans lijfs-eyghen/ waren de castijdinghe van den Hemel vereysschende/ zijnde oock die van veel Spagnaerden niet weynich/ ende alsoo ist / dat de hooghe oordeelen Gods / de ghesontheyt van de lieden verstelt hebben / houwende eerst de verdorven Wortelen af. Ende soo/ghelijck als d'Apostel seyt/ t'quaet ende de verblintheyt van d'eene is ghewest / de salicheyt van d'andere. In effect / des anderen daeghs / nae de voorseyde Ambassaetschap soo zijn de Capiteynen / ende t'principaelste volck van de Vloot/in den Ammerael ghecomen/ ende overleggende de saecke / ende verstaende hoe rijck ende machtich dat het Rijcke van Moteçuma was/lieten hen duncken/dat het van noode was/onder dat volck reputatie te vercrijgen/ van dappere ende vrome stoecke Helden/ende datse daer door (hoe wel zy weynich waren) souden ontsien/ ende binnen Mexico ontfanghen worden. Tot sulcken eynde/ dedense alle het Gheschut van de Schepen rontsom afschieten: ende om dies wille dat sulcx van d'Indianen noyt ghehoort of ghesien was geweest/ bleven soo verbaest ende verschrickt / ghelijck of haer den Hemel op't hooft ghevallen hadde. Daer nae / soo hebben hen de Soldaten gaen uytdaghen / om met haer te vechten: ende om dat het d'Indianen niet en dorsten onderstaen / soo hebben zy haer t'selve verweten/ende qualijck getracteert/ hen wijsende haer Rapieren/Lancien/Rinck-Cragen/ Partusanen ofte Hellebaerden/ende andere Wapenen/ waer mede zy haer seer verveert maeckten. d'Arme Indianen cregen hier door soo groote ergherniſſe ende verschrickinghe/ datse gantsch van opinie veranderden/seggende dat haren Coninck ende Heere Tolpicin daer niet met onder en quam/maer dat het Goden ende Vyanden waren / die om henlieden te vernielen quamen. Soo wanneer datse nu tot Mexico quamen/soo was Moteçuma int huys vande Oper-schare/ ende al eer datse hem d'Ambassaetschap brachten/ soo dede hy onghelucki-ghen noch in sijn teghenwoordicheyt / een groot getal van Menschen sacrificeeren/ doende met het Bloet der ghesacrificeerden/ de Ghesanten bedouwen ofte besprenghen / meynende dat hyse / met dese ceremonie / (diese in seer solennele Ambassaetschappen ghebruyckten) goet souden crijghen. Maer alle t'Relaes ende informatie van de ghedaente der Schepen / volck ende Wapenen ghehoort hebbende / bleef Rom. 8.

 gantsch

gantsch ende t'eenemael confuys ende perplex: ende raet ghehouden hebbende/ en heeft gheen beter middel ghevonden/ dan om t'ondersoecken/ of hy d'aencomste van de selve Vreemdelinghen/ door swarte Consten ende besweeringhen cost beletten. Plaghen haer dickwils met dusdanighe middelen te behelpen/ want de ghemeynschappe diese met den Duyvel hadden/ was seer groot/ met welcker hulpe zy oock menichmaels vreemde effecten te weegh brachten. Nu dan/ soo vergaderden haer de Toovenaers/ swarte-Constenaers ende Duyvel-besweerders: ende van Moteçuma gheport zijnde/ namen op haer last/ t'selve volck weder in haer Landt te doen keeren/ tot welcker eynde/ zy ghegaen zijn/ op seeckere Oorden/ ofte bestemde plaetsen/ (die haer/ om de Duyvelen te vermanen/ ende haer Const te gebruycken/ bequaem dochte) een dinck waerdich aen te mercken/ deden al watse mochten ende costen/ ende siende dat de Christenen gheenich dinck hinderlijck en was/ zijn wederom tot haren Coninck ghekeert/ segghende/ dat die lieden meer als Menschen waren/ want daer en was niet een dinck van haer Tooverije ende Besweeringe/ dat haer yet beschadichde. Alhier begost hem Moteçuma te persuaderen/ eenen anderen wegh te kiesen/ ende veynsende met haer comste een goet ghenoeghen te hebben/ heeft over alle sijn Rijcke (seyndende) bevolen/ dat men de selve Hemelsche Goden/ die in sijn Lant ghecomen waren/ dienen ende onderdanich wesen soude. De gantsche Ghemeynte was seer verslaghen ende mistroostich/ ende daer quamen veel vreede tijdinghen/ hoe dat de Spagnaerden seer veel vraeghden nae den Coninck/ nae sijn maniere van procederen/ ende nae sijn Huys ende Goederen. Hier van was't dat hy hem boven maten seer verlaeghde/ ende radende hem den sijnen/ ende ander swarte-Constenaers/ dat hy hem soude verberghen/ presenterende hem ter plaetsen te brenghen/ daer hy van niemant ter Werelt ghevonden mocht worden. Heeft sulcx gheweygheert/ om dat het hem dochte/ een verachtheyt te wesen/ ende nam voor hem/ dat te verbeyden/ al waert schoon dat hy daer om sterven soude/ ende is eyntlijck van sijn Coninckx huys in een ander ghegaen/ om de voorseyde Goden (ghelijck als zy-lieden seyden) in sijn Paleys te doen herberghen.

Het 25. Capit. Van der Spagnaerden comste in *Mexico*.

yn meyninghe en is niet/ te handelen/ van de daden der Spagnaerden/ die nieu Spagnen gewonnen (noch van de vreemde gheschiedenissen diese ghehadt/ hebben/ noch oock van de moet ende vroomheyt des onverwinlijcken Capiteyns Fernando Cortês, want hier van doch al genoech Historien ende Tractaten zijn: ende de gene die den selven Capiteyn Fernando Cortês gheschreven heeft aen den Keyser Carel de vijfde/ (hoe wel met een slechte stijl/ ende vreemt van opgheblasentheyt) gheven ghenoechsame ghetuyghenissen van datter ghepasseert is/ t'welcke veel ende seer waerdich was/ in eeuwige gheheughenisse te blijven. Maer om alleenlijcken mijn intentie te voldoen/ soo resteert daer te segghen/ t'ghene dat d'Indianen van dese saecke zijn refererende/ t'welcke tot noch toe in geen Spaensche letteren ofte schrift ghestelt en is. Nu/ hebbende dan Moteçuma de tijdinghe van de victorie des Capiteyns/ ende hoe dat hy vast/ in sijn vereysch/ aen quam trecken/ hebbende verbont ghemaeckt met die van Tlascalâ sijn Hooft-vyanden/ ende een straffe castijdinghe ghedaen over sijn vrienden die van Cholola, soo heeft hy hem ghemeynt te bedrieghen/

ghen / of te beproeven/ met voor uyt te seynden/ een van sijn treffelijckste / met sijn Wapenen ende Coninckx eer-teyckenen / de welcke hem veynsde te wesen Moteçuma : welcke bedrogh ofte versieringhe/ den Marckgraef verstaen hebbende/ door die van Tlascalâ, die in sijn gheselschap quamen/ heeft hem sulcx ontboden met een discrete berispinghe/ van dat hy hem hadde willen bedrieghen. Waer van Moteçuma seer versuft bleef / ende heeft met dese angst ende verbaestheyt (keerende sijn ghedachten om ende weer om) wederom onderstaen/ de Christenen te doen afwijcken/door middelen van Toovenaers ende Duyvel-besweerders/ tot welcken eynde / hyder veel meer vergadert heeft als d'eerste reys / haer dreyghende t'leven te benemen/ soose wederom quamen sonder t effectueren daer hyse om uyt sant. Zylieden beloofden sulcx te doen : ende daer ginck een groot Rot ofte schare/ van dese Duyvelsche Officianten / op de wegh van Chalco , (t'welcke was / daer de Spagnaerden nae toe/ende door moesten comen/ende climmende een hooghte opwaerts aen / soo is haer verschenen Tezcalipuca, (een van haer principaelste Goden) de welcke van't Spaensche Legher af quam/ zijnde ghecleet ghelijck als de Chalcas, hebbende de Borsten ghegort ofte opgheschort / met een Coorde van sparto , (een cruyt daer men in Spagnien de Vijghecorven af dreyt) die acht maels om t'lijf ginck/ sach daer uyt / ghelijck als of hy uyt sijn sinnen / droncken / moeyloos ende dul ghe weest hadde / ende comende by't Rot ofte schare van de Toovenaers ende Gochelaers / is stil blijven staen / ende heeft daer met een groote toornicheyt gheseyt : Waerom comt ghylieden weder hier ? Wat ist dat Moteçuma door ulieder middel soeckt ? Hy heeft hem te laet bedocht/ want het is al besloten/ dat men hem sijn Rijcke/ sijn Eere/ende al wat hy heeft/ ontneme / door die groote tyrannijen/ die hy teghens sijn onderdanen bedreven heeft / want hy en heeft niet gheregeert als een Heere/ maer als een Tyran ende Verrader. Hoorende dese woorden / soo hebben de Toovenaers verkent dat het haren Afgod was/ende hebben haer voor hem verootmoedicht / ende eenen steenen Altaer opgherecht / bedeckende ende bestroeyende de selve met Bloemen / van die daer ontrent stonden. Maer hy hier gheen werck af maeckende / heeft haer weder bekeven / segghende : Waerom zijt ghy Verraders hier ghecomen ? Keert u/ keert u terstont wederom/ ende siet Mexico eens aen/op dat ghy weten meucht hoe't daer met af loopen sal. Ende men seyt / datse haer (om Mexico te besien) omkeerden / ende saghen t altemael in een louter Vyer ende Vlam staen branden/ ende hier mede is den Duyvel verdwenen. Ende om dat zylieden niet voorder aen dorsten passeren/ soo hebben zy t'selve Moteçuma te kennen ghegheven / den welcken voor een wijl tijdts (met sijn ooghen nae der Aerden toe) niet een woort cost uytbrenghen / ende zijnde t'selve wat over heeft geseyt : Nu wel aen / wat sullen wy doen/ soo ons de Goden ende onse vrienden niet te hulp en comen / ende datse eer onse Vyanden voorderlijck zijn ? Soo hebbe ick my dan gheresolveert / ende laten wy ons alsoo al te samen resolveren/ daer come af wat het wil / dat wy niet en sullen vluchten / noch en sullen ons oock niet verberghen/ noch eenighe vertsaechtheyt thoonen. Ick hebbe medelijden ende compassie met de Ouden ende Kinderen / die gheen Handen of Voeten en hebben om haer te beschermen. Ende dit gheseyt hebbende / swegh hy stil / om dat hem sijn ghemoet begost t'overstulpen ende te beweghen. Eyntlijcken/beginnende den Marckgraef Mexico te ghenaecken/ soo heeft Moteçuma voor hem ghenomen/ vanden noot een deucht te maecken/ende is drie vierendeel mijls uyt de Stadt hem teghens ghetogen/ t'ontfangen/ comende met grooter Majesteyt : ende wordende

ghedra-

ghedraghen op de schouderen van vier Heeren / hebbende over t'hooft / een verhemelt van Gout ende costelijcke Pluymen. Nu / ten tijden datse malcanderen ghemoetten / soo is Moteçuma afghestegen / ende hebben den anderen seer beleef deliјcken ghegroet. Ende Don Fernando Cortês heeft hem ghesept / dat hy sonder swaricheyt soude wesen / dat sijn comste niet en was / om hem sijn Rijcke te benemen of te verminderen. Moteçuma heeft Cortês , met sijn met-ghesellen / gheherberght in sijn principaelste Paleys / dat seer heerlijck was / ende hy is selfs in een van sijn ander Huysen ghegaen. Den-selven nacht / soo hebben de Soldaten 't Gheschut van blijdschap los ghschoten/waer van d'Indianen (die sulcken musijck niet ghewoon waren) niet weynich en verschrickten. Des anderen daeghs/ soo heeft Cortês , Moteçuma ende de Heeren van sijn Hof doen vergaderen in een groote Sael : ende by een zijnde/heeft haer (sittende in sijn Stoel) ghesept/hoe dat hy was een Dienaer / van een groot Heer ofte Vorst / die hem uytghesonden hadde/ om over de selve Landen goet te doen / ende weldaet te bewijsen / ende dat hy daer die van Tlascalâ (t'welcke sijn Vrienden waren) seer claeghlijck in ghevonden hadde/ van't ongelijck ende leet / dat hen die van Mexico altoos aenghedaen hadden/ ende dat hy begheerde te weten/ wie dat de schult hadde / om haer te vereenighen / ende van nu voortaen den anderen gheen quaet meer aen te doen / ende dat hy/ met sijn Broeders/ (verstaet de Spagnaerden) aldaer souden blijven / sonder eenighe schade te doen / maer souden haer eer in alles helpen daerse costen en mochten. Dede dat dese redenen van al te samen wel verstaen mochten worden/ waer toe hy sijn Tolcken ghebruyckte. T'welcke den Coninck ende d'ander Mexicaensche Heeren verstaen hebbende / zijn daer grootelijcken in verblijt ende gherust gheweest / nae't bewijs ende vriendtschappe diese aen Cortês , ende aen alle d'ander / thoonende waren. Vele hebben een opinie / datse (ghelijck als de saecke op den selven dach besloten bleef) seer lichtelijcken met den Coninck ende t'Coninckrijck ghedaen conden hebben/ al watse wilden / ende datse haer de Wet Christi inghplant mochten hebben/ met groote voldoeninghe ende vreedsaemheyt. Maer Godts oordeelen sijn onbegrijpelijck / ende de sonden van beyde zijden veel / ende alsoo is de saecke oock seer verscheyden afghelopen/hoe wel dat Godt ten laetsten tot sijn intentie ghecomen is/in te bewijsen barmhertichept aen de selve Natie/met het licht van sijn Evangelium/ hebbende eerstelijcken sijn oordeel ende straffe laten gaen over den ghenen/ die't voor sijn Goddelijcke Majesteyt verdient hadden. In effect/ daer zijn oorsaecken opghheresen/ waer door aen beyde zijden / quaet vermoeden/clachten ende onghelijcken voorghewent wierden. Ende siende Cortês, dat het ghemoet der Indianen verbreemt was/ soo heeft het hem goet ghedocht / hem te verseeckeren met de handen te slaen aen den Coninck Moteçuma ,ende hem ghevanghen te nemen/ ende in d'Ysers ofte Boeyen te setten/een saecke die de Werelt te verwonderen gheeft / t'welcke een van sijn ander daden (daer hy sijn Schepen verbrande/ ende hem onder de Vyanden liet besluyten/ om te verwinnen of te sterven) wel ghelijck is. Het arghste van allen/ was / dat hem Cortês (door oorsaecke van d'ontijdighe comste/ eener Pamphilo de Narvaes, tot Vera Cruz ; om t'Lant oproerich te maecken) van Mexico moeste absenteren / latende den armen Moteçuma in handen van sijn Met-ghesellen / de welcke sijn discretie noch moderatie niet en hadden/ waer door/ dat de saecke ghecomen is/tot een gantsche oproer ende tweedracht/ sonder eenighen middel van vrede.

Het

Het 26. Capit. Van de doot van *Moteçuma*, ende hoe dat de Spagnaerden uyt *Mexico* scheyden.

IN Cortesens afwesen ofte absentie van Mexico, soo heeft den ghenen / die in sijn plaets bleef / voor hem ghenomen / een straffe te doen over de Mexicanen / ende was soo overdadich / ende daer wierden soo veel van den Adel omghebracht / (in een Mitote ofte Dans-spel diese int Hof ofte Paleys hielden) dat de gantsche Ghemeynte oproerich wert/ende grepen/ met een verbolgen uytsinnicheyt/ de Wapenen in de hant / om haer te wreecken ende de Spagnaerts te dooden / ende alsoo wast / datse het huys besetten ende dapper benauden/ sonder dat haer de schade (diese van't Gheschut ende Boetboghen cregen / die seer groot was) yet toe costen doen/ om van haer voornemen af te staen. Volherden int selve veel daghen lanck/ ende benamen haer de Lijftochten / sonder daer yets ter werelt in of uyt te laten. Vochten met Steenen/worp-Pijlen/met haer maniere van Spietsen eñ Sweerden/t'welcke Roede zijn/ daerse vier ofte ses seer scherpe Vlijmen ofte Scheermessen in hebben/ ende waren soodanich/datter in dese furie ende oproerte (gelijck als de Historien verhalen) een Indiaen met een slach/ den gantschen hals ende t'hooft van een Peert gheheel met af maeyde. Alsse nu op eenen dach met sulcken opset ende verbolghentheyt waren vechtende/soo hebben de Spagnaerden (om haer te stillen) Moteçuma, met een ander van de treffelijckste/doen climmen boven op een plat van't huys/ beschut zijnde met de Rondassen ofte Schilden van twee Soldaten die met hem ginghen. Siende zy-lieden haer Heere Moteçuma, bleven al te samen stil staen/eñ daer was terstont een groote silentie. Alsdoe soo seyde haer Moteçuma, door middel van dien anderen treffelijcken/met luyder stemme/datse haer souden bedaren / ende de Spagnaerden gheen Oorlogh aen doen: want dewijle dat hy ghevanghen was/ (ghelijck alsse wel saghen) soo en cost het haer niet profiteren. Hoorende dit selve een cloeckmoedich Jongelinck/ genaemt Quicuxtemoc, den welcken zy onder haer al gehandelt hadden/ voor Coninck op te werpen/riep weder met luyder stemme tot Moteçuma, dat hy hem wel mocht gaen versien als een stuck Schelms/nademael dat hy soo bloohertich gheweest was/datse hem doch alsnu niet meer ghehoorsaem souden wesen / maer souden over hem soodanighen straffe doen/als hy verdient hadde/ ende noemden hem / tot meerder schande / een Wijf te wesen. Dit ghesegt hebbende/spande hy sijn Boghe / ende begost hem met Pijlen nae sijn Lijf te schieten/ ende de Ghemeynte begonst weder aen met Steenen te werpen/ ende haer storm te vervolghen. Daer wort van velen ghesegt/ dat Moteçuma op dese reys met een steenworp getreft wiert/daer hy van sterf. Maer d'Indianen van Mexico bevestigen/dat sulcx niet waer en is/dan dat hy daer na/ de doot gestorven is/ die ick terstont verhalen sal. Als hem Alvarado ende d'ander Spagnaerden/ soo benaut ende beset saghen/ hebben ghesonden aen den Capiteyn Cortês, om hem te doen weten/t'groot perijckel daerse in waren. Ende hebbende hy/met een wonderlijcke behendicheyt ende cloeckheyt / de dinghen van Narvaes gheremedieert/ ende t'meesten deel van sijn volck tot hem ghecregen/ is met grooter haest/ ende spoedighe dachreysen / nae Mexico den sijnen te hulpe ghetrocken/ ende nemende den tijt waer/ dat d'Indiaens rustende waren/ want 't was haer ge-

woonte/datse in haer Oorlogh van alle vier dagen/ een rusteden/ is met practijcke ende ghewelt soo verre ghecomen/dat hy hem ghevoecht heeft tot by den sijnen/int Coninckx Paleys/daer hen de Spagnaerden sterck ghemaeckt hadden/waerom sy veel vreuchden ende blijtschap bedreven/ende alle het Gheschut los schoten. Maer om dies wille/ dat d'uytsinnicheyt der Indianen meer ende meer aen wies/ sonder datter eenige middelen warē/om haer te vreden te stellē/eñ dat haer de Lijftochten t'eenemael beghonsten te ghebreecken / siende oock datter gheen hope en was/ van haer langher te moghen verweeren/ soo heeft den Capiteyn Cortes voor hem ghenomen / daer op eenen nacht al blindelingh ende bedecktelick uyt te trecken / ende hebbende ghemaeckt eenige houten Bruggen/ om te passeren over twee seer groote ende periculeuse Water-tochten ofte stroomen/ is met grooter stilheyt des middernachts daer uyt ghetrocken / ende hebbende al een grooten hoop van't Volck ghepasseert over d'eerste Water-tocht ofte stroom/ soo zijnse ontdeckt gheworden door een Indiaensche Vrouwe/de welcke seer luyde begonst te roepē/ hoe dat haer Vyanden wech liepen / op welcker gheluyt de gantsche Ghemeynte t'samen liep/ ende met een dappere furie/daer op aen vielen/in sulcker voeghen/datter/int passeren van de tweede Water-tocht/ soo ghewont als overtreden/over de drie hondert ter neder ghelept wierden / ende doot bleven / ter plaetse daer hedensdaeghs een Cluyse staet/ de welcke (onbehoorlick ende sonder reden) van de Martelaren ghenaemt wort. Daer warender veel/die/om haer Gout ende Juweelen/ diese haddē/ te bewaren/ t'lijf verloren. Andere die haer selfs vertoefden om sulcx op te rapen ende met te brenghen/wierden van de Mexicanen ghevanghen genomen/ende seer wreedelijcken voor hare Goden gesacrificeert ofte opgeoffert. Den Coninck Moteçuma wiert van de Mexicanen doot ghevonden/ zijnde/ nae datse segghen/ met Poingnaerden doorsteecken. Ende haer opinie is/ dat hy op den selven nacht/ met meer andere der voornaemste/van de Spagnaerden/omgebracht is geweest. Den Marckgraef/ seyt eer/ int Relaes ofte Tractaet dat hy aen den Keyser sandt/ dat hem de Mexicanen/op den selven nacht/ een Soon van Moteçuma, met meer andere Edellieden/ die hy met hem brachte/ gedoodt hebben : ende seyt oock/dat haer allen den rijckdom/van Gout/Silver ende Ghesteenten/ diese met haer droeghen/ int Lack ofte Meyr gevallē is/sonder dat sulcx oyt weer te voorschijn quam. Nu/ t'mach wesen hoe dat het wil/ Moteçuma is ellendelicken voleynt/ende heeft van sijn groote opgheblasentheyt ende tyrannije gherechtelicken betaelt/t'gene dat hy aen't oordeel van den Heere der Hemelen wel verdient hadde / want comende sijn Lichaem in handen der Indianen/en wilden hem niet alleen gheen Coninckx/ maer noch oock geen gemeynen Mans uytvaert ofte begraeffenisse doen/ verwerpende t'selve met een groote versmaetheyt eñ gramschappe. Een van sijn Dienaers hebbende medodoogentheyt met soo veel ongheluks van eenen Coninck/ die te vooren ontsien/ende ghelijck als een Godt/aenghebeden was/ maeckte daer ergens een Vyercuyl/ ende verbrant sijnde/leyde hy sijn Assche/soo gelijck als hy best mocht/ op een plaets/die ghenoech veracht was. Nu/keerende op de Spagnaerden/die't ontquamen/ passeerden een seer grooten armoet ende moeyten/ want d'Indianen waren haer vervolghende/met een obstinaet ghemoet/twee ofte drie dagen lanck/ sonder datse haer een ooghenblick lieten rusten ende sy-lieden waren soo seer ghevexeert van honger / datter seer weynich Granen van Mays omgedeelt wierden voor haer eten. De Tractaten der Spagnaerden ende van d'Indianen comen over een/van hoe datse onsen Heere alhier miraculeuslic verlost heeft/haer beschermende

de Moe-

de Moeder der barmhertichept/ ende Coninginne der Hemelen/ Maria, seer wonderbaerlick op een Berghske/ drie Mijlen van Mexico, al waer hedensdaeghs een Kercke ghefundeert is/tot een gedachtenis van't selve/ gheintituleert/ Ons Liefvrouwen der bystant ofte hulpe. Quamen by haer Vrienden die van Tlascalâ, al waerse haer weder oprusten ende versaghen/ende hebben met haerlieder hulpe/als oock met de wonderbaerlicke cloecksinnichept eñ goet belept van Fernando Cortês, t'Oorlogh wederom teghens Mexico aengheuanghen/ soo te Water als te Lant/ ende hebben eyntlick/met de inventie der Bergantijnen ofte Roey-Jachten/ diese op't Lack ofte Meyr toerusten/ ende daer nae door veel Veltslagen/ende meer als t'sestich periculeuse strijden/ de Stadt t'eenemael comen te veroverê ende in ghecreghen/op den dach van S.Hipolito, den derthienden Augusti/van't Jaer 1521. Den laetsten Coninck der Mexicanen hebbende seer hartneckelicken t'Oorlogh uytghevoert/ is ten laetsten ghevanghen ghecregen in een groote Canoa ofte Schuyte/ daer hy't met meynde t'ontcomen/ende gebracht zijnde/met andere van de treffelickste/ door Fernando Cortês, soo is het Coninckxken/ met een vreemde cloeckmoedichept/(een Poingaert uyt treckende) tot Cortês gecomen/ ende heeft hem ghesept: Ick hebbe tot noch gedaen alle het ghene dat ick ghemogen hebbe/ tot een bescherminghe van den mijnen/soo en ben ick alsnu niet meer schuldich/als u dit te geven/ op dat ghy-der my terstont met ombrengt ende doodet. Cortês antwoorde/dat hy hem niet en begheerde te dooden/noch dat sijn meyninghe niet gheweest en was om haer te beschadighen/ maer dat het haerder soo sotten hartneckicheden schult was/soo veel quaets eñ verderf gheleden te hebben/want het was haer wel indachtich hoe veel maels datse haer de vrede ende vrientschappe aengeboden hadden. Dit gesept hebbende/liet hem bewaren ende seer wel tracteren/met alle d'ander meer die daer afgecomen ende ghesalveert waren. In dese Conqueste ofte Overwinninghe van Mexico, zijn gheschiet veel wonderbaerlicke dinghen/ ende ick en houdet voor gheen leughen noch verheffinge/ t'ghene dat gesept wort/ van de gene die schrijven/ hoe dat Godt de saecken der Spagnaerden met veel miraeckelen te baet ghecomen is/ ende sonder hulpe ende faveur van den Hemel/ soo wast onmoghelijcken gheweest/soo veel swaricheden over te comen/ende t'gheheele Landt/ door't belept van soo weynich volck/ te slechten ende t'onder te brenghen: want al hoe wel dat wy-lieden sondaren/ ende sulcken hulpe onwaerdich waren/ soo was nochtans de saecke voor Godt/ de glorie van ons geloof/ende de weldaet van soo veel duysenden van Zielen (gelijck als den Heere van de selve Natie ghepredestineert ofte vercorê hadde) vereysschende datter/om de veranderinge die wy sien/ middelen voorghewent worden/die boven de natuer ende eyghen waren/ van den ghenen/die de Blinden ende ghevangenen tot sijner kennisse roept/ ende haer met sijn heylich Evangelium is gevende/t'licht ende de vrijichept. Ende op dat dit selve best gheloofst ende verstaen mach worden/soo sal ick sommige exempelen verhalen/ die my op dese Historie te propoost duncken te comen.

Het 27. Cap. Van sommighe Miraeckelen die Godt in *Indien* ghewrocht heeft, tot eên hulpe van't gheloof, ende sonder verdiensten der ghener diese uytgherecht hebben.

SAnta Crus de la Sierta (ofte t'heylige Cruys van't Gebergh-te) is een seer verre ghelegghen ende groote Provincie int Rijcke van Peru, de

welcke nabuerschap heeft/met verscheyden ongheloovighe Natien/die tot noch toe t'licht van't Evangelium niet ontfangen hebben/ soo zy't van den tijt af (datter de Vaders van ons gheselschap met sulcken intentie nae toe ghetrocken zijn) niet aengenomen en hebbẽ. Doch die vande voorseyde Provincie/zijn alt'hans Christenen/ eñ daer zijn Spagnaerden/eñ een groote menichte van gedoopte Indianen in. Op wat maniere datter nu de Christenheyt eerst in gecomẽ is/ was aldus: Een Soldaet/van een ongheregelt ende moetwillich leven/in de Provincie van de Charcas, de welcke hem / door vreese van't gherecht (die hem om sijn misdaden vervolghde) seer verde te landewaerts in begaf/wiert van de Barbarische ofte ongheloovigen/ van't selve Landt/ in schoot opghenomen. Ende siende desen Spagnaert/dat dese lieden een groot ghebreck van Water leden/ende datse/om reghen te crijghen/veel superstitien (ghelijck het haer gebruyck is) aenrechten/heeft haer gheseyt/ dat soose wilden doen t'ghene hy haer seyde/dat het terstont soude reghenen. Sylieden presenteerden haer/dat seer gheerne te willen doen. Hier mede dan/ soo maeckte den Soldaet en groot Cruys/ende rechtent overeynt/ende beval haer/datse aldaer souden aenbidden/ ende Water eysschen / t'welcke sylieden alsoo deden/ een dinck dat wonderbaerlick is : daer stortẽn terstont soo grooten menichte van Regenwater/ dat d'Indianen soo grooten devotie tot het heylich Cruys creghen / datser in alle hare nooden haer toevlucht op namen/ ende t'ghene vercreghen datse eyschten: jae soo veel/ datse hare Afgoden quamen onder de voet te werpen / t'Cruys voor een Wapen ofte Eer-teycken droeghen / ende Predicanten eyschten / om haer te laten onderwijsen eñ Doopen / waerom de selve Provincie noch tot hedensdaeghs geintituleert ofte ghenoemt wert Sancta Crus de la Sierra , (dat is t'heylighe Cruys van't Gheberghte. Maer op dat men sien mach/ door wien dat Godt dit wonder teycken ghewrocht heeft / soo is te weten / dat comende den selven Soldaet (nae dat hy etlijcke Jaren dese miraeckelen van Apostel ghedaen hadde / sonder sijn leven te beteren) in de Provincie vande Charcas, ende rechtende wederom sijn schelmerije uyt/ is in Potosi openbaerlick aen de Galgh ghehangen : daerom soo moest (den ghenen die dit altemael schrijft/ als een saecke die kennelick/ ende in sijnen tijt gheheurt is) hem seer wel ghekent hebben. In de vreemde Peregrinatie die Cabeça de Vaca (ofte t'Koeyen-Hooft / den ghenen die naemaels Gouverneur in Paraguy gheweest is) gheschreven heeft/van't t'ghene dat hem int Lant van Florida gheschiet is/ met twee of drie Mackers/zijnde daer/ van een Armada ofte Vlote/ alleen ghebleven/dwalende thien jaren lanck/door Barbarische Landen. Ende doorloopende t'selve Lant tot aen de Suyder-Zee toe/vertelt/ende is oock een gheloofwaerdich Autheur/hoe datse van de Barbaren ghedwongen waren/haer van seeckere Cranckheden te ghenesen/ ende soose sulcx niet en deden/ dreyghdense haer t'leven te benemen. Ende hoe wel dat zy gantsch gheen ervarentheyt/ noch oock eenighe ghereetschap tot de Medecijnen en hadden/ soo maecktense haer (door den noot ghedwonghen wesende) Evangelische Medecijnen / lesende de Kerckelijcke Ghebeden/ende maeckende het teycken des Cruyces daer over/ eñ quamen de selve Crancken daer mee te genesen/met welcker nieu-mare zy't selve Ampt moesten achtervolghen / door alle de Vlecken ende Steden die ontrent waren / comende haer de Heere wonderlick te bate/ in sulcker voeghen/dat zijder haer selfs van verwonden/ dewijle datse niet meer als lieden van een ghemeyn leven waren/zijnde den eenen van haer noch oock een Swart. Lançero , is in Peru een Soldaet gheweest/ ende men en weet oock van hem anders gheen weerdicheyt meer / dan dat hy een

Soldaet

Soldaet was. Desen ghenas de Wonden op de staende voet / alleen met seeckere goede woorden / ende het teycken van't Cruys daer over te slaen / waer uyt datter een ghemeyn spreeckwoort voort quam / Den Psalm van Lançero. Ende worddende den selven gheexamineert van den genen die d'authoriteyt in de Kercke hebben / soo is sijn Ampt ende daet gheapprobeert / ofte voor goet bekent ghewordden. Ten tijden dat de Spagnaerden in de Stadt van Cusco belegen / ende in soo grooten benautheyt waren / dat het haer / sonder eenighen bystant van den Hemel / niet moghelick en was / daer van bevrijt te worden / soo wort daer van ghelooffweerdighe Persoonen vertelt / ghelijck als ick het selfs gehoort hebbe / dat werpende d'Indianen met Vyer-Pijlen op het Dack van de Wooninghe der Spagnaerden / (t'welcke was / daer alsnu de groote Kercke staet) wesende t'selve Dack van een seecker Stroo / t'welck men aldaer Chicho noemt / en quam noch noyt t'ontsteecken of yet te branden / want een Vrouwe / die daer boven om hoogh was / dede het Vyer terstont uyt / ende dit wiert ooghenschijnlicken van de Indianen aenghesien / ghelijck als zy't met verwonderinghe nae ghesept hebben. Door veel Tractaten ende Historien die daer zijn / weetmen voor seecker / dat (in verscheyden Veltslagen die de Spagnaerts gehadt hebben / soo in nieu Spagnen als in Peru) de wederparthye der Indianen / in de Locht ghesien hebben / een Ridder met een Sweert in de hant / ende sittende op een wit Peert / die voor / ofte met de Spagnaerden was vechtende / waer van de veneratie ofte eerbiedinge / die men den glorieusen Apostel S. Iacob over alle de Landen van Indien gheeft / altoos ende alsnu noch soo groot is ghewweest. Op andere tijden saghense / in diergelijcke benautheden / 't Beelt van ons Liefvrouwe / van wiens de Christenen / in die Contreyen / onverghelijckelijcke weldaden ontfanghen hebben. Ende soo men dese Hemelsche wercken altemael op't breet wilde verhalen / ghelijck alsse ghepasseert zijn / soude een seer lanck Relaes vallen : het is ghenoech dit selve gheroert te hebben / met d'oorsaecke van de vrientschappe die de Coninginne der glorie aen den onsen verthoont heeft / ten tijden datse van de Mericanen soo seer benaut ende verbolght waren / t'welcke altemael gesept is / op dat men verstaen mach / dat onsen Heere sorgh ghedragen heeft / om t'Christelijcke Gheloof ende Religie voor te staen ende behulpich te wesen / beschermende den ghenen die't haer professie was / hoe wel dat zylieden by avontuer / door haer wercken / soodanighe Hemelsche weldaden ende hulpe niet en waren verdienende. Dit selve is oock ghelijckelijck goet / op dat men alle de dinghen / van de eerste Overwinners van Indien, niet soo absolutelijcken en verdoeme of verwoype / ghelijck als sommighe gheleerden ende Religieusen (doch sonder twijffel met eenen goeden yver / maer al te veel) ghedaen hebben. Want al hoe wel dat den meesten hoop ghewweest zijn / gierighe / roeckeloose / en seer onwetende Lieden in de maniere van procederen / die men onder d'ongheloovighen (die de Christenen noyt te cort ghedaen hadden) behoorde te hebben / des niet teghenstaende / soo en mach men insghelijcx niet ontkennen / datter oock / van weghen d'ongheloovighen / veel booshepts ende quaets tegens Godt ende den onsen bedreven is ghewweest / die haer tot wreetheyt en straffe verobligeert ende gepoort hebben. Ende t'ghene dat noch meer is / soo heeft den Heere van allen / (hoe wel dat de gheloovighen / Sondaren waren) haer saecke ende parthye willen voorstaen / tot welvaert der selver ongheloovighen / de welcke haer daer nae / door dese occasie / tot het heylighe Evangelium souden bekeeren / want Godes weghen ende raetslaghen / zijn hoogh ende wonderbaerlick.

Het 28. Capit. ende t'laetste, Van de gheleghentheyt ofte ghestaltenis, die de Goddelijcke voorsienicheydt, in Indien gheordineert ofte gheschickt heeft, om de Christelijcke Religie daer incomste te hebben.

Wil dese Historie van Indien voleynden/ met te verclaren/ de wonderbaerlijcke schickinghe/ waer door dat Godt/ d'incomste van't Evangelium/int selve Lant/gedisponeert ende bereyt heeft/ t'welcke grootelijcken t'aenmercken staet/ om de wijsheyt ende goetheyt des Scheppers daer door te lovē ende groot te maecken. Door't Relaes ende t'Discours dat ick in dese Boecken gheschreven hebbe / soo mach van elc een verstaen worden dat de selve Rijcken/soo wel in Peru als in nieu Spagnen, ten tijden dat daer de Christenen in quamen / gecomen waren op't alderhooghste/ ende op d'uyterste Palen van hare macht. Want d'Ingas waren in Peru besittende/ t'Landt van't Rijcke van Chile af/ tot voorby dat van Quito, t'welcke zijn duysent Mijlen weeghs: ende hadden soo grootē dienst ende rijckdom van Gout/ Silver/ ende alle costelijckheyt. Ende in Mexico regneerde Moteçuma, van de Noort-Zee af / tot aen de Suyder-Zee toe / wordende ontsien ende aengebeden/ niet als een Mensche/ maer als een Godt. Op desen tijdt soo oordeelde den Alderhooghsten/dat dien Steen van Daniel, die de Rijcken ende Monarchijen der Werelt aen stucken brack/van ghelijcken soude breecken/ die van d'ander nieuwe Werelt. Ende soo ghelijck als de Wet Christi voor den dach quam / ten tijden dat de Monarchije van Roome ghecomen was op sijn alderhooghste/ alsoo ist insghelijcx gheschiet in de Westersche Indien, ende is voorwaer ghweest / een opperste voorsienicheyt ende schickinghe van den Heere / want zijnde in de Werelt een Hooft en tijtlijck Heere/ (ghelijck alst van de ghewijede Doctoren aenghemerckt wort) was d'oorsaecke / dat men het Evangelium seer lichtelijcken mochte verghemeynschappen/ aen soo veel volcx ende Natien. T'selve is van ghelijcken in Indien toegheghaen / al waer de comste ende kennisse Christi / aen de Hoofden van soo veel Rijcken ende Volckeren / d'oorsaecke ghewest is / dat die seer lichtelijcken over alle de selve verspreyt wiert. Oock mede/soo staet hier noch een bysonder dinck t'aenmercken / te weten / dat soo ghelijck als de Heeren van Mexico ende Cusco de Landen quamen t'overwinnen/ alsoo quamen zy daer oock hare tale in te voeren: want al hoe wel datter waren/ ende noch zijn/ seer groote verscheydenheden van bysondere ende eyghen talen/ niet tegenstaende soo was/ende is noch heden sdaeghs de Hoofsche tale van Cusco wel over de duysent Mijlen int ghebruyck. Ende die van Mexico en moet niet minder wesen het welcke (om de Predicatie te verlichten/ten tijden dat de Predicanten met de kennisse der talen(gelijck in voortijden/niet begaeft en zijn) niet weynich/ maer seer veel gheprofficteert heeft. Hoe grooten behulp dat de grootte van de voorschreven Rijcken ghewest is / tot de Predicatie ende bekeeringhe der lieden / mach / van die't begheert / ghesien worden / aen de meeste swaricheyt die men ondervonden heeft / in te brenghen tot Christum / d'Indianen die gheen een Heere en erkennen/ghelijck als ghesien mach worden int Lant van Florida, in Brasilien, in de Ghebergten van d'Andes, ende op ander duysent Contreyen/ al waer men in vijftich Jaren soo veel niet gheeffectueert ofte uytgherecht heeft/

heeft/als in Peru ofte nieu Spagnen, in min als vijf Jaren. Soo men nu wil segghen/ dat den rijckdom van't selve Landt / sulcx veroorsaeckt heeft / en ontken ick niet / doch eventwel soo en waert niet moghelick ghewéest de selve rijckdom te besitten ende te verwaren/soo daer gheen Monarchie ghewéest ware. Ende dit selve is een schickinghe Gods/ dat men (in den tijt dat wy Evangelische Predicanten/ soo cout ende gebreckelijcken van gheest zijn) Coopliedén ende Soldaten vint/die met den brant ofte ypericheyt der begheerlijckheyt ende t'ghebiet / soeckende ende vindende zijn/ een nieu volck/ daer wy met onse Coopmanschappen moghen incomen. Want soo ghelijck als S. Augustijn seyt / soo is de Prophecie van Esaie vervult/van dat hem Christi Kercke/niet alleen en verbreyt/aen de Rechter/maer insghelijcx oock aen de slincker cant/ t'welcke is/ ghelijck als hy selfs verclaert/ aen te nemen ofte te vermeerderen door Wereltsche ende aertsche middelen van Menschen/de welcke meer haer selfs/als Jesus Christus soecken. Is van gelijcken een groote voorsienicheyt Gods ghewéest/ dat d'eerste Spagnaerden hulpe gevonden hebben/aen de selve Indiané/ende datter partijschap ende een groote oneenicheyt onder was. In Peru ist altoos claer ende blijckelick / dat d'oneenicheyt van de twee Broederen/ Athaualpa ende Guascar, (zijnde den grooten Coninck Guajnacâpa onlangs gestorven) den Marckgraef Don Francisco Piçarro, ende de Spagnaerden/ incomste ghegheven heeft/om datse verontledicht waren/ in malcanderen Oorlogh aen te doen/ ende elck een versochte haer te vrient te hebben. In nieu Spagnen en is het niet minder ondervonden / dat den bystant ende hulpe van die van de Provincie van Tlascalâ, (om d'eeuwighe vyantschap / diese met de Mericanen hadden) den Marckgraef Don Fernando Cortês, ende den sijnen/de victorie ende Heerlijckheyt van Mexico gaf/ende sonder dat/ soo wast onmoghelijcken ghewéest/ de selve ghewonnen/ noch haer oock op't lant te mogen onthouden hebben. Soo wie dat d'Indianen in weynich hout ende oordeelt/ dat men/ met het voordeel die daer de Spagnaerden over hebben van Persoonen / Peerden/ offensive ende defensive Wapenen/ wel alle Landen ofte Natien der Indianen souden moghen overwinnen/ is seer bedroghen. Daer is Chile, ofte om beter te segghen/ Arauco ende Tucapel, t'welcke twee Valleyen zijn/ende is over de 25. Jaren (hoe wel dat men daer eenen daghelijckschen ende continuelijcken strijt teghens voert/ ende sijn uyterste best doet/ sonder datter nochtans onse Spagnaerden by nae een voet lants connen afwinnen: Want als zy maer eens de vrees van de Peerden ende Roers verloren hebben/ ende te weten comen/dat de Spagnaerden insgelijcx van een steenworp ende van een Pijl ter neer vallen ende gequetst connen worden/ soo wordé daer de Barbaren soo in verhart/datse door de Spietsen heen loopende/ haer feyt comen uyt te rechten. Hoe veel jaren zijnt wel/dat men in nieu Spagnen volck opghemaeckt ende teghens de Chichimecos ghestreden heeft / t'welcke een weynich naeckte Indianen zijn/ die alleenlick met Pijlen ende Boghen omgaen/ sonder datmense tot op den huydigen dach heeft connen verwinnen/maer worden eer alle daeghs stouter ende onvertsaghder. Nu/ de Chuchos, Chiriguânas, Pilcoçones, ende alle d'ander van d'Andes, en isser de fleur van Peru met soo grooten ghereetschap van Wapenen ende volck (ghelijck wy ghesien hebben) niet nae toe ghetrocken? Wat hebbense uytghērecht? Met wat winst zijnse wederom ghecomen? Quamen wederom niet weynich/ te vredé ende blij wesende/van dat zy daer met het leven af gecomen waren/ hebbende by naest alle haer Bagagie ende Peerden verloren ende achtergelaten. Niemant en late hem duncken/als hy Indianen hoort

August. lib. 2. de con. Euangel. cap. 36.

hoort noemen/dat hy daer door verstaen moet/dat het lieden van Hout/ of uyt een Boom gehouwen zijn/eñ soo niet/mach het comen besoecken eñ ondertasten. Laet de glorie ofte eere gegeven worden/diese toe comt/ t'welcke principalijcken Godt/ eñ sijn wonderbaerlijcke schickinge is. Want soo hem Moteçuma in Mexico, eñ den Inga in Peru, te weer gestelt hadden/ om de Spagnaerden d'incomste te beletten/Cortês eñ Piçarro (hoe wel dat het excellente Capiteynen waren) souden daer weynich toe geholpen hebben/ om voet op't lant te crijgen. De groote subjectie eñ gehoorsaemheyt/die d'Indianen tot hare Coningen eñ Heeren hadden/ en is oock geen cleyne hulpe geweest/om Christi Wet aen te nemen eñ t'ontfangen/eñ de selve dienstbaerheyt eñ subjectie/diese den Duyvel/sijn tyrannije/eñ een soo swaren jock onderworpen waren/was een seer excellente ghelegentheyt/voor de Goddelijcke wijsheyt / om de selve misbruycken tot het goet te proffiteren / pluckende sijn goet van een anders quaet/dat hy selfs niet gesaeyt en heeft. Het is een dinck/dat slecht eñ gewis is/datter geenich volck vande Westersche Indien bequamer geweest (als oock noch) zijn/om t'Evangelium aen te nemẽ/als de gene/ die haer Heeren alderonderdanichst waren/eñ den meesten last gedragen hebbẽ/soo van tributen/dienstbaerheyt/ als van Godsdienstẽ eñ gebruycken der doodẽ ofte begraeffenissen. Alle het gene dat de Mexicaensche Coningẽ/eñ die van Peru, besetẽ hebben/ is hedensdaeghs t'alderbeploeghste van de Christenheyt/eñ daer de minste swaricheyt ghevonden wort/in de politijcke eñ Geestelijcke regeeringe. Het swaerlastich eñ t'onverdragelijck jock van des Satans Wettẽ/Sacrificien eñ Ceremonien/ warẽ de selve Indianen (als vooren gesept is) alsoo moede af te verdragen/datse hen onder haer beraetslaeghden/een ander Wet eñ Goden te soecken/om te dienen. Eñ alsoo heeft haer oock Christi Wet/ gedocht (eñ noch dunckẽ) te wesen rechtveerdich/sachtmoedich/reyn/goet/gelijck ofte effen/eñ gantsch en al vol weldaden. Eñ t'gene dat in onse Wet swaer valt/ (t'welcke is/soo groote/hooghe eñ verborgen misterien te gelooven/wiert onder dese lieden seer lichtelijcken ingeplant/om dies wille dat haer den Duyvel/ander swaerder/eñ noch oock de selve dingen/die hy van onse Evangelische Wet ontstelende/ vergemeynschapt eñ dienst gemaeckt hadde/ gelijck als sijn maniere van't Nachtmael t'ontfangen/biechten/aenbedinge van drie in een/eñ ander diergelijcken/eñ zijn/tot spijt vanden Vyant/dienstich geweest/datse wel en te degen met de waerheyt aengenomen mochten worden/ van de gene diese met de leugen ontfangen hadden. Godt is in alles wijs eñ wonderbaerlick/verwint den tegenstrijder met sijn eygen geweyr eñ Wapenen/vangt hem met sijn stric/eñ onthalst hem met sijn eygen sweert. Eyntlijcken/ soo heeft onser Godt (die dese lieden geschapen/eñ soo langen tijt/soo't scheen/vergeten hadde/eñ als de gheluckige ure gecomen was) willen doen/dat de selve Duyvels/vyanden der Menschen/ (die valschelicken voor Goden gehouden wierden) tot haerder spijt/ getuygenisse moesten geven/der comste van de warachtige Wet/van de macht Christi/eñ van de triumphe sijnes Cruyces/gelijck als het door de boven-verhaelde Voorboden ofte Spoken/Prophecijen/Teyckenen/Prognosticatien/eñ door veel ander dingen/die daer in Peru, eñ op verscheyden Contreyen/gebeurden/ warachtelijcken gebleecken is/ eñ de selve Indiaensche Gochelaers eñ Wijsen/ Ministeren des Satans/ hebben t'selve beleden eñ bekent. Eñ men en cant oock niet ontkennen/want het is openbaer eñ kennelick ghenoech voor de Werelt/ hoe dat ter plaetsen daer men t'Cruys gestelt/ kercken/ende Christi naems belijdinge heeft den Duyvel niet eens en verstricken eñ gecesseert en te niet zijn/alle de t'samen-spraecken/Oracülen antwoordẽ/ eñ sicht-

en sichtbaerlijcke verschijningen/die daer onder alle syn ongeloobigen so ordinaris eñ gemeyn waren. Eñ so daer noch hedensdaeghs eenich van syn vermaledijde Ministeren yet van't selve is genietende eñ in gebruyck heeft/ is daer yewers in de Speloncken ofte Holen/eñ op verborghen ende seer heymelijcke plaetsen/ gantsch end' al uyt de wegh/eñ vreemt van den naem eñ handelinge der Christenen. Den alder-oppersten Heere zy gebenedijt voor syn groote barmhertichheden/ eñ voor de glorie van sijnen H. Name. Voorwaer so de gene die dese lieden/in't wereltlijc als oock int geestelijc/regeeren/haer (gelijck als hen Christus gegeven heeft/ een Wet eñ Jock die sachtmoedich eñ verdragelijck is / met eenen lichten last) niet meer lasts op en leyden/ alsse wel verdragen mogen/gelijc alst de Cedullen ofte Schriften des goeden Keysers/ saliger gedachten/vermelden eñ bevelen. Ende soo gelijckelijck met het selve/noch ten minsten de helft van de sorge ware/om den genẽ tot haerder salicheyt behulpsaem te wesen/die ons met haer arm sweet eñ arbeyt zijn proffiterende/soo soudet de vreedsaemste eñ geluckichste Christenheyt der Wereelt wesen. Onse zonden en geven ons dicwils geen plaets tot meerder weldaet/evenwel so segge ic hier mede/t'gene dat de waerheyt/ende voor my seer seker is/dat alhoewel dat d'eerste incomste des Euangeliums op veel plaetsẽ niet geweest en is/met de Christelijcke eenvoudicheyt eñ behoorlijcke middelen/so heeft nochtans de goetheyt Godts/ uyt het selve quaet/goet getrocken/eñ gedaen dat de subjectie ofte onderdanicheyt der Indianẽ/geweest is tot haerder volcomen remedie eñ salicheyt. Laet gesien worden/alle het gene dat in onse tijdẽ op een nieu in Oostẽ eñ Westẽ tot de Christenheyt aengehaelt is/eñ laet gesien worden/hoe weynich sekerheyt eñ bystant/datter int geloof eñ Christelijcke Religie gheweest is/ter plaetsen daer de nieuwe bekeerden volcomen vrijicheyt gehadt hebben/ om hen nae haerder eygen vrye wille te disponeren ofte te regulerẽ. Onder d'Indianen/die de Christenheyt onderworpen zijn/neemt het/sonder twijffel / in wasdom eñ verbeteringe aen/brengende alle daegs meer vruchtẽ voort/eñ onder andere/ van andere qualiteyten eñ geluckiger beginselen/comt het te vervallen/eñ is vast vreygende tot een vernielinge. Eñ hoewel dat de beginselen in de Westersche-Indien moeyelijckẽ geweest zijn/so en heeft daerom nochtans/den Heere niet gelaten/daer terstont heen te schicken/seer goede Werck-gasten van syn getrouwe Ministeren eñ H. Apostolische mannen/gelijck als daer geweest zijn / broeder Marten van Valencien/Franciscaner / broeder Dominicus van Betanços, Dominicaner/broeder Jan van Roa, Augustijner/met andere Dienstknechten des Heeren/die heylichlijcken geleeft/eñ dinghen uytgerecht hebben/die s'menschen macht te boven gingen. Desgelijcx/ wijse heylige Prelaten,eñ seer gedenckweerdige Priesters/van de welcke wy niet alleenlijc en hooren merckelijcke mirakelen eñ eygen Apostelsche daden/ maer hebben haer noch oock in onsen tijdẽ in de selve graet gekent/eñ selfs gemeynschap met gehadt. Maer dewijle dat mijn intentie nu anders niet geweest en is / als te handelẽ t'gene dat d'eygen Historie der voorschreven Indianẽ is beroerende/tot op den tijt dat het den Vader onses Heeren Iesu Christi goet gedocht heeft/haer t'licht van syn woort te vergemeynschappen/en wil niet voorder passerẽ/latende t'discours van't Euangelium inde Westersche-Indien,tot op een ander tijt/ofte voor een beter vernuft. Biddende den oppersten Heere van alles/eñ aen syn dienaers/hertgrondelijcken te willen bidden aen syn Goddelijcke Majesteyt dat hy hem/door syn goetheyt/wil verweerdigen/ syn nieuwe Christenheyt/die hy in den laetsten tijdẽ aen't eynde der Aerden/geplant heeft/ dicwils te willen besoecken/ende met Hemelsche gaven vermeerderen. Den Coninck der Eeuwen/zy de Glorie/Eereen Heerlijcheyt voor nu ende altoos/Amen.

FINIS.

De Tafel van alle de Capittelen die in dit gheheele Boeck, ofte Historie Naturael ende Morael van VVest-Indien, verhandelt zijn.

Den goetwillighe Leser wort ghewaerschout, dat het ghetal daer de b, bij ghestelt is, beteeckent de ander zijde van't bladt.

Het Eerste Boeck.

Het twoede Boeck.

Het derde Boeck.

 altoos

Het vierde Boeck.

Het vijfde Boeck.

Het-

Na

Het seste Boeck.

Het sevenste Boeck.

Eynde des Tafels.